НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

Випуск
13

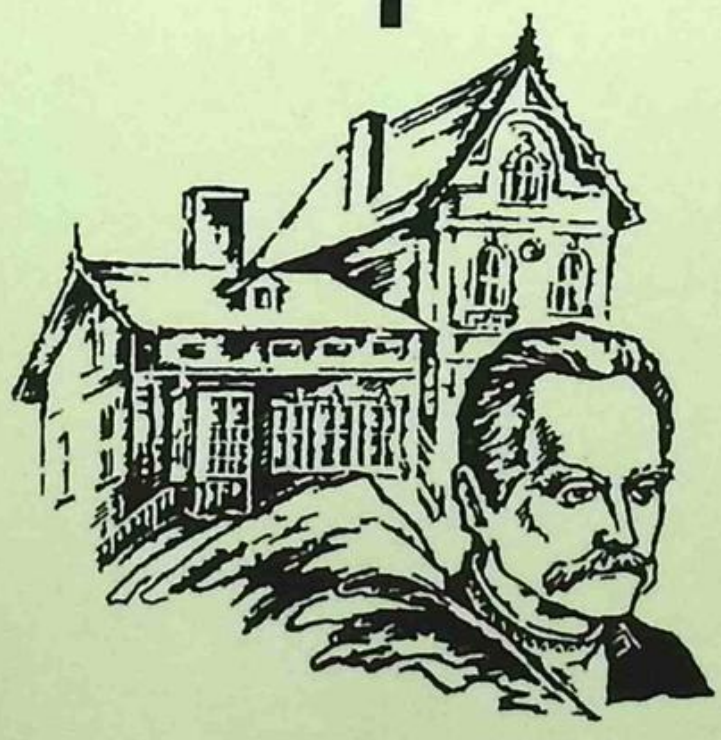

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ

13
Випуск

Апріорі • Львів • 2013

УДК 821.161. 2"18/19"(092)(05)
ББК Ш5(4Ук)5-4Франко4/5я54
Н 535

Н 535 Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Випуск 13. – Львів : Апріорі, 2013. – 548 с.

ISBN 978-617-629-183-1

У тринадцятому випуску «Наукового вісника музею Івана Франка у Львові» публікуються дослідження і статті про Івана Франка та його оточення, про ювілеї письменника, спогади. Подано листи до Івана Франка, опрацьовані науковцями Музею та студентами філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка – учасниками Франківського семінару в Музеї, а також хроніка діяльності Музею за 2012 рік.

Друкується за ухвалою Науково-методичної ради Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства

Уф0582

Відповідальний за випуск
Петро Зозуляк

© Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка, 2013
© Видавництво «Апріорі», 2013

ISBN 978-617-629-183-1

ЗМІСТ

Дослідження
Статті

Роман Горак
Опікун Івана Франка Карло Бандрівський та його родина 7

Роман Горак
Іван Франко, Лесь Курбас, «Украдене щастя»
(до 125-річчя від народження Леся Курбаса) 57

Роман Горак
Йосиф Левицький та його племінники
(нові матеріали до біографії).....102

Володимир Галик
Сколівщина у житті та науковій спадщині Івана Франка 132

Яким Горак
Іван Франко і мистецтво художнього читання.....154

Яким Горак
Франкіана у робітні творчого духу Святослава Максимчука 180

Зиновія Стець
Міжнародні ювілеї Івана Франка.....216

Галина Ліман, Віолетта Чернієнко
Трагічна доля родини Березовських 240

Валентина Кухар, Віолетта Чернієнко
Іван Франко та Руcько-Українська радикальна партія
у проекції тематичних планів Львівського літературно-
меморіального музею Івана Франка 1940 р. і 2006 р. 249

Валентина Кухар
Іван Франко і проблеми теорії літератури
(спецкурс Михайла Гнатюка).....258

Спогади

Роман Горак
Дмитро Макогон і його спогад про Івана Франка
(нові матеріали до біографії Д. Макогона) 262

Роман Горак
Спогади невістки Івана Франка Ольги Білевич.
Поема Івана Франка «Іван Вишенський»
в перекладі польською мовою Петром Франком 281

Віра Бонь
Спогади Вікторії Чабан (з дому Борачок)
про зв'язки Івана Франка з Северином Борачком 309

Віра Бонь
Спогади Михайлини Рошкевич-Іванець про Івана Франка
(записані Денисом Лукіяновичем) 320

Ольга Гліб овицька
Спомини Василя Бережанського про Івана Франка 328

Ольга Рикмас
Спогади п. Фіголь, яка мешкала у Львові
на вулиці Потоцького, 6 335

Листи

Роман Горак
Листи ігумена Юліана Зємби й Аристарха Крижанівського
до Івана Франка та історія з «Крехівською Палеєю» 339

Катерина Зозуляк
Листи Олекси Іванчука до Івана Франка 362

Людмила Белінська
Епістолярне спілкування Сидори Навроцької-Паліїв
з Іваном Франком 371

Катерина Крамар
Судова розправа над Іваном Франком
у Тернополі 1898 року 380

Катерина Крамар
Три листи від Російської Академії наук до Івана Франка 385

Франківський семінар у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка

Катерина Гадуп'як
Листи Атанаса Мельника до Івана Франка 389

Мар'яна Гаврилюк
Листи Богдана та Жигмонда Бичинських до Івана Франка 394

Христина Верхола
Листи Олексія Бородая до Івана Франка 400

Уляна Матвійчук, Ірина Лепецька, Мар'яна Михайлів
Листи Миколи, Леона, Климентія та Григорія Ганкевичів
до Івана Франка 405

Галина Баран
Листи Якова Олексовського до Івана Франка 422

Віра Гірак
Листи Миколи Пічуги до Івана Франка 427

Ірина Боберська
Листи Андрія Рибачика до Івана Франка 433

Галина Васько
Листи Михайла Творовського до Івана Франка 437

Іванна Гвоздяк
Листи Юліана Мудрака до Івана Франка 442

Марія Вус
Листи Кирила Безхліб'яка до Івана Франка 446

Наталія Білецька
Листи Івана Бородайкевича до Івана Франка 451

Мар'яна Баб'як
Листи Григорія Войташевського до Івана Франка 453

Ганна Вельган
Листи Платона Карпинського до Івана Франка 459

Юлія Градюк
Листи Данила Стахури до Івана Франка 462

Оксана Букаріна
Листи Якова та Дмитра Остапчуків до Івана Франка 467

Наталія Горай
Листи Василя Ратальського до Івана Франка 474

Pro memoria

Роман Горак
Віднайдена могила Ольги Білинської 480

Марія Оркуш
Втрачена пам'ятка 485

Роман Горак
Господар Франкового дому 487

Події

Останні видання музею 492

Премія імені Іларіона і Віри Свєнціцьких 493

Хроніка

Хроніка музею: 2012-й рік 494

Із книги відгуків музею. 2012 рік 539

Наші автори 546

РОМАН ГОРАК

ОПІКУН ІВАНА ФРАНКА КАРЛО БАНДРІВСЬКИЙ ТА ЙОГО РОДИНА

Так могло скластися, що вони могли і не стати друзями. Карло Бандрівський вже переходив у другий клас нормальної школи отців Василіян у Дрогобичі, як у цю ж школу до першого класу, яку звали штубою, привів Яків Франко свого сина Івана з надією, що його приймуть у цей перший клас, бо там навчав дітей його товариш коваль Дем'ян Чернігевич, якому набридло гатити молотом по ковадлу і він у Перемишлі склав екзамени на народного вчителя та був заангажований монахами для навчання дітей у школі при церкві Святої Трійці. Однак при екзамені виявилось, що робити малому Франку у штубі нічого, і його знання такі, що може сміливо вчитися з дітьми, що перейшли у другий клас. Там і зустрілись Іван Франко та Карло Бандрівський, який про своє навчання в цій школі залишить спогади, машинопис яких зберігається у фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (№ інв. 1059 ор.) та які під назвою «Спогади про Івана Франка-школяра» з чисельними перекручуваннями та редакційними правками були вперше опубліковані у виданні «Іван Франко у спогадах сучасників», що вийшли у Львівському книжково-журнальному видавництві 1956 року, а відтак в такому вигляді друкувалась у наступних аналогічних спогадах про Івана Франка без звірки з оригіналом. Як виявилось, ці спогади були написані Карлом Бандрівським на прохання Михайла

Возняка, рукопис спогадів з невідомих причин був втрачений, то достовірність спогадів у машинописному варіанті, а тим паче в надрукованому, викликає чимало сумнівів. Зокрема, різко відрізняється оцінка навчання у нормальній школі, яка наведена в опублікованому спогаді Карла Бандрівського від тієї, яку дав сам Іван Франко в статті «В інтересі правди». *«Нормальна школа в Дрогобичі ще перед вступом дитини до неї була місцем постраху. Вчителі монахи, як і світські,* – писалось зокрема у цих спогадах, – *не являлися для дітей мужами любові і носителями радості, до яких би діти з довір'ям відкривали двері своїх маленьких сердець і дозволяли їм глядіти в найінтимніші кутки сердець, де не раз і погане ховається.*

Ні, так не було. Школа була для нас жорстокістю, тьмою обичаїв, карою, лихом. Як тільки прийшли діти до школи і стали перед учителями, так зараз щезав з лиця усміх, губи строго замикалися. На місце приязної прихильності родилися відпір, здержливість, недовір'я і боязнь перед несправедливою карою».

Щось подібного про школу, в якій навчався Іван Франко, дозволив собі написати дехто з дослідників творчості Івана Франка в період, коли близився ювілей його сорокалітньої літературної та наукової діяльності.

І все, що писали про навчання в нормальній школі біографи Івана Франка та дослідники його творчості, було б у згоді з правдою, бо до того спонукали його оповідання на основі вражень від навчання в нормальній школі як «Отець-гуморист» та «Schönschreiben» («Урок красного писання»), якби не виступ самого Івана Франка і його стаття «Причинки до автобіографії», яку він написав 1912 року як відгук на вступну статтю до російського видання «К свету. На промыслах» із серії «Универсальной библиотеки» московського книговидавництва «Польза».

«Не радісно споминає Іван Франко,– цитує сам Франко уривок з тієї вступної статті у своєму перекладі українською мовою, – *про перші роки своєї науки, але ще тяжчі спомини лишилися в нього про Дрогобицьку нормальну школу о[тців] Василіян,*

до якої він учащав протягом дальших 4 літ. Гімназіальні роки також не були ясною плямою на темнім тлі тодішньої невеселої шкільної дійсності. А наскільки ненормальною і дикою була тодішня галицька школа, бачимо ясно із Франкових оповідань із його шкільних літ. Майже всі ті оповідання мають автобіографічний характер. Дике знущання над дітьми, ненастанне биття лінійками та різками, повне неуцтво та безсовісне хабарництво панів педагогів, ось сумна шкільна дійсність. Досить тільки прочитати оповідання «Олівець», «Отець-гуморист» та «Schönschreiben», аби зрозуміти, якими страховищами віяло від тої дійсності».

«Можу тільки пожалувати, – коментував ті рядки з передмови Іван Франко, – *що автор того уступу поквапився вивести з моїх оповідань, що мають попри автобіографічну основу все-таки переважно психологічне та літературне значення. Коли б він задав собі труду перед писанням свого нарису запитати мене про враження моїх шкільних літ, то тут дізнався би, що ті літа, поминаючи деякі неприємності,* ***все-таки були радісними літами моєї молодості****, що між моїми вчителями з василіянської школи я з приємністю можу згадати імена молодого монаха Крушельницького, що вчив нас у 2 кл[асі], отця-катехита Красицького, о[тця] ігумена Барусевича...».*

Ці, на думку Івана Франка «неправдиві інформації» про Дрогобицьку школу отців Василіян повторив редактор журналу «Учитель» Іван Ющишин, який у дні 40-літнього ювілею Івана Франка 1913 року в журналі «Учитель» надрукував статтю «Іван Франко як педагог». Ця стаття була опублікована вже після відповіді Івана Франка московським видавцям. Здавалося б, що Іван Ющишин повинен зважити на гостру реакцію Івана Франка і на кожну фразу, сказану про нормальну школу. Проте він став на ті самі позиції, що й вони. Це примусило Івана Франка знову виступити у пресі зі статтею «В інтересі правди». Її також надрукував «Учитель» того ж 1913 року. *«Так само,*— твердить Іван Франко, – *про вчителів-василіян, під котрими я проходив три роки нормальної школи з виїмком о. Телесницького, що мав пасію до биття дітей,*

не можу сказати нічого злого, а навпаки, [про] таких вчителів, як клірика Крушельницького, що був господарем класи в другій класі, о. ректора Барусевича, що вчив німецького в третій класі, катехиту о. Красіцького, родовитого поляка, та о. Немиловича, пізнішого ігумена, що був у нас господарем у четвертій класі, згадую як про світлих, гуманних та симпатичних людей, що вміли вполти дітям не страх, а замилування до науки та до чесного, трудящого життя».

До тих слів Івана Франка нема чого більше додати, хіба те, що не міг Карло Бандрівський написати того, що опубліковано під його іменем про нормальну школу…

Журнал успішності школи отців Василіян за ті роки, коли в ній навчався Іван Франко, зберігається у фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (№ інв. 205 ор). Згідно з даними цього журналу Карло Бандрівський належав до учнів, які не вибивалися у відмінники, але й не пасли задніх.

Він народився в селі Ортиничах, що належало до Самбірського повіту і віддавна було селом, про яке казали, що там «шляхта на шляхті сидить», а деякі з лихослівних сусідів казали, що то така шляхта, що в сап'янцях ходить, але босі сліди залишає. Село лежить за 21 км на південний схід від Самбора та за 4 км від села Лука, де знаходились повітовий суд та пошта. На південний захід від села – село Татари, на південний схід згадувана Лука, село лежить в тому місці, де з'єднується тихоплинна і болотиста річка Верещиця з бистрим Дністром, присутнім в кожній галицькій пісні, особливо коли мова йде про жіночі жалі на свою гірку долю.

У родині Бандрівських любили співати, а батько навіть був у церкві дяком, тому й навчив нотної грамоти свого сина Карла, в надії, що той успадкує його фах.

Через південну частину села йде Наддністрянська залізниця. За переписом у 1880 році в гміні було 376 мешканців, а семеро на двірському просторі. Римо-католицька парохія знаходиться в Дублянах, а греко-католицька в Бикові, де є

дерев'яна церква Успення Пресвятої Богородиці, збудована 1852 року. В самих Ортиничах є також дерев'яна церква, посвячена Вознесінню Пресвятої Богородиці. Самі ж Ортиничі від Бикова в трьох кілометрах. Належало село до королівських маєтностей, а також до Мокрянського деканату, до якого належали і Франкові Нагуєвичі.

Карло Бандрівський і його рід як по матері так і по батькові належав до шляхтичів, перевага яких перед іншими мешканцями була в тому, що вони мали право носити взимі кожухи трохи відмінного крою, ніж був крій нешляхетських кожухів інших селян. До того ж «шляхта», звана ще ходачковою, мала привілейоване місце в церкві і на Службах Божих тримала воскові свічки. Інших привілеїв шляхта в Ортиничах не мала. Крім шляхетського роду Бандрівських у селі були шляхетські роди Чайковських, Ортинських, Гординських, Білинських, Городиських, Ільницьких, Кульчицьких.

Народився Карло Бандрівський, як свідчить метрика народження у книзі новонароджених села (ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 7905, арк. 6) 5 грудня 1855 року. Будинок, в якому він народився, мав № 52. Прийняла його на світ сільська повитуха Марія Кімчиха. Про його батька у книзі записано, що він – Йосиф Бандрівський є ортинівський *nobils*, син благородно народжених Тимофія Бандрівського та його дружини Анни, дочки Гната і Марії Ортинських. Про матір новонародженого у метриці зазначено, що її звали Катериною і вона була дочка шляхтича Гната і Тетяни Ільницьких. Хрестив і миропомазав новонародженого адміністратор з сусіднього села Прус Йосиф Яновський, оскільки якраз перед тим 28 серпня 1855 року помер тамтешній парох Семен Ганкевич.

Карло був другою дитиною в сім'ї. Першою був син Стефан, який народився 24 грудня 1854 року (там само, арк. 5). Його охрестив і миропомазав о. Семен Ганкевич, а хрещеними батьками були Іван Ортинський та Юліанна Бандрівська.

30 квітня 1858 року в сім'ї Йосифа та Катерини Бандрівських народився ще один син, якого назвали Гнатом (там

само, арк. 10). Хрестив його адміністратор церкви Михайло Ясеницький, який, проте, невдовзі покинув село і подався на іншу парохію, а хрещеними батьками новонародженого були ті ж, що й Карлові: Стефан Бандрівський та Вероніка, дружина Івана Бандровського, який після смерті батька стане його офіційним опікуном. Гнату не судився довгий вік і він помер 16 травня 1858 року.

Наступного 1859 року, 21 травня, (там само, арк. 12) народилась дочка, яка при хрещенні дістала ім'я Маріанни. Її хрестив о. Лев Гриневецький, який став парохом в селі після о. М. Ясеницького і був ним до самої смерті 19.06.1894 року. Хрещеними батьками новонародженої були ті, що й раніше були для Карла та Гната.

17 травня 1863 року народилась сестра Петрунеля (там само, арк. 19). Її хрестив о. Лев Гриневецький, а за хрещених батьків були Стефан Бандрівський та Текля, дружина Івана Ортинського.

11 травня 1867 року, вже тоді, коли Карло Бандрівський закінчував разом з Іваном Франком нормальну школу, уряд відмінив різки і тілесні покарання, а навчальною мовою стала польська, народилась наступна дочка Бандрівських. Її назвали Кароліною. До хресту її тримали Стефан Бандрівський та Марія, дружина Андрія Дольського (там само, спр. 6983, арк. 5). Дитина прожила декілька днів і померла…

14 травня 1869 року (там само, арк. 9) народився брат Михайло. Хрестив його о. Лев Гриневецький, а хрещеними батьками були Михайло Ортинський та Текля, дружина Андрія Ортинського.

Останньою дитиною в сім'ї була дочка Антоніна, яка народилась 20 травня 1871 року. Її хрестив о. Лев Гриневецький, хрещеними батьками були Стефан Бандрівський та Марія, дружина Івана Ортинського (там само, арк. 11).

Шляхетське походження Карла Бандрівського чогось вперто не хотіли брати до уваги вчителі нормальної школи, куди 1853 року поступив він на навчання і всюди писали,

що його батько Йосиф Бандрівський є звичайний селянин з Ортинич. Те саме й було у Дрогобицькій гімназії, куди поступив на навчання Карло Бандрівський після закінчення нормальної школи у 1867 році.

Згадані спогади Карла Бандрівського про Франка є, окрім всього, дуже важливим документом про навчання як і Франка, так і самого Карла Бандрівського у Дрогобицькій гімназії. Фактично вони були чи не єдиним джерелом, звідкіль франкознавці черпали дані про цей період у житті Івана Франка, поки не були виявлені інші, більш достовірні документи, зокрема класні журналі учнів Дрогобицької гімназії, які збереглись і тепер знаходяться у Державному архіві Львівської області (далі – ДАЛО) у фонді Ф-1262, опис 11. Перший клас у цьому описі значиться як справа 10. Про навчання в гімназії Карла Бандрівського, зрештою, як і Івана Франка, стало відомо тільки після виявлення цих документів, які вперше були оприлюднені у книзі: «Р. Горак. Дрогобич – місто юності Івана Франка», що вийшла у харківському видавництві «Майдан» 2011 року.

Відкриває список учнів першого класу цього 1867/1868 навчального року син дяка з дрогобицької церкви Святого Юрія Іван Бачинський. Карло Бандрівський на другому місці. Про нього журнальний запис помилково повідомляє, що він народився не 5 грудня 1855 року, як свідчить метричний запис, а 5 липня цього року. Ця плутанина дат народження майбутнього опікуна Івана Франка буде спостерігатися і в майбутньому, а тому в різних документах вона буде різною. Насправді датою його народження є та, яка вперше наводиться в даній статті на основі метричного запису. Як і в першому, так і в другому півріччі (в гімназії ці півріччя називались семестрами) Карло Бандрівський був звільнений від оплати за навчання. Мешкав він на станції (так звались винаймувані помешкання) на Лішнянському передмісті № 69. В обох семестрах мав перший ступінь успішності, а в загальному списку успішності класу мав у першому семестрі позицію 28, а в другому – 35. Всіх учнів у класі було 51.

Мав і «поправку» з географії і мусив з цього предмета восени перездати екзамен.

У другому класі, що припадав на 1868/1869 навчальний рік, Карло Бандрівський у класному журналі, як і в першому, значився під другим номером (там само, спр. 11, арк. 66). Всього в класі було 47 учнів. Карло Бандрівський в першому семестрі мав 22 місце. А в другому – 32. Від оплати за навчання був звільнений. Мешкав у гімназійного терціанина Ковельського, який дзвінком давав знати, коли починаються і закінчуються уроки. Мешкав терціанин у приміщенні гімназії. У нього і квартирував цього року Карло Бандрівський.

У списку учнів третього класу, який припадав на 1869/1870 навчальний рік (там само, спр. 12), Карло Бандрівський вже значився під першим номером, оскільки Іван Бачинський, що до цього мав перший номер, вимушений був залишитись на повторний рік. Як і попереднього року Карло Бандрівський від оплати за навчання був звільнений через убогість батьків. У каталозі знову допущена помилка в даті його народження – 2 грудня 1855 року, замість 5 грудня 1855 року. Особливих успіхів у порівнянні з попереднім класом не виявив. Був «середняком».

Закінчивши навчання 1869 року учні разом зі своїм господарем класу Теофілом Грушкевичем вирішили сфотографуватись. Це була перша світлина Івана Франка і перша світлина Карла Бандрівського. Свою світлину Карло Бандрівський зберіг і подарував НТШ, підписавши кожного зі сфотографованих. Відтак ця світлина потрапила у фонди Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, де й зберігається. Свою світлину Іван Франко не зберіг. Вона згоріла під час пожежі батьківської хати в Нагуєвичах 1886 року.

З третього класу 1869/1870 навчального року до четвертого класу 1870/1871 року із 45 учнів було переведено тільки 40. Директором гімназії як і попереднього року був Матвій Куровський, а класним господарем став Іван Верхратський.

Карло Бандрівський у списку йшов під номером першим (там само, спр. 13). Від оплати за навчання був звільнений. Мав перший ступінь успішності і загальну 26 позицію в першому семестрі і в другому – 28. Мешкав у різника корів Степана Стоцького на вулиці Долішній, 150.

П'ятий клас, що випадав на 1871/1872 навчальний рік, вже рахувався вищим класом гімназії. У ньому було 30 учнів. Карло Бандрівський в першому семестрі мав перший ступінь успішності і загальну 21 локацію, а в другому також перший ступінь успішності і ту ж 21 локацію. Через бідність був звільнений від оплати за навчання. Мешкав у того різника корів Івана Стоцького, що й попереднього року (там само, спр. 14) на вулиці Довгій, 314.

Шостий клас випав на 1872/1873 навчальний рік. Цього навчального року в гімназії змінився директор. Замість доволі демократичного Матвія Куровського, який стане директором гімназії у Бережанах і його учнем буде Богдан Лепкий, стане ксьондз Тома Баревич, який славився своєю жорстокістю по ставленню до гімназистів. У класі було 24 учні. Карло Бандрівський був першим у списку, був звільнений від плати за навчання. У першому семестрі мав 17, а в другому – 15 місце за успішність. У першому семестрі до того ж мав проблеми з німецькою мовою, але в другому ці проблеми зникли. Мешкав на квартирі у Юлії Солярової по вулиці Грабарській, 58. Це теперішня вулиця М. Лисенка (там само, спр. 15).

Сьомий 1873/1874 навчальний рік нараховував 27 учнів за рахунок репетентів з попереднього року. Гімназія звільнялась від опіки міста Дрогобича і ставала державною. Вимоги до знань гімназистів значно посилились. У цьому класі Карло Бандрівський у першому семестрі мав 15 місце, а в другому – 17. Був звільнений від оплати за навчання. У другому семестрі на екзамені отримав погану оцінку з латинської мови, а тому мав поправку на осінь. Класний керівник Микола Віньовський, що викладав латинську і грецьку мови у класному журналі, де передбачалось, ким може стати в майбутньому учень, за-

писав, що Карло Бандрівський буде юристом. Мешкав він на відомій квартирі Юлії Солярової на вулиці Гарбарській. Погану оцінку з латини Карло Бандрівський виправив і перейшов у наступний восьмий клас (там само, спр. 16).

Під кінець закінчення сьомого класу учні вирішили зробити собі на пам'ять світлину. Тепер вона, як і світлина з третього класу, зберігається у фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка. Надійшла вона від Карла Бандрівського, який підписав кожного учня на ній з протилежного боку, хоча самого його на світлині немає. Очевидно, до світлини не стали ті, які мали поправки на осінь. Можливо, була й якась інша причина. Можливо й та, що в Карла Бандрівського не було грошей оплатити за світлину: він втратив цього 1874 року батька. Все господарство лягло на плечі матері Катерини, жінки суворого характеру і вельми ощадливої.

На світлині Іван Франко у новому костюмі, пошитому завдяки старання його товаришів, для котрих був репетитором: Іполита Погорецького з Вацевич та Ярослава Рошкевича з Лолина, в сестру Ольгу якого закохався.

Від оплати за навчання Карло Бандрівський, звичайно, був звільнений. Мешкав на квартирі у вдови Юлії Рейснарової на Лішнянському передмісті. Смерть батька примусила Карла Бандрівського 10 листопада 1874 року покинути гімназію і поїхати в Ортиничі ставити на ноги підупале за час хвороби батька господарство.

У гімназії Карло Бандрівський належав до близьких друзів Івана Франка. Серед товаришів мав високий авторитет, а на підставі того, як він давав поради іншим господар сьомого класу Микола Вітовський і зробив висновок, що в майбутньому він має стати юристом. Про це, як згадувалось, і записав у класному журналі. До того ж Карло Бандрівський, як згадує Іван Франко у передньому слові до збірки нарисів «Рутенці», що вийшла у Львові 1913 року, був керівником гімназійного хору. «*Розуміється*, – писав про нього Іван Франко, – *був іще*

співацький хор, без окремої організації, який складався з учеників вищих класів, охочих та здібних до співу. Цей хор із природи речі був виключно руський, бо ученики латинського обряду, що ходили на Службу Божу щонеділі та свята до латинського костела, слухали там гри органів та співу органіста і не потребували свойого власного хору. Русини Дрогобицької гімназії за моїх часів мали досить гарний хор, якого традиція тяглася ще від часів, давніших від моєї шкільної науки. За моєї пам'яті ще з нормальних шкіл, диригентами гімназіального хору були Стецiв, Ничай (теперішній директор «Народної торгівлі»), Коростинський, Гапонович, Дрималик, Яцишин і, нарешті, мій шкільний товариш Кароль Бандрівський» [2, 10]. *«1873 року, на Фомину неділю, запросив Франко,* – згадував Карло Бандрівський, – *наш хор з 8 осіб до себе в Нагуєвичі. Туди зайшли ми пішки, ночували в домі Франка, співали в церкві, а потім гостив нас тамошній парох Білинський, а також вдома – мама Франка.*

При тій нагоді показав нам І. Франко кузню (тоді замкнену), в якій його небіжчик батько працював, потік, де раки руками ловив малим хлопцем, і пасовисько, куди бігав. Пішки вернули ми до Дрогобича, співаючи і балакаючи, а Франко доказував потребу заложити свою студентську бібліотеку, здавати зміст з прочитаних книжок і складати гроші на купівлю книжок.

В VI класі Франко уже писав вірші, кликав мене або других, щоб перед ними прочитати їх і почути, що ми на те скажемо. По найбільшій частині такі вірші він все вважав невдалі і палив. Але й були такі, які відсилав до «Академического кружка», при якім видавався «Друг»; тут вони були поміщувані».

В одному з перших відомих листів Івана Франка, датованого 6 травнем 1874 року і скерованого до редакції журналу «Друг» [3, 7]. згадується й ім'я Карла Бандрівського. Він, як і Іван Франко, висилає заборгованість за передплату журналу і просить вислати «недостаючих чисел». Лист велить здогадуватись, що вже тоді Карло Бандрівський належав до доволі близьких друзів Івана Франка і разом вони передплачують журнал, на котрий дирекція гімназії дивилась коєо.

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства

Закінчує Карло Бандрівський гімназійну освіту як екстерніст у Академічній гімназії у Львові у червні 1876 року. Цього ж року він стає студентом першого семестру правового факультету Львівського університету (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 63, арк. 5) Від плати за навчання згідно з рішенням ректорату від 26.10.1876 року був звільнений. У Львові замешкав на вулиці Зеленій, 59. Його опікуном був Іван Бандрівський, брат покійного батька. Влітку 1877 року він вже студент другого семестру навчання, живе на вулиці Курковій, 17 (там само, спр. 64, арк. 5), а в університетських каталогах зими 1877/1878 року він значиться студентом третього семестру (там само, спр. 66, арк. 6). Від оплати за навчання звільнений. Мешкає, як зазначено в каталозі, на Хорущині, 23.

У літньому семестрі 1878 року Карло Бандрівський є слухачем п'ятого семестру. Лист Івана Франка до Ольги Рошкевич дає повну підставу стверджувати, що Карло Бандрівський є справді близьким товаришем Івана Франка. «*Жаль*, – писав він у цьому листі, – *що панна Міня (Михайлина Рошкевич, сестра Ольги – Р. Г.) готова віддати руку якомусь там старому, лисому чи глупому! Я думав, що й вона познакомиться з яким-де соціалістом, най уже з роду не виходять. Ах, якими-то чарівними красками малювали ми собі не раз з П[авликом] будуще життя на селі. Збереться нас кількох (П[авлик], я, Бандрівський, Полянський, Олеськів, Білецький, Озаркевичі, Дідицький, Мох, ще деякі), поженимося, закупимо на зложені гроші хороший кусень ґрунту і обширний фольварок і почнем господарити. Літом мужчини працюють з християнами в полі, жінки в городі та саду, а зимою студії, література , в разі потреби парами переносяться на якийсь час до Львова… Нас тут три, я, Т[ерлецький] і Бандрівський, правник з третього року, мій шкільний колега ще від 2 нормальної – единий, котрий від того часу лишився. Се чоловік дуже добрий, мислячий і тихий, також син бідних селян, не мав де жити, бо платити нізащо, – ну, і живе у нас. Подумай собі, як він живе, коли відколи приїхав по святах, не більше як 3 рази був на обіді! Все хліб та хліб, ще я часом куплю бринзи, абощо,*

і їмо разом. А я хоть і рад би заплатити за нього обід, та нема грошей» [3, 100]. Грошей не було, а ще й довелося І. Франку платити штраф за нелегальне проживання на Кляйнівській. *«Ось і нині,* – повідомляв Іван Франко Ольгу Рошкевич у листі від 6 квітня 1879 року, – *мусив-єм послідніх 3 гульдени заплатити в поліції яко кару за то, що Бандр[івський] переночував у мене кілька ночей незамельдований»* [3, 172]. У Центральному державному історичному архіві України у Львові (ф. 146, оп. 4, спр. 7653, арк. 99–101) зберігся протокол допиту Карла Бандрівського від 24 березня 1879 року після проведення чергової ревізії поліції на помешканні Івана Франка, де був виявлений «незамельдований» Карло Бандрівський. *«Я, Карло Бандрівський,* – свідчив затриманий, – *родом з Ортинич, маю 24 роки, греко-католицького обряду, неодружений, студент 3 курсу юридичного факультету, мешкаю по вул. Зеленій № 59, судимий не був.*

Після перебування на селі, на початку лютого ц. р., 12 лютого я приїхав сюди і, не маючи постійної квартири, тимчасово мешкав у мого шкільного товариша Івана Франка, по вул. Кляйнівській, № 4. Тут я пробув тільки 3 дні, і саме в цей час дирекція поліції зробила обшук квартири. При обшуку взято також мої власні дві брошури, а саме: «Громадський друг», № 2, за травень і «Дзвін». Ці дві брошури я купив за готівку у Михайла Павлика, який запропонував мені купити їх в університеті. І ось я купив «Громадський друг» ще весною, мабуть, в травні 1878 р., а «Дзвін» – зимою, десь перед латинським різдвом. Докладніше дати придбання цих брошур не можу собі пригадати, бо не думав, що мені колись прийдеться звітувати. Також мені не відомо, коли ці брошури я купив – до чи після конфіскації. Тільки рішуче заявляю, що Михайло Павлик, продаючи мені ці брошури, ясно кожного разу заявляв, що вони тільки що вийшли з друку. І дійсно ці брошури були ще вологі, коли я їх купував, і пахли друкарською фарбою, розуміється, що аркуші також не були розрізані. Тільки через деякий час, коли я приїхав до Львова, довідався від товаришів, не пам'ятаю від кого, що вищезгадані брошури були конфісковані» [1, 81–82].

Немає не тільки грошей на їжу, але й бракує місця де жити. У кімнаті був один стіл для праці, було ліжко, на якому спав Остап Терлецький, а побіч ліжка на підлозі спав Іван Франко. Біля нього на підлозі й тулився Карло Бандрівський.

На Кляйнівській кипить робота. Замість забороненого «Друга», який вважався періодичною пресою і підлягав під новий пресовий закон, Іван Франко з Павликом вирішують видавати альманахи, що не підлягають цензурі. Почали з «Громадського друга», але поліція знайшла спосіб заборонити його розповсюдження і конфісковувала номер за номером. Тут Іван Франко розпочинає видавати «Дрібну бібліотеку», тут написані нариси, що лягли в основу збірки «Рутенці». Тут буде написано «Каменярі». Іван Франко, проживаючи тут, стане редактором польської газети «Praca», в якій опублікує латинськими буквами свого безсмертного «Вічного революціонера».

Карло Бандрівський не тільки перший помічник у всьому Івану Франкові, оскільки, рятуючись від чергового арешту, у Швейцарію виїхав Михайло Павлик. З листів, писаних у той час Іваном Франком до Ольги Рошкевич, можна дізнатись, що Карло Бандрівський і доставляє дописи до видань Івана Франка. «*Бандр[івського] нема у Львові*, – писав Іван Франко Ользі Рошкевич при кінці жовтня 1880 року, – *і не знаю, де він є. Звідаюсь, чи не дома, то й зашлю му лист. Я й сам мав би до нього діло: він обіцяв матеріал цифровий про довги мужиків свого села*» [3, 255]. Карло Бандрівський втаємничений у сердечні справи Івана Франка, який добирає різних способів аби залучити Ольгу Рошкевич до суспільно-корисної роботи. То дає перекладати Золя, то збирати ладанки. Карло Бандрівський дає більш практичну і, напевно, найрозумнішу у той час пораду: нехай поступає в учительську семінарію. Всі його товариші допоможуть їй підготуватись до вступу. Таку пропозицію Іван Франко з намови К. Бандрівського зробив Ользі Рошкевич у листі від 22–25 лютого 1879 року [3, 165]. Через роботу учительки галицька жінка входила в громадську роботу. Ольга з незрозумілих причин не захотіла стати

вчителькою. Восени 1879 року вона вийшла заміж за Володимира Озаркевича. Відтак захотіла вчитись, але було запізно.

Окрім всього Карло Бандрівський від самого початку прибуття до Львова керує хором при студентському товаристві «Дружній лихвар».

Сьомий семестр навчання в університеті припадає на зиму 1879/1880 року. Від плати за навчання Карло Бандрівський звільнений, а каталоги фіксують, що він живе по вулиці Зеленій, 59 (там само, спр. 67, арк. 5).

Літо 1880 року – восьмий семестр навчання. Від плати звільнений. Живе там само, що й попереднього семестру. 31 липня 1880 року він дістає абсолюторіум про завершення навчання року і складає перший правничий екзамен на самостійну адвокатську практику (там само, спр. 68, арк. 5).

Відтак другий необхідний правничий екзамен.

1883 року «Ілюстрований календар товариства «Просвіта» на рік переступний 1884» надрукував оповідання Івана Франка «Історія моєї січкарні», яке було написане 28 жовтня 1881 і підписане псевдонімом «Руслан». Публікація супроводжувалась присвятою: «Присвячую щирому другові К. Бандрівському». Відтак це оповідання Іван Франко включав у різні свої збірки, як «В поті чола», «Добрий заробок і інші оповідання», а також сам переклав польською та російською мовами.

1884 року Карло Бандрівський складає третій правничий іспит, необхідний для самостійної роботи і цього ж року стає на державну службу як помічник адвоката (конципіїст) у Податковій інспекції м. Львова. Вже 1885 року довідники державних службовців Королівства Галичини і Лодомерії фіксують його на цій посаді у Податковій адміністрації у м. Львові. Це не дозволило йому взяти участь у так званій третій студентській мандрівці по Поділлю та Буковині, яка розпочалась 1 серпня 1885 року у Тернополі і в якій брав участь Іван Франко. Про цю мандрівку регулярно повідомляла своїх читачів газета «Діло». У перший же день відбулась у Тернополі зустріч мандрівників з тамтешньою інтелігенцією

міста та околиць. Після виступу Олександра Барвінського жіночий хор під управою дружини Олександра Барвінського Євгенії Любович виконав «Молитву руських дітей» з музикою Лисенка на вірші О.Конiського. Це було перше виконання відомого духовного гімну України «Боже великий, єдиний». Цю пісню автори спеціально написали на прохання українських студентів, ноти її були надруковані у Львові, а прем'єра її відбулась у Тернополі. Її першими виконавцями були три сестри Крушельницькі – Соломія, Йосифа, Олена, «дві, – як писало «Діло» від 25 липня/6 серпня 1885 року, – панни Чубатівни, одна з них згодом Стахевич), дві панни Навроцькі (одна з них у заміжжі Зарихтова), п. Дроздовська, п. Студинська, п. Зарицька». Про це, що Соломія Крушельницька була одною з перших виконавиць духовного гімну України, не згадувала преса в радянські часи.

Сестра Соломії Крушельницької Олена вийшла заміж за товариша Івана Франка Володимира Охримовича, а Осипа стала дружиною Карла Бандрівського. Про цю мандрівку студентів і знайомство з Іваном Франком вона залишила досі неопубліковані спогади, які зберігаються у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка (інв. № 1071 ор.), подаються тут зі збереженням всіх особливостей тексту.

Спомин з півстоліття

Не пам'ятаю з якої нагоди тернопільські українці уладили величавий концерт в 1885 р. в серпни.

Довго перед тим відбувалися засідання і проби хорів, а крім своїх б запросили співаків і гостей зі Львова.

Значніші гості були Іван Франко і дві студентки з України, що вертали зі студій з Цюріху.

По концерті були забави і танці.

В часі павзи мій тато Амбрози Крушельницький познакомив мене з Іваном Франком, кажучи: «То є автор того фейлетона, що ми недавно читали». А! «Пироги з черницями».

Побалакали про фейлетон та про концерт (бо і я також співала) і то була перша стріча з Іваном Франком.

В 1886, в маю повінчалась з Карлом Бандрівський, приятелем Франка від дитячих літ, а Франко приїхав в тім часі з Києва зі своєю дружиною, і ми часто бували у себе.

По році перенесли нас на мазури і ми кільканадцять літ не бачилися, бо до Львова не легко було вибратися.

Осипа Бандрівська».

На жаль, взяти участь у цій мандрівці Карло Бандрівський не зміг, хоча від часу вступу до Львівського університету і до його закінчення був диригентом хору при студентському товаристві «Дружній лихвар». Він мусив пильнувати роботу, яка йому дісталась з таким важким трудом.

Справді, оповідання «Пироги з черницями» було опубліковано в газеті «Діло» № 47 від 24 квітня/16 травня 1884 року, а в мандрівці брали участь «дві студентки з України»: Катерина Мельник, що стала дружиною історика Володимира Антоновича, та Олена Доброграєва, яку вважали нареченою товариша Івана Франка Володимира Коцовського. Був ще з ними студент з Болгарії, який вчився в Росії, Спіро Гулабчев. Разом з Іваном Франком всі вони з Хоросткова 4 серпня на запрошення власника Володислава Федоровича поїхали у село Вікно. Іван Франко згідно з договором мав прожовувати роботу над біографією Івана Федоровича, батька, Володислава. Івану Франку були потрібні гроші, щоб поїхати у Київ.

Після одруження Карло Бандрівський з дружиною протягом 1886 та 1887 року жили у Львові. Про цей період Осипа Бандрівська у своїх спогадах «Кілька слів про дитинство Соломії Крушельницької», датованих 1969 роком та опублікованих у першій частині двотомного видання «Соломія Крушельницька» (К., 1978, с. 70) пише: *«У 1885 і 1886 роках ми жили у Львові. Мій чоловік Карло Бандрівський мав службові квитки на всі вистави драматичного і оперного театрів. Молоденька Соломія часто приїжджала тоді до нас і майже щодня*

ходила по цих квитках до театру, що приносило їй безмежну радість». На той час, коли Соломія Крушельницька була молоденька, то у Львові був один театр Скарбка (тепер театр ім. М. Заньковецької) і в ньому давали вистави драматичні і оперні трупи. Чи таким привілеєм як безкоштовні квитки скористався Іван Франко, важко сказати. Ніде ні слова згадки. Врешті, користатись таким привілеєм не довелось довго, бо на початку 1888 року Карло Бандрівський дістав посаду у податковому відділі староства в містечку Ніско (Nisko), що в південно-східній Польщі (тепер адміністративний центр Ніжанського повіту Підкарпатського воєводства) і подружжя виїхало туди.

Перед виїздом дарунок від Івана Франка збірка «З вершин і низин» з скромною дедикацією: «Дорогому товаришови Каролю Бандрівському»…

Сестра Соломії Крушельницької Олена Охримович у спогадах «Все що залишилося в пам'яті про Соломію», опублікованих у цьому ж виданні, що й спогади Осипи Бандрівської, стверджує, що після невдалої спроби одружитись з нею випускника Львівської духовної семінарії Зенона Гутковського (1866–1910, с. Дуліби біля Стрия), з яким була заручена, приїхала відпочити від того всього в Ніску. Було це 1892 року. Бо висвятився Зенон Гутковський на священика в грудні 1892 року, а згідно вимог міг зробити цей крок тільки після одруження. *«На кільки місяців Соломія виїхала до польського міста Ниська,* – писала Осипа Охримович (там само, с. 53), *– де жила її сестра Юзя Бандрівська. Справа в тому, що чоловіка сестри – Карла Бандрівського – за прогресивні переконання та дружбу з Іваном Франком заслали, як тоді казали, «на мазури» працювати урядовцем. У них було піаніно, і Соломія мала змогу багато грати та займатися музикою».*

Редактори публікації цих спогадів добре над ними попрацювали і зробили акцент на тому, що «засланий» Карло Бандрівський постраждав за свої прогресивні погляди та дружбу з Іваном Франком. На жаль, не все було так. Міс-

течко Ніско було неподалік міста Нового Санчу, де кипіло українське життя.

У Ніску Карло Бандрівський працював до 1890 року і в цьому ж році був переведений на посаду податкового інспектора в містечко Новий Торг, що в південній частині на річці Данаєць (тепер адміністративний центр Новоторгського повіту Малопольського воєводства). Тут 12 липня 1890 року народилась його найстарша дочка, яка була названа подвійним іменем Ольга-Олена. 2 січня 1892 року в цьому містечку народився син, охрещений іменем Володимир-Йосиф.

У 1893 році Карла Бандрівського перевели на посадку податкового інспектора в м. Рогатин. Саме про це місто і згадує принагідно у спогадах про Соломію Крушельницьку дочка Карла Бандрівського Ольга-Олена в заміжжі Шухевич, опублікованих у згаданій книжці спогадів про велику співачку. «*Вперше я побачила тітку Соломію в 1897 році, коли батьки запросили дідуня Амвросія і тіток Соломію та Олену до Рогатина на мої хрестини. В той час поїзд із Львова доходив лише до Бурштина, а звідси треба було їхати кіньми.*

До Рогатина приїхали вони з великим запізненням, бо по дорозі сполошилися коні і перевернули воза, яким накрило тітку Соломію у рові. Коли дідуньо отямився і, не знайшовши дочки, закричав: «Люня, де ти?», тітка з-під воза відповіла: «Я тут, жива і ціла» (там само, с. 71).

Згідно з метричними записами в Рогатині Олена-Ольга була хрещена Амвросієм Крушельницьким 12 вересня 1897 року.

У 1898 році Карла Бандрівського перевели у містечко Грибів, що так само в південній Польщі. Містечко розкинулось на берегах річки Бялої. Тепер це адміністративний центр Новосондецького повіту Малопольського воєводства. Тут 17 березня 1902 року народилась третя дитина Бандрівських, яку охрестили Одаркою-Софією. І в цьому містечку також побувала Соломія Крушельницька і про це, як і про Рогатин, у своїх спогадах оповіла Ольга-Олена Шухевич: «*Вдруге я бачила її в містечку Грибові у Польщі, куди вона загостила до моїх*

батьків по дорозі до Кракова. З її побуту в Грибові скористали місцеві українці м. Новий Санч і влаштували концерт тітки Соломії на добродійні цілі Лемківщини» (там само, с. 71).

Любила Соломія Крушельницька родину Бандрівських і Грибів. Не минала нагоди, щоб побувати там. Сестра вміла створити атмосферу, яка їй нагадувала атмосферу батьківського дому. В листі до Михайла Павлика з Віареджо від 18 червня 1903 року вона писала: *«Нуся поїхала сей час до Грибова, власне там є знамените повітря гірське, а не востре, купіль приємна, ну і опіка, як нігде. Я сама пару раз по бліднищі відживалася там. Власне і то, що Бандрівська добра жінка і практична, порядок у неї вдома і свобідно. Якби не мій фах, що мене тут тримає, то поїхала би до Грибова на вакації».* Вона пропонує і Павлику поїхати туди, щоб відійти від виснажливої роботи. Рекомендує, щоб поїхав туди і брат Володимир, який перед тим хворів жовтяницею.

У п'ятницю 20 грудня 1902 року по ст. стилю чи 2 січня 1903 року по новому стилю № 283–284 газети «Діло» повідомив, що 31 грудня минулого року в с. Білій коло Тернополя помер о. Амврозій Крушельницький, «батько славнозвісної сьпівачки Саломеї Крушельницької, видний руский патріот і ревний робітник». Похорон відбувся наступного дня в суботу. На самий Новий рік.

Про кончину о. Амвросія Крушельницького у № 285 в суботу 21 грудня 1902 року чи 3 січня н. ст.1903 року повідомила також і газета «Галичанинъ» короткою інформацією, що *«о. Амвросій Крушельницкий, приходникъ въ Бѣлой Тарнопольского деканата, отець извѣсной оперноі пѣвцы п. Саломеи Крушельницкой, скончался 18/31 декабря на 62 году жизни в 36 году священства».*

Отець Амвросій Крушельницький був парохом в селі Білій при церкві Святого отця Миколая від 1878 року і нажив за цей час чималий маєток. Та й, окрім того, чимало йому давала громада: майже три морги городу,140 моргів орного поля, 43 морги сіножатей, право вільного млива. Після смерті свя-

щеника це добро переходило до його наступника по парохії. Навіть приповідка була: «Попові в селі дзвонять, а попадю з села гонять». Дружині з дітьми потрібно було уступитися з хати і віддати її у користування наступному священику. У згаданому випадку діставалась вона о. Євгену Бартошу.

На похорони батька Соломія не змогла приїхати. Не могла перервати контракт, за що себе за це довго картала. Дочка Карла Бандрівського Ольга-Олена в заміжжі Шухевич у своїх спогадах, опублікованих у згадуваному виданні, писала, що Соломія Крушельницька написала матері листа, щоб зліквідувати господарство в Білій і перенестись жити до Львова. «*Бабуня так і зробила,* – писала вона (там само, с. 72). – *Весною того ж року вона разом з дітьми замешкала у Львові по вул. Францішканській, 15 (тепер вулиця Короленка). Я з братом Володимиром за домовленістю батьків теж оселилася у бабуні на квартирі*».

Справою продажі господарства у Білій зайнявся Карло Бандрівський. Соломія Крушельницька просила його знайти для родини й для неї пристійний дім у Львові в добрій околиці і купити його. Карло Бандрівський через рік після переселення рідних придбав кам'яницю по вулиці Крашевського, 23 неподалік від будинку на вулиці Кляйнівській, де колись мешкав Іван Франко і в якому нелегально квартирував Карло Бандрівський. Це була типова чиншова триповерхова кам'яниця. Такими будинками була забудована вся ліва сторона вулиці Крашевського. Придбаний будинок був ще досі новим, бо його збудували 1884 року за проектом архітектора Якуба Кроха. Соломія вмовила швагра Карла Бандрівського бути управляючим всіма справами будинку.

Невдовзі у цю каменицю й переселились всі родичі Соломії Крушельницької. Переселився сюди й Карло Бандрівський з сім'єю і зайняв другий поверх. Існує думка, що ніби сама Соломія домовилась у Намісництві про те, що Карлу Бандрівському після переводу з Грибова дадуть посаду старшого інспектора податкового скарбу у Львові. Керівником

цього відділу був граф Францішек Дідушицький. Саме на цій посаді Карло Бандрівський пробув до самого розвалу Австро-Угорської імперії.

По приїзді до Львова Карло Бандрівський відразу активно включається у громадське українське життя. 1907 року він стає членом управи Наукового Товариства ім. Т. Шевченка і тепер щорічний довідник Королівства Галичини і Лодомерії іменує його не тільки старшим скарбовим інспектором, але й членом управи НТШ. Маючи високий авторитет серед української громади, Карла Бандрівського обирають у виділ Музичного інституту ім. М. Лисенка, де йому доручають вести фінансову документацію, вести контроль за прибутками та витратами, подавати необхідні звіти в контролюючі інстанції. Це була важка робота і вкрай необхідна для такої інституції як Музичний інститут ім. М. Лисенка, який тільки спинався на ноги. Подібну роботу доручають Карлу Бандрівському й в управі товариства «Просвіта». Щороку він публікує у календарях цього товариства звіти про його фінансовий стан.

У Львові Карло Бандрівський відразу відновлює перервані стосунки з Іваном Франком. Незважаючи на велику зайнятість на громадській та державних роботах, Карло Бандрівський знаходить час, щоб залагодити і Франкові справи. Їх чимало і Франко просто не встигає всього сам зробити. Тільки недавно збудований дім потребує чималих вкладів. Їх потрібно заробити. До того ж і підводить здоров'я. Карло Бандрівський стає незамінним у фінансових справах Івана Франка.

Осінь 1907 року приносить для родини Крушельницьких черговий удар. 16 вересня після важкої короткочасної хвороби на 64 році життя відходить у вічність дружина о. Амвросія Крушельницького Теодора з Савчинських Крушельницька. Про це сповіщає № 200 газети «Галичанинъ» від 6/19 вересня 1907 року, а також газета «Діло» у № 198 від 16 н. ст. вересня 1907 року. Остання повідомила, що покійна по о. Амвросію Крушельницькому вдова залишила сина Володимира, що є слухачем Львівського університету, та п'ять дочок: славнозвісну

оперову співачку Саломею, Осипу, що в заміжжі Бандрівська, Олену в заміжжі Охримовичеву, Емілію в заміжжі Стернюкову і незамужню наймолодшу Анну. В середу 18 вересня тіло покійної з дому жалоби було доставлене на залізничний вокзал, а відти до Білої, де перед полуднем 19 вересня її поховали в родинний гробівець поруч з чоловіком. Ні Соломія, ні Анна на похоронах не були. Не могли перервати контракти.

Селяни довго вважали, що замість музи на родинному гробі Крушельницьких стоїть витесана з білого тосканського мармуру і привезена з Італії Соломією Крушельницькою Матір Божа.

1908 рік – трагедія з Іваном Франком. Його руки спаралізовані. Для родини це справжня катастрофа. Нема грошей на щоденний хліб насущний, нема грошей на лікування, до того ж потрібно віддавати банкові гроші, позичені на будівлю власного дому.

Йому пропонують продати найдорожче, що в нього є – зібрану за багато років бібліотеку. Іван Франко категорично відмовляється.

Карло Бандрівський стає офіційним, призначеним судом, опікуном Івана Франка у всіх його справах і віддає себе цій справі з правдивою самопосвятою. У фонді Івана Франка, що в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України, зберігається довідка повітового суду про затвердження Карла Бандрівського опікуном хворого Івана Франка з 1908 року. Там само зберігається й опікунська книжечка К. Бандрівського як опікуна дітей Івана Франка з 1908 року, а також бухгалтерська книга із записами витрат і надходжень коштів в період опіки над хворим письменником і його родиною у 1908–1921роках.

19 червня 1908 року К.Бандрівський звертається до президії Міністерства віросповідань та освіти у Відні з проханням призначити хворому письменнику довічну пенсію. Оригінал цієї заяви зберігається в ЦДІАЛ (ф. 146, оп. 4, спр. 7653, арк. 186–188). Уперше її опубліковано у згаданій вище книжці «Іван Франко. Документи і матеріали» на с. 267–269:

«Підписаний, судовий опікун хворого письменника д-ра Івана Франка, – писав К. Бандрівський, – *просить від його імені, щоб високе ц. к. міністерство було ласкаве призначити відданому під опіку з фонду для підтримки збіднілих і хворих літераторів, який є у вашому розпорядженні, довічну допомогу.*

Своє прохання обґрунтовую так:

1. Як видно з лікарського свідоцтва, доданого під пунктом «а», д-р Іван Франко невиліковно хворий.

2. Згідно з доданим під пунктом «б» посвідченням, д-р Іван Франко утримує себе, а також свою родину, яка складається з хворої дружини і чотирьох малолітніх, ще незабезпечених дітей, виключно своєю літературною працею. Тому, однак, що це джерело заробітку повністю вичерпалося, він разом з сім'єю перебуває в надзвичайно скрутному становищі. Тому й кошти для лікування в лікарні д-ра Свйонтковського, як і утримання його родини, надходять виключно від публічних зборів грошей.

Хворий письменник, правда, власник малої вілли, але вона не дає жодного прибутку і, крім того, ще обтяжена банковим боргом на суму 10 960 корон.

3. Д-р Іван Франко заслужено вважається найбільшим сучасним українським письменником. Його заслуги в галузі української белетристики, критики і науки неоцінимі.

Протягом своєї 35-річної літературної діяльності він написав декілька томів віршів надзвичайної вартості («З вершин і низин», «Мій Ізмарагд», «Із днів журби», «Зів'яле листя», «Поеми», «Коваль Бассім», «Semper tiro» і т. д.), багато томів оповідань і романів («Захар Беркут», «Основи суспільності», «Boa constrictor», «Борислав сміється», «Перехресні стежки», «Для домашнього вогнища», «Великий шум» і т. д.), що були дуже прихильно сприйняті своїми і іноземними критиками, частково також перекладені на іноземні мови або, як «Захар Беркут», нагороджені конкурсними преміями. Написав багато томів цінних новел і драм («В поті чола», «На лоні природи», «Малий Мирон», «Панталаха й інші оповідання», «Маніпулянтка», «Украдене щастя», «Учитель», «Сон князя Святослава», «Майстер Чер-

няк» і т. д.), з яких одна – «Украдене щастя» – також відзначена конкурсною премією Крайової президії.

Крім того, д-р Іван Франко проявив себе як видатний публіцист, критик й науковець. Зокрема, починаючи з середини 90-х років, він сконцентрував свою діяльність в галузі науки і видав цілий ряд визначних робіт з історії літератури, етнографії, філології, які появилися, в основному, у збірниках, виданих Науковим товариством ім. Шевченка у Львові, частково також в іноземних наукових виданнях, як «Archiv für slavische Philologie», «Archive für Religions Wissenshaft», «Zeitschrift des Vereines für Volkskunde», Берлін, «Zeitschrift für österreichische Volkskunde», «Globus», «Česky Lid», «Киевская старина» і т. д.

Про плодовитість д-ра Івана Франка, як письменника, свідчить у деякій мірі, доданий під «ц», бібліографічний список його творів, що були надруковані в 1874–1898 рр.

Д-р Іван Франко має великі літературні заслуги не тільки для своєї української нації, він вніс також не одну цеглину у велику світову будівлю людського знання. Маючи це на увазі, підписаний дозволяє собі з особливим наголосом повторити згадане на початку прохання до високого ц. к. міністерства, щоб високе ц. к. міністерство ласкаво призначило відданому під опіку д-ру Івану Франкові довічну допомогу».

Відповідь Міністерства, на допомогу якого так надіявся Карло Бандрівський, прийшла в Намісництво рівно через півроку, і зі всіма позначками, підписами, номерами, штемпелями збереглась до наших днів (там само, спр. 7653, арк. 182–183).

«Я вважаю необхідним, – писав міністр, – *українському письменнику Іванові Франку, як визнання його літературної діяльності дозволити видати одноразову допомогу в шістсот (600) корон і передати згаданому за рахунок кошторису за 1908, глава IX, розділ 8а, § 6, «Стипендії для художників і літераторів». Просьба повертається».*

В свою чергу Намісництво посилає розпорядження крайовій касі і аж 24 грудня 1908 року каса Намісництва видає 600 корон цісарсько-королівської ласки.

Заки прийде відповідь з Міністерства, Карло Бандрівський у 1908 році добивається допомоги від НТШ в розмірі 1500 корон та початку збору коштів для хворого письменника. Різним українським установам він розсилає листи з проханням допомоги. Допомога, яка надходила, скоро вичерпалась, а відтак і перестала надходити.

З ініціативи Карла Бандрівського 10 грудня 1909 року з'являється відозва НТШ до українських установ зібрати письменнику гроші в такому розмірі, щоб встановити йому щомісячну пенсію з 1 січня 1910 року в розмірі 200 корон. Курувати даною акцією доручено Карлові Бандрівському.

Карло Бандрівський стає ініціатором створення комітету по святкуванню 40-річчя діяльності Івана Франка та звернення до громадян зібрати пожертви, щоб створити своєрідний пенсійний фонд для Івана Франка.

Ці збори, оце жебрацтво, нарікання багатьох тодішніх діячів, а навіть самого М. Грушевського, що «ми все зробили для Франка», сильно розчаровує Карла Бандрівського в патріотизмі патентованих українських патріотів. Іван Франко вирішує заробити собі сам на пенсію виступами перед людьми із читанням своєї поеми «Мойсей». Карло Бандрівський веде зошит, що має назву «Складки на фонд Івана Франка» (1908–1910) і який сьогодні зберігається у фонді Івана Франка в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Саме К. Бандрівський регулярно інформує громадськість через пресу про надходження пожертв у фонд Івана Франка.

Особливо важко довелось письменникові під час загострення хвороби дружини. Не раз змушений був йти з сином Андрієм з дому і ночувати у Бандрівських.

Війна принесла нові страждання Іванові Франку. Боячись ревізії з боку окупаційної російської армії, вимушений був винести найцінніші документи до Карла Бандрівського. На долю Карла Бандрівського випало одного осіннього дощового вечора привезти хворого і виснаженого хворобою Івана Франка разом з племінником Василем, сином брата Захара,

у притулок для Січовик Стрільців, що по теперішній вулиці Євгена Озаркевича. Сталось це після того, коли Іван Франко залишився без опіки рідних. Сини пішли на фронти Першої світової війни, дочка виїхала до Києва до тіток, а дружина була в лікарні. Іван Франко навіть в такому становищі, в якому опинився, не хотів бути тягарем для оточуючих. Всупереч поширеній думці, що це було безкоштовне лікування і «своєрідною милостинею для хворого письменника», Іван Франко за перебування в лікарні платив. В одному із збережених листів з лікарні до Карла Бандрівського, датованого 1 березнем 1916 роком, Іван Франко писав: «*Засилаючи Вам з першим днем календарної весни щире поздоровлення, прошу Вас дістати для мене і для приюту по 200 к[орон]*». 200 корон – це стільки, скільки повинен був діставати Іван Франко із зібраних та зароблених ним самим грошей під час читання «Мойсея» та святкування 40-річчя його письменницької діяльності. Гроші були складені в товаристві взаємних убезпечень «Дністрі». Для контролю за правильно видані Франкові кожного місяця тих 200 корон була створена спеціальна комісія.

Випало на долю Карла Бандрівського бути свідком при написанні заповіту в цьому ж притулку, про що детально у своїх спогадах 1952 року описав адвокат Степан Баран. Сам заповіт зберігається у Державному архіві Львівської області (ф. 12, оп. 23, спр. 1, арк. 1) і вперше опублікований у № 139 газети «Діло» від 4 червня/22 травня 1916 року під назвою «Духівниця Івана Франка», а також у газеті «Українське слово» № 140 від 6 червня/ 24 травня 1916 року. Відтак його повний текст було опубліковано у збірнику «Іван Франко. Документи і матеріали», що вийшов 1966 року у видавництві «Наукова думка» (с. 312). Другий пункт того заповіту повідомляє: «*Опікуном моїх малолітніх дітей, Петра і Анни, установлюю п. Кароля Бандрівського, радника скарбового у Львові, і його прошу о упорядкування моїх справ, передовсім справ, які дотичать моїх авторських прав*». Під заповітом підпис Івана Франка, доктора В. Кобринського як свідка і лікаря, Лева Шеховича як свідка

та Степана Барана як свідка заповіту та його писар. Заповіт був складений у Львові 9 березня 1916 року.

Вмирати прийшов Іван Франко до своєї хати на вулиці Понінського. Покинув притулок самовільно. Зникнення Франка управа виявила тільки пізніше.

Вся турбота при перебування Франка вдома лягла на плечі Карла Бандрівського. Він найняв жінок для догляду за Іваном Франком після того, коли Василь Франко, син Захара, вимушений був поїхати веснувати додому в Нагуєвичі. На плечі Карла Бандрівського ліг і дуже важкий обов'язок опіки над хворою Ольгою Хоружинською.

Йому й випала сумна місія повідомити НТШ і громадськість про кончину Івана Франка 28 травня 1916 року та зайнятись організацією похорону, що на тодішній військовий час було дуже нелегкою справою.

Він з честю виконав все, про що його просив Іван Франко. Карло Бандрівський, виконуючи волю заповіту, передав рукописи й бібліотеку Івана Франка Науковому Товариству ім. Т. Шевченка у Львові. У згаданому фонді Івана Франка зберігається складений у 1917 році К.Бандрівським «Інвентар спадщини Івана Франка», а також список рукописів архіву Івана Франка, складених ним же і переданих бібліотеці НТШ. У 1917 році в різних документах Карло Бандрівський іменується вже як емеритований цісарсько-королівський радник скарбу, а «Шематизм Королівства Галичини й Лодомерії» не забуває нагадати, що за свою сумлінну роботу він нагороджений численними медалями та орденами.

Карло Бандрівський відмовився написати спогади про Івана Франка, які стосувалися його опіки над хворим письменником. Обмежився тільки спогадами, як твердила його дочка Одарка, про дитячі роки, бо не хотів аби чужинці сміялися над нами, як ми ставилися до Івана Франка. Це дуже боліло Карла Бандрівського. Він навіть уникав розмов на цю тему і це стало основною причиною, що Карло Бандрівський заповів поховати себе не на бундючному Личакові,

а на Янівському цвинтарі «десь під парканом біля Січового стрілецтва», як казала Одарка Бандрівська своїй опікунці Поліні Криницькій, солістці Львівського оперного театру, тоді ще імені Івана Франка.

Він помер у четвер 26 жовтня 1931 року. Тільки в суботу 31 жовтня 1931 року про його кончину повідомила газета «Діло» у своєму № 245 коротеньким некрологом: *«Карло Бандрівський, емеритований надрадник скарбу помер у четвер 26 ц. м. по короткій та важкій недузі в 76 році життя. Похорони відбудуться в суботу 31 жовтня в год. 2.30 по полудні із криптиоо. Бернандинів на Яновський цвинтар. В[ічна] Й[ому]П[амять]».*

Наступний 246-й номер цієї ж газети подав дещо ширший некролог. *«З померлим 28 жовтня* (насправді 26 жовтня – Р. Г.), – писалось, зокрема, в ньому, – *емеритованим надрадником скарбу Карлом Бандрівським зійшов у могилу відомий у Львові громадянин, один з найближчих товаришів і приятелів покійного Франка, один з яким він ходив до школи, з яким покінчив одночасно гімназію в Дрогобичі. Покійний Бандрівський – людина ригористична і тверда до себе самого і до світа, був великим праведником, що поступав завсіди і всюди чесно, характерно і справедливо. В молодих літах пробиваючись тяжко крізь життя, був м. ін., диригентом хору у студ. товаристві «Дружній лихвар» і з того часу стояв постійно дуже близько до нашого музичного життя. Довгі роки був членом виділу Музичного інституту ім. Лисенка, для якого поклав немалі заслуги. Свого часу віддав також немалі заслуги Т-ву «Просвіта», подаючи для його календарів і книжок свої фахові інформації про скарбові і податкові справи.*

Покійник осиротив жінку (рідну сестру Соломії Крушельницької), сина Володимира і доньку Дарію. Помер у 76 році життя».

Це був єдиний некролог у тодішній пресі. Свої співчуття не склали ні Товариство «Просвіта», ні Музичний інститут ім. М. Лисенка, ні НТШ…

Його поховали згідно з заповітом на Янівському цвинтарі побіч з могилами Січового Стрілецтва. На скромному і добре понищеному часом пам'ятнику, якого ледве віднайти

серед всіляких буйних ростин, лаконічний напис: «Карло Бандрівський, радник скарбу у м. Львові. 1855–1931».

1926 року, коли при НТШ створювалась кімната-музей Івана Франка, Карло Бандрівський віддав для нього світлини з Франкового дитинства та листи Івана Франка до нього. Їх всього шість і писані вони у 1915–1916 роках. П'ять з них вперше опубліковані у 50-му томі 50-томного видання творів Івана Франка. Листи дають уявлення про те, ким для Івана Франка був Карло Бандрівський. За твердженням О. Бандрівської не всі листи Івана Франка віддав батько. З тих же причин, що й не хотів писати спогади про останні дні Франка і ставлення до нього. Це тим більш прикро, бо так і залишилось досі нез'ясованим, куди зникли гроші, які громадянство зібрало на 40-літній ювілей Івана Франка. Це була поважна сума. Вона мала забезпечити достойну старість Іванові Франку та мала бути запомогою його родині. Грошима розпоряджався так званий «Комітет ювілейного дару», головою якого був С. Томашівський, а касиром Я. Веселовський. При цьому комітеті був ще створений «надзираючий» комітет із трьох чоловік, без згоди якого Іван Франко не міг взяти з ювілейних грошей ні грейцара. Куди поділись гроші, достеменно до цього часу невідомо. Факт залишається фактом, що Іван Франко під час війни благав шваґра Є. Трегубова прислати хоч трохи грошей, бо йому загрожувала голодна смерть.

Дехто твердив, що велика частина грошей пішла на видання ювілейного збірника на пошанування Івана Франка, який мав вийти до ювілею, але появився тільки тоді, коли Іван Франко лежав на смертному одрі. Ще подейкують, що частина грошей пішла на облаштування похорону Івана Франка, а частина, яка залишилась, була подарована Іванові Трушу, який у ту пору дуже бідував. Як було насправді, знав Карло Бандрівський, тому й не хотів написати спогади про це. Забрав правду із собою в могилу. Не опублікованими залишаються листи К. Бандрівського до родини Франка. Дивно, але не збереглось жодного листа К. Бандрівського до Івана Франка.

Не опублікованими й досі є 29 листів Соломії Крушельницької до Карла Бандрівського та його родини, які колись зберігались у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка і були передані на зберігання Музею С. Крушельницької, який був створений музеєм Івана Франка, а відтак став самостійною одиницею.

Досі залишаються неопублікованими протоколи засідання виділу Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, які висвітлюють активну участь у встановленні та діяльності цієї важливої інституції Карла Бандрівського у 1902–1926 роках (ЦДІАУЛ, ф. 867, оп. 1, спр. 24 та 25). Подібну роль виконував Карло Бандрівський і в житті «Просвіти» та НТШ.

Тільки після публікації спогадів Олени Крушельницької (1870–1960) «Все, що залишилось в пам'яті про Соломію» у згаданій книжці «Соломія Крушельницька» (була рідною сестрою Соломії Крушельницької, була замужем за Володимиром Охримовичем, що зрікся з намови цієї ж Соломії Крушельницької свого посольського мандату в користь Василю Стефанику), стало відомо про ще одну нікому невідому місію Карла Бандрівського. Виявляється, на його руки та руки його дружини особистий лікар єгипетського короля Йосиф Білинський висилав величезні гроші для допомоги різним українським організаціям, школам та окремим особам для підтримки їх діяльності. Йосиф Білинський колись запропонував руку і серце Соломії Крушельницькій, але вона не прийняла їх, заявляючи, що вона віддала їх мистецтву. Йосиф Білинський після відмови Соломії Крушельницької не одружився і всі свої гроші через руки К. Бандрівського та ще одного священика з Буцнева на Тернопільщині Ісидора Глинського віддавав на народні нужди.

Карло Бандрівський до самої смерті виконував обов'язки управителя дому Соломії Крушельницької по вулиці Крашевського, 23 і до того ж стає ніби батьком великої родини Крушельницьких, яка потребує його порад та судового заступництва у вирішенні цілої низки справ. Карлові Бандрівському

довелось дожити до того часу, коли із «готелевого» гробівця було перенесено прах Івана Франка до власної могили, проте не довелось дочекатись того часу, коли був 1933 року встановлений пам'ятник на цій могилі, на спорудження якого збирались гроші від 1921 року. Це збирання грошей вкрай прибило вірного приятеля Івана Франка…

Дружина Карла Бандрівського Йосифа Крушельницька померла у віці 91 рік 15 вересня 1958 року. Її поховали неподалік могили Соломії Крушельницької, яка померла 16 листопада 1952 року, та поруч з могилою сина Володимира на Личаківському цвинтарі. Скромний пам'ятник з білого пісковика і напис на ньому: «Йосифа з Крушельницьких Бандрівська. 1867–1958». Справа могили Осипи Бандрівської могила, напис на якій сповіщає, що тут поховані «Крушельницька Анна Амвросіївна, 18.VIII.1887 – 13.V.1965» (наймолодша сестра Осипи), та «Бандрівська Дарія Карлівна 17.III.1902 – 5.V.1981. Піаністка Співачка Доцент Львівської консерваторії ім. М. Лисенка».

З приходом радянської влади кам'яниця Соломії Крушельницької була націоналізована. В ній залишилась мешкати тільки сама Соломія Крушельницька з сестрою Анною. Опісля це помешкання прибрала лікарка Катерина Гаврилова, яка відвідувала хвору Соломію та її сестру Анну. Олена і Тарас Шухевичі замешкали на вулиці Шашкевича, 2. Поруч з ними мешкала Дарія Бандрівська з мамою.

По-різному склалась доля дітей Карла Бандрівського. 17 вересня 1912 року його дочка Ольга-Олена виходила заміж за Тараса Шухевича, сина відомого галицького етнографа, автора багатотомної монографії «Гуцульщина» Володимира Шухевича. Наречені вирішили взяти шлюб у селі Підберізці, що за Винниками піді Львовом, де при церкві Архистратига Михаїла від 1901 року був парохом стрийко нареченого Євген Шухевич. Церква належала до Вижнянського деканату. Вона була збудована 1891 року і освячена митрополитом Сильвестром Сембратовичем. 1910 року її розписав у стилі

української сецесії уродженець цього села, відомий український художник Модест Сосенко. Церква славилась ще й прекрасними вітражами, виконаними цього ж 1910 року фірмою С. Желінського в Кракові. З села Підберізці походить Ганна Дмитерко (1893–1981), бойовий побратим Олени Степанівни. Свідчили шлюб Олени-Ольги Бандрівської і Тараса Шухевича Володимир Охримович та відомий львівський адвокат Микола Шухевич. Обидва були великими приятелями Василя Стефаника. «*Я*, – писав у своїй автобіографії, датованій 4 липнем 1947 року, Тарас Шухевич (Архів Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка, ф. 2, о/с № 16. с. 211), – *народився 18 січня 1886 року у Львові. Батько мій Володимир, гімн. учитель і етнограф (звичайний член Наукового Тов. ім. Шевченка, автор «Гуцульщини»), помер в 1915 р., мати Герміна з Любовичів померла в 1939 р.*

По скінченні гімназії у Львові в 1904 р. вступив на Львівський університет на правничий факультет, який закінчив в 1910 р., зложивши всі приписані державні іспити.

Одночасно студіював у Львівській муз. Консерваторії у проф. Вілема Курца, яку закінчив також 1910 р. з відмінним поступом і одержав диплом.

По скінченні Консерваторії учився ще через два роки у проф. Курца приватно. В тім часі виступав я дуже часто як піаніст на концертах у Львові і провінції і давав приватні лекції гри на фортепіані.

Осени 1913 року виїхав я до Берліна, де студіював в Держ. Музичній Академії у проф. Догнані. Там теж давав на поручення проф. Догнані приватні лекції гри на фортепіані.

В 1914 р. перед вибухом світової війни повернувся до Львова, де продовжував свою концертову і педагогічну діяльність.

Літом 1919 р. виїхав я знова до Берліна і учив ще через два роки приватно у проф. Барта, удержуючись там лекціями гри на фортепіано.

Вернувши в серпні 1922 р. до Львова, почав сей час від 1-го вересня працювати як проф. середнього і вищого курсу гри на фор-

тепіані в Вищім Муз. Інституті ім. Лисенка у Львові, а також в Консерватор ім. Шимановського аж до відкриття 15/I 1940 р. Радянською Владою Держ. Консерваторії. Там працював я на посаді доцента – поданий пізніше на проф. фортепіанного відділу.

За час німецької окупації був я проф. і завідуючим фортепіанного відділу в Держ. Музич. Школі з українською мовою навчання.

За час музичних студій, як і після їх закінчення, виступав я дуже часто на концертах як соліст-піаніст, а також як камераліст і акомпаніатор, так в краю, як і заграницею (в Празі, Берліні, а в 1925 р. в Югославії), а крім того як музичний критик.

З поворотом Радянської Влади працюю знова у Львівській Державній Консерваторії на посаді професора і завідуючого кафедри форт. Факультету.

Через лихий стан мойого здоровля (тяжка цукрова хороба, а від років запалення суглобів (поліартрит) не можу брати зараз участи в концертних виступах, тому працюю тільки як піаніст-педагог.

В вересни 1912 року оженився я з Бандрівською Оленою Карлівною, уродженою 12 липня 1890 року, дочкою службовця уряду скарбового, який помер в 1931 р.

Дружина моя працює також безперервно від 1917 року як викладач на фортепіані з початку в Вищім Муз. Інституті ім. Лисенка у Львові. А від 1940 р. в Держ. Муз. школі при Консерваторії (десятирічці), в час німецької окупації в Держ. Муз. Школі з укр. мовою навчання, а від 1 серпня 1944 р. знову в Держ. Муз. десятирічці.

Як я, так і моя дружина до ніякої політичної партії не належали. Були тільки членами Тов. ім. Лисенка сьпівочого тов. «Боян», Союзу українських професійних музик» (публікується вперше зі збереженням особливостей тексту. – Р. Г.).

Згідно з наказом Міністерства Вищої освіти СРСР від 19 липня 1946 року доцент кафедри фортепіано Львівської державної консерваторії Тарас Шухевич був затверджений в. о. завідуючого кафедри фортепіано (там само, с. 217), а 12 червня 1947 року Тарасові Шухевичу Вища атестацій-

на комісія при Міністерстві вищої освіти СРСР присвоїла звання професора (там само, с. 218). У характеристиці на Т. Шухевича у зв'язку з цим званням директор консерваторії С. Павлюченко та секретар партійної організації зазначали, що «профессор с долголетним и значительным педагогическим опытом в своей практической деятельности оказал большую поддержку общественным организациям в деле восстановления Львовской Государственной Консерватории, как Советского Вуза. Несмотря на тяжелую болезнь, принимает самое активное участие в производственной и общественной жизни консерватории.

Участвует в проведении в жизнь всех мероприятий Дирекции и парторганизации. Систематически и хорошо работает над повышением своего идейно-политического уровня. В проведенных трех конференциях выступал в качестве основного докладчика. Как специалист пользуется большим авторитетом среди студентов и педагогов. Член Художественного Совета.

В данное время работает над созданием научного труда: «Педагогический репертуар на основе украинского народного творчества из произведений композиторов западных областей Украины».

22 серпня 1950 року Т. Шухевич написав заяву про звільнення з роботи і перехід на пенсію (там само, с. 249). Згідно з наказом № 414 Головного управління навчальних закладів Комітету в справах мистецтв при Раді Міністрів СРСР 25 серпня Тарас Шухевич був звільнений з роботи.

30 січня 1951 року Тараса Шухевича не стало. Його поховали неподалік могили Соломії Крушельницької. Пам'ятник подібний до пам'ятника Карлові Бандрівському на Янівському цвинтарі. На вертикальній мармуровій плиті вверху ліра, під нею трираменний хрест та напис: «Тарас Шухевич. 18.I.1886 – 30.I.1951». Він так і не написав спогадів про те, що акомпанував найвідомішим співакам Західної України С. Крушельницькій, О. Пархоняк, М. Голинському. Не написав спогадів про спіль-

ні виступи з віолончелістом Б. Бережницьким, скрипалем Є. Перфецьким, піаністом Р. Савицьким. До нього ніхто не звернувся з проханням написати спогади про спільні виступи з Соломією Крушельницькою, вже не кажучи написати спогади про Карла Бандрівського.

Дочка Карла Бандрівського Олена-Ольга в 1901 році поступила у Виділову школу ім. Т. Шевченка у Львові, яку закінчила 1906 року. Навчаючись у цій школі, у 1902 році поступила у Вищий музичний інститут ім. Лисенка, який закінчила 1910 року. Після одруження разом з чоловіком виїхала в Берлін, де Тарас Шухевич брав приватні уроки гри на фортепіано у професора Догнані. З 1 жовтня 1917 року вона була запрошена викладати фортепіано у Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка, де працювала до 15 січня 1940 року. Відтак була переведена в новостворену музичну школу-десятирічку при Львівській консерваторії. Під час Другої світової війни працювала викладачем фортепіано в Державній музичній школі з українською мовою навчання, а з 1 вересня 1944 року продовжила викладати в музичній десятирічці при консерваторії.

Разом з чоловіком мешкала на вулиці Шашкевича, 2, неподалік колишнього приміщення Вищого Музичного інституту, в квартирі 7. Похована неподалік могили чоловіка в могилі разом з братом Володимиром. Напис на похилій мармуровій плиті під трираменним хрестом сповіщає, що тут спочиває: «Бандрівський Володимир Карлович, ст. науковий працівник Академії Наук». На горизонтальній плиті цієї ж могили під знаком музичної ліри напис: «Шухевич Ольга Карлівна. Педагог музики. 1890 – 1970».

Дітей у Ольги-Олени і Тараса Шухевича не було.

Для книги «Соломія Крушельницька», що вийшла 1978 року у Київському видавництві «Музична Україна», 1978 року, написала короткі спогади, датовані 1970 роком. Спогади називались «Слово про тітку Соломію». В них жодного слова про Карла Бандрівського.

Майже ніхто з родини Бандрівських у своїх спогадах не згадував або старався обминути сина Карла Бандрівського Володимира-Йосифа. 1903 року він поступив у Львівську академічну гімназію, директором якої був на той час відомий педагог Едвард Харкевич і закінчив її як відмінник 1910 року. Після закінчення навчання в гімназії він поступив на правовий факультет університету ім. Карла і Франца в Граці, де провчився два семестри: зимовий 1910/1911 та літній 1911 року, а відтак повернувся до Львова, оскільки тут розгорталися події, пов'язані з боротьбою за український університет і записався на зимовий семестр 1911/1912 року (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 143, арк. 88). Абсолюторій Володимир Бандрівський про закінчення навчання у Львівському університеті дістав 4 листопада 1915 року (ДАЛО, ф. 26, оп. 15. спр. 161, арк. 51).

Ще навчаючись в академічній гімназії, Володимир Бандрівський проявляє активну діяльність серед молоді. Опісля вже як студент Львівського університету він є серед організаторів з'їздів студентів Галичини та Австро-Угорщини, на яких розглядаються гострі актуальні питання, в тому числі й участь студентів у боротьбі за українську незалежність. Він входить у комітет по пошануванню студентами 40-літнього ювілею Івана Франка. Його підпис у чисельних зверненнях до студентів та українського громадянства, зокрема в справі українського університету. Він входить у комітет по святкуванню 40-річчя діяльності Івана Франка і його підпис стоїть поруч з батьковим під відозвою у справі збирання грошей Іванові Франку від 24 грудня 1912 року. У 1916–1918 роках він видавав журнал «Шляхи», присвячений питанням літератури й громадського життя, та який виходив у Львові. Цей журнал з квітня 1913 до березня 1914 року був органом Українського Студентського союзу, а з грудня 1915 до 1918 року Українського Стрілецтва. Журнал фінансувався Пресовим Комітетом УСС. У ньому В. Бандрівський надрукував низку актуальних статей, серед яких «На російській Україні», «Справа Галичини і Буковини перед Тимчасовим правительством».

Тільки раз про нього згадала Одарка Бандрівська у своїх спогадах, що опубліковані у згаданій книжці «Соломія Крушельницька (с. 82). «*У травні*, – писала вона у них, – *я закінчила класичну гімназію, а влітку моя мати дістала від тітки Соломії запрошення приїхати зі мною до Віареджо. В половині серпня ми виїхали зі Львова. Тітка запросила до себе в гості і мого брата Володимира, що жив тоді в Швейцарії, щоб ми з ним могли побачитися*». Це, на жаль, єдиний спогад про Володимира Бандрівського.

Він не працював за спеціальністю, а займався журналістикою. Як журналіст працював у західноукраїнському пресбюро у 1923–1933 роках у журналі «Український прапор», що був органом Диктатури ЗУНР і виходив з 8 серпня 1919 року до жовтня 1923 року у Відні, а згодом до 1932 року у Берліні. В цьому журналі В. Бандрівський надрукував низку статей, серед яких «До церковного життя на західноукраїнських землях», «Криза УНДП», «Революційний рух на Західній Україні», «Війна за школу».

У цій же якості, як і в «Українському прапорі», працював Володимир Бандрівський і в незалежній громадсько-політичній інформаційній газеті «Українська кореспонденція», яка виходила у 1930–31 роках у Празі під час проведення на українських землях польським окупаційним урядом так званої пацифікації. Газета була заснована з ініціативи членів празької групи Української Партії соціалістів-революціонерів. Видавалась чеською та українською мовами і подавала широку інформацію про звірства, які чинила пацифікація, та опір українського народу окупації.

Не міг бути осторонь Володимир Бандрівський, коли створилась Карпатська Україна. Став членом редколегії єдиної української щоденної газети на Закарпатті «Нова Свобода», що виходила у 1938–1939 роках в Ужгороді, а з 9 листопада 1938 року в Хусті і найбільш повно відображала тогочасні події українського державотворення. З січня 1939 року ця газета почала виходити під редакцією Василя Гренджі-Донського.

Саме в той період на базі Першої української Народної Ради та її місцевих осередків була створена нова політична партія – Українське Національне Об'єднання (УНО) і газета стала її друкованим органом. Членом цієї партії і був Володимир Бандрівський. Вся діяльність газети була скерована на підготовку виборів до першого Сойму Карпатської України, що пройшов 1 грудня 1939 року. У виборах взяло 92,5 % виборців, з них за УНО проголосувало 92,4% .

Багатолітня національна і просвітницька робота Августина Волошина та його однодумців вилилась у створенні незалежної України мирним і конституційним шляхом. 15 березня Сойм проголосив створення незалежної Української держави, однак 16 березня 1939 року у Хуст увійшли угорські війська, а 18 березня територія Карпатської України була окупована хотистською Угорщиною.

Боячись бути заарештованим за свою політичну діяльність урядом Польщі у 1918–1940 роках Володимир Бандрівський вимушений був перебувати у Швейцарії, Італії, Австрії, Литві, Німеччині. Чехословаччині. Йому був закритий шлях додому. Навіть не зміг побувати на похоронах батька.

Під час Другої світової війни Володимир Бандрівський працював у Лемківському союзі кооперативів, а згодом у Ревізійному Союзі українських кооперативів у Львові.

Через поважну хворобу не емігрував на Захід при кінці Другої світової війни. З поновним приходом радянської влади став працювати в Львівській філії Інституту економіки АН УРСР (тепер Інститут регіональних досліджень НАН України). Спочатку як лаборант, а з 1945 року як молодший науковий працівник. Вперше про нього найбільш повну інформацію у другому томі «Енциклопедії сучасної України», що вийшла у Києві 2003 року (с. 194), подав Г. Панич. Згідно з цією інформацією, працюючи в Інституті економіки, В. Бандрівський підготував низку досліджень з історії паперової промисловості у Львівській області і був у тій ділянці піонером. Опісля дана проблема була розгорнута у роботах

відомого дослідника паперу директора ЦДІАУЛ Ореста Мацюка. Досліджував він і питання книгодрукування у Львові ще перед тим, як цим питанням ґрунтовно зайнявся пізніший академік НАН України Ярослав Ісаєвич.

Помер Володимир Бандрівський 23 травня 1949 року і похований на Личаківському цвинтарі в одній могилі з сестрою Ольгою-Оленою Шухевич. Найпізніше з родини Бандрівських померла дочка Карла Бандрівського Одарка-Софія, яка народилась в м. Грибові 4 березня за старим чи 17 березня за новим 1902 року.

Особова справа Одарки-Софії Карлівни Бандрівської збереглась в архіві теперішньої Національної музичної академії ім. М. Лисенка (о/с № 119), де вона довгі роки працювала як викладач сольного співу. Збереглись її декілька варіантів автобіографії, написаних у різні роки у зв'язку з вимогою відділу кадрів даного учбового закладу.

У цей вищий учбовий заклад Одарка Карлівна була прийнята 1 серпня 1944 року. У своїй найранішій «Короткій біографії» вона про себе писала: «*Бандрівська Одарка Карлівна уродилася 1902 року в Грибові. Батько був службовцем, помер у 1931 році. В 1908 році зачинає ходити до школи. В 1911 році зачинає науку музики в Вищім Муз. Інституті ім. Лисенка. В 1920 р. кінчить гімназію. В 1922 році кінчить Вищий Музичний інститут ім. Лисенка (клас фортепіано як основний предмет). Того ж року восени їздить на дальші музичні студії до Відня гри на фортепіані у проф. Франка.*

В 1924 р. складає державний іспит перед держ. комісією для учителів музики в школах середніх і семінарах учительських.

Гру на фортепіані культивує дальше, бере лекції у проф. В. Лабужського та уділяє лекції гри на фортепіані приватно.

1924 року зачала учитись сольового співу у професора консерваторії Софії Козловської у Львові.

1926 р. здає державний іспит зі співу.

У шкільному році 1926/1927 ходить на Університет на виділ гуманістичний.

1928 року лучиться спосібність виїхати до Італії. В Італії студіює науку сольового співу у співачки світової слави – Саломеї Крушельницької.

По повороті з Італії дає ряд самостійних концертів і відбуває педагогічну практику як приватна асистентка проф. Козловської. Здає кінцевий іспит співу у консерваторії як екстерністка.

В 1931 р. заангажована як учителька сольового співу у Вищім Муз. Інституті ім. Лисенка у Львові, де працювала безперервно до грудня 1939 р.

В 1940 р. працюю як доцент і декан у Львівській консерваторії. Водночасно працює над собою і концертує та співає перед мікрофоном. Одарка Бандрівська» (публікується вперше зі всіма особливостями тексту. – *Р. Г.*). Дата написання цієї автобіографії 2 серпня 1944 року.

У наступній, трохи пізнішій автобіографії, при кінці Одарка Карлівна дописала, що «*За літа німецької окупації працювала викладачем співу в Державній Музичній Школі у Львові*». Було це у 1941–1944 роках. Для підтвердження цього факту від Одарки Карлівни вимагалась довідка, яку передбачливі німці видавали німецькою, українською та польською мовами. Зрозуміло, що і вимагалися інші довідки.

Для підтвердження написаного Одарка Карлівна надала цілу низку документів в оригіналі та в перекладі з польської, завірені нотаріусом.

Зокрема, вона представила так званий «Увірений відпис» про те, що вона навчалась у 1912/1913 – 1919/1920 роках у приватній дівочій гімназії сестер василіянок з правом прилюдності у Львові і здала іспит зрілості 17 березня 1920 року з відзначенням. На основі того іспиту її було рекомендовано до навчання в університеті.

Представила Одарка Карлівна й свідоцтво про те, що 1922 року закінчила з відмінним успіхом дев'ять років науки гри на фортепіано. Свідоцтво підписали фаховий викладач Марія Криницька, голова Товариства Й. Дрималик, директор Інституту Василь Барвінський.

Було також представлене свідоцтво науки співу у проф. Софії Козловської, яка писала: «*Має сопран драматичний, о виїмково гарній і шляхетній красці, музикальність першорядну, а передовсім талант високого штибу, який може використати не лиш як співачка, а також як педагог*».

Найкоротшу довідку дала Соломія Крушельницька: «*Дарія Бандрівська під моїм проводом скінчила висший курс науки співу тут в Італії в роках 1928–29. Віареджо 1929 р. Сальомея Крушельницька*». Про працю Одарки Бандрівської викладачем співу у Вищому інституті ім. Лисенка у Львові у 1931–1939 роках засвідчив і «професор Львівської Державної консерваторії, бувший інспектор Муз. Інституту» Станіслав Людкевич. А підпис відомого композитора засвідчив заступник директора по учбовій частині тов. Коффлєр.

При поновленні на роботу у 1944 році Одарка Карлівна представила також атестат доцента, який був виданий їй 12 жовтня 1940 року згідно з рішенням Вищої атестаційної комісії СРСР.

Згідно з «Приказом № 853 главного управления учебных заведений Комитета по делам искусств при Совете Министров СССР» від 18 грудня 1947 року Бандрівська О. К. була звільнена з посади декана вокального факультету. Гра з «местными» кадрами закінчилась, хоча Одарка Карлівна, як і всі «местные», навчалась у вечірньому університеті марксизму-ленінізму, де набирались ідейної стійкості та підвищували свій освітній рівень. Одарка Карлівна навчалась в цьому вечірньому вузі у 1947–1949 роках.

Це було підставою для «Директора Львовской гос. Консерватории» Павлюченка та «секретаря парторганизации» представити її на «вр. и. о», тобто тимчасово виконуючого обов'язки завідувача вокальної кафедри. «*Тов. Бандровская О. К.*, – писалось у Міністерство, – *пользуется среди студентов и педагогического состава авторитетом, принимает участие в общественной жизни консерватории. Просим утвердить т. Бандровскую вр. и. о. зав вокальной кафедрой и ввести*

в Художественный Совет Консерватории согласно нашего письма от 10 января 1951 г. за нр. 6».

Тимчасово виконуючою обов'язки завідувача кафедри Одарці Карлівні довелось бути тільки в 1950/1951 навчальному році. Їй пригадали, що вона «скрила» деякі факти своєї біографії. Зокрема, вчасно не повідомила про виступи перед окупантами, про що свого часу писала легальна українська преса на окупованій території. В «Наших днях» № 1 за 1941 р.: «Вечір німецької музики при співучасті професора Дарії Бандрівської»; «Лисенківський концерт Одарки Бандрівської у Чорткові» («Наші дні», №3 за 1942 р.). А ще – до 30-ліття смерті М. Лисенка, яку написав у «Львівських вістях» за 11 листопада 1942 року, «украинский буржуазный националист, сумевший даже стать директором советской консерватории» Василь Барвінський.

Зрештою, довоєнна преса також доволі часто писала про виступи Одарки Бандрівської. Статтю «Виступ Дарії Бандрівської у Відні» надрукувала газета «Діло» від 4 червня 1929 року і ця ж газета від 10 жовтня 1933 року надрукувала статтю «Концерт Дарії Бандрівської».

Дарія Бандрівська не раз виступала зі спогадами та статтями про свою вчительку Соломію Крушельницьку. Перший такий спогад «Слухаючи її концерти...» був опублікований у збірнику спогадів про велику співачку «Славетна співачка», який вийшов у Львові 1956 року. 1963 року обласна газета «Вільна Україна» від 22 вересня 1963 року опублікувала її статтю-спогад «Соломія Крушельницька». Обидва спогади разом із авторизованим магнітофонним записом спогадів, зроблених 1955 року, увійшли до згадуваного не раз збірника «Соломія Крушельницька», що вийшов під редакцією Михайла Головащенка у Києві 1978 року. Ще й досі неопублікованими залишаються її великі спогади, які тепер у фондах Музею С.Крушельницької у Львові.

Довший час працювала над підручником навчання співу, але так його і не закінчила.

Володіла вільно українською, польською та німецькою мовами. Гірше – російською, італійською, французькою. В особовій справі зазначала, що гастролювала до війни в містах Галичини, Австрії, Польщі. В її репертуарі були твори українських і західноукраїнських композиторів: Я. Степового, К. Стеценка, Н. Нижанківського, В. Матюка, М. Вербицького, Д. Січинського, В. Барвінського, С. Людкевича. М. Колесси, В. Косенка, Л. Ревуцького, М. Мусоргського, Ф. Шуберта, Й. Гайдна. Й.-С. Баха, Р. Вагнера, Г. Вольфа, Р. Штрауса, Г. Маллера, К. Дебюссі. Серед її учнів сестри Байко, М. Процев'ят, Т. Дідик, П. Криницька, К. Маслій, Л. Дороніна. За сумлінну роботу в справі підготовки кваліфікованих спеціалістів Одарка Карлівна згідно з наказом № 98-К Міністра культури Української РСР Р. Бабійчука від 21 січня 1961 року була нагороджена іменним годинником з фонду міністра.

І все ж її не раз звинувачували в старомодній манері викладання, некомпетентності, у невмінні скоро вивчити співака тощо. Дуже боляче переносила ці образи.

9 липня 1963 року О. К. Бандрівська подала ректору Львівської Державної консерваторії проф. Миколі Колессі заяву з проханням звільнити її з посади доцента вокальної кафедри і «дати наказ про звільнення з днем 1 серпня 1963 року», що і було виконано.

Мешкала по вулиці Шашкевича, 2, у помешканні № 1. Не була одружена. Саме Одарка Карлівна зберегла архів Соломії Крушельницької і саме завдяки Одарки Карлівни і був створений у Львові музей Соломії Крушельницької. Це в свою чергу стало тому, що до сотої річниці від народження Івана Франка Міністерство культури поставило перед працівниками музею Івана Франка завдання написати путівник. Його авторами стали наукові працівники Віра Бонь, Марія Давидова та Левко Полюга. Путівник мав вийти у теперішньому видавництві «Каменяр», яке тоді називалось «Книжково-журнальним видавництвом». Редактором путівника

у видавництві був Іван Деркач, який поруч із путівником у цьому ж видавництві готував до друку свою книжку про Соломію Крушельницьку «Славетна співачка». Тоді Віра Бонь, якій було доручено підтримувати зв'язки з видавництвом, побачила деякі світлини Соломії Крушельницької до даної книжки і довідалась, що ті світлини є в дочки Карла Бандрівського Одарки. Однією з тем, над якою працював тоді музей, була тема про друзів та знайомих Івана Франка. Матеріалів для створення експозиції на цю тему було надто мало. Карло Бандрівський був найближчим другом Івана Франка. До друзів належала й Соломія Крушельницька і в експозиції музею був так званий «Ріг достатку», який вона подарувала Іванові Франку на його 25-літній ювілей літературної праці.

З Одаркою Карлівною Бандрівською Віру Бонь познайомила Марія Кіх, відома в минулому комсомолка Західної України, а тоді директор Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. Про неї казали, що вона знає кожного інтелігента довоєнного Львова і всі знають у Львові її.

Одарка Карлівна зустріла насторожено працівницю музею. Якось випадково, відкриваючи на прохання Одарки Карлівни одну з шухляд так званої білизнярки, Віра Бонь побачила величезну кількість фотографій Соломії Крушельницької. Як потім скаже Віра Бонь, тепер заслужений працівник культури України, ветеран музею Івана Франка, в той момент і зародилась ідея створення музею Соломії Крушельницької.

Одарка Карлівна з болем віддавала один експонат за одним. Вони їй були дорогі.

Збирання йшло роками.

Після виходу на пенсію Одарка Карлівна бідувала. Пенсії явно бракувало на найнеобхідніше. Одночасно Одарка Карлівна розуміла, що після її смерті ці дорогі їй речі можуть пропасти.

Вона погодилась на продажу їх музею Івана Франка. Це стало можливим лише за активної підтримки Ігоря Андрійовича Кудина, заступника голови Львівського обласного

товариства охорони пам'яток історії та культури. Він зумів переконати про необхідність придбання цих речей Ію Семенівну Алаєву, заступника голови Львівського облвиконкому. Завдяки їм гроші для цієї справи знайшлись.

Врешті музей Івана Франка вирішив показати громадськості, якими фондами він володіє для створення музею. Виставка, на якій були присутні високі посадовці, справила на них неабияке враження.

Директором Музею на той час вже був М. Струтинський, бойовий побратим, як він себе називав, російського розвідника М.Кузнєцова і колишній працівник органів безпеки, якого всі партійні органи та органи безпеки побоювались через його постійні доноси на них у Москву в ЦК партії про їхні прогрішення. Саме ця обставина і надавала певну вагу теперішньому директорові, який загорівся справою відкриття музею.

Створення музею відбулось не без проблем, бо мешканці кам'яниці Соломії Крушельницької вимагали, щоб їм надали рівноцінну житлову площу у відповідних будинках.

Рішення про створення Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької як відділу Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка було прийняте 13 лютого 1979 року за № 494 Виконавчим комітетом Львівської обласної ради народних депутатів. У 1988 році було здійснено відселення мешканців другого поверху будинку по тодішній вул. Чернишевського, 23. Помешкання, в котрому жила Соломія Крущельницька, належало тепер Катерині Гавриловій. Перед тим у цьому помешканні відбулось весілля її дочки Наталії з Мирославом Головком. Врешті і ця проблема відселення була вирішена при підтримці І. Алаєвої. Після ремонту та реставрації приміщень була побудована експозиція музею. Урочисте відкриття музею відбулося 1 жовтня 1989 р., однак наступного дня музей був закритий. Потрібно було зробити замість звичайного ремонту реставрацію приміщення, так наполягала І. Алаєва і з нею погодились. Проти

був тільки М. Струтинський. Реставраційні роботи тривали півтора року і музей С. Крушельницької у Львові розпочав свою діяльність весною 1991 року як відділ Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. Дочекатись відкриття музею Соломії Крушельницької Одарці Карлівні Бандрівській не судилось. Вона померла 5 травня 1981 року. В останні роки життя жінку доглядали її учні. Все, що залишилось з родинних пам'яток, Одарка Карлівна Бандрівська залишила Павлині Криницькій (1922–2004), солістці Львівської опери та викладачу консерваторії, колишньому в'язню сталінських концтаборів. На помешкання Д. Бандрівської вже рвались нові мешканці.

У 1995 році музей Соломії Крушельницької відділився від музею Івана Франка і став самостійною установою. Основний фонд на той час музею Соломії Крушельницької, який передав музей Івана Франка, складав близько 2000 одиниць експонатів.

У кожній екскурсії, яка проводиться для відвідувачів Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка, ім'я Карла Бандрівського згадується з глибокою повагою...

ЛІТЕРАТУРА

1. *Іван Франко.* Документи і матеріали (1856–1965).– К. : Наукова думка, 1966. – 542 с.
2. *Франко І.* Зібр. творів : у 50-ти т. – Т. 15. – К., 1978.
3. *Франко І.* Зібр. творів : у 50-ти т. – Т. 48. – К., 1986.

Учні третього класу Дрогобицької гімназії

Карло Бандрівський – учень третього класу Дрогобицької гімназії

Карло Бандрівський

Йосифа Бандрівська, дружина К. Бандрівського

Ольга-Олена Бандрівська з чоловіком Тарасом Шухевичем. Світлини публікуються вперше. З фондів музею С. Крушельницької

Володимир Бандрівський. 1912 р.

Одарка Бандрівська

Володимир Бандрівський. 1948 р.

Могила Карла Бандрівського

Світлини публікуються вперше. З фондів музею Івана Франка

РОМАН ГОРАК

ІВАН ФРАНКО, ЛЕСЬ КУРБАС, «УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ» (до 125-річчя від народження Леся Курбаса)

Зібраних слідством доказів проти Івана Франка та його товаришів про існування таємного, забороненого законом соціалістичного гуртка, було явно замало, а тому йому довелось вдаватись до різних провокаційних методів, в тому числі до підсилання у камеру, в якій сидів затриманий, провокаторів, свідчення яких, підкріплені на суді присягою, зіграли важливу роль. Старались допомогти цьому ж слідству і студенти-москвофіли, які групувались навколо журналу «Друг», курс якого з москвофільської на народницьку орієнтацію різко змінив той же Іван Франко і чого йому аж ніяк не могли пробачити москвофільські верховоди, які субсидували вихід цього журналу. Одним з тих, хто давав свідчення проти Івана Франка був Володимир Курбас, покази якого занотовані у «Протоколі допиту студента Львівського університету В. Курбаса про діяльність І. Франка в товаристві «Академічний кружок», складений 4 липня 1877 р. цісарсько-королівським Львівським крайовим карним судом в справі проти Михайла Котурницького та інших [обвинувачених] в проступку за § 285 карного закону».

«*Після попередження свідка,* – писалось у ньому, – *згідно з § 165 карної процедури, щоб на питання, які йому поставлять, відповів щиру правду про все, що йому відомо, і, згідно з своїм сумлінням,*

нічого не таїв і зізнання так склав, щоб міг, якщо буде потрібно, підтвердити їх присягою, приступлено до допиту.

Взагалі:

[1] Я, Володимир Курбас, родом з Хлопівки, Гусятинського повіту, маю 20 років, греко-католицького обряду, неодружений, студент I року філософського факультету місцевого університету, зараз живу по вул. Замковій, № 11. Зокрема:

2. Після з'ясування причини допиту.

До II. Від 1870 р., на підставі статутів, затверджених високим Намісництвом, існує товариство «Академічний кружок». Членами цього товариства мали бути львівські студенти, які після закінчення університету або академії мали право залишатися членами товариства ще 3 роки, і тільки, мабуть, наприкінці 1875/76 навчального року розпорядженням міністерства, заборонено, щоб студенти, які закінчили навчання, залишалися далі членами товариства.

Товариство мало на меті заснувати бібліотеку і при її допомозі навчати молодь проводити товариські вечори. В цьому товаристві брали участь виключно місцеві студенти, греко-католицького віросповідання.

Від 19 квітня 1874 р. товариство «[Академічний] кружок» почало видавати журнал «Друг» з науковою метою, зокрема для плекання руської мови і літератури на місцевому, так званому червоноруському, діалекті, подібному до того, на якому видається газета «Слово». У цьому напрямку діяли спільно члени товариства майже до кінця 1875 р.

Тоді почали дбати деякі члени [товариства], а саме: Михайло Павлик, Іван Франко, Олекса Зофійовський, про те, щоб ввести до товариства багатьох нових членів, і при їх допомозі добилися того, щоб давніх членів президії товариства «[Академічний] кружок» і комітету редакції «Друг» було усунено, а на їх місце вже від лютого 1876 р. вибирались їхні прихильники.

Від того часу в товаристві «Акад[емічний] кружок» відбулися такі зміни: в розмовах і в усій поведінці підтримувалась малоруська, тобто українська, мова. Цією мовою почали писати статті

в журналі «Друг». Крім того, я помітив, читаючи «Друга», що цей журнал набув іншого напрямку, а саме: у формі повістей та інших статей зверталась увага селян і робітників на те, як їх пригнічують і експлуатують пани, священики і капіталісти.

Я вважаю, що ці соціалістичні тенденції, як я теоретично прийшов до висновку, прямують до перевороту суспільного ладу шляхом зрівняння станів і майна.

З лютого 1876 р., коли журнал «Друг» почав видаватися у цьому дусі, до редакційного комітету «Друга» входили Михайло Павлик, Іван Франко, пізніше Іван Белей – студент філософського факультету, Андрій Павлиш – студент юридичного факультету, Іван Мандичевський, Горбачевський – студент, Турула – теолог-екстерніст та інші. Також і до президії товариства ввійшли прибічники тієї ж партії, а саме: О. Зофійовський – юрист, Іван Франко, Михайло Павлик, Володимир Лукич Левицький – юрист, Юліан Дольницький – студент філософії, Леонід Заклинський – студент філософії, який з січня 1877 р. був головою товариства, а точніше з листопада 1876 р., і найбільше з усіх агітував, щоб вибори у товаристві «Акад[емічний] кружок» і у редакції «Друг» провести, як він хоче.

Що стосується листування, яке вела редакція «Друга», не можу нічого докладніше розповісти, бо я не належав до партії, яка називалась українофільською, тобто малоруською. Все редакційне листування отримував той, хто кожного разу був уповноважений редакційним комітетом, тобто звичайно адміністратор або редактор «Друга», а саме – до січня 1877 р. Володимир Лукич-Левицький, пізніше Іван Мандичевський; я ж того листування ніколи не читав. Додаю тільки, що, мабуть, у травні або на початку червня забрали з редакції «Друга» одну шафу з книжками, до якої члени товариства «[Академічний] кружок» звичайно не мали доступу і в якій нібито була бібліотека товариства «Дружній лихвар». Які там були книжки, – не знаю. В календарі за цей рік, виданому редакцією «Друга», читав я між оголошеннями, що в редакції, вірніше в адміністрації, «Друга» можна купити книжки «Про бідність», «Парова машина» та інші, наскільки

мені відомо, соціалістичного напрямку, розповсюдження яких заборонено, з чого можна здогадуватися, що в редакції або адміністрації «Друга» були раніше книжки, а може, й листування, що стосуються соціалізму. Про це нічого більше не можу сказати.

Однак думаю, що Антін Завалкевич, теперішній господар товариства, Петро Каплун, один з найстаріших членів, і Йосип Марків з редакції «Слова», знайомий з численними членами «[Академічного] кружка», можливо, зможуть дати якісь конкретніші пояснення в цій справі. Нарешті додаю і те, що видавання «Друга» від 19 травня 1877 р. припинилося через непорозуміння партій у поглядах на справу [видання].

3. Після прочитання.

До 3. Тільки що мені прочитано мої зізнання, підтверджую їх повністю – вони записані докладно.

Володимир Курбас

На цьому протокол закінчено і підписано.

Крігсейзен, Равський (Центральний державний історичний архів України у м. Львові – далі ЦДІАУЛ – ф. 152, оп. 2, спр. 14 401, арк. 7–10. Цитується за виданням: Іван Франко. Документи і матеріали [1, 43–45].

Чогось особливого для слідства ці свідчення не принесли. Але слідчим було важливо підкреслити, що студенти розуміли новий напрямок журналу та що ідеї, які ширив гурток Івана Франка, мав соціалістичний характер.

Про Володимира Курбаса у франкознавстві відомо тільки те, що можна почерпнути з цього протоколу зізнання. Чи мав він якесь відношення до Леся Курбаса, не було відомо.

Дізнатись про самого Володимира Курбаса допомогли генеральні каталоги студентів філософського факультету Львівського університету, які знаходяться на збереженні у Державному архіві Львівської області (ДАЛО).

Студентом філософського факультету Володимир Курбас став 1876 року, тобто на рік пізніше від Івана Франка, і при вступі подав про себе такі дані: має 19 років, тобто є 1857 року народження, греко-католик по віросповіданню і руської

народності. Народився в Хоросткові, батько його Онуфрій Курбас зараз є священиком в селі Кустині. Живе у Львові на вулиці Замковій, 11 (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 555, арк. 11–12). У цьому навчальному семестрі він записався на лекції, які стосувалися фізичних предметів у професора Фабіана, хімії у професора Радзішевського та педагогіки XVIII-го століття у професора Е. Черкавського.

Другий семестр навчання припав на літо 1877 року. В каталозі про себе він подав такі ж дані, що й у першому семестрі, з тією різницею, що місцем свого народження записує село Хлопівку (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 557, арк. 10–11). Йому є повних 20 років і живе він у Львові по вулиці Замковій, 3. Основний курс лекцій стосується фізики та математики. З них три години на тиждень припадає на лекції про геометричні функції у професора Фабіана, п'ять годин на тиждень – лекції із заломлення світла у професора Станецького. Одна година припадає на лекції з природи філософії у доцента Охоровича, який пізніше стане улюбленим викладачем в університеті Івана Франка. Як виявилось, село Хлопівка входить в одну і ту ж парохію, що й Хоростків, точніше церква в Хлопівці є дочірньою по відношенню до церкви в Хоросткові, а окрім того саме в Хлопівці є парохіальний дім, в якому жив його батько Онуфрій, теперішній парох у Кустині.

Відтак у навчанні Володимира Курбаса наступає перерва. Відновлює навчання Володимир Курбас у зимовому семестрі 1881/1882 навчального року. При записі він подає ті ж самі дані, що й при записі на другий семестр (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 564, арк. 10–11). Живе він у Львові на вулиці Шкарповій, 13. Основна орієнтація лекцій, як і в минулому семестрі: аналітична алгебра у професора Жмурка, акустика та аналітична механіка у професора Фабіана.

Четвертий семестр припадає на літо 1881 року. Дані про себе записує у каталог такі ж, як і раніше. Живе він у Львові на вулиці Вірменській, 31 (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 565, арк. 10–11). Основний курс лекцій – математично-фізичний.

Він слухає курс лінійних рівнянь у професора Жмурка, про магнетизм у професора Станецького, а також вступ до вищої математики у професора Фабіана.

П'ятий семестр для Володимира Курбаса припав на зиму 1882/1883 навчального року. Йому 25 літ. Дані про себе такі ж, як і раніше. Це був найбільш завантажений семестр у навчанні для нього. По дві години на тиждень лекцій з вищого математичного аналізу, аналітичної геометрії, теорії геометричних рівнянь у професора Жмурка, п'ять годин на тиждень лекцій про теплоту у професора Станецького та по три години лекцій про рідини та гази, теорії алгебраїчних рівнянь, нерівномірний рух у професора Фабіана. Дві години припадають на аналітичну геометрію у професора Зайончковського та одна година про теорію Гамільтона у доцента Кретковського (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 566, арк. 10–11). Шостий семестр навчання припадає на літо 1883 року, а сьомий на зиму 1883/1884 року (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 569, арк. 10–11). Живе Володимир Курбас на вулиці Скарбківській. 15. Має вже 26 літ. Цього семестру він записується на лекції до професора Жмурка з перемінних величин (2 год.), поляризацію світла у професора Станецького (5 год.) та аналітичну геометрію у професора Фабіана (3 год.).

Останній восьмий семестр припадає у навчанні на літо 1884 року (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 570, арк. 9–10). Володимиру Курбасу 27 літ. У цьому семестрі він слухає лекції з акустики (5 год.) у професора Станецького, рівняння коливального руху (3 год.) у професора Фабіана та у професора Жмурка з перемінних величин (2 год.). Живе у Львові по вулиці Скарбківській. 15 жовтня 1889 року Володимиру Курбасу декан факультету Станецький видав абсолюторіум про закінчення навчання у Львівському університеті.

У 1891 році Володимир Курбас став урядовцем філії Віденського страхового товариства «Фенікс» у Львові, про що регулярно з року в рік повідомляв «Шематизм королівства Галичини і Лодомерії» аж до 1914 року. Адресні книги міста

Львова подають інформацію, що у 1898 році він жив на вулиці Ленартовича, 14 (тепер вул. Івана Нечуя-Левицького), відтак у 1910–14 рр. на вулиці На Байках, що насупроти Політехнічного інституту. Наступну адресу його проживання адресні книги фіксують на вулиці Потоцького, 14.

Це був район, в якому постійно перебував перед будівництвом своєї хати Іван Франко. Чи зустрічалися? Якщо так, то про що говорили і чи згадував коли Іван Франко про донос, який зробив на нього Володимир Курбас? Чи знав про цей факт Лесь Курбас? Чи оповідав йому про це Володимир Курбас, в якого йому доводилось мешкати і який матеріально його підтримував після цього, коли Лесь Курбас покинув навчання у Львівському університеті?

Онуфрій Курбас, батько Володимира Курбаса, був ровесником Пилипа, діда Леся Курбаса, народився 10 січня 1829 року. У 1850 році закінчив цю ж класичну гімназію у Львові, що й Пилип Курбас і вже 1851 року вступив на перший курс теологічного факультету Львівського університету і одночасно став вихованцем духовної семінарії. Без особливих пригод він регулярно переходив з року в рік на курс вище і 1854 року закінчив четвертий курс, а в наступному році висвятився у сан священика. Саме тоді, коли Пилип Курбас був на четвертому курсі, Онуфрій Курбас вже став душпастирем у селі Оришківцях Гусятинського повіту на Тернопільщині.

З каталогів теологічного факультету Львівського університету можна дізнатись, що Онуфрій Курбас був також родом з Підгайців Бучацького повіту на Тернопільщині, що й Пилип Курбас, а його батьком був Григорій Курбас з Підгайців, і, як батько Пилипа Курбаса, був селянином.

Копії метричних книг народження, одруження та смертей церков у Підгайцях збереглись частково і знаходяться у Центральному державному історичному архіві України у Львові (ф. 201, оп. 4а, спр. 4409–4414) і охоплюють час від 1835 до 1863 року. На основі збережених записів можна дійти висновку, що Пилип та Онуфрій Курбас були дворідними братами.

До 1855 року каталоги теологічного факультету Львівського університету з року в рік приводили прізвища та імена батьків Пилипа та Онуфрія Курбасів. Проте в генеральному каталозі студентів теологічного факультету за 1855 рік під їх прізвищами проставлено хрестики, що означало, що саме в цьому році їх не стало і внизу під ними вписані їхні опікуни. Опікуном для Онуфрія Курбаса став селянин з Підгаєць Михайло Курбас (ДАЛО – ф. 26, оп. 15, спр. 1005а, арк. 19), а опікуном Пилипа Курбаса став Теодор Курбас, священик церкви Архистратига Михаїла із села Новосілка Костюкова (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 1005а, арк. 55). На жаль, метричні книги не фіксують у цьому році смерті ні Григорія, батька Онуфрія, ні Івана Курбаса, батька Пилипа. Цілком можливо, що обидва стали жертвами епідемії в Галичині у 1855 році.

Товариш Леся Курбаса по Тернопільській гімназії, а відтак по Віденському університету Тома Водяний стверджував у своїх спогадах, що предки Леся Курбаса походять з Литви, а його прадід Іван мав тільки одного сина Пилипа, якого й послав вчитись на священика. Сам прадід працював в якогось пана в маєтку економом.

Онуфрій Курбас після Оришківців Гусятинського повіту в 1856 році став асистентом при церкві Покладення Пояса Пресвятої Діви Марії в Хоросткові, в парохію якої входить і церква Івана Богослова в селі Хлопівці і служив там аж до переходу в 1859 році асистентом у церкву Воскресіння села Золотники на Підгаєччині. Перше село було батьківщиною предків Ірини Вільде по лінії Макогонів, а в другому працював і помер учителем народної школи Теодор Лепкий, дід Богдана Лепкого, на честь якого він і був названий. В 1862 році він став парохом церкви Покрови Пресвятої Діви Марії у селі Кустині Радехівського повіту і був ним до самої смерті, яка сталась 17 січня 1912 року. Про його кончину повідомив № 3 газети «Галичанин» від 6/19 січня цього ж року. «Онуфрій Курбас, – писалось у некролозі, – почетный советник львов. митроп. консисторіи с крилошанскими отлічіями, ювіляр,

приходник в Кустине, лопатинского деканата, упокоился дня 17 н. ст. января в 83 году жизни и 57 душпастырства. В покойном сошел в могилу ветеран-патріот старого закала, трудівшийся неусталимо до последнего дыханья в пользу вверено ей паствы и стоявшей крепко і самоотвержено под знаменем заветных руских идеалов. Вечная ему память».

Саме тоді, коли Володимир Курбас взимку 1882/1883 навчального року записався на п'ятий семестр навчання, на перший семестр філософського факультету записався його молодший брат Антон. При вступі він подав про себе такі дані: греко-католик по віросповіданню, русин за народністю, має років 20, тобто є 1862 року народження, батько Онуфрій є парохом у Кустині. Народився в селі Шманківцях Чортківського повіту. В цьому селі парохом церкви Косми і Дем'яна був Михайло Грабович. Він був 1803 року народження, у 1833 році висвятився, у Шманківцях був священиком з 1842 року. Помер Михайло Грабович 17 січня 1867 року. Це був батько матері. Жив Антон Курбас за адресою: Львів, вул. Скарбківська, 15 (ДАЛО, ф. 26, оп. 15, спр. 566, арк. 12–13).

Влітку 1883 року Антон Курбас записується на другий семестр, на третій семестр записується на зиму 1883/1884 навчального року. Він живе разом з братом Володимиром на вулиці Скарбківській, 15. Четвертий семестр у його навчанні припадає на літо 1884 року. Він продовжує жити на вулиці Скарбківській, 15. Навчання його спрямоване на здобуття знань з класичної філології. П'ятий семестр навчання у Антона Курбаса припадає на зиму 1884/1885 року. Він далі продовжує жити на вулиці Скарбківській, 15, а в каталозі вперше проставлена дата його народження в Шманківцях – 9 липня 1862 року. Це був останній курс навчання в університеті Антона Курбаса.

Цього ж року на зимовий семестр 1884/1885 року на філософський факультету вступає ще один син о. Онуфрія Курбаса – Омелян. В каталозі він записує свою дату і місце народження – 26 липня 1864 року, с. Шманківці (ДАЛО, ф. 26,

оп. 15, спр. 571, арк. 12–13). Як і брат Володимир, він спрямовує своє навчання на здобуття фізико-математичних знань. З 1885 року прізвище Омеляна Курбаса в каталогах університету більше не зустрічається, хоча після смерті о. Онуфрія Курбаса в газеті «Галичанин» у № 13 від 17/30 січня 1912 року з'явилась подяка його синів Володимира та Антона всім, хто вшанував пам'ять їхнього батька Онуфрія Григоровича Курбаса. Імені Омеляна при цьому не було згадано. Цілком можливо, що його вже не було в живих.

Коли архівні пошуки вже були вичерпані і виявилось, що дістати відповіді на питання про долю родини Онуфрія Курбаса неможливо, виявилось, що ще в 1920-х роках генеалогічне дерево свого роду Курбасів склав Лев Яцковський, який був родиною Леся Курбаса по лінії його стрийка, наймолодшого з синів о. Пилипа Курбаса.

Лев Яцковський був сином о. Володимира Яцковського, який від 1902 року до самої смерті, яка сталась 21 січня 1934 року, був парохом в с. Рожнітові (тепер смт. Рожнятів) Долинського повіту на Станіславщині. Лев Яцковський довший час працював лікарем у Станіславі. При кінці Другої світової війни емігрував на Захід, а складане ним генеалогічне дерево передав на збереження сестрі Євгенії-Єві, яка в свою чергу залишила його своєму синові лікареві Ігореві Костюку, 1930 року народження.

Саме це збережене Ігорем Костюком дерево дало інформацію про родину Онуфрія Курбаса, яку не можна було почерпнути з інших джерел.

Найперше ця інформація стосувалась долі Володимира Курбаса. Він був одружений з Ольгою Яцковською, дочкою о. Савина Яцковського, про що повідомила газета «Галичанин» у № 18 за 1897 рік: «*Бракосочетаніе г. Владиміра Онуфріевича Курбаса, чиновника при страховомъ Обществѣ «Фениксъ» во Львовѣ, с девицею Ольгою Яцковскою, дочерью приходника въ Хмельнѣ (коло Лопатина) состоится 26 января (7 февраля) с. г. въ Хмельнѣ, почта и телеграф станція Лопатин*».

Тесть Володимира Курбаса о. Савин Яцковський був 1836 року народження. Після богословських студій висвятився 1860 р., попередньо одружившись із Евеліною Сосницькою. Після одруження він відразу став асистентом в церкві с. Вишенка Велика коло Рудок на Львівщині. Відтак у 1862–1864 рр. був священиком у с. Голоско Велике піді Львовом, а у 1864–1867 рр. – у Знесінні піді Львовом, а в 1867 р. став парохом у селі Хмільне на Бродівщині, де був до самої смерті, яка сталась 2 вересня 1913 р.

Отець Савин Яцковський підтримував тісний зв'язок з Курбасами, зокрема з батьком зятя Володимира Курбаса о. Онуфрієм, який на той час був парохом Кустина. В о. Савина народжувалось багато дітей, але багато дітей і вмирало. Їх часто хрестив і хоронив спеціально запрошений о. Онуфрій Курбас (ЦДІАУЛ, ф. 201, оп. 45а, спр. 7896, арк. 35).

У Хмільному 1 березня 1873 року народилась його дочка Ольга, яка й стала дружиною Володимира Курбаса і разом з ним покинула Галичину з відступаючою російською армією. Володимиру, який прекрасно знав російську мову, запропонували стати вчителем гімназії, але провчив він у ній недовго і помер у Курську 9 жовтня 1916 року. Його дружина Ольга повернулась назад у Галичину у село Дуліби, що біля Стрия, до родини тамтешнього пароха села о. Теофіла Прийми (1881 – ?), який був одружений із сестрою о. Савина Яцковського. Не прожила довго після повернення і померла в Дулібах 18 січня 1920 року. Дітей у неї з Володимиром Курбасом не було.

Володимир Курбас, крім доносів на Івана Франка, прославився ще й тим, що у 1885–1886 роках був редактором відомої москвофільської газети «Наука», яка свого часу була заснована о. Іваном Наумовичем, який після процесу Ольги Грабар покинув Галичину й виїхав до Росії. Редакторство газети він полишив на К. Лужницького, про що 8/20 червня 1885 року газета «Новий Пролом» повідомила: «Ответственность за редакцію «Наука» передал Наумович оконченому студенту философіи г. Владиміру Онуфріевичу Курбасу. Дотеперешній

редактор г. К. О. Лужницкий уступил по поводу розстроенного здоровья». Володимир Курбас, як і належить редактору, дописував до свого часопису і підписував свої статті «В.О.К». Саме під тими ініціалами він 1885 року до книжки, яка мала назву «Чудесная сила», написав вірш «В навечеріе Нового года». Книжка мала сорок сторінок формату 160 і вартувала 10 крейцарів австрійської валюти. В «Изданіи Общества имени Качковского» мала № 106. Дивно, що її пропустив повз свою увагу Іван Франко і ніяк на її появу не відгукнувся.

Ще раніше разом з о. Іваном Наумовичем виїхав Антін Курбас, рідний брат Володимира Курбаса. Він був одружений з дочкою о. Івана Наумовича і мав з нею троє дітей: дві дочки – Людмилу та Ольгу і сина Всеволода. Дочки жили під Харковом, а син втік до Югославії. Це все, що про них можна було дізнатись з генеалогічного дерева Лева Яцковського. Більше жодних даних.

Про згадуваного Омеляна Курбаса, сина Онуфрія, генеалогічне дерево Лева Яцковського повідомляє, що він помер студентом. Це саме повідомляє про ще одного сина Онуфрія Курбаса Віктора, про долю якого невідомо нічого. З даного дерева відомо також, що була в о. Онуфрія Курбаса й дочка Марія. Вона стала дружиною відомого галицького громадсько-політичного діяча, священика Йосифа Фолиса, який народився 1862 року. 1888 року він висвятився і в тому ж році одружився, а тому не дивно, що відразу став помічним священиком о. Онуфрію Курбасу. Правда, був у Кустині о. Йосиф тільки у 1888–1889 роках, а відтак став священиком у Ляшках того ж Радехівського повіту. У 1890–1891 роках сповняв священичі обов'язки в селі Станіславчику Бродівського повіту, а з 1892 року став священиком у Білому Камені на Золочівщині. З 1894 року він був парохом у Скнилові піді Львовом, де й помер 9 жовтня 1917 року. Його дружина померла у Скнилові 1895 року. 1907 року о. Й. Фолис був обраний послом до австрійського парламенту. Свій маєток о. Фолис записав на українські цілі. На його полях сьогодні у

Львові аеродром. Він похований на Скнилівському цвинтарі і його могила після чисельних плюндрувань збереглась. На ній скромний пам'ятник.

На превеликий жаль, метричних книг одружень с. Кустина того періоду, коли одружувався о. Фолис, не збереглось, як і не збереглось метричних книг з парохій, в яких він був священиком, але на його смерть відгукнулась некрологом газета «Свобода» № 41 від 13 жовтня 1917 року. *«В ночи з дня 9 на 10 с. м. помер у Відни,* – писала газета, – *наш вельми заслужений громадський діяч і парляментарний посол, парох Скнилова коло Львова о. Фолис в 55 році життя. Покійний о. Йосиф Фолис родив ся в 1862 р., а висвятивши ся в 1888 року по скінченю богословських наук у Відни, був короткий час сотрудником в Кустини коло Лопатина, а відтак довгі роки аж до смерти парохом Скнилова коло Львова. Його жінка Марія з дому Курбас жила з ним дуже коротко, полишаючи йому одинокого сина Михайла, що по скінченю садівничо-огородничих наук у Німеччині і Чехії є тепер урядником краєвого товариства господарського «Сільський господар» у Львові.*

Повдовівши в молодім віці, кинув ся Покійник з горячим запалом до публічної громадської роботи, устроюючи в Львівськім повіті віча, особливо в часі памятної агітації за виборчою реформою до парляменту в 1905 і 1906 р. Не забував і про свою громаду Скнилів. При Його помочи переведено там парцеляцію двірського обшару, який набули наші місцеві селяни, вибудував величаву церков, основав читальню «Просвіти», спілкову крамницю, кружок «Сільського господаря» і «Сокіл», одним словом, був взірцем священика патріота, цілою душею відданого праці над двигненям українського народу.

Близькість Львова використав Покійний до того, що брав дуже живу участь в наших осередних львівських організаціях і товариствах. Свого часу був діяльним членом Тіснійшого Народного Комітету і його діяльністю до кінця живо інтересував ся. Як посол від 1907 р. до державної ради з округа ч. 64 Львів. повіт – Винники – Щирець – Городок, брав пильну участь в засіданях клюбу і парляменту, заступаючи опозиційний погляд супроти

правительства і в нашій політиці належав до тих, що надавали її тон. Живо інтересував ся справами росийської України і теперішні події в Києві наповняли Його надією на красшу будучність народу.

В економічнм житю був рівнож дуже діяльний. Був членом управ «Сільського Господаря», Краєвого Союза Кредитового і інщих. Був одним з керманичів нашої еміграції, особливо до Прус, як голова еміграційного товариства «Провидінє» і старв ся в своїхй організаційній економічній роботі о се, щоби ми визволили ся з під польсько-жидівського впливу і стали самостійно на ногах.

Хорував вже від довшого часу на боляк в жолудку. Перед тижнем піддав ся операції на віденській клініці, яка однак не вдала ся.

Ще перед війною записав своє одинайцятеморгове господарство в Скнилові коло Львова тов. «Сільський господар» у Львові на українську садівничо-огородничу школу.

Українська суспільність стратила в Покійнім діяльного і вельми заслуженого громадянина».

Отець Йосиф Фолис був одним з небагатьох, хто підготовляв Першолистопадовий зрив 1918 року, внаслідок якого виникла Західно-Українська Народна Республіка і який помер напередодні того зриву і створення Республіки.

Отець Фолис для Леся Курбаса був тим, хто постійно фінансово його підтримував, коли відмовляв дід. З Фолисами був пов'язаний рід відомого львівського реставратора та збирача старовинних кахлів, які сьогодні склали великий фонд Львівської національної галереї мистецтв Петром Лінинським (1920–2003). З Фолисів була його мати. Дружина Петра Лінинського Віра (1927–2007) була з роду Лімницьких, з якого вийшов український поет Олександр Козловський, автор єдиної поетичної збірки «Мирти і кипариси», яка вийшла за декілька днів по його смерті завдяки турботі Івана Франка, який дуже високо оцінив творчість цього багатообіцяючого поета.

Від родини Лінинських стало відомо, що о. Фолис не тільки матеріально постійно підтримував Леся Курбаса, але й всіма силами намагався вирвати його з москвофільського

домашнього оточення і притягнути на бік українства. Саме о. Фолис фінансував поїздки Леся Курбаса у Відень після смерті батька, опікувався ним у Відні під час навчання Леся Курбаса в університеті, оскільки був послом віденського парламенту. Лесь Курбас часто бував у нього в Скнилові і деякий час мешкав там. Був великий сімейний альбом Фолисів та Курбасів, але все забрав з собою час…

Після себе о. Фолис залишив сина Михайла, який 19 березня 1919 року був засуджений польським військовим судом на кару смерті через повішення разом з Юліаном Саламоновичем, який народився 17 березня 1898 року у Винниках, був мешканцем Львова, греко-католиком за віросповіданням, сином Томи і Анни. Працював помічником теслі, був без маєтку та некараним.

Про Михайла Фолиса преса подавала такі дані: народжений 21 серпня 1892 року в Скнилові, греко-католик, вільного стану, син Йосифа і Анни, господар, закінчив агрономічні курси, власник реальності, некараний». Польський окупант виявився з милосердям і внаслідок «помилування» кара смерті через повішення була замінена розстрілом. Страту було виконано на Цитаделі в присутності о. Євгена Дудикевича, пароха церкви св. Петра і Павла. Розстріляних поховали у спільній могилі на 38 полі Янівського цвинтаря, де невдовзі було встановлено дубовий хрест.

Михайла Фолиса було звинувачено в шпіонажі та передаванні відомостей про розміщення частин польської армії українській армії під час польсько-українських боїв за Львів.

Дякуючи Томі Водяному, близькому товаришеві та однокласнику Леся Курбаса, відомо, що Лесь Курбас пробував своїх сил у красному письменстві.

«У восьмому класі, – писав він у своїх спогадах, опублікованих у книзі «Лесь Курбас» за редакцією В. Василька у київському видавництві «Мистецтво» у 1969 році під назвою «Спомини про Леся Курбаса» (с. 60), *– ми написали по етюдикові. Вже не пам'ятаю, хто з нас подав таку думку, але йшлося про*

те, чи ми напишемо щось таке, щоб нас надрукували. Ті етюди вислали до «Літературно-наукового вістника» на руки Франкові. І Франко вмістив їх». Його етюд «В горячці» був надрукований у 34-му томі журналу «Літературно-науковий вістник» (с. 37–40, II) за 1906 рік. Це був квітневий номер журналу і підписався під своїм твором Лесь Курбас під псевдонімом «Зенон Мислевич».

У бібліографічному покажчику «Літературно-наукового вістника», укладеного Богданом Ясінським і виданого під егідою НТШ у видавництві «Смолоскип» у Києві–Нью-Йорку 2000 року цей псевдонім не розшифровано.

Твердить Тома Водяний, що перед тим, як вислати твір до журналу, Лесь Курбас мав розмову з ним, чи надрукують його. Лесь Курбас сказав: «Все одно я письменником не буду!» Коли Тома Водяний запитав: «Чому?», то той відповів: «Бо письменником може бути тільки той, хто любить про себе і взагалі про будь-що іншим розказувати. Я не люблю нікому нічого розказувати».

Супровідний лист до редакції «Літературно-наукового вістника», написаний на ім'я Івана Франка, зберігся. Він датований 11 березнем 1906 року, який подаємо тут зі збереженням всіх особливостей тексту:

«Високоповажаний Добродію!

Для спробуваня своїх сил на літературнім поли, зважились ми оба підписані написати по одному «творови», та шлемо отсе їх до Вас, щоб почути Вашу гадку про них, та про нас яко «літератів». Як можна, то помістіть в ЛНВ, а як ні, то киньте в кіш, а нам дайте лише відповідь, на яку залучаємо марку.

Ми там не дуже такі й горді на ті «твори», а лиш на те, щоб знати, чи варто нам тратити час на їх, шлемо Вам сі стрічки.

Не маємо чого встидатись, і кладемо свої імена під листом.

Просим теж о скору відповідь бо ми дуже нетерпеливимось.

З глибоким поважанем.

Т. Водяний Ол. Курбас

Гімназіяльні ученики (VIII кл.)

Адреса до нас:
Ол. Курбас
Ученик VIII кл. Укр. гімназії в Тернополи.
Тернопіль, дня 11/3 1906» (Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 3, № 1631, арк. 543–545).

Майже через місяць наступний лист, який також подаємо зі збереженням всіх особливостей тексту:

«Високоповажний Пане Добродію!

Просимо не гніватись, що ми так наприкряємось Вам своїми листами, тим більше, що Ви усе дуже зайняті. Ми виклали до Вас 12 марта свої перші проби літературні разом з уклінною просьбою прислати нам в листі свою гадку, чи є в нас який талан, чи працювати нам далі на полї літературнім, та чи може бути з того якийсь хосен.

Доси не маємо нїякої відповіди, і з того вносимо, що Ви або не получили нашої посилки, або, що Вас неприємно вразив, занадто фамілїярний тон листа, або по-третє, що ті наші проби взагалі стоять низше того, щоб Ви уважали за відповідне про них що небудь нам написати. В разї, коли б зайшов перший случай, то просимо о поданє нам ласкавої звістки, то ми вишлемо свої проби вдруге; осли б зайшла друга евентуальність, то просимо покласти се на карб звичайного в нашім віці незнання savoir vivre. Що ж до третього, то всяка відповідь буде для нас много значити, бо ж о неї нам тільки ходило. Як можете, то просимо о ласкаву відвовідь перед 7 цьвітня, тому, що в тім дни розїзджаємось на великодні ферії, і лист в гімназії легко може пропасти. Ще раз перепрашаєм за влїзливість, та дуже й дуже просимо о ласкаву відповідь.

З глибоким поважанєм
Т. Водяний *Ол. Курбас.*
Адреса: Олександер Курбас
ученик VIII/гімназ.
в Тернополи
II (українська) ґімназия
Тернопіль дня 1/IV 1906 (Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 3, № 1631, арк. 545–547).

Разом з Лесем Курбасом свій етюд, який називався «Борис Сенчина», вислав і Тома Водяний, але він не був надрукований, через що опинився в архіві Івана Франка (Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 3, № 3209). За жанром – це оповідання, має 35 аркушів.

Автограф твору Леся Курбаса не зберігся.

Твір Леся Курбаса, який за жанром скоріше підходить на новелу, і безумовно, вже належав до творів модерністичної літератури, за друкування яких на сторінках журналу не вельми охоче брався Іван Франко. Однак квітневий номер журналу за 1906 рік, в якому був надрукований твір Леся Курбаса, був специфічним і виражав ті революційні настрої, які приніс 1905 рік. Відкривався цей номер журналу віршем Марії Юльченко-Здановської «Під сю пору», де є такі рядки:

Поете, залиши співати про кохання,
Про погляд чарівний, про зорі та весну.
Твоїх пісень солодке щебетання
Гріх слухати тепер, в годину сю сумну.

Співати потрібно про народну кривду, тяжку працю та життя сумне. Безпросвітне… Відтак йшла новела «Ідеї» представниці моденістичної літератури Ольги Кобилянської, написаної 30 серпня 1903 року. Після цієї новели йшло продовження розповіді О. Коваленка-Журбенка «Одинадцять днів на панцирнику «Князь Потемкинъ Таврическій». Після нього – «В горячці» Зенона Мислевича, яке повністю вкладалося у низку публікацій даного номера журналу.

Опублікований етюд Леся Курбаса був пристрасним протестом проти насильства, підтекстом якого є вичитана автором інформація з газет, що «революціонерку Х., молоду дівчину, офіцер віддав на поталу жовнірам», – і перед очима автора постає вона: «Страшна недуга загніздилась в її грудях... – родинні сухоти» – « Як вона бажала жити! За надто слаба мова людська, щоб висловити той біль, ту розпуку, ту боротьбу її зі смертю».

Окрім того, етюд справив враження відчуття втрати близької людини. Оповідь про революціонерку – лишень привід, маска, але не можуть не вразити слова: «Що провинила сухітниця, що бридкий чоловік, що пролетарі!, що нарешті й зла людина, що вони такі, а не иньші? І сьвіту не видно, бо другий Христос не прийде»...Дивовижно песимістичні, не награні, а сказані з глибини серця слова молодого хлопця, який, як твердить Тома Водяний, у гімназії любив усіх смішити.

Лесь Курбас вже мав за ким плакати. Померлі завчасу брат Корнило, брат Нестор. Як помер перший, не бачив, як вмирав другий – бачив... Зрештою міг бачити і як вмирала на сухоти якась його знайома дівчина. Сухоти були родинною хворобою Курбасів. Через деякий час помре на них його сестра Надія...

У тій новелі чи етюді Лесь Курбас був новатором. Це був зразок новітньої літератури, яка вже відійшла від Івана Франка та Панаса Мирного у використанні зображувальних засобів, і, переступивши через екзальтованість Василя Стефаника, давала відчутно зриму картину засобами, які раніше література не використовувала. Надрукувати якийсь твір у «Літературно-науковому вістнику» означало в ті часи дістати визнання...

Даремно Лесь Курбас покинув красне письменство після такої у ній заявки.

Вислав Лесь Курбас свою другу новелу для публікації у «Літературно-науковому вістнику». Ця новела називалась «Сни». Твір має точну дату написання, тобто остаточного чистового написання – 2 січня 1907 року в Старому Скалаті. Він сидів вдома. Чув себе винним перед дідусем, батьками за те, що не зміг закінчити гімназію. Вони не знали, що він ще не закінчив гімназію. Скрив це перед ними. Грав, що в нього все добре. Відпочиває після науки в гімназії. А вони надіялись, що закінчить. Чув себе ображеним на життя. На самому початку воно скривдило його... Всім... І тим, що не зміг закінчити гімназію і отою страшною недугою батька.

Та, здається, не це основне в тій з невідомих причин ненадрукованій новелі. Здається, що оглух не композитор, який хотів своїми мелодіями дивувати світ, аби в тому світі запанувала гармонія і він став кращим, ніж є... Оглух світ до композитора, а точніше до... автора новели...

Всі пориви молодого Леся Курбаса залишаються непочутими навколишніми. Не хоче їх чути мати, не хоче чути дідусь, не хоче чути батько... Їм тільки одне в голові: закінчити гімназію, потім університет, дістати хліб у руки. Бо на нього одна надія... Але вони глухі до його поривань серця! Він хоче іншого... Його манить інший світ... Він прагне сцени...

Яка страшна наперед передбачена життєва дорога! Він вимушений буде до 1919 року робити те, до чого не лежала душа. Грати в театрі, який не мав бути таким, як він собі його уявляв і хотів. Мусив грати у виставах, від яких за рідкими винятками не діставав мистецького задоволення. Його поривів ніхто не розумів. Великий режисер, актор і директор театру товариства «Руська бесіда» Йосиф Стадник, в театрі якого довелось працювати, сприймав його розмови про «креації» ролей, як щось фантастичне і непотрібне для театру. Більш того, вважав, що якби Лесь Курбас взяв театр у свої руки, то він перевернув би все ногами і знищив би той театр. «Якщо б слухати Курбаса, – сказав він, – то театр незабаром прийшов би до упадку». Не розуміли його товариші по праці і дивились на нього звисока. Референти, які писали внутрішні рецензії з вистав для управи товариства «Руської бесіди», також не вельми були захоплені від гри артиста Курбаса і у звітах зазначали, що попри все він «подає надії» бути добрим актором.

Глухота! Рабство духу!

В нього підсвідомо народжується протест. Бунт проти всього... Він не міг бути інакшим, ніж став опісля. Його протести часто будуть доходити до відчаю і тоді бачачи своє безсилля, той протест, буде знаходити вихід у спробах покінчити з собою. Будь-який психіатр побачить у тих формах

протесту Леся Курбаса типовий гіпертимно-істероїдний варіант психопатії.

До всього не могло не додатись й те, що він бачив і безвихідні ситуації у найближчих йому людей: батька і матері. Краще вже бути глухим і не чути того всього, що творилось навколо нього. Тома Водяний дуже детально й образно описав, як виглядало захоплення батька горілкою і як боляче переживав падіння батька Лесь.

Новела «Сни» передбачала вихід із становища. Герой твору – глухий композитор відважується на рішучий крок – покінчити життя самогубством. Думка покінчити життя самогубством опісля буде постійно переслідувати Леся Курбаса, і він декілька разів був близьким того, щоб це зробити і покласти край своїм стражданням. Але автор новели не покінчує з собою. Було жаль всього: життя, слави, музики, приятелів, коханої. І жаль переміг. Нехай буде собаче життя, але життя!

Композитор з міста повернувся у село, змирився зі своїм становищем, звикся з вічною тишею. «Мріє про часи колишні, що мов сон проминули, та мов сон не вернуть удруге, про життя своє мріє... І вдивляючись у пусту даль тусклими очима, і вслухуючись у шум вітру, — чи не почує він якого звука... Або водить руками».

Не знав, що колись і йому, Лесеві Курбасу, доведеться пережити подібне, коли його позбавлять всього, що було сенсом його життя.

Цю новелу не було надруковано. Причин могло бути багато, про них можна здогадуватись, але факт залишається фактом. Тепер вона зберігається у фонді Івана Франка – Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 3, № 3458. Шістнадцять аркушів. Супровідний лист не зберігся.

Якщо ці два листи Леся Курбаса до Івана Франка збереглись, то листи Івана Франка до нього, якщо й були, не збереглись. Чим пояснив Іван Франко відмову журналом друкувати новелу «Сни» та новелу Томи Водяного, невідомо.

Цікаво й інше: чи знав Іван Франко, хто такий Лесь Курбас і що він є сином Степана Яновича, який у прем'єрній виставі 1893 року, що відбулась в залі «Фрозін» старого львівського готелю «Жорж», грав роль Михайла Гурмана в «Украденому щасті» та про якого так захоплено писав у цьому ж 1893 році у статті «Руський театр» [2, 109], що, крім Підвисоцького, *«головною силою української сцени є Янович, що давно вже грає ролі перших любовників. Як сільський парубок, він дійсно незрівнянний; він уміє бути і щиро веселим і понурим, уміє у найбільш патетичних сценах бути природним і правдивим. Сцени спокійні, ідилічні, ніжні вдаються йому менше, він для них дещо заважкий. І на ньому, як і на Підвисоцькому, позначився добродійний вплив сценічних зразків з України, які, хоч і недовго, він спостерігав на місці. Янович – це для української сцени в Галичині дуже корисна сила, і ми не сумніваємося, що розвиток його художнього обличчя ще не закінчений і що в ролях характерних він виявить себе також добрим артистом»*.

Чи знав тоді і пізніше, ким доводиться Лесю Курбасу Володимир Курбас? Чи на час, коли писав статтю «Руський театр» був особисто знайомий з Лесем Курбасом? Принаймні нема жодних прямих доказів про те, що Іван Франко на цей час, коли писав статтю «Руський театр», був з ним знайомий.

Так склалось, що після цього, як Лесь Курбас став артистом товариства «Руська бесіда» під орудою Йосифа Стадника, то саме він став грати роль Михайла Гурмана в «Украденому щасті», яку колись грав його батько.

На жаль, вистави «Украденого щастя» з участю Леся Курбаса для театру товариства «Руська бесіда» були фатальними.

Почалось з того, що театр після гастролей на провінції приїхав до Львова і розпочав вистави у дуже незручній сцені єврейського товариства «Яд Харузім». У № 173 свого випуску газета «Нове слово» повідомила у замітці «Ювилейні вистави в честь Др. І. Франка» таке: «Дирекция львівського руського театру відсьвяткує ювилей Др. Івана Франка виставленєм Його двох найкращих драматичних творів: «Украдене щастя» та

«Учитель». Перша ювилейна вистава відбуде ся в понеділок 31 с. м. в сали «Яд Харузім». На сю виставу призначено драму «Украдене щастє» в обсаді найкращих сил театру. Частина доходу з сього представлення призначена на ювилейний дар авторови. Продажа білетів на сю виставу починаєть ся сьогодні в книгарні Тов. ім. Шевченка».

Рецензію на саму виставу опублікувало «Нове слово» у № 175 від 1 квітня 1913 року. «*Вчера,* – писав невідомий дописувач, – *виставив наш театр драму Івана Франка «Украдене щастє» для пошанування ювилею великого письменника. Відкладаючи до затрішнього числа обговоренє сеї ювилейної вистави, мусимо вже нині на сім місци наклеймити каригідне поведенє управи театру і до самої штуки і публики. Виставу виведено крайно недбало, просто скандально. Початок пересунено мало що не на годину пізнійше і видержано публику до півночи.*

Обсада роль була з росмислом переведена так, аби публика винесла з вистави якнайгірше вражінє. Всі учасники вийшли з вистави сьвято переконані, що управа театру хоче таким своїм поведенєм довести нашу публику до бойкотуваня театру. І се здаєть ся був би одинокий вихід в невиносимих відносинах театру до публики і на відворіть».

Наступний 176-й номер газети, що вийшов 2 квітня у замітці «З театральної салі» пояснив, що саме трапилось на виставі. «*Прикро забрати ся мені,* – писав дописувач, що скрився під псевдонімом «Ку-ба», – *до написаня сих стрічок, так прикро, що я волів би збути мовчанкою ювилейну виставу найкрасшої української драми, Франка «Украдене щастє», аби не каламутити краси симпатиї цілого народа до нашого найбільшого письменника, принайменше в ювілейнім році, але мушу, бо те, що діяло ся в понеділок в нашім театрі, се не пошана генія-поета і його штуки, се не торжество, присьвячене його імени, але профанация поета і штуки, провокация суспільности, наче навмисне заараижована під покривкою пошани ювилею письменника.*

Я досі не забирав слова в справі нашого театру і його вистав у Львові, бо по правді, треба би було вже на перших виставах за-

мість рецензії, написати під управою театру: замкніть буду! Я мовчанкою збував всі вистави, аби не виглядало, що острим осуджуванєм діяльности нашого театру, маю лихий намір йому пошкодити фінансово. Але коли управа театру вже два тижні з черги виставляє штуки з каригідним недбальством, з легковажанєм штуки і публики, коли відважила ся ради «заробленя каси» надужити ювілею нашого найбільшого письменника і виставити його штуку просто скандально, то сього не можу збути мовчанкою, бо тут кінчить ся границя можливости, а зачинаєть ся, скажім без обиняків… шлєндріян.

На що се зроблено, які мотиви руководили управою театру в такім виставленю драми «Украдене щастє» – я не знаю. Мені здаєть ся, що дотеперішна управа хоче театр здекредитувати, осьмішити, відстрашити від нього публику, викликати у публики омерзінє до театру так, аби по скінченю речинця винайму театру, другий директор не мав що робити. Такий мій здогад оправдує вповні дотеперішна робота управи театру, а вже найкрасше сьвідчить про се вистава драми «Украдене щастє».

Отже: початок пересунено о годину пізнійше, аби вивести публику з рівноваги. Обстанова першої і другої дії (селянська хата) була карикатурою селянської хати. Коло подертих стін стояла етажерка, плетені крісла і полїтерований стіл. Се мала бути бойківська хижа!

Артисти грали так, як аматори-дилєтанти з тою ріжницею, що не вміли роль і інтерпретації віддали на судьбу суфлєрки. З виїмком п. Курбаса (жандарм) і п. Юрчака (Микола), котрі приложили ся до виведеня своїх роль, решта роль була обсаджена так, аби скомпромітувати себе і штуку. Лице лупало ся дивити ся на сю мізерию, на сю нужду, на таке багателізованє штуки, провокованє публики.

Справді, треба бути цинічно безличним, аби відважити ся на таку виставу драми, яку виведено для… пошануваня ювилею Франка. На самій виставі сказав до мене один радник, визначнійший діяч і патріот: «красше замкнути такий театр, як осьмішувати себе, хотьби перед самим собою». Я признав повну

рацію і думаю, що «Руська Бесіда», як властителька театру повинна рішучо зробити з театром лад, бо навіть компромітация має… свої границі. Ку-ба».

Тільки дякуючи цій рецензії відомо, що у виставі грав Лесь Курбас. Це був його дебют у ній, оскільки за час роботи його в театрі вона ніде не виставлялась і театр вирішив відновити її показ до ювілею Івана Франка, однак невідомо, яку ж роль виконував у виставі Лесь Курбас. В рецензії зазначено, що він виконував роль жандарма. На цей час роль Михайла Гурмана була розділена на дві частини: жандарма і поштаря. Властиво ту роль, яку пізніше повністю виконував Михайло, виконував поштар. Роль жандарма зводилась до то, що в другій дії він за доносом поштаря робив у хаті Миколи Задорожного обшук та провадив допит затриманого і запідозреного у вбивстві Миколи Задорожного. Очевидно саме і цю роль виконав у виставі Лесь Курбас, оскільки тільки пізніше він виконував роль Михайла Гурмана вже як жандарма. Традиційно роль Анни у виставі виконували Катерина Рубчакова та Софія Стадник. Обидві були високопрофесійні артистки і звинуватити їх у профанації та «невмінні» своїх роль, як це робить розгніваний рецензент, не можна. Зрештою і вся суть і враження від вистави виноситься від гри Миколи, Михайла і Анни. Розгорнути весь «соціум» на сцені «Яд Харузім», яка була 5,5 метрів завширшки і 3 метри завглибшки, дуже важко, але і в цьому випадку важко повірити, щоб артисти, знаючи, що на цю виставу обіцяв приїхати сам Іван Франко, грали погано… Важко повірити, щоб перед тим не було репетицій. Рецензія, суть якої зводилась до усунення від керівництва Йосипа Стадника, очевидна. Тенденційність рецензії настільки очевидна, що її відмовилось друкувати «Діло», яке до цього рецензіями Степана Чарнецького постійно клювало Йосипа Стадника і намагалось збудити думку громадськості, щоб його усунути…

Дуже цікаво було підписано цю рецензію: Ку-ба. Якщо вставити після букви «у» букву «р», а вкінці додати букву

«с», то й виходило «Курбас». Так і всі подумали, що рецензія написана не без участі Леся Курбаса або з його згоди. В цьому свято був переконаний Йосип Стадник, його дружина і багато членів колективу, який стояв на боці Йосипа Стадника. Про це й оповідала дочка Йосипа та Софії Стадників Стефанія (1912–1983), яка грала в різних українських театрах, а від 1959 року аж до самої смерті виступала в театрі імені Марії Заньковецької у Львові. Її остання роль на сцені цього театру і була роль в «Украденому щасті» другої жінки, яка курила файку і пліткувала у сцені, коли Анна на музиках з'являється з Михайлом.

На цю «рецензію» не міг не відгукнутись Йосип Стадник. Зробив це у № 178 газети «Нове слово», що вийшла 4 квітня 1913 року. Газета назвала протест Йосипа Стадника «Під осуд *(навіть не суд! – Р. Г.)* суспільности» з такою супровідною настановою: Від Вп. Стадника, директора українсько-руського Театру «Руська Бесіда» одержуємо таке письмо: «А далі текст самого листа: «*В послідним числі «Нового Слова» появило ся справозданє* (звіт – *Р. Г.) театральне, яке до глубини порушило мою загартовану на подібні справи особу. – Критикувати вільно кожному – се безперечно – однак, коли в критиці закидають ся комусь каригідні перед загальною опінією поступки, тоді Хвальна Редакція простить, що я зважу ся реагувати.*

Шановний автор сего справозданя прийме до відома, що людина, котра 7 років вела театр, вкладаючи безкористно в отсе діло працю свою і своєї жінки, не схоче мабуть покидати се діло ще моральним банкротом. –Тож перш усього на закид, будьто би я хотів знищити театр, щоби слідуючій управі нічого не оставити, скажу, що такому запевненю брак найменшої льогіки.

В таких тяжких, як останнього року часах, де усі театру крізу грошеву досадно відчули, а деякі з них побакротували, ось згадати театр міський в Граду, де громадська Рада підпомогла в осени сей театр надзвичайною допомогою в висоті 90000 корон, а в три місяці пізнійше театр оголосив ся невиплатним, «Narodne Divadlo», яке має 300000 корон субвенції, дир. Гуллєр два рази

резигнував, дир. Сольський театр покинув, не згадуючи вже цілий ряд менших підприємств, котрі перестали істнувати, от приміром одинокий театр жидівський Гімпля у Львові – ціла гроза неповодженя спала виключно мою особу. З нівідки найменшої помочи не лише матрияльної , але й моральної, брак найменшого найменшого зрозуміня обставин, в яких театр опинив ся, а навпаки, супроти близького кінця моєї аренди ріжні інтриги невдоволених «реформаторів театру», котрі на тлі таких обставин могли тим успішнійше «працювати» і надворушеня дисципліни в дружині спричинили. Правда, певного рода байдужність у мене, однак настільки почутя власної гідности в мене остало ся, щоби закид сей цілковито відперти та з цілої душі проти цього запротестувати.

Шкодити з розмислом театрови, тимсамим з розмислом шкодити з розмислом собі, бо сам поносив би наслідки такого поступку. На се міг би собі хиба позволити добродій з повною кишеною ради забавки – але не директор руського театру, бо ж маєтку на театрі не зробив жаден дотеперішний директор, а можу запевнити, що тимбільше, хоч працював невтомимо враз зі своєю жінкою, котра через цілий час моєї дирекції не дістала ані сотика платні. Тож ниценя театру на моїй совісти не тяжить. Шукайте його деінде, може і знайдеть ся…

Тепер ще кілька дрібних спростувань на закиди театрального справоздавця, що до самої вистави «Украденого щастя». Початок сеї вистави був не годину пізніше, як було заповіджене, лише так, як звичайно : о годині 7.30 орхестра почала грати, а вистава почала ся точно о 8-ій. Півгодинне припізненя мотивую й тим, що, як впевняв мене театральний референт «Руської Бесіди» д. Чарнецький, на виставу сю мав прибути Високоповажаний Автор – тож ждав я з початком 8-ої.

Дальше, у виставі сеї штуки вложила управа усе, що під теперішню пору можливе, а обсада роль була переведена після строгого почутя совісти та глубокого переконаня режисерії. Впевняти про з розмислом хибне переведеня обсади д. Справоозавець не мав найменшої підстави.

Дальше зголошено в «Новім Слові» відклик до мого почутя сорому, що моя сцена повинна краще виглядати. На се скажу: сцена єсть жидівського товариства «Яд Харузім» єсть та сама, на якій ішли вистави нашого театру за дирекції д. Садовського. Робити мені докори з тої причини все одно, що жадати від мене аби я побудував театр у Львові…

Давайте наперед театрови підставу істнованя, дайте відповідний будинок, підпоможіть материально, а тоді і жаданя Ваші Добродію Справоздавець, будуть оправдані і критика безоглядна успішна. – Прошу Хвальну Редакцію о поміщенє ласкаве тих кількох моїх стрічок відповіди та з гори дякую за се. Ю. Стадник, директор руського театру «Руської бесіди». У Львові, дня 2 цьвітня 1913».

Невже всю цю ганебну справу усунення Йосипа Стадника організував Степан Чарнецький? Невже не було кому повідомити глядачів про те, що очікується прибуття на виставу Івана Франка? Невже в такому разі публіка, яка прийшла аби дати даток на ювілейний дар, заремствувала і не потерпіла якоїсь півгодини?

Чи справді запросив Степан Чарнецький Івана Франка? Чому не приїхав Іван Франко? Прекрасно знав Степан Чарнецький, що за автором «Украденого щастя» потрібно посилати фіакра, бо сам Франко живе в тій частині міста, куди годі такий транспорт дістати? Чи справді був запрошений на виставу Іван Франко, чи це лише здогадка Степана Чарнецького, що він мав би бути на ній?

Івана Франка на виставі не було, хоч дехто з дослідників без належної аргументації стверджує, що був. Якщо так, то чому не відгукнувся на цю виставу? Зрештою, чи читав цю газету Іван Франко чи ні? Якщо так, то чому не сказав жодного слова? Не написав? Може й збирався, але для цього потрібно було мати руки. В нього їх не було. Потрібно було стояти, як тоді казали, «о ласку інших». Може мав інші клопоти і до справ звичайної гризні йому не було бажання втручатись.

Йосип Стадник залишив по собі великого об'єму спогади про театральну діяльність. Вони досі не опубліковані і невідомо навіть де вони. Загнаний в радянські концтабори і після виходу з них він боявся і слово промовити.

Цікава у цій замітці думка Йосипа Стадника про «реформаторів» театру. Кого мав на увазі? Сама по собі чогось напрошується відповідь, що Леся Курбаса. Бо інакше як пояснити його слова, які зафіксовані у спогадах Томи Водяного – «Якщо б слухати Курбаса, – казав він, – то театр незабаром прийшов би до упадку». Ці слова нераз після переїзду Леся Курбаса на Велику Україну буде повторювати Сергій Єфремов і буде безпосередньо звинувачувати його у свідомому знищенні українського театру, який був створений корифеями. Отже, були тертя між Йосипом Стадником і реформатором Лесем Курбасом. Такі тертя дослідники зазвичай називають світоглядними, принциповими.

Йосип Стадник подав у відставку. Про це радісно заявили і «Діло», і «Нове слово». Останнє у № 193 від 23 квітня 1913 року у повідомленні «З театральної салі», опублікованому великими майже сенсаційними буквами, писало: «*Передвчера* (21 квітня 1913 року – *Р. Г.*) *по полудни зголосив п. Стадник до виділу «Руської беседи» свою резигнацию з директора нашого театру, виділ резигнацию приняв і вже вчера відбула ся перша вистава під управою відпоручика виділу «Руської Бесіди». Виставлено оперетку Штравса «Циганський Барон». Кріза, яку перейшов наш театр під управою п. Стадника, полишила у нашім театрі незатерте клеймо, хоть вже на вчерашній виставі бачили ми радикальну зміну на ліпше.*

По перше вистава оперетки зачала ся п е р ш и й р а з, відколи театр є у Львові, т о ч н о о 7 . 3 0. У самім виведеню вистави було видно, що і сама дружина і її провізорична управа постарала ся, аби вистава йшла рівно, гладко і добре. Публика прийняла сі зусиля і управи і дружини з нетаєним чувством вдоволеня і симпатиї до дружини і до самого театру, як нашої одинокої культурної інституції для плекання штуки.

При отвертій сцені греміли френетичні оплески, публика ентузиязмувала ся, не вважаючи на великі вади і хиби, полишені попередньою управою. Треба сказати правду, що театральна дружина у теперішнім своїм складі здекомплєктована. Видно великі браки у голосах, треба би конче доповнити їх новими і співацькими і артистичними силами. Очевидно, що не можна сього зробити протягом одної доби, але віримо, що нова управа постараєть ся, аби се зроблено як найскорше.

З вчерашної вистави винесли ми вражінє, що і театральній дружині і публиці, а вже найбільше виділови «Руської бесіди» лежить на серци піднесенє престижу нашого театру. Віримо, що сі всі три чинники доложуть всіх старань, аби доведений над берег пропасти наш театр, двигнути і поставити його на тій височині, на якій він стояв колись.

Зі сторони дружини і виділу «Руської бесіди» зроблено перший крок вперед. Тепер йде черга на нашу публику. Її обовязком буде поперти цілою силою сі шляхотні змаганя не в інтересі ратованя престижу нашої інституції, нашого театру, якого доля кождому з нас дорога. Обовязком нашої львівської громади буде громадною участию у виставах театру заохотити у виділ «Руської бесіди» і театральну дружину до праці для української штуки.

Вкінци мусимо висказати своє вдоволенє, що з театральних афішів щезла безповоротньо фірма, яка компромітувала наш театр і довела його до абсурду».

Мається на увазі, що з напису зникло ім'я Йосипа Стадника як директора театру.

Як пройшла обіцяна на 16 квітня 1913 року друга вистава за комедією Івана Франка «Учитель» ні «Діло», ні «Нове слово» не повідомляли. Не повідомило й «Діло» скільки корон чи грейцарів з тих вистав було перераховано на ювілейний дар Іванові Франку. Зате обидві газети опублікували однаковий текст про смерть Франкого сина Андрія. «Нове слово» зробило це у № 193 від 23 квітня 1913 року: «Андрій Франко. Син д-ра Івана Франка, помер нагло вчерашної ночи, з 21 на 22 с. м. на удар серця в 26 році житья. Покійний, скінчивши

фільософічний виділ львівського університету, звернув ся до наукової праці; між ин. написав студию про етнографа Ількевича, поміщену в Записках» Наук. Тов-а ім. Шевченка. Попри те покійний від часу недуги свого батька був його невідступним товаришем і помічником: доглядав його, помагав йому при його наукових занятях, писав його твори. Отсе тихе, скромне, повне посьвяти молоде житє, розділене між наукову працю і поміч батькови, перервала смерть, тим трагічнійша, що непопереджена ніякою недугою. В.Й.П».

Останнє означало: Вічна Йому пам'ять. Хворів Андрій Франко віддавна. Останнім часом припадки епілепсії почастішали. Ця хвороба і звела його в могилу.

«*Сьогодні*, – писав 27 квітня 1913 року Іван Франко своєму вчителю з Віденського університету Ватрославу Ягичу, – *у нас, українців, перший день пасхи. Сподіваюсь, що Ви не образитесь на мене, якщо я в цей день привітаю Вас нашим церковнослов'янським «Христос воскресе» й на додаток до цього привітання побажаю Вам доброго здоров'я й благополуччя.*

На страстному тижні мене й мою родину спіткало велике горе. Раптово помер від судоми мій старший син Андрій. Я втратив в ньому не тільки найдорожчого помічника в час недуги моїх рук, але й інтелігентного, високоосвіченого писаря, котрий минулого року закінчив навчання в університеті»... Слова: «*Я втратив в ньому не тільки найдорожчого помічника в час моєї недуги*» будуть винесені як надмогильний напис Андрієві Франку, який був з волі польського шовінізму похований майже на смітнику Личаківського цвинтаря, його могила буде загублена і довелось прикласти чимало зусиль, щоб її віднайти знову... В ті дні Івану Франкові не було до ювілеїв, ні до ювілейних вистав...

Як і газета «Діло», «Нове слово» у № 196 від 30 квітня продублювало оголошення до тих, хто небайдужий до долі руського театру зібратись 2 травня в приміщенні «Бесіди». Оголошення помістив у цих газетах голова «Руської бесіди» Ярослав Олесницький...

Врешті і «Нове слово» повідомило про виїзд театру до Городка та про останні вистави у Львові. І газета «Діло», і газета «Нове слово» вирішили розібратись, що насправді сталось з театром і які шляхи виходу з кризи. Як і очікувалось, вся вина тепер сипалась на голову Йосипа Стадника. Він один у всьому був винним. «*Звісна річ*, – писав автор статті під псевдонімом «Володимирич» на сторінках № 201 «Нового слова» від 7 травня 1913 року, – *що бувший директор покинув серед шляху повірену йому сю одиноку в Галичині нашу культурну інституцію, наш одинокий народний театр. Він не був в силі довести його до законтрактованого речинця* (терміну угоди – *Р. Г.). Чому? Відповідь на се питанє, на мою думку, передовсім така: в послідних роках стрінув ся він з неохотою і серед нашого громадянства і серед членів самої дружини. З яких причин, над сим не слід тут займати ся. Для нас важні лише наслідки сеї обопільної неохоти, а се тому, бо поставили вони сю одиноку нашу інституцию над берегом пропасти. Були хвилі, серед яких здавало ся, що він розібєть ся, та що пропаде стількилітній труд менше й більше ідейних одиниць, що поклали навіть своє житя на його піддержанє. Ми мали артистів, що працювали в ньому за сьмішно малу платню, от хочби Гаєк, мали директорів, що докладали до нього свої гроші, та вкінци знеохочені, покидали його, пр. Садовський, мали і референтів театральних, що тратили свій дорогий час лише тому, щоби він якнайгарнійше процвитав, розвивав ся. Між ними належить згадати д-ра Евгена Олесницького, або хочби навіть радника Дрималика, які тратили богато сили і часу для добра театру. І весь сей труд мав пропасти! На думку насуваєть ся мимохіть питанє в який спосіб піддержати і вратувати наш театр?*

Відповідь на се питанє може дати лише і виключно наше громадянство якнайчисленійшою участию в виставах нашого театру. Але і се жаданє громади може під теперішну пору за сьміле, коли зважимо, що наш театр далеко не вдоволив мінімальних вимог театральної публики. Чиж наш сучасний театр сповнив як слід свою місию? Чи вистави, які бачили ми в послідне під проводом

бувшого директора могли ми назвати удачними? На превеликий жаль – ні! Таке було і ми радіємо, що бодай в частині минуло! На щастє наш театр поволи двигає ся з занепаду, в який попав. Вже послідні вистави показали, що повіяло по ньому сьвіжим весняним леготом. Видно, хоч ще незначно, деякі уліпшеня. За часто ще разять вади, місцями навіть великі, але не такі, щоби не можна було їх в короткім часі направити.

Першим кроком до двигненя театру, се доконечне побільшенє театрального персоналу і то в двох напрямках: артистичнім і технічнім. Під артистичним взглядом належить передовсім по змозі розділити оперу і оперету від драми так, щоби одні та другі артисти мали спромогу як слід працювати і над виведенєм штук і над собою самими. Годі вимагати від сих прямо «мандрівних циганів», щоби працювали вони в нинішніх обставинах, годі вимагати, щоби один і той самий артист одного вечора співав, а зараз другого грав якусь драматичну ролю, щодень рано мав пробу, або навіть і дві, просто замучував ся.

Колиж має найти він час виучувати ся спокійно нових ролъ або партий? Чиж не сьмішне воно бачити тої міри драматичного артиста, що п. Курбас, котрий не мав ніякого голосу, а мусить рад не рад після контракту сьпівати nota bene кепсько в оперетах, або навіть в операх? Сьмішне й болюче. – Без сумніву розділ бодай передових сил потягне за собою прибільшенє коштів його удержаня. Се є якраз завданєм нашого громадянства. – Наш театр – се наша гордість, якої ми не можемо перед чужими повстидати ся! Материяльний і моральний обовязок має в сім напрямі наша суспільність, бо театр се не менше важна наша институция, як «Рідна Школа» з її гімназиями, «Педагогічне Товариство», або «Сільський Господар». Театр має виховувати суспільність, а сповнити сього не може він зовсім серед таких обставин, як тепер.

Се до суспільности. А до теперішної дружини? Правда – не милі спомини вивезе вона тепер зі Львова, але навряд і в памяти львівської громади полишать ся також невеселі вражіня. Взагалі Львів не має щастя до нашого театру. Скільки разів доси при-

їжджав до нашого міста, все полишав він в нашій памяти вражінє несмаку. Як на глум носить він назву львівського театру, та як на глум приїжджає на кільканадцять обовязкових вистав, грає нам з нехочу кільканайцять пережитків, які так і переливають ся нашими ухами, та якнайскорше покидає се «негостинне» місто. Годі вимагати від нас, щоби ми ходили громадно на «Барона циганського» то що. Завданєм нової управи, яка обійме наш театр, буде взяти під розвагу кілька думок, а також застановити ся над сим, чи не було би можливе заложити при театрі рід драматичної школи, яка приготовила би для нас нові сили. За кілька літ стане у Львові сьвятиня нашої драматичної штуки, отже час подбати для неї про відповідні сили. Отже до праці, а видасть вона цілком певно бажаний успіх з одної і другої сторони».

Ніколи для українського драматичного театру не буде у Львові збудовано храму, ніколи не буде створено драматичної студії для підготовки артистів. Мрії залишаться на довгі роки мріями.

Цей же ж номер газети приніс й іншу вістку, яка називалась «Нова управа нашого театру». «Тов. «Руська Бесіда» як власник нашого театру, – повідомлялось у ній, – поладила вже справу нової управи театру в той спосіб, що віддала веденє театру властителеви еміграційного бюра «Сьвіт» в Чернівцях п. Романови Сірецькому. П.Сірецький буде фінансувати підприємство, а артистичним керманичем театру буде дотеперішній театральний референт п. Степан Чарнецький».

Після Львова та переходу театру під управу Романа Сірецького, який врешті доведе театр до повної руїни, трупа виїхала на гастролі до Городка, намагаючись неподалік Львова перебути прикрий час. Поправити своє матеріальне становище театр так і не зміг і помандрував далі провінцією. Після Городка – Кам'янка-Струмилова (тепер – Кам'янка-Бузька), де нещодавно був збудований Народний Дім з доволі пристойною театральною залою та сценою.

Тим часом студенти у Львові вшановували 40-літню працю Івана Франка. «Діло», вважаючи, що ці торжества може опи-

сати новостворений студентський журнал «Шлях», обійшло увагою цю подію. Проте не обійшло увагою цю подію «Нове слово», помістивши у своєму № 248 від 3 липня широкий звіт з концерту пошанування Івана Франка. *«Вчерашній концерт,* – писала газета, – *уладжений заходом академічної молодіжи для пошанування 40-літнього ювилею літературної ті громадської діяльности Івана Франка, відбув ся при битком заповненій залі незвичайно торжественно. Такого підйому духа не бачили ми вже давно. На концерті був присутний сам Ювилят, якого витала численно зібрана молодіж і старша громада гураганом оплесків, що тревали кілька хвилин. Ювилятови вручено від академічної молодежи великий срібний вінець з написом «Великому Учителеви – українська акад. молодіж».*

Сам концерт випав так гарно й величаво, що був одним великим доказом широких артистичних аспіраций львівських Українців та немалої праці комітету акад. молодіжи для вшанованя ювилею Івана Франка. Подаємо коротко хід сего небуденного сьвята, яке розпочала орхестра 30 п.[іхотного] п.[олку] відограненем увертури Вебера з опери «Оберон» під проводом капельника п. Якубічека, котрий доказав отсим першим своїм виступом на українськім сьвяті, що буде гідним наслідником бл. п. капельника Ролля.

Поетичну промову про значінє і заслуги Івана Франка для нашої нац. культури виголосили з питомою краснорічивістю акад. М. Струтинський, яку закінчив горячим привітом і поклоном від всеї акад. молодіжи для зворушеного до сліз Ювилята. – З черги відспівав акад. хор «Бандурист», який вчера держав ся прямо знаменито «Гимн» (Вічний революціонер) Франка-Людкевича з житем й бравурою. Виконанє сего кусника зробило на всіх потрясаюче вражінє. Добра була також декламация п. Л. Розлуцького «На ріках Вавилонських», здаби ся був тілько дещо сильніший голос. – Оперовий співак з Київа п. Микиша зараз по відспіваню першої пісні Франка «Не забудь юних днів» дав ся пізнати нашій громаді як першорядний ліричний тенор. Його голос незвичайно кольоритний, ріапа виконує він по митстецьки, як ніхто із щирокозвістних співаків-теноріе, що коли небудь виступали у Львові.

Вчерашний його виступ був чи не атракцією цілого вечора, тому й то не диво, що публика викликувала його безнастанно оплесками і примушувала до численних наддатків. Вистачить згадати, що вчера відспівав він ні менше ні більше а 7 кусників, а все таки здавало ся, що публиці і сього замало.

По перерві заспівав «Бандурист» два кусники Січинського до слів Франка «Неперегляднoю юрбою» і «Нудьга гнітить». З запертим віддихом слухала публика сього хору, що мистецьким виведенєм обох сих кусників дав ще раз доказ, що гідно плекає у себе українську пісню і є нашим найкрасшим співацьким товариством на австрийській Україні. Хор розпоряджає знаменитим голосовим матеріялом, а незвичайно солідний і симпатичний його дірігент п. П. Артимович веде його справді на вершини артизму.

Про фортепянове соло п. Р. Білинської та про скрипкове сольо п. Перфецького не будемо богато говорити, бо наша громада знає їх добре з численних виступів не в самім тільки Львові. Скажемо лишень, що вчерашній виступ ствердив наглядно величезне музичне образованє та незвичайний талан і технічне вишколенє нашої першорядної пяністки і першорядного скрипака, що прямують дальше і то успішно раз обраною дорогою.

Наконець лишаєть ся ще згадати про мішаний хор «Львівського Бояна», який відспівав довший кусень Лисенка п. з. «Веснянки» з солями: соправновим (п.Сабатівна), альтовим (п. Кульчицька) і теноровим (п. Банах). Виведенє сего кусника не лишало нічого до бажаня, так само солісти вивязали ся зі своєї задачі дуже гарно.

Підчас концерту відчитано також масу телєграм і привітів головно від численних студентських «Громад» з росийської України, які витали львівську акад. молодіж з приводу її сьвята в честь Франка і підносили Його значінє для нашого нац. відродженя. По скінченю концерту відспівала вся публика гимн Франка «Не пора», а виходячому Ювилятови уладжено ще раз сердечсну овацию».

А про Леся Курбаса забули…

Згадали через день – і газета «Нове слово» 4 липня 1913 року у № 249 писала: *«У вчерашнім звіті про концерт у честь Франка опущено через недогляд згадку про виступ артиста укр. театру*

п. Л. Курбаса, котрий віддеклямував з великим чуттєм кілька віршів Франка з збірки «Зів'яле листя». Деклямацію було прийнято гучними оплесками і примушено його до наддатку».

Газета не тільки образила Леся Курбаса, але й внесла непорозуміння з «Гимном» . На концерті виконувався він не з музикою Людкевича (це було на першому концерті до 25-ліття праці Івана Франка і цей гімн з музикою Станіслава Людкевича не сподобався Іванові Франку), а з музикою Миколи Лисенка, а ноти напередодні до нього перед тими випустив «Бандурист». Срібний вінок, який подарували студенти Іванові Франку зберігся. Він тепер в експозиції Львівського національного музею Івана Франка.

Обійшла преса і відвідини учасниками концерту Івана Франка на його помешканню, що на вулиці Понінського, 4, про що оповіла Стефанія Данилович, спогади від якої записав П. Медведик у 1963 році і які були опубліковані у книзі «Іван Франко у спогадах сучасників», що вийшла у львівському видавництві «Каменяр» 1972 року. Стефанія Данилович в заміжжі писалась Сеник і працювала вчителькою в Новому Селі на Тернопільщині. Вона народилась 1891 року в Коломиї, її батьком був Северин Данилович, один із засновників, а відтак і довголітній лідер радикальної партії. Він на той час в Коломиї мав адвокатську контору і в ній працював стрийко Леся Курбаса Роман Курбас, який 1913 року відкрив свою контору в Борщові. Матір'ю Стефанії була Анна Гаморак, дочка Кирила Гаморака, пароха Стецеви і тестя Василя Стефаника. Стефанія Данилович померла 1964 року. Брала участь у виставі «Жиди» разом з Лесем Курбасом 1909 року. *«В моїй пам'яті,* – згадувала вона, – *добре зберігся вечір студентської молоді у Львові, присвячений 40-річчю літературної та наукової діяльності Івана Франка.*

На квартиру до Івана Франка (по колишній вулиці Понінського, 4) з особистим запрошенням письменника на вечір ходили Лесь Курбас і я. Ми вручили ювіляру друковану програму молодіжного святкового концерту.

Письменник хоч був тоді вже хворий, але не відмовив нашому запрошенню і прибув на вечір. Серед виступаючих на вечорі і мені надано слово від жіноцтва. У промові я подякувала Іванові Франкові за те, що він у своїх творах так високо підняв жіноче питання, створив гідні прикладу жіночі образи. Я розповідала про те, що наша молодь, яка виховувалась на творах безсмертного Шевченка і титана праці Франка, зуміє знайти своє місце серед простого люду і буде боротись за його визволення.

Франко сидів спокійний, задуманий, терпеливо вислуховував наші палкі патріотичні промови. Потім попросив і звернувся до нас з коротенькою відповіддю. Він подякував нам щиро за теплі слова привітання і закликав нас до праці і науки. «Пам'ятайте, що найбільша сила кожної людини в науці і праці! Якщо ви хоч краплю своїх знань і наполегливої праці принесете на вівтар свого народу, то ви не марно, а по-справжньому жили на світі!» – так закінчив Каменяр свій виступ.

Після привітань відбувся великий концерт в честь Івана Франка. У ньому взяли участь студентський хор «Бандурист» та львівський «Боян» з участю молодих солісток М. Сабатової-Свірської та І. Кульчицької. У їх виконанні чудово були відспівані твори Миколи Лисенка, Дениса Січинського, Станіслава Людкевича на слова поезій Івана Франка.

У концерті виступив також відомий оперний співак з Києва Михайло Микиша. Він з натхненням відспівав «Не забудь юних днів» та інші пісні.

З високою майстерністю на вечорі прочитав Лесь Курбас вірші І. Франка «Якби знав я чари», «Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі». Читання Курбаса визвало бурю оплесків. Публіка примусила чтця ще додатково виголосити окремі поезії ювіляра з книги «Зів'яле листя».

Закінчився концерт. Молодь тепло проводила Івана Франка. У ті дні у Львові відбулось кілька вечорів, присвячених улюбленому письменнику.

Його незабутні слова не одному глибоко запали в душу і були дороговказом у житті».

Цікаво, чи під час тих відвідин не зав'язалась розмова між Іваном Франком та Лесем Курбасом, який мусив представитися і назвати своє ім'я та прізвище? Чи не запитав тоді Іван Франко у нього, яке відношення він має до Володимира Курбаса, який написав на нього донос під час першого арешту і в якого мешкав Лесь Курбас у Львові?

Після концерту його учасники сфотографувались. Довгий час вважалось, що на фотографії, яка подається мало не в кожному виданні, на котрій Іван Франко сидить поруч з Михайлом Микишею, у другому ряді стоїть Лесь Курбас. Насправді це – Нестор Гаморак, брат матері Стефанії Данилович. Він був серед організаторів з'їзду і брав у ньому активну участь.

Урочистості відбулися напередодні прем'єри «Украденого щастя» Івана Франка в Кам'янці.

«*На перший стріл,* – писав Степан Чарнецький у «Моїй мандрівці з Мельпоменою», – *постановив я відновити Франкове «Украдене щастя», але не в такій редакції як його на домагання австрійської цензури виготовив для сцени сам Франко.*

Ледви чи знає молодше покоління, що Франкові казали зі свойого героя зробити дві особи. Михайло Гурман був у нього – на домагання цензури – листоношом (поштарем), а жандарм на сцену виходив окремо у II дії, допитував Микола Задорожного, скував його, повів у тюрму й більше не показувався на сцені». Таким чином і в так званій ювілейній постановці, на якій мав бути присутній Іван Франко та яка послужила причиною, щоб від директорства зрікся Йосип Стадник, Лесь Курбас грав роль жандарма, як писала преса, а не Михайла Гурмана.

«*Не треба й згадувати,* – продовжував Степан Чарнецький – *скільки твір Франка із-за цього втратив на силі та безпосередньому вражінні. Я постановив виставити Франкову драму такою, якою вона була наділена нагородою на конкурсі Краєвого виділу в 1893 р. І так драма перейшла на сцені дуже старанно приготована зі знаменитою обсадою: Гурман – Курбас, Анна – Рубчакова, Задорожний – Юрчак, Настя – Осиповичева.*

Не запримітила цього поліція, не дивувалося й кількох жандармів, що були на виставі, а з котрих один позичив на сцену свій новий однострій, два чака (одне з чорним пір'ям), шаблю й карабін для Леся Курбаса. Знамениті креації, добрі темпа, пишно зроблених кілька настроєвих яв (як кінець 1 дії і поворот Миколи в III дії) зустрілись з великим признанням не лиш серед видців, але й серед самої театральної дружини, для якої цей вечір був моєю інавгурацією й іспитом – як режісера. – І тямлю яка зміна наступила в настроях, працездатності, охоті й запалові театральної дружини. Правда, Сірецький створив можливу підставу й атмосферу спокійної і видатної праці. Платив точно гажі, давав поодиноким людям зачети, щоби обтріпались з довгів та мали свобіднішу голову, без чого всяка праця в театрі тяжка, а то й неможлива».

Степан Чарнецький не назвав дати, коли відбулась ця історична подія, проте її зафіксувала газета «Діло», яка у своєму № 155 від 16 липня 1913 року повідомила репертуар театру в Кам'янці Струмиловій на 17 –31 липня цього року: *«В четвер 17 с. м. торжественна вистава з нагоди ювилею 40-літньої діяльности д-ра Івана Франка «Украдене Щастє», народна драма в 5-ти діях Івана Франка. Дохід на Ювилейний дар». Це була тільки єдина вистава і більше вона театром під дирекцією Романа Сірецького під час цих гастролей не виставлялась. Основу репертуару і при новому режисеру і дирекції й надалі складав «Барон циганський».*

Ганна Юрчакова – єдина актриса зі складу театру під дирекцією Романа Сірецького, яка пригадала й виступ Леся Курбаса у ролі Михайла Гурмана. «Влітку 1913 року в Кам'янці-Струмилівській наш театр поставив «Украдене щастя» Івана Франка у новій, позацензурній редакції і новому акторському складі: Рубчакова грала Анну, Курбас – Михайла, Юрчак створив неповторний образ Миколи, а Осиповичева була чудовою Настею. Вистава йшла з колосальним успіхом, що корисно вплинуло на дальшу роботу колективу.

Курбас – Михайло був незрівнянний. Добре грав цю роль і Йосип Стадник, але жодного з виконавців її, яких мені довелось бачити, не можна порівняти з Лесем Степановичем. Кожний його рух, кожна репліка, кинута в зал, збуджували думку глядача. Він і в житті був гарний, високий і сильний, а в п'єсі Франко ніби саме для нього написав такі слова Анни: «І боюсь його, і жити без нього не можу. Та й сильний же він... Здається, вола за роги вхопить і об землю кине».

І ось цілком несподіванка, про яку не люблять писати дослідники і не згадує й сам Степан Чарнецький. Рецензію на виступи в Кам'янці Струмиловій надрукувало «Нове слово» у № 263 від 23 липня 1913 року у статті «Гостина нашого театру в Камінці Струмиловій». «*Годі одначе,* – писав рецензент, який дуже високо поцінував постановку драми В. Трахтенберга «Відьма», – *промовчати се, що деякі штуки пішли таки доволі слабо, між иншими також «Украдене щастє» Франка, яке підтримував своє чаручою грою майже одинокий п. Юрчак, що ніколи зле не грає».*

А де гра Леся Курбаса? Мовчить преса, мовчать реферепти, яких виділ товариства «Руської бесіди» спеціально скеровував перевіярти роботу театру.

Таким чином дві останні постановки театру «Руська бесіда» драми Івана Франка «Украдене щастя» не принесли успіху театрові. Постановка в честь 40-літньої праці Івана Франка, режисером якої був Й. Стадник, привела до цього, що змінилась управа театру і Йосип Стадник покинув театр, а друга постановка, здійснена С. Чарнецьким за оригіналом драми і в якій Лесь Курбас грав роль Михайла Гурмана, успіху не мала і після провалу в Кам'янці Струмиловій трупою була ще раз виставлена тільки під час гастролей в Сокалі і більше не виставлялась. Степан Чарнецький з приводу постановок цієї Франкової драми залишив три варіанти спогадів, написаних у різний час і з різною метою. Найперші спогади про цю постановку Степан Чарнецький написав на прохання сина Івана Франка Петра Франка, який на той час був директором

Літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові. Оскільки Степан Чарнецький вже на той час був поважно хворим і сам писати не міг, то ці спогади записала працівниця музею письменниця Марія Струтинська. Вони мали вийти у збірнику, який готував музей до ювілею Івана Франка 1941 року. Рукопис цих спогадів зберігається тепер у фондах музею (інв. № 1144 ор). У них С. Чарнецький запевняє, що першу спробу поставити «Украдене щастя» в такій формі, як його написав Іван Франко, він зробив після відставки директора театру Михайла Губчака 1904 року, коли створився театр при «Соколі». «*В порозумінні з автором*, – писав він, – *і головою «Сокола» Альфредом Будзиновським піднявся я роботи. На Миколу Задорожного упросили ми старого талановитого автора Михайла Яцкова, Анною мала бути Марія Махніцка, яка після димісії з театру Губчака опинилася з чоловіком у Львові. Михайла Гурмана мав грати я. На гурт складався ансамбль театру «Сокола» з Купчинським і Львом Гецом на чолі і молодим хором.*

На одну з перших проб запросили ми Франка і він дав нам кілька цінних зауважень. Передовсім поправив він темпо акції на скоріше, заборонив співати «Гей там за горою» згармонізовано, а тільки unisoni. Опісля дав кілька цінних заміток до виконання пісні «Ой там у лісі ставочок», де казав при кінці стрічки одному з мужських голосів сильно детоновати. Поза тим дав кілька зауваг до яви вбійства Гурмана».

Даний рукопис був надрукований на машинці і даний до прочитання авторові, який його доповнив новими деталями. Зокрема, що на першій виставі згаданої постановки був присутній пізніший директор театральної трупи Микола Бенцаль, «*який вийшов з вистави одушевлений. По його доповіді в управі «Руської Бесіди» театр перестав грати цю драму і в первісному варіанті драма була відновлена в Кам'янці Струмиловій, де Михайлом Гурманом був Лесь Курбас, Анною – Катерина Рубчакова, Миколою – Василь Юрчак*». До даних спогадів Степан Чарнецький рукою дописав, що тільки дякуючи радянській владі драма йде у первісному Франковому вигляді.

В отому поправленому варіанті ці спогади С. Чарнецького були опубліковані в № 3 журналу «Література і мистецтво» за 1941 рік. Про провали постановок драми С. Чарнецький не згадував. Про Леся Курбаса тільки в тих спогадах згадки, що грав роль Михайла Гурмана.

Опісля Лесь Курбас із залишків артистів театру «Руської бесіди», яких покинув і Роман Сірецький і Степан Чарнецький, створив трупу, яка базувалась у Тернополі і мала назву «Тернопільські театральні вечори» та став її мистецьким керівником.

Жодної постановки драм Івана Франка не було здійснено.

...26 травня 1916 року Лесь Курбвс з Тернополя виїхав у Київ і став артистом театру Миколи Садовського.

28 травня не стало Івана Франка... Коли Лесь Курбас дізнався про смерть його?

Так і не поставив жодної драми Івана Франка ні в «Молодому театрі», ні в «Кийдрамте», ні в «Березолі». Очевидно, драми Івана Франка не підходили під обраний революційний курс нового театру. Правда, «Молодий театр» здійснив постановку «Едіпа-царя» Софокла. Режисером вистави був Лесь Курбас. Він і виконував головну роль. А художником був Анатолій Петрицький. Вистава здійснена за перекладом цього твору Іваном Франком. Прем'єра відбулась 16 листопада 1918 року. Збереглась навіть світлина з цієї вистави, подана у книжці спогадів про Леся Курбаса під редакцією В. Василька.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іван Франко. Документи і матеріали (1856–1965).– К. : Наукова думка, 1966. – 542 с.
2. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – К., 1981. – Т. 29 – 660 с.

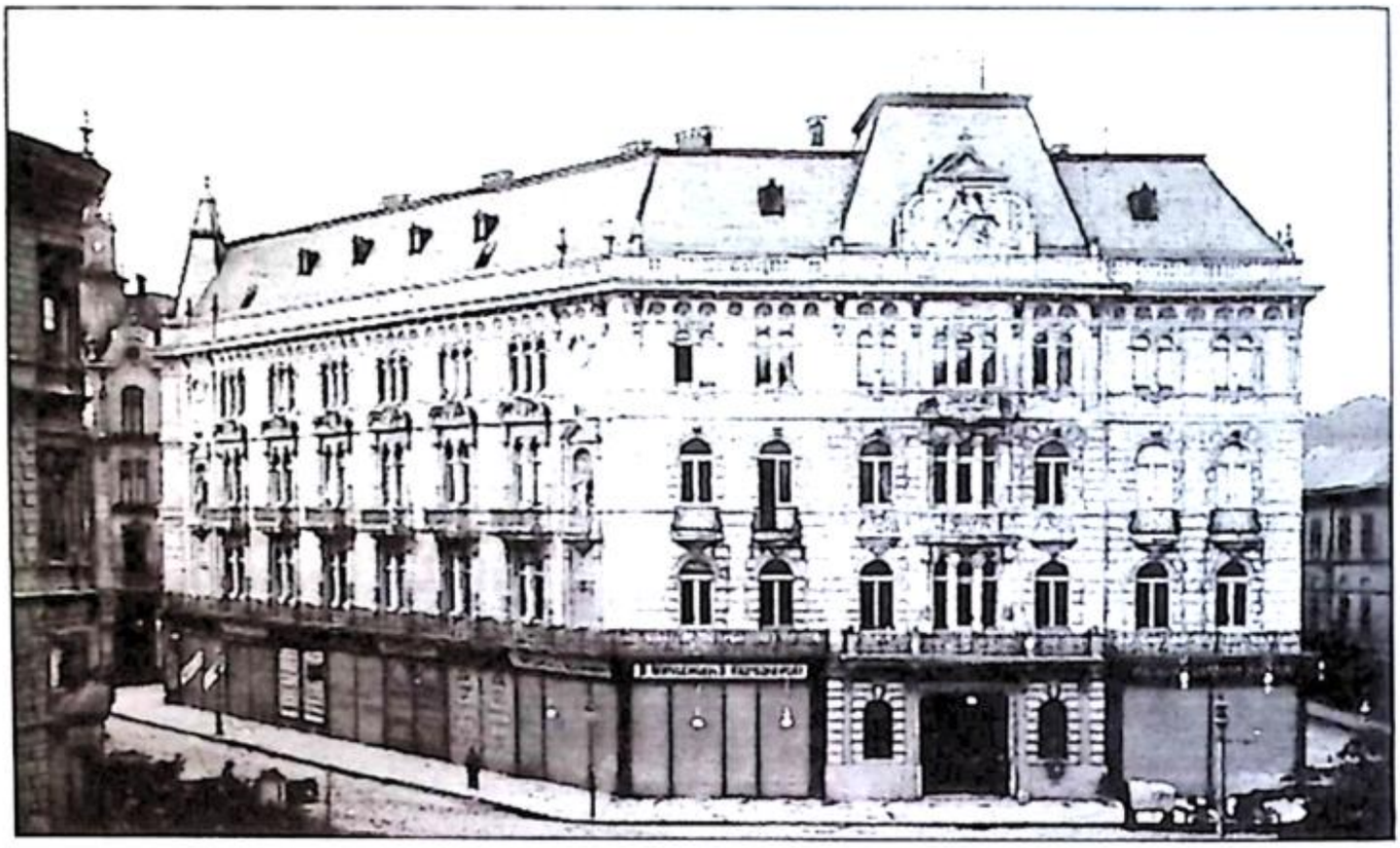

Готель «Жорж» у Львові, де в залі «Фрозін» відбулась прем'єра «Украденого щастя» з участю Степана Курбаса-Яновича

Лесь Курбас

Степан Курбас-Янович

Будинок єврейського товариства «Яд Харузім» на вул. Бернштайна (тепер кутовий будинок вулиць акад. Р. Кучера та Шолом-Алейхема), де 1913 року відбулась ювілейна вистава «Украденого щастя» з участю Леся Курбаса

Народний Дім в Кам'янці-Струмиловій, де вперше була поставлена п'єса С. Чарнецьким за первісним варіантом драми «Украдене щастя»

РОМАН ГОРАК

ЙОСИФ ЛЕВИЦЬКИЙ ТА ЙОГО ПЛЕМІННИКИ (нові матеріали до біографії)

Після чергової сварки з селянами в о. Йосифа Левицького, пароха села Нагуєвичі, стався серцевий удар, а відтак наступила і смерть. Сталось це 5 червня 1860 року.

Про смерть цієї відомої всій Галичині людини повідомив «Галицко-рускій вісник» вже у своєму вісімнадцятому номері, що вийшов невдовзі по смерті.

Ще через деякий час в друкарні Ставропігійського інституту вийшла поема у вигляді невеличкої брошури на семи сторінках, автором якої був відомий «керманич русскои литературы» в Галичині Богдан Андрійович Дідицький. Брошура мала типову для цього часу назву: «Въ вѣчную память Іосифу Левицкому, сочинителю первой русской грамматики, бывшему учителю св. богословия и русского языка въ Перемышли, пароху Нагуевичъ, и проч. усопшому въ Бозѣ на дню 24 Мая 1860. Пѣсня составлена зъ поводу поминального богослуженія отправленного за упокой души его въ Львовской Ставропигійской церкви дня 17 июнія 1860».

Майже одночасно з цією поемою вийшла в Перемишлі у друкарні М. Діковського ще одна поема у вигляді брошури на восьми сторінках у форматі 4°, яка називалась «На гробѣ Іосифа Лѣвицкого, представившогося дня 24 мая 1860, воспѣлъ отъ родины Н. Т. Лѣсикевичъ». В обох поемах оспівувалась діяльність блаженної пам'яті нагуєвицького пароха на благо народу і нагадувалось про те, що він зробив для цього ж народу.

Народився Йосиф Левицький 1801 року в Барановичах (чи Баранчицях, Баранчичах) Самбірського повіту, в сім'ї священика Захара Левицького та Катерини з Бориславських Новаковської. На жаль, метричні книги цього села не збереглись, а тому невідома дата його народження. Невідомі також і роки життя і його батька, який служив при місцевій церкві Вознесіння, збудованої 1773 року. Принаймні на час випуску першого шематизму по Перемишльській дієцезії він уже в ньому не значився, що означає, що на той час його вже не було в живих. Від авторів, які намагалися скласти біографію о. Йосифа Левицького відомо, що в дитячі роки він виявив хист до науки і це вчасно зауважив батько, який всіляко сприяв розвитку здібностей сина. Після закінчення Перемишльського ліцею Йосиф Левицький в 1818 році вступив до Львівської генеральної греко-католицької семінарії.

Успіхи в навчанні молодого хлопця були настільки відчутними, що після закінчення першого курсу (філософії) його було прийнято у Віденський конвікт. Там Йосиф почав активно займатися проблемами філософії руської мови та письменства. У 1822 році до Відня приїхав Кирило Блонський (1803–1852). Обидва хлопці заприятелювали і, як писав згодом Й. Левицький, почали «о обясненію язика руского промишляти». Результатом цього «промишления» став переклад твору Гете «Heimweh der Verbannten» під назвою «Домоболіє проклятих», який вийшов окремою брошурою на чотирьох сторінках формату 8° у Відні 1822 року у вірменській друкарні з посвятою «Обучащемуся младенчеству народа словено-рускаго жертвуетъ создатель І. Л.». У 1825 році Йосиф Левицький закінчив духовну семінарію. Не одружувався, висвятився неодруженим і відразу став капеланом перемишльського єпископа Івана Снігурського – палкого українського патріота, якого Іван Франко назвав променем світла в глухій темряві тогочасного суспільного життя. Капеланом працював він до 1832 року, а 1829 року видав у друкарні Ставропігійського інституту у Львові панегірик формату 4° на

чотирьох сторінках під назвою: «Оказаніє высокаго почтенїѧ Єго Преосвѧщенству Господину Їоанну Снигурскому, Єпїскопу Перемислскому, Самборскому, Сяноцкому, Доктору св. Богословїѧ, бывшему Декану факултета богословскаго при Всеучилищи Вѣнскомъ, єгоже члену, Дїректору Їнститута философскаго Перемыслскаго, и проч: и прос милостивѣйшему благодѣтелю въ день С. Їоанна Богослова, днѧ 8.Мѣсѧцѧ Маїа, Года 1929, въ Валѧвѣ через Їєрея Левицкаго Іосифа».

При кінці цього панегірика Йосиф Левицький зазначив, що «Музику до сеи пѣсни сочинилъ Алоисъ Нанке, жывый въ Перемышлъ». Алоїз Нанке, чех по національності, керував кафедральним хором в Перемишлі при тамтешньому соборі. Цей хор, дякуючи Йосифу Левицькому і при активній підтримці єпископа Івана Снігурського, був створений 1827 року. До нього були запрошені найкращі співаки того часу, а також диригенти. При хорі навчались диригуванню та співу. Головним диригентом його був А. Нанке. Хор був реформований і він став їздити по Галичині разом з єпископом, який на той час робив так звані візитації. На візитації з єпископом Іваном Снігурським виїздив і хор, який дивував своїм виконанням творів цього композитора. Місцеві отці, бажаючи догодити своєму патронові-єпископу, який дуже любив твори цього композитора, створювали при церквах хори, які виконували твори Дмитра Бортнянського. Таким чином в Галичині невдовзі виріс могутній культ цього композитора, проти якого пізніше виступив сам Іван Франко, вважаючи, що цей культ заважає розвиткові оригінальної української музики.

Наступного 1830 року Йосиф Левицький видав «Прирученый словарь славено-польскїй или собраніє неудобъ разумѣтелныхъ обрѣтающихсѧ въ книгахъ церковныхъ на языкъ польскый толкованыхъ». Книжка була формату 8°. Як зазначалось на обкладинці, видана вона була у Львові «тупомъ и иждевеніємъ Їнститута Ставроп.».

1832 року в єпископській друкарні в Перемишлі Йосиф Левицький форматом 8° випустив під назвою «Народная пѣснь»

переклад австрійського гімну «Gott erhalte Franz den Kaiser, Unsern guten Kaiser Franz!», перший рядок якого звучав так: «Боже сохранѧй намъ Крôлѧ Франца доброго намъ всѣмъ».

Від 1832 до квітня 1834 року о. Йосиф Левицький був капеланом, а відтак став професором і викладав при Перемишльській капітулі кандидатам богослов'я та філософії слов'янську граматику і в 1834 році видав свою знамениту граматику руської мови, за яку Іван Франко порахував його «предтечею «Руської трійці». Написана граматика по-німецьки і її оригінальна назва – «Grammatic der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Lewicki Josef. Mit einer Kupfertafel. Przemyśl, gedruckt in gr. kat. Bischöflichen Buchdruckerei. Грамматика языка русского въ Галиціи. Grammatyka jkzyka ruskiego w Galicyi, 1834. Anhang zur ruthenischen Grammatik. Auszüge aus verschiedenen ruthenischen Schriftstellern». Книжка мала формат 8° і містила двадцять шість сторінок передмови, нумерованих римськими числами, та 212 сторінок основного тексту, нумерованих арабськими числами. Це була перша граматика, якою українці в Галичині заявили про себе і її значення важко переоцінити.

Йосиф Левицький був надійним помічником і мав великий вплив на єпископа Снігурського, який намагався організувати тодішню духовну та світську інтелігенцію для боротьби за права української мови, за українські школи в краю. Для шкіл потрібні були підручники, яких не було. З намови о. Левицького у 1829 році єпископ Снігурський організував Єпископську друкарню, яка між іншим у 1836 році надрукувала «Азбуку і абецадло» Маркіяна Шашкевича (Азбука і Abecadło. Uwagi nad rozprawą o zaprowadzeniu abecadła polskiego do pisma ruswkiego napisaną przes ks. Lozinskiego zamieszczoną w Rozmaitościach Lwowskich 1834 nr. 29. Перемышль, въ типогр. Еписк. Собора, 1836) – пристрасний твір на захист української мови. У друкарні друкувалися перші підручники для народних шкіл та перші твори українського письменства. Єпископ Снігурський, нарешті, впорядкував і зробив придатною для

користування бібліотеку, що залишилася по єпископу Івану Могильницькому.

Ініціативі Йосифа Левицького належить створення в Перемишлі першого дяковчительського інституту, який довгі роки поставляв народним школам учителів.

Діяльність Йосифа Левицького і те, що він має сильний вплив на єпископа Івана Снігурського, сповідником якого був, багатьом не сподобалось. Не подобалась і офіційним колам діяльність самого єпископа, який під сильним впливом «загорілої голови» Йосифа Левицького надумав воскрешати давно «погребенною рускую народность». Почали будуватися різні перешкоди для задумів як єпископа, так і Йосифа Левицького. Через постійні інтриги і шантажі Йосиф Левицький 1834 року був змушений покинути Перемишль, надрукувавши ще в цьому році свою першу в Галичині граматику української мови, роботу над якою закінчив ще в 1830 році. Сприяв цьому характер самого Йосифа Левицького, який не терпів підлабузництва духовенства до єпископа, щоби дістатись на кращу парохію. Безпощадним був Йосиф Левицький і до тих священиків, села яких потопали в розпусті, пияцтві та неморальності. Він у всьому цьому винив духовних отців, які дбають не за свій народ, а за своє збагачення і багато з тих отців духовних побоювались, що Йосиф Левицький намовить єпископа ввести священиків «безженство», тобто целібат.

Твердили ще, що Йосиф Левицький покинув Перемишль через чуму 1833 року, котра забрала майже третину мешканців міста. Вважали також, що наробила йому клопотів саме його граматика. Ще інші стверджували, що змучений колотнечею навколо себе Іван Снігурський став менше звертати увагу на Йосифа Левицького, а той, образившись, покинув митрополиче місто. А радянські історики доводили, що втеча Йосифа Левицького з Перемишля була виявом протесту проти уніатського кліру. Зокрема, так вважав Г. Гербільський у монографії «Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX століття» (Львів, 1964).

У 1834 році Йосиф Левицький одержав парафію в Шклі – відомому тепер курортному містечку на Львівщині. Служив у старенькій дерев'яній церкві Великомучениці Параскевії, збудованій у 1723 році. Природа, спокійна атмосфера після галасливого Перемишля сприяли творчій праці о. Йосифа Левицького. Під його творами почав з'являтись підпис «Й. Левицький зі Шкла».

У 1837 році Йосиф Левицький надрукував у друкарні Ставропігійського інституту у Львові «Стихь во честь Јего Преосв. Курь Јоанну Снѣгурскому, бїскупови Перем. Самбо̑р. и Сан. Дрови св. богословја, бывшому дек. фак. богосл. при Всеуч. Вѣдиньско̑мь, јегоже членови, дїректорови їнст. фильософского Перем, и т. д. милостивѣйшому добродѣјови въ день св. Ивана Богослова дня 8 мѣсяца Маја 1837 во Валявѣ, јако вь день Јего високого тезоименитства Јосифомъ Лівицкимъ парохомъ Школьскимъ оу по̑дьножја Јего престола съ найбо̑льшимъ оушановањјомъ сложеный. Друковано въ друкарни Стауропїгїјаньской во Львовѣ». Цей «стихъ був надрукований на 12 сторінках. 4° формату і мав на обкладинці таке зауваження: «Архијереју курь Јоанну сотвори Господи Многаја лѣта!!! – Примѣчанія напечатани гражданскими письменами въ первый разъ во Львовѣ. Впро̑чо̑мъ и кириловски письмена употреблени въ тексті, зближенй значительно до гражданскихъ письменъ.»

Валява – це село неподалік від Перемишля, де знаходилась резиденція перемишльських митрополитів та єпископів. Аби було зрозуміло всім, а особливо тим, «кто брезгаетъ» руською мовою, Йосиф Левицький переклав свій панегірик німецькою, а тому другим «примѣчаніемъ» на обкладинці було повідомлення: «Тотъ же стихъ напечатанъ въ его же переводѣ на нѣмецко̑мъ языцѣ въ Перемишлѣ». Своїм панегіриком в честь єпископа Снігурського Йосиф Левицький демонстрував вірність колишнім ідеалам і закликав самого єпископа не звертати з обраної дороги. Саме в цьому вірші, на думку І. Франка, «чути подих тої самої весни, що віє від

«Русалки Дністрової» [5, 324]. Цим віршем Й. Левицький викликав ще гірше роздразнення в таборі своїх противників і вони не пропускали нагоди, щоб чимось вколоти його або ж висміяти, що яскраво проявилось, коли у 1838 році Йосиф Левицький у єпископській друкарні в Перемишлі видав «Ерлькенігъ Гетевого перевненденъ на малоруский языкъ и названъ богинею Левицкім Іос. зо Шкла – Erlkönsg ins Kleinrussische ubers von Lewicki Josef. aus Szklo». Це переклад балади «Лісовий король». Вже на початку 19 ст. Гете був відомий в Україні і навіть 1827 року він був обраний почесним членом Ради Харківського університету. Перший переспів з Гете українською мовою належить Петру Гулаку-Артемовському – балада «Рибалка», здійснена 1827 року.

Балада «Лісовий король», яку переклав Йосиф Левицький, була першим перекладеним твором цього письменника в Галичині.

Цього ж року Йосиф Левицький у Перемишльській єпископській друкарні видає ще два панегірики під довгими назвами. Перший з них «Стихъ во честь Єго Превосх. Преосвященнѣйшому куръ Михайлу Лѣвицкому, Митроп. Галицк. Архіепископови Львфвскому, біскупови Каменца Подôльского, Єго Имп. вел. дѣй. тайн, совѣтникови, докторови св. богословия и т. д. во день св. Архистр. Михаила дня 8 Ноємврия 1838 [вѣрнѣйше 1837]яко во день Єго высокого тезоименитства Іосифомъ Лѣвицкимъ парохомъ Школьскимъ диецезіи Перемнск. оу подъножия Єго престола съ найбôльшимъ оушановаңьомъ сложеный». Цей панегірик мав десять сторінок формату 4°.

Другий панегірик був присвячений Василю Поповичу і називався «Стихъ во честь Єго Преос. куръ Василіїю Поповичу, Єпіскопови Мункачовскому, Архимандритѣ Тепліцкому сс. АА. Петра и Павла, вольныхъ художествъ и любомудрія докторови и т. д. во день поставленія. Єго Преосв. на Єпіскопа во свято-Георгской Архикафедральной Церкви Львôвской дня 18 Марта 1838. Єго Ексцеленцією Митр. Га-

лицк. Михайломъ. Лѣвїцкимъ во присутствію Єго Ексц. Лат. Архієп. Львовск. Францїшка де Павля Пиштека, Ормяньского Архиєпіск. Львовск. Самуила Стефановича и Іоанна Снѣгурского русского Єпіскопа Перем. Самбфр и Саноцк. сложеный Іосифомъ Лѣвіцкимъ парохомъ Школьскимъ. дієцезіи Перем. съ найбôльшимъ почтеніємъ». Панегірик мав чотири сторінки формату 4°. У 1839 році Йосифу Левицькому вдалось видати «Звôнъ Шїльлера зъ нѣмецкого на языкъ Галицко-Русскій переведенъ Їосифомъ Левѣцкимъ зо Шкла». Видання мало 16 сторінок, формат 8°. Це було перше видання твору Ф. Шіллера українською мовою. Твір був особливим як для самого автора, так і для перекладача. Оригінальна назва твору «Пісня про дзвін», що є гімном праці людини, уславлення її сили, розуму й сили її рук. Автор хотів, щоб людина безнастанною працею завжди досягала свого щастя. У вірші відчувається страх перед революційними потрясіннями. Для нього найважливішими є мир і злагода між людьми. Цього і притримувався Йосиф Левицький. Він боявся революційних потрясінь, які вже відчувались у повітрі.

Наступного 1840 року Йосиф Левицький видав «Молитвословъ для выгоды парафїянъ Школьскихъ, выданый Іосифомъ Лѣвицкимъ, священникомъ при церкви Школьскôй. Вь Перемышли, въ друкарни Епископской при Храмѣ Рожд. св. Іоанна Крестителя, 1840». Молитослов мав 161 сторінку формату 16°. Це був перший молитовник руською мовою в Галичині.

У 1841 році з'явились знову чергові панегірики. Перший – «Стихъ во честь Єго Преосв. куръ Григорія Яхимовича, Єпіск. Помпеіополитанского, Д-ра. св. Богосл., Любомудрія и вôльныхъ штукъ, кустоша капїтули свято-Георгскои Львôвск., и Ректора генер. Семїнарїи бывшого схоластика, профессора науки религійной и Педагогіи и декана при всеуч. Львов. ôтдѣленія філософск. и т. д. во день поставленія Єго во Єпіскопы дня (21)9 Ноємврія 1841р. во Архікафедр. церкви Львôв. св. велик. Георгія Єго Превосх.

Высокопреосвященнѣйшимъ Михаиломъ Лѣвицкимъ, Митр. рускимъ Галицкимъ Аеп. Львôв. во при сутствію Єго Єксц. Высокопреосв. Фр. де Павля Пиштека лат. Аеппа Львовск., Ихъ Преос. Самуила Стефановича орм. Аеппа

Львôв. Іоанна Снѣгурск. русского Єппа Перем. Самб. и Сян. и Фр. Кса. Захаріасевича лат. Єппа Перем, сложенныій Левицкімъ Іос. п. Школьск. зъ русскои Діецезіи Перемыскои, съ найбôльшимъ почтеніємъ». Панегірик був надрукований в « Stauropigianischen Schriften», мав 11 сторінок формату 8°. (*«Аеппа»– скорочення від слова «архієпископ», «Єппа» – «єпископ»*).

Відтак Йосиф Левицький приступає до написання та видання підручників для народних шкіл. Таких досі не було. В 1843 році він видає в Перемишлі «Руководство ко рахункамъ для дѣтей починающихъ вчитися въ трівіальной школѣ во Шклѣ раховати». Це була книжечка формату 16° на 40 сторінках.

Другим підручником була «Азбука русская для найменшихъ дітей починающихъ ходити до школы трівіальной въ Шклѣ». Вона була «выдрукована въ Перемышли надъ Сяномъ 1843 року, въ типогр. єписк. Собора». Була такого ж формату як і перший підручник і мала 16 сторінок.

Третім підручником була «Граматика нѣмецкого языка, для студентовъ. першои и другои кляссы, по школахъ трівіяльныхъ и парафіяльнихъ во королевствахъ Галиції и Лодомерїи, Державъ Австрійской пôдъданыъ ко вигодѣ народа Галицко-русского, написалъ Левицкій Іос... священникъ при церкви Школьской». Книжка була надрукована у «Вѣдни, нждивенїемъ ц. к. книгъ шкôльныхъ адмінїстрації при св. Аннѣ на св. Іоаньской оулици, 1845. Граматика мала 228 сторінок і в неоправленому вигляді продавалась по 19 крон у сріблі, а в оправленому по 25 корон в сріблі.

Цього ж року в друкарні Ставропігійського інституту видав Іван Вагилевич книжку «Gramatyka jkzyka maloruskiego w Galicyi».

Таким чином, о. Йосиф Левицький по праву може вважатись батьком шкільництва в Галичині, написавши для шкіл

всі необхідні на той час підручники. До того ж він організував інститут народних учителів та друкарню для потреб шкільництва.

Період перебування в Шклі був для о. Йосифа Левицького найбільш творчим. Крім створення підручників, писання панегіриків на честь владик церкви, він займався і перекладами. Крім згаданих перекладів, у Шклі він продовжує перекладати твори улюбленого ним Ф. Шіллера. У 1844 році він видає «Шїллера Нурокъ або Водолазъ (балляда) Хôдъ до залѣзной гуты (балляда) и Рукавычка съ нѣмецкого языка на Галицко-Русскый переведены Іосифомъ Лѣвіцкимъ зъ Шкла». Книжка була видана в єпископській друкарні при храмі Різдва Святого Івана Хрестителя в Перемишлі.

У Шклі о. Йосиф Левицький мав пошанівок і великий авторитет. Матеріально був забезпечений добре, володів 93 моргами поля, яке виділяла йому громада для вжитку, однак з невідомих причин у 1844 році він покидає свою парохію, служінню якій віддав десять років і перебирається в село Грушову Мокрянського деканату, де громада дає йому для користування вдвічі менше поля: всього 42 морги, але прибавляє 54 морги лугів. Село належало до Дрогобицького повіту, суд та податковий уряд знаходились у Мединичах, станція телеграфічна та пошта в Добрівлянах. У цьому селі 22 березня 1844 року помер старенький парох о. Василь Кондрович, який був 1765 року народження і правив у цьому селі з 1794 року. На опорожнену парохію і Перемшильська консисторія скерувала о. Йосифа Левицького. Село славилось чудотворною об'явою Матері Божої та відпусками.

24 н.ст чи 12 ст.ст вересня 1847 року не стало колишнього покровителя о. Йосифа Левицького єпископа Івана Снігурського. Свій біль за втраченим о. Йосиф Левицький висловив у вірші «Слеза посвященна памяти Єго Превосходительства Преосвященного Куръ Їоанна Снѣгурского, тайного сов. Єго Їмп. кор. Величества, Єпїскопа Перемыского, Самб. и Сан. докт. богосл., дїрект. школи философской въ Перемишли

и проч. оусопшого вь Перемышли 24(12) Септемврїя 1847 року. Сь польского [Богумила изъ Ветлина] [Кмицикевича Феофила] на галицко-русскій языкъ перевѣлъ Їосифї Лѣвїцкїй зъ Грушовои».

На заклик Головної Руської Ради у Львові о. Йосиф Левицький разом з монахом-василіянином з Дрогобича заходились організовувати в Дрогобичі руську окружну раду і руську гвардію, які закликав створювати сам монарх. Отець Йосиф Левицький почув себе людиною потрібною своєму народові і гарячково кинувся виконувати дозволену цісарем справу. Він вів агітацію серед селян, писав листи до знайомих священиків щоб активніше долучались до справи і не шкодували грошей на організаційні справи. Про збори, які повинні були створити «власть русинів» у Дрогобичі пізніше розповість Ю. Желехівський у газеті «Галичанинъ» за 1898 рік.

Багатолюдні збори відбулися 22 травня 1848 року. Головував на них Йосиф Левицький. Він першим узяв слово і заговорив про руський нарід, про його важку долю, його кривдників, про далекі княжі часи і перейшов до часів загарбання Русі польським королем Казимиром Великим. Левицький так барвисто почав описувати поведінку завойовників на території Русі, що присутні поляки не витримали і почали протестувати; коли ж і це не допомогло, почали кричати і хотіли побити Левицького. Метушню трохи втихомирив Юрій Кмицикевич, але поляки, заповзявшись, таки збиралися побити Левицького. Йосифові Левицькому вдалося втекти на фірі, що їхала до Грушової, і на збори, що відбулися знову 29 травня, він уже не приїхав. Був на так званому з'їзді руських вчених. Виступив на ньому з промовою і став одним із засновників Галицько-Руської матиці.

Революційні події 1848 року добавили до ворогів о. Левицького ще й поляків...

Свою промову, з якою він виступив у Дрогобичі 22 травня 1848 року, він пізніше опублікує в єпископській друкарні в Перемишлі окремою відбиткою на 16 сторінках формату

8° під назвою: «Левицкін Іос. Бесѣда говорена дня 22 мая 1848 року въ Дрогобичи при основанїи комітета руського».

Цього ж 1848 року в цій же друкарні о. Йосиф Левицький видав «Руководство по рахункамъ для дѣтей починающихся вчити раховати».

Ще в Грушовій задумав о. Йосиф Левицький видавати перший галицько-руський часопис і навіть написав запрошення до передплати цього видання. Саме це запрошення опублікував Іван Франко у журналі «Руська школа» за 1891 рік під назвою «Перша галицько-руська часопись» (т. 1, вип. 2, с. 64–67). На перешкоді стала нехіть тодішнього митрополита, кардинала Михайла Левицького, про що повідомив Я. Головацький у своїй статті «Zustäande der Russinen in Galizien», поміщеній в Йорданових «Slavische Jahriicher» (1846, с. 361–379): *«Це він свого часу перешкодив о. Й. Левицькому у виданні релігійного часопису (див. Jahrb[uch] d[er] sla[wischen] Lit[eraturen], 1844, S. 210). Бо о. Левицькому вдалося так успішно добитися залагодження своєї справи при дворі, що видання часопису було дозволене йому з Відня. Тим часом митрополит обмовив його в краєвій управі, нібито він не є тим чоловіком, якому можна довірити видання часопису, бо начебто друкує свої дописи не суто згідно з цензурованим рукописом, а дозволяє собі вносити зміни. Звинувачений, а також друкарня і цензор внаслідок цього були змушені «свідчити»; і хоча дійсний стан справ звільняв о. Левицького від будь-якої провини, то все ж на нього кинуто підозру, і дозвіл на видання часопису було відкликано. Тепер о. Левицькому не залишається нічого іншого, як оскаржити свого псевдозвинувачувача у кримінальному суді з приводу приниження гідности»* [6, 245].

Від нагуєвицького отця Василя Білинського Іван Франко записав цікаві спогади про Йосифа Левицького періоду революції та опублікував їх, як і попередні, у «Зорі» за 1886 рік. *«Пробуваючи в Грушеві,* – писав Франко про Йосифа Левицького, – *він часто заїздив до Дрогобича, де утворилась була польська гвардія народова. Левицький дуже досолював полякам жартами і острими нападами, і вони вкінці змовилися при в'їзді до Дрогобича*

побити його. Левицький дізнався о тім, удався до старости, котрий дав йому військовий конвой для безпечного повороту. В 1849 році, коли у всіх школах Східної Галичини замість німецького почали заводити руський язик, покликано й Левицького до Перемишльської семінарії, щоби преподавав питомцям по-руски катехиту. Нерадо їхав Левицький до Перемишля, знаючи свою натуру, котра не давала йому з ніким зжитися і згодитися. На всякий случай, коли б йому в Перемишлі не подобалося, він застеріг собі парохію в Грушеві на цілий рік. В Перемишлі зразу пішло йому дуже добре, крім преподавань в семінарії він зостав єпископським проповідником і катехитом семінарії і побирав з перших двох посад по 800, а з третьої 300 гульденів. Але гордість його була без границь, він швидко пересварився з усіма каноніками, трактуючи їх як погоничів, хоч сам був простим попом. Вийшло так, що коли раз завакувало місце каноніка, а Левицький подався на те місце і єпископ Яхимович, знаючи його заслуги, хотів його іменувати, всі каноніки освідчили, що скоро Левицький буде іменований, то всі вони зрікаються своїх достоїнств. «І так тепер нам при нім життя нема, – говорили вони, – а що ж тоді буде, як він у всім з нами порівняється?» Левицького поминено, що знов його так роз'ярило, що він і на самого Яхимовича почав нападати. Се й погубило його. Яхимович, як стій, велів йому податися на опорожнену парохію Нагуєвич, а каноніки наказали сусіднім священикам і деканам, щоби пильно слідили за єго поступками і о нім доносили до консисторії. Ті доноси, а також жалоби Дум'яка, о котрих я уперед згадував, були причиною, що Левицькому вкінці виточено слідство дисциплінарне і засуджено його на шість неділь реколекції. Багато труду і клопоту стояло Левицькому, поки вкінці зміг ублагати Яхимовича, щоб увільнив його від тої кари. Увільнений, зламаний на дусі, він вернувся до Нагуєвич, де швидко опісля вмер від апоплексичного удару».

Чи справді був таким нестерпним о. Йосиф Левицький, як про це оповів парох з Нагуєвич Василь Білинський, невідомо. Відомо зі статей, публікацій о. Йосифа Левицького, що він справді був нетерпимим до того, що священики – народні

пастирі байдуже ставляться до своїх обов'язків. Не дбають про народ, його культуру, мову, а в основному дбають про придане для дочок та матеріальне збагачення, закриваючи очі на народну нужду (він навіть про це писав у листах до цісаря), пияцтво, неморальність. Він про це говорив у своїх проповідях, а що був оратором, то дуже дошкуляв отцям, які платили йому монетою ще з більшим процентом. Не склались стосунки його з Григорієм Яхимовичем, який прийшов на місце Івана Снігурського, хоча склав для нього панегірик, який опублікував 1849 року в єпископській друкарні в Перемишлі. Панегірик називався «Стихъ въ честь Єго Преосвященства куръ Григорія Яхимовича, Єпїскопа Перемыского, Самборского и Сяноцкого, доктора св. Богословія, Любомудрія и вôльнихъ штукъ, бывшого Єпїскопа Помпеюполитаньского, кустоша и схоластика капїтули Свято-Георгскои Львовскои, ректора ген. Семїнарій, Професора науки религійнои и педагогіи та декана при всеучлищи Львбвскôмь отдѣленія фїлософского и т. д. въ день возшествія Єго на престолъ владычій Єпархій Перемыской дня 25 Марта 1849 року сь глубочайшим почтеніемъ Левицкімъ Іос. сложенный».

Майже одночасно з цим панегіриком о. Йосиф Левицький видає «Грамматику языка русского въ Галиціи, розложену на питанья и отповѣди». О. Йосиф Левицький написав, що «выдалъ» цю граматику «дѣйствительный членъ галицкого орбщества къ просвѣщенію народа русского». Книжка мала 126 сторінок формату 8°, на неї з критикою виступив о. Йосиф Лозинський, який свого часу пропонував латинське абецадло для українського письма. Зробив це у своїй брошурі «О образованію языка русского», що цього ж року вийшла в єпископській друкарні в Перемишлі. У 1850 році о. Йосиф Левицький здійснив «второе изданіе оумноженное съ мѣдною таблицею». На цей раз граматика вже мала 176 сторінок.

Наступні роки пішли на різні дискусії, які вів о. Йосиф Левицький, та які друкувала тодішня преса і з яких можна було бачити могутній інтелект та ерудицію.

Тільки у 1851 році Йосиф Левицький випустив свій черговий панегірик в честь відвідин міста Перемишля цісарем Францом Йосифом І. Панегірик мав уже коротшу назву від попередніх, мав вісім сторінок 4° формату і називався «Голосъ радости въ день пришествія Его Величества Франца-Іосифа въ Перемышлѣ». Це було останнє, що випустив друком о. Йосиф Левицький.

Опозиція досягла свого і Перемишльська консисторія радісно відправила отця Йосифа Левицького на нове приходство – в Нагуєвичі, де ніколи надовго не затримувались священики і, пробувши там короткий термін, втікали на кращі парохії.

Йосиф Левицький прибув у Нагуєвичі 1854 року. Дуже скоро він зрозумів, чому тут не хотіли на довший термін залишатись священики і при першій-ліпшій можливості перебирались на інші, часто значно гірші парохії. Він побачив перед собою морально зіпсуте на його думку село, яке неохоче йшло до церкви, а залюбки йшло до корчми, де пропивали гроші і своє майно. Він бачив, як селянське добро перепливає у корчмареві руки. Бачив лінивство і затяту впертість, постійні сварки між сусідами. Люди не ходили до сповіді і без сповіді вмирали. Це обурювало священика. Він відразу взявся з характерною для нього запопадливістю викорінювати з села зло. Грішників ганьбив у своїх проповідях і грозив їм пеклом. Не хотів хоронити нерозкаяних. З амвону докоряв і присоромлював жінок-блудниць, в результаті чого налаштував проти себе все село, яке вступило з ним у довгу і затяту війну. Від часу приходу в Нагуєвичі о. Йосиф Левицький перед Різдвом Христовим у газеті «Зоря Галицька» друкував один і той же вірш з проханням, щоб Бог змилосердився над народом руським і спіслав йому на землю спасителя. Цей вірш він друкував у 1854, 1855 та 1856 роках. 27 серпня 1856 року він охрестив іменем Івана первородного сина нагуєвицького коваля Якова Франка та його Марії з Кульчицьких. Якщо попередні священики у метричних книгах записували пріз-

вище Якова «Франків», то о. Й. Левицький записав вперше «Франко». Війну проти о. Левицького очолив селянин Кость Дум'як, який доводився Якову Франкові кумом.

Кость Дум'як був людиною грамотною, він служив у цісарсько-королівському війську чотирнадцять років, навчився грамоти, був обраний війтом, був касиром і писарем громади. Він і заскаржив поведінку нагуєвицького пароха перед Перемишльською консисторією, яка хоч і напевно могла зам'яти справу, але цього не зробила і вирішила зробити собі своєрідний реванш за те, як колись ганьбив священиків за їх пристрасть до матеріального збагачення. З тою метою була створена комісія для проведення слідства, яку очолив декан Мокрянського деканату, куди належали Нагуєвичі, о. Юрій Кмицикевич, який був парохом у Гаях Нижніх. Село пішло свідчити проти свого пароха. Протокол, складений у цій справі, займав 943 сторінки. Саме слідство тривало 22 дні – від 23 лютого до 20 березня. Висновки, які зробив у результаті проведеного слідства о. Ю. Кміцикевич, не сподобались консисторії, а тому справу вирішили дорозслідувати і доручили о. Василю Гапоновичу, людині вельми розсудливій та об'єктивній. Отець В. Гапонович не побачив жодних проступків у діях о. Левицького, оправдав його. Маючи на руках авторитетне оправдання, о. Левицький заскаржив затійників бунту до суду і той покарав їх в'язницею. Дісталось і Костю Дум'яку. Його зняли з війтівства.

Від того часу громада не вибачала своєму духовному пастирю вже нічого.

У 1937 році Василь Щурат в архіві Перемишльської консисторії віднайшов справу суду селян Нагуєвич з отцем Йосифом Левицьким. Він не вважав за потрібне опублікувати бодай витяги з неї і передав її своєму синові Степанові, який віддав її Музею Івана Франка, де вона й зберігається.

Це дивовижна справа, яка потребує свого пильного дослідника для того, щоб з тих взаємних звинувачень викреслити правдиву картину тодішніх відносин у селі і сказати, чим же

насправді були тодішні селяни, на яких так напустився їхній духовний парох і його навіть оправдали його вороги.

Суперечка між селом та о. Левицьким набирала все гостріших форм. Громада почала відбирати від свого пароха грунт, який він використовував.

Неприємності не переставали переслідувати отця Левицького. Несподівано Йосиф Левицький одержав удар звідти, звідки й не сподівався. Він написав листа цісареві, в якому детально з'ясував стан шкільництва в Галичині та утиски українців внаслідок дій польської шляхти. Імператорська канцелярія надіслала скаргу Йосифа Левицького намісництву і зобов'язала тодішнього губернатора Галичини Агенора Голуховського відповісти на скаргу і одночасно написати звіт про стан середньої і вищої освіти в Галичині та становище духовенства. Губернатор Голуховський зобов'язав члена шкільної ради та інспектора гімназій Евзебія Черкавського, пізнішого ректора університету у Львові, саме в той час, коли в ньому навчався Іван Франко, скласти такий звіт. Черкавський за походженням був українець, сином священика з села Дроздовичі під Перемишлем, але за духом був типовим перекинчиком. 27 квітня 1859 року, коли Левицький уже розквитався зі своїми ворогами у Нагуєвичах, губернатор надіслав на ім'я цісарської канцелярії обширний звіт, в якому одночасно було дано і відповідь на скаргу Йосифа Левицького по дванадцятьох пунктах.

Ця відповідь потягла за собою так званий другий тайм азбучної війни в Галичині. Дослідників настільки захопило розігрування цієї війни, що навіть не звернули увагу на те, що звіт Голуховського в імператорську канцелярію скеровується не в міністерство освіти, а начальникові поліцейської служби баронові Кемпен фон Фіхтенштамму. Барон мав обов'язком розшукувати таких злочинців, які піднімають руку на імперію. Особа Левицького видалася йому цікавою з цього погляду. Поліція розшукала Йосифа Левицького і попросила явитися у дрогобицький суд. Левицький на

початку червня 1860 року прибув до Дрогобича, зайшов до суду, мав там розмову. Очевидно, ця розмова вплинула на стан здоров'я священика, а тут після прибуття з Дрогобича ще й затіялась сварка за поле з селянами, яка й призвела до серцевого нападу в отця Левицького. В метричній книзі померлих села Нагуєвичі з'явився запис що 5 червня 1860 року помер, а 7 червня цього ж року був похований ієрей Йосиф Левицький, парох Нагуєвич, син Захара Левицького та Катерини Новаковської. Причина смерті – апоплексія. Вік померлого – 59 років.

Як і належиться, поховали отця Левицького на цвинтарі біля церкви, в якій правив і яка в центрі села. Поховали, очевидно, в тому ряді, де ховають священиків. Після себе отець Левицький, як казали в селі, залишив декілька фір книжок, які майже цілий рік звозив з Перемишля. Що робити з ними ніхто не знав, бо отець Левицький після себе не залишив жодного заповіту. Село зітхнуло і стало очікувати на нового священика. Врешті, він невдовзі прибув. Ним, як вияснилось, був племінник покійного о. Йосифа Левицького о. Михайло Лісикевич, мати якого, Марія, була рідною сестрою отця Йосифа Левицького, яка була одружена з о. Томою Лісикевичем, який був 1795 року народження і який висвятився 1822 року та помер 1839 року в селі Улазові біля Чесанова. Скільки дітей було у сім'ї, невідомо, але відомо що в отця Томи Лісикевича був син Василь Лісикевич, який народився 1823 року. У 1847 році він поступив на перший рік Львівської генеральної греко-католицької семінарії від Перемишльської дієцезії, закінчив її у 1850 році, в наступному 1851 році був висвяченим. Дістав скерування у село Заліська Воля біля Ярослава, де був священиком до 1855 року. У 1855–1859 роках був священиком в селі Торки біля Перемишля, а відтак священиком у родовому селі пізнішого митрополита Андрея Шептицького Прилбичах Яворівського повіту. У 1860–1865 роках був священиком-кооператором у селі Торгановичах Самбірського повіту, а з 1865 року до самої смерті, яка сталась

25 квітня 1893 року, – парохом у селі Молодич Ярославського повіту. Залишив по собі слід в нашій літературі. У 1892 році у №№ 14 та 15 журналу «Учитель» він опублікував статтю «Деякі невластивості в читанках».

Священиком став і молодший син о. Томи Лісикевича Михайло, який народився 1828 року в Улазові. У 1846 році він став студентом теологічного факультету Львівського університету та вихованцем Львівської генеральної греко-католицької семінарії від Перемишльської єпархії, чотири курси якої він закінчив 1849 року. У каталогах теологічного факультету Львівського університету у графі, де зазначається, хто для студента є батьком або опікуном, зазначено, що батьком Михайла Лісикевича є покійний о.Тома Лісикевич, парох села Улазова, а опікуном є професор теології о. Йосиф Левицький [2, арк. 34]. Відтак два роки він очікував свячень і здійснив їх 1852 року, залишившись целібатом. Після висвячення він був скерований асистеном при церкві Різдва Богородиці, де був до 1855 року, а відтак був скерований на парохію в село Сосниця Ярославського повіту також на посаду асистента. Там вів священичі обв'язки у 1856–1858 роках. Наступні два роки (1858–1860) він був адміністратором Преображення в селі Горичі Ланцутського повіту, звідки відразу після смерті за розпорядженням самого Григорія Яхимовича був скерований в село Нагуєвичі Дрогобицького повіту на місце свого дядька о. Йосифа Левицького.

Прибуття в село племінника о. Йосифа Левицького було сприйняте селом неоднозначно. Всі були переконані, що новоприбулий отець буде в поведінці таким самим, як і його дядько, тому сприйняли його не вельми прихильно. Призначення в село священиком Михайла Лісикевича тривожило і батька Івана Франка Якова, який у справі слідства проти о. Йосифа Левицького став на сторону свого кума Костя Дум'яка і свідчив проти о. Йосифа Левицького. У 1862 році Іванові Франку виповнилось шість років і йому пора було йти до школи. Яків Франко вирішив не посилати сина до школи

в селі Нагуєвичі, а віддав до школи в село Ясеницю-Сільну, звідкіль була його дружина, мовляв, там до школи декілька кроків, та й до того в сім'ї Франків всі були неписьменні і не зможуть допомогти у навчанні дитині, а в Ясениці-Сільній був грамотний брат дружини, Павло Кульчицький, який допоможе синові. Вуйко Павло справді багато допоміг племінникові, але школу в Ясениці-Сільній, яка була від хати Павла Кульчицького через потік, довелось покинути через непорозуміння між учнями та малим Іваном Франком, якого несправедливо образили товариші. Він заявив батькові, що в школу більше не піде, а тому Якову Франкові не залишалось нічого іншого, як забрати малого додому і віддати у школу в Нагуєвичах, де вчителем був Стефан Партика, а релігію вів отець Михайло Лісикевич. Даремні були побоювання Якова Франка. Вчитель невдовзі заприятелював з ним, а пізніше Іван Франко записав чимало пісень від нього. Не таким страшним виявився й о. Михайло Лісикевич і Іван Франко провчився в Нагуєвичах півроку, закінчив свою початкову освіту і на основі здобутих знань поступив у другий клас нормальної школи отців Василіян у Дрогобичі, обминувши перший клас (так звану «штубу»). На жаль, Іван Франко ніде про цей період навчання в Нагуєвичах не згадував, навіть в автобіографіях.

З невідомих причин о. Михайло Лісикевич покинув парохію в Нагуєвичах і при кінці 1862 року перебрався у с. Цеперів Львівського повіту Куликівського деканату. Колись це село опиниться в центрі подій незакінченої повісті Івана Франка «Основи суспільності», написаної на основі так званої кукезівської справи. В цьому селі зупинився о. Михайло Лісикевич до 1867 року, а відтак у 1867 році став адміністратором церкви Св. Юрія в Ступниці Мокрянського деканату і також зупинився там на два роки, бо вже 1869 року він став спочатку адміністратором, а з 1870 року парохом церкви Архистратига Михаїла в селі Новий Кропивник Дрогобицького деканату, де прослужив до самої смерті, яка сталась 22 січня 1895 року.

Невдовзі після його смерті в № 21 газети «Русское слово» за 1895 рік з'явилось повідомлення під назвою «Патріотичное завѣщанье»:

«Бл. п. о. Михаилъ Лисикевичъ, приходникъ в Кропивнику новôм, дрогобыцкого деканата, перемыльской епархіи, упокоившійся 10(22) сѣчня с. р. и оставивший, кромѣ розличных движимостей около 18700 зр. Готôвкою, записалъ: 1) на рускіи школьныи бурсы во Львовѣ, Дрогобычѣ, Перемышлѣ, Самборѣ и Коломыѣ по 100 зр.; 2) на два посаги для двоихъ дѣвиць, сирôтъ по нашихъ священникахъ перемышльскоі епархіи, по 300 зр., разомъ 600 зр. надѣліемыи «Народномъ Домомъ» во Львовѣ; 3) на Общество шимени Мих. Качковского 300 зр.; 4) на п'ять стипендій свого имени для студентфвъ университета изъ перемышльскоі епархіи роздѣляемыхъ тоже институтомъ «Народный Домъ» во Львовѣ», 10800 зр.; 5) книжки свои для бѣблыотеки «Народного Дома во Львовѣ», а на перевôзъ таковыхъ до Львова 20 зр.; 6) на каплицу при кропивницкой церкви 300 зр.; 7) на богослужебныи стипендиі при церквыхъ: въ Кропивнику новôмъ 400 зр., въ Перемышлѣ 500 зр., въ Улазовѣ (родиной мѣстцевости своей коло Чесанова) 500 зр. и въ Журавицѣ тоже 500 зр.; 9) для нищихъ въ Кропивнику новфмъ 20 зр. и для прч. Остальное имѣніе записалъ поклйный своимъ близшимъ или дальшимъ сродникамъ, слугамъ и т. д.».

Воля покійного о. М. Лісикевича була виконана. До бібліотеки Народного Дому у Львові була звезена велика бібліотека, яка була ним успадкована від покійного о. Йосифа Левицького та котру він, очевидно, перевозив за собою з одного місця душпастиртсва у друге. Цю бібліотеку він доповнив купленими ним книжками. Крім цього, в цю ж бібліотеку потрапили й папери о. Йосифа Левицького, яких дуже пильно проштудіював Іван Франко, про що свідчить його переднє слово до публікації згадуваної статті «Перша галицькоруська часопись». «Що ся звістка вповні згідна – писав Іван Франко про намір о. Левицького видавати перший руський

часопис, – на се я найшов доказ між паперами пок[ійного] Левицького, що находяться в бібліотеці «Народного дому», а дістались туди з відумерщини пок[ійного] о. Лісікевича, свояка пок[ійного] Левицького. Серед значного числа автографів Левицького, з котрими постараюсь познайомити читателів «Руської школи», находиться там також писане його власною рукою запрошення до передплати на задуману газету» [6, 246]. Іван Франко дотримав дане слово. Серед паперів о. Йосифа Левицького він віднайшов частину перекладу «Слова о полку Ігоревім» і опублікував його. Тільки в 1965 році були опубліковані щедрівки та колядки, зібрані Йосифом Левицьким у збірці «Колядки і щедрівки». В статті «Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в.» Іван Франко не без підстав називає ім'я Йосифа Левицького поруч з іменами Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Івана Вагилевича «батьком нової галицько-руської літератури» [7, 261].

Незважаючи на те, твори Йосифа Левицького так і ніколи не були зібрані й перевидані, хоч, безумовно, вони становлять неабияку вартість для нашої культури. В літературознавстві створився стійкий негативний образ Йосифа Левицького на основі тих, хто був постійним його противником і яких він при кожній нагоді бичував. Ніхто серйозно не зацікавився судовою справою та слідством над Йосифом Левицьким, оскарженим селянами Нагуєвич. Навіть побіжне знайомство з промовами Йосифа Левицького, свідченнями селян та його самого створюють далеко неприваблива образ і тодішнього села і його проводирів, які менше всього дбали про свій народ як його пастирі. На основі тих матеріалів можна зробити висновок про те, як недалеко й ми відійшли від того часу і продовжуємо товктись на тому самому місці, змінюючи одних духовних проводирів на других.

Образ «грубого» Йосифа Левицького постійно підживляли в українському радянському літературознавстві, виводячи його як приклад священика, якого не могли терпіти не тільки селяни, але навіть самі священики.

На жаль, із привезених книжок не був створений окремий фонд, як це прийнято робити, і з часом вони розсіялись по книгозбірнях, а відтак й зовсім згубились. Установити, які книжки віддав бібліотеці о. Михайло Лісикевич, тепер неможливо.

Молодшим братом о. Михайла Лісикевича був Омелян, якого офіційні документи називали Емілем. Він був 1830 року народження, закінчив правовий факультет Львівського університету, а в каталогах студентів цього факультету в графі, де знаходились дані – хто батько або опікун студента, значилось, що його батько є покійний о. Тома Лісикевич парох Улазова, а опікуном студента є о. Йосиф Левицький, професор із Перемишлі [3, арк. 90]. Опісля він працював у різних окружних судах, займаючи різні посади на Перемишльщині. Про його переміщення по службі можна знайти дані у «Шематизмі Королівства та Лодомерії», який випускався кожного року. Дата смерті його невідома.

1831 року народження був наймолодшим з братів Лісикевичів Микола [4, аркуші ненумеровані]. У 1847–1852 роках навчався на філософському факультеті Львівського університету. Він навчався в той час, коли о. Йосиф Левицький, як його опікун замість померлого батька о. Томи Лісикевича, був парохом у Грушовій, що й вказано у відповідній графі університетського каталогу. Він працював учителем у Другій німецькій гімназії у Львові.

У 1860 він видає вже згадуваний вірш-панегірик на честь свого дядька-опікуна о. Йосифа Левицького, який називався «На гробѣ Іосифа Лѣвицкого, представившогося дня 24 мая 1860, воспѣлъ отъ родины Н. Т. Лѣсикевичъ».

Наступного 1861 року Микола Лісикевич у друкарні Ставропігійського інституту видає свою поему «Спѣвакъ зъ Полѣсья». Поема мала присвяту: «Его Высокородію господину Михаилу Качковскому ц. к. Совѣтнику краевого Суда в Самборѣ, ревнѣйшому покровителю словестности рускои посвящае составитель». Видання мало 100 сторінок формату 16° та вісім сторінок передмови, що написав Богдан Дідицький,

який порівняв поему Миколи Лісикевича з «Дочкою Слави» Яна Коллара. Поема розповідала про колишню велич Русі. Поет пройшовся думкою по всіх куточках Галицької Русі, згадуючи минуле і порівнюючи його із сучасним. У поемі чи не вперше в нашій літературі з'явився образ опришка Олекси Довбуша (в поемі він названий Добошем), який колись орлом літав над Карпатами.

Поема вийшла якраз в той час, коли у Львові почала виходити газета «Слово», що була громадсько-політичним органом москвофілів і виходила до 1887 року двічі на тиждень, а відтак по три рази. Першим редактором її був Богдан Дідицький, а з 1871 року Венедикт Площанський. Виходила газета при фінансовій підтримці Михайла Качковського, а тому не дивно, що свій твір М. Лісикевич присвятив йому. Опісля газета дістала свого покровителя в особі митрополита Григорія Яхимовича. З 1876 року газета почала діставати солідну фінансову підтримку російського уряду. В газеті друкувались праці Я. Головацького, А. Петрушевича, А. Добрянського та інших відомих істориків.

Подібну тенденцію мала і наступна поема Миколи Лісикевича, яка вийшла також у друкарні Ставропігійського інституту у Львові в 1862 році та називалась «Гостина на Украинѣ». Вона мала 115 сторінок формату 16° і сім сторінок передмови. В даній поемі автор линув думкою в минуле по всій Україні. Всюди він згадував її величне минуле, з'єднував воєдино всі етнографічні землі українців і вірив у велике майбутнє цього краю. Дохід від продажу обох книжок призначався на літературні цілі.

На появу «Гостини на Україні» відгукнулась газета «Вечорниці» статтею «Гадки за читанєм поеми «Гостина на Украінѣ». Стаття була надрукована аж у трьох числах газети за 1862 рік: ч. 18, с. 141–142; ч. 19, с. 149–151; ч. 20, с. 166–167. Підписав статтю «Н. з-надъ Сяну». Це був псевдонім Н.Вахнянина як встановив Я. Горак у своїй монографії «Анатоль Вахнянин і становлення музичного професіоналізму в Галичині (друга

половина XIX – початок XX ст.)». *«Доволі детально,* – стверджує Я. Горак [1, 59], аналізуючи текст, – *основний закид рецензента – неправдивість зображення персонажів поеми (козаків, бо дія поеми відбувається в козацькі часи), мертва ідеалізованість поетичних малюнків. Для прикладу А. Вахнянин наводить фрагмент поеми, де М. Лісикевич змальовує Стамбул і Кафу і порівнює цей уривок з поемою Т. Шевченка «Гамалія». «Бачите, – резюмує рецензент, – в обох предмет той сам, той самісінький, гадав би, що оба малярі знароша уговорились кождий по своєму єго представити. Тарас, – звичайно геній природний; – списав свій образ так, мов би живцем з природи виймив; а п. Лісикевич, вихованець академічної школи, словно з тих самісіньких красок, намальовав свій образ уже не по природньому, але штучно – задля правил науки» [с. 166–167]. Незважаючи на те, що рецензія є одним з перших кроків критика, вона яскраво засвідчує обізнаність А. Вахнянина з поетичною «кухнею», певний аналітизм мислення (проявлений у порівнянні поем М. Лісикевича та Т. Шевченка), намагання глибше проникнути у аналізований твір. Всі ці риси згодом стануть характерними рисами А. Вахнянина-критика».*

Попри всі критичні зауваження, мова поеми дуже наближена до народної, читається легко і є одним з кращих зразків тодішньої української поезії в Галичині.

Не міг не відгукнутись Микола Лісикевич і на смерть покровителя газети «Слово» Григорія Яхимовича віршем, який називається «Жалобная пѣсня въ день похорону Его Превосходительства Высокопреосвященного Митрополита Галицкой Руси, курь Григорія барона Яхимовича, упокоившогося вь 71 году жизни на дню 17(29) цвѣітня, похороняемого нынѣ 22 Цвітня (14 Мая) 1863 г. на Городецком кладбищи у Львовѣ». Вірш був надрукований у друкарні Ставропігійського інституту і мав чотири сторінки формату 4°.

У 1866 році цю «жалобну пісню» та вірш «До Днѣсстра» було включено у «Читанку русскую для низшои гимназии».

Наступного року Микола Лісикевич стає співробітником газети «Слово». Однак співробітництво тривало тільки рік.

У 1868 році він покидає вчительську посаду у Львові і переїжджає у Вільно. Через рік приїжджає на канікули додому і газета «Слово» у своєму № 48 від 18/30 червня 1869 року повідомляє своїх читачів: «Користаючи изъ вакаційного времені, наставшого нині въ училищахъ Россіи, прибыли до нашей Галичины: 1) Николай Лѣсѣкевичъ, бывший помощникъ-редакторъ нашого «Слова», теперь дѣйствительный учитель клас. филологии при гимназыи Вильнѣ».

З часу переїзду Миколи Лісикевича в Росію більше його творів у галицькій пресі не з'являлось. № 102 газети «Діло» від 10/22 вересня 1883 року повідомив: «Співак з Полесья» Николай Лѣсѣкевич пріехавши на лѣто зї Вільна до Галичини помер позавчора», тобто 8 за старим стилем чи 20 вересня за новим стилем. Ні причини хвороби, ні вік померлого не вказувались. Не вказувались і місце смерті, і місце поховання.

Ніяких повідомлень не було і в москвофільській пресі. Згадав про нього тільки в 1895 році № 208 газети «Новый Проломъ»: «Слѣдуетї неменше помянуты тихимъ, добрымъ голосомъ и преждевременно отошедшего въ вѣчность Ник. Т. Лисикевича, сотрудничество которого составляетъ самую свѣтлѣйшую эпоху въ издательстве «Слова».

Цього ж року через деякий час після цього повідомлення та згадки про покійного Миколу Лісикевича в цьому ж часописі (№ 248) з'явилась наступна інформація: «Для музея «Нар. Дома» сложилъ о. М. Лисикевичъ изъ Кропивника дольного три золотые ордены съ эмалыями яко памятку по бл. п. Ник. Т. Лисикевичу, и один французский 1818 г., в общой цѣнѣ 50 зр.».

Останнє повідомлення дає підставу стверджувати, що Микола Лісикевич помер у свого брата о. Михайла Лісикевича в Новім Кропивнику. Підтверджується це ще й свідченням тамтешніх селян. За їх словами похований Микола Лісикевич поруч з могилою о. Михайла Лісикевича.

На парохію в Новий Кропивник після смерті о. Михайла Лісикевича прийшов о. Володимир Коростенський. Він був

1845 року народження, за москвофільство під час Першої світової війни відсидів у Талергофі і помер 27 серпня 1921 року. На цвинтарі в Новім Кропивнику його могили немає. Є могила дружини: чавунне розп'яття на постаменті з білого пісковику. Порослий мохом напис сповіщає: «Ту спочиває Олена з Левицькихъ Коростеньска, вдова по місцевім пароху. *1856 †1935. Вічная єй память». Яке відношення вона мала до о. Йосифа Левицького встановити не вдалось.

Неподалік пам'ятник самому о. Михайлу Лісикевичу, який спорудив йому його наступник на парохії о. Коростенський. Чавунна огорожа, високий трираменний хрест, на постаменті відлита з чавуну табличка, яка сповіщає: «Тутъ почиває свящ. Михаилъ Лисикевичъ, приходник здѣшнои громады. Рожд. 1828 года, а упок. января 1895 на 67 году жизни и 29 священства. Вѣчная ему память».

Це єдина збережена могила людини, яка бачила Івана Франка школярем і навчала його у народній школі. Інших немає.

Згідно із заповітом о. Михайла Лісикевича в кутку цвинтаря в Новім Кропивнику збудована каплиця. При вході до неї образ хрещення Русі, намальований вже тепер. На диво збереглась ще й стара плебанія, заросла виноградом. Вона збудована за планом плебаній давнього часу. Тепер у ній живе з сім'єю новий священик.

За гроші, виділені о. Михайлом Лісикевичем, в Улазові було розпочато будівництво нової церкви.

Ніхто в Нагуєвичах не пригадує, де була могила о. Йосифа Левицького. Довший час була плебанія, в якій він жив, але її розібрали і по ній нема сліду. Нема й сліду по церкві, в якій він правив і охрестив Івана Франка. Її будував батько Івана Франка, викував хрести, зробив іконостас, поробив замки, купив Євангеліє. Все згоріло 2007 року. Нічого не врятувалось.

Спроби увічнити пам'ять про о. Йосифа Левицького до його 200-річчя від народження скромною меморіальною таблицею на церкві в Нагуєвичах не знайшли підтримки ні в районній, ні у місцевій владі.

До сторіччя від народження о. Йосифа Левицького редакція журналу «Временникъ Ставропигыйского Института съ мѣсяцесловомъ» (тобто календарем) відрядила до Нагуєвич групу художників, щоб на основі розповідей селян відтворити портрет о. Йосифа Левицького. Не вельми привабливий портрет, який був зроблений, опісля цей журнал опублікував і він довший час експонувався у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка, поки науковий працівник Львівської картинної галереї Софія Малець не віднайшла в галереї Перемишльської капітули олійний портрет о. Йосифа Левицького і вперше опублікувала його у своїй монографії «За часів Маркіяна Шашкевича», що вийшла у Львові у видавництві «Центр Європи» у 1997 році. З цього портрета на світ Божий дивиться доволі молодий священик з молитовником в руках. Портрет так і не повернувся в Україну. Чекає свого приходу і сам о. Йосиф Левицький, так зневажений нами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Горак Я.* Анатоль Вахнянин і становлення музичного професіоналізму в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.). – Львів : Сполом, 2009. – 232 с.
2. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 1050.
3. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 519.
4. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 385.
5. *Франко І.* Зібр. творів : у 50-ти т. – К., 1981. – Т. 31. – 595 с.
6. *Франко І.* Додаткові томи до зібрання творів у 50-ти т. – Т. 53. – К. : Наукова думка, 2008. – 830 с.
7. *Франко І.* Додаткові томи до зібрання творів у 50-ти т. – Т. 54 – К. : Наукова думка, 2011. – 1214 с.

о. Йосиф Левицький
(з Перемишльської капітули)

о. Йосиф Левицький
(з журналу)

Могила о. М. Лісикевича у Новім Кропивнику

Каплиця в Новім Кропивнику

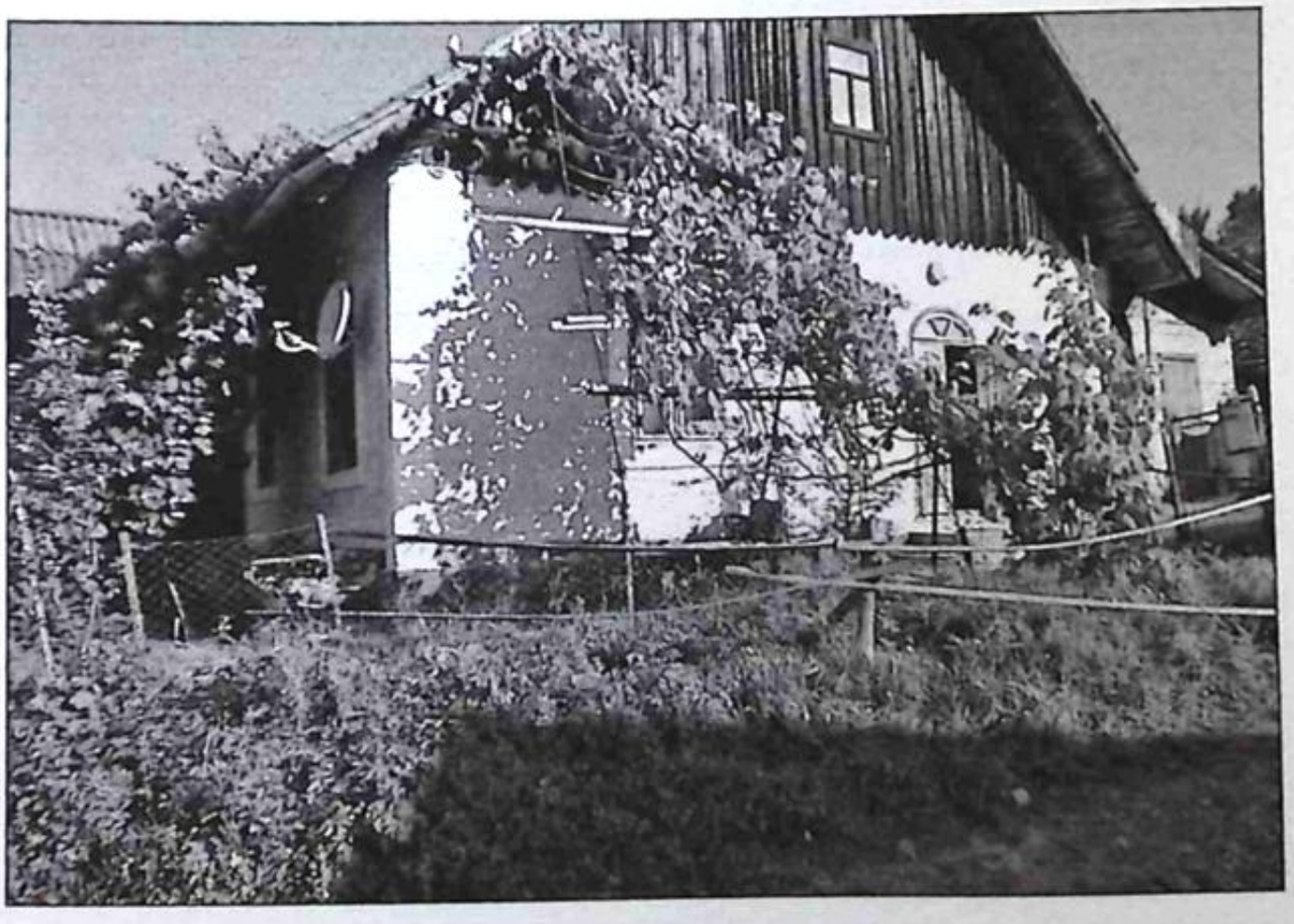

Плебанія в Новім Кропивнику

ВОЛОДИМИР ГАЛИК

СКОЛІВЩИНА У ЖИТТІ ТА НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА

Актуальним у сучасному франкознавстві є дослідження науково-краєзнавчої діяльності Івана Франка, адже він протягом усього свого життя активно займався вивченням історико-краєзнавчих та етнографічно-фольклорних матеріалів, які віднаходив на теренах Східної Галичини. Не була винятком і Сколівщина. Населені пункти цього краю І. Франко часто відвідував ще під час навчання у Дрогобицькій гімназії та Львівському університеті. Тому не дивно, що цей край для Івана Франка став одним із основних плацдармів для формування його науково-краєзнавчої діяльності. У зв'язку з тим, ставимо собі за мету простежити основні напрямки науково-краєзнавчої роботи І. Франка на Сколівщині та визначити його внесок у дослідження минулого цього краю.

Порушувана нами тематика фрагментарно оглядалася різними дослідниками. Зокрема, в центрі їх зацікавлення перебували окремо взяті, загальні проблеми, без спеціальних акцентів на науково-краєзнавчу діяльність Івана Франка на Сколівщині. Взаємозв'язки І. Франка з просвітянами краю та його пошуково-наукову й дослідницьку роботу на обширах Сколівщини виокремлюються у наукових та науково-популярних нарисах Г. Дем'яна [18] та багатотомних працях Р. Горака та Я. Гнатіва [6–16]. У книзі «Нетрадиційний погляд на життя і творчість Каменяра (Франко – рибалка і художник слова)» Т. Присяжний, П. Присяжний і В. Бандура проде-

монстрували Франкові знання природи окремих населених пунктів Сколівщини [22].

Сколівщина, яка в часі життя І. Франка адміністративно входила в склад Стрийщини, посіла вагому позицію у його житті і громадській та науковій діяльності [див.: 2–5]. Першопричиною такого зацікавлення, мабуть, було те, що вчений, вочевидь, свідомо не розмежовував зазначені території. Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії, І. Франко розпочинає знайомство зі знаковими в історико-краєзнавчому контексті місцевостями цього краю. У «Передньому слові» до збірки оповідань, що вийшла 1913 р. під назвою «Рутенці», він писав: «Незвичайними розривками в житті дрогобицьких гімназистів були екскурсії під проводом деяких учителів в околиці міста або до трохи віддалених місцевостей... З важніших екскурсій... згадую тільки кілька прогулок до Урича. Одна з них, під проводом професора Верхратського, складалася майже з самих тільки русинів і дала йому багату збірку рідкісних хрущів, які вспіли знаходити різні ученики, шпиряючи сюди й туди по лісі, біля джерел та потоків. У самім Уричі члени екскурсії оглядали оба величезні камені, що мають на собі сліди людської праці... Верхратський зловив тоді малесенького лилика-підковця... Таких самих лиликів я бачив пізніше також у Бубнищі...» [60, с. 9].

Про відвідування І. Франком Сколівщини дізнаємося з його листа до М. Драгоманова, де він повідомляє, що після закінчення сьомого класу Дрогобицької гімназії у 1874 р. в період канікул він не поїхав додому, а залізничним транспортом відправився до Стрия. Із Стрия сільськими шляхами вирушив до Синевідська, а звідти перебрався на Побук, Бубнище, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж і зайшов аж до Лолина. В цей час молодий І. Франко провідав і Труханів. За його словами, ця «коротенька» мандрівка дала йому змогу докладніше «пізнати трохи більше світу і людей»[48, с. 244], ніж він знав до того.

Під час таких подорожей І. Франко зібрав чималу кількість матеріалів, фактів з історії, культури та побуту місцевого

населення, які він накопичував шляхом невимушених спостережень та використовував пізніше у своїх літературних і наукових творах. Риси соціально-економічного та культурного життя Сколівщини присутні, зокрема, в його повісті «Петрії й Довбущуки» [58–59], початковий варіант якої було опубліковано в 1875–1876 рр. в студентському журналі «Друг» під псевдонімом «Джеджалик» [58, с. 327]. Впродовж 1909–1912 рр. І. Франко суттєво відредагував «маловироблену мову» повісті, значно скоротив текст, вніс зміни в сюжет та характеристику героїв [43, с. 509] і вона вийшла з друку поодинокою книгою на початку 1913 р. [58, с. 327]. У цьому творі автор відтворює образ знаного провідника опришків Олекси Довбуша. Певний інтерес для нас становить післямова до повторного видання повісті, в якій згадує свої кількаразові відвідування Урицьких скель, що «мають на собі сліди великої людської праці з передісторичних та дуже давніх історичних часів. Подібні скелі звиджував і оглядав я пізніше також у Бубнищу та Синевідську Нижнім, – ся остання досі, здається, зовсім невідома ані нашим туристам, ані дослідникам нашої старовини» [58, с. 488].

Відвідував Іван Франко і село Бубнище. Навколишні краєвиди та ландшафти так вразили письменника, що він задумує написати спеціальний цикл поезій про це прекрасне місце Галицького Підгір'я з його споконвічними історичними таємницями. Велична флора та фауна цієї місцевості благотворно впливали на письменника, спричинювали бажання до громадської та наукової діяльності. У вірші «Бубнище» [27] – своєрідному гімні природи із типовим для І. Франка соціальним звучанням, написаному приблизно 1881 р., поет цілком умотивовано вдається до алегорії: «Но що се за велет потужний, що гордо, мов ворог, підніс чоло своє темне до сонця, а в землю по колінки вріс? Чи привид се пітьми нічної, що з сонцем боротись забаг? Чи велет предвічний заклятий тут, ставши скалою, застряг? Погляньте на нього! Віками пооране сміле чоло, но декуди, зморшки щоб вкрити, вно з зелені маску вдягло» [27, с 315].

Окрім описів краєвидів та природи Сколівщини, у Франкових дослідженнях та творах присутні сюжети з давньої та нової історії Сколівщини. Передусім це історія села Тухлі. На її матеріалах він написав шедевр української літератури, чудову повість «Захар Беркут» [42]. Написана вона впродовж короткого часу – за півтора місяця з 1 жовтня по 15 листопада 1882 р. у надзвичайно важких життєвих умовах, коли письменник проживав у Нагуєвичах. Перед тим він уже двічі побував у в'язниці, переборов важку недугу-пропасницю і неймовірно жахливі умови поліцейсько-переслідницького періоду [21, с. 14]. Уважний аналіз самого твору, авторські примітки до нього, а також поширені в селі перекази дають підставу твердити, що в період роботи над повістю або ж дещо раніше письменник відвідав Тухлю. У примітці він зауважив, що «місцевість списана по можності вірно», а для того – треба було там бути. Добратись сюди від містечка Сколе через Святослав, Гребенів і Зелем'янку [24, с. 55] тоді можна було тільки своїм ходом або возом, бо перший поїзд пройшов тут тільки у квітні 1887 р.

У цій повісті І. Франко відобразив свій патріархальний ідеал, виявлений через співвідношення минулого із сучасним. Повість мала бути утопічною («ідеальною») за формою та «реальною» за змістом, тож її можна розглядати як суспільно-політичну утопію, яка зростається з реаліями та колоритом історичної повісті [17, с. 20]. У преамбулі до твору І. Франко розгортає арістотелівську думку про розрізнення між історичними та художніми творами. Він зазначає, що «повість історична – се не історія», адже «історикові ходить передовсім висліджения правди, о сконстатування фактів, натомість повістяр користується тільки історичними фактами для своїх окремих артистичних цілей, для воплочення певної ідеї в певних живих типових особах». І. Франко особливо наголошує, що «повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе заняти сучасних живих людей, то значить, коли вона жива й сучасна» [42, с. 7].

На думку Тамари Гундорової, абстрактна сутність у повісті «Захар Беркут», висвітлена через розшуки в дотеперішньому тих рис, які письменник бажав би бачити в сьогоденні. Він хотів доповнити «скупий історичний скелет поетичною фікцією», вказуючи, що для нього історична белетристика має актуальний ідейний зміст. Він припускає перспективу емоційно-піднесеної умовності, фантасмагорії та декору. Силуетно у повісті «Захар Беркут» владарюють платонічні характери, романтизовані бажання, дивакувата карпатська природа. Натомість, Іван Нечуй-Левицький жалкував, що автор не подав властиво історичної повісті з реальними історичними особами [17, с. 20].

В основу повісті «Захар Беркут» покладено місцеві перекази та дійсні історичні факти про героїчну боротьбу тутешніх мешканців проти татаро-монгольських загарбників у середині XIII ст. [42, с. 7]. Щоправда польський дослідник Ф. Папее у дослідженні «Сколе і Тухольщина» висловив невпевненість щодо ймовірності сутичок в цих місцях з татарами та й самого існування Тухлі в XIII ст., спираючись на той факт, що в письмових джерелах вона, як і Сколе, згадується тільки під 1397 р. [68, с. 65–66] Такі ж дані подає і польський дослідник давних назв місцевостей Перемишльської землі В. Макарскі [67, с. 279–280], і то як незаселена територія. Легенди про потоплення татарської орди, на його думку, могли походити з подій 1594 р., коли через Стрий, Синевідсько, Сколе, Тухлю, Славське, Волосянку, Ялинкувате і далі на Закарпаття пройшло 40 тисяч кримчаків [68, с. 66–69]. Але археологічні розвідувальні розкопки, проведені в червні 1973 р. під керівництвом археолога О. Ратича на Погарі, що є одним із хуторів Тухлі, надали феноменально змістовний матеріал (знайдено значну кількість уламків кераміки давньоруського походження), наявність якої підтверджує, що ця місцевість принаймні в XIII ст. вже була заселеною [23, с. 333]. Отже, припущення Ф. Папее втрачає свою основу.

Поряд із історичними подіями, які відбувалися у Тухлі, в повісті «Захар Беркут» І. Франком досить докладно описано поганські звичаї і повір'я, одяг і збройні обладунки, картини бою, змальовано природну красу Карпатських гір, долин і лісів [42].

Цікавою, на нашу думку, особистістю села Тухлі часу І. Франка був його парох Василь Давидяк, який підтримував тісні взаємовідносини з письменником. Він став знаним в галицькому суспільстві у 1874 р., надрукувавши оповідання Карла Детлева «Первая любов» у вільному перекладі українською мовою. Цього ж року о. В. Давидяк апелював від богословів Львівської духовної семінарії до Івана Франка з проханням, щоб він написав привітання для митрополита Йосифа Сембратовича в день його іменин. І. Франко відгукнувся віршем «Хрест» [62, с. 88–89] 26 грудня 1875 р., якого вручив В. Давидякові, але той вніс у рукопис деякі зміни, подавши поезію до друку [32, с. 672–673]. З В. Давидяком часто зустрічався І. Франко ще перед приходом Є. Олесницького до Стрия. Поет розпізнав надзвичайну хитрість москвофільського діяча Сколівщини, тому перестеріг Є. Олесницького, коли він їхав до Стрия, словами: «Стережіться Давидяка, бо він буде вашим найщирішим приятелем, а рівночасно продасть вас з душею й тілом» [1, с. 32]. Сам же Є. Олесницький вирішив відповісти на хитрощі супротивника тим самим, зав'язавши з ним добрі взаємозв'язки та провадивши до розв'язки можливостей спільну акцію, використавши здібності і працю В. Давидяка для української справи. І. Франко, уважно приглядаючись до політичної діяльності В. Давидяка, слухаючи його промови, присвятив цьому політикові один рядок в своїй «Мандрівці Русина з бідою»: «Як промовив Олесницький, а потому Могильницький, а нарешті Давидяк, то аж Русин геть розм'як» [52, с. 134].

У повісті «Захар Беркут» згадує І. Франко про Корчин біля Синевідська – населення якого допомагало тухольцям у боротьбі проти монголів. У ньому довгі роки (від 1843 до

1875 рр.) був парохом один із основоположників «Галицько-Руської Матиці» Іван Довжанський [1, с. 34]. Можливо, саме в образі священика з поеми І. Франка «Панські жарти» змальований І. Довжанський, парох і просвітитель Корчина, про якого письменник багато чув, оскільки не раз бував у Корчині [53, с. 7–116]. Читальня ім. Івана Довжанського в Корчині була першою читальнею у 80-х рр. XIX ст. в Сколівщині. І. Франко любив Корчин, часто туди їздив і, видно, мав про нього найкращі враження, бо 1884 р. прислав для читальні Корчина близько 50 книг [1, с. 34].

У селі Головецькому, що на Сколівщині, був колись парохом син Миколи Устияновича Сава. У нього у 80-х рр. XIX ст. впродовж двох років у час вакацій перебував І. Франко. З сільського приходства робив поет прогулянки до Тухлі та обидвох Рожанок, територія яких стала сюжетом до пізнішої повісті «Захар Беркут». І. Франко також бував у Рожанці та любувався її чудовими краєвидами [1, с. 34–35].

Відомим в історії Сколівщини є факт, що тут у кінці XVIII ст. панщина була скорочена з чотирьох до двох тижнів, данину сіна зменшено наполовину, доставку вівса від 445 до 335 центнерів, а державний чинш з млинів – з шести до чотирьох тисяч злотих [1,с. 35–36].

Одним із важливих заходів уряду Марії Терези і Йосифа II було зрівняння в правах у 1774 р. римо-католицької та греко-католицької церков; утворення «Барбареуму» у Відні та перенесення його до Львова як генеральної духовної семінарії; утворення «Студіум рутенум» при німецькому Львівському університеті. Було вирішено, що греко-католицьке духовенство не може відбувати панщину, а сини священиків мають мати доступ до шкіл, державних та урядових посад. Але не зважаючи на заборону, траплялись в майбутньому випадки, що священиків гнали на панщину, то появився новий розпорядок придворної канцелярії в 1777 р., який забороняв це робити під високою карою [19, с. 78]. Але після смерті Йосифа II, коли в Австрії підняла голову реакція, поміщик села

Ялинковатого на Сколівщині погнав священика на панщину у Великодній Понеділок.

Цю подію не оминув Іван Франко у своїй поемі «Панські жарти». У передмові до неї він зауважив, що основою поетичного оповідання був факт, досить незвичайний в історії панщини в Галичині, який згадав М. Устиянович у передмові до своєї повісті «Месть верховинця», написаної 1849 р. У ній мова йшла про те, що на початку XIX ст. поміщик гірського села Ялинковате у Стрийському (тепер Сколівському) районі «разом із громадою велів вигнати також священика на панщину, та священик, виїхавши з волами на поле, лишив воли в ярмі біля воза чи плуга, а сам пішов пішки до Перемишля пожалуватися на дідича у своєї духовної зверхності, бо у світської в Стрию не надіявся знайти для себе правної охорони» [53, с. 8]. Про кінець вирішення цієї справи Франко не знав. Не знав також він, чи отримав священик допомогу від «духовної влади» чи ні, але зауважив, що її діяльність знаходилася під впливом «всесильної бюрократії мала в таких справах дуже малий вплив» [53, с. 8].

Досить цікавою є історія написання І. Франком вірша «Гей, хто на світі кращу долю має» [40, с. 347–348]. Ця поезія народилася під враженням від вірша Миколи Устияновича «Хлібороб», що був написаний під час його перебування у Славському і уперше опублікована 1857 р. Періодично Іван Франко не раз звертався до спадку Миколи Устияновича, який від 1842 до 1870 рр. працював у Славську священиком і скомпонував тут свої найкращі твори [1, с. 35–40]. Іван Франко, домагаючись кожним своїм словом спрямувати піднесення письменства, як і всього суспільно-політичного життя шляхом поступу, не оминав притаманних творчості рис цього письменника. У посмертній згадці «Миколай Устиянович» [50, с. 380–383] він не промовчав про помилки, яких допускався М. Устиянович, вказавши на мотиви і атмосферу, що їх спричинили. Попри те, І. Франко наголосив: «А прецінь між тими двома крайностями, так суперечними своїм напрямом,

лежить доба ясної свідомості народної, доба щирої праці для народу, доба вітхненних поривів і гарячих змагань» [50, с. 381].

У 1894 р. у першому томі журналу «Житє і слово» І. Франко опублікував копію документа, оригінал якого він бачив у Дрогобичі в 1881 р. Зміст цього документа торкався історії Сколівщини, а саме проливав світло на соціально-економічне становище солтисів («князів») Урицьких на кінці XVIII ст. [45, с. 68–70]. У ньому зазначено, що «Урич або по народному Уріче, село в Стрийськім повіті, та близше Дрогобича, чим Стрия, в горах, славне своїми каменями, в котрих є стародавні виковані печери, кімнати і сліди фортифікацій» [45, с. 68].

12 січня 1781 р. Стрийська губернія за сприяння старостинського уряду від 4–9 лютого 1781 р. дозволила собі розглянути подані скарги «князів» (*війтів – В. Г.*) села Урича проти Стрийської домінії. При кінці розслідування вибрана комісія, яка була підібрана для виголошення «доручення» (*вироку – В. Г.*), 30 квітня 1781 р. прибула на місце і в колі позивачів та відповідачів представила наступні висновки: орендарі в селі Уричі мають признане право молоти збіжжя на хліб чи будь-яку страву у млині війта. Проте траплялися випадки, що збіжжя орендарів навмисне висипали, а натомість засипали єврейське, що в свою чергу робило велику шкоду і збитки місцевим сільським головам. Таким чином старости села Урича, завдяки представлених комісією привілеїв, змогли доказати свою правоту від 4 липня 1617 р., від 14 серпня 1663 р. і від останнього дня липня 1674 р., на основі яких вони мають право мати свій млин у цьому селі. Заїжджа комісія також доручила орендарям-євреям не викидати збіжжя інших посесорів, а дотримуватися таких правил помолу, які існують по інших млинах (тобто дотримуватися черги) [45, с. 69].

Щодо обов'язків солтисів, то вони повинні дотримуватися умов, які зазначені в люстрації з 1671 р., тобто: відробляти звичайну панщину і не мають відпрацьовувати ті дні, коли повинні відносити чинші і податки до двору в селі Синевідську. В разі потреби можуть їздити по дрова до Стинави Нижньої

для будівництва цісарського моста в Стрию чи налагодження гребель. Сума чиншу становила 75 польських золотих, проте за помол дворові і орендареві нічого не коштує, а згідно інвентарем від 1743 р. вони зобов'язані платити: грунтового чиншу – 95 польських золотих; чиншу з худоби – 20 польських золотих; чиншу з бджіл – 2 польських золотих. Окрім цього, двір не має права більше нічого вимагати, проте солтиси повинні були час-від-часу по розміру суми чиншу постачати корми для військових стаєнь [45, с. 69–70].

Під час стягнення чиншів як і від орендаря, так і від домінікальних володінь, стягувач повинен тільки нагадувати боржникам, а не змушувати їх насильно до сплати чиншу. Також і сільський присяжний повинен дотримуватися таких норм прав сплачування чиншу, а коли буде зафіксоване порушення, то він сам повинен буде сплатити борги. Назагал, всіх вище згаданих резолюцій потрібно спокійно дотримуватися, а документів чекати з губернії. Кінець документу містить підпис: «Стрий, д. 10 мая 1781. Рієковський» [45, с. 70].

І. Франко, характеризуючи документ, висловив думку, що він може бути невеличким «причинком до історії жидів у нашім краю… Документ показує, що й у панщизняній Австрії ті польські порядки не змінилися і що «arendator judaicus» (*єврейський орендатор – В. Г.*) у гірському селі був такою силою, проти котрої не могли порадити ніякі місцеві сили, а треба було спроваджувати спеціальну комісію зо Стрия, тай то аж з наказу губернії, щоб охоронитися від очевидної кривди» [45, с. 70].

У наукових працях Івана Франка зустрічаємо обгрунтовані судження початків літературного процесу на Сколівщині. Так, у статті «Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв.» він писав, що навіть у важких умовах того часу в Карпатах відбувається досить жвавий письменницький рух [47, с. 208–209]. Саме тут, на думку І. Франка, складаються майже чистою народною мовою розмаїті рукописні збірники, про що свідчать два такі манускрипти, які знайдено на території Сколівщини, а

зокрема в селі Хітар [46, с. 253–259; 65, с. 273–280] тодішнього Стрийського повіту, тепер –Хітар Сколівського району, та в Тухлі [26, с. 273–280].

Давніший з них, так званий Хітарський рукопис, виявлено у селянина Василя Вовкуновича. Цей рукопис під назвою «Александрія» В. Вовкунович отримав у спадок від свого батька. Він укладений близько XVII – початку XVIII ст. Ця знахідка з села Хітара зацікавила І. Франка та його друга, фольклориста і етнографа Володимира Гнатюка. В опублікованій статті вони проаналізували його зміст, подали перелік вміщених у ньому матеріалів. Тут присутні розповіді про Олександра Македонського, легенди «Про рицаря і смерть», «Про короля і злодія» тощо [65, с. 9]. Автори статті підкреслювали, що збірник написаний десь на Бойківщині [65, с. 9]. Про це свідчить його лексика, властива тутешньому діалекту.

Манускрипт, як зазначають автори, це ціла книга, яка складається із 125-ти аркушів, з них 4 написані півуставом. Папір грубий, оправа книги виготовлена з товстої дошки, обтягнутої шкірою. Характер письма міняється кілька разів; найкращим і найрозбірливішим є почерк на початку і в кінці книги; в середній частині книги простежується скоропис. Колір чорнила різний: у початкових заголовках поодинокі абзаци «Олександрії» починаються буквами з червоним відтінком, а далі з чорним. У верху аркуша над текстом присутні заголовки вступів, а на полях подекуди одним чи двома словами помічено зміст вступів. Із розділових знаків в основному присутні крапки та пробіли. Подекуди слова часто поєднані між собою так, що перед читанням їх треба роз'єднювати і потім відносити до того чи іншого речення [65, с. 8].

Інший аналогічний збірник легенд, описаний науковцями, можливо був складений близько у 1750 (1751) р. Теодором Поповичем з Тухлі, оскільки ім'я власника чи автора знаходиться на маргінесі (*полях тексту – В. Г.*) [51, с. 132]. Ця книжечка має дещо новішу оправу, малої 8-ки, добре захована. Здебільшого текст написаний однаковим шриф-

том, проте лише на кількох сторінках простежується різний почерк. Переважно стиль письма мініатюрний, написаний півуставною формою, але букви заокруглені і є дуже близькими до скоропису. Маргіналії відсутні і немає оздоблень та малюнків. Рукописна книга починається віршем «Пісь о світі» [26, с. 273–274]. В «Нарисах з історії української літератури в Галичині» І. Франко називає ці релігійні легенди «надзвичайно цікавими» і зазначає близькість стилю і мови вірша до народних пісень [51, с. 132].

Велику вартість для дослідження історії Сколівщини мають місцеві історичні пісні, особливо ті, де оспівано опришківський рух. Поширені у них й мотиви про татаро-турецькі напади, боротьбу козаків з наїзниками. Побутували на Сколівщині й адаптовані до місцевого колориту загальноукраїнські пісні про Байду, Морозенка. Своєрідний бойківський варіант про Саву Чалого записав у 1895 р. В. Гнатюк у с. Хітарі. Поряд у с. Корчині зафіксована в 1881 р. пісня про придушення угорського повстання 1848–1849 рр. на чолі з Лайошом Кошутом, яку подав І. Франко у праці «Кошут і Кошутська війна» [25, с. 461–477]. Також як культурно-історичний сюжет І. Франко опублікував із своєю передмовою в 1896 р. «Вірші Степана Шепедія», вихідця із Лавочного, написані ще в середині XIX ст. Їх виявив влітку 1895 р. під час перебування в Лавочному і Опірці та передав І. Франку відомий фольклорист О. Роздольський [33, с. 2–14].

Відомим в історії Сколівщини є той факт, що у 1798 р. 24 громади краю вручили цісарю скаргу, яка стосувалася панщизняних пригноблень. Було проведено інспектування, яке закінчилось замиренням обидвох сторін. Проте самовільство інспекторів призвело до селянського повстання в 1824–1826 рр. Воно було викликане тим, що адміністрація Сколівської економії, заручившись сприянням Стрийського окружного керівництва, сфабрикувала в 1815 р. угоду про роботу в економії за примусовим наймом. Упродовж 10 років селян насильством спонукували працювати за скромні гро-

ші. Селяни складали скарги в різні казенні інстанції, проте безрезультатно. Тоді окружний комісар Бейєр в супроводі 80-ти солдат 24 березня 1815 р. прибув у Сколе, щоб навести лад. А втім селяни відмовились служити. У квітні цього ж року прибуло ще 40 солдатів. Проте всі старання схилити селян працювати згідно з угодою 1815 р. виявились марними. Над селянами була вчинена люта розправа, проте урядовці змушені були анулювати цю угоду. Не дивлячись на це, весною 1826 р. непорядок розгортався з новою силою [68, с. 105]. І вже тепер усі громади Сколівщини відмовились працювати. Викликані дві роти піхоти нічого не змогли зробити, бо самі не дуже хотіли розправлятись із повсталими селянами. Тоді були послані ще чотири роти солдат під командуванням майора Єгера. Військова акція тривала з середини червня до кінця серпня 1826 р. При наближенні бійців до сіл селяни тікали в гори, в ліси, на Закарпаття [68, с. 105–106]. Події цього найбільшого антикріпосницького заворушення 1824–1826 рр. на Сколівщині, що охопило майже всі села в басейні ріки Опору, не пропустив й І. Франко, згадуючи про нього в науковому історичному дослідженні «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині» [54, с. 38–39].

З діяльністю Івана Франка на теренах Сколівщини пов'язаний новий період в історії розвитку галицького краєзнавства, етнографії та фольклору. Влітку 1884 р. він організував подорож української студентської молоді. Заздалегідь було ретельно визначено напрям і мету мандрівки, поінформовано про них не лише учасників, а й населення тих міст і сіл, які передбачалось відвідати. Молодь вбачала у своїй подорожі не прогулянку, а серйозну громадську працю, яка зобов'язана зараджувати пробудженню політичної і національної свідомості населення. У населених пунктах, через які проходила мандрівка, мали відбутися музично-декламаційні вечорниці з танцями, котрі, окрім товариських забав, мали за мету ознайомити молодь із різними прошарками тутешньої провінційної інтелігенції [61, с. 251].

Цього ж року І. Франко видрукував окремою брошурою накладом студентського комітету як своєрідну «програму дій» віршований опис маршруту «Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р.» [44, с. 416]. Ця програма є важливим документом, що засвідчує глибоку обізнаність молодого письменника з визначними місцями краю. Віршований опис-програма містить цікаві згадки і розповіді про Урич і Урицькі скелі, Корчин і Бубнище, Сколе і гору Зелемінь, факти з історії краю та свідчення про становище його населення [61, с. 250–262]. Варто наголосити, що учасники подорожі розпочали свою мандрівку від Дрогобича і пройшли через Східницю, Урич, Підгородці, Верхнє Синевідсько, Тишівницю, Труханів, Бубнище [61, с. 251].

Ще перед студентською мандрівкою, в описі села Синевідська на Сколівщині І. Франко показує, що тут було торговельне товариство, яке привертало увагу багатьох економістів і етнографів. У листі до М. Драгоманова від 4 грудня 1883 р., ділячись думками про дослідницькі плани Етнографічного гуртка Товариства імені Т. Шевченка, писав, що в його програмі на найближчі місяці буде відвідання Синевідського, «щоб дослідити докладно відносини, життя і погляди тої єдиної в нашім краї торговельної спілки – осади» [49, с. 384]. Із цього листа також дізнаємося, що «одною з перших… екскурсій повинна бути екскурсія до двох невеличких осель – Білки й Костинева, про котрі писано мені, що у них і досі задержалась якась цікава форма поземельної общини, і то, мабуть, чи не основна на спільній управі поля» [49, с. 384].

Жахливу атмосферу життя підневільної чужоземцями людності відтворив письменник у статті «Вандрівка руської молодіжи» [див.: 28–31]. Він писав: «Невеличке вбоге гірське сільце Урич (або, як його звуть самі селяни, Уриче) належить до тих Богом і людьми забутих куточків світа, в котрих, здається, ніколи не було і не буде якого-небудь живійшого життя, движення, руху. В подовжній долині над малим потоком дрімає воно спокійно, сонне якесь, мракою повите. Маленька

церковця під липами, убогий дім священика і показні дві коршми, – се одинокі сліди «духа часу», провіваючого, куди йому хочеся. Школи він ще не завіяв сюди. А преці-ж в лісистих проваллях на схід від того села, в величезних камінних «бовтах» якісь давні віки, якась старинна, дивна запропавша культура записала твердими і глибокими буквами свої сліди» [28, с. 1–2].

Після огляду скель в Уричі мандрівники вирушили до Підгородець. Далеко за село вийшли їх зустрічати О. Данилович із групою учнів. Невеликий дитячий хор заспівав пісню «Мир вам, браття», місцевий парох Онуфрій Данилович виголосив палку промову. Його маленька дочка вручила мандрівникам вінок з гірських квітів. З промовою-відповіддю виступив І. Франко, побажавши, «щоб, як ті пишнобарвні квіти сего вінка, цвіла також і розвивалась краса рідної руської землі, змагалось її багатство і розгорявся чимраз яркіше вогонь патріотизму в руських серцях» [29, с. 2].

Пізніше І. Франко писав, що до найцікавіших і найпам'ятніших епізодів подорожі належить перебування групи в селі Корчин. Увечері до місцевої школи зійшлося майже все село [29, с. 2]. З великою увагою вислухали селяни доповідь І. Франка «О початках нашого народного відродження» [29, с. 2].

У 1904 р. І. Франко разом з іншими членами НТШ сформував наукову експедицію, яка мала на меті різнобічно дослідити Бойківщину. У зв'язку з браком часу члени подорожі вирішили дослідити та обстежити лише частину Бойківщини і пройти приблизний маршрут почавши від Люговиськ до Лавочного, пізніше гірськими стежками від Лавочного аж до Синевідська вздовж річок Опір та Стрий паралельно із залізничною колією [41, с. 68]. Учасники експедиції, збираючи народознавчі матеріали на теренах Сколівщини, відвідали села Верхнє Висоцьке, Сморже (тепер – Сможе), Феліцієнталь (тепер – Долинівка), Аннаберг (тепер – Нагірне), Тухольку. Проте було досліджено лише долину річки Опір, роблячи зупинки в селах Лавочне, Тернавка, Славське, Тухля, Гребенів,

місті Сколе і в селах Верхнє і Нижнє Синевідсько та Крушельниця, де і закінчився робочий маршрут експедиції. І. Франко зазначав, що «експедиція користувалася гостинністю і щирою допомогою українських священиків – Качмарського, Давидяка, Мінька і Строцького» і, підсумовуючи її роботу, стверджував, що «Експедиція не мала ані можливості, ані наміру дати вичерпну картину цього певною мірою незвичайного, досі ще мало дослідженого гірського населення – бойків. Це була ніби тільки спроба, зроблена більше для того, щоб зафіксувати найбільш цікаве й те, що пізніше треба було глибше й ширше дослідити, щоб встановити головні риси терену, а не щоб вичерпати предмет дослідження» [41, с. 70].

Експедиція тривала від 18 серпня до 24 вересня 1904 р. І. Франко брав у ній участь тільки до 5 вересня. Про виконану роботу він прозвітував у своїй статті 1905 р., яка була написана німецькою мовою «Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland» [66]. Ця праця є однією з кращих народознавчих розвідок І. Франка і свого часу була кілька разів перекладена українською мовою та перевидана [41, с. 68–100]. Сьогодні є неоціненним джерелом відомостей про Бойківщину, в тому числі й Сколівщину.

Наукове значення для вивчення культури Сколівщини має також збірник «Галицько-руські народні приповідки» [див.: 34–36; 37–39], упорядкований І. Франком, де зафіксовано для нащадків чимало прислів'їв і приповідок, які нині уже майже вийшли з вжитку, або позбулися первісного змісту. Ареал фольклористичних пошуків І. Франка охоплює ті села, де він неодноразово бував чи гостював у своїх друзів: Климець, Корчин, Лисятичі, Либохора, Сенечів, Синевідсько, Тухля, Урич, Лавочне, Тухолька, Демня, Коростів, Підгородці, та місто Сколе [див.: 55–57]. Дослідник зібрав зразки прислів'їв і приповідок із чотирнадцяти населених пунктів сучасної Сколівщини, зберігши їх для вивчення наступними поколіннями.

У травні 1889 р. І. Франко та Осип Маковей, проїжджаючи поїздом через Сколівщину, доїхали до станції Бескид, а звідти

минули полонину Явірник, а також села Жупане і Климець до Карлсдорфа (в минулому місце вислання німецьких поселенців, яке існувало до початку Другої світової війни на західній околиці села Климець). Тут зупинилися вони на відпочинок у знайомого вчителя і громадсько-культурного діяча Антона Березинського. 20 травня 1889 р. обидва письменники побували на Ворітському перевалі, відвідали багаті на рибу місця ріки Стрий, про що у своєму «Щоденнику» О. Маковей зазначив: «Кінець травня 1889 р. ... Скоро прийшли ми, зараз пішов Франко дивитись до ріки Стрия на риби. Бо він завзятий рибак, як був його батько і є його брати» [20, с. 218].

І. Франко бував тут і раніше з сім'єю. Зокрема, у серпні 1888 р. з Карлсдорфа він ходив у містечко Сморже, що славилося великим ярмарком рогатої худоби. Свої враження від нього він описав у нарисі «Ярмарок у Сморжу» [64, с. 342–345].

З півночі на південь через усю Сколівщину проїхав також залізницею І. Франко з М. Павликом у червні 1895 р., коли їхали на похорони М. Драгоманова в Софію. Свої враження з цієї сумної подорожі виклав І. Франко в оповіданні «Чиста раса» [63, с. 129–142].

Отже, Сколівщина посідає значне місце у громадській та науково-дослідницькій діяльності І. Франка. Ці терени описані у багатьох літературно-художніх, публіцистичних та наукових творах вченого, а також у його величезній епістолярній спадщині. Вчений активно брав участь у громадському житті Сколівщини, завдяки чому навів тісні контакти з М. Устияновичем, О. Роздольським, А. Березинським та іншими. У дослідженнях історії та культури окресленого регіону Іван Франко виявив себе добрим знавцем давньої та нової історії, медієвістом, який з великим натхненням віднаходив та вивчав стародруки. Для вивчення етнографічних особливостей краю І. Франко організував влітку 1884 р. експедицію української студентської молоді, а 1904 р. разом з іншими членами НТШ наукову експедицію на Бойківщину, невід'ємною частиною

якої була Сколівщина. Завдяки цим експедиціям дослідникові та його прихильникам вдалося відкрити для себе та зберегти в своїх наукових працях наступним поколінням відомості про особливості життя та побуту населення цього регіону, а також простежити їхню еволюцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боднарук І.* На батьківщині Захара Беркута. Іван Франко й Тухольщина / І. Боднарук // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. – Ню Йорк–Торонто–Париж–Сидней: Б. в., 1993. – Т. ІІІ. – С. 32-46.
2. *Галик В. М.* Галицьке Підгір'я в громадсько-політичній та науковій діяльності Івана Франка (історіографія проблеми) / В. М. Галик // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Вип. 24. – Історія. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – С. 158-177.
3. *Галик В. М.* Громадсько-політична діяльність Івана Франка на Стрийщині / В. М. Галик // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». – № 3. –травень-червень. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. С. 38-44.
4. *Галик В. М.* Іван Франко – дослідник рукописної книги Дрогобицько-Самбірсько-Сколівського Підгір'я / В. М. Галик // Дрогобицькийкраєзнавчий збірник. – Вип. ХІІІ. – Дрогобич: Коло, 2009. – С. 126-133.
5. *Галик В. М.* Село Урич у громадській та науковій діяльності Івана Франка / В. М. Галик // Фортеця: збірник заповідника «Тустань»: на пошануМихайла Рожка. – Львів: Камула, 2009. – Кн. І. – С. 646-654.
6. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. восьма. Роки страждань / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2007. – 546 с.
7. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. дев'ята. Катастрофа / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2008. – 480 с.
8. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. десята. Quo tendis / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Ч. 1. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2009. – 434 с.
9. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. десята. Quo tendis / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Ч. 2. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2009. – 360 с.

10. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. друга. Цілком нормальна школа / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавництво отців Василіян «Місіонер», 2001. – 204 с.
11. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. п'ята. Не пора! / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2005. – 426 с.
12. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. перша. Рід Якова / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавництво отців Василіян «Місіонер», 2000. – 232 с.
13. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. сьома. Протистояння / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2006. – 584 с.
14. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. третя. Гімназія / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавництво отців Василіян «Місіонер», 2002. – 360 с.
15. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. четверта. Університет / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2004. – 472 с.
16. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко / Кн. шоста. В поті чола / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавничий центр імені Івана Франка, 2005. – 532 с.
17. *Гундорова Т.* «Я єсть мужик, пролог, не епілог…» / Тетяна Гундорова // Франко І. Захар Беркут. Перехресні стежки. Оповідання. – К.: Веселка, 2006. – С. 5-30.
18. *Дем'ян Г.* Таланти Бойківщини / Г. Дем'ян. – Львів: Каменяр, 1991. – 325 с.
19. *Думинець І.* Під польською займанщиною та габсбургським орлом / І. Думинець // Сколівщина: Інститут народознавства НАН України. – Львів, 1996. – С. 70-92
20. *Маковей О.* Із щоденника / О. Маковей // Іван Франко у спогадах сучасників. – Кн. І. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. – С. 213-219.
21. *Мороз О., Скоць А.* З думою про народ і літературу / О. Мороз, А. Скоць // Іван Франко. Вибрані твори. – Львів: Каменяр, 1977. – С. 5-20
22. *Присяжний Т., Присяжний П., Бандура В.* Нетрадиційний погляд на життя і творчість Каменяра (Франко – рибалка і художник слова): Монографія / Т. Присяжний, П. Присяжний, В. Бандура. – Тернопіль: Астон, 2006. – 264 с.
23. *Ратич А. А.* Разведка по р. Опор (работы в Стрыйском, Сколивском и др. районах) // А. А. Ратич / Археологические открытия 1973 года. – М.: Б. в., 1974. – С. 328-336.

24. *Теся І.* Географічний опис Стрийщини / І. Теся // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. – Ню Йорк–Торонто–Париж–Сидней: Б. в., 1990. – Т. І. – С. 25-68.
25. *Франко І.* VI. Кошут і Кошутська війна / Іван Франко // Житє і слово. Вістник літератури, історії і фольклору. – Львів: Друкарня Института Ставропігійського, 1894. – Т. І. – С. 461-477.
26. *Франко І.* VIII. Рукопис о. Теодора Поповича Тухлянського / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 32. – С. 273-280.
27. *Франко І.* Бубнище / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 2. – С. 314-316.
28. *Франко І.* Вандрівка рускои молодѣжи (II-га кореспонденція «Дѣла») / Іван Франко // Дѣло. – Ч. 86. – 26 липня (7 серпня). – 1884. – С. 1-2.
29. *Франко І.* Вандрівка рускои молодѣжи (III-тя кореспонденція «Дѣла») / Іван Франко // Дѣло. – Ч. 88. – 31 липня (12 серпня). – 1884. – С. 2.
30. *Франко І.* Вандрівка рускои молодѣжи (III-тя кореспонденція «Дѣла») / Іван Франко // Дѣло. – Ч. 87. – 28 липня (9 серпня). – 1884. – С. 2.
31. *Франко І.* Вандрівка рускои молодѣжи (I-ша кореспонденція «Дѣла») / Іван Франко // Дѣло. – Ч. 85. – 24 липня (5 серпня). – 1884. – С. 1-2.
32. *Франко І.* Вибрані твори: В 3-х т. Коментарі. – Т 1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. / ред. кол.: Скотний В. Г. та ін. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 667-792.
33. *Франко І.* Вірші Степана Шепедія. [Додаток: тексти віршів] / Іван Франко // Записки НТШ. – Львів: Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка, 1896. – Т. XI. – Кн. III. – С. 2-14.
34. *Франко І.* Галицько-руські народні приповідки / Іван Франко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 1.
35. *Франко І.* Галицько-руські народні приповідки / Іван Франко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 2.
36. *Франко І.* Галицько-руські народні приповідки / Іван Франко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – Т. 3.
37. *Франко І.* Галицько-руські народні приповідки / Іван Франко. – Т. І. – Львів: Б. в., 1901.
38. *Франко І.* Галицько-руські народні приповідки / Іван Франко. – Т. II. – Львів: Б. в., 1908.
39. *Франко І.* Галицько-руські народні приповідки / Іван Франко. – Т. III. – Львів: Б. в., 1910.
40. *Франко І.* Гей, хто на світі кращу долю має? / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 1. – С. 347-348.

41. *Франко І.* Етнографічна експедиція на Бойківщину / Іван Франко // Франко І. Зібр. творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 68-100.
42. *Франко І.* Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці / Іван Франко // Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 16. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 7-155.
43. *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти т. Коментарі. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 22. – 515 с.
44. *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти т. Коментарі. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 3. – С. 397-436.
45. *Франко І.* II. Урицькі «князі» прикінці XVIII віку / Іван Франко // Житє і слово. Вістник літератури, історії і фольклору. – Львів: Друкарня Інститута Ставропігійського, 1894. – Рік. I. – Кн. I. – С. 68-70
46. *Франко І.* Інтересний збірник з с. Хитара (пов<іт> Стрийський) (тимчасові відомості) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 30. – С. 253-259.
47. *Франко І.* Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв. / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 32. – С. 207-229.
48. *Франко І.* Лист до М. П. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 236-252.
49. *Франко І.* Лист до М. П. Драгоманова від 4 грудня 1883 р. / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 48. – С. 383-388.
50. *Франко І.* Миколай Устиянович [Некролог] / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 380-383.
51. *Франко І.* Нариси з історії української літератури в Галичині / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 27. – С. 130-148.
52. *Франко І.* Оси. IX. Вандрівка Русина з Бідою / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 1. – С. 126-141.
53. *Франко І.* Панські жарти. Поема з останніх часів панщини / Іван Франко // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 7-116.
54. *Франко І.* Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині / Іван Франко // Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 47. – С. 7-122.
55. *Франко І.* Передмова до другого тому (видання «Галицько-руські народні приповідки». Львів, 1908) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 38. – С. 317-322.

56. *Франко І.* Передмова до першого тому (видання «Галицько-руські народні приповідки». *Львів*, 1905) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 38. – С. 294-316.
57. *Франко І.* Передмова до третього тому (видання «Галицько-руські народні приповідки». *Львів*, 1910) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 38. – С. 323-328.
58. *Франко І.* Петрії і Довбущуки. Повість в двох частях. [Друга редакція] / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 22. – С. 327-488.
59. *Франко І.* Петрії і Довбущуки. Повість в трьох частях / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 14. – С. 7-244.
60. *Франко І.* Рутенці. Типи Галицьких русинів із 60-тих та 70-тих рр. мин[улого] в[іку] / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 15. – С. 7-41.
61. *Франко І.* Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 3. – С. 250-262.
62. *Франко І.* Хрест. Вірш написаний як привіт митрополитові Йосифу Сембратовичу в день його іменин д[ня] 26 грудня 1875 [року] іменем питомців руської духовної семінарії у *Львові* / Іван Франко // Вибрані твори: у 3-х т. – Т. 1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп./ ред. кол.: Скотний В. Г. та ін. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 88-90.
63. *Франко І.* Чиста раса / Іван Франко // Житє і слово. Вістник літератури, політики і науки. – *Львів*: Друкарня Інститута Ставропігійського, 1896. – Рік. III. – Кн. II. – С. 129-142.
64. *Франко І.* Ярмарок у Сморжу / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 19. – С. 342-345.
65. *Франко І.*, Гнатюк В. Інтересний збірник з с. Хітара (пов. Стрийський) (тимчасові відомости) / Іван Франко // Записки НТШ. – *Львів*: Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка, 1896. – Т. X. – Кн. II. – С. 7-14.
66. *Franko I.* Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland, Zeitscchrift fur osterreicьische Volkskunde / I. Franko. – Lemberg, 1905. – Heft I-II. – 36 s, 3 tbl.
67. *Makarski W.* Nazwy miejscowości dawnej ziemi Przemyskiej / W. Makarski. – Lublin, 1999. – 429 s.
68. *Papée F.* Skole I Tucholszczyzna / F. Papée. – Lwów, 1891. – 124 s.

ЯКИМ ГОРАК

ІВАН ФРАНКО І МИСТЕЦТВО ХУДОЖНЬОГО ЧИТАННЯ

Неоціненними для актора – інтерпретатора, читця літературних творів того чи іншого автора – є відомості про те, чи бачив автор свої твори у вигляді сценічного прочитання, чи мав сам досвід у цій справі, а якщо мав – то яка саме манера була йому притаманна. Під цим оглядом діяльність українських письменників – класиків ще не була предметом спеціального наукового розгляду. Із-за відсутності у той час звукозапису для проведення такого дослідження доводиться орієнтуватися на різнорідні документальні матеріали (листування письменника, його відгуки, статті про читців і читання, листування оточення, матеріали преси, афіші, оголошення), мемуаристику, які навіть при своїй чисельності дають в цьому напрямку мінімальну інформацію. Якщо ж таке дослідження стосується Івана Франка, то воно переконує, що Каменяр чи не першим з українських літературних класиків надавав великої ваги поетичній декламації, був дуже вимогливим до неї. Однак тут необхідно обумовити деякі засадничі питання.

Передовсім, «художнє читання» як жанр набув самостійності і визначеності тільки в 20-х роках XX століття, спочатку і особливо в Москві, а потім – менше, в Україні. Нині прижилося таке розуміння: декламувати – просто прочитати вірш, а художнє читання – це вже інтерпретація. Все, що було пов'язано з виконанням на сцені художнього літературного твору, охоплювалося у Галичині Франкового часу поняттям декламації. Таким же терміном називав цей вид мистецтва

й сам І. Франко. Декламація була загальнодоступною, тому з нею в той час, особливо на різних концертах, патріотичних заходах (Шевченківських вечорах, наприклад) виступав будь-хто – від школяра, гімназиста до акторів театру (як молодий тоді Лесь Курбас) і поетів (як, наприклад, Корнило Устиянович, Степан Чарнецький, Микола Вороний). Треба рішуче застерегтися від автоматичного накинення, перенесення нинішнього розуміння декламації на Франкову добу і вироблення на тій підставі помилкових висновків. Навпаки: порівняння скупих міркувань і вимог І. Франка стосовно декламації зі створеними значно пізніше посібниками по художньому читанню, узагальнення відомостей з періодики і мемуаристики про Франків спосіб читання своїх творів – все це переконує, що декламацію поет мислив і втілював критеріями і засобами сучасного «художнього читання».

У тогочасній літературно-мистецькій критиці, що появлялася друком на шпальтах періодики, рецензенти не вдавалися в глибокий фаховий аналіз рецитації, а висловлювали (хоч також дуже скупо) винятково емоційну оцінку – наскільки доречною була ця декламація в даний момент, в чому була сила твору і якого емоційного ферменту додав читець своїм виступом. Невеликою мірою доповнює ці скупі інформативні звістки мемуаристика. Однак недосяжною для теперішнього дослідника залишається міра об'єктивності тих переважно позитивних і захоплених до екстазу оцінок якості виконань в пресі, і в мемуаристиці, бо така оцінка могла керуватися не тільки професіональним рівнем виконання, але й доброзичливістю рецензента, ставленням автора мемуарів до І. Франка (спогади говорять не тільки про згадувану особу, але й про їх автора), ідеєю підтримки всього свого, національного, українського.

Читав І. Франко на публіку зі сцени здебільшого свої твори і цей нюанс теж слід врахувати при характеристиці ставлення до Франка-читця. Адже відомо, що підхід до одного і того ж літературного твору автора і артиста-читця буде зовсім різний. У мистецтві художнього читання інтерпретатор не

уподібнюється до автора, а заміняє його і сам промовляє до публіки уже готовими, створеними поетовими словами. Чим вищого мистецького рівня актор – тим більш непомітною буде його особа, тим більше вона «ховатиметься» за постать автора. Письменникові ж не треба «ховатися», вже сам факт читання ним свого твору робить виконання вагомим. Читаючи, письменник наче наново створює твір, ще і ще раз переживаючи кожну його деталь, і цей процес пересотворення і переживання твору у Франкових виконаннях вловили деякі його сучасники і зафіксували у написаних ними спогадах про поета.

Художнім читанням І. Франко займався від часу приїзду до Львова на навчання і майже до кінця життя. Ця ділянка була принагідною в його діяльності, він не працював в ній цілеспрямовано і регулярно. Як свідчать спогади П. Франка, Р. Завадовича, З. Флюнта [30, с. 656, 704, 706], читання літературних творів перед публікою було не тільки частиною його громадського амплуа (письменник, який представляє свої твори публіці зі сцени), але й одним зі способів корисного проведення часу у будь-якому товаристві – чи в колі своєї сім'ї вдома, чи серед односельчан в Нагуєвичах, чи серед колег по перу на літературних сходинах чи в редакції.

Декілька фактичних прикладів аргументують сказане. На музично-декламаційному вечорі до 15-х роковин смерті Т.Шевченка, який відбувся 11 березня 1876 року у Львівській ратуші за сприяння товариств ім. Шевченка та «Просвіти», серед програми переважно музичних творів вечора, зокрема зазначалося: «4) Тарас Шевченко, симфонія лірична – деклямація автора, г. Франка [...]» [10, 96]. Під «симфонією ліричною» йдеться про музику, але першоджерело не вказує суттєвого і цікавого з нинішнього погляду моменту – яким було співвідношення тої музики з рецитацією: чи це було просто фонове її звучання (що скоріше всього) чи це була наперед продумана і спеціально підготовлена музично-поетична композиція.

А ось фрагменти з двох Франкових листів. У листі до І. Белея 27.11.1881 року з Нагуєвич І. Франко писав: «Перечитую також «Кобзаря». Не можеш поняти, яке враження зробив тут другий том на наших людей, що у нас були в гостях. Я читав їм деякі дрібні штуки: «Марію», «Сон», «Кавказ» і др. Просто поражені були, як могло на нашій мові бути щось таке написане» [32, 301]. У листі до М. Драгоманова від 1 березня 1889 р.: «А «Одіссея», переведена Ніщинським, так хоч і для простого народу годиться; я колись розказував її з пам'яті в селі через кілька вечорів – і слухати її сходилась майже ціла наша слобода, чоловік 30 і більше, старих і молодих, і відірватись не могли, – розказував і арестантам у тюрмі, і добре знаю, яке вона враження робить» [33, 201].

Хоч наведені листи написані в різні роки і відділяє їх значний часовий проміжок, оба вони є свідченням того, що письменник читав на публіку не лише свої твори, а також оригінальні твори Шевченка і українські переклади з інших літератур. Особливо цікавою є згадка про «розказування з пам'яті» «Одіссеї». Можна здогадуватися, що при описаній у мемуаристиці феноменальній Франковій пам'яті, під «розказуванням» цілком могло йтися про рецитування віршами. Рецитування фрагментів античного епосу виробляє силу, обсяг та рухливість голосу[1] і дуже можливо (хоч і необов'язково) що цим виробив їх для себе і письменник, бо у пізніших відгуках про його читецькі виступи не раз звертатиметься увагу на його приємний голос, хвилі наростання напруження голосу (від сильного до слабкого і навпаки), на читання «одноманітним голосом», виразну вимову.

У 1898–1899 роках редакція «Літературно-наукового вістника» проводила літературні сходини у Львові. Відомо про проведення 4 сходин протягом зими-початку весни 1898 року, причому дату проведення двох останніх можна встановити з повідомлень преси: треті з ряду сходини відбулися 26 лютого [13, 3], а четверті – 12 березня. В оголошенні про сходини 12 березня, зокрема, повідомлялося: «На попередных

сходинахъ було багато гостей и дискусія була цѣкава та поучаюча. Відчитувано одну новелю, котру заразъ и оцѣнено, а д-ръ Франко читавъ свою нову поему» [14, 3]. Яку саме поему читав Франко не сказано. Про ці сходини пише у спогадах про І. Франка М. Мочульський: «Десь 1898 року, восени чи взимку, за порадою Осипа Маковея почалися «літературні сходини», що відбувалися в Науковому товаристві ім. Шевченка й у залі «Руської бесіди». Звичайно відчитувано якийсь твір. Опісля велася дискусія над прочитаними творами й новими течіями в європейських літературах. На тих сходинах і Франко читав свою «Поему про білу сорочку» і брав дуже живу участь в обміні гадок на літературні теми. Але в нас було мало людей, які займалися своєю літературою, не то чужою, через те на сходинах довелося промовляти одним і тим самим людям: Франкові, Грушевському, Маковеєві, часом Коцовському та полякові д-ру Морачевському і сходини по якімсь часі занехано» [30, 515]. Що на сходинах І. Франко читав «Поему про білу сорочку», сам поет згодом згадає у вступній промові на своїх відчитах 1911 року. М. Возняк, намагаючись встановити яка поема була прочитана на сходинах, про які повідомлялося в пресі, – «Поема про білу сорочку» чи «Похорон», – доходить висновку: «Таким робом нема даних ствердити котру саме з двох своїх поем відчитав Франко на літературних сходинах 26 лютого 1898р. Але в усякому разі коло того часу вона [*поема «Похорон». – Я. Г.*] була готова» [2, № 142, с. 2]. Цілком ймовірно, що «Похорон» був також прочитаний, але не 26 лютого, а на сходинах іншого дня, про які не було повідомлення в пресі. Підставою до такої думки може стати вказівка А. Крушельницького про виступ Франка з читанням «Похорону» перед публікою весною 1898 року «на літературних сходинах у Львові» [8, 198]. Була також опублікована інформація про проведення таких сходин 13(25) січня 1899 року. На них «Пп. Франко і Маковей будуть мати короткі відчити» [15, 3], але що саме становили собою ті відчити – не вказується.

За повідомленням преси 2 грудня 1903 року на відчиті у Пасажі Міколяша у Львові І. Франко прочитав свій твір «Герой по неволі» [11, 2].

1902 року І.Франко коштом і заходом товариства «Просвіта» видав упорядкований ним збірник «Вибір деклямаций для руських селян і міщан». Робота над цим виданням ініціювалася українським журналістом, редактором, громадсько-культурним діячем Ярославом Весоловським, який писав у листі до І. Франка від 29 травня 1902 року: «Тепер ше одна справа. Оренштайн видає такого декляматора і просить Вас, що єслиб Ви мали шо нового пригожого для декл[амато-ра] – то йому будьте ласкаві прислати. Се від нього бажаня. Сердечно здоровлю Я. Весоловський» [7]. До підібраних 15 поезій[2], поміщених у виданні, письменник додав розлогу передмову, у якій з'ясував свій погляд на поезію та мистецтво художнього читання.

Передмова поділена автором на два розділи: «Що таке поезія?» та «Що таке декламация і як треба декламувати?». Зв'язок двох розділів ґрунтується лише на тому, що для декламації пропонуються поетичні твори, входжень у якісь естетичні, версифікаційні та інші проблеми поезії і її читання відсутні з огляду на адресата видання. Вимоги до читання сконцентровані у другому розділі. У ньому після з'ясування етимології слова «декламація» Франко розмірковує про поезії, які надаються до декламування. Такі поезії, на думку автора, мають бути цікавими і зрозумілими для слухачів, збудованими логічно щодо змісту і за принципом поступового загострення цікавості у слухача. Слушно зауважене письменником спостереження: «От тим то буває дуже часто, що твір, який у книжочці читаємо з великою насолодою, в деклямації нудить нас, разить і не робить ніякого вражіня. Се походить відти, що тут читає око, а там сама річ доходить до нас через ухо, а око і ухо мають зовсім не однакову міру і не однакову чутливість». Помірною має бути і величина обраного твору: це не можуть бути «короткі віршики

призначені більше до співу, або віршовані міркуваня про високі та мудрі речі, про які чоловік думає на самоті», ані довгі твори, «яких виголошенє мучить декляматора, а ще швидше слухачів». Далі автор говорить про характеристики читця. Серед них на першому місці – пам'ять. Читець «повинен вивчити поезию не лише так, щоб міг виголосити її без запинки; він повинен зовсім панувати над нею, мати її в тямці з усіми її дрібницями, перестанками, змінами тону і наголосу, так, немов би се були його власні слова, яких він не боїться забути» [1, 16]. Важливим для читця є також голос, який повинен бути «чистий і гнучкий, то є такий, що легко може переходити з веселого до сумного, з низького, майже шептаного до грімкого. Він повинен бути на стілько сильний і вироблений, щоб декляматор міг розпоряджати ним свобідно весь час, щоб йому, як то кажуть, не хибло духу» [1, 16]. З наведених характеристик, отже, І. Франко акцентує на тембральних («зміни тону») можливостях та силі, гнучкості і виробленості голосу. Але ці характеристики повинна ще доповнювати «жива фантазія»: читець «повинен уміти відчути кожду дрібницю в поезиї, перенести ся моментально в кождий стан, якого вимагають слова поезиї і передати той стан відповідними рухами та зміною голосу. Се дуже важна прикмета. Ходить о те, щоб декламатор не стояв перед слухачами як деревляний або своїми недоладними рухами не заваджав їх уяві і вражінню самої поезиї. Добрий декляматор потрафить доконати того, що слухачі дивлячись на него забувають зовсім про його особу і видять тілько те, що він вимовляє словами, так як чоловік дивлячи ся в вікно не бачить вікна, а тілько той кавалок світа, який розстилає ся за вікном» [1, 16–17]. Врешті, підставою доброї декламації є власна праця читця над текстом, міра його інтелектуального заглиблення в текст, перепущення його крізь себе: «Він повинен вдумати ся в поезию, відчути її не лиш у цїлости, але в кождім рядку, в кождій найменшій части, і для відданя кождої части дібрати найліпшого способу» [1, 17]. Розуміючи неможливість для

селян осягнути це в повній мірі, І. Франко радить звертатися до тямущих людей – інтелігентів або старших селян, щоб добре вирозуміти значення слова і речення. Обговорюючи далі питання жестикуляції при читанні, І. Франко вважає, що головна сила читця є в голосі і рухи не повинні відвертати увагу слухача від слова. «Навіть виразу лиця він [*читець. – Я. Г.*] не повинен занадто змінювати, не повинен, як то кажуть, строїти гримаси. [...] Він повинен стояти по змозі тихо, в спокійній, свобідній поставі, без виразу якогось перестраху або заклопотаня. Він повинен тямити попереду усего, що все те, що звертає загальну увагу на особу декляматора, а особливо що робить її сьмішною, псує вражінє самої деклямациї, хоч би вона була найкраща» [1, 18].

Найбільш інтенсивними були виступи І. Франка в амплуа читця в 1911–1913 роках. Восени 1911 року поет провів цикл з 8 «літературних відчитів». Ідея проведення цих відчитів мала гучний резонанс, бо навіть у київській газеті «Рада» появилося таке повідомлення: «Правдиву побожність до особи великого, але нещасливого сина нашої бідної отчини, п. д-ра Івана Франка викликає подана «Ділом» звістка [*Йдеться про допис: 12. – Я. Г.*], що він дає на «Бесіді» ряд відчитів. Взагалі треба дивуватися з цього чоловіка, який на старість, лишившись рук, не перестає, диктуючи синові, інтенсивно працювати і друкує масу річей в видавництвах галицьких. Як би то инші «доктори» і не докторовані особи взяли собі за примір д-ра Івана Франка та хоч мінімальну часть давали суспільности, будучи ще не старими і здоровими, того, що дає *тепер* Франко на старости і без рук...» [*3, 3. – Виділення у першодруці. – Я. Г.*].

Цикл відчитів проходив у Львові, а з ним співпали в часі по одному відчиту у Перемишлі та Станіславові, які до циклу не входили. Відчити ці, як показують спогади про поета Івана Труша та Степана Барана, організовані з ініціативи Франкового опікуна і друга Карла Бандрівського з метою поправлення матеріального стану письменника. С. Баран

пише, що «стан його [*І. Франка. – Я. Г.*] здоров'я не дозволяв на такі публічні виступи, і вони не могли справити враження, якого колись можна було сподіватися від автора «Мойсея» [30, 644], а І. Труш фіксує несподівану іронічну і водночас трагічну реакцію І. Франка на цю ініціативу: «Я в цілім своїм житті ніколи так добре не заробляв» [30, 473]. Думка про вимушеність організації цих відчитів і їх обтяжливість для хворого І. Франка була один раз піднесена і в пресі під час проведення циклу відчитів. Т. Ревакович до опублікованого відгуку про прочитання І. Франком «Поеми про білу сорочку» додає такі міркування: «Відносини у нас такі, що наша наука і література не може дати відповідного удержаня нашим ученим і літератам, котрі не мають державних становищ або иншого материяльного забезпечення, тож не дивиця, що і такий знаменитий учений і поет як д-р І. Франко, не є достаточно материяльно забезпечений, щоби з своєю родиною без журби жити. Обов'язком суспільности є прийти заслуженому нашому поетові в поміч. Тим часом як поводить ся наша *львівська* публика проти него? Від осени мав д-р Франко в салї «Бесіди» у Львові пять відчитів. Вступ на сидяче місце був дуже низький, бо лиш 40 с., стояче 10 с. Та помимо того заповнила публика салю дуже щільно лиш на першім відчитї. На другїм відчитї була лиш половина. Проходить лиш кілька старших панів і пань і приходить горстка молодежи жіночої і мужеської. А де решта? Не так знають ушановати другі культурні народи своїх заслужнених мужів. Тай яке сьвідоцтво культурного убожества виставляє собі наша львівська публика! Нїяких у неї інтересів для духової культури: книжок не купує і не читає, а літературні відчити так наче б бойкотувала!» [*28, 5. – Виділення у першодруці. – Я. Г.*].

Впродовж 8 відчитів Франко читав як прозові речі, так і поеми. Із поем тричі було прочитано «Мойсея». Саме з цього циклу відчитів беруть свій початок знамениті поїздки поета з прочитанням «Мойсея» по різних містах Галичини – найбільш відомий факт діяльності Франка-читця. Пропонована

таблиця дасть уявлення про хронологічний, географічний перебіг циклу і виконані на ньому твори:

Дата	Місце	Прочитані твори	Джерело
22.10 1911	Львів, «Руська Бесіда»	«Сойчине крило»	[16; 12]
26.10. 1911	Львів, «Руська Бесіда»	«Герой по неволі»	[4]
29.10.1911 (планований але відмінений)	Львів, «Руська Бесіда»	«Маніпулянтка»	[16]
5.11.1911	Перемишль, на запросини «Українського Студентського Союзу»	Поема «Мойсей»	[19]
19.11.1911	Львів, «Руська Бесіда»	Поема «Мойсей»	[20]
23. 11. 1911	Львів, «Руська Бесіда»	Оповідання «Батьківщина»	[25]
26.11. 1911	Станіславів, на запрошення українських студентів	Поема «Мойсей»	[27; 22]
30.11. 1911	Львів, «Руська Бесіда»	«Поема про білу сорочку»	[28]
10.12.1911	Львів, «Руська Бесіда»	Поема «Цар і аскет»	[26]
11.12.1911	Львів, «Руська Бесіда»	Поема «Похорон», «Притча про двох рабів»	[26]

Відгуки на прочитаний цикл дуже скупі, але важливі для характеристики манери Франкового читання. Після першого ж відчиту у розділі новинок у газеті «Діло» з'явився розлогіший матеріал, основну частину якого становила вступна промова

І. Франка «про друковане й живе слово» перед безпосереднім читанням. У ній поет повторив чимало тез передмови до «Вибору деклямацій...» 1902 р., але також сказав і про власні раніші спроби читання творів перед публікою. Оскільки зазначені риси роблять передмову одним з небагатьох (а тому – унікальних) документів «прямої мови» поета про мистецтво художнього слова, з несуттєвими купюрами наводимо її повністю: «Щодо творів літературного змісту, то деякі з них, а власне поетичні, ми привикли чути на прилюдних зібраннях у формі декламації, причім декламатор не читає, але говорить з пам'яті, стараючися при помочі відповідних змін у голосі та міміки надати поетичному творові якнайбільше артистичної експресії (художнього вислову) та викликати ним якнайсильніше естетичне враження. Трапляється дуже часто, особливо коли декламатор володіє сильним голосом та живою жестикуляцією, а зате має менше артистичного почуття та естетичного смаку, що за зверхньою формою декламації пропадає зміст та основна ідея твору. [...] Дуже часто самі автори або лектори помиляються в доборі твору, призначеного для читання, і нема нічого легшого, як знудити публіку чи то занадто розтягненим та неясним описом, чи то довгою та банальною розмовою, чи то слабим та психологічно невідомим оповіданням подій. Коли ж додати до того малу вправність найбільшої часті освічених людей нашого часу, привиклих до тихого та швидкого читання газет та часописів, у голосному та виразному читанні друкованого слова, тоді зрозуміємо, що добре відчитання дібраного твору може мати не мале значення і дати добірній публіці слухачів таке естетичне вдоволення, якого не дасть тихе та швидке читання того самого твору.

Я мав нагоду два рази випробувати це на своїх власних літературних творах, раз у «Naukow'ій Czyteln'і», де я перед добірною польською публікою вночі перед новим роком відчитав свою первісно по-польськи написану казку «Без праці», а другий раз на оцьому самому місці, де я на однім із полуденних недільних літературних зібрань, устроєних у

перших роках видавання «Літературно-наукового вістника», головно заходом Осипа Маковея, відчитав свою «Поему про білу сорочку» [*Йдеться про літературні сходини 1898 року, дивись вище. – Я. Г.*]. Можу сказати без самохвальби, що оба рази мої відчити викликали у зібраної публіки приємне естетичне враження, незакаламучене ні одним фальшивим тоном.

Від того часу у мене назбиралося досить багато таких творів, прозових і віршованих, власних і перекладних мною, які, на мою думку, надаються не тільки до тихого читання, але також до голосного прилюдного відчиту. Найважнішою прикметою таких прилюдних відчитів, чи то літературних, чи також популярно-наукових, повинна бути, крім добору самого змісту, простота і виразність виголошення і темп відповідний до змісту, який би давав можність слухачам добре відчитувати ряди слухових вражень і викликані ними уяви фантазії, через що одиноко осягається найвища мета такого відчиту – дати публіці можність пережити душею те, що представлено в творі. В такім разі відчит буде справді збагаченням духового життя тої групи людей, що слухала його, а таке збагачення духового життя належить безперечно до найцінніших скарбів, які може дати нам життя людське взагалі» [12, 5].

Враження від двох вечорів циклу – від 22 жовтня та 19 листопада – зафіксовані у спогадах Р. Чубатого. Про виконання «Мойсея» автор спогаду каже, що поет «читав свою поему, а читаючи – немов вдруге переживав цей твір. [...] Із замітним притиском Франко зокрема зворушливо читав ті місця, що мали символічне відношення до українського народу і української спільноти до нього. Кульмінаційною точкою цього вечора була хвилина, коли Франко, скінчивши «Мойсея», відчитав накінці Пролог до нього. Він уже не міг опанувати себе, деякі місця Прологу читав схвильованим голосом, робив перерви, а з його сповитих болем, глибоких очей покотилися сльози...» [30, 764].

Детальнішої характеристики набув у пресі вечір 26 листопада у Станіславові, який зібрав інтелігенцію міста. «Прелєн-

гата при вході на естраду, а також по відчитї вітали грімкими оплесками. Так само численна публика слухала Франкового відчиту (поеми «Мойсей») попередньої неділї в Перемишли. Се дуже гарний знак чисельного зросту руської інтеліґенциї по наших більших містах, а також зросту духових та літературних інтересів і національної сьвідомости сеї інтеліґенції» [22, 7]. Глуху згадку – враження про станіславівський виступ Франка наводить у спогадах В. Гадзінський: поет читав «з великим напруженням, і прикро було дивитися з якими перепонами та змаганням перекладав він вже непослушними пальцями картки «Мойсея» [30, 546]. Р. Чубатий згадує також про читання «Сойчиного крила» (хоч безпідставно відносить той вечір «під Новий 1912 рік») і поеми «Страшний суд» (документально підтвердити цей факт не вдалося).

Зворушливий епізод зафіксований пресою підчас прочитання «Поеми про білу сорочку» 30 листопада: «В другій части поеми був поет видимо так захоплений сценами поеми, що боров ся зі сльозами, а перед остатними словами ії так і ринули йому сльози, що аж по хвилї міг докінчити сей останний стих» [28, 5].

1912 року виступи Франка як читця не організовувалися циклом відчитів, вони мали нерегулярний, принагідний характер. Ось хронологія і репертуар цих вечорів:

Дата	Місце	Прочитаний твір	Джерело
7.12.1911	Тернопіль, на запросини Учительської громади	«Мойсей»	[23]
11.01.1912	Коломия	Поема «Мойсей»	[21]
1.02. 1912	Дрогобич, міський гімнастичний зал	Поема «Мойсей»	[17; 34]
18. 03. і 25.03.1912.	Львів, «Руська Бесіда»	Історичне оповідання «Беата і Гальшка»	[18; 24]

У мемуаристиці про Франка ці виступи охарактерезовані значно більше і вони дають вагомі деталі до характеристики манери читання поета.

Про тернопільське виконання «Мойсея» 17 грудня 1911 року згадують Йосип Гірняк, Яким Ярема та Микола Чайковський. Я. Ярема пише, що Франко «читав спокійно, виразно» [30, 727], Й. Гірняк доповнює, що «з напруженою увагою вся аудиторія прислуховувалась до приглушеного голосу читця [...]» [30, 728]. Цікавою є вказівка М. Чайковського: «Франко прочитав нам свого «Мойсея», починаючи з першої глави, а «Пролог» відклав на кінець» [30, 159].

Прочитання поетом «Мойсея» у Дрогобичі коротко згадане І. Губицьким. За спогадом, І. Франко читав пролог після завершення поеми і «читав його без жодної театральщини, підвищення голосу та жестів, якими так люблять пописуватись артисти. Все було дуже просто...» [30, 759].

Коломийський виступ поета 11 січня 1912 року згадує Юрій Шкрумеляк: «Поет сів при малому столику на краю сцени. Стало тихо-тихо. Франко почав читати «Мойсея», спершу слабо, приглушено, та згодом оживився і читав кілька хвилин сильним голосом, згодом – тихіше, видно втомився, а там знову кріпшав його голос, і так кількома наворотами спадало і наростало його читання» [30, 742]. В. Костащук зазначає, що «Франко читав тихим голосом, але кожне слово чути було чітко, і напоєне воно було такою силою почуття, що западало глибоко в наші серця» [30, 744], а Ю. Бохенський вказує, що «Франко читав тихо, монотонно. [...] Час від часу наголошував важніші слова» [30, 746].

У березні 1912 року Франко виступив з читанням «Мойсея» у Перемишлі. Про цей виступ згадує Ольга Корінець: «Франко сів за столом і почав читати «Мойсея». Пропустив пролог і книга за книгою читав утомленим, одноманітним голосом цю безсмертну епопею високих летів та упадків людського духа. В його читанні затиралися всі сильні місця поеми, не виявлялася ні трохи велика краса твору. Та в тій

хвилині неважне було, як читається, а вся вага була в тому, що читає «Мойсея» сам Франко. Перечитав до кінця і встав. І тоді не то читаючи, а радше з пам'яті став виголошувати пролог «Народе мій...» і дрижати зворушенням... Майже нахлистуючись, обірвався. Франко скінчив. Підніс руки до очей. Він плакав» [30, 758].

Окрім того, як відомо, поет читав поему у Золочеві, Стрию, Бродах і Турці, однак конкретніших спогадів чи вказівок про те, як відбувалися ці виступи не виявлено. За спогадом І. Лизанівського у Золочеві поет читав пролог до поеми «Мойсей» по закінченню всієї поеми [30, 236], а у спогаді Михайла Західного сказано, що Франків «приємний голос і виразна вимова захопила слухачів [...]» [30, 724].

Останній епізод виступу І.Франка з читанням своїх творів мав місце 1913 року у рамках заходів, присвячених 40-літньому творчому ювілею письменника. 6 травня 1913 І. Франко виступав у Чернівцях з прочитанням «Мойсея», про що були повідомлення преси [6, 296–297]. В. Сімович згадував, що поет підходив на сцені «на підвищення, перед ним на підставці – його «Мойсей». [...] І знов тиша. І тільки спереду лунає одноманітний голос поета. І знов слухачі ніяковіють. Думали, почують сильний, повен переливів, із різними перемінами, то високий, то низький живий голос, – а то легко, спокійно пливе слово, як та подільська річка. Слухачі, що привикли до голосних декламацій, поволі звикають. Це ж не декламатор перед ними, не той, що завчив чужу поему, а творець сам, той, що виносив свого «Мойсея» під серцем, що цілого себе вклав у нього, це ж він той Мойсей, народний провідник, що дивиться вже позад себе, має за собою сорок років важкої праці і спокійно, зрівноважений, перед зібраною громадою про неї розповідає» [30, 735]. «Читав поет цей свій твір – доповнює картину вражень своїм спогадом Іван Василашко – тихим, повільним голосом, але з дуже чіткою дикцією та з великою мистецькою експресією, так що всіх нас він прямо зачарував і цілком полонив наші душі своїм читанням» [30, 738].

А на комерсі, який відбувся на початку липня того ж року у Львові по завершенні студентського конгресу, приуроченого до Франкового творчого ювілею, за повідомленням преси «зворушений Ювилят відчитав в заміну кілька своїх творів» [31, 3]. М. Могилянський згадує про це: «Франко згадав, що напередодні, на урочистому ювілейному концерті, багато читали його віршів. «Та тільки мало хто відчуває мої вірші так, як я їх відчуваю... Може, збори хочуть почути, як я відчуваю свої вірші?» Я приніс збірку його поезій «Semper tiro», і він довго читав її» [30, 586]. На жаль, автор спогадів не вказав в якому контексті згадував поет про читання своїх віршів на ювілейному концерті, а тому незрозуміло як трактувати Франкову репліку: чи як власну ініціативу прочитати свої твори, чи як закид артистам щодо недостатнього вирозуміння ними рецитованих творів (а рецитували Розлуцький – поезію «На ріках вавілонських» і Лесь Курбас – кілька поезій із «Зів'ялого листя» [5, 6]).

Наведені факти дозволяють зробити певні узагальнення. Читання перед різними аудиторіями І. Франко принагідно практикував впродовж більшої частини свого життя. Особливо ж активізація цієї справи спостерігалася напередодні і під час 40-річного творчого ювілею письменника (1911–1913 рр.), хоч прикрим стимулом до цього стала його матеріальна нужда. Репертуар читацьких виступів письменника становили здебільшого його власні твори, хоч є документальні вказівки, що читав перед аудиторією твори Т. Шевченка і Гомера. В процесі читання І. Франко кожний раз заново створював твір. Цим, мабуть, були зумовлені корективи, виношувані ним під час читання творів (виголошення прологу до «Мойсея» після прочитання поеми).

Матеріали дають підстави виділити і два типи заходів, в яких читання І. Франком твору спрямовувалося до різних цілей. Читання на «літературних сходинах» (як в 1898 році) відбувалося серед фахівців – колег по перу і мало на меті просте ознайомлення з твором для подальшого переведення

обговорення, дискусії над ним. В такому ж форматі слід тлумачити і рядки листа до управи театру товариства «Руська бесіда» від 6 грудня 1893 року: пропонуючи театрові свій твір «Рябина», Франко зізнається, що п'єса «уже готова і читана мною в присутності проф. Вахнянина і артистів К. Підвисоцького і Лопатинського» [33, 438]. Іншою формою був «відчит» (як в 1911–12 роках): в нинішньому розумінні ця назва викликає асоціації з науковими заходами, конференціями з неодмінним на них виголошенням доповіді. Але «відчити» Франкового часу були аналогічними до сучасного поняття «літературний концерт» – тут відбувалася художня щодо читання презентація мистецького літературного твору.

Два матеріали – передмова до «Вибору деклямаций...» та зафіксоване пресою вступне слово письменника перед відчитами 1911 року – документують його вимоги до читання і не залишають сумніву, що письменників підхід до декламації суголосний вимогам нинішнього мистецтва сценічного слова. Наявність дару образного мислення (чи «живої фантазії» за І. Франком), простоти і природності (чи виразності) разом з продуманістю і глибоким розумінням твору при читанні – ці загальні вимоги до декламації споріднюють Франкове ставлення з вимогами до художнього читання, озвученими у праці Д. Ревуцького «Живе слово» [*порівняй 29, 113–114*] (виданій вперше 1920 р. – отже, 4 роки по смерті поета). Своїми міркуваннями про декламацію І. Франко заторкує істотні для художнього читання потреби літературно-декламаційного аналізу твору, сили, обсягу та рухливості голосу, жестикуляції.

Окремі теоретичні міркування І. Франка не збігалися з його читецькою практикою: зазвичай на один виступ письменник брав один великий прозовий твір чи поему, прочитання якого тривале в часі (лише поема «Мойсей» йде понад годину). Про вибудову Франком своїх виступів з дрібними поетичними творами свідчень нема. Аргументом, виправдовуючим цю розбіжність, було прагнення слухачів

не стільки слухати професійного якісного читання, скільки побачити, послухати самого І. Франка: діяла «марка» ідейного провідника, учителя нації, шаноба до його авторитету, громадянських і творчих заслуг, почесним було почути настанови, заповіти з його уст. І. Франко вимагає від читця під час читання аскетичного зовнішнього спокою (мінімальності жестикуляції і рухів, незмінності виразу лиця), в той же час сам, за спогадами сучасників і відгуками преси, настільки був переповнений емоціями, що часто сльози і плач утруднювали йому закінчення виступу. Причини такого емоційного перечулення можемо хіба припускати, а діапазон їх міг бути дуже великий і різноаспектний (від болючого усвідомлення власної фізичної немочі і матеріальної нужди, через нове і нове переживання створеного твору – до зворушеності прийомом публіки). Правда, щодо жестикуляції, письменник в практиці об'єктивно був змушений лишатися вірним своїм вимогам: він читав здебільшого сидячи за столом і понівечені хворобою руки (вид яких так відволікав увагу публіки) не давали для цього можливості. На думку письменника, декламатор має читати з пам'яті, але сам І. Франко свідомо (і про це він говорив у вступній промові перед відчитами 1911 р.) читав з написаного тексту, зрідка лише в ексклюзивних моментах емоційного підйому декламував з пам'яті.

Спогади про письменника відображають деталі Франкового читання. Голос поета в час читання характеризується як приємний, приглушений, слабий, одноманітний, але здатний до степенування гучності, напруженості і схвильованості. Темп рецитації переважно повільний і спокійний. При цьому неодноразово звертається увага на виразність і експресивність артикуляції при читанні, у спогадах Р. Чубатого під зауваженням про «замітний притиск» окремих слів і уступів і частих пауз криється прагнення письменника до фіксації логічних підвищень і знижень, виділення і наголошення логічним наголосом, а також різними видами пауз ключових моментів твору.

ПРИМІТКИ

[1] Прикметно, що у передмові до видання «Вибір деклямаций...» І. Франко рекомендує прочитання цього перекладу. Зразки гекзаметру у перекладі П. Ніщинського рекомендує для вправ навіть Д. Ревуцький у класичній праці «Живе слово» [29, 53].

[2] Т. Шевченко «Гамалія», Ю. Федькович «Пречиста Діво, радуйся Маріє», С. Руданський «Фірманка з Жидами», К. Устиянович «Великдень», І. Франко «Вічне житє» («Легенда про вічне життя» зі збірки «Мій ізмарагд»), В. Александрів «Притча Христова про сіяча», Б. Грінченко «Хлібороб», М. Кононенко «Заповіт Ярослава Мудрого», А. Метлинський «Глек», М. Старицький «До молодіжи», В. Лиманський «Козачий кістяк», В. Кулик «Захожий косар», А. Могильницький «Русин вояк», С. Петрушевич «Давні пяниці», І. Франко «Великдень 1848 року» (уривок з поеми «Панські жарти»).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вибір деклямаций для руських селян і міщан / Зладив і передмову додав Ів. Франко. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1902. – 63с.
2. *Возняк М.* До ґенези й розуміння Франкової поеми «Похорон» // Діло. – 1934. – № 138. – 28.05. – С. 2–3; № 140 – 31.05. – С. 2; № 141. – 1.06. – С. 2; № 142. – 2.06. – С. 2. № 143. – 3.06. – С. 2–3; № 146. – 6.06. – С. 2–3; № 147. – 7.06. – С. 2–3.
3. Галичина. Відчити д-ра Івана Франка // Рада. – 1911. – № 228. – 11(24).10. – С. 3.
4. Другий відчит д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 239. – 27.10 (14.10). – С. 7.
5. З концертової салї. Сьвяточний концерт в честь Івана Франка // Діло. – 1913. – № 147. – 4.07(21.06). – С. 6.
6. Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965 рр. / упоряд. І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський, А. Сісецький. – К.: Наукова думка, 1966. – 542 с.
7. Інститут Літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів та текстології. – Ф. 3. – № 1614. – Арк. 17–18.
8. *Крушельницький А.* Іван Франко (поезія). – Коломия: Галицька накладня Якова Оренштайна, б. р. – 279 с. – Серія: Літературні характеристики українських письменників, ч. 1.
9. Літературний відчит д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 263. – 27.11.(4.11). – С. 7.

10. Новинки // Друг. – 1876. – Ч. 6. – 15(27).03. – С. 96.
11. Новинки. Для Львовян // Руслан. – 1903. – № 263. – 19.11(2.12). – С. 2.
12. Новинки. Відчити д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 236. – 24.10 (11.10). – С. 5.
13. Новинки. Літературни сходины // Діло. – 1898. – № 34. – 13(25).02. – С. 3.
14. Новинки. Літературни сходины // Діло. – 1898. – № 46. – 27.02 (11.03). – С. 3.
15. Новинки. Літературни сходины // Діло. – 1899. – № 7. – 11(23).01. – С. 3.
16. Оповістки. Відчити д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 232. – 19.10 (6.10). – С. 6.
17. Оповістки. Д-р Іван Франко // Діло. – 1912. – № 22. – 29(16).01. – С. 6.
18. Оповістки. Д-р Іван Франко // Діло. – 1912. – № 61. – 16(3).03. – С. 6.
19. Оповістки. Літературні відчити д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 245. – 3.11(21.10). – С. 7.
20. Оповістки. Літературні відчити д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 256. – 17.11(4.11). – С. 7.
21. Оповістки. Літературні відчити д-ра Івана Франка // Діло. – 1912. – № 7. – 10.01.1912 (28.12.1911). – С. 6.
22. Оповістки. Літературний відчит д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 263. – 27.11(4.11). – С. 7.
23. Оповістки. Літературний відчит д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 276. – 13.12(30.11). – С. 7.
24. Оповістки. Нині // Діло. – 1912. – № 68. – 25(12).03. – С. 6.
25. Оповістки. Пятий літературний відчит д-ра Івана Франка // Діло. – 1911 – № 259. – 22.11(9.11). – С. 7.
26. Оповістки. Семий і осьмий літературний відчит д-ра Івана Франка // Діло. – 1911. – № 268. – 2.12(19.11). – С. 5.
27. Оповістки. У Станиславові // Діло. – 1911. – № 261. – 24.11(11.11). – С. 7.
28. *Ревакович Т.* Літературні відчити Івана Франка // Діло. – 1911. – № 267. – 1.12(18. 11). – С. 5.
29. *Ревуцький Д.* Живе слово: Теорія виразного читання для школи. – Львів, 2001. – 200 с.
30. Спогади про Івана Франка / Упорядкування, вступна стаття, примітки М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 2011. – 814 с.
31. Студентський конгрес // Діло. – 1913. – № 148. – 5.07.(22.06). – С. 3.
32. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – Т. 48. – К.: Наукова думка, 1986. – 767 с.
33. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – Т. 49. – К.: Наукова думка, 1986. – 810 с.
34. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – Т. 50. – К.: Наукова думка, 1986. – 703 с.

Афіша виступу Івана Франка з прочитанням поеми «Мойсей» в Перемишлі. З фондів Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка

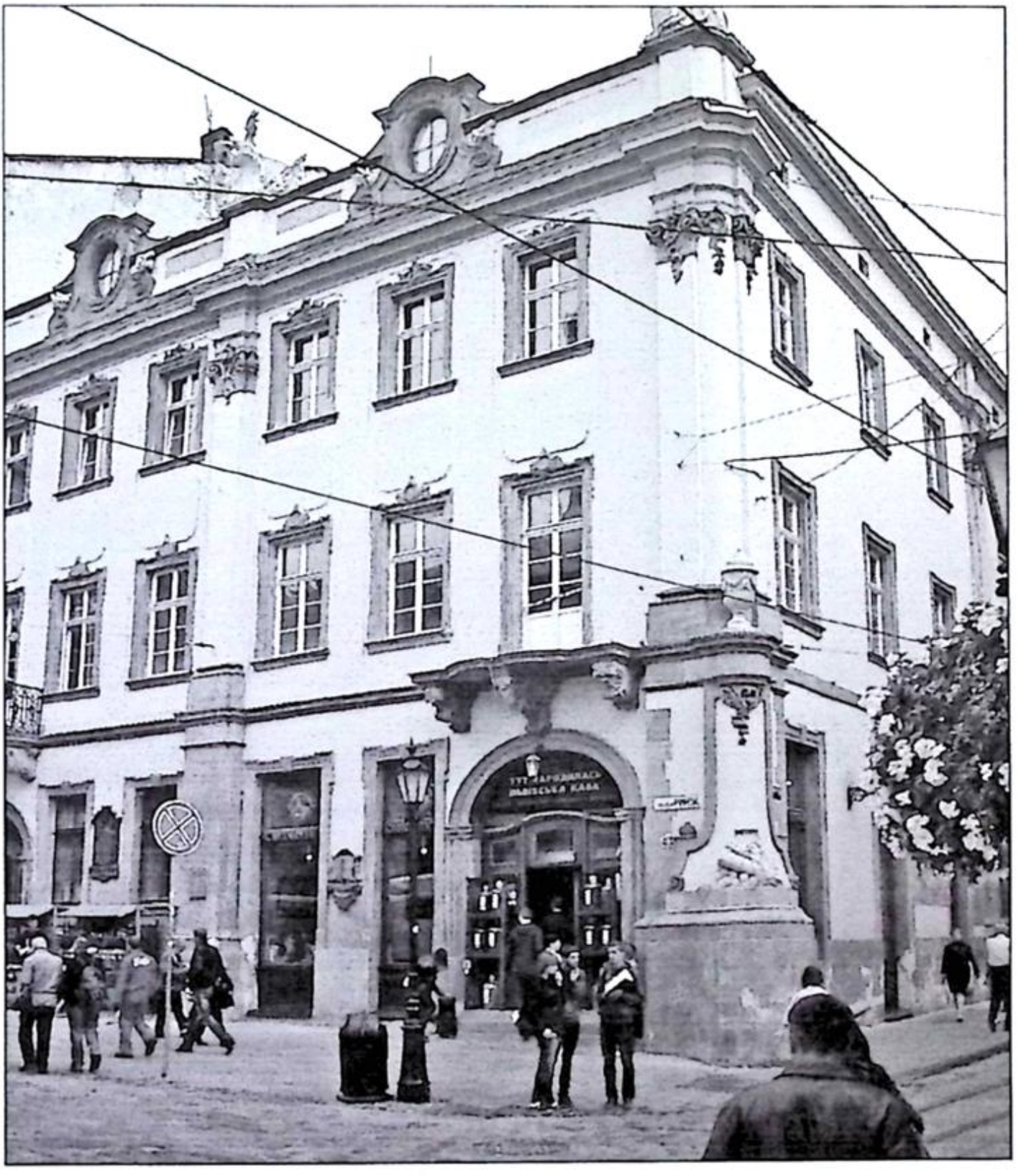

Львів. Площа Ринок. Кам'яниця товариства «Просвіта».
В цьому будинку містилися «комнати «Руської Бесіди»,
де Іван Франко виступав з прочитанням поеми «Мойсей».
Сучасне фото

Станіславів (нині Івано-Франківськ). Колишній будинок «Руської Бесіди», в якому Іван Франко виступав з прочитанням поеми «Мойсей». Сучасне фото

Меморіальна дошка Івану Франкові на колишньому будинку «Руської Бесіди». Сучасне фото

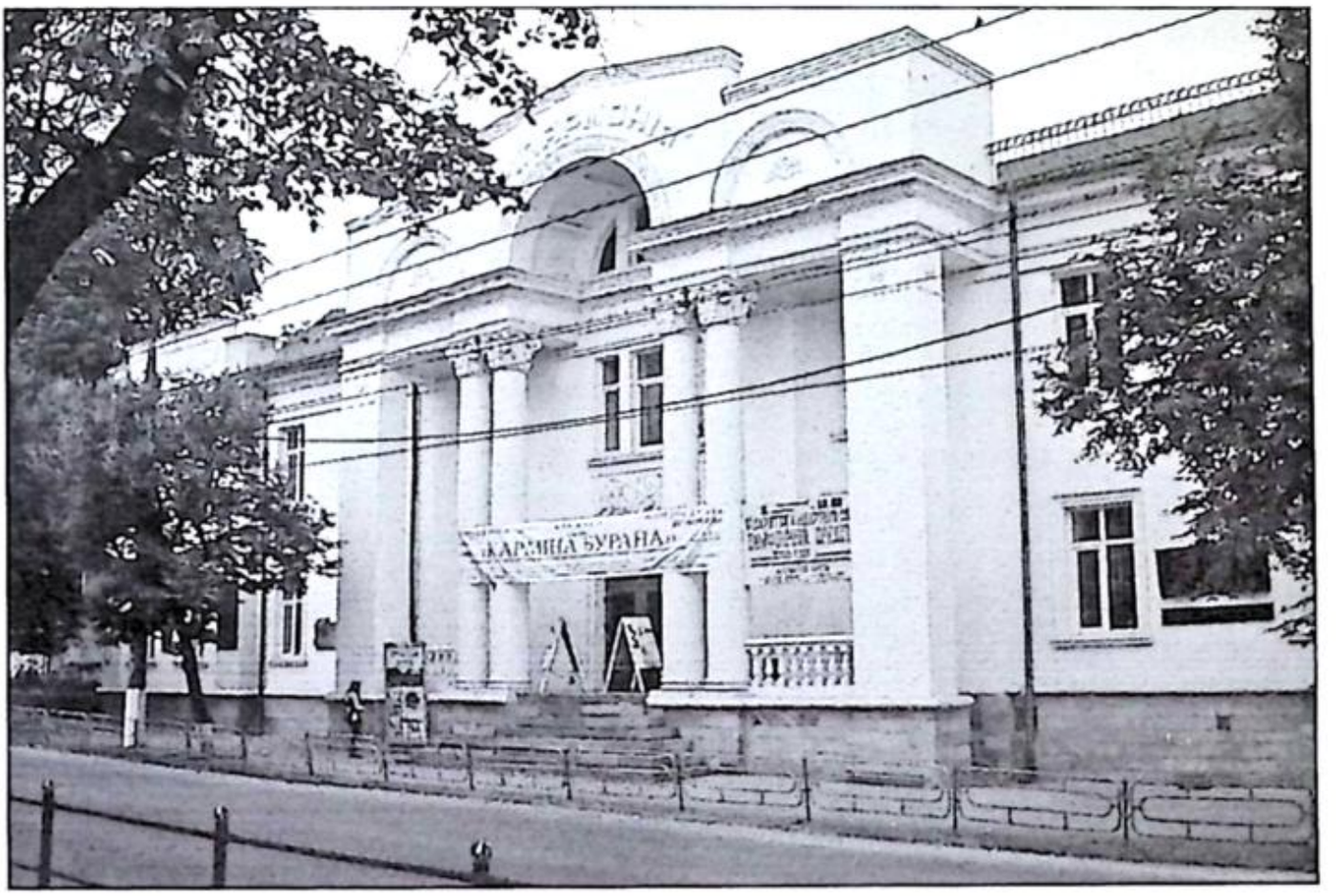

Тернопіль.
Будинок колишнього Народного Дому (нині – приміщення Тернопільської обласної філармонії), в якому Іван Франко виступав з прочитанням поеми «Мойсей». Сучасне фото

Меморіальна дошка Івану Франкові на будинку нинішньої Тернопільської обласної філармонії

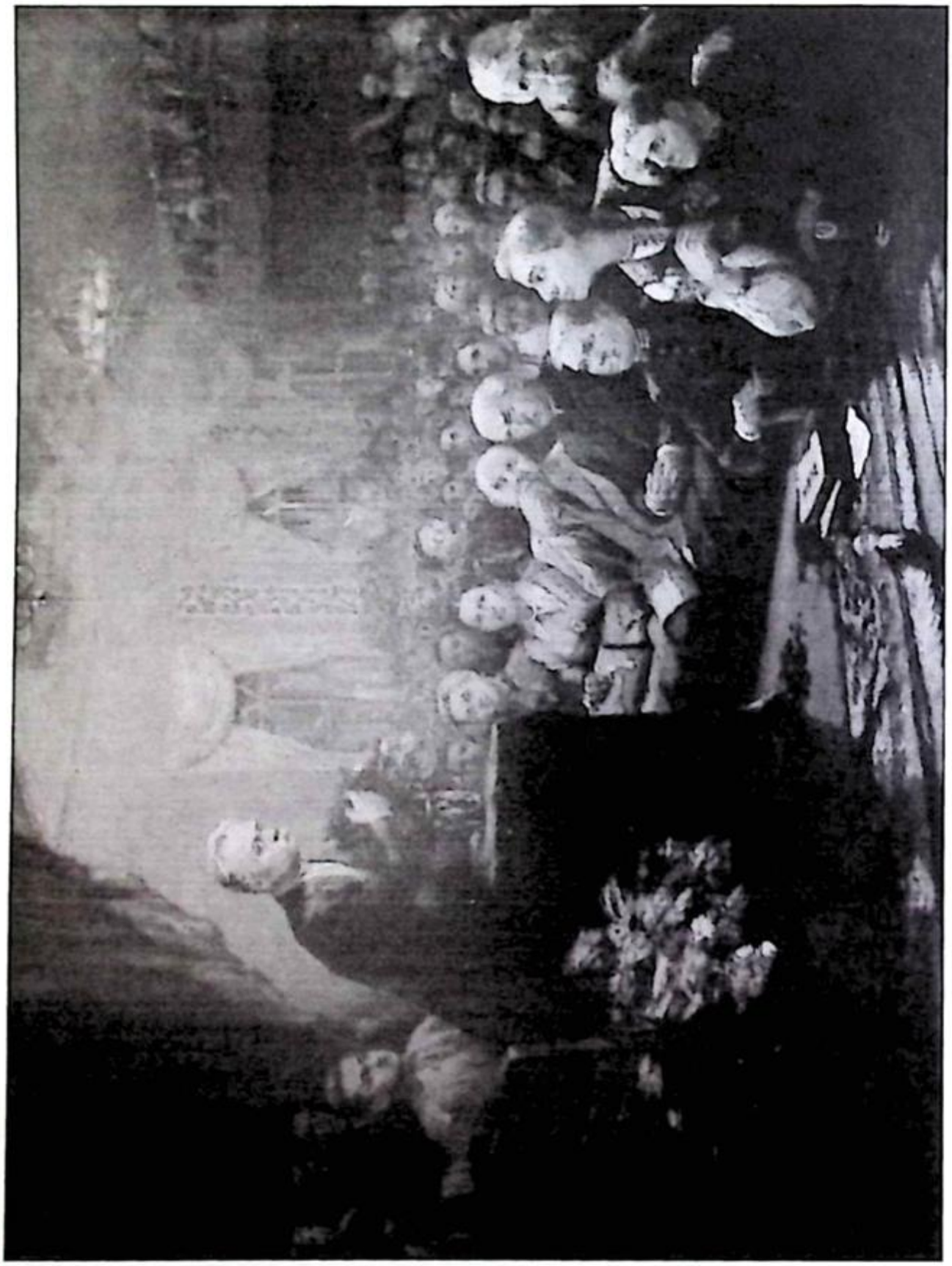

Картина художника Івана Богині «Іван Франко читає поему «Мойсей» в Народному Домі м. Тернополя 1911 рік.» (1956). Оригінал картини прикрашає нині хол Тернопільської обласної філармонії

Будинок Народного Дому (колишній концертний зал «Щадничої каси») у Коломиї, де 11 січня 1912 року Іван Франко виступав з прочитанням поеми «Мойсей». Сучасне фото

Меморіальна таблиця з барельєфом Мойсея (скульптор Роман Захарчук) на будинку колишньої «Щадничої каси» в Коломиї, відкрита і освячена 27 серпня 2011 року до століття прочитання Іваном Франком поеми «Мойсей»

ЯКИМ ГОРАК

ФРАНКІАНА У РОБІТНІ ТВОРЧОГО ДУХУ СВЯТОСЛАВА МАКСИМЧУКА

Серед найулюбленіших і найчастіше виконуваних Святославом Максимчуком авторів особливе місце в його репертуарі належить творчості Івана Франка. Визначальною подією в творчій біографії артиста щодо цього став не лише постійний інтерес до огрому творчості І. Франка, але й перемога на Всеукраїнському конкурсі читців з нагоди 110-річного ювілею письменника. Перемога ознаменувала блискучий початок кар'єри молодого артиста і визначила постійне творче зацікавлення С. Максимчука Франковою творчістю, постійне її осмислення і усвідомлення потреби пропагувати її своїм мистецтвом. Франко приваблює С. Максимчука передовсім як «явище національного інтелекту» (Є. Маланюк), з його універсалізмом – всеохопністю різних життєвих явищ. Франків універсум зафіксований у різномаїтті літературних жанрів (поезія, проза, публіцистика, драматургія) і тематики (громадсько-патріотична, інтимна, морально-дидактична лірика, філософські полотна) творчості. Франкове слово вабить С. Максимчука актуальністю, свіжістю звучання, вихованням моральних чеснот людини, її громадянської позиції. Органічності засвоєння Франкового тексту артистом сприяє його жвава зацікавленість франкознавством. Постійне перебування в епіцентрі всіх подій, пов'язаних з дослідженням і вшануванням І.Франка, сприяє поглибленню обізнаності тими явищами, подіями, процесами з життя автора, які

значною мірою відобразилися в його творчості і без відчуття передачі яких належна інтерпретація творів немислима.

Перші аудіозаписи С. Максимчука відразу були пов'язані з Франковою музою. В різні роки ним здійснювалися записи фрагментів чи окремих творів письменника на грамплатівки (для фонохрестоматії з української літератури для середніх шкіл), для телеефіру (поема «Похорон»). на аудіокасетах (поеми «Похорон», «Мойсей»), компактдисках («Іван Вишенський»). Всі ці записи, незважаючи на якість інтерпретації, певну підсумковість їх в еволюції виконавської майстерності С. Максимчука були принагідними, несистематичними спробами фіксації Франкових творів на різних видах звуконосіїв.

Першим підсумком систематичної праці читця над Франковим словом стала поява диску «**Франкіяна**», яким С. Максимчук подав широку панораму всіх етапів творчості Франка, використавши матеріал не лише виданих за життя поета збірок, але й навіть твори поза збірками. Ось список записаних на диску творів у їх хронологічному і позбірковому порядку:

Рік	Поетична збірка	Твори зі збірки	Інші твори поза збірками
1887	«З вершин і низин»	«До моря сліз», «Каменярі»	
1898	«Мій Ізмарагд»	Цикл «Поклони»: «Україна мовить», «Рефлексія»,«Сідоглавому», «Декадент»; Цикл «Притчі»: «Притча про віру», «Притча про красу», «Притча про приязнь», «Притча про вдячність»; Цикл «Паренетікон» – 10 афоризмів; Цикл «Легенди»: «Арот і Марот», «Указ проти голоду»	2 промови на ювілеї 25-ліття творчої діяльності; пролог «Великі роковини», оповідання «Доктор Бессервіссер», передмова «Дещо про себе самого», поема «Похорон»
1900	«Із днів журби»	Поема «Іван Вишенський», поезія «Школа поета»	

1905			Поема «Мойсей»
1906	«Semper tiro»	Пролог до поеми «Лісова ідилія», Цикл «На старі теми»: поезія «Антошкові П» цикл «Нові співомовки»: «Цехмістер Купер'ян», «Сучасна приказка», «Майстер Свирид», «Трагедія артистки»	Оповідання «Будяки»
1911	«Давнє і нове	Поезії «О. Лунатикові», «Женщина»	
1916			Поезія «Зоні Юзичинській»

Основний як кількісний, так і змістовий акцент щодо вибраних для запису творів зроблено на збірках «Мій ізмарагд» та «Semper tiro» і творами, написаними в період виходу цих збірок. Можна навіть зауважити, що в частині поетичних творів (не беручи до уваги оповідань, промов, прологу «Великі роковини» та тріади поем) по композиції послідовність записаних творів наближається до структури згаданих двох збірок: «Дещо про себе самого» – як передмова до збірки, цикл «Поклони» (як в «Моєму Ізмарагді») – «Україна мовить», «Рефлексія», «Сідоглавому», «Каменярі», Пролог з «Лісової ідилії»; відтак цикл притч, легенд («Арот і Марот», «Указ проти голоду») і «Паренетікон» (знову ж з «Мого Ізмарагду»); «Із нових співомовок» – твори з циклу «Нові співомовки зі збірки «Semper tiro». Дотримуючись назагал структури збірок, артист наче «засвітив» два потужні кульмінаційні пункти Франкової творчості, два періоди найвищого злету його як громадянина, мислителя і письменника.

Диск «Франкіяна» у доробку С. Максимчука займає цікаве і особливе місце різножанровістю виконаних творів. Серед них звернемо детальнішу увагу на пролог «Великі роковини» і оповідання «Доктор Бессервіссер».

Оповідання «Доктор Бессервіссер» С. Максимчук долучив до репертуару незабаром після перемоги на конкурсі. Це був

певний ризик для починаючого тоді свою кар'єру артиста: окремі уступи твору (особливо епізод з трьома кокардами) є аж надто гострим натяком для радянського режиму. Виконання цього твору – перше ж свідчення майстерного володіння артистом сатирою і гумором. «Він до того прекрасно відчуває природу комічного, тому й досягає найяскравішого розкриття й донесення до слухача всього смішного й потворного, що криється в душі персонажа» [6, 156–157] – пише про Максимчукове виконання цього твору В. Русанов.

За спогадами М. Мочульського, «один з видатних наших письменників узяв собі був навіть оцю сатиру дуже живо до свого серця і зламав своє критичне перо [...]» [8, 514]. Володимир Дорошенко зазначає, що прототипом Бессервіссера був Франків приятель Василь Щурат[1]. Це пояснює чому в тексті твору І.Франко неодноразово апелює до літературних пам'яток давнини (Руського літопису, «Слова о полку Ігоревім», байок Езопа тощо): цим показано основну сферу наукових занять В. Щурата.

С. Максимчук, інтерпретуючи твір, не прагне дати портрет конкретного змальованого Франком приятеля, але узагальнює його до алегорії – як тип людини-українця. Оперуючи тільки Франковим текстом, артист переносить цей образ в контекст нинішнього дня, застосовуючи для цього широко практикований і ефектно застосовуваний ним у читацькій практиці прийом прочитання, розкриття авторської алегорії (символу) у різних контекстах. Цей прийом, до слова, демонструє С. Максимчук і в прочитанні інших Франкових творів, записаних на диску («Каменярі», «Женщина», «Школа поета», усі притчі і співомовки, оповідання «Будяки»).

---

[1] «А як же влучно схарактеризував Франко Щурата в сатирі «Доктор Бессервіссер». Щурат до самої смерті не міг простити йому цієї характеристики, що як реп'ях прилипла до нього. Зі злості пустив чутку, що Франко неправий син якогось жида, тому він і рудий, і такий юдофіл у своїй творчості («Сурка» та інші жидівські мелодії)» [8, 561].

Оповідання «Доктор Бессервіссер» вирішене актором в дусі викривальної промови. Артист послуговується не стільки засобами для читання художнього оповідання (виконавська композиція, вибудова основних драматургічних точок – експозиції, ходу дії, зав'язки, кульмінації, змалювання характерів, персоніфікація тощо), скільки засобами, притаманними для наукових доповідей, промов. Від їх тону інтерпретацію відрізняє лише більш ожвавлений (більш тривіальний, наче розповідається в безпосередньому, неофіційному товаристві), підкреслено саркастичний тон розповіді.

Основним виконавським засобом, віртуозно застосований артистом, є палітра різних видів пауз, особливо психологічних, які своєю природою покликані виокремлювати, підкреслювати значуще, зосереджувати на ньому увагу. Ними артист підкреслює у своїй промові типові риси літературного героя і цим досягає сатиричної загостреності усієї цілості. Уже при першому прослухуванні твору помітні тривалі паузи між кожним абзацом, уступом твору. Цим читець дає можливість слухачеві осмислити сказане, розшифрувати закладену алегорію.

Психологічні паузи артист використовує постійно, іноді на дуже малих текстових фрагментах, використовуючи їх у різних видах, уникає монотонії у застосуванні. Ось зразки застосування психологічних пауз в їх еталонному вигляді (*паузи позначаю тут і далі* |): «Злі язики торочать, що у нього нема ніякого | переконання |». «[...] а через ніч нема-нема та й | знесе зозулине яйце і положить його в гніздо клерикалів | або мамелюків». Одним із виявів психологічних пауз є протягування (*фрагменти, читані з протягненням, підкреслюю. – Я. Г.*). «Бачите, є два роди знаючих людей: такі, що щось знають добре, і такі, що знають усе | ліпше. У других знання є знання компаративне, не релятивне, а власне компаративне». Підкреслення паузою і протягування слова «ліпше» має істотний змістовий підтекст, позаяк визначальна риса характеру Бессервіссера полягає в тому, що знати ліпше від

інших. З аналогічною метою протягування того ж слова у реченні: «Я й забув сказати, що наш любий доктор Бессервіссер належить власне до сеї другої категорії, до тих людей, котрі знають | усе ліпше […]». Для підкреслення ще однієї риси героя – його амбіційності, відчуття вищості над іншими людьми актор двічі в реченні застосовує протягування: «Се мусить бути | вроджена прикмета характеру | так, як хміль має те до себе, що високо виростає і пишно буяє | тільки на тичці |». З тою ж метою застосоване протягування і в реченні: «А всі вони мають одну підшивку: незламне переконання про власну вищість». Підносячи політичну невизначеність, а водночас і вищість Бессервіссера над іншими партіями, С. Максимчук виділяє це наступним чином: «Стоячи понад партіями, він уважає натуральним обов'язком своєї вищості не позбавляти нікого свого «лицезрінія». […] Се знак дійсної | незалежності | його характеру». Висловлюючи за автором свою людську симпатію до героя, актор знову ж підкреслює його значення: «Приємно знати, що коли чоловік зробить чи напише яку дурницю, ось тут близько тебе є щирий друзяка, котрий зараз, в інтересі публічного добра, викаже тобі, що ти | ідіот | і що він сам зробив би се далеко ліпше. В серці будиться радісне чуття: ну, | ще не вмерла Україна, коли має таких синів |».

Інший дуже доречний вид психологічних пауз, який природньо створює ефект невимушеності розповіді – так звана фігура шукання, коли промовець не може знайти відповідного слова для виразу думки. У наведених текстових фрагментах С. Максимчук спрямовує застосування фігур шукання на підкреслення рис героя: «Шановний доктор має в собі щось подібне | $_{\text{пошук слова}}$ до наелектризованої палички | $_{\text{пауза}}$ лаку […]». «Вам воно видається парадоксальним, так як | $_{\text{пошук слова}}$ коли би хтось, бачачи пана в фраку і білих рукавичках, смів питати, чи є у нього сорочка?». «Всюди, в кождій програмі, в кождій роботі зараз знайде щось таке, що він знає і розуміє ліпше, і, очевидно, | $_{\text{пошук}}$ в такім разі його сумління

не позволяє йому писатися на гірше і прикладати руки до його осягнення. Всяке окруження, | пошук слова всякий Fühlung [*контакт. – Я. Г.*] з сусідами, всяка організація стісняє його незалежну вдачу».

Пролог «Великі роковини» у репертуарі Святослава Максимчука з'явився напередодні проголошення Української Незалежності. Для початку артист кілька разів випробовував його виконання перед невеликими аудиторіями, а на широкій естраді уперше представив його 1990 року у Київському палаці «Україна» у присутності всього державного керівництва тоді ще радянської України на виступі в рамках Міжнародного фестивалю української поезії. Відтоді твір міцно закріпився у репертуарі читця і є його неодмінною «козирною картою» на масових національно-патріотичних академіях, вечорах. Особливо пам'ятними для С. Максимчука стали виконання цього твору у тому ж палаці «Україна» з нагоди 5-ї річниці незалежності України 1996 року (з цим збігався і 140-річний ювілей І. Франка) і під час Помаранчевої революції на Майдані у Києві 2004 року.

Твір написаний І. Франком 1898 року до свята столітніх роковин нової української літератури (до століття виходу «Енеїди» І. Котляревського) і був виконаний перед ювілейною виставою «Наталки Полтавки» 31 жовтня 1898 року у Львівському скарбківському театрі актором Левом Лопатинським. Розгорнуті рецензії преси, сповнені найвищих похвал авторові й артистові, дають хіба констатативно-емоційну оцінку виконання прологу і на факті скорочення твору «в маркантних уступах» [16, 1] на вимогу поліції. «Драматичний прольог д-ра Ивана Франка, виголошений п. Лопатиньским, хоч і обкроєний поліцією, потрясав душею до глубини. З послідніми словами прольогу залунала в театрі урочиста пісня народного имну «Ще не вмерла Украина», котру публика відспівала стоячи. Оплескам, викликуючим то декляматора то автора прольогу не було кінця» [7, 1] – пише рецензент «Діла». Напередодні у тій же газеті Франків твір було опубліковано

повністю [11]. Згодом, *Л. Лопатинський* (під псевдонімом «Зенон Наколесник») 1907 р., перебуваючи під безсумнівним впливом створеного І. Франком образу Козака-Невмираки, видав власний драматичний твір у віршах «Невмирака. Історична фантазія в одній дії», який зазнав дошкульної критики І. Франка у ґрунтовній рецензії [12].

В інтерпретації твору С. Максимчук постає виконавцем сценічного образу (Козака Невмираки), персонажем драматичної вистави (моновистави), в якій він є єдиним діючим персонажем. Ця малопомітна деталь набуває тим більшого значення, що пролог – єдиний із записаних С. Максимчуком творів, де читець виступає в такому амплуа. Оскільки виконання прологу здійснюється в умовах аудіозапису, де відсутня можливість візуального ряду, актор вимушений вклинювати ремарки про сценічні події і декорації. Ті ж ремарки, які стосуються характеристики зображуваного героя, дають вказівки щодо характеру рецитації – опускаються і враховуються артистом при виконанні.

Виконавська композиція прологу чітко вкладається в тричастинність відповідно до трьох фаз емоційного переживання і роздумів Козака-Невмираки. Перший розділ – це монолог козака в образі старезного діда на могилі з тяжкими роздумами над трагічною історичною долею України, який завершується ударом грому і символічним западанням козака в землю.

У цьому розділі І. Франко переосмислює втечу Енея з Трої. На відміну від поеми І. Котляревського, у якій втечі Енея не надано принципової ваги, вчинок Енея трактується Франком як ізгойство – покинення в біді своєї батьківщини і шукання кращого в чужих краях. Подібне трактування знаходимо в іншому пролозі Франка, написаному 1888 року до ювілейної вистави театру «Руської Бесіди» в пам'ять 50-х роковин смерті І. Котляревського і виголошеному зі сцени Степаном Яновичем (батьком славетного *Леся* Курбаса). Засудження вчинку Енея засвідчуються такими рядками з цього прологу:

І як Еней із пожарища Трої
Забрав послідні святощі народні
І рушив в світ шукать землі нової,
Нової вітчини [...]

Частковим проявом переосмислення є істотні зміни тексту, які привносить Франко при цитуванні першої строфи «Енеїду» на початку «Великих роковин» (жирним курсивом виділяємо текстові і синтаксичні відмінності):

	Текст І. Котляревського в «Енеїді» (за сучасними виданнями)	**Текст І. Франка у «Великих роковинах»** (за першодруком у «ЛНВ»)
(1)	Еней був парубок моторний	Еней був парубок моторний
(2)	І хлопець хоть куди ***козак,***	І хлопець хоч куди ***козак!***
(3)	Удавсь ***на всеє зле*** проворний,	***На лихо*** вдав ся він проворний,
(4)	Завзятіший од всіх бурлак.	Завзятїйший од всїх бурлак.
(5)	***Но*** греки, як спаливши Трою,	***Та*** Греки, як спаливши Трою,
(6)	Зробили з неї скирту гною,	Зробили з неї скирту гною,
(7)	Він, взявши торбу, тягу ***дав;***	Він, взявши торбу, тягу ***дав.***
(8)	***Забравши*** деяких троянців,	***Набравши*** деяких Троянцїв,
(9)	Осмалених, як гиря, ланців,	Осмалених як гиря ланцїв
(10)	П'ятами з Трої накивав.	Пятами з Трої накивав.

Якщо засудження Енеєвого вчинку – це концепція І. Франка, то зображення Енея втікачем (ізгоєм) присутнє вже у Вергілія. Трактуванням Енея І. Франко ближчий до античного Вергілія, ніж до українського І. Котляревського. Це спостереження тим цікавіше, що І. Франко критично оцінював літературну вартість Вергілієвого епосу [14, 262]. У Вергілія Еней, свідомий свого вимушеного ізгойства, зовсім не так легко і безболісно покидає Трою, як це описано у І. Котляревського: спочатку він спостерігає її у вогні, рятує з палаючого дому свого батька Анхіса (II, 720 і далі), у тисняві і паніці втрачає дружину Креузу. Тінь загиблої Креузи промовляє до Енея (*курсив в цитатах мій. – Я. Г.*):

В землі далекі ти підеш,
ізгоєм скородити будеш широке
Море…

(II, p. 779–780) [1, 61]

Покинути Трою закликає Енея Анхіс (II, p. 637–639). У розповіді Дідоні (яку зовсім пропустив у поемі І. Котляревський) Еней не раз наголошує вимушеність своєї втечі (III, p. 4–5, IV, 340–344), називає ізгоями себе і своїх товаришів, що втеча здійснена не з його волі (IV, p. 361) і через те сприймається ним зі смутком:

Тож береги я, й поля, і пристань в сльозах залишаю,
Де була Троя. *Ізгоєм* пускаюсь на море, зі мною
Друзі і син, разом з нами й пенати, й великі богове.

(III, p. 10–12) [1, 65]

Серед доробку С. Максимчука є запис виконання першої та фрагменту третьої частин «Енеїди» І. Котляревського на аудіокасеті. Порівняння виконання артистом першої строфи «Енеїди» у цьому записі та у «Великих роковин» І.Франка дає унікальний приклад тонкого відчуття артистом стилю. Кожен обізнаний в українській класичній літературі уявить собі результат, який має дати показ цієї різниці стилю двох авторів: легкий, спрямований на травестію лірико-епічний стиль Котляревського і сповнений драматизму, глибокого філософського осмислення стиль Івана Франка. В інтерпретації артиста ця відмінність передана в такий спосіб: Котляревського декламовано срібним тоном, що зрештою відповідає тій радості, гумору, насолоді від життя, випромінюваними зі сторінок поеми «Енеїда», його рецитація на межі між співучим і баєшним підходом. У Франка – мідний тон, тон обурення від легковажного вчинку Енея і тута над його наслідками (що відповідає авторській ремарці в тексті – «декламує глухо, іронічно»), підхід баладний. У рецитації Котляревського пауз майже нема, все читається наче на од-

ному подиху, короткі паузи, якщо й є, то лише логічні, темп жвавий. У Франка– більша насиченість паузами, причому більше психологічними, кожне слово, наче олово, важке, темп повільніший.

Тонке відчуття і диференціація С. Максимчуком стилістики Франкового прологу від його джерел демонструє і виконанням першого розділу виконавської композиції. Так, у першому ж, після цитати, рядку Франкового прологу Троя утотожнюється з Україною:

Вона горить! Та Троя-Україна
Палає, гине, з серця точить кров.

Валерій Шевчук доводить, що утотожнення Трої з Україною (чи Київською державою) було характерним для барокової літератури і показує це утотожнення на прикладі джерел «Енеїди» І. Котляревського, які дають ключ до розшифрування поеми, зокрема «Діалог Енея з Турном» та «Діалог Малоросії і Великоросії» [15, 652]. У цьому – епоха І.Котляревського з характерною бароковою символікою, до прочитання якої необхідно знайти «ключ». Враховуючи думку В. Шевчука, С. Максимчук привносить її до інтерпретації прологу й ілюструє цим цікаву «точку дотику» так стильово різних І. Франка та І. Котляревського.

А от щодо сильного алегоричного образу Велетня (ангела), що б'є у дзвін, яким є небо, який завершує виниклий внаслідок ізгойства образ пустки, руїни, смерті національного життя в цьому розділі прологу – С. Максимчук його спорідненість з написаною приблизно одночасно з прологом поемою «Похорон», тематика якої теж пов'язана із знівеченням національного життя (а власне – національною зрадою).

Поема «Похорон»

А голос все міцніє, б'є блакить...
Ні, се блакить є тим великим дзвоном,
А велетень по ньому б'є щомить!..

Пролог «Великі роковини»

Так, ангел дзвонить. Молотом з алмазу
Він б'є о хрусталевий неба звід.

Подібним є і місце появи цього образу у драматургічному розгортанні обох творів – це зав'язка, тиха кульмінація, образний, драматургічний злам, переворот. У поемі це стається після промови Мирона, різкий тон якої стає приводом до інциденту – всі присутні на учті зриваються з місць, бажаючи на місці силою поквитатися з промовцем – ватажком-зрадником придушеного повстання. Почутий звук дзвона змальовано низкою образних асоціацій (хуртовина, зростаючий спіж, дзвонар-велетень), потім – гри кольорового світла:

Ось блиск посинів і страшенний грім
Чи з неба? З пекла? Все зглушив, основи
Землі потряс, і похитнувся дім.

Подібно ж у пролозі після звернення Невмираки до сонця з проханням сховатися, щоб не бачити згарищ і руїн, страшніших пекла (sic!), чути звуки дзвону і образ ангела-дзвонаря спричиняє згадки найболючіших національних поразок України. Поема «Похорон» І. Франка, як відомо, стала визначальним дебютним твором у творчій кар'єрі С. Максимчука. Тому образність, символіка, контексти у різних Франкових творах, які є спільними з поемою, відчуваються артистом чи не на підсвідомому рівні і сприяють моментальному попаданню артиста у свою стихію і переконливості засобів її втілення.

Другий розділ виконавської композиції прологу – значно коротший – показує вже відмолоділого після столітнього сну козака, який встав поглянути на Україну пізнішого часу і не вірить вже в її існування. З цього відчаю виводить його і перетворює відчай на радість почута пісня «Ой, гук, мати, гук» [2],

[2] Ймовірно, поет мав на увазі обробку цієї пісні М. Лисенком. Цікаво, що поетичний текст цієї пісні є серед 22 пісень, тексти яких Франко надіслав М. Лисенкові [4, 412]. У паспортизації цього тексту зазначено, що пісню «Від Яцка Теслюка з Батятич Жовківського пов. в р. 1877

звучання якої Франко передбачає в тексті. Відтак поступове крещендо з кульмінаційним утвердженням невмирущості України в кінці твору і становить суть третього розділу виконавської композиції поеми. Тут для С. Максимчука найважнішим є етичний акцент всього твору, в якому Франковими словами, сповненими надії повернення національних сил в рідний край, артист водночас висловлює свою громадянську позицію – саме покинення кращими інтелектуальними силами своєї батьківщини заради матеріальних дібр у чужих краях є причиною як ізгойства, так і національної руїни. Лише повернення їх, цілеспрямована праця для свого народу можуть налагодити справу і відродити націю:

Ті, що перед сто літами,
Як згорів наш рідний дім,
Накивать йому п'ятами
Не задумались зовсім, –
Ті під материні крила
Знов згорнулися в любві,
І бажають в рідній хаті
Рай зготовити собі.

Оскільки столітній ювілей української літератури, з нагоди якого Франко написав пролог, наклався на 250-ліття перших воєнних перемог козаків під гетьмануванням Богдана Хмельницького, у цьому розділі художньо змальовується картина нічної козацької ради за участю гетьмана, а попри те зазначає свою оцінку діяльності Б. Хмельницького[3]. Слова «Кожний

записав і мелодію переняв Іван Франко». Своє опрацювання М. Лисенко опублікував у третьому «десяткові» хорових обробок народних пісень 1889 року.

[3] У листі до М. Драгоманова від 14.01.1893 р. І. Франко ділиться задумом про написання драматичної трилогії про Б. Хмельницького [13, 377]. Із задуманих трьох драм («Жовті води», «Берестечко», «Смерть Богдана») дві перші стосуються тих історичних подій, які згадані в пролозі. На жаль, Франко не зреалізував цього задуму.

може стать Богданом, Як настане слушний час» вказують, що І. Франко вважає, що Б. Хмельницького визначним політиком і керівником зробили обставини – йому пощастило опинитися у потрібний момент на потрібному місці і зуміти спрямувати у правильне русло накопичену в народі енергію до боротьби. Зв'язок згадки про Хмельницького з попереднім текстовим фрагментом – осмисленням Енеєвого ізгойства – має сенс: саме за гетьманування Б. Хмельницького відбулася значна еміграційна хвиля – відтік людності з рідних земель, що було однією з негативних сторін політики великого гетьмана.

Цікавою деталлю у Франковому описі козацької ради є перегук окремих рядків прологу із поезією галицького поета Ксенофонта Климковича (1835–1881) «Тарасові на вічную пам'ять! У пяті роковини його смерті»[4]. Цей вірш публікувався також окремо і роздавався у Львові на поминальній Службі Божій за Кобзарем у 1866 році. У цьому творі, опублікованому у «Русалці» (1866. – № 10. – 5.03.), є рядки, які, наче в мініатюрі, разюче нагадують рядки і концепцію заключного розділу Франкового прологу:

Хіба ж на світі мало нас?
Хіба ж дух козачий згинув?
Хіба ж дарма співав Тарас?
Ні – ще не вмерла Україна [9, 332].

---

[4] До речі, 1862 року К. Климкович написав поезію, однойменну до Франкового прологу – «Великі роковини». Твір був написаний «з нагоди ювилею «1000-літнього істнованя Руси», котрий особливо в офіціяльній Росії дуже урочисто сьвяткував ся, а цар Александр II прислав і чотиром галицьким Русинам (канонїкам Куземскому і Добрянскому, професорови Головацкому і лїтератови Дїдицкому) россійскі ордери» [9, 431]. Хоч твір присвячений зовсім іншій нагоді, за поетичним стилем мало не дослівно нагадує поезії Т. Шевченка, а щодо концепції без сумніву дуже поступається Франковому прологу – все ж, з Франковим прологом він виявляє ідейну схожість щодо осмислення вікової української історії (без покликання на конкретні події) і – особливо – проблеми чужинства у своєму домі.

Попри спільний для Франка і Климковича загальний вихід пафосу на початкові слова національного гімну, перший рядок наведеного перегукується з Франковим

Мовиш: «Мало їх?» Невже ж?
Що? На тридцять міліонів
Десять тисяч не найдеш?.

Другий рядок асоціюється зі строфою Франкового пролога:

Чи послабли ваші сили?
Потупилися шаблі?
Чи в серцях ви погасили
Дух лицарський взагалі?

Невідомо, чи знав Франко конкретно цей вірш К. Климковича і чи мав він якийсь вплив на написання прологу, однак такий перегук з поезією, присвяченою п'ятиліттю смерті Т. Шевченка образно, ідейно, тематично не чужий Франковому твору.

Шевченківський вплив на пролог, особливо на перший його розділ, проявляється у схожості із концепцією Шевченкової поезії «За байраком байрак» з поетичного циклу «В казематі». Споріднює їх змальований образ козака на могилі, який осмислює трагізм української історії, а відтак провалюється в могилу. Серед записів С. Максимчука є запис цієї Шевченкової поезії на диску «Моя Шевченкіана» – першій звукозаписуючій праці артиста, здійсненій у Канаді 1999 р. (отже, коло 10 років до запису «Великих роковин»). Свідченням тонкого відчуття актором «точок дотику» Шевченкового та Франкового творів може стати не лише відчуття однакової композиції обох творів (козак встає з могили – монолог козака – козак провалюється у могилу в розпачі), однакова темброва гама рецитації обох творів, але й підкреслення у Шевченковій поезії алітерацій тих же звуків, що і в першому розділі Франкового прологу:

*В*с*т*ає *с*ам уночі,
Іде *в* с*т*еп, а йдучи
*С*піва, *с*умно *с*піває

На*с* *тут* *т*ри*с**т*а, як *с*кло,
*Т*овари*с**т*ва лягло!

По *с*воїй по *з*емлі
К*р*ов свою *р*озлили
І *з*а*р*і*з*али б*р*ата.
К*р*ові б*р*ата впили*с*ь і т. д.

Подібно, як і в шевченківській поезії, понурий колорит першого розділу виконавської композиції Франкового прологу доречно доповнений артистом підкресленням низки алітерацій дзвінких і шипучих приголосних, які творять символічні звуконаслідуючі наголоси і передають почуття скритого глибокого болю, а водночас обурення і протесту супроти змальованого стану речей.

Не *с*тало *с*тиду в на*с*! Ми в *с*упокою
Упідлимо*с*ь, ще й горді підлотою.

Ох! *З*аболіли *с**т*рашно *т**ут* відразу
В*с*і давні рани! *С*ей кривавий *с*лід –
*С*е Бере*с**т*ечко! *Т**ут* у ко*с**т*и *с*казу
З Чуднова взяв. *С*ей *т*руп, від *с*о*т*ні лі*т*
Не*з*гоєний – Андру*с*ів*с*ька умова!

Особливо цікавий в даному контексті наступний фрагмент, де алітерація звуків «т» і «р» у тексті Козака-Невмираки відзеркалює сценічну візуальну дію («Далекий грім, пожежа зближається…»):

Нехай *т**ут* гине, п*р*опадає б*р*а*т*,
Нехай *т**ут* ма*т*і*р* ша*р*па во*р*он чо*р*ний,
Нехай бо*р*ців шма*т*ує й *р*іже ка*т*, –
Він *р*ад, що в*р*я*т*ував свої Пена*т*и …

Цілком протилежна ситуація в останньому розділі поеми: змінився тембр, прискорився темп, зростає емоційне підне-

сення. Все це підкреслене блискучим поєднанням алітерації літери «р» і асонації внутрірядкових рим:

Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не корися,
Хоч пропадь, але не зрадь!

Перший розділ прологу насичений психологічними паузами. Застосування їх тут дуже доречне, оскільки підкреслює значущість змістових символів і психологічний стан героя. Вже на самому початку прологу – у цитаті з «Енеїди» – застосуванням психологічної паузи С. Максимчук досягає цікавого виразового ефекту:

Еней був парубок моторний
І хлопець | хоч куди козак!

Розбиття другого рядка психологічною паузою додає іронічного колориту рецитації, якого вимагає І. Франко у ремарці («декламує глухо, іронічно»). Також пауза добре підкреслює характеристику Енея здатного і на лихе в силу духовної незрілості, притаманної для молодечого віку. Після паузи і наступний рядок («На лихо вдався він проворний») набуває іншого семантичного забарвлення: смисловий акцент переноситься з характеристики проворності Енея (що характеризувало Енея І. Котляревського) на те, що на лихо вдався він таким (що необхідне для розуміння Енея І. Франком).

Цілком доречним і зрозумілим є застосування психологічних пауз у рядку «Вона горить! | Та Троя |-Україна|», де вони наголошують збіг у цих словах багатьох важливих концепційних моментів для розуміння прологу: і утотожнення Трої з Україною, і осмислення руїнного стану тої України в даний момент.

Цікавого ефекту досягає актор застосуванням психологічних пауз у наступному текстовому фрагменті:

І рушили | – народам на наругу!
Пішли нової матері шукать.
В серцях згасили навіть тую тугу,
Що тягне пса у рідній буді спать.
Де йдеш, Енею! Пугу! Пугу! Пугу!
Не чують! Дармо кликать і гукать!
Ідіть! | Несіть народам всім для виду
Жебрацьку торбу і лице без встиду!

Психологічні паузи після «рушили» та «ідіть» (після «ідіть» ще й зі зниженням тону) створюють ілюзію процесуальності. Звертаючись до очей, Невмирака просить їх осліпнути,

Щоб той страшенний образ, наче шпін,
Не вбився в серце і не пік віднині |
Страшніше пекла! |

Оточення згадки пекла виділено психологічними паузами тим більше доречно, що опісля йде дальша вервиця важливих символічних образів – дзвін, ангел-дзвонар, що «дзвонить по мертвім народі», грім, який потрясає основи і мотивує западання козака в землю.

Щодо тембрового вирішення прочитання прологу, то Франко чіткими і однозначними ремарками скеровує актора до непомильного підбору тембру. Як прискіпливо уважний інтерпретатор Франкового слова, С. Максимчук прислухається до порад автора і чіткість виконання авторської волі надає інтерпретації переконливості. Так, в першому розділі «зразу з темноти тільки слабо рисується силует» козака і він «декламує глухо». Темрява, морок, глухота, поєднані з тоном туги, обурення – все це характеристики мідного тону, в якому звучить цей розділ. У другому розділі відмолоділий козак «іде зразу понурий, у задумі, та звільна його рухи робляться енергічні, голос міцніє» – отже й тембр поступово просвітлюється, а стан вагання. непевності, який передає цей фрагмент тексту передбачають тембр. І врешті фінальна частина «із виразом найвищої радості» доводить тон до золотого – тон гордості,

радості, захоплення і натхнення. Таким чином, темброве вирішення прологу опирається на поступовій модуляції з глухого темного до яскраво світлого і піднесеного тону.

Диск «Франкіяна» відображає загальну панораму Франкової творчої еволюції, показує різномаїття тематики і жанрів творчості письменника. С. Максимчук переконує у благодатності ґрунту цих творів для інтерпретаційних перевтілень, а водночас виявляє потенціал і арсенал засобів мистецтва художнього читання, з яким він підходить до виконання Франкових творів. Тематика відібраних поезій показує, що артиста найбільше приваблюють твори громадянського звучання (не лиш патріотично-національного, але й морально-дидактичного), а також осмислення явищ, епізодів мистецької творчості. Окремо зазначимо важливу для С. Максимчука присутність гумористичного, сатиричного способу зображення у Франковій творчості. Дальші диски з інтерпретаціями творів поета концентрують увагу на філософській («Semper tiro») та виявляють артистове бачення інтимної («Зів'яле листя») лірики І. Франка .

Численні поезії зі збірки «Semper tiro» С. Максимчук, як вказувалося вище, помістив у «Франкіяні». До наповнення диску під заголовком **«Франкіяна» продовжується... «Semper tiro»** увійшли інтерпретації двох вступних поезій збірки «Semper tiro» та «Моєму читачеві», вісім поезій з останнього поетичного циклу збірки – «Із книги Кааф» та поема «Страшний суд». За тематикою, текстом обраних творів простежується окремий період Франкового життя –перших 5 років XX ст. – насичений контрастними, різносторонніми біографічними (будівництво власного будинку і перші роки життя в ньому, перші симптоми хвороби), світоглядними (орієнтація на національну самостійність України, повернення до релігійності, християнської моралі, її трактування у дискусії з А. Шептицьким і переосмислення в творчості) творчими (написання поеми «Мойсей»), науковими (видання томів «Апокрифів і легенд з українських рукописів») поді-

ями. Відображення і вплив цих подій на збірку «Semper tiro» робить її, за влучною характеристикою М. Мочульського, «спілим соковитим овочем» [5, 127] Франкового генія».

Назагал, в інтерпретації поезій артист розвиває велику інтонаційну палітру для відтворення відтінків щирості і відвертості вислову, вміння промовити оте «сердечне, теплеє слівце», яке чудово вигоює «глибокі рани серця». По-новому тому звучать і підкоряють осмислені Франком так відомі, як і часто ігноровані нині християнські заповіді, проголошувані не з осудом, не з висоти становища, а з любові до людини («І будь ти людям не суддя, а друг»!), і водночас з філософським узагальненням півстолітнього життєвого досвіду. В тій правдивості і щирості, мабуть, криється геніальність цих поезій, і в цьому ж лежить неосяжна в кінцевому подоланні мета виконавської майстерності артиста.

Серед найбільш приголомшуючих мініатюр як щодо психологічної сили і поетичної майстерності І. Франка, так і щодо переконливості інтерпретації артистом – поезія «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє». Після тяжкого процесу будівництва власного дому на вулиці Понінського, 4 і поселення у цьому домі, осінню 1902 року Франко в 11-ій (листопадовій) книзі «Літературно-Наукового Вістника» за 1902 р. під назвою «Із дневника» опублікував цю поезію з авторською датою 20 листопада 1901 року та разом із поезією «Як голова болить» з авторською датою 2 грудня 1901 р. Поява поезій символічна: одним з недоліків будови Франкової хати було невдале вимурування печей, які не обігрівали помешкання і поет мерз у хаті. Тому рядки цієї поезії

Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху. В душі глибока павза

стали відгомоном прикрих реалій життя поета. Ще разючіше прикрі реалії Франкового життя, відображені в цьому вірші, домальовують спогади про поета. Катря Гриневичева при-

гадує цей вірш після розмови з І. Франком, в якій «вперше переді мною числив свої життєві шанси, втрачені з вини свого безглуздого, трагічного подружжя» [8, 217]. А Марія Загірня щодо згадки про гадюку в останньому рядку поезії прямо зазначає: «Вороний упевняв, що гадюка та – жінка Франкова, що це говорив йому сам Франко» [8, 605]. Мабуть, ці прикрі реалії стимулювали зауважені М. Мочульським «дикі якісь прояви», як гидкі слимаки, хробаки, медузи, кефальоподи, гниль; йому причувалися голоси («не дійсний голос, але щось далеке, слабе, марне, тінь голосу»), зойки, ридання [...]» [5, 64]. «Часом знову – розказував мені іншим разом поет – мучив його душу якийсь клаптик пейзажу, н[а]пр[иклад] гнилий, зеленкуватий ставок у гущавині і то так довго не давав він йому спокою, поки не скристалізувався в поетичний образ. Таким способом повстала чудова поезія «Опівніч. Глухо. Зимно» [5, 53]. Спостереження М. Мочульського стосується рядків Франкової поезії:

Завмерло все,
Немов гнилий ставок в гущавині,
Якого темну воду не ворушить
Вітровий подих.

За словами літературознавця, Іван Франко зізнався йому: «Не дай Бог прожити те, що я прожив, складаючи сю поезію» [5, 64].

Леся Українка 13 січня 1903 р пише до Франка величезного, неперевершеного у своїй відвертості листа, де ділиться своїми думками про поезії «Із дневника»: «Тепер про Ваше «Із дневника». Я розумію Ваше почуття, що Ви немов соромитесь трохи за сі вірші, але не тим розумію, щоб признавала слушність такій соромливості, а тільки тим, що по собі знаю се почуття. [...] Я скажу просто: далеко не кожний Ваш вірш одізвався так мені десь аж в глибині серця, як оці картки «Із дневника». Я не знаю, що воно було з Вами в ту страшну дату, якою позначені вірші, тільки тямлю, бо *чую виразно*, що

вона була страшна, і я розумію Ваші вірші широко – може занадто широко, скажете Ви, але пам'ятайте, я шукаю завжди у творах поета не автобіографії (надто коли він не хоче мені її дати), а такого чогось, що не його одного обходило б. І я, здається мені, знайшла се раптом, не шукаючи» [10, 13]. «Бо топлять у болоті – або хоч і в чистій воді, все одно, – своїх дітей з легким серцем не герої, не чесні, а зовсім інші (між звірми є такі, що й просто їх їдять). Так нехай же ніхто не думає, що українські поети нашої доби були infaticides [дітовбивцями – *Я. Г.*] з легким серцем! Нехай знають, які то страшні часи були ті, коли писатель *мусив* бути infaticide. Одна картка з такого дневника стинає кров! І нема сорому такі картки писати, нема сорому і на люди віддати. Чому все має право на сльози: і туга материнська, і нещасне кохання, і громадський жаль, а тільки душа поета, що втратила діти свої, мусить мовчати?... [...] І знаєте що? Ваші діти не загинули, бо ось вони вже вголос обізвались, – певне, не тим голосом, якого Ви для них бажали, не співом соловейків, але *людським* голосом, людською тугою, і, хто знає, може, спів соловейків не проникав би у серце, як сей стогін утоплених дітей Ваших» [10, 15–16. – *Виділення Лесі Українки. – Я. Г.*].

Зазначене Лесею Українкою – друга, дуже трагічна, часто навіть непомічувана читачем сторона універсальності поетового генія, багатосторонності його діяльності. На думку С. Єфремова, внаслідок різнобічності діяльності і інтересів Франко використовував талант свій неекономно, тому написане ним – це тільки невеличка частка того, що він міг дати українській літературі [2, 202].

Інтерпретація твору в рамках мініатюри виявляє майстерне володіння простими а водночас ефектними засобами, характерними для Максимчукового підходу до Франкової поезії. В першу чергу – це паузи. Застосовано характерне для рецитацій артиста застосування пауз в кінці кожного поетичного рядка, що розриває мовні такти:

І випало з холодних пальців |
Перо. І мозок стомлений відмовив |
Вже послуху.

[...] Якого темну воду не ворушить |
Вітровий подих

Лиш дихни |
Теплом, що з серця йде...

Арабських пахощів на своїх крилах |
Нанесемо...

Та основними в даній поезії, є, зрозуміло, паузи психологічні. Саме вони в коротких однослівних реченнях на початку вірша дають емоційний настрій і образний стрій всього вірша:

Опівніч |. Глухо |.Зимно |. Вітер виє |.
Я змерз |. І випало з холодних пальців...

Майстерно переданий психологічною паузою стан перебування у вакуумі, творчої, психологічної виснаженості у рядках:

В душі глибока павза.
Ні думка, ні чуття, ні біль –| ніщо
В ній не ворушиться. | Завмерло все...

Застосування паузи перед словом «ніщо» і легкого його протягування спричиняється до певної зображальної ролі пауз у даному фрагменті. Зауважені Мочульським «дикі прояви» Франкової свідомості підкреслюються застосуванням фігури шукання:

І голос чути, зойк, ридання, стогін –
Не дійсний голос, але |$_{\text{пошук}}$ щось далеке, слабе...

Та особливо жахливий, експресіоністичний ефект створює пауза в кінці поезії: «А серце в мене вижерла | гадюка». Ця ж

пауза найбільш гостро передає сприйняття прикрих реалій життя поета в часі написання поезії.

Крім пауз, визначальна роль в інтерпретації належить тембру. Для диференціації авторського тексту і благань отих «невроджених дітей» артист влучно застосовує улюблений ним засіб персоніфікації тембру і проведення діалогу. Авторський текст передається часто використовуваним С. Максимчуком для рецитацій Франка мідним тоном, то репліки утопленників передає дивною тембровою гамою від шепоту (при першій репліці «Тату!, Тату! Тату!») до максимально можливого підвищення абсолютної висоти (не гучності!!!) голосу (в кінцевому: «Серця! Серця! Серця!»). Взявши такий поділ за основу, артист допускає взаємоперехід тембрів: авторські репліки спадають до шепоту («не вийдете на світло, небожата!», «Де ж я тепла візьму вам, небожата?»), репліки «дітей» наближаються до авторського (особливо при згадці про весняний чар і арабські пахощі). Цим досягнено ефекту внутрішнього діалогу, а водночас це «розбавляє» постійне застосування лише мідного тону і враження монотонності.

Працювати над виконанням **«Зів'ялого листя»** С. Максимчук почав 2001 і завершив щойно 2010 року. Причиною затягнення роботи стало захоплення артиста настроєвістю, енергетикою і емоційною вибуховістю інтимної лірики Є. Маланюка, що змусило його відкласти Франка і довести спочатку до вигляду монографічної програми з цих поезій Є. Маланюка, а потім (2007) записати їх на диск під назвою «Земна Мадонна».

«Зів'яле листя» – мабуть, єдина збірка Франка, яка дочекалася вже кількох записів інтерпретацій. До появи виконання С. Максимчуком побачили світ два записи поезій збірки: 2002 року на фірмі «Галрекордс» було випущено комплект з 2 дисків «Іван Франко. Зів'яле листя», на одному з яких міститься композиція за Франковою збіркою у прочитанні Богдана Козака; 2006 року, до 150-літнього ювілею поета дис-

ком було видано композицію «Зів'яле листя» у виконанні Олександра Биструшкіна.

Жанрове означення записів показує яку роль кожен артист відводить Франковому слову. У Б. Козака диск є «літературно-музичною композицією» з використанням звучання фрагментів європейської і української фортепіанної та симфонічної музики; У О. Биструшкіна підзаголовок диску «Поетично-музична композиція»: композитор Михайло Чембержі спеціально створив симфонічний музичний супровід, котрий супроводжує рецитацію і є необхідним складником художнього вирішення диску. В обох випадках музичний супровід у композиціях виходить за межі фонової функції, набуває паритетного з поезією значення і цим відволікає увагу слухача від самого слова, поезії. На противагу цим виконанням, запис Максимчука без підзаголовку і музика має лише фонове, принагідне, епізодичне значення, а головне значення надається Франковому слову.

В жодному із записів Франкову збірку не представлено в повному обсязі: кількість записаних поезій збірки знаходиться в межах між третиною і половиною усієї збірки. Порівняння кількості прочитаних поезій з кожного жмутку ілюструє така схема:

	перший жмуток	другий жмуток	третій жмуток	Загальна кількість
Б. Козак	19	7	3	29 + передм.
О. Биструшкін	9	8	6	23
С. Максимчук	18	5	1	24

Читці надають найбільшу перевагу поезіям першого і найменше поезій відбирають з третього жмутку. Найбільш рівномірно кількість поезій з кожного жмутку представлено у О. Биструшкіна, тоді як у львівських читців розрив по кількості значний. Б. Козак довільно групує, перемежовує поезії різних жмутків, хоч в основі всієї композиції лежать поезії першого жмутку; О. Биструшкін читає вибрані поезії

з трьох жмутків, строго притримуючись авторської їх послідовності в циклі. С. Максимчук, подібно до О. Биструшкіна, дотримується послідовності поезій в циклі першого жмутку, лише наприкінці додає поезії з інших жмутків.

В основі запису С. Максимчука – поезії першого жмутку, написані поетом впродовж 1882–1892 років і надруковані циклом під назвою «Зів'яле листя» у другому виданні збірки «З вершин і низин» 1893 року. Основа виконавської композиції циклу загалом узгоджується з окресленням композиції і драматургії першого жмутку Франкового циклу, запропонованого Я. Яремою: «...вже перший жмуток «Зів'ялого листя, вміщений у збірці «З вершин і низин» (1893) має характер драми. Вже тут ми бачимо послідовно проведену дію з драматичною перипетією та ліричним фіналом у формі «Епілогу» «Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі». Ця первісна лірична драма «Зів'ялого листя» ввійшла потім в цілком незміненому вигляді і разом з своїм епілогом як перший жмуток у цю нову та більшу драму, закінчену 1896 р., причому автор відповідно до першої частини побудував кожну з наступних із 20 п'єс» [3, 62]. Узагальнюючи аналіз Я. Яреми першого жмутку ліричної драми, драматургію циклу можна означити такою схемою:

I–III	**IV–VIII**	**IX–XV**	**XVI–XIX**
експозиція	Конфлікт, поразка	рівновага	Душевне відродження
1-й етап		2-й етап	
XX		**Епілог**	
Драматична катастрофа			
кульмінація		епілог	

У порівнянні з концепцією Я. Яреми, С. Максимчук розширює зону конфлікту і поразки у першому етапі розгортання драми (додає поезію «Безмежнеє поле», якою у Я. Яреми починається другий етап), уведенням поезій з другого жмутку

з образами ідеалізації коханої розширює другий етап. Тому драматургія циклу в інтерпретації С. Максимчука виглядає так:

I–II	IV–VIII, X	XI–XIV	XVI–XIX + поезії XIII, IV, XIV з другого жмутку
Вступ + експозиція	Конфлікт, поразка	рівновага	Власне душевне відродження і ідеалізація коханої
1-й етап		2-й етап	
XX		Поезії з II жмутку, поезія з III жмутку, «Епілог» з I жмутку	
катастрофа		Розширений епілог, кода	
кульмінація		епілог	

С. Максимчук також розширює епілогову частину уведенням поезій другого і третього жмутку. Таке розширення необхідне акторові для проведення свого ставлення до збірки з позиції часу: актор вважає за потрібне підкреслити автобіографічні для І. Франка елементи ліричної драми. У поезіях «Тричі мені являлася любов», «Не знаю, що мене до тебе тягне», «За що, красавице», «Як почуєш вночі» С. Максимчук наголошує автобіографічний підтекст, апелюючи в них до численних образних, текстових, символічних паралелей зі недавно відшуканим «Щоденником» Супруна (який начебто Франко взяв за основу збірки).

Я. Ярема зазначав, що «Зів'яле листя» є продуктом поєднання Франка-лірика з Франком-драматургом» [3, 63]. На цій підставі записані поезії умовно поділяємо на лірико-споглядальні та лірико-драматичні.

В інтерпретації лірико-драматичних поезій С. Максимчук послідовно проводить драматургію кожної поезії. Графічно ця драматургія має вигляд хвилі з тривалим підйомом до найвищої точки, в якій, як правило, відбувається образний злам – образ набуває діаметрально протилежного образно-емоційного характеру, який утверджується у короткому спаді. У своїй основі така драматургія дуже споріднена з

принципом побудови новели у прозі, чи з побудовою найпростішої мелодії у музиці. Це є певним відкриттям і здобутком виконавця в цьому аудіоальбомі. Принцип цей ілюструють також інтерпретації поезій «Не знаю, що мене до тебе тягне», «Не надійся нічого», «Я нелюд», «Привид», частково «Так, ти одна моя правдивая любов» (тут нема спаду). Як відомо, С. Максимчук надає рішучу перевагу у своєму репертуарі філософській чи громадсько-політичній лірриці (свідчення цього – диск «Франкіяна»), де досягти графічної чіткості драматургії є легше. В інтимній лірриці, де основою поезій є почуття, добитися цього є значно важче. Парадокс: у виконанні громадсько-політичної чи філософської лірики чіткість драматургії у Максимчука простежується менш яскраво, ніж в інтимній, бо актора вабить глибина узагальнень, можливість вияву своєї активної громадянської позиції, свого ставлення, чого нема в інтимній лірриці.

Взірцем інтерпретації лірико-драматичних поезій може стати виконання поезії «За що, красавице, я так тебе люблю». У ній згадана драматургія виглядає таким чином, що початкових 11 рядків є власне підйомом: шукаючи відповідь на поставлене на початку питання (за що люблю?), увага поета зосереджується на вияві смутку, яке огортає лице коханої при емоційному зворушенні. «Тоді б я душу дав за тебе» – є відповіддю на поставлене питання, а водночас кульмінаційною точкою всього сонета. Після цієї кульмінації наступає злам: сум є лише моментальний, не затримується так довго, як би хотів поет, і «насмішка, гордість, глум», які змінюють сум в очах коханої, відлунюють болем в серці поета.

С. Максимчук рецитує поезію у повільному темпі, переосмислюючи початковий рядок виділенням глибокою паузою початкового «За що», доречним тоном душевної муки, рельєфнішим підкресленням образного зламу ще й завдяки зміні тембру. Виділення кульмінації на словах «тоді глибокий сум/ без твого відома лице твоє вкриває./ Тоді б я душу дав за тебе» має глибші підстави: саме образ моментального смутку

на лиці коханої дає натяк на походження поезії зі «Щоденника» Супруна: «Я пізнав діву, покохав свою богиню Сафонської землі, діву Оссіанових пісень, на її устах і обличчі був таємничий серпанок, що породжує сум і мрію [*у Франка: «За те таємне щось, що тліє полускрито / В твоїх очах… – Я. Г.*]. […] Інколи якась глибока зажура огортала Її обличчя, це були для мене хвилини болісної непевності й страху, а все ж одна така хвилина, одна з найгарніших, змогла б осолодити всю зібрану в мені терпкість» [3, 165]. Відчута актором алітерація звуків «т», «д» у першій, другій та четвертій строфах підкреслюють відчуття перегороди, опору, а водночас напористості чуття.

Відчуття і віднайдення тої драматургічної побудови поезії С. Максимчуком ще рельєфніше проступає при порівнянні його виконання цієї поезії зі згаданими записами Б. Козака та О. Биструшкіна. В інтерпретації Б. Козака швидший темп рецитації; початок з досить високого тону – приблизно висоти кульмінації, що послаблює враження від кульмінації; відсутність паузи між кульмінацією та образним зламом «Та в ту ж мить…». У О. Биструшкіна рецитація на тихших тонах, наче про себе, виділено «глибокий сум», але кульмінацію перенесено на образний злам – на «злий насміх, гордість, глум».

Зразком виконання лірико-споглядальної поезії може стати інтерпретація «Тричі мені являлася любов», яка демонструє музикальність тембрового прочитання актором. Тембр, тон, окрашування є домінуючим засобом для інтерпретації лірико-споглядальних поезій збірки, де потреба відобразити миттєвість, враження від події. Згадана хвилеподібна драматургія у цьому вірші (як і у всіх лірико-споглядальних) відсутня.

Дмитро Ревуцький у класичній праці «Живе слово» розрізняє три види окрашувань, які може застосовувати читець: об'єктивне (суть поняття, що виражене самим словом), суб'єктивне (виявлення свого особистого стосунку до понять, слів, подій і т. д.), індивідуальне (уявлення певною особою суті виражених словами понять і яким цей душевний настрій може бути у цієї особи). Суб'єктивне окрашування притаман-

не виконанню лірики, індивідуальне – драматичним творам. Всі ці окрашування залежать від певних фонетичних причин, різниці артикуляції читця. Ревуцький наводить ряд голосних українських літер від найглухішої до найяснішої: у, о, а, е, и, і. Пристосувавши рот до артикуляції одного з цих звуків і, не змінюючи артикуляції промовляння певного тексту, дає відповідне окрашування.

У світлі цього звертає увагу, що в описі першої «несмілої» любові І.Франко наче підкреслює слова з літерами «а» та «і», що дає підстави С. Максимчукові вживати світле і легке окрашування:

Одна несміла, як лілея біла,
З зітхання й мрій уткана, із обснов
Сріблястих, мов метелик, підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май,
На пурпуровій хмарі вранці сіла
І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна, як дитина,
Пахуча, як розцвілий свіжо гай.

Таке окрашування добре підкреслює сам образ (порівняння з Венерою), його індивідуальні прикмети і вираз щастя, відчутого автором.

Підкресленню світлих голосних щодо першої любові протистоїть алітерації шипучих звуків «с» та «з» для характеристики третьої («женщина чи звір?»):

Впивається*с*я її кра*с*ою *з*ір.
Та ра*з*ом *с*трах бере, душа холоне
І *с*ила ро*з*пливає*ть*ся в про*с*тір.

*З*а *с*аме *с*ерце вхопила мене,
Мов *с*фінк*с* у душу кігтями вп'ялила*с*ь
І *с*мокче кров, і геть *с*покій жене.

Як відомо з Франкової біографії, тією «третьою» була полька Целіна Зигмунтовська, в яку закохався поет вже будучи

одруженим. Чи не національні прикмети Целіни (її польське походження, передане алітерацією так характерних для польської мови звуків «с» та «з») намагається цим передати поет, а за ним і артист в рецитації?

Як бачимо, Франкові жіночі образи у цій поезії С. Максимчук урельєфнює і витворює суто фонетичним шляхом. На цій підставі вважаємо за правомірне говорити про імпресіоністичний стиль рецитації цієї поезії, усвідомлюючи чітко, що сама поезія немає імпресіоністичних рис.

Проаналізовані виконання творів, вибрані із трьох франківських аудіоальбомів С. Максимчука, показують, яку широку амплітуду акторських перевтілень дає артистові творчий універсум І. Франка. До розкриття і відтворення цього універсуму С. Максимчук підходить з класичним арсеналом засобів мистецтва художнього читання, з яким підходить і до читання творів інших авторів. Але Франкові твори вирізняються в його інтерпретаціях особливо глибинним розумінням тексту і знанням його джерел, а також дуже творчим, віртуозним, не раз несподівано експериментальним, але завжди майстерним і влучним застосуванням наче відомих і усталених практикою засобів художнього читання.

Зацікавлений у франкознавстві, постійно поглиблюючи свою обізнаність обставинами життя та джерелами творчості І. Франка, С. Максимчук проектує це на прочитання, що дає йому певні засадничі позиції для інтерпретації. У характеризованих дисках С. Максимчук представив панораму Франкової творчості. З неї особливо близькі, дорогі і симпатичні артистові Франкові твори періоду 25-літнього творчого ювілею письменника і періоду написання поеми «Мойсей». Така симпатія, ймовірно, споводована тим, що увагу артиста передовсім приваблюють твори гостро актуальні для сьогодення: проблеми патріотизму чи псевдопатріотизму, ізгойства чи національної зради, самостійності української мови, морально-дидактичні настанови як громадянського, так і релігійного спрямування, одкровення творчого проце-

су. З тої ж, мабуть, причини Франкова інтимна лірика, хоч і представлена в доробку С. Максимчука, займає окреме, особливе місце. Жанрова палітра творів – величезна: домінуюче значення належить Франковій поезії, хоч представлені і художня проза, і публіцистика («Дещо про себе самого») і драматичні твори («Великі роковини»). У залученні до жанрової палітри навіть промов І. Франка С. Максимчук постає як першопроходець і новатор. Іноді для інтерпретації артист вдається до жанрового переосмислення Франкового твору: так, оповідання «Доктор Бессервіссер» подане в дусі викривальної промови, оповідання «Будяки» – як алегорія, притча.

Текст будь-якого Франкового твору – незалежно від обсягу – осмислюється читцем драматургічно. Тому для франківських інтерпретацій С. Максимчука притаманна чіткість виконавської композиції, ясність і органічність її переведення. В деяких випадках – як от в поезіях «Зів'ялого листя» – зауважена хвилеподібність драматургічного розвитку є маленьким відкриттям артиста. Для інтерпретації деяких творів С. Максимчук застосовує улюблений виконавський прийом – прочитання і дешифрування алегоричного образу в різних контекстах. Особливо цей прийом підсилює його майстерність в сатирах і гуморі («Доктор Бессервіссер», окремі співомовки), хоча артист радо застосовує його в морально-дидактичних творах (притчі), а навіть там, де застосування прийому є цілком несподіване («Будяки»).

Рецитацію С. Максимчука Франкових творів характеризує неспішність, поміркована повільність темпу рецитації, значущість в подачі чи не кожного слова, осмисленість, інтелектуальна наповненість незалежно від тематики і жанру твору. У поміркованій повільності, значущості рецитування, як і використанні палітри тембрів як основного засобу – С. Максимчук враховує досвід Франка як читця творів. Якісно збагачує ці характеристики володіння широкою палітрою тембрів і пауз, домінуюче їх значення у подачі Франкового твору. Із тембрів особливо дієвий і найбільш близький зосе-

редженій глибоко драматичній вдачі артиста і драматичним колізіям творів мідний та оксамитовий тембри, хоча це не означає невикористання інших тембрів. Колоритно збагачуютъ тембральну сферу цікаво продумані окрашування, які дають не раз цікаві ефекти (як в «Тричі мені являлася любов»). Паузи зустрічаються різних видів, та для Франкових творів артист визнає найбільш відповідними різні види психологічних пауз (протягування, фігура пошуку). Логічні паузи теж, безумовно, застосовуються, але в них часто артист вдається до гри семантикою тексту через розірвання мовних тактів. Для чіткого дотримання віршового розміру постійно застосовується пауза для розмежування віршових рядків, що часом виглядає несумісним з мовним тактом.

Інтерпретації Святослава Максимчука творів Івана Франка, записи яких видано на компактдисках, є вагомим, вельми цінним щаблем і набутком у мистецтві художнього читання. Для самого ж артиста – з огляду на чисельність аудіоальбомів, кількість представлених на них різножанрових творів, мистецьку якість інтерпретацій – ці записи є центральними в творчому доробку. Записи узагальнюютъ етапи мистецької і ідейно-громадянської еволюції С. Максимчука з одного боку, з іншого – дають величну панораму творчості Каменяра і можливостей «засвітити», оживити і поновити її у сприйнятті слухача, надавши їй нових смислових, ідейних акцентів мистецтвом художнього читання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вергілій Марон.* Енеїда (в 12 книгах) / пер. з лат. М. Білик, ред. Б. Тен, коментарі Й. Кобіва. – К.: Дніпро, 1972. – 355 с.
2. *Єфремов С.* Співець боротьби і контрастів. – К.: Рада, 1913. – 208 с.
3. *Іван Франко.* «Зів'яле листя»: тексти, матеріали, дослідження / Упорядкуання П. Салевича. – Львів, 2007. – 425 с. (Серія: «Українська філологія: школи, постаті, проблеми». – Вип. 7).
4. Літературна спадщина. Іван Франко. Вип. 1 / упор. І. Басс, Є. Бонташ, М. Грудницька (керівник групи) та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 511 с.

5. *Мочульський М.* Іван Франко: Студії та спогади / Післямова Н. Ощіпок. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 139 с.
6. *Русанов В.* Майстри слова. – К.: Мистецтво, 1974. – 175 с.
7. Свято сотныхъ роковинъ вôдродженя руского письменства // Діло. – 1898. – № 235. – 21.10 (2.11). – С. 1–2.
8. Спогади про Івана Франка / упор., вступ. ст. М. Гнатюка. – Вид. 2-ге, доповн., переробл. – Львів: Каменяр, 2011. – 814 с.
9. Твори Леонїда Глїбова, Ксенофонта Климковича, Володимира Шашкевича / Виданє товариства «Просьвіта». – Львів: З друкарні НТШ, 1911. – 578 с.
10. *Українка Л.* Зібрання творів у 12-ти т. – Т. 12 / ред. В. Микитась, упор., прим. В. Святовця. – К.: Наукова думка, 1979. – 696 с.
11. *Франко І.* Великі роковини // Діло. – 1898. – № 234. – 20.10 (2.11). – С. 1.
12. *Франко І.* Зенон Невмирака: Історична фантазія в одній дії // І. Франко. Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 37. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 289–293.
13. *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 49. – К.: Наукова думка, 1986. – 810 с.
14. *Франко І.* Про життя і твори Вергілія // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. –Т. 26. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 259–263.
15. *Шевчук В.* Муза роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть у 2-х кн. – Кн. 2. Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К.: Либідь, 2005. – 728 с.
16. Ювілейне торжество відродженя украиньско-рускои літературы // Діло. – 1898. – № 234. – 20.10 (2.11). – С. 1–2.

Франківський репертуар Святослава Максимчука[5]

Збірка «З вершин і низин» (1887)
До моря сліз
Каменярі
Збірка «Зів'яле листя» (1896)
По довгім, важкім отупінню
Не знаю, що мене до тебе тягне
За що, красавице, я так тебе люблю
Указ проти голоду
Поза збірками:
Пролог «Великі роковини»
«Дещо про себе самого»
Поема «Похорон»
Оповідання «Доктор Бессервіссер»
Збірка «Із днів журби»(1900)
Школа поета

[5] Поезії, назви яких виділені у таблиці *курсивом*, лише записані С. Максимчуком, але сценічно ним не виконуються.

Раз зійшлися ми случайно
Так, ти одна моя правдивая любов
Твої очі, як те море
Не надійся нічого
Безмежнеє поле
Як на вулиці зустрінеш
Не минай з погордою
Я нелюд
Неперехідним муром поміж нами
Похорон пані А.Г.
Я не кляв тебе
Ти плачеш
Я не жалуюсь на тебе, доле
Чого являєшся мені у сні
Ой, ти, дівчино, з горіха зерня
Якби я знав чари
Привид
Як почуєш вночі
Хоч ти не будеш цвіткою цвісти
Тричі мені являлася любов
Розвійтеся з вітром (Епілог)
Збірка «Мій Ізмарагд» (1898)
Україна мовить
Рефлексія
Сідоглавому
Декадент
Притча про віру
Притча про красу
Притча про приязнь
Строфи (афоризми)
Арот і Марот
Поема «Іван Вишенський»

Поема «Мойсей» (1905)

Збірка «Semper tiro» (1906)
Моєму читачеві
Життя коротке…
Пролог до поеми «Лісова ідилія»
Блаженний муж, що йде на суд…
Антошкові П.
Цехмістер Купер'ян
Сучасна приказка
Майстер Свирид
Трагедія артистки
У сні знайшов я
Поете, тям
Гуманний будь
Як трапиться тобі в громадському ділі
Ф. Р.
Опівніч. Глухо.
Як голова болить!
Якби ти знав, як много важить слово
Поема «Страшний суд»
Оповідання «Будяки»
Збірка «Давнє і нове» (1911)
О. Люнатикові
Женщина

Зоні Юзичинській (1916)

Слово Івана Франка у виконанні Святослава Максимчука (компакт-диски та аудіокасети)

Mp3 колекція

ЗИНОВІЯ СТЕЦЬ

МІЖНАРОДНІ ЮВІЛЕЇ ІВАНА ФРАНКА

Їх було три. Перший у 1956 році – 100-ліття від дня народження Івана Франка.

Другий 1966 року – 50-річчя смерті.

Третій 1986 року – 130-річчя народження.

Перший міжнародний ювілей письменника святкували в багатьох країнах світу згідно з рішенням Всесвітньої Ради Миру, яке було прийняте 19 квітня 1956 року у Стокгольмі. У цьому документі Івана Франка названо «великим письменником». У результаті відзначення його ювілею Франко ввійде в історію як один з «оборонців людства, як явище світового значення»[1].

«*Цією ухвалою,* – сказав український поет А. Малишко, – *Всесвітня Рада Миру справедливо вписала ім'я Івана Франка в почесний список тих видатних, які своєю працею, своєю діяльністю внесли коштовний внесок світової культури в скарбницю, де вічним життям живуть невгасимі цінності творчого духу*»[2].

Це був перший і єдиний, на жаль, на сьогоднішній день ювілей українського письменника, який відзначали на такому високому рівні.

Це рішення ВРМ, хоч і пізніше, але все ж таки було прийняте всупереч думці ЦК КПРС під натиском українських письменників, діячів науки і культури, всього українського люду. (Матеріали про це читайте у «Науковому віснику музею Івана Франка у Львові». – Вип. 10. – Л.: Ініціатива, 2011, с. 92–101).

Два наступні ювілеї І. Франка відзначалися за рішенням ЮНЕСКО (організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури).

Ювілеї І. Франка стали виявом любові і пошани до Великого Українця, який заслужив цю шану своєю геніальністю і титанічною працею.

100-літній ювілей письменника у 1956 році став роком Івана Франка і, зрозуміло, що найширше його святкувала Україна. Ще 8 липня 1955 р. був створений Республіканський ювілейний комітет і обласні ювілейні комітети, які повинні були займатися підготовкою і проведенням ювілею.

Членами ювілейного комітету були Микола Бажан (голова), Павло Тичина, народна артистка України Наталя Ужвій, академік О. Білецький, голова Спілки письменницької організації Львова Петро Козланюк, композитор Пилип Козицький, художник Антон Манастирський, академік О. Палладін та ін.

До столиці України на Франкове святкування приїхали гості майже з усіх республік тодішнього Союзу, а також гості з-за кордону – Польщі, Угорщини, Румунії, Чехословаччини, Болгарії, Німеччини, Канади та інших країн.

26 серпня учасники ювілейних свят відправилися пароплавом «Гоголь» у Канів, де на могилі Кобзаря відбувся великий мітинг, присвячений Франкові. Виступаючи перед присутніми, Максим Рильський наголосив: «*Під цим синім небом ми відзначаємо день народження того, хто назвав Шевченка своїм батьком і учителем, і хто поклявся продовжувати його справу. Два велети живуть і будуть жить вічно в наших серцях*»[3].

Михаїл Нуаме (гість із Лівана), який колись навчався в Україні і побачив у ній невичерпні джерела добра, краси, свободи і любові, у своєму виступі сказав: «*Я посіяв тут п'ять дорогоцінних літ моєї молодості. Ось уже півстоліття, як я збираю урожай, кінця якому немає. Та який може бути кінець, коли в тебе, Україно, є Котляревський, Шевченко, Франко, Леся Українка та інші великі люди*»[4].

У Каневі виступили також Андрій Малишко, Платон Воронько, Любов Забашта, Микола Нагнибіда, Леонід Новиченко, російська поетеса Марія Комісарова, колумбійський письменник, член ВРМ Хорхе Соломеа Борда та інші.

А 27 серпня, в День народження Івана Франка, його вшановувала столиця України – Київ. Академічний театр опери та балету ім. Т. Шевченка був переповнений. Тут проходило урочисте засідання Українського ювілейного комітету.

З доповіддю про ювіляра виступив член Комітету Павло Тичина.

«*Безсмертя творця вимірюється тільки тим,* – сказав він, – *скільки сердець відгукнулось на його вогненне, правдиве глибокодумне слово, як також і тим, наскільки високо поставлено заповіти попередника наступним поколінням. До слова Івана Франка уважно дослухались маси народні. Бо наш письменник болів тими ж самими болями, які були у народі. Тому ж те слово його було дохідливе й зрозуміле…*

От звідки така любов йому й пошана не лише від українського народу, але й від усіх трудящих світу»[5] (рукопис цих слів зберігається у фондах нашого музею).

Наступного дня на площі ім. І. Франка, навпроти театру, який з 1920 року носить його ім'я, було відкрито пам'ятник (погруддя) письменникові. Автори скульптори А. Білостоцький і О. Супрун, архітектор М. Іванченко).

На відкритті пам'ятника серед інших виступила внучка письменника Зіновія Франко: «*Доля зробила, що він справді став прологом того світлого майбутнього, коли Україна буде щаслива і вільна, коли український народ стане хазяїном своєї землі*»[6].

29 серпня Спілка письменників України у Колонному залі Київської філармонії провела урочисте засідання пленуму Спілки. Засідання відкрив голова Спілки Олесь Гончар. «*Таке всенародне визнання Франка,* – сказав він, – *така пошана до генія української нації хвилюють нас, хвилюють кожного, кому дорога українська культура, її дедалі міцніші зв'язки з культурами інших народів*»[7].

З доповіддю на пленумі виступив Максим Рильський, який зробив глибокий аналіз Франкової творчості, показав його велич, звернув увагу на те, як багато Франко зробив для знайомства українського читача із кращими взірцями світової літератури.

Виступили також і сучасники І. Франка – Д. Лукіянович і М. Яцків, письменники майже з усіх республік Союзу, а також поет В. Сосюра, композитор П. Козицький, син Івана Франка Тарас.

У пленумі СП України брали участь також гості з-за кордону. Наприклад, голова спілки письменників Чехословаччини Карел Розенбаум говорив про роль українського письменника в єднанні усіх слов'янських культур. *«Це єднання,* – говорив виступаючий, – *Франко розглядав у політичному аспекті, і полягає воно не лише у культурному співробітництві, а й взаємній допомозі у боротьбі за національне і соціальне визволення»*[8].

Російський поет Микола Тихонов, член Всесвітньої Ради Миру звернув увагу, що у своїй перекладацькій роботі Іван Франко зробив *«справжній поетичний подвиг, який сприяє взаємному збагаченню і взаєморозумінню найрізноманітніших народів»*[9].

«Якщо український народ розуміє народи Англії, Франції, Італії, Іспанії, Америки чи Німеччини, – сказав колумбійський поет Хорхе Соломеа Борда, – *то, безсумнівно, це розуміння і дружба значною мірою зобов'язані тому, що Іван Франко дав своїм співвітчизникам ознайомитися з усім тим кращим, що ці народи внесли в скарбницю світової культури»*[10].

Грузинський письменник Шалва Дадіані нагадав, що в Грузії вперше познайомилися з Україною завдяки гастролям трупи Кропивницького. А ім'я Івана Франка і його твори стали відомі в Грузії, коли обидві частини України об'єдналися. Тепер його твори перекладаються грузинською мовою, а президія Спілки письменників Грузії у зв'язку із 100-річчям з дня народження Франка влаштовує в Тбілісі урочистий вечір, присвячений українському поетові.

Із цікавими виступами представників багатьох країн світу – учасників ювілейних торжеств, присвячених І. Франкові, можна познайомитися, прочитавши збірник «Вінок Івану Франкові» – Київ: Вид-во «Радянський письменник», 1957 р. Тим більше, що частина виступів на пленумі українських письменників у збірнику подаються за стенограмою і ніде більше вони не друкувалися.

У книжкових фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка зберігається дуже цінний екземпляр цього збірника, в якому є 50 автографів українських письменників, вчених, чиї твори опубліковані у цьому збірнику. Серед них – Олеся Гончара, Павла Тичини, Миколи Руденка, Юрія Смолича, Петра Панча, Остапа Лисенка, Андрія Малишка, Дмитра Павличка та інших.

Крім автографів-підписів, є і їхні висловлювання про Франка. Наприклад, Леоніда Новиченка: *«Треба думати й думати над Франком. І в ювілейні і звичайні роки. «Недозбагнули» ми в якому ще дуже багато. А він – сучасніший нам зараз, ніж будь-коли».* Або Миколи Нагнибіди: *«Не можна уявити історію України, характерів українців без Івана Франка».*

Автографи письменників на збірнику вже значно пізніше (1965–1966 рр.) зібрала людина, що мала безпосереднє відношення до того, що 100-річчя від дня народження Івана Франка було відзначене за рішенням Всесвітньої Ради Миру. Це літературознавець Юрій Назаренко. На збірнику – його екслібрис: «Із збірки Юрія Назаренка».

Франківські дні у нашому місті, в якому жив і творив письменник, перетворилися у хвилюючу демонстрацію всенародної любові і пошани до великого земляка.

26 серпня 1956 року в театрі опери та балету, який у 100-літній ювілей письменника був названий іменем Івана Франка, відбулося урочисте засідання, присвячене ювілярові. Відкрила його заступник голови Львівського облвиконкому Марія Семенівна Кіх, яка згодом протягом 10 років (1960–1970 рр.) була директором музею Івана Франка і багато зробила для

зміцнення матеріальної бази музею. З доповіддю про Івана Франка виступив письменник Юрій Мельничук. Виступали також великий пошановувач української культури ректор Львівського держуніверситету ім. І. Франка Євген Лазаренко, композитор Микола Колесса, письменниця Ірина Вільде.

Своїми спогадами про ювіляра поділилися його сучасники, що були особисто знайомі з ним, працювали разом, були свідками його творчих звершень.

«Іван Франко, – говорив 83-річний письменник Михайло Яцків, – *був чуйним вихователем молодих літераторів, завжди допомагав нам не тільки порадою, але й строгою критикою»*[11].

З любов'ю згадували про І. Франка й Е. Давидяк, батько якого був приятелем письменника часів навчання в університеті, Денис Лукіянович, викладач латинської мови у Львівському університеті В. Пастушин.

У 100-літній день народження Каменяра 27 серпня жителі і гості Львова прийшли на могилу письменника на Личаківському цвинтарі. Могила потопала у квітах і вінках. Один із вінків від вдячних львів'ян зберігається тепер у фондах музею письменника. Це металевий вінок з дубового і лаврового листя, переплетений китицями червоної калини.

Після закінчення мітингу тисячним голосом полилися над могилою ювіляра звуки «Вічного революціонера», який виконувала капела «Трембіта» разом з усіма присутніми на мітингу людьми.

1 вересня львів'яни радо вітали членів Республіканського ювілейного комітету, а також гостей, що брали участь у торжествах на честь Івана Франка у Києві. Вони також відвідали могилу, де покоїться його прах. Знову відбувся мітинг тисячі людей.

3 вересня 1956 року в парку, що носить ім'я І. Франка, заклали гранітну плиту і фундамент під пам'ятник письменникові, який відкрили 31 жовтня 1964 року.

Пам'ятник поставили не там, де була закладена плита, а трохи далі від дороги й університету (автори скульптори

Я. Чайка, В. Одрехівський, Д. Крвавич, Е. Мисько, В. Борисенко, архітектор А. Шуляр).

На мітингу на честь закладення плити перед львів'янами виступили голова Республіканського ювілейного комітету М. Бажан і Д. Павличко.

У цей же день ввечері в актовому залі Львівського університету ім. І. Франка Академія наук України провела виїзну сесію відділу суспільних наук, яку відкрив президент Академії наук академік О. Палладін. На засіданні сесії виступило багато гостей, які приїхали до Львова на Франкове свято.

Наступного дня ювілей Каменяра святкувало його рідне село Нагуєвичі. Сюди прийшло декілька тисяч людей.

Першим узяв слово Голова ювілейного комітету Микола Бажан. *«З великим хвилюванням ми приїхали сюди,* – сказав він, – *... щоб від імені всього прогресивного людства низько вклонитися священній землі, що породила титана мислі і праці, генія українського слова».*

Із словами захоплення і вдячності Івану Франкові виступали поети Андрій Малишко, Дмитро Павличко, таджицький поет Амін-Заде прочитав свій вірш, присвячений ювілярові.

Член ВРМ російський поет Микола Тихонов передав вітання землякам Франка від усіх прихильників українського генія.

Від українців з далекої Канади земляків Івана Франка вітав Юрій Кренц.

Святкування закінчилося великим концертом. Члени Українського ювілейного комітету і гості взяли участь у ювілейних торжествах у Дрогобичі і Бориславі.

Не забули про свого улюбленого письменника і шановану людину Карпати, які сходив своїми ногами письменник, які надавали йому творчу наснагу, особливо село Криворівня, в якому Франко проводив багато канікул. Гуцули зійшлися біля хати Василя Якиб'юка, в якій часто зупинявся Каменяр. Тепер тут музей Івана Франка, матеріали якого розповідають про І. Франка і Гуцульщину, про незабутні зустрічі світочів

української літератури Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Ольги Кобилянської.

Гуцули уважно слухали спогади тих, хто пам'ятав письменника – Миколу Потяка, Миколу Якиб'юка, 100-літню Параску Харук і її сина Федора та інших. А потім ще довго трембітали трембіти, вшановуючи того, хто щиро любив цей край.

Не було такого міста чи села в Галичині, де б не величали Каменяра.

Не стояли осторонь і митці України.

До 100-літнього ювілею письменника на великі екрани кінотеатрів вийшов художній фільм «Іван Франко» з Сергієм Бондарчуком у головній ролі. Багато сцен для фільму було знято в нашому місті.

Композитори А. Кос-Анатольський, С. Людкевич, І. Вимер та ін. присвятили Франкові свої твори. А. Кос-Анатольський подарував глядачам балет «Сойчине крило» за однойменною новелою письменника. Колектив Львівського драматичного театру ім. М. Заньковецької вперше здійснив інсценізацію повісті І. Франка «Для домашнього вогнища». Першою премією Республіканського фестивалю була відзначена постановка п'єси «Учитель» у виконанні артистів Львівського театру юного глядача.

Свої твори присвячували Франкові і художники.

У ювілейні дні в Одесі на будинку колишнього готелю «Версаль» встановили меморіальну дошку з написом: «У цьому будинку в 1909 році жив великий український письменник Іван Франко». Меморіальну дошку з барельєфним портретом письменника відкрили також в Івано-Франківську на будинку, в якому Іван Франко у 1899–1914 рр. читав свої твори.

З нагоди ювілею українського письменника на ленінградському монетному заводі виготовили 500 бронзових медалей з портретом Франка за ескізом скульптора О. Олійника і художника І. Хотинка. Вийшли конверти і поштові марки з портретом письменника.

100-літній ювілей українського письменника відзначали й деякі республіки колишнього Союзу. Наприклад, у фондах музею І.Франка зберігається афіша з Чувашії про відзначення там Франкового ювілею, фотографії вулиць, які названі іменем письменника в Чебоксарах і Ташкенті, а також запрошення з декількох республік на франківські читання.

Московський інститут світової літератури ім. М. Горького провів ювілейну сесію, яку відкрив письменник О.Сурков, а доповідь про І. Франка виголосив український академік М. Гудзій. Там же були видані брошури з біографією Франка російською, українською та англійською мовами.

«*Світове значення творчості Івана Франка у тому,* – писав сучасник письменника літературознавець М.Рудницький, – *що вся вона своєю тематикою і своїми поглядами є цілеспрямованим намаганням вийти поза ті кордони, які були головною перепоною для українського народу, стати учасником у здобутках світової культури*»[12].

І саме у 100-ліття з дня народження письменника слава про нього пішла по світу. Про І. Франка писали на своїх сторінках газети Болгарії, Австрії, Пакистану, Китаю, Кореї, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, США, Канади, Югославії, Угорщини та інших зарубіжних країн.

Мабуть найширше відзначали ювілей нашого письменника, великого приятеля усіх слов'янських народів у Чехословаччині. Ще у 1955 році там був створений загальнодержавний комітет з відзначення ювілею І. Франка.

Орган словацького комітету Словаччини «Словански пржеглед» систематично друкував повідомлення про хід підготовки до відзначення ювілею І. Франка. На сторінках журналу публікувалися статті про письменника, а також його твори в перекладах словацькою і чеською мовами.

З ініціативи чехословацьких письменників при Словацькому інституті академії наук у Братиславі був створений комітет з вшанування Франка, проводилися наукові конференції, влаштовувалися виставки творів ювіляра, що побачили світ

у Чехословаччині (вперше оповідання Франка «На дні» було опубліковане чеською мовою ще в 1892 році).

28 травня 1956 року у Пряшеві відбулася перша конференція про чехословацько-українські зв'язки І. Франка. Вона була присвячена пропаганді і дослідженню чехословацько-українських зв'язків XIX ст. Матеріали конференції у цьому ж році були видані окремою книжкою у Братиславі словацькою мовою. А в 1959 році книга під назвою «З історії чехословацько-українських зв'язків» вийшла українською мовою із спеціальною присвятою: «100-літтю з дня народження великого українського письменника Івана Франка, революційного демократа і борця за ідею слов'янської взаємності». Окремі розділи книги присвячені Франкові.

У Празі, Ряшеві, Братиславі ювілей українського письменника відзначали на високому рівні.

Чеські друзі нашого музею подарували нам копію барельєфного портрета Івана Франка роботи художниці П. Константинової, який прикрасив меморіальну дошку, яку відкрили 22 серпня 1956 року на будинку «Умєлєцкі Беседи» («Будинок художників») у Празі, в якому Іван Франко у 1891 році виголосив промову на з'їзді слов'янської прогресивної молоді. Крім того, передали світлини з відкриття дошки та інших святкувань Франкового ювілею в Чехословаччині.

Другою зарубіжною країною, де також широко відзначили ювілей Івана Франка, була Канада. IV-й з'їзд Товариства об'єднаних українців Канади, який проходив у м. Вінніпегу, прийняв постанову широко й урочисто відсвяткувати в Канаді Франківський рік – по всій країні провести збори, присвячені письменникові, провести всеукраїнський фестиваль по містах Канади, де проживають українці.

Найзнаменнішим був день 7 липня 1956 року, коли в м. Вінніпегу відкрили перший на канадській землі пам'ятник Франкові і музей письменника. Погруддя Івана Франка і частину експонатів для музею передали з України. Кошти на спорудження будинку музею збирали українці з усієї Ка-

нади. Делегація канадських українців, що приїхала до Львова на святкування ювілею письменника, передала Львівському музеєві Франка «Книгу основоположників, які своїми пожертвами допомогли спорудити будинок музею». У книзі надруковані фотографії пожертвувачів і вказана сума внеску.

Директором канадського музею Івана Франка у Вінніпегу довгі роки був Антін Білецький. Саме він передав нам світлини з відкриття пам'ятника і музею, світлини з різних міст Канади, де відбувалися фестивалі на честь ювіляра. Крім того, наш музей отримав чудові вишивані канадськими українками рушники і фото вишивальниць, путівник по Вінніпезькому музею І. Франка, значки із зображенням каменярів, а також плакат з портретом Івана Франка, виданий у Канаді з нагоди відкриття пам'ятника і музею письменника у Вінніпегу.

До ювілею Франка в Канаді вийшли два томи творів Франка англійською мовою в перекладі Джона Віра. Це дало змогу людям інших національностей, які живуть у цій країні, також познайомитися з великим українським письменником.

Ліга американських українців підготувала лекції про І. Франка, концерти, виступи оркестрів, що виконують його твори. З ними вони об'їздили майже всі Сполучені Штати Америки.

У Київ на пленум Спілки письменників України, що був присвячений ювілею Франка, Ліга американських українців надіслала листа, в якому вибачалася, що ніхто із них не зміг приїхати на це велике свято українського народу *«з яким в'яжуть нас тисячі невидимих, але могутніх духовних струн, з яких чарівною музикою бринять слова Франка»*[13].

Американський публіцист Ульям Мандел видав у 1956 році у Нью-Йорку путівник по Союзу, де в розділі про Україну наголосив на міжнародному значенні творчості Івана Франка.

Широко відзначали ювілей Івана Франка і в Румунії. З творчістю письменника вони познайомилися тільки після Другої світової війни, коли його твори вперше були перекладені румунською мовою. До 100-річчя з дня народження

письменника на сцені Бухарестського театру поставили п'єсу Франка «Украдене щастя», в якій головну роль грала провідна артистка театру, заслужена артистка Румунії Ірина Рекіцяну-Ширіану. З 25 серпня до 5 вересня румунське Товариство дружніх зв'язків з Україною організувало Декаду української літератури і мистецтв, на яку з України прибула делегація з членом ВРМ О. Корнійчуком. З цієї нагоди випустили афішу з портретом І. Франка, яка тепер зберігається у фондах нашого музею. У музеї є також фотографії з урочистого вечора, присвяченого Франкові в Бухарестському театрі, фото виступу хору в м. Сегеті на концерті на честь Івана Франка.

В Аргентині, де живе чимало наших земляків, «*з радістю і зворушенням,* – писав Онуфрій Мельничук з Буенос-Айреса, – *прийняли тут, в далекій Аргентині, звістку про те, що 100-літній ювілей з дня народження І. Франка буде відзначати весь світ. У місті Розаріо в ювілейні дні будуть прочитані реферати, влаштовані концерти, прогресивна преса публікуватиме матеріали про життя і діяльність Івана Франка*»[14].

Згодом до музею І. Франка надійшли фотографії Франкових пошанувань в Аргентині.

Святкування 100-літнього ювілею І. Франка в інших країнах проходило під знаком дружби і взаєморозуміння народів.

Наприклад, у далекому Китаї з цієї нагоди був організований вечір дружби народів, на якому доповідь про Івана Франка виголосив член ВРМ Петро Козланюк. У торжествах на честь І. Франка в Пекіні брав участь також український письменник Юрій Збанацький. У Китаї вийшла збірка творів Каменяра. До неї ввійшли окремі вірші і прозові твори письменника, критичні статті й окремі фотографії Франка. Музеєві Івана Франка книжечки про ювіляра китайською мовою з портретом письменника передав Петро Козланюк.

Глава Китаю Го-Мо-Жо з нагоди ювілею Івана Франка прислав вітання українському народові: «*...Від імені багатомільйонного китайського народу шлю братньому українському народові палкий привіт у зв'язку з великим святом – 100-річчя*

з дня народження великого національного письменника... Івана Франка, який вніс неоцінимий вклад у світову літературу, зайнявши тим самим почесне місце серед визначних діячів культури усього світу»[15].

До 100-літнього ювілею І. Франка багато народів світу мали нагоду ширше, а хто й вперше, познайомитися з творчістю українського письменника в перекладах їх рідними мовами.

Вперше прочитали окремі твори Каменяра англійською мовою в далекій Австралії.

У варшавському видавництві «Читальник» вийшов двотомник творів Каменяра у перекладі Софії і Станіслава Глов'яновських, передмову до видання написав літературознавець Мар'ян Якубець. Вихід цього видання стало значною подією у галузі українсько-польських літературних взаємин.

У Німеччині побачила світ повість І. Франка «Захар Беркут» в перекладі Еріха Мюллєра, а також збірка поезій, яку переклав німецькою мовою поет Ерік Вайнерт. У збірці надрукована також поема «Мойсей». Ілюстрації до повісті «Захар Беркут» зробив художник Адельгельм Дітцель. У Німеччині видано великий том (574 с.) творів І. Франка, які він написав німецькою мовою. По журналах і газетах їх зібрали і видали Еріх Вайнерт і майбутній лауреат Міжнародної премії ім. І. Франка Петер Кірхнер.

У Болгарії побачила світ збірка поезій І. Франка у перекладі академіка Людмили Стоянової (дочки першого секретаря компартії Болгарії і близької приятельки ясновидиці Ванги).

До ювілею українського письменника вийшло 10-томне видання його творів російською мовою. Видання було підготоване під наглядом академіка О. Білецького, М. Рильського, російського поета О. Турганова. Видання здійснив інститут літератури ім. Т. Шевченка АН України. Тексти були використані із 5-томного російського видання (М., 1948–1951рр.). Частина творів письменника була перекладена саме для 10-томника. У 1956 році в Москві Державна бібліотека разом з Державною бібліотекою України видали бібліографічний

покажчик «Иван Франко. К 100-летию со дня рождения. Памятка читателю», де були відомості про видання творів Каменяра мовами народів колишнього Союзу.

Не можна не згадати й про 20-томне видання творів Франка рідною мовою, яке також було злагоджене і здійснене до його ювілею. І хоч воно вийшло з купюрами, з пропущенням багатьох творів, написаних письменником, але на той час це було найповніше видання творів Франка в Україні.

У 1966 році за рішенням ЮНЕСКО світ відзначав другий міжнародний ювілей Івана Франка. Це було 50-річчя смерті письменника. А в Україні за рішенням Урядового ювілейного комітету відзначали у цьому ж році 110 років від дня його народження[16].

І хоч цей ювілей не мав такого широкого розголосу, як 100-літній, про Івана Франка заговорили в багатьох країнах світу. Постанова ЮНЕСКО була надрукована в Канаді англійською і французькою мовами. Стаття канадського письменника і перекладача Джона Віра «Іван Франко» побачила світ у Фінляндії й Австралії. Про Франка багато писала канадська англомовна, україномовна, французомовна преса. У Чехословаччині видали плакат з портретом І. Франка з нагоди проведення у Братиславському театрі вечора, присвяченого ювілярові.

Цей ювілей Каменяра, як і попередній, найширше відзначали в Україні, зокрема в нашому місті. Ювілейний вечір відбувся у театрі опери та балету ім. Івана Франка. До Львова прибули учасники ювілейних святкувань у Києві – голова Республіканського ювілейного комітету академік О. Корнійчук, голова Спілки письменників України Олесь Гончар, письменники Петро Панч, Павло Загребельний, Іван Ле, Микола Зарудний, Юрій Збанацький, Микола Нагнибіда, Ірина Вільде, Дмитро Павличко. Напередодні всі вони брали участь у літературно-мистецькому вечорі, присвяченому Франкові, який відбувся у Київській філармонії. Слово про Франка виголосив Дмитро Павличко.

Головною подією цього ювілею стало відкриття 9 жовтня 1966 року у Дрогобичі пам'ятника І. Франкові (автори Я. Чайка, Е. Мисько, В. Одрехівський). На його відкриття приїхали всі почесні гості з Києва, що брали участь у ювілейному вечорі у Львові. Відкриття було багатолюдне й урочисте. Величаво прозвучав над Дрогобичем «Вічний революціонер» у виконанні хору «Бескид» Дрогобицького педінституту ім. І Франка та чоловічого хору «Карпати» Дрогобицького нафтопереробного заводу.

Потім дорога повела в Нагуєвичі. Там було закладено пам'ятну плиту під майбутній будинок літературної експозиції музею письменника, який було зведено тільки через 20 років до 130-річчя від дня народження І. Франка. Святковий концерт у Нагуєвичах проходив на імпровізованій сцені в лісі неподалік від «Франкового дуба». Виступали професійні артисти і хорові колективи Дрогобицького району. Із задоволенням слухали Франкові земляки пісні у виконанні лауреатів Державної премії України ім. Т. Шевченка сестер Байко.

У селі Криворівня Верховинського району з нагоди ювілею Каменяра Академія наук України провела наукову конференцію за участю вчених з Києва, Львова й Івано-Франківська. Серед них був син письменника Тарас і внучка Зіновія Тарасівна Франко[17].

До 110-літнього ювілею письменника в Одеському пароходстві появився комфортабельний лайнер, якого до цих днів в Україні не було. Ім'я йому дали «Іван Франко». Капітан лайнера подарував нашому музеєві чудову копію цього корабля, яка згодом завжди привертала увагу відвідувачів музею, особливо учнів.

До ювілею художник Іван Остафійчук виткав прекрасне панно «Вічний революціонер», яке довший час прикрашало літературну експозицію Музею. Дружина Юрія Липи[18] М. Захаревич присвятила Франкові серію батікових розписів за творами письменника.

А в 1985 році Україна почала підготовку до 130-літнього ювілею Івана Франка, який мав відбутися 27 серпня 1986 року. У Києві був створений Республіканський оргкомітет, до якого ввійшли вчені-франкознавці Г.Вервес, Л.Новиченко, перший секретар правління Спілки письменників України Юрій Мушкетик, письменники Олесь Гончар, Д. Павличко, Р. Лубківський.

У Львові обласний ювілейний комітет з вшанування ювіляра було створено 28 серпня 1985 р. Від музею Івана Франка у комітет ввійшли директор музею М. Струтинський (заступник голови комітету) і В. Бонь, заступник директора з науково-експозиційної роботи (секретар комітету).

А 25 жовтня 1985 року 23-тя сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО, яка проходила в Софії, прийняла резолюцію про міжнародне відзначення 130-літнього ювілею українського письменника Івана Франка.

Одним із пунктів документа була участь країн – членів ЮНЕСКО у Міжнародному симпозіумі, присвяченому Івану Франкові.

Оргкомітет проведення міжнародного симпозіуму «Іван Франко і світова культура» був створений у Києві, який очолив віце-президент АН України академік І. Лукінов.

В організації симпозіуму взяли участь Академія Наук України, Комісія України у справах ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація вивчення і поширення слов'янських культур на базі Інституту суспільних наук АН України за участю Львівського державного університету ім. І. Франка, Спілки письменників України, Львівської письменницької організації.

Симпозіум «Іван Франко і світова культура» став центрального подією святкування Франкового ювілею. Відбувався він у Львові з 11 до 15 вересня 1986 року. У симпозіумі взяли участь понад 300 осіб із 12 країн світу – членів ЮНЕСКО – Чехословаччини, Німеччини, Австрії, Польщі, Болгарії, Югославії, США, Канади, Росії, Угорщини, Білорусії, України. Прозвучало 210 доповідей і повідомлень. Основні теми, що були

розглянуті учасниками симпозіуму – це місце Івана Франка у світовому літературному процесі, вплив його творчості на розвиток культур багатьох народів, інтернаціональне значення спадщини великого Каменяра, його ідея братерства, дружби і миру.

У симпозіумі брали участь ряд видатних учених із світовим іменем. Серед них представник Генерального директора ЮНЕСКО, керівник відділу вивчення і поширення слов'янських культур Е. Монік, професор Ціненгайст (Австрія) – віце-президент Міжнародної асоціації з вивчення і розповсюдження слов'янських культур, редактор журналу «Zaitscrift fur Slavistvk»; Ельжбета Вісьнєвська – директор гуманітарних наук з Інституту слов'янознавства польської Академії наук, а також директор цього Інституту професор М. Басай; Михайло Юкас – професор, голова українського наукового товариства зарубіжних досліджень з Канади; професор Гарвардського університету, завідувач кафедри української літератури Г. Грабович (США), Євгенія Барич – співробітник інституту філософії та фольклористики в м. Загребі (Югославія).

У симпозіумі брали участь також лауреати Міжнародної премії ім. І.Франка Петер Кірхнер, науковий співробітник Центрального інституту літератури Академії наук Німеччини, Станіслав-Едвард Бури – письменник з Польщі (родом з Івано-Франківська, освіту здобув у Львові) і Марія Скрипник, письменниця з Канади, якій саме на міжнародному симпозіумі у Львівському театрі опери та балету ім. І. Франка перший секретар правління Спілки письменників України Юрій Мушкетик вручив медаль і диплом лауреата Міжнародної премії ім. І. Франка. У своєму слові подяки М. Скрипник сказала: «*Перекладаючи безсмертні твори Івана Франка, прагну ознайомити з ними якнайбільшу авдиторію англійського читача. Звичайно, дуже рада, що моя перекладацька праця відзначена такою високою нагородою, як премія імені Каменяра. Це, безсумнівно, дасть ще більшу наснагу до цієї роботи*».

Після завершення симпозіуму відбувся великий святковий концерт за участю митців Львова і Дрогобича (головний режисер П. Зозуляк). Тексти виступів і повідомлень, які прозвучали на Міжнародному симпозіумі у Львові, опубліковані у 2-х книжках «Іван Франко і світова культура». – К.: Наукова думка, 1990. – 1052 с. Тези доповідей і повідомлень вийшли окремою книжкою.

Після Львова учасники симпозіуму вирушили на малу батьківщину Франка у село Нагуєвичі. Спочатку поклали квіти і поклонилися пам'ятнику Каменяра у Дрогобичі, а далі дорога повела в Нагуєвичі, де відбулося грандіозне святкування сина Якова коваля. Зібралося багато тисяч Франкових земляків і прихильників його таланту. До цієї дати в Нагуєвичах був побудований новий будинок для літературного музею І.Франка, який урочисто відкрився саме в цей день. Експозицію музею підготував Львівський літературно-меморіальний музей письменника. Біля будинку музею відкрили скульптурну композицію «Іван Франко і світова культура» (автори скульптори Е. Мисько і Й. Садовий, архітектор С. Мигаль).

Перед земляками ювіляра і гостями, які прибули в Нагуєвичі, виступив Юрій Мушкетик. Зведений хор виконав гімн «Вічний революціонер». Гості оглянули відтворену садибу батьків Івана Франка, переступили поріг курної хати під солом'яною стріхою, в якій народився письменник із світовим іменем і якому сьогодні приїхали поклонитися гості з багатьох країн світу. Їх цікавила й криниця, з якої відром витягували воду, оглянули батьківську кузню, в якій любив бувати малий Мирон, а потім описав це у своєму оповіданні «У кузні».

Після Нагуєвич учасники симпозіуму побували в с. Тухля, розповіді селян якого лягли в основу повісті І. Франка «Захар Беркут».

15 вересня 1986 року в актовій залі Львівського університету ім. І. Франка відбулася прес-конференція, присвячена ще одній приємній події – завершенню найповнішого на той час

видання творів І. Франка у 50-ти томах. Відкрив її член бюро Міжнародної асоціації, голова Українського комітету вивчення і поширення слов'янських культур, член-кореспондент АН України Григорій Вервес. Голова Оргкомітету проведення симпозіуму «Іван Франка і світова культура» І. Лукінов оголосив рішення подарувати один із повних примірників видання українського ювіляра секретаріату ЮНЕСКО в Парижі.

У Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка зберігається світлина цього моменту, коли тодішній представник України в ЮНЕСКО Григорій Зленко передає 50-томне видання творів І. Франка цій організації.

До міжнародного ювілею І. Франка у Львівському музеї письменника було створено нову, значно доповнену й оригінально оформлену літературну експозицію. А в будинку І. Франка вперше відтворено меморіальну квартиру письменника, використавши для цього спогади дочки Франка Анни, яка двічі приїздила з Канади до Львова (1968, 1971 рр.). синів письменника Петра і Тараса, а також спогади сучасників Каменяра, які за його життя бували в оселі письменника.

І тому працівники музею радо зустріли у себе гостей симпозіуму. Це було суцвіття вчених і письменників з багатьох країн. Серед них представник Генерального директора ЮНЕСКО Е. Монік з о. Маврикія, лауреати Міжнародної премії ім. І. Франка Петер Кірхнер, Едвард Бури, Марія Скрипник, професор і франкознавець з Польщі Мар'ян Якубець, директор канадського музею Івана Франка Антін Білецький, а також франкознавці і письменники з України Г. Вервес, Ф. Погребенник, Ю. Мушкетик, Олесь Гончар та інші.

На честь ювіляра у Львові провели свято вулиці Івана Франка. Неподалік від будинку письменника зібралися люди. Про Івана Франка, його творчу спадщину і міжнародне вшанування говорила у своєму виступі заступник директора музею І.Франка з науково-експозиційної роботи, заслужений працівник культури України Віра Бонь. З концертом виступили художні колективи, які виконали пісні на слова І. Франка.

У святі взяв участь також танцювальний колектив «Юність» під керівництвом заслуженого артиста України М. Вантуха (тепер художній керівник Заслуженого національного ансамблю танцю України ім. П. Вірського). Учасники свята відвідали Музей Івана Франка.

У святкові дні у Львові на вул. Пушкіна, 14 (тепер Генерала Чупринки) в будинку, в якому письменник разом із сім'єю проживав сім років (1895–1902) відкрили меморіальну таблицю з барельєфним портретом І. Франка (автор П. Мазур).

130-літній ювілей українського письменника відзначали в багатьох країнах.

Відповідно до рішення ЮНЕСКО в столиці Словаччини Братиславі Центральний комітет Союзу українців Чехословаччини у співпраці з філософським факультетом університету ім. Павла Йосифа Шафарика, українською філією Спілки словацьких письменників, Окружною Радою Миру в Пряшеві підготували і провели наукову конференцію з метою віддати шану великому синові українського народу і «ще раз підкреслити значення його невмируших думок для всіх слов'янських народів». Матеріали конференції згодом були опубліковані у «Науковому збірнику» № 5-6. – Пряшів: Культурний Союз українських трудящих ЧССР, 1990 р., який музеєві Франка у Львові прислав професор Михайло Роман – завідувач кафедри української мови і літератури Пряшівського філософського факультету університету ім. П. Й. Шафарика.

І, як завжди, активно святкували ювілей Івана Франка українці Канади. До цієї дати вони спорудили світлу будівлю для проживання одиноких літніх українців і назвали її іменем Івана Франка. Там розмістили український етнографічний музей і перенесли музей Івана Франка. Оселя стала українським домом у Вінніпегу. З цієї нагоди випустили плакат з портретом письменника, з емблемою ЮНЕСКО, бюлетені ЮНЕСКО з повідомленням про ювілей, конверти й марки з портретом письменника. У 1993 році в м. Монреалі канадські українці відкрили стелу з барельєфним портретом Івана Франка. На

її урочистому відкритті був присутній перший Посол незалежної України в Канаді Левко Лук'яненко.

Отже, познайомившись із матеріалами про міжнародні ювілеї Івана Франка, можемо з гордістю сказати: ми, українці, дуже щасливі і горді, що ювілей нашого великого письменника, мислителя і вченого відзначив світ і познайомився з його спадщиною. Слово Франка пішло по світу і зазвучало різними мовами[19]. Деякі, може, вперше почули про Україну, її великий волелюбний, працьовитий народ, з багатою історією і культурою. І в цьому є велика заслуга нашого геніального і неповторного Івана Франка.

ПРИМІТКИ

1. «Літературна газета», 21 квітня 1956 р.
2. «Літературна газета», 30 серпня 1956 р.
3. Газета «Радянська Україна», 27.VIII.1956 р.
4. Газета «Радянська Україна», 27.VIII.1956 р.
5. Газета «Радянська Україна», 28.VIII.1956 р.
6. «Вінок Івану Франкові» – К.: Радянський письменник, 1957. – С. 152.
7. «Літературна газета», 6.IX.1956 р. – № 36.
8. «Літературна газета», 6.IX.1956 р. – № 97.
9. «Радянська Україна», 28.VIII.1956 р. – № 202.
10. «Радянська Україна», 28.VIII.1956 р. – № 202.
11. Газета «Вільна Україна».
12. *Рудницький М.* Світове значення творчості І. Франка // зб. матер. Львівського університету ім. І. Франка. – № 6, 1958 р. – С. 85.
13. Вінок. – С. 60.
14. Журнал «Жовтень», № 8, 1956 р. – С. 20–21.
15. Журнал «Жовтень», № 9, 1956 р. – С. 3.
16. «Літературна газета», 17.08.1956 р.
17. Газета «Прикарпатська правда», 29.VIII.1956 р.
18. *Липа Юрій* (1900–1944) – український письменник і публіцист, за фахом – лікар, загинув як лікар УПА.
19. Іван Франко і світова культура. Каталог виставки. – Львів : АН України; Львівська бібліотека ім. В. Стефаника, 1986.

Урочисте засідання до 100-річчя від дня народження Івана Франка у Київському театрі опери та балету імені Т. Шевченка

Відкриття пам'ятника Івану Франкові у м. Вінніпегу (Канада), 7.07.1956 р.

Відкриття меморіальної дошки в пошану Івана Франка у Празі (Чехословаччина), 22.08.1956 р.

Вручення Міжнародної премії імені І.Франка Марії Скрипник (Канада), 11.09.1986 р.

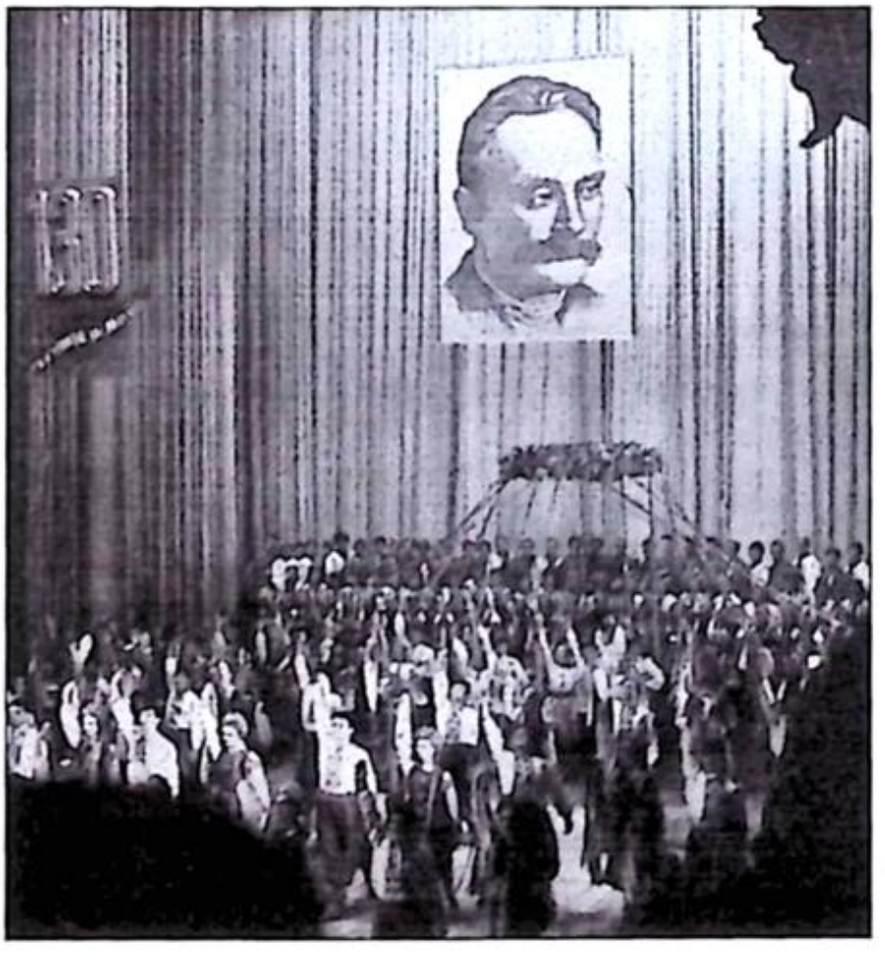

Фінал урочистого концерту (головний режисер Петро Зозуляк), 11.09.1986 р.

ГАЛИНА ЛІМАН, ВІОЛЕТТА ЧЕРНІЄНКО

ТРАГІЧНА ДОЛЯ РОДИНИ БЕРЕЗОВСЬКИХ

У Львові на початку XX століття на місці вул. Харківської була незабудована ділянка [1, с. 5]. Нині вулиця піднімається від Личаківської до Кайзервальду. До 1908 року будинки нижньої частини вулиці Харківської належали до вулиці Личаківської (№№ 9–70), тому неофіційна назва була Личаківська бічна [6, с. 141]. У 1908 році вулицю назвали на честь поручика Генінґа, який 6 вересня 1704 керував героїчною обороною монастиря Кармеліток під час штурму Львова шведським військом і загинув у цій битві [5, с. 23]. З 1945 року вулиця називається Харківською на згадку про місто Харків, колишню столицю УРСР у 1918–1935 роках [4, с. 67].

У 1920–1930 роках у новозбудованій двоповерховій кам'яниці на вулиці Генінґа № 14 мешкала родина Березовських, яка повторила долю багатьох інших родин Західної України. За радянської влади частину сім'ї знищили, решту – відправили на заслання. Кам'яницю і все майно сім'ї конфіскували. У будинку поселилися чужі люди. У повоєнний час на даху було збудовано мансарди. Сьогодні там мешкає Марта Березовська, 1927 року народження, зі своїм сином. Доля цієї жінки склалася трагічно, як і доля її родини – Березовських, які деякий час були сусідами Франків, виховувалися під впливом його ідей, у майбутньому відіграли вирішальну роль у здійсненні гасла самостійної української державності.

Марта Березовська залишила цікаві спогади про родину, а також спогади своїх батьків про Івана Франка та його дружину Ольгу Хоружинську.

Вона народилася в патріотичній греко-католицькій сім'ї. Микола Березовський, дід по лінії батька, належав до шляхетного роду, навіть мав титул шляхтича. Займав посаду надрадника залізниці в місті Коломиї. Рано помер. «*Бабуся моя, Емілія, з дому Баунер займалася вихованням дітей. Вони отримали відповідну освіту і більшість з них працювали на педагогічній ниві, виховуючи українську молодь*» [11, с. 1].

Батько Марти, Амвросій Березовський (Amwrosij Berezowskyj) – наймолодший у сім'ї, народився 1875 року. «*Рано став круглим сиротою. З 17-ти років був змушений працювати, щоби заробити на оплату за навчання. Брати і сестра в той час мали свої сім'ї і жили в інших містах Австро-Угорщини*» [11]. Його старший брат викладав у Чернівцях, сестра вчителювала у Варшаві, брат Роман працював інженером у Лодзі на текстильній фабриці.

«*Свідоцтво зрілости одержав в 1905 році в класичній гімназії м. Коломиї. В дальнійшому доля його була пов'язана з містом Віднем. Там поступив на однорічне навчання до Академії торговельної, одержав диплом 10 липня 1906 р. Паралельно навчався на юридичному факультеті Віденського університету. За браком коштів закінчив тільки три семестри. В 1912 році переїхав до Львова, отримав посаду викладача Торговельної школи при товаристві «Просвіта» і рівночасно виконував обов'язки директора школи. В дальнійшому, батько отримав диплом від Міністерства освіти учителя гімназії викладання математики, товарознавства і др. предметів на курсах. Торгівельна школа з часом стала купецькою гімназією і проіснувала до 1939 року. В дальнійшому була переіменована на десятирічку*» [11, с. 1].

Він був відомим громадським і політичним діячем, членом Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), головою організації Українців міста Львова. У 1941 році Амвросія Березовського заарештували більшовики і відправили на заслання.

Мати Марти Березовської – Марішка Ірма Сольгай, уторка за походженням, народилася в Австро-Угорщині в містечку

Шоморі. Отримала хорошу освіту в школі при Кляшторі для дівчат із заможних родин. Вийшла заміж у 1912 році. 16 лютого 1914 року в Березовських народився первісток Кость. У нього в жилах по лінії матері текла угорська кров, тому синові дали друге ім'я – Арпад (так звали вождя мадярів, засновника Угорщини). «*Батьки довший час спілкувалися німецькою мовою, але з часом мама вивчила українську. У Першій світовій війні батько воював на стороні Австро-Угорщини. Батько на війні був ранений і після лазарету поїхав до тещі і восени 1915 р. батько з родиною повернувся до Львова. Продовжував працювати на посаді учителя в Торговельній школі*» [11, с. 1]. Дружина Березовського влилася в рух за українське національне відродження, у всьому підтримувала чоловіка, займалася вихованням дітей.

«*Молоде подружжя винаймало помешкання по вул. Вінцента Понінського (сьогодні Івана Франка), поруч з будинком Івана Франка. Батько знав родину покійного Івана Франка, його старшого сина, який за Польщі працював в І-й Українській гімназії по вулиці Сапєги, сьогодні вулиця Степана Бандери. Моя мама познайомилася з дружиною Івана Франка Ольгою Федорівною з дому Хоружинських. Вона була родом зі Східної України і розмовляла українською мовою з акцентом, не так як галичани. Моя мама української мови на той час не знала, розмовляла по-німецьки або по-французьки. Ольга Федорівна розуміла її і тому, що французькою розмовляла, вони могли порозумітися. Мама моя розказувала мені, що дружина Івана Франка на той час була нездорова. Забувала, про що говорила, діти говорили, що в неї постійно боліла голова. Часто виходячи з дому за покупкою газети, залишала на вулиці черевики, боячись не промочити ноги, хотя на дворі було сухо, так вона фантазувала. Дочка її вибігала з дому, шукаючи черевики. Ольга Федорівна декілька місяців лікувалася в лікарні. Мої батьки через деякий час переїхали в інший район і мама не знала про подальшу судьбу Ольги Федорівни*» [11, с. 2].

Батько Марти Березовської Амвросій був великим прихильником творчості Івана Франка, вважав його духовним учителем українського народу. Українській інтелігенції було

боляче дивитися, в якому поношеному вбранні ходить письменник. «*Колектив організував збір коштів, щоб купити нове вбрання письменнику. Франко зняв стару свитину. Проте новий одяг, куплений українською громадою, виявився завеликим. Іван Франко вдягнув його і так носив до останніх днів. Зовсім не звертав уваги на зовнішній вигляд*» [11, с. 2].

28 травня 1916 року Іван Франко відійшов у вічність. «*Наукове товариство ім. Тараса Шевченка звернулося листом до магістрату Львова виділити місце на Личаківському кладовищі для могили Івана Франка, бажаючи пошанувати пам'ять високо заслуженого українського поета,вченого надгробним пам'ятником, просити хвальний магістрат зволити відступити на цю ціль безплатне місце на Личаківському кладовищі на полі 4, на розі межи гробами Кароля Гресса, Матильди Напопович і Йосифа Фішера, яке з артистичних мотивів надається під цей пам'ятник. Наукове товариство має надію, що хвальний магістрат з огляду на заслуги покійного письменника налагодить цю просьбу прихильно, та ще в найближчий час буде можна приступити до мурування гробу і поставлення пам'ятника.*

Мій батько, взявши на плечі дволітнього мого брата Арпада, разом з викладачами школи взяв участь в похоронах славного генія нашої нації Івана Франка на Личаківському кладовищі, де відбулася панахида, в якій взяли участь тисячі симпатиків і шанувальників таланту видатного політичного діяча, якого часто не розуміла і кривдила власна громада» [11, с. 3].

Сім'я Березовських долучилася до тих людей, які давали добровільну пожертву на пам'ятник І. Франку. У Марти Березовської зберігається книжка І. Франка «Пісня та праця» 1926 року видання з передмовою академіка М. Возняка. Книжка, підписана її братом Костем-Арпадом, була видана на 10-ту річницю смерті Каменяра. Гроші від продажу цього видання йшли на збір пам'ятника І. Франкові.

Кость-Арпад навчався в духовній семінарії, львівських школах, далі – приватно. У 1934 році склав екстерном іспит зрілості в Академічній гімназії , одним із вчителів якої був син

І. Франка Тарас. Кость Березовський згадував його слова: «Я хотів би мати знання мого батька, хоч як мізинець». Згодом К. Березовський закінчив правничий факультет Львівського університету.

Ще в шкільні роки став членом Пласту, брав участь у громадській роботі. У 51-му курені ім. Святослава Хороброго познайомився із націоналістичними ідеями [9, с. 5]. Став членом підпільної Організації Українських Націоналістів, розповсюджував націоналістичні летючки, працював у підпіллі серед різних верств населення. 11 листопада 1932 року Кость-Арпад та Іван Ярош при вході у філію Академічної гімназії у Львові побили її директора І. Бабія за співпрацю з польською поліцією і переслідування учнів за націоналістичні погляди [7, с. 605]. Через свою діяльність наприкінці 1932 – на початку 1933 року був засуджений у Перемишлі та через брак доказів звільнений.

Кость-Арпад вів активну націоналістичну пропаганду серед студентів. У липні–жовтні 1934 року очолював редакцію часопису «Студентський шлях», який поруч з «Літературно-науковим вістником» Дмитра Донцова був провідним органом ідей української державності. Того ж року часопис заборонено польською владою.

Восени 1934 року Кость-Арпад Березовський став одним із керівників українського студентського спортивного клубу (УССК) і редколегії газети «Готові» – друкованого органу Українського спортивного союзу, які заохочували молодь займатися спортом. Газета мала виразно націоналістичний характер, яку їй надавали насамперед передові статті Костя-Арпада Березовського (підписані «Арпад»), якого ОУН відрядила в редакцію газети саме з цією метою. На початку вересня 1935 року газету заборонили видавати, всю редакцію заарештували й ув'язнили в концентраційному таборі «Береза-Картузька».

7–19 червня 1937 року на процесі Ольги Біди і товаришів (т. зв. процес «Зов») Костя-Арпада Березовського за керів-

ництво в ОУН засудили до восьми років ув'язнення. На початку Другої світової війни хлопець втік на волю, перехворів черевним тифом. У грудні 1939 року, склавши вступні іспити у професорів І. Крип'якевича та К. Маєвського, став студентом історичного факультету Львівського університету.

Нареченою Костя-Арпада Березовського була Віра Іларіонівна Свєнціцька (1913–1991) – діячка УВО та ОУН, донька Іларіона Свєнціцького, яка згодом стала відомим українським мистецтвознавцем. Опинилася на лаві підсудних під час Львівського процесу 1936 року, через брак доказів виправдана. Згодом засуджена радянською владою на 10 років. Після таборів працювала в музеї на вул. Драгоманова (тепер – Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького). Своє свідоме подвижницьке життя віддала Національному музею. Віра Свєнціцька хрестила сина Марти Березовської Костянтина. До кінця життя спілкувалася з їхньою родиною.

Від 4 квітня 1940 року референт пропаганди Крайової Екзекутиви ОУН організував пропагандистську роботу серед інтелігенції Києва, Одеси, Харкова, створивши для того групу у складі асистента кафедри німецької мови університету Миколи Вовка, науковця-орієнталіста Омеляна Пріцака, сина видатного письменника Юрія Стефаника. Кость-Арпад Березовський був членом революційного трибуналу ОУН, користувався підпільними псевдонімами «Кречет», «Павло», «Карий» [8, с. 6].

Заарештований НКВС 25 липня 1940 року [10, с. 23]. *«Він добре тримався на слідстві, дарма що його дуже катували: йому витягали ноги з суглобів… після важкого допиту пробував вчинити самогубство, підрізавши жили на руці. Ми знали, що Арпад був духовним провідником інших хлопців, до нього зверталися за порадами і моральною підтримкою»* [3, с. 45], – згадувала Люба Комар-Прокоп, одна з учасниць Процесу 59-ти, який відбувся у січні 1941 року у Львові в приміщенні обласного управління НКВС (вул. Пелчинського-Дзержинського, тепер вул. Вітовського). Своєю поведінкою морально під-

тримував в'язнів, став на суді їхнім духовним провідником. Йому і ще сорока одному підсудному призначили смертну кару – розстріл.

Частині засуджених на Процесі 59-ти на початку Другої світової війни вдалося з боєм вирватися з бердичівської в'язниці на волю, в підпільних умовах продовжити боротьбу за українську державність.

Костя-Арпада Березовського більшовики розстріляли у червні 1941 року. За даними Ореста Булки, учасника Процесу 59-ти, засудженого на 10 років каторжних робіт у таборах СРСР, Арпад Березовський з товаришами розстріляний 14 квітня 1941 року. Його батька, Амвросія Березовського, з сім'єю відправили на заслання, де він і помер.

Марта Березовська повернулася з таборів в Україну, своє рідне місто Львів. Пронесла крізь важке своє життя світлі спогади батьків Березовських про І. Франка. Ідея самостійної України, проголошена пророчими словами Івана Франка, стала головним завданням українського націоналістичного руху XIX – початку XX століття. Іван Франко наголошував у статті «Поза межами можливого», що «ідеал самостійної України буде для нас недосяжною мрією лише доти, доки ми не знайдемо в собі досить волі, щоб іти до цього ідеалу, стежки до якого лежать ось тут під нашими ногами» [12, 285].

Ця ідея була підтримана молодою генерацією українського народу – українською студентською молоддю, яка об'єднувалася на переломі XIX і XX століть в тисячних рядах нової організації під назвою «Молода Україна» [2]. У майбутньому цій молоді довелося відіграти вирішальну роль у здійсненні гасла української державності. До цієї молоді належав батько Марти Амвросій Березовський. За ідею української державності віддало свої сили, своє життя наступне покоління, серед яких був Кость-Арпад Березовський. Ще за життя їхнім учителем і наставником був Іван Франко.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дедик О., Козицький А., Мороз В., Муравський В.* Львів – місто наших героїв / Путівник за ред. А. Козицького. – Львів, 2009. – 248 с.
2. *Ковалюк Р.* Український студентський рух на західних землях XIX–XX ст. – Львів, 2001. – 420 с.
3. *Комар Люба.* Процес 59-ти. – Львів: НТШ, 1997. – 85 с.
4. *Крип'якевич І.* Історичні проходи по Львові. – Львів, 1991. – 167 с.
5. *Мельник Б.* Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття. – Львів: Світ, 2001. – 128 с.
6. *Мельник І.* Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. – Львів: Центр Європи, 2008. – 384 с.
7. *Мірчук П.* Нарис історії ОУН 1920–1939 роки. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.
8. *Мороз В.* Кость-Арпад Березовський – «Карпо», «Кречет», «Карий» // Шлях перемоги. – 1997. – 10 квітня.
9. Пластуни у визвольних змаганнях. – Нью-Йорк, 2002.
10. Список-каталог ЦДІАЛ. – Т. 1.
11. Спогади Марти Амвросіївни Березовської // Фонди Львівського національного літературно-меморіального музею І. Франка. Машинопис. – 3 с.
12. *Франко І.* Поза межами можливого / зібр. творів : у 50-ти т. – К., 1986. – Т. 45. – 570 с.

Амвросій Березовський

Марія Березовська

Северина, Арпад і Марта Березовські

ВАЛЕНТИНА КУХАР, ВІОЛЕТТА ЧЕРНІЄНКО

ІВАН ФРАНКО ТА РУСЬКО-УКРАЇНСЬКА РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ У ПРОЕКЦІЇ ТЕМАТИЧНИХ ПЛАНІВ ЛЬВІВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА 1940 р. і 2006 р.

Серцевиною музейного життя є експозиція. Її появі передує класифікація й систематизація матеріалів, укладання тематичного та тематико-експозиційного планів. Первинна точка відштовхування експозиційної роботи – розроблення тематичного плану, який представляє авторський макет опису цілісної завершеної композиції текстових матеріалів, речей, муляжів чи зображень, наповнених на рівні образного мислення певним історико-культурним смислом. Тематичний план – концептуальна основа побудови експозиції, в основу побудови якого можуть бути покладені тематичний, хронологічний, видовий, жанровий чи інші підходи та їх поєднання.

Значний досвід укладання тематичних планів накопичено у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка. Перший тематико-експозиційний план музею тут був укладений ще 1940 р. в унікально стислі терміни з метою зміцнення «радянського» гегемонізму в західних регіонах України. Останній тематичний план музею (2006), укладений під керівництвом В.Бонь, став фактично першим тематичним планом музею доби незалежної України. Хронологічна відстань між цими тематичними ескізами 65 років. За цей час

відчутно змінилися загальні підходи до побудови експозиції, кількісно і якісно зросла фондова колекція музею, його матеріально-технічна оснащеність та можливості представлення фондових накопичень, а відтак – істотних змін зазнало текстово-речове наповнення вітрин і стендів. Та, поза всякими сумнівами, обидва плани представляють самостійні моделі репрезентації матеріалів, позначені, як загальними, так і особливими рисами. Свідомі того, що порівняння тематичних планів, загалом, важко реалізувати в межах тексту статті, ми наважилися обмежитися порівняльним аналізом в рамках теми «І. Франко і Русько-Українська радикальна партія».

Обидва тематико-експозиційні плани фундаментально зосереджують увагу відвідувача музею на таких моментах:

І. Франко – непересічний фундатор партійного життя українців кінця XIX ст., який успішно реалізував проект створення Русько-Української радикальної партії (1890). Визначальний момент об'єднання РУРП – драгоманівський – вдосконалення політико-правового поля життєдіяльності українців. Національний момент de facto домінує над соціальним. Інтереси українців вдалося консолідувати на грунті, передусім, подолання внутрішньої кризи – критичної оцінки необхідності провадження політики «нової ери» [1; 2; 3; 10].

Проникнення радикальної ідеї в українське суспільство описує формула: Європа (європейські впливи) – Наддніпрянська Україна (і, передусім, Київ) – практична реалізація радикальної ідеї за конституційних умов Австро-Угорщини. Партія постала як наслідок перетину впливів європейських позитивістських ідей, київських культурницьких впливів Старої Громади і узагальнення закономірностей європейського суспільного розвитку та досвіду соціально-політичної організації українського робітництва бориславського регіону. (Принагідно зауважимо, що ні перший (1940), ні останній (2006) тематичний план, на наш погляд, недостатньо фокусують увагу відвідувача на істотному впливові на процес формування та діяльності партії М. Драгоманова).

Виокремлення у тематичному плані підтеми «Радикальна партія та роль І.Франка у її заснуванні та діяльності» несе вагоме ідеологічне навантаження. Це вагомий аргумент на користь поглиблення інституціалізації українського середовища. Ситуація ускладнювалася тим, що інституціалізація політики відбувалася за умов недостатньо уконституйованої культури, вищий рівень котрої доступний небагатьом, а переважна більшість зразків апелюють до символічних форм, закорінених у культурному досвіді простолюдинів. Основна знакова система – літературна мова – перебуває у процесі формування. Елітарну форму української культури нерідко творять маргінальні українці, що на рівних послуговуються здобутками кількох етносів.

Підтема «Радикальна партія та роль І. Франка у її заснуванні та діяльності» у тематичних планах 1940 і 2006 рр. насвітлює неоднозначність трактувань співвідношення аспектів «біографія»-«історія». Маємо усі підстави констатувати амбівалентність «радянського» підходу. «Радянська» ідеологема апелює до соціоцентризму і наріжним каменем історії робить суспільну проекцію життя. Щоправда, щодо «етноокраїн» цей принцип свідомо порушується. Домінуючим визнається цілком інший підхід – наділена харизматичними рисами особистість – активний творець історії. Приклад цьому – оцінка ролі Франка у тематичному плані (1940), у якому «біографія» постає домінантним фактором історичного розвитку. Переконливий доказ цьому – відсутність автономного тематичного підрозділу «Іван Франко і радикальна партія» у радянських експозиціях.

Експозиція на підсвідомому рівні вибудовує шлях до Європи. У тематичних планах 1940 і 2006 років намічене уміщення до експозиції франківської брошури «Радикали та радикалізм» (1896), у якій виразно проводиться думка про французькі корені радикалізму, що вкоренився, передусім, в середовищі «третього» стану серед дрібних підприємців і торговців. Отже, радикалізм не був репрезентований як однорідна течія, а був представлений одночасно революцій-

но орієнтованим марксизмом і еволюційно напрямленим фабіанством [9, с. 6–10].

Брошура «Радикали і радикалізм» (1896), рекомендована до уміщення у обох вище згаданих планах експозицій, вказує на І. Франка як прихильника еволюційних перетворень у суспільній сфері. Автор стверджує наявність контактів галицьких радикалів з європейськими фабіанцями.

Радикальна партія позиціонується як партія ліворадикальної орієнтації, готова до активної співпраці передусім з діячами та організаціями демократично-соціалістичної налаштованості. Перед І. Франком цілком реально поставала перспектива наростання машинної фабрично-заводської промисловості, збільшення чисельності робітничого класу у Східній Галичині та можливість співпраці з організованими у пролетарські громади польським робітничим класом. У другій половині 1880-х рр. він виразно робив ставку на обрання за взірець для наслідування сербського радикалізму, який апелював до роботи інтелігенції, чиновників, дрібних промисловців і торговців серед сербського селянства [9, с. 11–15].

Переорієнтація І.Франка з «соціального» моменту на «національний» у обох вище згаданих тематичних планах акцентована недостатньо. У цьому відношенні авторам тематичних планів 1940 і 2006 рр. вивільнитися з-під тиску економічного дискурсу не вдалося.

Програмним і тактичним установкам РУРП не властиві шовінізм і ксенофобія. Відповідно й нехарактерним для РУРП і антисемітизм. Центральні проблеми – це розмежування з російською і польською етноспільнотами. РУРП не заперечує можливості сконсолідованої співпраці з політичними опонентами у ході передвиборчих кампаній чи разових принципово виважених угод, але заперечують можливість тривалого політичного порозуміння чи об'єднання з тими, хто відкрито ставить під сумнів автономність українського народу. Радикали чулися готовими сконсолідувати селянські маси довкола ідеї перебудови економічного і громадського

життя на засадах власних культурних цінностей і ідеалів, а не на грунті антисемітизму, москво- чи полонофобії. Досвід консолідаційних змагань народовців, радикалів та москвофілів 1894 р. дає привід І. Франкові 1896 р. наголосити, що орієнтація на таке політичне «союзництво» не має бути безоглядною [4, с. 9–16]. Значною мірою відштовхуючись від сербського досвіду, українці, на погляд І. Франка, не можуть настільки прихильно, як серби, ставитися до проросійської орієнтації. Культурне розмежування з російським етнічним полем не було на той час належно стійким, щоб стверджувати власну самобутність. І. Франко апелює до захисту інтересів українського селянства під двома кутами зору одночасно – національним і соціальним.

І перший (1940), і останній (2006) тематичні плани лише побічно орієнтовані на визнання І. Франком та його політичними соратниками соціал-демократів як найближчих союзників свого політичного сторонництва. Ідеологічну спорідненість програм радикалів і соціал-демократів відображає франківське формулювання про необхідність запровадження «вільности думок, сумління і громадського життя, в змаганю до громадського уладженя праці і громадського уладженя вжитків із здобутків тої праці» [7, с. 8]. Визначальна відмінність між соціалістами і радикалами – соціальна основа партії. Перші націлені передусім на роботу серед селянства, а другі – серед робітників. Радикали стоять на позиції збереження невеликих промислів, особливо у сферах ремесла і побутового обслуговування.

Соціал-демократів і радикалів, згідно з візією І. Франка, на той момент об'єднувала орієнтація на «вдосконалення законів громадського і політичного життя» на противагу анархістам, націленим передусім на «неограничену волю кожної одиниці». Ліві настійливо домагалися «упорядкуваня і організації праці» на противагу анархістам, праця для яких є примусовим явищем, а її організація найбільшим «ярмом» [6, с. 21–29; 7, с. 8].

Під впливом І. Франка у діяльності РУРП акцент робився, насамперед, на освітньо-пропагандистську роботу засобами поширення друкованої продукції, організації селянських віч, сходів та пожвавлення політичної боротьби, націленої на артикуляцію прав українського громадянства та українських виборчих здобутків, представлення інтересів у парламентських залах та коридорах влади. Зауважимо, пропагандистський дискурс набагато сильніше акцентований у проекті експозиції 1940 року. У тематичному плані 2006 р. він згладжений на користь культурницького проекту. Апеляція до страйку, як одного з найефективніших методів політичної боротьби, більш характерна для тематичного плану 1940 р. Обмеженість застосування такої форми протесту у сфері сільськогосподарського виробництва очевидна.

І. Франко працював у оточенні колоритної когорти діячів РУРП. Гетерогенність партійного середовища потужніше представляє тематичний план 2006 року: РУРП маркується як партія селянства та інтелігенції, яка свідомо з ідеологічних переконань дистанціюється від москвофілів, клерикалів та правих народовців. Партія, котра основним прошарком своєї політичної діяльності обрала селянство, репрезентована в експозиційному плані (1940) виключно організаторами партійного будівництва. Тематичний план (2006) репрезентує партійне представництво як осередок опозиційної інтелігенції, радикально налаштованої молоді та свідомого селянства.

Осердя політичних лідерів Русько-Української партії тематичні плани 1940 і 2006 рр. окреслюють під різними кутами. Перша проекція – номенклатурна. У галереї фотопортретів представлені М. Павлик, В. Будзиновський, С. Данилович, В. Стефаник, К. Трильовський, Р. Яросевич, Д. Лукіянович, Л. Бачинський. Стійкий політичний образ «радикала» – освічений, критично мислячий, креативно налаштований чоловік, виходець з етногомогенної української території. Фотогалерея портретів (2006) представляє когорту радикально налаштованих українських діячів, основа консолідації яких

у партії тимчасовий консенсус. У числі найближчих соратників І. Франка представлені М. Павлик, К. Трильовський, В. Будзиновський, Л. Ганкевич, Л. Гарматій, Г. Запаринюк, І. Сандуляк, С. Данилович, Д. Лукіянович, Л. Мартович, П. Думка, В. Стефаник. Це різнорідне угруповання еволюціонуватиме у двох демократичних напрямах – соціальному (1896) та національному (1899).

Матеріали тематичного блоку «І. Франко і радикальна партія» широко апелюють до політико-просвітницьких періодичних видань – «Народу» (1890–1895) та «Громадського голосу» (1895–1939), доречно, на наш погляд, полишаючи поза полем зору екскурсанта вужче спеціалізоване та соціально орієнтоване видання «Хлібороб» (1891–1895). Назви, представлені в експозиційних планах пресових органів, доносять до читача ідею «народу» як одного з чільних суб'єктів політико-правового життя та необхідності якнайповнішої артикуляції інтересів наймасовішої верстви українського суспільства. Сучасний словник синонімів української мови доносить до нас всю багатоплановість поняття «народ»: 1) населення держави, жителі країни; 2) нація, народність, плем'я; 3) основна трудова частина населення країни [5]. Назва «Громадський голос» гучно виражає необхідність озвучення інтересів українського громадянства, попри невеликий осередок високоосвічених інтелектуалів, здатних виконувати цю місію, та хиткість їхніх економічних позицій.

І. Франко і Руcько-Українська радикальна партія позиціонуються як сильні, здатні долати внутрішні конфлікти і зовнішні перешкоди політичні гравці. Рамки політичного дискурсу РУРП виразніше окреслює тематичний план (1940). Брошури циклу «Хлопська бібліотека» доносять глибоку закоріненість соціально-політичних домагань українського селянства. На кінець XIX ст. цій соціальній верстві вдалося піднятися до формулювання віддалених стратегічних цілей і накреслення гнучкої тактики політичної роботи. На наш погляд, жоден з названих тематичних планів не акцентує

належним чином, на ефективному подоланні РУРП на чолі з І. Франком політичної кризи 1895 р. по смерті М. Драгоманова та занепаді «Народу» й «Хлібороба».

Тема «Іван Франко і РУРП» неминуче потребує порушення питання ставлення партії до релігії. Зацікавлені у згуртуванні етноспільноти радикали, зрозуміло, не могли цілковито відкинути віру і релігію, але вважали за доцільне піддати її раціональній критиці. Раціоналістичне франківське трактування релігії у 90-х рр. XIX ст. передбачало: визнання існування надприродних істот, наділених вищою, ніж люди, силою; віра у надприродні реалії іманентно властива людині; своїм життям і вчинками людина намагається наблизитися до наділеної надприродною силою істоти та здобути її прихильність.

Радикалам часто приписували атеїзм, невиправдано жорстку опозицію до духовного стану. Але рядки франківської «Радикальної тактики» спростовують таку ідеологічну орієнтацію партії: «Радикали ніколи не виступають і не виступали ані против віри в Бога, ані против жадної основи правдивої релігійности... Так само не виступали і не виступають радикали проти головних установ церковних, проти церковних тайн і обрядів, а тілько виступали і виступають і будуть виступати завсігди проти надуживання тих установ і обрядів до визискуваня, обдираня і отуманюваня народу» [8, с. 10]. Радикали підходять до релігії з раціоналістичної точки зору, тобто визнають необхідність передусім «кермуватися розумом, просвітою» хоч, разом з тим, послідовно проводять політику невтручання у релігійні справи.

Над тематико-експозиційними планами 1940 р. і 2006 р. тяжіє проекція економічного дискурсу. У першому варіанті репрезентації економічна площина сприйняття і відтворення смислу підкріплюється пропагандистським дискурсом (17 взірців друкованої продукції). Ствердження ліворадикальної ідеї репрезентується у площині широкої пропагандистської експансії та ефективного використання страйкової боротьби. Тематичний план (2006) ширше тяжіє до сполучення

економічного й політичного дискурсів. На символічному рівні проводиться думка про соціальну неоднорідність й суперечливість інтересів членів партії. На противагу першому останній тематичний план вказує на переплетення економічного і політико-правового, а не економічного й пропагандистського дискурсів.

Франко як знавець народного побуту і повсякденного життя українського селянина (потенційного члена чи, принаймні, прихильника Руcько-Української радикальної партії) у репрезентації першого тематико-експозиційного плану (1940) представлений поодинокою брошурою «Антін Грицуняк. Його життя і смерть». Матеріал цілком доречний, але, він, безперечно, потребує додаткового роз'яснення екскурсовода. Проекція народного життя у останньому тематико-експозиційному плані є значно ширшою, виразнішою і якіснішою. У представленні репрезентацій 1940 р. і 2006 р. запорука успішності «радикального проекту» І. Франка – «віками скріплена мудрість українського селянства».

ЛІТЕРАТУРА

1. *Возняк М.* Іван Франко в добі радикалізму / Відбитка. – С. 117–163.
2. *Кухар В.* Іван Франко і національно-демократична партія // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 1. – Львів, 2000. – С. 89–99.
3. *Кухар В.* Радикальна партія // Прийдімо до Франка. Ілюстрований путівник по літературній експозиції Львівського національного літературно-меморіального музею. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 151–165.
4. *Михайло Н.* Радикальна тактика. – Львів, 1898. – С. 16.
5. Словник синонімів української мови / Т. 1. – К.: Наукова думка, 1999. – С. 925–926.
6. *Франко І.* Радикали і радикалізм / І. Франко – Львів, 1896. – 35 с.
7. *Франко І.* Радикальна тактика / І. Франко. – Львів, 1898. – 15 с.
8. *Франко І.* Радикальна тактика / І. Франко. – Львів, 1898. – 10 с.
9. *Франко І.* Радикальна тактика / І. Франко. – Львів, 1898. – 15 с.
10. *Франко І.* Як я став «казенним радикалом» (Замість політичної хронічки) / І. Франко // Мозаїка-II. Із зібрання творів, що не увійшли до Зібрання творів у 50-ти т. / упор. М. Василенко. – Львів: Каменяр, 2009. – С. 266–305.

ВАЛЕНТИНА КУХАР

ІВАН ФРАНКО І ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ (спецкурс Михайла Гнатюка)

Критика і аналіз – надзвичайно важливі фактори здоров'я людей, груп, суспільств, а їх знецінення – це вірний шлях до руйнування фундаментальних основ людського життя, дезінтеграції і дезорганізації спільнот, деградації особистості. Внесенням свіжого струменя критичного дискурсу у науково-освітнє життя завдячуємо посібнику М. Гнатюка «Іван Франко і проблеми теорії літератури» (К.: Академія, 2011. – 240 с.). Навчити словесника, лінгвіста, служителя літературного жанру основам критичного осмислення наративу професор М. Гнатюк береться, відштовхуючись від творчого доробку І. Франка. Професор кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка представляє широкому загалу І. Франка як ґрунтовного знавця, теоретика, методолога, історика літературної творчості.

Посібник переконливо доводить читачеві іманентне походження критичного мислення у І. Франка та ґрунтовність його теоретико-концептуальних основ. У ньому широко визнано поєднання у світогляді І.Франка як позитивістських так і антипозитивістських засад моделювання реальності, але цілком свідомо автор схиляється до применшення значущості впливу позитивізму з огляду на вражаюче тонкий інтуїтивізм мислення, автентичну творчу манеру порівняння, співставлення і оцінювання. Відправними точками Франкового

літературно-критичного мислення М. Гнатюк вважає драгоманівський підхід до аналізу художнього твору як дзеркала суспільного життя та добролюбовську «реальну критику», що апелює до міри адаптованості відображення дійсності до потреб «часу і народу». Дослідник акцентує увагу на тому, що І. Франко широко вдається до генологічного аналізу літературних творів, котрий передбачає вивчення мистецького полотна з моменту виникнення задуму до перетворення його в самостійний суб'єкт культурного життя, аналіз витворення у авторській свідомості цілісної композиції образів та ідей, зверненої до певної читацької аудиторії. Вчений погоджується з віднайденням у франківській спадщині постмодерністського ракурсу, коли доводить до читача думку, що дослідження твору не повинно бути лінійним чи двомірним, а має бути багато аспектним, спрямованим на вивчення суб'єкта, володіючого власним онтологічним статусом. У цьому контексті М. Гнатюк вважає доречним підкреслити, що широко відому Лессінгову систему координат оцінки видів мистецтв «час» – «простір» І. Франко вважає недосконалою, оскільки німецький теоретик мистецтв не приділяє достатньої уваги фактору мінливості.

Критичний аналіз так само перебуває у полі критики. Критичне обточування і шліфування вдосконалює методику критики. На вдосконалення критичного аналізу І. Франка неабияк вплинуло його прилучення до обширної когорти критиків-шевченкознавців. Влучні франківські літературознавчі оцінки зберегли свою актуальність до сьогодні, якщо взяти до уваги хоча б його неповторне добачання у шевченківській «Перебенді» соку «українських народних пісень з меланхолічною основою і відтінками делікатного юмору».

Антипозитивістська стихія у літературознавчій сфері захоплює І. Франка на рубежі XIX–XX століть. Вона спонукає його до копіткої праці над психологічним аналізом характерів літературних персонажів. Львівський професор М. Гнатюк цілком слушно погоджується з висновком тернопільсько-

го літературознавця Р. Гром'яка, що домінантний ракурс літературної творчості І. Франка соціально-психологічний з помітним зміщенням убік естетичного полюса. Посібник колоритно відтворює зображення багатьох процесів та явищ життя І. Франком через перцепцію. Предмет замилування Франка-критика, як випливає з рецензованої книги, взаємодія і поєднання різних типів і рівнів сприйняття, конкуренція і боротьба у особистісному «підсвідомому».

XIX століття стало добою диференціації науки про літературу на історію літератури, теорію літератури та літературну критику. Остання визначила як свою основну функцію формування естетичних смаків читачів. На погляд М. Гнатюка, І. Франко трактує предмет літературної критики як відношення мистецтва до дійсності, важелі отримання естетичного задоволення від твору. Класик української літератури та один із фундаторів національного літературознавства володіє самобутнім талантом поєднання у критичному дискурсі мистецької і наукової складових. Першочергове завдання критичної творчості, за І. Франком, згідно візії М. Гнатюка, – навіювати свої думки іншим, а найефективніша форма сугестії – поезія.

Критика неможлива без апеляції до читача. Це обов'язковий смисло- і сюжетнотвірний елемент критичного дискурсу, хоча разом з тим критика передбачає й корекцію самосвідомості та свідомості автора. Завдання літературної критики – трактування і трансформування відносин «мистецтво» – «дійсність». Щоб зміцнити свій вплив на реципієнта, – як переконує професор М. Гнатюк, – І. Франко використовує широкий спектр гнучкого поєднання засобів риторики, поетики, логіки і діалектики. На думку дослідника, І. Франко вагомо долучається до провадження політики літературоцентризму, яка стверджує спроможність літератури впливати на формування картини світу, створеної малярством, архітектурою, скульптурою, музикою, театром.

Автор посібника не оминув увагою феміністичний ракурс літературознавчої спадщини І. Франка. «Жіночі наративи» –

повноцінні суб'єкти літературного життя. Об'єктом доскіпливої уваги франківських критичних статей стають твори Лесі Українки, Ольги Кобилянської та інших представниць жіночого літературного цеху. Познайомитися з франківськими оцінками творчості цих майстринь у викладі М. Гнатюка і цікаво, і корисно.

Книга, без сумніву, вдала, виважена, актуальна та, сподіваємося, знайде свого читача і допоможе йому у мандрівках літературознавчими маршрутами.

РОМАН ГОРАК

ДМИТРО МАКОГОН І ЙОГО СПОГАД ПРО ІВАНА ФРАНКА (нові матеріали до біографії Д. Макогона)

Як твердить Дмитро Макогон у своїй «Автобіографії», написаної на прохання відомого тернопільського краєзнавця Петра Медведика для «Літературної карти Тернопільщини» 15 лютого 1960 року, він познайомився з Іваном Франком у травні 1902 року, коли велись чергові вибори і по Збаразькому виборчому округі була виставлена кандидатура селянина Яцька Остапчука. Коротко про це знайомство П. Медведик розповів у книзі «Іван Франко і літературна Тернопільщина», яка вийшла у видавництві «Каменяр» 1963 року і автором якої, крім самого П. Медведика, був І. Михайлюк. Відтак уривок із цих спогадів під назвою «Доручення Івана Франка» був опублікований у книзі «Іван Франко у спогадах сучасників», що вийшла 1972 року у видавництві «Каменяр» (с. 188–189).

Як стверджують коментарі до публікації цих спогадів, сама «Автобіографія» не була опублікована і зберігається в архіві П. Медведика. Які це були вибори – чи до віденського парламенту, чи до крайового сейму – автор спогадів не зазначав, так само як не зазначав з чийого рамени була висунута кандидатура Яцька Остапчука, як зазначає автор спогадів, члена радикальної партії, хоча загально було відомо, що на той час Іван Франко вже давно покинув ряди цієї партії. «*У четвертому класі Тернопільської гімназії,* – значилось у тих спогадах, – *я був прийнятий до таємного учнівського гуртка, куди мене ввів учень сьомого класу Пашук, з яким я був разом на квартирі на Мику-*

линецькій вулиці... Ми мали свій ключ від великої кімнати, яку винаймили. Там була наша шафа з книжками, журналами і газетами. Сходини членів були щосуботи від восьмої до першої години вночі... На сходинах зачитувались реферати на політичні, економічні і літературні теми, після чого відбувалась жвава дискусія. Кожний член гуртка платив одну корону місячно, і за ці гроші обраний виділ купував книжки, журнали й газети.

Дмитро Макогон з батьками

Наш гурток мав постійний зв'язок з Михайлом Павликом та Іваном Франком. Вони обидва часто посилали даром на вказані адреси книги і журнали. Всі члени гуртка були «радикалами», а тому поширювали програму радикальної партії між народом. Значне число з них були дописувачами «Громадського голосу». Я, наприклад, дописував до цієї газети вже від четвертого класу. Члени гуртка найбільше працювали по селах під час літніх шкільних канікул.

У кімнаті нашого гуртка висіли портрети Франка, Павлика і Драгоманова, і тут щороку ми влаштовували святочні концерти в дні їхнього народження. Пам'ять Шевченка ми обходили офіційно в будинку гімназії. У травні 1902 року, під час

шкільної перерви, зайшов до гімназії Андрій Шмигельський (з ним я був уже знайомий) і сказав мені, що Іван Франко просить, щоб я після навчання зайшов до нього в готель «Подільський». Коли я прийшов, Франко спитав мене, чи я не міг би ще з двома товаришами під час Зелених свят виїхати у Збаразький повіт для агітації за кандидатуру на посла Яцька Остапчука, члена радикальної партії. Я погодився на це, а тоді Шмигельський повідомив мене, що в суботу перед Зеленими святами надвечір на торговиці буде чекати нас селянин з возом. Там буде для нас приготоване селянське вбрання, його надінемо і поїдемо до Яцька Остапчука, де переночуємо.

Я взяв з собою двох товаришів – Методія Огродника і Антона Грицишина – і ми перебрались по-селянськи та й заїхали до Яцька Остапчука на ніч. (Назви села не можу пригадати). Ретельно розділили між собою села і роз'їхались «на роботу». Мене приділено до «гуртка» Шмигельського. Першого дня ми відбули віча в п'ятьох селах, і в кожному селі була ухвалена кандидатура Остапчука. Надвечір ми прибули до шостого села (назви сіл не пригадую, бо я перший раз був у Збаразькому повіті), там мали ми після віча заночувати. Та в тому селі жандармерія мене викрила, заарештувала і вночі відвезла до будинку Тернопільського староства. Там я переночував, а ранком покликано мене до кабінету старости. Там був також і мій директор Мацішевський. Староста спитав директора, чи я є його учень, а коли він потакнув, мене відпустили додому...

...Мій «злочин» був такий великий, що мені грозило виключення не тільки з гімназії, але з усіх середніх шкіл Австро-Угорщини. Це сталось в 1902 році. Я не мав закінченої середньої школи й тому чекала мене біда. Щоб уникнути цієї біди, я почав готуватись до матури в учительській семінарії. В 1903 році поїхав у Заліщики і там склав як екстерніст іспит зрілості».

Редактор цих спогадів О. Дей до слів «Назви села не можу пригадати» зробив зауваження у виносці, що мова про село Тарасівку, хоч це була скоріше всього здогадка редактора, яка не була підкріплена жодними точними даними.

Іван Франко мав надію, що керівництво радикальної партії виставить його кандидатуру по даному виборчому округзі, куди входило й село Тарасівка на Збаражчині ще 1897 року протикандидатом графа Пінінського, однак воно вирішило змінити своє рішення і висунуло його кандидатуру на округ Перемишль – Добромиль – Мостиська. Замість нього на Збаражчині було виставлено кандидатуру товариша Василя Стефаника Сафата Шмігера, який програв вибори графу Пінінському. Невдовзі граф Пінінський волею цісаря монархії став намісником Галичини і склав свій посольський мандат. На його місце в червні 1898 року волею того цісаря і вирішено було провести додаткові вибори і саме тоді керівництво радикальної партії вирішило виставити кандидатуру Івана Франка. Тоді й розпочалась передвиборна агітація. Саме в той час і з метою агітації приїхав Іван Франко у село Тарасівку, яке тепер належить до Базаринської сільради і розкинулось вздовж річки Гнізної. В селі була мурована церква Івана Богослова, яка парохіально належала до Збаразької парохії, де на той час був парохом Олексій Заячківський, товариш Івана Франка по навчанню у Львівському університеті та учасник так званого першого соціалістичного процесу, в якому одним із основних підсудних був Іван Франко. Основною формою агітації, яка допускалась конституцією монархії, було віче. Про таке передвиборче віче в селі Тарасівці і повідомив «Громадський голос», як орган радикальної партії від 20 травня 1898 року.

«Віче в Тарасівці, збаразького пов., – писав він, – *хоч відбулося в робочий день і ще до того в слоту, стягло коло 300 селян головно із збаразького повіту, але були також учасники з тернопільського і з скалатського повітів. Віче отворив тов. Яцько Остапчук, по тім д-р Іван Франко виголосив промову про паницину, її скасування і її наслідки, взиваючи селян, щоби всіма силами поборювали ті решти панщизняного ладу, які лишилися ще досі, а цей хоч за сто літ по знесенню панщини будемо могли справляти празник повної громадської свободи і рівності, до котрої нам ще нині да-*

леко. По нім промовляли ще в тій справі численні селяни, головно Ант. Грицуняк, Шмигельський і інші. Вичерпавши розмову про панщину замкнено віче. Комісар віддалився, завідомивши учасників, що власне розписані з сего округу вибори до ради державної, через що нарада над виборами посла відбулася без його участі. По короткій перерві приступлено до наради. Тов. Шмигельський обширно реферував про теперішнє політичне положення, про нужду і голод серед селянства, про заходи різних партій, а особливо клерикалів, ворожих народному поступові, а підносив з одушевленням заходи партії соціал-демократичної для добра робітного народу. Тридцять літ досі ми давали себе заступати то панам, то попам, тридцять літ нагадувано нам заступників против нашої волі, зразу ковбасами та п'ятками, а останнього разу вже багнетами, розбоєм та краденням голосів. Нас доведено до нужди, до жебрацької торби, але про те ми провиділи, ми зрозуміли своє положення і тепер не дамо себе ані дурити ані застрашати. Ми не зломилися досі і не зламаємося й далі.

В тім дусі промовляли й інші бесідники, особливо знаменитий Грицуняк одушевляв зібраних своїми притчами, критикуючи остро поступування духовенства з селянами».

Саме завдяки Антону Грицуняку з'явилось відоме оповідання «Свинська конституція», яке відразу після публікації його було перекладене на багато європейських мов. На цих зборах селяни одноголосно вирішили підтримати кандидата Івана Франка.

Про віче у Тарасівці залишилося чимало спогадів, які дають можливість відчути ту специфічну передвиборчу атмосферу, яку неможливо вичитати між скупими рядками преси. Автором цих спогадів є селянин Антін Іванчук (1887–1966), а записав їх і опублікував у книзі «Спогади про Івана Франка», що вийшла у видавництві «Каменяр» 1972 року, місцевий краєзнавець П. Медведик.

«У селі Тарасівці, що недалеко Збаража, – оповідав А.Іванчук, – *жив заможний дяк Дмитро Остапчук. Він мав двох синів – Левка та Яцька. Перший з них успадкував у батька господарство, а дру-*

гий – Яцько – навчався у Тернопільській та Львівській гімназіях. Ще юнаком він захопився політичною боротьбою і став згодом палким учасником радикального руху. З 4-го класу він навчався у Львівській гімназії, де й познайомився з Михайлом Павликом, Іваном Франком, Лесем Мартовичем. За дорученням Івана Франка Яцько Остапчук їздив у села Збаразького і Тернопільського повітів, де проводив широку політичну роботу по згуртуванню селян-радикалів, зокрема напередодні виборів до австрійського парламенту чи до галицького крайового сейму...

Малим хлопцем я пас худобу у Дмитра Остапчука і мав змогу скоро пізнати середовище політичного життя радикалів свого села. Пригадую, було мені 12–14 років, коли в наше село Тарасівку приїхав Іван Франко. Це був час, коли в Галичині котилася хвиля протестів після неврожайних років. Тоді ж у Львівському університеті за революційну діяльність звільнили близько 40 студентів. Значна частина звільнених студентів, зокрема ті, що проживали на Тернопільщині (з Нового Села, Збаража, Добромірки, Кошляків), зібрались на свою нараду у Тарасівці. Сюди прибули також місцеві селяни, молодь.

Пригадую, як сьогодні: у стодолі Остапчука я наводив порядок для майбутніх «гостей», що сходились з сусідніх сіл. Тоді я вперше побачив Івана Франка і слухав його виступ перед студентами. На зборах спочатку виступив Яcько Остапчук, після нього інші студенти, а тоді слово взяв Франко. Свою розмову він пересипав дорогоцінними діамантами – уривками поезій, народними прислів'ями. Він розповідав про народні страждання, наводячи факти з життя галицького селянства різних околиць краю. Письменник говорив з гнівом, але повільно. Проте зміст його виступу та інших промовців я, звичайно, за давністю літ втопив у своїй пам'яті».

Звичайно, що час поклав свої відбитки на спогади, але не можна не зауважити, що вони різко відмінні від звіту про це віче, опубліковане в «Громадському голосі».

Вибори в окрузі Тернопіль-Збараж-Скалат Іван Франко програв лікарю Омеляну Гладишовському, який дістав на

чотири голоси більше. Вибори залишили неприємні спогади в Івана Франка. Господар з Березовиці Великої Підгайний, колишній член радикальної партії оскаржив Івана Франка в суді за те, що буцімто той побив його під час виборчої кампанії. Суд оправдав Івана Франка, але сам по собі факт був дуже неприємний і вороги Івана Франка мали достатню наживу для його цькування.

Відтак, дякуючи місцевим журналістам та краєзнавцям, які намагались «всесторонньо висвітлити» революційну діяльність Івана Франка і його вплив на селян Тернопільщини, були зібрані чисельні спогади від старожилів, які були опубліковані на сторінках районної преси, а відтак без достатнього критичного підходу потрапили у збірки спогадів сучасників про Івана Франка. Як правило, ці спогади вельми суперечать один з одним. Одним із таких спогадів про перебування Івана Франка на Тернопільщині і є спогад Дмитра Макогона. Він відносить його до 1902 року і передвиборної агітації за Яцька Остапчука. На жаль, 1902 року жодних виборів ні до віденського парламенту, ні в галицький сейм не відбувались. Автор спогадів очевидно помилився. Вибори до галицького сейму відбулися в серпні 1901 року. На Збаразький виборчий округ радикальна партія виставила кандидатуру не Яцька Остапчука, як стверджує Дмитро Макогон, а його батька Дмитра, який ці вибори виграв і став послом на 1901–1908 роки. Його син Яцько (1873–1959) став послом до віденського парламенту тільки у 1907 році і був ним до 1911 року. З радикальної партії вийшов 1897 року і став членом Української соціал-демократичної партії. Вийшов з радикальної партії й Іван Франко у 1898 році. Таким чином залишається під знаком питання – чи Іван Франко брав участь в агітації за Дмитра Остапчука при виборах до галицького сейму у 1901 році.

Згідно зі спогадами, які записані місцевими журналістами від старожилів, Іван Франко перебував на Тернопільщині 1902 року під час так званих аграрних страйків, які розпочались по всій Галичині в 1902 році та ініціатором їх проведення був

відомий політичний діяч, посол до віденського парламенту та уродженець Поділля В. Будзиновський.

«*Пам'ятаю добре,* – згадував А. Іванчук – *була субота, я пригнав з пасовиська Остапчукові корови. Зайшов у хату і побачив вдруге Івана Франка. Письменник розмовляв з Дмитром і Яцьком Остапчуками та ще з невідомими мені селянами з Базаринців та Добромірки. Вечором того ж дня Франко у товаристві Яцька Остапчука пішов на панський фільварок до двірських наймитів*».

Страйк у Тарасівці тривав два дні і закінчився перемогою селян.

Як народовська, так і радикальна преса дуже детально висвітлювала перебіг страйків, але ніде не зафіксовано про якусь агітаційну участь у них Івана Франка. Влітку 1902 року він перебував у Криворівні на відпочинку після перипетій із будівництвом власної хати на вулиці Понінського у Львові. Не вистачало грошей на завершення будівництва, потрібно було оформляти кредит. Щоб хоч якось облегшити важке матеріальне становище, в цьому році Іван Франко стає співробітником німецької газети «Die Zeit», що виходила у Відні. На жаль, епістолярна спадщина по Франку не зафіксувала жодної згадки про перебування його на той час на Тернопільщині.

Навчався на той час Дмитро Макогон у польській цісарсько-королівській вищій гімназії в Тернополі, директором якої був згадуваний ним у спогадах Маврицій Мацішевський. Він був доктором філософії, мав шосту службову рангу і був член-кореспондентом Краківської академії наук. На жаль, документація цієї гімназії збереглась не повністю, а тому сказати точно, коли покинув її Дмитро Макогон, важко. Принаймні вже 1902 року в липні місяці він склав у Заліщиках у вчительському семінарі екзамен на звання вчителя народних шкіл та року праці в селі Чорнівка. Всі ці факти свідчать , що події, про які розповідав Дмитро Макогон, стосувались до 1901 року. У 1903 році він дістає скерування на роботу народним вчителем у село Луковицю (Лукавицю), один з найглухіших кутків Буковини.

Був родом Дмитро Макогон з містечка Хоросткова теперішнього Гусятинського району Тернопільської області, що розташоване в Західному Поділлі над річкою Тайною, яка є допливом Дністра. Тепер це містечко є центром міської ради, якій підпорядковане село Карашинці. До Хоросткова приєднано село Вибранівка. Місто розташоване за 31 км від райцентру і має залізничну станцію.

У селі є мурована у 1837 році церква Положення Ризи Пресвятої Богородиці. Є костел, збудований 1870 року і реставрований 1994 року.

Це містечко відвідав Іван Франко під час студентської мандрівки влітку 1885 року, про що повідомила газета «Діло» № 95 від 29 серпня за старим чи 10 вересня за новим стилем 1885 року. Згідно з повідомленням газети був Франко в Хоросткові 6 серпня.

«Вечером около 7 год., – прибули ми до Хоросткова і дому гостинного і щирого нашого патріота, Вп. о. Богоноса. З причини пізної пори мусили вандрівники спішитися немало, щоби на час розпочати вечерок. О 8 год. була вже саля магістратська заповнена до краю гістьми. Передовсім явилося тут множество міщан з Хоросткова і селян з Говилова, Увисли і других поблизьких сіл, щоби побачити своїх просвічених братів, почути, як вони говорять, чим занимаються, полюбуватись руським словом, руською піснею. Взагалі, де не загостили вандрівники на нашім розкішним Поділю, скрізь витав їх народ не с особливим інтересом, а просто с нетаєними найщирішими симпатіями. Справді раділо наше серце вельми, коли уста старих сідоглавих старців-господарів звали нас своїми рідними, ріднесенькими дітьми, від котрих вони надіються лучної, красної долі.

Розпочались вечерниці. З глибокою увагою слухала публіка відчиту нашого молодого критика і історика літератури п. Волод. Коцовського о діяльності і значеню незабутного Маркіяна Шашкевича. Опираючись на засаді, що вартість і значінь якогось чоловіка можуть бути належито оцінені лиш зі становища часу, в котрім він жив, а ніяк лиш з позосталих окрушин его творів –

і то тільки по надокладнійшім, під якими находимося, супротивностей, с якими боровся, виявив прелегент вповні значінь і стійність нашого знаменитого труженика і поета. На підставі старанно зібраних і критично розсмотрених жерел, котрими користувався єще при видаваню III тому «Руської Бібліотеки», розкрив він обширно і всесторонньо образ нашого народного відродження, в котрім покійний Маркіян був завсіди головним діятелем і заразом і витривалим робітником в раз виточенім напрямі. Метода прелегента проста і вельми повчаюча для тих, хто хотів би працювати на поли історії літератури. Не в тім єго річ, щоби розводити оригінальні погляди і запускатись в теорії, а просто в тім, щоби на підставі жерел, а іменно на підставі сучасних судів добути наверх те, що становить властиву вартість чоловіка, то есть єго щирість до народу, благородний запал для гуманних ідей і витривалість у праці. Так вийшов після відчиту прелегента Маркіян Шашкевич характером, котрого достойно поняла і оцінила вся публіка; вийшов мужем бистрого розуму, великого серця, всесторонного погляду і діятельности, ідеальної витревалости і самопожертвованія, – гідний взір для наслідуваня труженикам на поли словесності для добра народу.

По відчиті виступив хор, повитаний грімкими оплесками. Вже то треба сказати, що на всіх вечерках сегорочної вандрівки належали співи до тих точок програми, котрі безперечно найвдячніше принимала вся зібрана публіка. Причинялись до того раз вибір що найкрасших руських композицій, подруге знамените їх виконане під управою звістного дирігента питомця Львівської семінарії духовної Автонома Левицького і при участи таких сил як Евг. Гушалевича і баротонови пп. Качмарський і Діяковський. Як тут, так також і на других вечерках запримітили ми, що з співів сподобались особливо дві композиції проф. Вахнянина, а то: «Наша жизнь» і «По морю», відтак Лаврівського «Ой по горі» і Ніжанковського «Гуляли, гуляли». По першім виступленю хору віддеклямувала Вп. п. Евеліна Богоносівна, донька нашого господаря о. Богоноса, єго власний патріотичний стишок в привіт руским вандрівникам. Стих сей, в котрім попри згадці на давніші, славні

часи нашої історії загрівав автор передовсім до любові рідного краю і народу, як сам прегарний, так само прегарно був виголошений декламаторкою. Тож не дивно, що п-а Богоносівна, прибрана до того в хороший народний стрій, збирала довгі неумолкаючі оплески.

На другий день рано – а було се в четвер 6 серпня – схопились деякі менше втомлені, щоб пройтись по свіжім воздусі і оглянути місто. Погода стояла на дворі тиха, супокійна, хотя й ранок переймав вже осіннім холодом. Хоростків на перший погляд містечко гарне, чисте, зраджуючи добробут. На полудне від міста ставок, переливаючійся через греблю опустом, під котрим вандрівники зажили здорової купелі. Прочий час до полудня минув то на поблизьких екскурсіях, то на розмові повертаючими з поля селянами, то на милій забаві в домі нашого сердечного господаря; сердечність ту бачили вандрівники на кожнім кроці. Вп. о. Богонос принимаючи їх в своїй хаті, приладив їм вигідний нічліг і всяку вигоду. А вже то найлучше виявилась сердечність і щирість нашого господаря, коли він при обіді в теплих словах заявив свою радість, що видить так числено зібрану руську мо-лодіж в своїм домі, а похваляючи ціль, в якій вона вибралась вандрувати по Поділю, вніс перший тоаст на здоровлє руської молодіжи. Взрушеним голосом відповів один з вандрівників на ті сердечні слова порушаючі кожного до глибини серця і підніс взаємно здоровлє господаря і єго патріотичної доньки – вчорашньої декламаторки. Із пізніших тоастів мусимо іменно піднести тоаст в честь славного патріотичного нашого духовенства руського. «Справді, – говорив один із вандрівників забравший голос, – трудно подибати другий край, де би духовенство було так віддане народній справі і тільки для неї вчинило, як наше в Галичині. Таким духовенством міг би сміло повеличатися кожний народ; такого духовенства завидують нам сусідні; руська молодіж бє чолом перед ним і хоче гідно вступити в єго сліди. Честь ему! Многая літа! Тоаст сей викликав загальне одушевленє, і присутні пан-отці зо взрушенєм роняли ті слова великої заслуги і узнаня».

У Хоросткові закінчилась мандрівка Івана Франка зі студентами, про що свідчить лист дружини Володислава Федоровича

Кароліни Федорович, з дому Наглик (1808–1897), до Івана Франка від 4.08.1895 року з проханням повідомити її, на котре число прислати підводу в Хоростків, щоб забрати його і його київських гостей у Вікно. Іван Франко поїхав з Хоросткова до Вікна разом із Катериною Мельник, майбутньою дружиною Володимира Антоновича, Оленою Доброграєвою, нареченою Володимира Коцовського, та Спиридоном Гулабчевим (див. статтю Р. Горака «Біографія на замовлення», опубліковану у 68-му випуску «Українського літературознавства» (зб. наук. праць Львівського національного університету ім. Івана Франка) за 2006 рік на с. 260–304).

Про тодішнього священика Василя Богоноса відомо не так й багато. Народився 1831 року, 1856 року закінчив Львівську духовну семінарію та богословський факультет Львівського університету. В цьому ж році висвятився і дістав скерування в село Могильницю Теребовлянського повіту, де 1864 року померла йому дружина. 1867 року став священиком в селі Хоростків, у 1871–1872 роках був віце-деканом Гусятинського деканату, з 1885 року парохія Хоросткова перейшла у Станіславське єпископство. 1903 року Василь Богонос став парохом кафедрального собору в Станіславі, у 1903–1905 роках був станіславським деканом, займав високі пости при тамтешній митрополії і спочив у Бозі 17 жовтня 1907 року. Був похований на місцевому цвинтарі, який був закритий, а відтак на його місці був розбитий міський парк.

Варто зазначити, що в 1856–1859 роках в Хоросткові був парохом Онуфрій Курбас, стрийко Леся Курбаса, син якого Володимир на процесі у 1877–1878 роках свідчив проти Івана Франка (див.: Р. Горак. «Від поривань до вистражданої мети»; «Дзвін», № 10, с. 80–94, 2012 р.).

Чи був на тій зустрічі з мандрівниками малий Дмитро Макогон з батьками? Хто вони? На жаль, крім того, що батько Дмитра Макогона звався Яків, невідомо нічого.

На щастя, деякі з метричних книг церкви в Хоросткові збереглись. Вони тепер у фондах Державного архіву Терно-

пільської області. Згідно з ними, 17 жовтня 1867 року отець Василь Богонос дав шлюб тутешньому селянинові Якову Макогону, синові тутешніх селян Івана Макогона і Тетяни Романців, та Анні, дочці Олексія Вавришина і Софії Сторожук, які, як зазначає метрика цього одруження (Державний архів Тернопільської області – далі ДАТО – ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 6), були родом з села Мшанця, що неподалік від Хоросткова і котре тепер належить до Теребовлянського району Тернопільської області та яке знаходиться на головному автошляху Тернопіль-Чортків-Чернівці за 1,5 км від залізниці. Молодому було 25 років, а молодій – 21. Свідчили шлюб тутешні селяни Микола Косинський та Павло Бабяк. Таким чином, був Яків Макогон 1842 року народження, а молода, від цього дня його законна дружина, Анна – 1846 року народження. Йшла Анна в невістки до дому свого чоловіка, який мав орієнтаційний номер 272.

Це властиво і є свідоцтво про одруження діда та бабусі Ірини Вільде по батьковій лінії.

Через два з половиною роки 20 квітня 1870 року цей же священик, що давав шлюб Якову та Анні, охрестив первістка молодого подружжя Максима, якого прийняла на світ повитуха Євдокія Пилипів. За хресних батьків новонародженому були весільний староста Павло Бабяк та дружина Яреми Доскоча Маланка (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 38).

Наступного по народженні року Максима Макогона, 19 листопада 1871 року, цей же священик Василь Богонос дав шлюб братові Якова Макогона Маркові. В метриці його одруження (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 13) зазначено, що був він сином Івана Макогона і Тетяни Решетар і що було йому 26 років, тобто був він 1845 року. Він, як бачимо з цього метричного запису, був рідним братом Якова Макогона тільки по батькові, а десь між 1842 роком, тобто роком народження Якова, та 1845 роком – роком народження Марка Макогона, померла дружина Івана Макогона, батька Якова та Марка, Тетяна Романців і він вдруге одружився на Тетяні

Решетар. Встановити дату смерті Тетяни Романців та другого одруження Івана Макогона неможливо, оскільки метричних книг з цього періоду не збереглось.

Одружився Марко Макогон 19 листопада 1871 року на Ірені, дочці тутешніх селян Михайла Олави та Єфимії Цісінської. Було їй 25 років, тобто вона була 1846 року народження.

Вже наступного року – 31 серпня 1872 року в молодого подружжя Марка та Ірени Макогонів народився син, якого назвали Андрієм (ДАТО, ф. 487, оп.1, спр. 133, арк. 49). Замешкали брати Яків та Марко в одній і тій самій хаті.

Замешкала там і родина дружини Якова, про що свідчить те, що 5 квітня 1873 року рідна сестра Анни Макогон Марія Вавришин повила позашлюбного сина, якого священик охрестив іменем Захар (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 13).

Рід Макогонів збільшувався від року в рік. 18 червня 1876 року в Якова Макогона народилась дочка Марія, хресними батьками якої були Павло Бабяк та Анна, дружина Василя Вавришиного (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 75). Того 1876 року 12 грудня, якраз перед святом Миколи, народився син і у Марка Макогона, якого й назвали Миколою (ДАТО, ф. 87, оп. 1, спр. 133, арк. 79).

28 березня 1879 року перед теплим Олексієм в Якова Макогона народився син, якого й назвали Олексієм. Хресними батьками Олексія, а кумами Якова стали Павло Бабяк та Ксеня, дружина Василя Цісінського, а також сестра брата жінки Марка Макогона. Олексій помер парубком 5 серпня 1898 року (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 96).

Мешкала з братами і їх сестра Марія, дочка Івана Макогона та Тетяни Романців, яка також зайшла у гріх і 24 грудня 1879 року повила позашлюбного сина, якого священик Василь Богонос охрестив іменем Данило (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 104). Цього було недостатньо і 29 березня 1883 року вона знову повила позашлюбного синочка, якого священик Василь Богонос на цей раз охрестив іменем Прокіп (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 132). Правда, не судився довгий вік ново-

народженому і він помер 7 грудня 1884 року (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 132).

Перед народження Прокопа Бог благословив дітьми й сім'ї братів Якова та Марка Макогонів. 28 жовтня 1881 року в Якова Макогона народився син, якого прийняла на світ повитуха Параска Нєх. Цього ж дня 28 жовтня 1881 року отець Василь Богонос охрестив новонародженого іменем Дмитро, а за хресних батьків було обрано Михайла П'єска та вдову по Павлу Бабяку Агафію (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 120). Це і є метричний запис про народження українського письменника – батька Ірини Вільде Дмитра Макогона.

Наступного року по народженні Дмитра Макогона поповнилась сім'я і Марка Макогона. 29 січня 1882 року у нього народився син Антоній (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 123).

Як виявилось, більше дітей у Якова та Анни Макогонів не було і син Дмитро був наймолодшим.

Діти народжувались у брата Якова Марка. 22 травня 1888 року у нього народився син Григорій (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 134, арк. 10). Наступна дитина – син Олексій народився 1 квітня 1890 року. В метриці його народження зазначено, що матір'ю новонародженого, а дружиною Марка Макогона була Ірена, дочка Йосифа Кіналя та Параскеви Смереки (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 134, арк. 31). Таким чином, десь між народженням сина Антонія у 1882 році та Олексієм у 1890 році Марко Макогон повдовів і йому довелось одружитись вдруге. 30 грудня 1892 року сім'я поповнилась на дочку Анастасію (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 134, арк. 55), а 21 січня 1895 року народився син Михайло (ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 133, арк. 132). На час народження Михайла було Маркові Макогону 50 років. Більше дітей у нього не було.

У липні 2012 року я звернувся за допомогою до директора Хоростківської середньої школи з проханням довідатись про роки смерті батьків Дмитра Макогона та про те, чи живуть у цьому селі їх нащадки, щоб віднайти могили батьків.

Відповідь я одержав 6 вересня цього ж року.

«Вибачте, – писалось у ній, – *що трошки з запізненням надаємо відповідь на Вашого листа.*

1. 28 жовтня 1996 року в смт. Хоростків було відкрито пам'ятник Д. Макогону до (155 річчя від дня народження). Автор – уродженець Хоросткова, зараз проживає на Івано-Франківщині Володимир Ворончак.

2. Дати смерті батьків – невідомі. Могили їхні теж невідомі.

3. З родини Макогонів я не знаю нікого. Була жива племінниця Іванна, працювала обліковцем ферми дослідного господарства. Померла у 80-х роках. Сім'ї у неї не було. Тому й нащадків не лишилось ніяких.

4. В село Ірина Вільде приїжджала у 1971 році. Зустріч з нею організував вчитель української мови та літератури видатний краєзнавець Михайло Степанович Гук. Ірина Вільде залишила про себе хороші спогади та розповіді про своє літературне життя. Її книга «Троянди і Терня» зберігається у фондах шкільної бібліотеки (старе видання), «Сестри Річинські» (старе видання) у фондах міської бібліотеки ім. М. Палія. Краєзнавець Корчемний В. Г. писав про життя Д. Макогона у районну газету. В нього зберігаються фотографії сільської хати по вул. Панська, де народився Д. Макогон.

Вибачте, іншої інформації у нас не має. При можливості вишлемо для Вас фотографію пам'ятника Д. Макогона».

Опісля з проханням встановити дати смерті батьків Дмитра Макогона із повною інформацією про них, почерпнутої в архівах, звідки дістав відповідь начальника відділу державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Гусятинського районного управління юстиції О. З. Кохан, такого змісту:

«Директору музею Івана Франка Горак Роману

На Ваш лист від 12.09.2012 р. відділ державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Гусятинського районного управління юстиції у Тернопільській області повідомляє, що відповідно ч. 3 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 року №2398–VI та п. 9

Розділу І «Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні», затверджених наказом Міністерства юстиції України 18.10.2000р. №52/5 – інформація, що міститься в актових записах цивільного стану, є конфіденційною і не підлягає розголошенню. Згідно ст. 37 Закону України «Про інформацію» не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами офіційні документи, які містять у собі, зокрема, конфіденційну інформацію, інформацію, що стосується особистого життя громадян.

Повторна видача свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану, а також видача витягів з Державного реєстру актів цивільного стану громадян здійснюється відділами державної реєстрації актів цивільного стану при підтвердженні права особи на отримання даних документів та, в окремих випадках, родинних відносин між заявником та особою, щодо якої складено актовий запис цивільного стану.

Відділ державної реєстрації актів цивільного стану повідомляє відомості про державну реєстрацію актів цивільного стану на письмовий запит суду, органів дізнання чи досудового слідства у зв'язку із справами, що перебувають у їх провадженні, нотаріуса, у веденні якого перебуває спадкова справа, інших органів державної влади (посадових осіб), якщо запит зроблено у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених актами законодавства.

З огляду на вище зазначене повідомляємо, що у Вашому запиті не зазначено законної обґрунтованої підстави на основі якої виникла необхідність у наданні інформації.

Начальник відділу державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Гусятинського районного управління юстиції О. З. Кохан»

Начальник відділу забула інформувати, що насправді термін конфіденційності інформації 75 років, після чого ця інформація перестає бути конфіденційною, а матеріали, де вона зафіксована, передаються на збереження в державні архіви. У Львівському національному літературно-меморі-

альному музеї Івана Франка зберігається світлина Дмитра Макогона з батьками (інв. номер 1713/2 фуп).

Отож після отримання диплома народного вчителя Дмитро Макогон з підмоченою репутацією був скерований на Буковину, де на думку Крайової шкільної ради не буде мати середовища для ширення радикальних ідей.

Буковина від 1775 року була у складі Австро-Угорської імперії, яка «дбала», щоб кожному народові не діялось кривди і найперше дбала про розвиток в загарбаних краях освіти. Оскільки сама Буковина не могла на той час забезпечити себе своїми вчителями, то вони рекрутувались із Галичини. Звичайно, міністерству освіти також не було байдуже, якими вчителями воно забезпечує село, але знайти в достатній кількості саме таких учителів, яких би імперія хотіла та котрі були б всюди і у всьому їй лояльні, було важко, тому доводилось обходитись тим, що є. Дмитро Макогон якраз не належав до тих бажаних, бо за ним тягнувся довгий хвіст різних прогрішень ще з Тернопільської гімназії, де навчався.

Як згадувалось, першим місцем праці Дмитра Макогона було село Чорнівка теперішнього Новоселицького району Чернівецької області. З довідників про це село можна довідатись, що воно згадується в грамоті молдавського господаря Олександра Доброго 1412 року. 1848 року в Чорнівці жив Васіле Александрі – класик румунської і молдавської літератур, фольклорист. На початку XX століття тут вчителював український письменник і педагог Дмитро Якович Макогон.

1903 року Дмитро Макогон дістав посаду вчителя в селі Луковиці, яке неподалік Чернівців. № 77 газети «Буковина» від 30 червня старого чи 13 липня нового стилю 1906 року повідомив своїх читачів: «Вінчанє п. Дмитра Макогона, учителя з Лукавиці з панною Адольфиною Янушевською, учителькою в Маморинці відбуде ся в четвер дня 12 липня с. р. о год. 11 перед полуднем в римо-кат. церкві в Чернівцях». Даний документ однозначно стверджує, що шлюб відбувся в костелі. Це костел Пречистого Серця Ісуса і належав ордену єзуїтів

у Чернівцях, який є пам'яткою неоготичної архітектури XIX століття. З 1963 року тут знаходився Державний архів Чернівецької області. Від березня 2010 року храм належить релігійній громаді Римо-католицької церкви.

5 травня 1907 року у молодого подружжя Макогонів народилась дочка, яку назвали Дарією. Це була майбутня видатна українська письменниця Ірина Вільде.

Помер Дмитро Макогон 7 жовтня 1961 в Івано-Франківську, де й похований на кладовищі в Княгинині разом з дружиною.

Літературну діяльність почав 1900. Мав псевдоніми Макогоненко, Іван Галайда, Хоростківський. Свого часу був співредактором журналу лівої орієнтації «Каменярі», який вважався органом «вільної організації українського учительства на Буковині». Перший номер журналу вийшов 1909 року, а останній 1922 року.

У 1907 році видав збірку віршів «Мужицькі ідилії», а також збірки коротких оповідань з життя селян і вчителів «Шкільні образки» (1911), «Учительські гаразди» (1911), «По наших селах» (1914), «Проти филі» (1914). Був автором січових пісень. Зокрема, деякі його вірші увійшли до «Лугового співаника» (Відень, 1921), а також до «Великого ілюстрованого Січового співаника», що вийшов у Коломиї. Від 1945 року писав гуморески та байки в радянському дусі.

Дякуючи дочці, його ім'я не загубилось і не забулось в нашій літературі, як загубились і забулись імена інших письменників. Дякуючи дочці, твори батька увійшли до збірки «Письменники Буковини початку XX століття (К., 1958 р.), а також були видані окремим виданням під назвою «Вибрані оповідання» у Львові 1959 року. Увійшли вони і в «Антологію українського оповідання» (К., 1960).

РОМАН ГОРАК

СПОГАДИ НЕВІСТКИ ІВАНА ФРАНКА ОЛЬГИ БІЛЕВИЧ. ПОЕМА ІВАНА ФРАНКА «ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ» В ПЕРЕКЛАДІ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ ПЕТРОМ ФРАНКОМ

Ольга Білевич

Іванові Франку так і не судилось знати своїх невісток ні від сина Тараса та ні від молодшого Петра. Не судилось познайомитись зі своїм зятем Петром Ключком, чоловіком дочки Ганни. Не судилось йому дочекатись і внуків, для котрих, як

і для своїх дітей, написав стільки прекрасних казок, якими так захоплювались і захоплюються українські діти.

Сини одружилися, а дочка вийшла заміж вже по смерті письменника. І хоча дружина Петра Франка Ольга Федорівна Білевич у своїх нижченаведених спогадах стверджує, що вона вийшла заміж ще при житті письменника 16 січня 1916 року, однак збережена метрика одруження (*Львівський національний музей Івана Франка. Фонди музею.* – № 1140 ор.) засвідчує, що Петро Франко в містечку Красному одружився з Ольгою-Марією Білевич, дочкою Буського декана Теодора Білевича та Ольги Базилевич 4 лютого 1920 року. Петрові було вже 28, а Ользі тільки 22 роки.

Саме дружині Петра Франка судилось написати спогади не тільки про свого чоловіка та дітей, але й про дружину Івана Франка, яка так само називалась Ольгою і по батькові була Федорівною. Вони були написані незадовго до її смерті, яка сталась у *Львові* 27 березня 1987 року, на прохання працівників музею, в якому вона від часу його заснування працювала на різних посадах, а в час *Другої* світової війни навіть була комісаром цього музею, тобто виконувала функції директора. На жаль, багато найбільш цікавих моментів Ольга Федорівна не торкнулась увагою і не пояснила багатьох моментів, які до сьогодні трактуються різними дослідниками по-різному і на яких нема однозначної відповіді. Ольга їх свідомо уникала, а молоді і недосвідчені працівники, які записували від неї ці спогади, не насмілювались настояти. Вважали, що достатньо того, що вона сама вважала за потрібне сказати.

Мало що відомо й про родину Ольги Федорівни. Відповіді на це питання вона також уникала: боялась навіть у ті часи признатись, що походила з священичих родів.

Її батько Теодор Білевич народився 1858 року, тобто був на два роки молодшим від Івана Франка і був сином Йосифа Білевича та Марії Вантух. 1878 року він поступив на перший курс богословського факультету *Львівського* університету та став вихованцем греко-католицької духовної семінарії у *Львові*,

яку закінчив 1882 року. Перед висвяченням він одружився з Ольгою Базилевич, яка була дочкою тодішнього пароха села Полуничне Миколи Базилевича та Людвіки Бачинської, після чого він був у цьому ж 1882 році висвячений у сан священика та дістав скерування на парохію в село Добротвір Кам'янко-Струмилівського деканату у церкву Святого Онуфрія, про що засвідчують метричні книги цього приходства, які зберігаються тепер у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, зокрема книга новонароджених у 1846–1886 роках (ЦДІА України у м. Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 6537). На час перебування в Добротворі у молодої сім'ї дітей не було. Після Добротвору на початку травня о. Базилевич дістав скерування в місто Городок під Львовом, де дістав помешкання в будинку, що на подвір'ї церкви Благовіщення Пресвятої Діви Марії. В цьому будинку 22 грудня 1883 року в молодої сім'ї народилась дочка, яка того ж дня була охрещена іменем Зеновії-Ярослави тамтешнім парохом Миколою Сцісловським, а хрещеними батьками були о. Віктор Гарух з Грушова та Іванна, дружина о. Климентія Дзеровича з села Топорова (ЦДІА України у м. Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 6452, арк. 56). Через тиждень дитина померла.

Час душпастирства о. Теодора Білевича в Городку співпав з працею в цьому приходстві о. Олексія Заячківського, товариша Івана Франка та учасника так званого першого соціалістичного процесу. Він опісля довгі роки був священиком у м. Збаражі і долучився до національного освідомлення даної округи, в якій був душпастирем. Працював також у той час в цій парохії і о. Микола Курбас, який доводився стрийком Лесеві Курбасу. В Миколи Курбаса тут народився син Омелян, з яким навчався у Львівському університеті Лесь Курбас і який виховувався у Старому Скалаті у діда Пилипа разом з ним. На жаль, при народженні Омеляна дружина о. Миколи Курбаса померла.

В Городку о. Теодор Білевич був священиком до січня 1886 року, а відтак дістає парохію в селі Вирів, що у Кам'янко-

Струмилівському деканаті, у стару, збудовану ще 1765 року дерев'яну церкву Преображення Господнього, яка не дійшла до наших днів і на початку 1930 років була розібрана, бо загрожувала розвалитись. Тепер у селі є великий дерев'яний храм Преображення Господнього, збудований 1937 року майстром В. Літовинським, та який належить Автокефальній церкві. З метричних книг цього храму збереглась тільки книга померлих у 1785–1914 роках (ЦДІА України у м. Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 7438). Прибув о. Теодор Білевич на місце пароха о. Михайла Улицького, який помер 7 квітня 1885 року і Львівська консисторія довго не могла знайти достойного кандидата на його місце.

Це було непогане приходство і до нього належало майже півтора морга городу біля плебанії, 49,5 морга орного поля, вісім моргів сіножатей. Дохід з поля складав 440 корон, а конгруя (додаток з державної скарбниці) виносив 939 корон. Плебанія була новозбудованою, залізнична станція знаходилась в селі Колодно, що в двох кілометрах від села. В цьому селі і прийшли наступні діти о. Теодора Білевича: 10 березня 1892 року народився син Олександр, а 24 липня 1896 року – дочка Ольга-Марія, яка стала дружиною Петра Франка. Більше дітей у о. Білевича не було.

Пробув о. Теодор Білевич у селі Вирів до 1905 року, а відтак став парохом церкви Христового Воскресіння в селі Побужани Буського деканату. У 1933 році парохом церкви у Вирові став Олександр Содомора (1899–1977), батько відомого перекладача Андрія Содомори. Саме йому судилось будувати нову церкву і освячувати її у 1937 році. На превеликий жаль, історичної плебанії не збереглось. Декілька років тому її знесли бульдозером згідно з рішенням громади...

Метричні книги Побужан, де о. Теодор був священиком до 1911 року, збереглись, зокрема збереглась книга народжень, яка охоплює 1904–1927 роки і яка містить записи о. Теодора Білевича. У 1901–1910 роках о. Теодор Білевич був віце-деканом Буського деканату, а з 1910 до початку війни

1914 року – деканом цього ж деканату. У 1911 році отець Теодор Білевич став парохом церкви Святого Миколая у Буську. Згідно з повідомленнями шематизмів він помер 17 жовтня 1914 року, хоча у своїх спогадах Ольга Білевич стверджує, що помер він в Чесанові.

Старший брат Ольги Білевич одружився з Іриною Білевич, дочкою о. Миколи Білевича, що був на той час парохом села Полонична. Микола Білевич був старшим братом о. Теодора Білевича, батька Ольги Білевич-Франко. Він народився 1857 року і разом з братом Теодором закінчували Львівський університет та висвячувалися в одному і тому ж році. Перед висвяченням він одружився з молодшою дочкою о. Миколи Базилевича Аделею. Помер о. Микола Білевич 27 лютого 1936 року в Полоничній, де й похований. Цього ж року й упокоїлась його дружина Аделя.

Дружина о. Теодора Білевича, батька дружини Петра Франка, Ольга Білевич померла 30 серпня 1958 року і похована неподалік могили Ольги Хоружинської-Франко, дружини Івана Франка. Її брат Олександр помер 11 січня 1981 року і похований поруч зі своєю дружиною на цвинтарі в Кривчицях, що є передмістям Львова.

У 1937 році у Львові накладом Петра Франка вийшла книжка «Всенародна кухня», автором якої була Ольга Франко-Білевич. Це була перша українська куховарська книжка, яка має високий попит понині. У наші дні завдяки літературному опрацюванню Оксани Сенатович видавництво «Каменяр» декілька разів видало її у 1990, 1992 роках. Починаючи з 1993 року ця книжка цим же видавництвом перевидається окремими розділами. Проте в повному обсязі зі збереженням первинної структури ця книжка й досі не перевидана.

Померла Ольга Франко-Білевич 27 березня 1987 року і похована в родинному гробівці, що на 69-му полі Личаківського цвинтаря. В цьому ж гробівці поховані її молодша дочка Іванна, котру в родині звали Асею (24.01.1925 – 20.05.1978), її чоловік Мирослав Галущак (4.07.1925 – 26.07.1987), мати

Мирослава Галущака Уляна Галущак з Кордубів (10.03.1888 – 10.04.1978), Осип Галущак (4.12.1892 – 18.06.1981).

На цьому ж гробівці й записане pro memoria ім'я Петра Франка (21.06. 1890 – 1943). Ніхто не знає, де його могила. На четвертому полі Личаківського цвинтаря похована старша дочка Петра Франка Віра (31.01.1923 – 31.01.1996).

Цікаво переплелись родинні зв'язки в роді Петра Франка. Отож, друга дитина в сім'ї Галущаків, син Петро (народився 12.09.1954) 5 січня 1989 року одружився з Олесею Станіславівною Ярош (нар. 1.09.1961 року). Її дідусь по матері був Олександр Білевич, рідний брат дружини Петра Франка Ольги.

Ольга Франко-Білевич окрім спогадів про родину Івана Франка, які подаються нижче, залишила також дуже цікаву замітку, писану для тодішньої польської газети «Czerwony Sztandar», яка іменувала себе як «Gazeta Codzienna Zarządu Politycznego Frontu Ukraińskiego» *(Щоденна газета уряду Українського політичного фронту. – Р. Г.)* і виходила у 1939 – до початку війни 22.06.1941 рр. У фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка значиться, що ця стаття написана рукою Петра Франка. На сторінках згаданої газети вона не була опублікована.

Стаття містить дуже цінну інформацію про те, що на одному з вечорів, організованих музеєм, було прочитано поему Івана Франка «Іван Вишенський» перед учнями польських шкіл, яких на той час у Львові було більше, ніж українських, у перекладі Петра Франка. На жаль, основні поеми Івана Франка до недавнього часу не були перекладені польською мовою, як і, зрештою, не було перекладено його «Зів'ялого листя». Де опісля подівся переклад поеми, ніхто не знав. Він був виявлений при кінці 2012 року у рукописному фонді Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, куди він потрапив після того, коли фонди музею Івана Франка під час війни були передані на збереження в колишню бібліотеку НТШ. Звідти вони потрапили у Наукову бібліотеку і тільки у 2010 році були, нарешті, опрацьовані

та стали доступні для дослідників. Тепер цей переклад у рукописному відділі зберігається як справа 58 та 58а фонду 192. Під перекладом (машинописний варіант) стоїть дата, очевидно, остаточного завершення роботи – 28 вересня 1940 року. Петро Франко робив заходи щодо його видання і з цією метою відомий художник Іван Косинін (1883–1959) виготовив обкладинку для цього видання, однак видати переклад йому не вдалося. Підготовлений до видання у видавництві «Каменяр» цей переклад ще й досі не побачив світу. Його публікуємо у даному виданні.

Спогади Ольги Франко друкуються зі збереженням всіх особливостей тексту.

Мої спогади про родину Івана Франка

Я народилася 24 липня 1896 року у с. Вирів Львівської області. Батько мій загинув в першу світову війну в 1914 р. в Тішанові. На той час наша сім'я мешкала у Буську.

Познайомилась з Петром Івановичем Франком, моїм майбутнім чоловіком, у Підлиссю на відкритті пам'ятника М. Шашкевичу 1911 р. і незадовго ми побрались, а було то 16 січня 1916 р. у Буську. Деякий час ми жили у Буську, а потім у Коломиї.

З роботою було дуже тяжко. На початку 30-х років мій чоловік завербувався на роботу на Радянську Україну. Працював на одному із заводів Харкова інженером. Приблизно через півроку до нього поїхала і я разом з дітьми. З Харкова я з дітьми приїжджала на відкриття пам'ятника І. Франкові у 1933 р. На відкритті пам'ятника дружини І. Франка не було.

До Львова остаточно перебрались приблизно 1937 року. На перших порах замешкали в горішній кімнаті, де жила й Ольга Федорівна, дружина Івана Франка. Це не була моя перша зустріч з Ольгою Федорівною. Десь незадовго по шлюбі Ольга Федорівна пішки прийшла до Буська, щоби навідати мене. Дуже мене пильнувала і добре до мене відносилась.

Коли ми вже остаточно перебрались до Львова, то деякий час мешкали в кімнатах разом з Ольгою Федорівною, а потім перейшли вниз (кімната, де була бібліотека). Кімнати нагорі були умебльовані дуже просто. Друга кімната була заповнена книжками. На подвір'ї росли дерева, посаджені ще І. Франком: груша, яблуні, коло паркана росли вишні, а на місці дуба ріс горіх. Було багато квітів: чорнобривці, мальви, настурції.

На той час Ольга Федорівна любила одягатись в довгу темну спідницю, або любила носити запаски. На голові мала різнокольорову плетену шапочку, яку знімала виходячи з хати – бо тоді брала на голову темну хустину. Часто ходила на закупи – дуже любила ізюм та мигдаль. Заопікувалась також нашими дітьми (Віра народилась в Коломиї 28 грудня 1924 р., Ася – 30 грудня 1926 р. теж в Коломиї). Меншу Асю завжди старалась відпровадити до школи і привести назад додому. Ася вчилася в українській школі ім. Шашкевича, що знаходилась на теперішній вулиці Драгоманова.

Невдовзі ми перейшли жити на вул. Обертинського (тепер вул. Воровського). У війну в цей дім впала бомба і міська управа дала нам мешкання на вул. Снопківській.

На той час мій чоловік не мав постійної роботи, змушений був доїжджати до Яворова, де знайшов роботу в «Рідній школі».

Після звільнення Львова у 1939 р. Петро Іванович бере участь у громадській роботі. Він учасник Народних Зборів Західної України, обирається депутатом Верховної Ради УРСР (1940). У війну Петро Іванович евакуювався до Києва. Петро Іванович загинув у 1943 р.

Війна застала Ольгу Федорівну у будинку на вул. Понінського. Здоров'я її було слабе. Померла бабця в перших числах липня 1941 р. На жаль, мене не було при ній в той час. Ховали бабцю на Личаківському цвинтарі з каплички на вул. Пекарській. Похороном займався працівник музею Колечко.

На вул. Запорізьку наша сім'я переїхала у 1956 році. Тут зі мною менша дочка Ася (померла у 1978 р.) із сім'єю мешкала. Зараз зі мною живуть правнуки І. Франка: Люба (1951) – закінчила філфак ЛДУ, працює в бюро туризму «Супутник»; Петро.(1954) – закінчив політехнічний інститут, працює в інституті геології АН УРСР; Ірина (1957) – закінчила політехнічний інститут, зараз виховує двох дітей; Адріана (1959) також закінчила політехнічний інститут, працює в науково-дослідному інституті; Мар'яна (1961) – вчиться в мединституті на третьому курсі.

4 лютого 1983 р. Ольга Федорівна Франко,
Львів, дружина сина Івана Франка Петра

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. – Фонди музею. – № 12273 ор. Машинопис. Оригінал.

Wieczór w Muzeum Iwana Franki

Miły wieczór spędziła garstka młodzieży szkóoł średnich i wyższych w salach Muzeum Franki w sobotę 26 b.m.

Zapowiedziany program wieczóru literackiego rozpocał krótkiem przemówieniem dyrektor Muzeum, witając młodzież i podając genezę jednego z najtrudniejszych utworów poetyckich J. Franki «Jana z Wiśni». J.Franko bardzo długo I b[ardzo] pilnie opracjwał temat «Jana z Wiśni» najprzód naukowo (w3 siedmiu pracach), potem od 1899 u. w postaci poematu. O pracach naukowych wyskazał się pochlebnie A. Krymskyj, o poemacie – w zależności od religijnego lub antyreligijnego nastawinia jej autora – przychylnie lub nawet wrogo. Lecz nawet najzłobniejsza krytyka, pomawiawjąca autora – o napisanie tego poematu podczas choroby, nie może odjąć od niej jej piękna, pysznych obrazów z pryrody, nadzwyczajnego opisu ekstazy, wzniosłych uczuć i przeżyć osobistych Jana z Wiśni. Młodzież z oddechiem

zapartym wstudiuwała się w dzwiączny rytm poematu, czytanego w tłumaczeniu na język polski przez studentkę Inst. Handlu Radzieckiego tow. M. Horwat. Tłumaczenia dokonał syn J. Franki, Piotr.

W rzeczowej dyskusji porownano tłumaczenie z tekstem oryginału i wyjaśniono niektóre ciekawe zagadnienia natury literackiej.

Zadowolona młodzież prosiła prelegentkę o odczytanie w ich szkołach niektórych utworów J. Franki. Również proszono dyrekcję Muzeum o częściejsze urządzanie podobnych imprez. Po odczycie zwiedzano Muzeum.

O. M. Franko

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. – Фонди музею. – № 789 ор. Рукопис. Оригінал. Мова польська.

Вечір у музеї Івана Франка

Милий вечір провела група молоді середніх та вищих шкіл в залах музею Франка в суботу 26 б[іжучого] м[ісяця].

Оголошену програму літературного вечора розпочав коротким вступним словом директор музею, вітаючи молодь та подаючи коротку генезу одного з найтрудніших поетичних творів І.Франка «Іван Вишенський». І. Франко дуже довго і дуже пильно опрацьовував тему «Івана Вишенського» насамперед наукового (в семи працях), відтак від 1899 р. у вигляді поеми. Про наукові праці дуже похвально відгукнувся А. Кримський, а про поему, в залежності від релігійної чи антирелігійної настанови її автора – прихильно або навіть вороже. Проте навіть найзлобніша критика цієї поеми, що торкалась праці її автора в час хвороби, не може відняти від неї її красоти, прекрасних образів природи, надзвичайного опису екстазу Івана Вишенського. Молодь із запертим віддихом вслухувалась в дзвінкий ритм поеми, читаної студенткою

Інституту радянської торгівлі тов. Горват. Переклад здійснив син І. Франка Петро.

В дискусії на дану тему порівняно переклад з текстом оригіналу і вияснено деякі цікаві загадки літературної природи.

Петро Франко та Ольга Білевич

Задоволена молодь просила автора цих рядків про прочитання в їх школах деяких творів І. Франка. Одночасно просилось дирекцію музею про частійшу організацію подібних заходів. По відчитанню учасники вечора відвідали музей.

О[льга]. М[арія]. Франко

ІВАН ФРАНКО «ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ»
Переклад польською мовою Петра Франка

IWAN FRANKO
JAN WYSZEŃSKI

Jak zielona piramida
Wśród równiny lazurowej
Stoi szmaragd przeolbrzymi
Na błękitnym polu fal –

Cudnym okrężona morzem
Pod przezrocza ciepłym niebem
Dźwiga, pyszni się i szumi –
Góra Aton wiecznie śpi!

Spi? Lecz nie! Przyroda matka
W dzień i w nocy tu pracuje
W dzień i w nocy stroi, bawi
Wypieszczone dziecię swe.

Prosto z morza fal kipiących
Granitowe szare ściany
Stromo wznoszą się ku górze,
Wystrzelają w nieba dal.

U stóp ściany dzika wrzawa
Nie ucisza się na chwilę
Fale grzmią o szary granit
Pianą rzuca srebrny wał.

A na górze grzbiety górskie
Pod całunem starych lasów
W nie kończącej się zadumie
Ciscą wieczną szumią pieśń!

Jednak cała góra. drzemie,
Dzień i noc przepływa nad nią
Jak rćżowa lekka chmurka,
Z niej nie biegną wrzawa, krzyk.

Chociaż pełzną po tej górze
Kręte ścieżki niby węże,
Ożywienia wszak nie widać,
Nie brzmi rozgwar, śpiew ni'śmiech.

Rzadko rozrzucone w górach,
Jarach, skałach i wertepach,
Na polanach pośród lasów
Drzemią wioski, strzechy chat.

Wszędy głucha legła cisza
Wioski te utula pilnie
I milczenia pieczęć skuwa
Setki starczych, zwiędłych ust.

Wszędzie, cisza i milcsenie
Szare shaty, chód powolny,
Chude wycieńczone lica,
Nieprzytomny senny wzrok.

Trzykroć dziennie po tych górach
Dźwięczy dzwonów głos śpiżowy,
Jak kwilenie stad łabędzich,
Co na niebie wiodę lot.

Płaczą rzewnie tęskne dzwony,
Narzekają, przyganiają
Ludziom, którzy uśmiercili
Przecudowny świata kąt.

Którzy gniazdo myśli lotnych
Szkołę bohaterskich czynów,
Przystań orłów zamienili
Na więzienie martwe dusz.

II

Na Atonie grają dzwony
I w niedzielę po nieszporach
Watopeda płyną pieśni,
Rozpoczyna olbrzym Prot.

Jękiem zadrgał Esfigmenu,
Głucho grzmi Kseropotamu,
Wieści płyną od Zografu,
Paweł, Neron echa ślą.

Roztoczyły się po górach
Narzekania metaliczne
Dźwiękiem jęczy każdy kamień,
Każda cela, każdy jar.

Dźwiękom daję wtór westchnienia,
Znaki krzyże kreślą ręce,
Cicho szepcą usta starów
„Panie duszy jego święć!"

Te szlochania metaliczne
Mnichow tutaj nie zatrwoża
Bo codzienna tutaj nowość,
Ze porzucił ktoś ten świat.

Czy samotnik zmarł w jaskini,
Tak jak żył, milczący, cichy
Tylko w kilka dni po zgonie
Doszła jego śmierci wieśc –

Gdyż nie przyszedł sam jak codzień,
Nie przestąpił wrót klasztoru,
Zwykłej też nie przyniósł pracy,
Nie wziął bobu w garnek swój.

Czy mnich w celi zasnął w panu,
Przepisując święte księgi,
Znacząc minja i cynobrem
Inicjałów piękny krąg?

Czy zszedł cicho z tego świata
Nowicjatu nie odbywszy
Kuchcik z kuchni monasterskiej,
Niegdyś książe, rycerz, pan?

Czy też odszedł ku wieczności
Przełożony lub sam przeor.
Wszystkim tutaj czesc ta sama
„Panie duszy jego świeć!"

Może wreszcie, ktoś za życia
Poza „próg ostatni" idzie
Świat i wolę porzucając,
Bw pieczarze spotkać śmierć?

Patrz, w tych niebotycznych skałach,
W granitowych stromych ścianach,
Co nad głębią wiszą morza,
Szereg to jaskółczych gniazd?

Wyżłobiony to pieczary,
Nieprzystępne ciemne jamy
Ladzkieh rąk wykute pracą,
Gniazda morskich białych mew?

To pieczary dla ascetów,
Ich ostatnia „próba życia",
Bez powrotu, ostateczny,
Wąski ku wieczności próg.

Kto zakończył swój, nowicjat,
Posiadł już klasztorne prawa
I w milczącej twardej pracy
Przeszedł cichy mroezny skit –

Kto uwieńczyć chce swój żywot
Ascetycznym heroizmem
W postach, ciszy i milczeniu
W duszy zasłuchany głos –

Kto zrywając z światem więzy,
Zwyciężywszy chęci ciała,
Siłę czując i ochotę
Patrzeć do wieczności ócz –
Ten za zgodą przełożonych
Sam wybiera swą pieczarę,
Sam wybiera swą mogiłę
Skąd już nie powraca nikt.

Wtedy zaszlochają dzwony,
Wtedy to na świętej górze
Drżące starców idą szepty:
„Panic, duszy jego świeć!"

III

Ścichły dzwony, a w powietrzu
Brzmiało wciŚąż śpiżowe drżenie,
Gdy w klasztorze na Zografie
Zaskrzypiały więzy wrót.

Przez otwarte ciemne wrota
Przez dziedziniec pośród murów.
Pochód snujr się cerkiewny,
Słychać monotonny śpiew.

Jak pożaru łuny odblask
Czerwień niesie las chorągwi,
Pomaleńku górą płynie
Pod rozpiętym prosty krzyż.

Zwolna, kroczy orszak mnichów.
Bosych, w szarych włosiennicach,
Potem, znów, brodaci mnisi –
Złotem ich ornaty lśnią.

A wśród nich pochyły starzec
Cały w zmarszczkach z siwą brodą,
W włosiennicy wprost na ciele
W ręku dźwiga z brzozy krzyż.

Prosty krzrż, na brzozie kora
Lekki wietrzyk dmie od morza
Białą starca pieści brodę
Biały nią otula krzyż.

Płyną w dal chóralne śpiewy,
Monotonne senne głosy
Rozbrmiewają śmutku pełne:
„Panie duszy jego świec."

Scezką krętą górę
Pochód snuje się cerkiewny
Łąką idą to znów lasem,
Tam śkąd morza bije ryk.

Wśród przyrody przecudownej
Śpiew rozbrzmiewa pogrzebowy
Do zapachów wieczorowych
Miesza sią kadzideł dym.

Aż żałobny pochód stanął
Na wierzchołku stromej ściany,
Nad przepaścią niezmierzoną
Spojrzeć w dół-aż zbiera strach.

Strome, gigantyczne zbocza
Prostopadłe nagie skały
Pną się prosto z głębin morskich
W lazurową nieba toń.

Spojrzysz z góry – barka morska,
Co chyboczy się na falach,
Nie jest większa od łabędzia,
Co po morzu ścieli puch.

Spojrzysz z dołu, wszyscy ludzie,
Którzy stoją nad otchłanią
Wyglądają jak jagnięta,
Które pasą się wśród, skał.

Z dołu widać na tej ścianie
Czworokątną ciemna plamę
Niby przyłożoną pieczęć,
Co wysokość dzieli w pół.

Wejście to w mogiłę żywą,
Do pieczary pustelniczej
Bóg wie, kto ją wykuł w skale
Komu, poco, nie wie nikt.

Nikt nie zdoła dojść tam nogą,
Nikt nie zejdzie po drabinie,
Można spuścić się po sznurze
Lub dolecieć jako ptak.

Na krawędzi górnej ściany
Wytarł sznur cieniutki rowek
Znak to pewny tego miejsca,
Gdzie pieczary z dołu wchód.

Tu ponury stanął pochód
Panachidę odprawiono...
Gdzież ten zmarły: co go grzebią?
Gdzie ten bogobojny mnich?

IV

Znikły śpiewy pogrzebowe
Klęczą mnisi, pożegnalny
Płynąc, skrzydli się w powietrzu
Modlitewny cichy szept.

Powstał z klęczek pierwszy przeor
Wszyacy za nim z klęćzek wstali
Cisza zawładnęła tłumem
Morze tylko śle swój jęk.

Podniósł głos sędziwy przeor
I przemówił do starego,
Który z krzyżem z brzozy ciętym,
Pośród pustelników stał.

Przeor
Starcze Janie, przed wszechmocnym
Przed tym złotodajnym słońcem
I przed krzyżem zbawiciela
Pod przysięga jpowiedz nam –

Szczerze powiedz, nie ukrywaj
Czy po swojej dobrej woli.
Po namyśle niezachwianym
Schodzisz do pieczary?

Starzec
Tak.

Przeor
Nie ostało li w twem sercu
Ukochanie ponęt życia,
Przywiązanie do rodziny,
Swieckich marzeń, tęsknot, snow?

Czy się ty na wieki wyrzekł
Wszystkich spraw, co odwieść mogą
Ducha od jednego celu,
Którym jest zbawiciel?

Starzec
Tak.

Przeor
Masz że w myśli całe brzemię
Bezpowrotnej samotności
Życia w ciemnej tam pieczarze,
I pokusy życia moc?

Przemyślałeś całą gorycz
żalów, co przychodzą snadnie,

Tęsknot, które zniszczyć mogą
To, co pragniesz spełnić?

Starzec
Tak.

Przeor
Panu niechże, będą dzięki,
Który tobie myśl tę zesłał
I niech tobie on pomoże
Drogę tę do końca przejść.

Dotąd byłeś pośród żywych .
Bratem naszym, Janem z Wiszni
Lecz od dzisiaj w życiu ziemskim
Wymazane imię twe.

Idź że zatym swoją śeiażką
Krzyż, co masz go w swych objęciach
To jedyny nasz podarek
Inne niepotrzebna już.

Co niezbędne twemu ciału.
To otrzymasz raz na tydzień.
Klucznik brat na długim sznurze
Spuści tebie pełny kosz.

Żegnaj bracie, przyjmij jeszcze
Ten ostatni pocałunek
I niech pan da nam spotkanie
W wiekuitej chwale swej!

Pocałował przeor starca,
Inni mnisi całowali
Milcząc jego ręce, poły
Włosienniczych, szarych szat.

Wtedy dwóch najmłodszych braci
Obwiązało starca sznurem
Popod pachy, końce sznura
Wzięli mocno do swych rąk.

Milcząc starzec się przeżegnał
Śmiało stanął nad przepaścią,
Siadł i począł wolno zjeżdżać
W grzmiący i zawrotny głąb.

Wiater żwawo dał od morza,
Rozwiewając brodę starca,
A on, cisnąc krzyż do piersi
Wśród otchłani prędko znikł.

V

Pozdrowiona bądź przystani
Cicha, od wszech burz dzieląca.
Och, za tobą nieustannie
Ja tęskniłem z dawna już.

Kamień tutaj naokoło
Twarda to, niezłomna wiara
Wraz mój dom i mój przytułek,
Me wezgłowie i mój płaszcz.

Krzyż ten tutaj mój towarzysz,
Mój powiernik wśród dni smutku,
Ma obrona przed pokusą,
Pomoc – kiedy przyjdzie skon.

Błękit nieba, co przez otwór
Tam zagląda w mą pieczarę
Wiarę budzi, że popłynie
Dusza moja szlakiem tym.

Słońce jasne, co od wschodu
Na chwileczkę w moją chatę
Sypie złoto i purpurę
To wszechmocny boży duch,

Który w chwile, łaski pełne
Grzesznej, smętnej duszy ludzkiej
Może szczęścia niezmierzona,
Przecudcwną rozkosz dać.

Ciche morze lazurowe –
Tam wygrzewa się na słońcu,
Tutaj w dole bije w skały,
Fale rzcuca, ciągle grzmi.

Obraz to ziemskiego bytu
Jasny, cichy i ponętny
Kiedy patrzeć nań zdaleka.
Gorzki, straszny, gdy w nim żyć.

Tu mój świat. Zniknęło wszystko
Zmienne! Ścichły krzyki! Teraz
nie zamąci mi spokoju
Walk życiowych głośny gwar!

Precz odeszło wszystko drobne,
Co przepełnia duszę bólem,
Co skierować wzrok przeszkadza,
Na najwyżsgy życia cel.

Pozostało tylko trwałe,
Pełne ciszy i wspaniała.
O tem stałem i wspaniałem
Moja duszo wzniośle myśl.

Mówił tak do siebie starzec
W swojej celi kamienistej.
Wczoraj był on Janem z Wiszni,
Dzisiaj już dla wszystkich zmarł. –

Nie ustami on tak szeptał,
Gdyż słowami już oddawna
Odzwyczaił się przemawiać, –
Słyszeł swego ducha głos!

Usiadł tedy w swej kryjówce
Na kamieniu, a plecyma
Oparł się o chłodną ścianę
I pochylił głowę w dół.

Ta potężna starcza głowa
Samo gięła się do dołu,
Na żylastej chudej szyi
Jak na drzewie ciężki płód.

Brodą oparł na swych piersiach
I wzrok utkwił w jrdnym punkcie,
Siedział tak nieporuszenie
Długo-długo jak we śnie.

Wraz, jakgdyby pociemniało,
Zniewidziały jego oczy,
Dreszcze wstrząsły chudem ciałem,
Zaniemówił każdy zmysł.

Skądś wionęła fala ciepła,
Ogarnęła całe ciało
Miękka, słodka niewymownie
Szyję pieści ciepły puch.

Przemknął w duszy obraz matki,
Jak to jego, gdy był dzieckiem
Łaskotała raz po szyjce,
Ach! on śmiał się wciąż i wciąż.

Potem w słuch zbudzony wniknął,
Jakby nić diamentowa,
Zdała w nieskończoność płynąc,
Miły, dźwięczny, cichy ton!

Dusza jego jak motylek
Leci wciąż za dźwiękiem miłym
Dalej, dalej dźwięczne tony
Nabierają pełni sił,

Już w harmonii potężnej
Płyną w takt błękitna rzeką. –
W tej rozkoszy przesubtelnej
Niebo, ziemia społem mkną.

Płynie dusza pustelnika
Po moledii wspaniałej,
Tak łabędzia wietrzne morze
Falą niesie wgórę, wdół.

Między niebem już a ziemią
W górę raz, to znów do dołu,
Prędzej, prędzej w tej rozkoszy
Dusza pustelnika mknie!

Ta melodia świetlana
Drga raz pysznym fioletem,
Raz błękitem lazurowym,
To purpura jasna lśni.

Z fal cudownie purpurowych
Strzelił płomień złotolity.
Buchnął wulkan ogni pysznych,
Rzeka świateł płynie wkrąg.

Nieskończone morze leje
Światła jasno-zielonego,
To zielono-złocistego,
To białego niby śnieg.

Przelewają się kaskady.
Przeolbrzymie kręgi, smugi,
W tęczy barwnch kolorowych
Na niebiosach tworzą rój!

Jakaś ręka niewidzialna
Barwne sploty rozpuściła,
Rozsypała dźwięczne tony
Z kresu świata aż na kres.

Rozsypuje, porządkuje,
Zbiera znowu i rozsiewa,
Kalejdoskop gigantyczny
Gra wspaniale cały świat.

Niby dziecię zatonęła
Dusza pustelnika w morzu
Barw i tonów, w zachwyceniu
Spłynął nań spokojny sen.

VI

Dzień za dniem mijają równo,
Jak za chmurą płynie chmura,
Jak na morzu nieskończonym
Fala fali idzie w ślad.

Siedzi w swej pieczarze starzec
Na kamieniu, niewzruszenie
Nieprzerwanie zapatrzony
W lazurową nieba toń!

Wtem – o dziwo! Żywego coś się
Poruszyło!
Nitką ponad wchód do celi
Pająk snując zbiegał wdół.

Starzec długo dech wstrzymując,
Patrzał pilnie na pająka
Jakby go nie widział nigdy,
Jakby był z zaświata gość?

Pająk wziął się wnet do pracy
I ze szczytu aż Ac spodu
Ciągnął nic i po tej nici
Zgóry wdół prędziutko prządł.

Ciągnął swą mistrzowską pracę,
Nici dłużył, pfzeplatywał
I na oczach, wchód jaskini
Pajęczyny splotła sieć!

Myślał starzec: jest widocznym,
Że posyła swoich szpiegów,
W pogoń za mną ziemskie życie
Za mną pono tropić chce.

Czy nie wiąże pajęczynka
Jakakolwiek mego ducha
Z tamtym życiem, żeby za nią
Ciągnąć potem moją myśl?

Pająk ten jest może wrogiem,
Który swoja sieć zdradliwą
Na marzenia me zastawia,
Na me myśli, na mój wzrok?

I już podniósł rękę wgórę
żeby zerwać pajęczynę
Lecz w tej chwili w starczej głowie
Zabłysnęła nowa myśl.

„Siedem uciekało braci
Raz z niewoli od niewiernych
I schronili się w pieczarze
I zapadli w twardy sen.

Wtedy pająk w ten sam sposób
Oplótł siecią wchód jaskini
Tem ocalił przed pogonią
I dla chwały panu dał.

I za siatką w bezpieczeństwie
Spali bracia w tej jaskini,
Aż dopóki pan na świadków
Wezwał ich za trzysta lat.

Przebudzeni słowem bożęm,
Zaświadczyli nieśmiertelność.
Dali dowód, żę dla boga
Trzy stulecia – chwilką są.

Czy na rozkaz pana boga
Pająk ten rozpuszcza sieci?
Noże bóg za swego świadka
Mnie ku sobie wezwać chce?

W tym momencie zadźwięczała
Cichą skargę pajęczyna,
Czarna mucha wpadła w sieci
Nuż skrzydłami szarpać, bić.

Rzucił się na muchę pająk,
Począł obmotywać żwawo,
Wiązać ją pajęczą siatką
Skrzydła, nóżki pętać wciąż.

Przyskakuje, kąsa muchę,
Odskakuje, wiąże znowu.
Macha rzuca się, trzepocze,
Piszczy, rwie się ze wszech sił.

– Ha! – obrzydły ty krwiożerco,
Starzec rzekł – ty myślisz, poto
Do kryjówki mej się wdarłeś
Żeby życia przelać krew?

Już podnosi starzec rękę,
Żeby zerwać pajęczynę,
Biedną muchę zwolnić z sieci –
Znowu go wstrzymują myśl;

Bez wszechmocy pana boga
Nawet muszka ta nie zginie,
Sam bóg przecież pająkowi
Taki oto talent dał.

Jakież mam potemu prawo
Strawę jego mu odbierać
Którą ciężko na swej sposób
Zapracował tak jak mógł?

Począł bić pokłony starzec,
Począł modlić się gorąco,
Lecz i w modłach pogrążony,
Słyszał niby dziecka płacz.

Trzepotała się wciąż mucha,
Wyrywała i brzęczała,
Sercem starzec rzewnie płakał
Lecz nie dźwignął w pomoc rąk.

VII

Całą noc straszliwy wicher
Jęczał po szczerbatych skałach,
Morze rycząc gryzło ściany,
Grzmocząc w granit niby młot.

Całą noc dotkliwe zimno
Przenikało mię do kości,
Drżałem, dygotałem jakby
Wstając już na boży sąd.

Z trwogą szalejącą w sercu.
Nie znajdując słów modlitwy,
Ze znękaną duszą bólem
Wparłem się w jaskini kąt.

Czułem całą moją niemoc
Biedny, chory i samotny
Jak sierotka, co bez ojca
I bez matki błądzi wciąż.

Zdało się, zamarła ziemia,
Wyginęli wszyscy ludzie
Sam ostałem się ostatni
Wśród chaosu dzikich burz!

Umarł zdało się bóg nieba,
Panem stał się czarny demon
I na całym tym wszechświecie
Hula, ryczy w pełni sił!

Ja zaś byłem jak ten pyłek.
Wytrącony z torów świata
Wszyscy dla mnie obojętni,
Ludzie, szatan nawet bóg!

Teraz znów rozbłysło słońce,
Prysły precz demony nocy,
Scichnął wichrów jęk piekielny,
Ciepły wieje z morza cech.

Ciepło ożywiło ciało,
Zmartwychstała dusza w piersi
Odnalazła swego boga,
Przypomniała modłów rytm.

Cóż, to znowu za manowce,
W których mój się rozum plącze?
Ciepła tego odrobinka
Budzi w ciele duszy skrę?

Tak krzesiwa uderzenie
Wywołuje iskrę z stali,
Iskra pożar wywołuje,
Ciepło, życie, błysk i żar.

Ciepło daje życie, światło,
A zarazem śmierć, ruinę,
Znowu życie, nieśmiertelność –
Dusza – to wszechświata bóg.

Okruszyna ciepła, światła,
Iskra w obumarłym ciele
Budzi duszę – a bez ciepłą
Życia nie powstanie ślad.

Rozniecając w duszy jasność
Budzi porywa, ------- zapał,
Gdyż bez cepła nie ma wiary
W duszy pozostaje cień!

Wielka wiara tworzy cuda,
Tworzy i najwyższy z cudów,
Ponad cuda trorzy boga
I odkrywa jego tam.

Odkrył nam się – bóg, o, dziwo?
Zawsze się objawiał we dnie
I w gorącym ciepłym kraju,
W błyskawicy świateł lśnił.

W ryku wichru, we ćmie nocy
Pośród lodów, śniegów wiecznych
Nie przejawiał się nikomu,
Światło – ciepło – to nasz bóg!

Jakże – bóg nasz, twórca świata
Twórca ciepła i promieni,
Twórca mrozów też i lodów?
O tym w piśmie nie ma nic.

Owo ciepło za chwileczkę
W martwym ciele tworzy duszę,
W duszy zaś rozbudza wiarę,
Kwiatem wiary jest sam bóg.

Czy nie możnaby pomyśleć,
Ze ta dusza i jej wiara
I ram bóg to tylko wytwór
Odrobiny ciepła tej?

Boże, może grzech tak myśleć?
Sam ty przecież nakazałeś
Prawdy szukać! ...Bez twej woli
W głowie nie powstanie myśl.

Bił się tak w rozterce starzec,
Myślał, modlił się i męczył,
Lecz poprzednie nawiedzenie
Nie wracało zgoła już.

On zapłakał gwoli czego
Porzuciłem cichą celę,
Klasztor cichy, żeby tutaj
W pętach zwątpień przestać żyć?

VIII

Co za goście niespodziani
Zabłądzili w moją jamę,
Czy pogłowie? Z której strony
Przyniósł ich w tej chwili wiatr?

Te płateczki śnieżno-białe
Śnieg to? Lecz nie tają przecież,
Wionie z nich tak dziwny zapach
Boże mój! to wiśni kwiat!

Kwiat wiśniowy – tu – w tych skałach,
Odzież są wiśnie na Atonie?
O powledzcie tajemnicze,
Mówcie przecież, skądże wy?

Wasz aromat taki cudny
W głębię serca mi się wkrada,
Słodycz wionie w moją duszę,
Bliskim przypomnieniem tchnie!

Opowiedzcie: wy z daleka,
Z Ukrainy lubych siedlisk,
Które teraz w rozgwar wiosny
Mlekiem zalał wiśni kwiat?

On to, on rodzimy zapach –
Toć nie zapomniałem jeszcze!
Moje stare serce w piersi,
Boże, jakby młode gra.

Jakżeż to, ta Ukraina.
Ten kwiecisty raj wesoły,
To haniebne piekło krwawe
Jeszcze wciąż w pamięci tkwi?

Cóż mi po niej? Ciężko jej tam,
Niebożątku bój prowadzić
Z szłachtą i jezuitami.
Nie mniej ciężko jest i mnie.

I ja muszę ciężko walezyć,
Walką, którą każdy musi
Wreszcie stoczyć sam ze sobą,
Zanim innym pomoc da.

Czyż to ja swych najpiękniejszych
Myśli, uczuć swych zachwytów,
Nie oddałem dla jej chwały
W przeogromnej walce tej?

Czy doradcą jej nie byłem
Na niepewnych tam rozdrożach,
Czy odwagi nie wlewałem
W umęczony bojem lud?

Ach, a te okrutne rany,
Czyż mej duszy nie zadała
Ich niewdzię cność i zniewagi?
Tępy ich głupoty nóż?

Czy to mnie nie odtrąciło
Precz ich harde niedowrarstwo?
Nie otrząsłem że na zawsze
Pyłu tego z moich nóg?

Czemuż wy to, biali goście,
Wy, sierotki wiosny ciepłej
Z wiatrem tu się zabłękali
I przynieśli zapach swój?

Nie potrzebny mi wasz zapach,
Już nie dla mnie te dalekie
Przypomnienia Ukraińskie
Dla niej jam już dawno zmarł.

Zmarł? A czemu serce bije,
Czemu prędza krew ml tętni,
Myśli niby czajka lecą
Nad sadami naszych wsi?

Cichi, cichi, kwiaty, trawy,
Wiśnie mlekiem obsypane,
Wierzby jak zielone kopy,
Kłębi się ze strzechy dym...

Słowik śpiewa na kalinie,
W serca głębiach dźwięczę trele,
Dzieci biegną – a dziewczęta

Idźcie precz, dalecy goście!
Wy przynieśliście mi trwogę
I w spokoju przystań cichą,
W moję trumnę, życia wir.

IX

Wieczór cichy. Cień olbrzymi
Legł od skał na pełne morze,
Tam w oddali lekkie fale
Złotem i purpurą lśnią.

Z gniazda swego w skale starzec
Zadumany patrzy morze
I po falach purpurowych
Gdzieś daleko snuje szlak.

Seieżkę snuje w kraj daleki
Poprzez góry i doliny
Do ojczystej Ukrainy
I tą ścieżką myśli śle.

Śle serdeczne pozdrowienia,
Miłość swą i swe tęsknoty,
Które, zdało się oddawna,
Bezpowrotnie legły w grób.

Spojrzyj, hen, tą jasną ścieżką
Zwolna jakaś barka płynie,
Bryzga złotem i purpurą
Para wioseł, długi ster.

Ciepły wietrzyk wieczorowy
Przygiął łukiem biały żagiel
I jak łabędź płynie barka
Do atońskich szarych skał.

Może się wracają bracia,
Co chodzili w kraje obce
Z korną kwestą na klasztory?
Wiezie kupiec sukna zwój?

Czy pielgrzymi to pobożni,
Lub pątnicy pełni wiary,
Przyszli czołem bić pokłony?
Posłów, wita stary Prot?

Pilnie z góry śledził starzec
I westcznieniem ją pożegnał
Aż w przystani za załomem
Z oczu zeszła biała łódź.

X

Znowu noc i znowu ranek
I pokłony i modlitwy,
Duszę starca targa trwoga.
Dawny spokój jakby prysł.

Rozległ się na górze stukot –
To jak dawny każe zwyczaj,
Ktoś kamieniem bije w skałę.
Starzec w skałę stuknął też.

Z góry spuszcza się na sznurze
Kosz dla niego z porzywieniem,
A na kosza dnie bieleje
Zapieczętowany list.

Trzesą sięn starcowi ręce
Bo znajome słowa w liście.
Ukraiński to rękopis,
I pieczątkę dobrze zna.

"Starcze nasz, cnotliwy Janie,
Który w celi na Atonie
Ciężki, trudny szlak przechódzisz –
Chrystus mu ten wskazał szlak.

Prawosławni z Ukrainy
Tu zebrani po bratersku
Na naradzie w mieście łucku
Prośby i ukłony ślą.

Bogu dziękujemy szczerze.
Że nie zapomina o nas
I pokusy na nas ciężkie.
Dla naszego dobra śle.

Nader ciężkie jego ciosy,
Kują nas jak młot żelazem
Oczyszczają snać od żużli
I hartują w twardą stal.

Niechaj bogu, będzie chwała
I modlitwom bogobojnych,
Którzy na swych, barkach ciężki
Za swych braci niosą krzyż.

Świętą jego łaską pełni
Modlitwami umacniani,
Mocno ostajemy w wierze
I z nadziei czerpiąc sił.

Biją jawnie nas i skrycie
Wrogów naszych bezlitosnych
Kłamstwa, zdrady i napaście,
Niszczą, podkopują, rwą.

Silni świata,wojewodzi
I książęta odstąpili,
Pożucili stado boże
W dusze nasze sączą jad.

Niby głodny lew na puszczy
Ryczy głos w nieszczęściu naszym,
Naśmiewisko wrogów ludu.
Gdzie wasz bóg? gdzie wasza moc?

Przeto my, malutka łódka
Wśród bałwanów tych burzliwych
Zeszli się na wielką radę
Pośród modłów, ciepłych łez:

Pamiętamy słowa pana:
Że jedynie pracownicy
Państwo boże zawojują
Przykładając ciężki trud.

Twą naukę paniętamy,
Że gdy nas pasterze zaradzą
Trzeba nam, samemu stadu
O swe ocalenie dbać.

Namyślaliśmy się wszyscy
W jaki sposób od tej burzy
Chociażby malutką tarczą
Boży zabezpieczyć chram.

Uradziliśmy się skupić,
Wszystkie siły zogniskować,
Żeby wielkie wspólna dzieło
Dojrzewało, rosło nam.

Przeto szlemy dziś do ciebie
Zacny, bogobojny ojcze
Czołobitną prośbę bractwa
Za sternika u nas bądź.

Wróć się nam na Ukrainę,
Słowem swóim nas ugrzewaj,
Bądź – że dla nas jak ognisko
Dla pasterzy w ciemną noc.

Watrą, która zmarzłych grzeje.
Daje światło wśród ciemności,
Złego zwierza hen odstrasza,
Żywym duszom radość śle.

Stań się nam duchownym ojcem
Wzorem za wszech miar dostojnym,
Bądź bojowym dla nas hasłem
I zwierciadłtm wszelkich cnót.

Zważ, że tylko: ciężkie ciosy
Zaszczejiają w duszach gorycz,
Nieustanne urągania
Zamykają bramy ust.

Zważ-że tylko zło i krzywda,
To wilczyca dzika w norze,
Co wilczęta chyże rodzi,
W gnieździe gdzie oddechu brak.

Tylko zważ-obłuda, zdrady
Zabijają prawdomówność,
A kto ma zatrute serce,
Ten trucizną tylko plwa.

Ojcze! Ojcze! bieda sroga
Już kaleczy nasze duszy.
Gdyż wilczęta, choć bezzębne,
Już pełzają pośród nas.

Ojcze! Ojcze! Już od razów
Gną się nasze czoła, plecy –
A trucizna obrzydliwa
Wrzera się do naszych dusz.

Pokaż się pomiędzy nami
Jak niezłommy stapy żołnierz,
Już sam widok twój znękanych
Wzmocni, wesprze nas.

Słuchaj! Smutna Ukraina
Stara matka, żałobnica
Głosem woła cię żałosnym,
Jak kochane dziecię swe.

Bo okrutne idą czasy,
I krzyżową ciężką drogą
Ma przed sobą-któż ukaże
Jaką drogą lepiej iść?

Nie gargż tedy błaganiami,
Spiesz ratować matkę w biedzie,
Może wszystko ku dobremu
Zwrócą rozum twój i głos.

A na górze, na tym piśmie
Przypis był. Posłowie z łucka
Odpowiedzi oczekują
I na skale będą znów.

XI

Chodzi starzec po pieczarze
Mocno garnie krzyż do piersi
I modlitwy cichy szepcze,
Żeby wygnać z myśli list.

Krzyż – jedyne moje dobro
Krzyż – jedyna ma nadzieją
I jedyna ma ojczyzna
Mem cierpieniem ten że krzyż.

Poza nim – ułuda wszystko,
I pokusa z piekłem rodem
Droga jedna jest prawdziwa
I zbawienna – pana szlak.

Co za list to? A te słowa
Ojca Jana wzywająca?
Starca Jana dawno niema,
On dla wszystkich żywych zmarł,

Poco mi ta Ukraina?
Niech ratuje się jak umie.
Niech-by się choć male udało
Stanąć u Chrystusa stóp.

Przecież słaby ja i grzeszny!
Nie luminarz, nie mesykasz,
Nie odkupię ich od zguby
Sam przepadnę nimi wraz!

Nie, nie zdradzę swego boga,
Mej przysięgi nie podepcę,
Brzemię tego oto krzyża
Do mogiły będę niósł.

Blisko już i przejść zostało
Mały kawał ciężkiej drogi.
Mocny i bolący bije
We mie, znać, ostatni wał.

Już niedługo, boże, boże!
Ulżyj ten nad siły ciężar,
Oświeć tę ostatnią ścieżkę,
Która gubi się we mgle.

Spędził noc na modłach starzec
Lice gęsto skropił łzami
I do krzyża, jak do matki
Tulił mocno starą pierś.

Szeptał, płakał, głośno wołał –
Ciemna stała noc dokoła,
Ciemność panowała w duszy,
Oświecenie nie szło doń.

A gdy zmartwychwstało słońce.
Siedział, oczekiwał z trwogą
Kiedy stuknie w skałę kamień,
I usłyszy z góry głos.

Zastukotał głucho kamień,
Zatrząsł się znękany starzec,
Ale ręki nie wyciągnął,
Nie odezwał się na znak.

Starcze Janie! Starcze Janie!
Woła głos. K tym głosie, który
Zdaje się ratunku prosi,
Dźwięczy, tęsknie, trwogę, ból.

Starcze Janie! Starcze Janie!
My, posłańcy z Ukrainy,
Twoje to ubogie dziecią,
Starcze Janie! Ozwij się!

Starzec słuchał dech zaparłszy
Jego ucho chciwie ssało
Ukraińskie lube brzmienie –
W odpowiedzi nie rzekł nie.

Starcze Janie! Starcze Janie!
Długo nań wołali z góry –
W dole ciągle wyło morze,
Lecz nie odpowiedział Jan.

XII

Wieczór, cichy. Lekką mgiełką
Cień rozściela się po morzu,
A promienie zpoza góry
Skosem idą w morza toń!

Złotem tkany szlak prowadzi.
Od tych morskich fal ruchliwych
Na wierzchołek góry Aton, –
Pod skałami morze gra.

W samym wejściu do pieczary
Siedzi zgięty w pół pustelnik
I raz po raz czyta pismo,
Mokre od przelanych łez.

„Słuchaj! nasza Ukraina!
Stara matka żałobnica,
Głosem woła cię żałosnym,
Jak kochane dzieci swe.

Tak, kochane, ani słowa!
Co w godzinę trudną życia
I potrzebie najprzykrsejszej
Matki swej porzuca próg.

Co w szalonym zaślepieniu
Chciałby siebie sam ocalić,
Biednych zatrwożonych braci
Bez pomocy rzacić chce!

Jakie masz do tego prawo,
Marny garnku nadtłuczony,
C swym ocaleniu myślać,
Gdy zagłada milion żre?

Zapomniałeś słowa pana
Dobry pasterz włeaną duszę
Odda by ocalić stado?
Czyżeś ty nie parterz ich?

Zapomniałeś słowa pana
Ktoby mówiły kocham boga,
A nie umiłował brata,
Ten na duszę kłamstwo wziął.

Za te wszystkie biedne dusze,
Co przepadną tam w zwątpieniu,
A tyś mógł je wstrzymać – sam ty,
Obrachunek panu zdasz.

Toż te twoje mnisze myśli,
Harde mrzonki ocalenie,
Zdała tutaj od pokusy
To pokusa, ciężki grzech.

Ty nie kroczycz sciżą boską,
Nie, ty służysz szatanowi,
Który będąc mistrzem pychy
Pragnął bogu równym być!

Nie do boga taka ścieżka!
Gdybyś dostał się do raju,
A twój kraj i biedny naród,
Przeznaczony był na zgon. –

Ależ twoje niebo wtedy
Piekłem będzie. Sama pewność:
„Mogłem pomóc im w potrzebie!"
W piekło ci przemieni raj!

I śmiertelne przerażenie
Pochwyciło w szpony serce
Starca, loch zaparło w piersi,
Okrył lica zimny pot.

Spojrzał na błękitne morze
Kędy złototkauym rąbkiem
Kreślił się sylwetką krętą
Sór Atonu chmurny szczyt.

Spójrz! Z zatoki, z poza góry
Zwolna barka płynie morzem,
Porzucając ścieżkę cienia
Pa słonecznej dali mknie.

Barką tą kierują Turczyn
I kontusza widać w barce
I czerwienią lśniące czapki –
Krople złota rzuca ster.

Ach,posłańcy z Ukriany –
W sercu trzepotało serce,
Pełen trwogi, uniesienia,
Ręce swe wyciągnął w dal.

Stójcie! Stójpie! Nawracajcie!
Żyję jeszcze po staremu,
Kocham jeszczeUkrainę
Gotów życie dać jej w dań.

Stójcie! Stójcie! Nawracajcie!
Nadaremni. Już nie słyszę
I po falach złotem litych
Barka zwolna płynie w dal.

Załamuje ręce starzec,
I cierpiące serce ściska
I prged krzyżem na kamieniu
Ciężko pada na swą twarz.

O rozpięty, dałeś przecie
Przykazanie to najwyższe
Umiłować bliźnich naszych,
1 za brata życie dać!

O rozpięty! Spójrz że na mnie,
Marnie nie ńaj tu zaginąć,
W mąk otchłani i rozpaczy
I w zwątpienia popaść wir.

Dozwól braci mych miłować
Oddać za nich nawet życie!
Daj-że mnie raz jeszcze spojrzeć
Na mój luby, cichy kraj!

Patrz, toć to ostatnia nitka.
Która wiodła mnie do prasy,
Nie daj, żeby się zerwała
Zawróć!. Zawróć do mnie łódź!

Daj na morzu wiatr przeciwny,
Ryrzuć z dna olbrzymią falę,
Albo ptaszkiem malusieńkim
Daj mi lekko zlecieć w dół.

Dobryś ty i wszechpotężny!
O, jeżeli ma modlitwa,
Moje trudy i milczenie,
Czyny bohaterskie, post

Miały choć ziarenka wartość,
Choć maleńki pył znaczenia –
Wtedy chętnie, o rozpięty,
Oddam wszystko, tłumiąc żal.

Oddam wszystko! Sam jak grzesznik
Gotów wiecznie w smole kipieć,
Tylko teraz zrób to dla mnie
Dziwo barkę do mnie wróć!

Albo daj mnie do niej zlecieć,
Tak jak ptaki twe latają,
Albo po promieniach złotych
Zbiegnąć jak po kładce w dół.

Sam ty przecie, jako chłopię
Biegł z chramu po promieniach
I chodziłeś podczas burzy
Przemieniając morze w ląd.

Daj, ach daj mi takie dziwo!
Tylko na tę jedną chwil.
Nie opuszczaj mnie w rozpaczy
Jak dzieciątko w trwożnym śnie.

Modlił się gorąco starzec.
Przyciskając krzyż do piersi –
Odczuł – niby dziwna ulga
W duszy się ucisza ból.

Wielką lekkość poczuł w sercu,
Gdzieś zniknęła dzika trwoga,
Jasna pewność przeniknęła.
Odrodzoną jego jaźń.

Jasna pewność, że wysłuchał
Bóg gorących jego modłów,
Zajaśniała chwila cudu,
Nawiedzanie zeszło nań.

Czego dłćgo oczekiwał,
Miękko teraz nań więnęło,
Jak harmonia wszechświata,
Rajskich aromatów woń.

I z radością stanął prosto
I przeżegnał się po trzykroć,
Błogosławił promienisty
Szlak, co skośnie w morze biegł,

I niczego już nie widział.
Tylko przędzę złotem tkaną
I tę barkę tam na morzu –
Stąpił krok i cicho znikł.

A w pieczarze pustelniczej
Biały krzyż pozostał z brzozy,
Niby szkielet złudnych narzeń –
I przeciągły morza szum.

Lwów, 28/IX 1940

Przetłumaczył z ukraińskiego
P. I. Franko

ВІРА БОНЬ

СПОГАДИ ВІКТОРІЇ ЧАБАН (З ДОМУ БОРАЧОК) ПРО ЗВ'ЯЗКИ ІВАНА ФРАНКА З СЕВЕРИНОМ БОРАЧКОМ

Цікаві відомості про дружні стосунки Івана Франка з Северином Борачком, який служив парохом у селі Яйківці коло Журавна, подані у статті Р. Горака «Поїздка під Журавне на Дністер» [1, 248–270]. З цієї праці довідуємось, що С. Борачок народився 1857 року, у 1884 році закінчив теологічний факультет Львівського університету. З 1891 року був парохом у селі Яйківці (тепер Антонівка). Він приятелював з відомими громадськими діячами Євгеном Олесницьким та Остапом Нижанківським, брав участь в організації Національно-демократичної партії. Під час баденівських виборів сидів у тюрмі. Його було арештовано як провідника народовців на Жидачівщині. С. Борачок мав великі організаційні здібності, завдяки яким село Яйківці стало одним з найвідоміших сіл повіту.

Навчаючись у Львові, Северин Борачок зійшовся з Іваном Франком. Їх знайомство було довголітнім та щирим. Письменник часто приїжджав до гостинного дому отця Борачка зі своєю дружиною і дітьми, часом привозив друзів, ходив з ними на річку, бо всі знали його захоплення риболовством. «Пам'ятаю, – писав Григорій Величко, – раз намовив мене Франко до спільної подорожі на село до нашого спільного знайомого – панотця Бурячка Северина в Яйківцях Жидачівського повіту, на південь від Дністра. Переночувавши в гостинному домі Бурячка, ми вибралися одразу на рибу» [2, 383].

Наймолодший син І. Франка Петро, який також бував у Яйківцях, згадував: «В охабах батько ловив піскарів та мнюхів. Першого мнюха пригадую собі з Яйковець, де ми мешкали в о. Бурячка, про якого батько висловлювався завжди з найбільшою пошаною та симпатією» [3, 652]. (Прізвище Борачка часто плутали і писали «Бурячок»).

У травні 1905 року в гості до о. Борачка приїхало троє друзів – Іван Франко, Володимир Гнатюк і Михайло Коцюбинський. Це було свято для Яйковець і велика честь для о. Борачка приймати у себе таких почесних людей. Пам'ять про цю зустріч живе і досі.

З нагоди 100-річчя цієї події Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка організував у 2005 році у селі Антонівка літературно-мистецьке свято «Шляхами Івана Франка», в якому взяли участь, крім діячів культури і мистецтва зі Львова, внук Івана Франка Роланд Франко з Києва і директор Чернігівського літературно-меморіального музею Михайла Коцюбинського Ігор Коцюбинський.

Жидачівська держадміністрація і районна рада підтримали ініціативу Музею і встановили пам'ятний знак, на якому відтворена світлина «М. Коцюбинський, І. Франко, В. Гнатюк, 1905 р.», робота уродженця Жидачівщини, відомого скульптора Романа Романовича. Ширше про літературно-мистецьке свято «Шляхами Івана Франка» на Жидачівщині подав Петро Зозуляк у хроніці Музею за 2005 рік [4, 340–344]

Помер Северин Борачок 30 серпня 1923 року на 65-му році життя. Жив з дружиною, дітей не мав. Похований на сільському цвинтарі, вціліла могила з пам'ятником і церква, в якій отець Северин Борачок був парохом. Збереглось кілька листів Северина Борачка до Івана Франка і спогади його сестри Вікторії (замужем Чабан).

Спогади написані у 1940 році на прохання дирекції Музею Івана Франка. До спогадів додано коротке пояснення працівника музею. Спогади написані олівцем в учнівському зошиті.

Пояснення написане чорнилом. Тепер спогади зберігаються у фондах музею.

Пояснення до спогадів працівника музею у 1940 році

Чабан Вікторія виховувалася у свого брата Северина Борачка, пароха Яйковець, коло Журавна. С. Борачок був бездітний, цікавився політичним, літературним і культурним рухом, а що не був ретроградом, шукав поступових людей і гостив їх у себе. Бував в Італії, цікавився мистецтвом, тому не диво, що серцем приліг до І. Франка, якого не лише шанував, але також любив. Авторці цих спогадів дав посаг і віддав її за вчителя 1894 р.

Спогади ці відносяться головно до років 1892–1894. На жаль, вони дефективні, хтось вирвав одну чи дві картки. Немає в них нічого вифантазованого: дружина небіжчика Борачка оповідала мені те саме.

Гр. Чабанова померла кілька років тому назад у Дрогобичі, де проживала у своєї дочки Городиловської Олени, адреси якої не знаю, але можу роздобути.

Підпис нечіткий

Чабан Вікторія

Спогади про Івана Франка

В р. 1892 весною несподівано приїхали обоє – п. Др. Іван Франка з дружиною до мого брата Северина Борачка пароха в Яйківцях повіту Жидачівського. Дуже були захоплені нашим селом, гарним нашим садом та річкою, що плила конець нашого городу, бо як казав Франко, що тепер буде часто приїжджав на відпочинок та щоби в річці лапати риби. Тогді недовго були, бо лише 3 дні, спішилось – як Франко говорив сміючись «мусимо їхати, бо під Бориничами (станція

залізнична) під берегом Дністра понаставляли ми горшки на риби, то повтікають». На увагу брата «що скорше хтось позабирає», Франко сказав: «е ні, ми так уміємо їх заставити – а спеціально жінка, що ніхто не побачить».

Др. Франко багато з братом говорили про всякі справи та про Київ звідки вони тогді приїхали[1]. Заповівши свій приїзд знова невдовзі і на довше, відїхали третього дня до Львова.

Того ж року, в вересни знова, Фр[анко] приїхав до нас з цілим багажом – т.є. ріжні вудки, гачки, сіти до ловлення риб, та шпагати до роблення нових сітей і навчив мене їх робити і я з приємністю єму помагала. Але та робота плелась тільки вечорами, бо Франко, забравши брата, а до помочі двох хлопців селянських, йшли ловити риби в нашій річці. Тогді Франко вбирав згрібну довгу сорочку, хлопці тримали розтягнену сіть від берега до берега, а Фр[анко] і брат лізли у воду та кочергами заганяли риби до сіти. Се була для Фр[анка] наймиліша забава, треваюча кілька годин. Часом приносили риби богато, більшої і маленької, разом до 50–60 штук і тогді Фр[анко] казав, що полів удався. Вернувши з роботи додому, закачував рукави, я припинала єму свій фартушок і ми обоє справляли тую рибку мимо спротиву брата. Фр[анко] ніколи не хотів тую роботу залишати на мене. Як ми справили, тимчасом дівчина напалила в печі і тогді рибу укладалисьмо на приготовані плетінки (ліски) котрі робив сам Франко з лозини – і уложивши рибу, всувалисьмо в піч, щоби висушилась і сушену вже забирав зі собою, щоб вдома варити на ній борщ. Казав, що ліпшого борщу нема як варений на такій рибі.

Коли приїздив і кілька день забавив у нас, то по цілих днях перебував на річці, з великим трудом притягалось його на обід, по котрім знова йшов назад зі саком або вудкою.

Тогді був Фр[анко] у нас через 2 або і довше тижнів.

Весна 1893 р. В велику середу приїхав Фр[анко] з двома своїми хлопчиками Петром і Тарасом[2]. Були у нас через свята великодні – хлопчики були ще малі гарні та пусті – як діти

бувають, коли з мурів міських вирвуться на свободу. Тогді я мусіла взяти їх під свою опіку щоби собі не виброїли що злого, а зі мною любились бавитися і я стала з ними бавитись, хоч була вже велика. На Великдень пішли ми всі до церкви. Підчас служби Божої Франко взяв читати Апостола, чим люде були захоплені, що такий пан зі Львова уміє так гарно його відсьпівати. В тих часах Фр[анко] виробляв працю, яка мала рішати о його будучности т.є старався о катедру при університеті Львівськім. Та ті надії і мрії його, як знаємо, завели, хотя й його праця була одна з найліпших, оскільки собі пригадую з розмов його з моїм братом.

Він повернув з Відня, где в тій справі їздив – дуже огірчений! Брат мій розговорював та потішав його – пригадую собі, довго вони дебатували на ріжні теми. Посідали в садку і там пересиджували оба майже цілими днями. Тогді навіть на риби відпала охота[3].

Раз сиділи ми за обідом. Франко зажурену голову опер на руки і задумався. Довгий час ніхто не переривав йому тої задуми, аж брат, хотячи його отямити, зачав знова вговорювати та ставити ріжні проекти щодо праці його – не пам'ятаю які та що. Франко не погоджувався, тогді знова брат сказав – бійтеся Бога, що ж буде? Подумайте про дітей (а тогді у нього була дуже велика біда). На те Франко відповів – «Га, дав Бог діти, дасть і на діти». – «Та то ви Доктор се говорите?» – спитав брат, – «Чи ви вірите в се, що говорите?». «Так, каже Франко. – Вірю. Бачите, що чоловік нераз інакше говорить, а прийдуть такі хвилі, де чоловік в собі, в душі, чує тую силу Всемогучого – вірю в нього і тогді стає відрадніше на серцю. Я вірю, що є Бог – бо чоловік, бачите, без віри, ставсяби не чоловіком, а звіром». Ті слова запам'ятала я добре. В хаті стало тихо через довший час, бо огорнуло нас велике здивування, чуючи ті слова виповіджені Франком з таким натиском, з таким переконанням, що о правді його слів годі було сумніватись. Франко від'їхав, перебувши у нас більше тижня.

Ціле літо не приїжджав, аж знова у осени дістав брат від нього картку, що приїде їх трох т.є Франко, його знайомий з України Василевський[4] і бузьок, якого обіцяв мені привезти. Отже, писав, як буде погода, просив вислати коні, а як дощ, то не приїдуть і коней на стацію не висилати.

На визначений день лив дощ і коней ми не висилали. Около полудня входять в хату наші гості, але в якім стані? Др. Франко та його товариш Василевський цілі мов з води вилізли, вода з них впрост лялася, а між нами, на паску, бузьок, рівно ж облитий, як його пани. Франко, звертаючись до мене, сказав: «От маєте обіцяного бузька п. Вікцю». Вдоволена, розуміється, я дуже тим утішилась, бо любила всі створіння.

Они забавили тогді у нас 3 дні і поїхали в сторону Станиславова на село, але до кого, незнаю. Др. Франко був у нас через цілу зиму – працював у себе – писав. На Великдень знова приїхав до нас. За кождим своїм приїздом все в неділю, чи випало свято, під час служби Божої читав Апостола і враз з дяками співав в Крилосі. В р. 1894, на Чесного Христа, приїхав Др. Франко до нас. Якраз на другий день було моє весілля. Др. Франко приступив до мене і, подаючи касетку чудових помадок, сердечно промовив – «бажаю вам на нову дорогу життя всего добра, прийміть від мене се маленьке пуделко, і нехай вам буде так солодке життя, без журби і горя». Стискаючи мою руку, додав: «будьте щасливі, бо ви добра дівчина, а коли будете у Львові, то зайдіть і до нас, мешкаємо на вулиці Голомба».

Франко був дуже добра людина, він не умів ані злоститись, ані хоч би гніватися на кого. Напр[иклад], будучи у Львові в кілька місяців по своїм відданю, зайшла я до них. Чую на коридорі що в хаті страшний гармидер. Думаю, певно п. Франки пішли, а діти воюють. Дзвоню, стукаю, ніхто не впускає, чекалам аж троха притихне, тогді задзвонила. Вийшла Франкова з обв'язаною головою. По привітаню каже: от дивіть, як у мене весело (крики і гуркіт знова в кімнаті

збільшився). Мене, каже, аж голова розболілась, а він дітям все дозволяє. Війшлисьмо до кімнати і мені представилась ось така сцена: кімната велика, майже порожня, на середині стіл, навколо стола богато крісел позв'язувані одно за другим, на однім з них сидить Ганночка – дочка їх, тогді 2 літня, а хлопчики тягнуть за перше крісло і гупаючи ногам (як коні) при тім радісно викрикуючи, тягнуть бігцем той потяг навколо стола. Гдекотрі крісла перевертаються, дитина кричить – вони непитають, гонять дальше. Франкова схопила дитину на руки, хлопці на хвилю станули, щоби спростувати желізницю. Тогді можна було промовити і я спитала, чи п. Др. где поїхав, що діти так розбрикались. Та де, відповідає Франкова – він працює в своїй бібліотеці. В хвилі тій з бічних дверей виходить Др. Франко, звиталися, діти троха притихли, але тільки на хвилину, і знова направлений потяг пішов в рух[5].

Франко запросив мене до своєї бібліотеки. От бачите – тут я працюю, каже Франко. На середині кімнати купа ріжних книжок, паперів – показуючи на се рукою, каже: бачите, який у мене порядок, нема кому то упорядкувати, жінка все занята дітьми, а я все немаю часу тим бавитися, а ту єще і діти кричать, нема спокою. Справді, крики і лопоти в діточій змоглись, то знова карамболь, мама на них сварить, діти одно перед другою виправдують причину катастрофи, одним словом, як в кітлі котлованить. Др. Франко каже – «от бідні діти, немають где свобідно бавитися, ну, але той крик і гармидер часто не дає мені спокійно працювати – що ж робити, дітей непопривязуєш, они ж мусять бавитися. Притім, щоби хоч трошка був поіритований. Так ні, інший хиба невидержавби, та бив би ті дітища, що з таким розрадованям чинили пекло, але Франко неумів злоститися, ані гніватися. Франко випитував мене, як нам живеться, где (в якім селі) чоловік мій на посаді і т.п. Я попрощалася, вийшла від них з сумним здогадом, що в таких обставинах як жив Франко, приходиться дуже тяжко працювати. Була я єще пізнійше у них кілька разів і все верталам з прикрим вражінням.

На від'їзднім сказав до мене – п. Вікцю, хочу вам за другим приїздом привезти дарунок, чи приймете єго? Який, кажу, п. Доктор – я дуже цікава. Вгадайте – живий, гарний, тільки одне крило троха зламане, але вже вигоєне. Коли літом був я коло Болехова на селі і над Сьвічею ходив з удкою та ловив пструги, побачив хлопців, що чимсь бавляться, я приблизився до них, они мали молодого бузька, казали, що старі бузьки викинули з гнізда і воно, падаючи, бідне зломало крильце. Кілько хочете хлопці за сего бузька, питаю – та дайте чворака, і так він наніщо. Я дав їм шустку і бузька забрав зі собою до Львова. Тепер хочу єго вам дати, єсли приймете, бо він мене раз, що багато коштує, а по друге – нема кому в мене коло него ходити і за него пам'ятати, щоби не голодував, а я немаю часу ним займатися. Він вже освоєний, все з'їдає, що єму дається. Як я вдома, то він все обід їсть зі мною. Що єму давати їсти, питаю. Найліпше любить м'ясо, рибу, жаби, теж пироги, клюски, хліб і інше, але ті страви треба єму давати з руки впрост до дзьоба котрий він откриває широко. Як коли маю час, то беру з дому торбинку і йду до наших калебань Львівських і налапаю повно жаб, тогді у нього радість велика.

– Ну, привезти вам? – Але ж прошу дуже і згори вже дякую вам п. Доктор за такий милий дарунок.

Франко раз приїхав літом, здаєсь першого року як був з жінкою – хотілися купати, але на дні ріки Любешки (так звалась ріка) все був намул. Др. Франко завернув додому, забрав рискаль та сапу і пішов чистити. Брат сей час казав парубкови зробити тую роботу, але Франко не хотів на то позволити, бо казав, що парубок має свою роботу важнійшу, а для него, Франка, то є приємність. Перед вечером робота була скінчена і коли вода очистилась і каламута зійшла, перший викупався і прислав хлопця по нас, що вже готова «купіль». При тім всім Франко все був веселий, товариський, при справлюванню риби зі мною в кухні оповідав свої вражіння з поїздок по закордону, Україні, про Київ, Полтаву і т. п.

На свята Великодні, коли по відправі в церкві засілисьмо до снідання, сказав, «тільки на селі вічувається правдиве свято празника, в місті нема того святочного вражіння». Коли зачув співи коло церкви зараз йшов і нас витягав на цвинтар где вже зібрані дівчата та хлопці виводили ягілки. Коли дівчата засоромившись переставали, він їх заохочував, балакав з ними та записував пісні як співали бігаючи.

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. – Фонди музею. – № 1049 ор. Рукопис.

ПРИМІТКИ

1. У Києві тоді Франко не був, була сама Ольга Федорівна. В листі до дружини 9 серпня 1891 р. він писав: «Дуже жаль, що не можна мені бути в Києві».
2. Про цю поїздку згадує Петро Франко у своїх спогадах (Петро Франко «Спогади про батька»).
3. В листі до дружини (Відень, 28 червня 1893 р.) І. Франко висловив сумнів щодо можливості його праці у Львівському університеті.
4. Йдеться, очевидно, про Леона Василевського (1870–1936), польського публіциста і громадського діяча, який у вересні 1893 року відвідав І. Франка у Львові.
5. Про бузька з хворим крилом і гучні забави дітей Франка часто згадували люді, які відвідували хату Франків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Горак Р. Гамлій І.* Загублені на Журавенщині. – Львів: Каменяр, 2005. – 362 с.
2. *Величко Г.* Спомини про Івана Франка. Спогади про Івана Франка / упор. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 380–383.
3. *Франко П.* Спогади про батька. Спогади про Івана Франка / упор. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 649–656.
4. *Зозуляк П.* Хроніка музею: 2005-й рік / Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 6. – Львів: Каменяр, 2006. – С. 340–344.

Михайло Коцюбинський, Іван Франко, Володимир Гнатюк, 1905 р.

Церква, в якій був парохом отець С. Борачок

Могила, де покоїться прах отця С. Борачка

ВІРА БОНЬ

СПОГАДИ МИХАЙЛИНИ РОШКЕВИЧ-ІВАНЕЦЬ ПРО ІВАНА ФРАНКА (записані Денисом Лукіяновичем)

До відомого вже невеликого, але цінного літературного доробку Михайлини Рошкевич-Іванець[1] – молодшої сестри Ольги, нареченої Івана Франка, додаються ще одні її спогади про Івана Франка, досі неопубліковані.

Перші спогади Михайлина Рошкевич-Іванець написала в 1926 році на прохання академіка Михайла Возняка, опубліковані вони були лише в 1956 році [1, с. 128–147]. Завдяки Михайлині стали відомими листи Івана Франка до її сестри Ольги. «Листування Франка з Рошкевичами, – писав М. Возняк, – я роздобув за допомогою свого колишнього гімназичного учня Степана Іванця та його матері Михайлини, молодшої сестри Ольги Михайлівни» [2, с. 8].

Відомо, що Ольга Рошкевич не дозволяла нікому (окрім Михайлини) заглянути у її болюче минуле. Історію романтично-трагічного кохання з Франком вона тримала в таємниці, своє особисте не хотіла виставляти напоказ, тому відмовилась написати спогади про Івана Франка і передати листи, писані до неї. Це зробила її сестра Михайлина, усвідомлюючи велике значення цих матеріалів для франкознавчої науки.

Михайлина Рошкевич-Іванець підтримувала дружні стосунки з Іваном Франком, листувалася з ним, бувала у нього вдома у Львові, відвідувала його важко хворого, допомагала сім'ї.

Другі спогади Михайлини Рошкевич-Іванець про Івана Франка – це її розмова з Денисом Лукіяновичем[2] 6-го жовтня 1940 року в Миклашеві. У цьому селі Михайлина жила після смерті свого чоловіка Йосипа Іванця (помер у 1920 р.) в родині Олени Іванець – доньки Ольги Озаркевич. Ольга Рошкевич-Озаркевич померла у 1935 році.

Працівники новоствореного у 1940 році Музею Івана Франка у Львові збирали спогади сучасників письменника. Денис Лукіянович був членом науково-методичної ради Музею, брав активну участь в усіх починаннях першого директора Петра Франка. (Після війни, коли музей відновив свою роботу, Д. Лукіянович працював у ньому науковим працівником з 15 серпня 1944-го до 1 грудня 1946-го року).

На засіданні науково-методичної ради музею 30.X.1940 р. (присутні були вчені Ф. Колесса, М. Тершаковець, І. Крип'якевич, Д. Лукіянович) науковий працівник музею Марія Струтинська інформувала: «Проф. Лукіянович зробив дуже гарне інтерв'ю з Михайлиною Рошкевич і тепер опрацьовує тему «Молоді літа Івана Франка»[3].

На другому засіданні науково-методичної ради 21.XII.1940 р. Й. Позичанюк (письменник) висловив думку, що «розмова з Михайлиною Рошкевич не відповідає збірникові, можна це використати як окрему тему».

Д. Лукіянович пояснив: «Михайлина Рошкевич є дуже замітна людина, вона почала писати під впливом Івана Франка, приятелька Франка, яких майже нема і її спомини є для нас дуже цінні». Спогади М. Рошкевич були включені до музейного збірника, але він виданий не був.

У той час ім'я М. Рошкевич було невідомим, «втаємниченими» у зв'язки І. Франка з родиною Рошкевичів були, хіба що Д. Лукіянович, М. Возняк та М. Деркач.

Денис Лукіянович добре знав долю Ольги Рошкевич, в його руках були її листи до Івана Франка, які він опублікував згодом у 1957 році. Тепер його цікавили літературні зв'язки Івана Франка з Михайлиною Рошкевич. У такому плані він

провів свою розмову в Миклашеві. Михайлина розповіла, що почала писати оповідання з життя галицьких селян за порадою і допомогою І. Франка. «Це я завдячую моїй знайомості з І. Франком. Його вплив на мене, як на прийдешню робітницю пера, був так само додатній, як і на Ольгу»[4] – сказала вона Лукіяновичу.

Оповідання Михайлини друкувались у Франкових виданнях. Він мав намір видати їх окремою книжкою. Твори Михайлини мали великий успіх, про молоду письменницю заговорила преса, авторці пророкували, що стане визначною українською письменницею. Не судилось. Її життя пішло іншим руслом. Для української літератури її талант був змарнований.

Тоді у 1940 році Михайлина передала до новоствореного музею Івана Франка у Львові дорогі сімейні реліквії – столик, за яким любили працювати Ольга Рошкевич і Іван Франко в Лолині, а також єдину фотографію з 1875 року на якій – Іван Франко, Іполит Погорецький та її брат Ярослав Рошкевич. До Наукового товариства ім. Шевченка вона передала книжку «Фауст» Й. Гете – перший дарунок Івана Франка Ользі.

Лише через століття літературну спадщину Михайлини Рошкевич-Іванець зібрав, опрацював і видав Р. Горак. Книжка вийшла під назвою «Таку вже Бог долю дав»[5]. Уперше були подані твори М. Рошкевич, додані пояснення, коментарі.

Дослідник подав цікаві відомості про долю Михайлини Рошкевич-Іванець і її родину. У роки війни трагічно загинули її сини – Іван, Степан і Роман. У 1944 році Михайлина виїхала на захід. Останні роки прожила одиноко в будинку для старців у чехословацькому місті Орлі. Померла 21 червня 1957 року.

Єдиною з родини Рошкевичів, з ким листувалась Михайлина, була її онука Марія Дем'янчук, яка проживала в Монреалі (Канада). 24 вересня 2004 року Марія Дем'янчук зі своєю донькою Оленою відвідали Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка і мали можливість оглянути сімейні реліквії, які колись передала до музею

бабуня Михайлина. 31 січня 2006 року Марії Дем'янчук не стало. Померла на чужині.

У пам'ять про зв'язки Івана Франка з родиною Рошкевичів у селі Лолині Івано-Франківської області (в 2009 році) та в Миклашеві Пустомитівського району Львівської області (в 2007 і 2012 рр.) Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка провів літературно-мистецькі свята «Шляхами Івана Франка». Франківці пам'ятають і шанують місця, які колись були дорогими і любими Івану Франкові.

Денис Лукіянович

Розмова з Михайлиною Рошкевич-Іванцевою

Ваш запит про мої молоді літа
і про взаємини з молодим І. Франком

Рошкевичі (батько) і Руденські (мати) – попівські роди. Батько був парохом Лолина в Долинському повіті; в рідні старші від мене були сестра Ольга, брат Ярослав – молодший брат Богдан, але він помер від краснухи малим хлопчиком.

Ольга дістала тільки домашню освіту, так як я, але їй пощастило побути літ п›ять у маминого свояка Проскурницького, пароха в Устю над Прутом. Там, під оком домашніх учительок, вона придбала чимало знань і відомостей, і, закінчивши науку, володіла – крім української та польської – поправно французькою та німецькою мовами в слові і письмі.

Я мала приблизно 14 літ, коли до нашого дому загостив І. Франко, дрогобицький гімназист. А прийшло до цього як: мій брат Ярослав, теж дрогобицький гімназист, учився гарно і в двох нижчих класах був визначним учнем («форцугом»). За І-ший піврік ІІІ-ої кляси дістав лиху оцінку. Ми знали, зміна «станції» (кватири) потягла за собою такі небажані наслідки, батько пішов іще до директора гімназії

по раду. І директор і вчительський збір мали одну раду: – Візміть, казали, солідного «інструктора», можемо навіть рекомендувати вам на домашнього учителя Івана Франка, найздібнішого і найкращого учня нашої гімназії. Батько ради послухав, брат у науці поправився, по давньому привіз гарне свідоцтво, а дотого заповів, що на ферії приїде до нас його інструктор. Він і приїхав, покінчив тоді VII, переходив до VIII кляси. Ми вже знали, що він поет. Коли завітав до нас, само собою, він і Ольга найбільше відповідали одне одному: вона була начитана, розмовляла з ним про літературу. Виявилось уже незабаром, що припала йому дуже до сподоби. Сама вона була в ту пору зайнята Климом Охримовичем, але помалу-малу перехилились її симпатії до Франка. Тоді він і формально освідчився батькові, батько не спротивився, бо всі ми були певні, що Франко стане професором університету. Думаю, що це сталося тоді, як Франко здав матуру, отже в 1875 році.

Великим ударом для нас була вістка про арешт І. Франка, бо його кар'єра була вже знищена, дотого ж треба було числитися з тогочасними поглядами на соціалістів та атеїстів. Батька і так треба подивляти за те, що до Франкового арешту не противився взаєминам дочки Ольги з молодцем не признаваних тоді суспільних та релігійних поглядів.

Батько доразу відрікся Франка, Ольга ні. Потайно вони підтримували ще взаємини і тому Ольга не схилялася до Вол. Озаркевича, сина посла Івана Озаркевича, брата Наталії Кобринської, коли він почав виявляти їй свої симпатії. Як це сталося, що опісля Ольга зірвала з Франком і вийшла замуж за Озаркевича – я сьогодні вже не знаю, а виясненя, які тоді подала Ольга, я не брала серіозно.

Звертаєте розмову на мої взаємини з І. Франком

Очевидно, мусіли вони нав'язатися вже зразу, як тільки І. Франко загостив до нашого дому. Як знаєте, мені було тоді

літ 14 і в товариських розмовах я вже приймала живу участь. Коли Франко зблизився до Ольги, вони відбували проходи, мені випадало постійно дотримувати їм товариства. Вони з цим погодилися, Франко відносився до мене гарно.

Зв'язала мене з ним і ще друга справа: я любила записувати на листочках якісь принагідні події, або заслухані розмови. Ці листки я сама знищувала, або робили це домашні. Франко поставився інакше, він кілька їх перечитав і вирішив, що треба мені поважно взятися за те, щоб списувати свої враження, описувати пригоди. Хотів зробити з мене письменницю. Вам відомо, що декілька літ згодом я дещо написала. В «Першому Вінку» Наталі Кобринської поміщено: «Таку вже бог долю судив», «Теща» – це я завдячую моїй знайомості з І. Франком. Його вплив на мене, як на прийдешню робітницю пера, був так само додатній, як і на Ольгу. Вона для Франкових видавництв перекладала дещо з Золі; крім цього взялася до етнографічних записок.

Коли наша розмова наблизилася до «Першого Вінка» – на Вашу просьбу – скажу кілько ще пам'ятаю, про цей альманах

Кобринська дістала матеріали від наддніпрянок через Олену Пчілку (Косачеву), від галичанок збирала всі праці вона сама. І. Франко зредагував увесь матеріал, а я переписала все до друку, попрацювавши добрих 3 неділі, коли не більше. Побувала я тоді у Нат. Кобринської в Болехові, сама ж вона жила при батьках. До неї зблизило мене подружжя рідного її брата з моєю рідною сестрою, а не згадую про те, що моя мама, дівчиною, і вся її родина проживали в Снятинщині, відкіля виводяться Озаркевичі та Кобринські. До Болехова переїхав Іван Озаркевич із Бебелуї тільки тому, щоб Кобринська повдовівши, не мусіла перебувати близько Снятина, де з покійним чоловіком Теофілем прожила кільканадцять щасливих літ.

Пригадуєте, що варто сказати ще більше про взаємини з Ів. Франком

Вони поновилися для нас у Кобринської з нагоди «Першого Вінка». Далі згадаю, що на запросини Кобринської приїхав до неї на літні ферії Франко з дружиною та маленьким синком Андрійком. На 2 чи 3 дні приїхав до Озаркевичів син Володимир із подругою Ольгою, колишньою Франковою симпатією і нареченою. Швагер Володимир був тоді парохом Сільця коло Єзуполя. Тямлю, що ми вибралися на прохід в дві пари, Франко з Ольгою Озаркевичевою, я з Ольгою Франковою.

Коли я вийшла замуж і згодом мій чоловік дістав парафію в Ременові, я не так рідко їздила до Львова і деколи відвідувала Івана та Ольгу Франків. Не так часто я гостювала у них, але ця знайомість не врівалася до світової війни, чи може до хвороби І.Франка.

На закінчення ще про мене. Світова війна принесла мені велике горе, як і не одній родині. В тому часі, коли друкувався «Перший Вінок» 1886/87 рр. і я пересиджувала у Нат. Кобринської в Болехові, помер мій батько в Лолині. Мати переїхала до моєї сестри Ольги Озаркевичевої в Сільці. Я залишилась у Кобринської. Висватав мене відомий драматург Лев Лопатинський. Мій чоловік Іванець, священик, умів працювати і радо працював для народа, скрізь залишав по собі добру пам'ять і гарні спомини. Замолоду тричі перекидали його (1½ року в Сокалі, 1 рік у Новосілці к. Рудок, 4 літа в Белзі), в Ременові дістав він парафію і там ми залишились уже до його смерті. Світова війна розлучила мене з моїми трьома синами і я повдовіла. Тепер проживаю у сестрінки, одинокої доньки моєї сестри Ольги Озаркевичевої, замужньої за парохом з Миклашева, теж Іванцем. У письменниці я не вийшла, а в подружжі була дуже щаслива. В родинному житті теж і тим важче відчуваю самотність.

В Миклашеві 6/X 1940 р.

P.S. Я передала до архіву кол. Наук. Т-ва ім. Шевченка мінятурного Фавста І. Гете, перший дарунок І. Франка для моєї сестри Ольги. У мене є стіл, при якому писав І. Франко у Львлині, при цьому столі дуже часто пересиджував Франко в товаристві Ольги, читаючи наголос книжки і свої вірші. Цю дорогу для мене памятку залишу музеєві І. Франка у Львові.

Розмову перевів Денис Лукіянович.

ЛНЛММІФ. Фонди музею. Інв. № 1086 ор. Рукопис.

ПРИМІТКИ

1. *Рошкевич Михайлина* (18.11.1859–21.06.1957) – дочка пароха з с. Лолин, Долинського повіту, сестра Ольги Рошкевич, нареченої Івана Франка, і Ярослава Рошкевича. Освіти не мала, навчалась самостійно.
2. *Лукіяно́вич Дени́с* (13.09.1873 – 28.01.1965) – український письменник, літературознавець, педагог. Був у приязних стосунках з І. Франком.
3. Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. Архів музею. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 27–28.
4. *Лукіянович Денис.* Розмова з Михайлиною Рошкевич-Іванцевою. Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка. Фонди музею. – Інв. № 1086 ор. – Рукопис.
5. *Рошкевич Михайлина.* Таку вже Бог долю судив. Оповідання, спогади / упор. і післямова Р. Горака. – Львів: Каменяр, 1993.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Михайлина Рошкевич (Іванець).* Спогади про Івана Франка. Спогади про Івана Франка / упор. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 169–180.
2. Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич / Подав Михайло Возняк // Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. п'ятий. – Вид-во Львівського університету, 1956. – 421 с.

ОЛЬГА ГЛІБОВИЦЬКА

СПОМИНИ ВАСИЛЯ БЕРЕЖАНСЬКОГО ПРО ІВАНА ФРАНКА

Бережанський Василь Антонович був родом із села Виспа Рогатинського району Станіславської області. Навчався у Бережанській гімназії, закінчив юридичний факультет Львівського університету, працював повітовим суддею у Бродах.

В. Бережанський був прихильником творчості І. Франка, передплачував його видання, розповсюджував їх.

У своїх спогадах Бережанський згадує, що вперше він познайомився з творами І. Франка, прочитавши збірку поезій «З вершин і низин», яку дістав від Богдана Лепкого[1]. Це підтверджується спогадами останнього, який пише, що восени 1887 року хтось привіз зі Львова до бережанської бібліотеки Франкову збірку поезій «З вершин і низин», яка зробила на гімназистів велике враження. Збірку розповсюджували *«...серед кружка вибраних та довірених старших учеників, бо будь-кому не давалося таких книжок читати... За Франка можна було вилетіти зі школи. Це ж такий поет, що сидів у криміналі»* [1, с. 309].

Василь Бережанський був членом Української радикальної партії, яку організували Іван Франко і Михайло Павлик. Він входив до правого крила партії [2, с. 123]. Буваючи у Львові, В. Бережанський зустрічався з І. Франком, вони обмінювались літературою, дискутували на різні наукові теми.

1909 року І.Франко приїздив до Бродів, зустрічався з учнями місцевої гімназії. В. Бережанський брав участь у цих зустрічах, а також у проводах І. Франка до Львова. У доне-

сенні комісаріату поліції у Бродах дирекції поліції у Львові про ці проводи писалося:

«О 7 годині 30 хв. вечора, перед відходом поїзда до Львова, під керівництвом повітового судді Бережанського, інспектора технічного контролю фінансової дирекції гуралень Гладиловича і комірника залізничного складу Гадзевича зібралось на залізничному вокзалі приблизно 80 учнів місцевої гімназії (українців). Вони з ентузіазмом проводжали д-ра Франка піснею «Многая літа» [3, с. 273].

У 1913 році Іван Франко приїжджав до Самбора з читанням поеми «Мойсей». Знаючи матеріальну скруту важко хворого письменника, громадськість організувала збір добровільних пожертв на Франка і його сім'ю. В. Бережанський брав активну участь у цій благородній місії.

Василь Бережанський був у складі делегації від Самбора на похороні письменника, згодом збирав гроші на пам'ятник Франкові і брав участь у його відкритті у 1933 році на Личаківському цвинтарі у Львові.

Спомини Бережанського Василя Антоновича про Івана Франка

Коли я ходив до V. гімназіальної кляси в Бережанах, то мешкав я з Богданом Лепким[1] з IV кл. гімн. в 1887 р. у його діда Михайла Глібовицького[2]. Одного разу 1887 р. приніс на нашу кватиру Богдан Лепкий книжечку з віршами Івана Франка під наголовком: «З вершин і низин» 1887 р. у Львові надруковану, яку у когось позичив і радив мені прочитати її, як дуже цікаву. Після приготівки до школи, забрався я вечером з моїм товаришем Богданом Лепким з IV гімн. класу до головного прочитання згаданої книжечки. Вона так нам подобалася, що ми за одну ніч до ранку її цілу прочитали і я її примірник незадовго купив собі у Львові, щоб прочитати дещо з неї свому батькові селянинові, а особливо «Панські жарти», бо батько мій оповідав мені, що й його батька Івана

та його самого приневолювала властителька дібр робити їй панщину, хоч по праву були вони звільнені від неї. Батько після прочитання йому «Панських жартів» оповідав мені, що чув він про приневолювання панами деяких духовників до панщини в деяких селах у ролі наставників у часі жнив особливо, таких з малою освітою, які заходили до корчми, якою мій батько завжди бридився. Опісля купив я собі прозову збірку Івана Франка «В поті чола» та повість «Захар Беркут», які мені теж подобалися особливо з огляду на описи життя селян з яких я походив. Цікавіші з оповідань у збірці «В поті чола» прочитав я як учень ще й гурткові селян в часі великодних свят у рідному селі Виспа Рогатинського повіту, тепер Станіславської області і вони їм дуже подобалися задля вірного опису життя бідних селян. Зацікавилися селяни і життям Івана Франка. Коли в 1889 р. зачав виходити у Львові поступовий часопис «Народ» під редакцією Михайла Павлика при співробітництві Івана Франка, то хоч мені, як учневі VIII кл. в Бережанах, не вільно було його передплачувати, то я таки його передплатив собі під псевдонімом Івана Яминського «poste restante»[3] і давав читати цей часопис деяким товаришам. Від одного з них про це довідався син пароха з Бережан, полякуючого і повідомив про це з Бережан пароха, який опісля наклеймив мене після скінчення гімназії перед митрополитом гр. кат. Сильвестром Сембратовичем у Львові, як безбожника, хоч мені і не снилося тоді бути недовірком, а не то безбожником. Та цей наклеп викликав у мені охоту до студіювання причин повстання релігії та її розвитку у євреїв та християн, та чи були й є безбожники та непізнавальності (агностицизму) Г. Спенсера[4], а вислідом того було написання мною розвідки про «Марію» Т. Шевченка досі не друкованої, та статті про матеріялізм у релігії друкованої в «Народі» і недрукованої розвідки про релігії зложеної в архіві Н.Т.Ш. у Львові.

Мешкаючи у Львові, як студент юридичного факультету, відвідав я на хвильку раз Івана Франка з одним своїм това-

ришем студентом, якого знав Іван Франко. Я хотів видіти і особисто пізнати Ів. Франка, як письменника любого мені і студентській українській молоді гуртуючійся в т-ві Академічне братство у Львові. Не наприкрився я Франкові моїми відвідинами, бо я був лиш пильним читачем його творів та статей писаних Ів. Франком у «Кур'єрі львівськім» задля «хліба насушного» по-польськи. Та одного разу запросив мене, як студента до себе. Причиною цих запросин було це, що один в моїх товаришів оповів Ів. Франкові про мою перехвалку, що я купив у т-ві «Академічне братство» за кількадесять крейцарів дорогоцінних старинній рукопис з ą та ę, який викинув бібліотекар з бібліотеки т-ва на продаж як непотрібний шпаргал. Коли я приніс церк[овно]-словянський рукопис до Франка на його просьбу, щоб йому його показати, сказав мені І. Франко, що це рукопис церковного Ірмологіона[5] з XV або XVI ст[о]л[іття] та просив мене, щоб я його відступив йому в зміну за кілька книжок ним написаних. Та я йому відповів, що відступаю даром, бо я купив собі всі його видання. І аж до 1914 р. купував я всі книжки написані Іваном Франком, навіть ким іншим видані та передплачував «Літературно-науковий Вістник» і «Житє і слово». Та всі майже книжки Іваном Франком написані забрали в 1914 і 1915 р. від мене царські солдати українці. Зрештою стрічався я з Іваном Франком на вулиці принагідно і завжди по привіті поговорив з ним о злободенних справах. Разом з Софроном Глібовицьким гостив я Івана Франка здається в 1909 р., коли він приїхав був до Бродів з відчитом свого «Мойсея» для українського громадянства в Бродах. Найпізніше 1912 р. приїхав був Іван Франко з таким відчитом і до Самбора і заїхав був до адвоката Данила Стахури[6]. Так у Бродах як і в Самборі було зібралося місцеве громадянство дуже чисельно на відчит Івана Франка та щиро його вітало і прощало. Добровільні датки слухачів йшли на дохід хорого Івана Франка, який вже тоді був стратив владу в пальцях, так що треба було його кормити. Кожним разом відвіз я Івана Франка на

залізничний двірець, купив білет та всадив до вагону. Перед від'їздом до Самбора пересидів я з Іваном Франком на розговірці кілька годин, бо адвокат Стахура був занятий своїми адвокатськими справами. Говорили ми на різні теми, мені вже не памятні, а з них лиш запамятав я собі, що коли я сказав йому, що дуже вподобалися мені його статті в «Записках НТШ. «Студії над українськими народними піснями» і що він дуже багато труду вложив у цю студію, то він відповів мені, що він і сам признає ці «Студії» за одну з найважніших і найцікавіших наукових студій, бо вона дотичить широкої української маси. Коли я оповів йому тоді, що під впливом його «Студії: «Пісня про правду» хочу написати розвідку про «Поняття правди в українському письменстві», бо широкий загал українців-інтелігентів і навіть Олександер Барвінський під правдою в українськім письменстві розуміють хибно не право і справедливість в церковно-словянському значінні, як доказує збірник княжних і звичаєвих законів під наголовком: «Руськая правда» з XII ст., але «істину» як правдивість, дійсність, то Іван Франко заохочував мене, щоб я не понехав того наміру. Та аж після світової війни між 1920–1928 р. написав я коротеньку таку студію і надрукував у фейлєтонах львівського часопису «Рада», яка відбиткою 16° була заняла до 50 сторінок, а широку свою студію на цю тему зложив до архіву НТШ у Львові.

Як щирий прихильник Івана Франка в часі його хороби в 1913 і в першій половині 1914 р. збирав я в Самборі від українців добровільні датки для хорого Франка, що місяця пересічно около 25 корон і відсилав Комітетові у Львові на руки т-ва «Дністер» або «Земельного Банку гіпотечного» у Львові з яких один був утворив окреме конто. Коли Іван Франко помер на весну 1916 р. то поїхав я своїм коштом з Самбора на його похорон, щоб звеличати його пам'ять і своєю участю в похороні, та після війни збирав я добровільні датки в Самборі на величавий памятник на його могилі. Я взяв участь у відкритті цього памятника у Львові на Личаківському цвинтарі,

щоб в останнє пошанувати його, як Каменяря і галицького революціонера в українському письменстві особливо що до галичан.

До повищих споминів додаю ще, що Іван Франко в розмові у Д-ра Стахури звернув мою увагу на це, що грамотність між селянством можна піддержати, коли в кожній читальні «Просвіти» буде збірка казок і байок для дітей які позичалиби батьки для своїх дітей. Тому я дарував читальні «Просвіти» у Виспі, як рідному селі 280 книжок, між якими було дуже багато з казками і байками та деякими творами Івана Франка та підпомагав бібліотекаря читальні.

Василь А. Бережанський

ЛНЛММІФ. Фонди музею. Інв. № 1070 ор. Рукопис, 1940 рік. Спогади переписала дня 6/6 1941 р. Чарнецька К. С.

ПРИМІТКИ

1. *Ле́пкий Богдан* (1872–1941) – український поет, прозаїк, літературознавець, критик, перекладач, історик літератури, видавець, публіцист, громадсько-культурний діяч, художник. Син о. Сильвестра Лепкого, брат Левка і Миколи Лепких, батько Лева Ростислава Лепкого.
2. *Глібовицький Михайло.* Дід Богдана Лепкого (по матері).
3. До запитання (англ.).
4. *Спенсер Герберт* (англ. *Herbert Spencer*, 27 квітня 1820 – 8 грудня 1903) – англійський філософ і соціолог, один з родоначальників еволюціонізму, ідеї якого користувалися великою популярністю в кінці XIX століття, засновник органічної школи в соціології, ідеолог лібералізму. Остаточно затвердив в науковому обігу термін «соціологія».
5. Ірмоло́гіон – співацька православна книга, збірник ірмосів (давньоруських гімнів) православної служби. Походить з Візантії (X століття). Ірмологіон повного складу містить близько 1050 ірмосів.
6. *Стахура Данило* (1860–1938), суспільний і політичний діяч, адвокат; організатор Самбірщини, Ярославщини й Любачівщини, посол до австрійського парламенту від Української національно-демокра-

тичної партії (1907–1911). 1914 вивезений росіянами до Симбірська. 1918 – посадник м. Самбора і член Української Національної Ради; згодом суддя на Закарпатті і діяч «Просвіти». Помер у Празі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лепкий Б.* «З вершин і низин» у Бережанах. Спогади про Івана Франка / упор. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 309-311.
2. *Охримович В.* Причинки до біографії і характеристики Івана Франка. Спогади про Івана Франка / упор. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 120–124.
3. *Іван Франко.* Документи і матеріали (1856–1965). – К.: Наукова думка, 1966. – 542 с.

ОЛЬГА РИКМАС

СПОГАДИ п. ФІГОЛЬ, ЯКА МЕШКАЛА У ЛЬВОВІ НА ВУЛИЦІ ПОТОЦЬКОГО, 6

«В році 1903-4 була я в Криворівні у своїх вуйків Волянських на вакаціях. Мала я тоді 16 років і уважала себе дитиною, тому то участи в розмовах я не брала, а радше все лише прислуховувалася і придивлялася. Знала я те, що тоді в Криворівні переховувався на вакаціях Іван Франко з родиною, дуже хотіла я його побачити. Приходив Іван Франко, ще дехто до моїх вуйків в вечірній порі, або в порі підвечірку. І от при столі велися розмови про різні теми, але говорили лише старші оо. Волянські, Іван Франко і ще дехто, а ми молоді лише прислуховувалися. А я собі затямила, то Іван Франко був все веселий, усміхнений, дуже любив діти і любив з ними розмовляти. Був одягнений все в вишивану сорочку з низеньким комірцем.

Одного разу, а тямила це дуже добре, укладала прогульку на Писаний Камінь. З Криворівні вийшло тоді вісім осіб, а в Ясеневі долучилося ще з вісім. У Волянських була тоді др. Курівці[1], а в Ясеневі прилучилися о. Арсенич[2] і ще декілька осіб. Всі вони йшли пішки, на всі наші чемодани був лиш один кінь і як хтось дуже втомився, то сідав на нього і то лиш під гору, але Іван Франко ішов цілий час пішки. Навіть під сам Писаний Камінь на сам верх гори. Вийшли ми о семій годині рано, а вернули о осьмій вечір. Цілу дорогу Іван Франко був дуже веселий, ішов з нами молодими, тішили його всі дерева, яка-небудь річка чи квітка і ми зі своєю молодістю, зі своїми сміхом і співом. З гори Писаного Каміня подивляли на чудовий краєвид. Здалека майорів Снятин,

а перед нами гори, гори, а далі ціле Поділля. Все це помагав нам розпізнати Іван Франко.

Одного дня пішла я до хати Івана Франка. Сидів він зі своєю сім'єю під хатою. Його дружина, дочка і два сина. Тоді ми ходили купатиси на Черемош, а не було тоді пляжі як тепер, отже ж купалися ми по всіх кутках ріки. Дуже любив Франко ловити рибу, а переважно пстругів. Нераз цілими вечорами їх ловив, ходили також на малини, на гриби. А гриби дуже любив Франко збирати і не кожний це потрафить.

Отже тоді як я там була, назбирали вони багато малин, а і багато малиняку було в бутлі і саме цей бутиль розбився, а малиняк розіллявся по всій землі, було ж сміху, сміху. Тоді я завважила, що Іван Франко у себе дома був неначе господиня, займався господарством і дітьми, наче мати».

Село Криворівня стало ще з XIX століття місцем відпочинку і творчих студій багатьох прогресивних діячів української культури. Тут побували вчені-фольклористи, українські письменники І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, К. Гриневичева, О. Маковей та інші.

За рекомендацією відомого етнографа Володимира Гнатюка, який називав Криворівню «українськими Афінами», Іван Франко приїхав сюди уперше у 1901році. У селі, «де менше шуму, біганини, яке напувало душу спокоєм, тихою красою», яке сподобалося Франкові, і він проводив тут свій літній відпочинок упродовж 1901–1914 років, за винятком 1905 і 1908 року.

Спочатку Іван Франко зупинявся у гуцула Проця Мітчука, якого називали знахарем, бо він умів лікувати людей і тварин, знав і шанував гуцульську старовину. От тоді-то бачила Івана Франка п. Фіголь[3], яка проживала на вулиці Потоцького, 6[4]. З 1906 року жив Іван Франко у хаті Василя Якиб'юка – відомого різьбяра, знавця народної медицини і фотографа-самоука.

Іван Франко приїжджав у Криворівню не лише сам, а й зі своєю сім'єю – дружиною Ольгою Федорівною, синами

Андрієм, Тарасом, Петром та дочкою Ганною. У спогадах п. Фіголь згадується тільки два сини. Цілою родиною вони побували у Криворівні сім разів.

У селі була стара дерев'яна гуцульська церква (при в'їзді в село збоку Ясенова). Парохом у ній був Олексій Волянський (1892-1947). Він навчався у Львівському університеті та Львівській духовній семінарії. Олекса Волянський познайомився з Іваном Франком ще під час навчання в університеті.

Волянський Олекса був одружений з дочкою священика з Криворівні Марією Бурачинською, а після смерті тестя зайняв його місце. Гостями священика були Михайло Грушевський, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Осип Маковей, Антін Крушельницький, Гнат Хоткевич, Катря Гриневичева.

Олекса Волянський написав у 1927 році спогади про Івана Франка, що опубліковані.

Серед жителів села Франко користувався величезною повагою, мав серед них добрих приятелів. Він сам записував фольклор та залучав до збирання місцевих жителів. У Криворівні письменник написав поему «Терен у нозі», написав автобіографічне оповідання «У кузні», повість «Великий шум»,оповідання «Як Юра Шикманюк брів Черемош», вірш «У безсонну ніченьку».

Улюбленим місцем на Гуцульщині є Писаний Камінь – одна з найвищих вершин біля Ясенова. Син Франка Петро згадує, що «батько раз чи два рази був на Писанім Камені і залишив там свій підпис». Про походи на вершину Писаний Камінь пише і Тарас:

«Пам'ятаю, коли ми вийшли на Писаний Камінь, названий так від численних написів, що видніли на мальовничих скелях, тато підкріпив сили, потім подався на найвищу скелю... Тато за той час прочитував написи, оглядав чудову околицю, вивчав географічну карту, яку мав із собою один із знайомих туристів, розмовляв з товариством і оповідав щось веселе, бо туристи раз у раз сміялися».

Спогади п. Фіголь є невеликою часточкою у життєписі Івана Франка, однак символічним є те, що стосуються вони відомого періоду у творчості письменника. Хочеться процитувати рядки з поеми Івана Франка «Терен у нозі»:

Ось під нами Черемош ізвився,
Як гадюка та срібно-зелена;
Він шумить, клекоче, мов скажений,
Під горбком гризе скалистий берег,
Та над ним в святочному спокою
Гріється мале село гуцульське.
Понад берегом стежки стрічками,
На стежках то легіні купками,
То гуцулки в горботках червоних.
Дітвора купається край моста,
На шкап'ятах їдуть господарі,
Пишно їде дівчина-гуцулка,
Пишно їде сигаро курить...

Не можна сказати повніше і краще, ніж Великий і самобутній Іван Франко.

ПРИМІТКИ

1. *Куровець Іван* (1863–1931) – лікар і громадський діяч.
2. *Арсенич Августин* (1872–1930) – культурно-громадський діяч. Як згадував син письменника Петро Франко, «батько ходив на прогульки, де знаходилась підземна печера, на кучери, раз чи два був на Писанім Камені враз із пп. Арсеничами з села Ясенова Горіщнього».
3. *Фіголь* – детальніше про особу п. Фіголь відомостей знайти не вдалося. Ініціали у спогадах, записаних у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка, втрачено (№ 1047 ор.).
4. Вулиця Потоцького носила назву на честь намісника Галичини Анджея Потоцького. Згодом вулиця Пушкіна. Тепер вулиця Генерала Чупринки.

РОМАН ГОРАК

ЛИСТИ ІГУМЕНА ЮЛІАНА ЗЄМБИ Й АРИСТАРХА КРИЖАНІВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА ТА ІСТОРІЯ З «КРЕХІВСЬКОЮ ПАЛЕЄЮ»

Юліан Зємба від 1892 до 1902 року був ігуменом Крехівського монастиря Святого Миколая отців чину Василя Великого. Він був 1849 року народження. Монахом чину Василя Великого став у 1881 році, прийнявши новіціат у Добромильському монастирі, де й став магістром та викладачем школи при цьому монастирі. У 1893 році його перевели у Крехів. Славився новопризначений ігумен своєю ерудицією, начитаністю, а також ревним відношенням до книг, а тому коли у Львові він був у монастирі Святого Онуфрія, то про нього говорили як про людину, з яким важко на цьому пункті важко домовитись. Оповідали, що він навіть монахам не дозволяв брати книги у келію, а вже, щоб винести якусь книгу поза мури монастиря не могло бути й мови.

Крехівський монастир цей знаходився неподалік Львова в селі Крехів, що в 12 км від Жовкви. Його засновниками вважають ченців Києво-Печерської Лаври Йоіля та Сильвестра, які ще у 1590-х роках поселились у вирубаній у скалі печері. З часом ставало більше печер і більше ченців і за підтримки гетьмана Станіслава Жолкевського вони збудували неподалік від печери церкву св. Петра і Павла, а пізніше церкву Преображення і Троїцьку церкву. З 1660-х років за підтримки короля Михаїла Вишневецького монастир був оточений великими фортечними мурами, за якими рятувалось багато людей,

особливо під час нападів татар. Під час облоги 1672 року монастир захищав молодий Іван Мазепа. Кілька разів у 1698 р. приїжджав до монастиря Петро I, який перебував у Жовкві і Раві-Руській, укладаючи угоду з королем Августом II про спільні дії проти шведів у майбутній Північній війні. У 1721 р. Крехівський монастир став греко-католицьким. З дерев'яного він перебудовується на мурований. Між 1721 та 1751 рр. побудована нова мурована церква Св. Миколая. На початку 1990-х років вона була пересвячена на церкву Преображення Господнього. Монастир славився своїми чудотворними іконами, яких у Крехові було чотири: три ікони Богородиці (одна з Верхрати) та ікона Святого Миколая Великого.

Крім цих святинь, була в монастирі й бібліотека, що налічувала згідно з неіснуючим на сьогодні каталогом 396 книг староруською, польською та латинською мовами, а також рукописи. Найстарша хроніка датована 1493 роком.

Монастир, як і всі монастирі на той час в Західній Україні, був одним із центрів української духовності. Закриття Йосифом II та Марією Терезою цілої низки монастирів, в тому числі й греко-католицьких на території, загарбаної Австрійською імперією, спричинилось до знищення цих духовних центрів і призвело до знищення в багатьох випадках документів, рукописів та стародруків, які зберігалися у цих монастирях.

Напевно, вперше Іван Франко ознайомився зі скарбами не ліквідованих Марією Терезією та Йосифом II монастирів чину Василя Великого на виставці, яка була організована у Львові наприкінці позаминулого століття і про що свідчить стаття «Д-р Іван Франко і василіани» відомого церковного діяча та історика церкви Йосафата Івана Скрутеня (1894–1951, Рим). «Час гімназійних студій, – писав автор цієї статті [3, 605–606], – а також пізніші довгі роки не вказують нам на жадні ближчі зв'язки Франка з василіанами. Меткого і рухливого письменника займали інші справи. Щойно під кінець минулого століття, під час ставропігійської вистави, одна обставина заставила його зацікавитися василіанськими

монастирями і тим чином увійти в контакт з василіанами, використовуючи свої давні знакомства з ними. Деякі монастирі (львівський, крехівський, підгорецький) виставили були свої цікавіші пам'ятники рідної старовини в виставковій залі, і тоді проф. П. Скобельський звернув молодому Франку увагу на монастирські книжкові експонати. Франко не завівся. Між ними знайшов дещо, чим зацікавився і до чого прилягло його серце. Вже в р.1890 овочем сего зацікавлення був його допис в «Київській старині» з приводу підгорецької хроніки. 1894 або 1895 року вибирається з д-ром В. Щуратом до Кунина, щоби тут відвідати свого товариша – дідича Гавпта, а від нього удасться до місцевого пароха о. В. Загаєвича, і всі три їдуть до крехівського монастиря. Після обіду оглядають бібліотеку, звертаючи особливу увагу на рукописний відділ. Його багатство чудує Франка, і тому не дивно, що крехівський монастир ще не раз і пізніше гостив його у своїх мурах. Останній раз, було се весною 1913 р., прибув сюди в товаристві д-ра О. Когута, прибув пішком із Добрусина, де висіли на стації. Провірював тоді деякі місця «Крехівської Палеї», над якою тільки потрудився. Оглянув також крехівські «Прологи» і висловив бажання оголосити дещо друком. Від'їхав другого дня раннім ранком, прощаючись із услугуючим братчиком «востаннє», тому що «смерть за плечима».

Крім Крехівського монастиря, перебував ще не раз, і то по кілька днів, у монастирі Дрогобицькім. Робив численні виписки із місцевих пом'яників. Після цілоденної втоми відпочивав на розмові з братчиком, для якого написав кілька побожних віршів-молитов, котрі, на жаль, затратилися. Оповідаючий се братчик із здивуванням зазначував, що ті вірші складав Франко незвичайно скоро, а своїм змістом нагадували вони т. зв. стрілисті молитовки.

З Львівського монастиря позичав багато старших рукописів. В монастирі зберігся спомин, що Франко належав до «чесних» гостей, звертаючи все в належнім порядку, а навіть оправляючи своїм коштом розбиті рукописи.

Один раз відвідав Кристинопільський монастир і оглянув бібліотеку.

Варто також зазначити, що всюди по монастирях, в яких гостив Франко, не завважано, щоби він пускався на які-небудь критики, навпаки, завсіди поводився гідно, не любив диспутів, при столі хрестився і молився, для всіх був чемний і услужний. Василіянський чин ставив високо, п'ятнуючи лиш деякі спорадичні прояви в діяльності давніх василіян, а реформованим признавав ідейність та життєву силу. Коли раз, коло 1904 р., один ученик гімназійний, вступивши до чину, по короткім побуті на новіціаті втік із монастиря і прийшов у Львові до Франка, щоби перед ним похвалитися своїм поступком, Франко, здивований, сказав: «Чи аж так треба було зробити? Я знаю василіян, і дивно мені, що ти не знайшов між ними нічого ідейного».

Згадуваний Петро Скобельський (1849–1912) був істориком, педагогом, гімназійним учителем у Бродах та у Львівській Академічній гімназії, консерватором пам'яток Східної Галичини (1901–1912). Свої історичні праці друкував у «Звіті дирекції ц. к. Академічної гімназії у Львові» та в журналі «Зорі». Видав том грамот архіву князів Сангушків у Славуті (1886) і документи Львівської Ставропігії (в ювілейному виданні 1887). Перекладав твори Т.Шевченка та М. Шашкевича на німецьку мову. Переклав німецькою мовою оповідання Івана Франка «Чума».

Виставка, про яку згадує у своїй статті Й. Скрутень, відбулась при кінці 1888 року і з нагоди її був випущений каталог, який мав назву: «Каталогъ археологическо-библіографической выставки Ставропігійского института въ Львовѣ открытой дня 10 Октобрія 1888, а имѣщой бытии закрытою дня 12 Януарія 1889 по н.ст. / По указаніямъ знатоковъ составилъ Дръ Исидор Шараневичъ.– Львовъ: Типомъ и накладом Ставропигійского института подъ управлениемъ О. И. Тарнавского, 1888». Каталог мав 96 сторінок і він знаходиться у бібліотеці Івана Франка, про що свідчить видання «Бібліотека Івана Франка.

Науковий опис у чотирьох томах. Том 1», яке здійснив Інститут літератури ім. Т. Шевченка 2010 року. Цей каталог зафіксований на сторінці 475 даного опису бібліотеки. Однак дістати відповіді на питання, які саме рукописи були виставлені на той час на виставці, неможливо. Цьому питанню відведено в «Каталозі» буквально декілька рядочків. Зокрема, повідомлялось, що для рукописів було виділено восьмий зал виставки, а для «Пом'яників» наступний – дев'ятий. Ні слова про те, чи були на виставці рукописи з Крехівського монастиря.

1890 був виданий ще один каталог, який називався «Каталогъ археологическо-артистическихъ предметовъ церковнословянскихъ рукописей и старопечатныхъ книгъ кирилловского письма находящихъ ся въ Музеѣ Ставропигійского Института на дни 1/13 марта 1890, составленъ по руководству Дра Исидора Шараневича». Вагоме місце на виставці займали рукописи Крехівського монастиря. Вже на цій виставці Крехівський монастир виставив «Номоканон» XVI віку, «Псалтир толкову», «Пом'яник Крехівського монастиря», «Книгу душі та книжицю Іоанна Вишенского» («в одномъ переплете», (остання мала в оригыналы назву «Книжка Іоанна мниха вишенского отъ святыя афонскыя горыи напоминаніе всѣхъ православныхъ христыянъ») «Ірмолой», «Пом'яник монастиря Щеплотського», «Євангеліє», «Апостол» «Літургікон», «Книга Кармчая» та «Пролог».

На жаль, в каталозі не повідомлялось з якого століття походять ці рукописи. Про «Палею толковую», яка потім стане відомою як «Крехівська Палея» і в якій були апокрифічні тексти, зібрані з різних джерел і написані на основі Старого Завіту, ні слова.

Однак найперше Іван Франко зацікавився рукописами Підгорецького (Плісненського) монастиря. А також матеріалами про Івана Вишенського. Першим дослідженням, написаним в результаті ознайомлення зі скарбами Підгорецького монастиря, була стаття «Летопись Подгорецкого монастыря», підписана псевдонімом «Мирон» і надрукована

в сьомій книзі 30-го тому «Киевской Старины» за 1890 рік. Саме «Синопсис» значиться під номером 1699 у згаданому каталозі за 1890 рік. У статті був приведений текст хроніки цього монастиря, написаний ієреєм Василієм і датований 1699 роком. Ця хроніка називалась «Синопсисом». На жаль, стаття Івана Франка не включалась опісля у видання його творів. У Підгорецькому монастирі Іван Франко знайшов рукописи, які привели до появи його глибоких досліджень про Івана Вишенського. Ще раніше в «Киевской Старине» (т. 25, кн. 4) за 1889 рік він опублікував статтю «Сочинения Иоанна Вишенского» і його «Книжка Іоанна мниха вишенского отъ святыя афонскыя горыи напоминаніе всѣхъ православныхъ христыянъ».

Коли саме Іван Франко познайомився з ігуменом Крехівського монастиря, невідомо. Дібратись на той час до Крехова можна було через Жовкву, а відтак через Кунин, дідичем якого, тобто власником більшої посілості, був Ізидор-Володимир Гаут, а священиком Василь Загаєвич (1868–1948), який 1893 року закінчив Львівський університет та Львівську духовну семінарію, висвятився і село Кунин було його першою парохією. Василь Загаєвич був письменником, його твори з народного життя високо цінив Іван Франко і допомагав у їх публікації.

«*Вельмишановний отче!* – писав Іван Франко 4 січня 1895 року о. Василю Загаєвичу. – *Хотів би я в другий день свят переїхатись до Крехова. Надіюсь, що не зроблю Вам надто багато клопоту, коли виберуся через Кунин, і що пан Гаут позволить мені коней до Крехова. А затим веселих свят і до побачення*» [6, 12].

Погода на Різдво була не до їзди. «*У нас в тій хвилі,* – писав він між 4 та 7 січнем 1895 року Уляні Кравченко, – *шумить вітер таким басом, що не дай Господи! Я збирався в другий день свят їхати до Крехова, та мабуть, не поїду*» [6, 14]. А їхати мусив. «*Я сими днями,* – повідомляв А. Кримського в листі від 20 лютого 1895 року, – *подав у Тов[ариство] Шев[ченка] план видання «Пам'ятників старорускаго письменства по южноруським ру-*

кописам» і лагоджу тепер перший том, у котрий увійдуть самі старозавітні апокрифи. Із моїх власних рукописів та з багатої «Крехівської Палеї» я надіюсь видобути около 60 текстів, в тім числі буде декілька легенд, досі не звісних у науці, а головне те, що всі тексти будуть визначуватися виразними южноруськими відтінками язиковими. Звісно, на черпання з такої багатої скарбниці южноруських рукописів, як збірка колись Царського, я мушу поки що зрезигнувати, та й то правда, що там далеко більше є матеріалу для дальших томів мого задуманого видання (легенди і апологи), ніж для першого» [6, 25].

Скарбами бібліотеки Крехівського монастиря Іван Франко користувався ще до призначення ігуменом Юліана Зємби. Справа в тому, що до 1893 року ігуменом цього монастиря був колишній директор нормальної школи отців Василіян в Дрогобичі, в якій навчався і яку успішно закінчив Іван Франко, Іван Борусевич. Його часто згадував у своїх творах Іван Франко як про вельми симпатичну людину, яка намагалась прищепити своїм вихованцям любов до науки.

Ще один вчитель з нормальної школи, сумнозвісний отець Софрон Телесницький – «Отець гуморист» – був ігуменом монастиря в Підгір'ях на Золочівщині, з бібліотеки якого черпав відомості Іван Франко про полеміста Івана Вишенського. Саме 1895 року і вийшла монографія «Іван Вишенський і його твори», що була новим словом про цього відомого письменника.

На другий день різдвяних свят 1895 року Іван Франко через непогоду не вибрався до Кунина і до Крехова. 25 січня 1895 року він інформував Михайла Драгоманова: «Був сими днями в Крехівськім монастирі, відки визичив три рукописі: інтересний список «Палеї» (XVI віку), список «Варлама і Йоасафа» з 11 рисунками в тексті і рукопис мішаного змісту, в котрім є полемічні статті проти унії. Здається. що впру їх у «К[иевскую] стар[ину], бо тут нема де друкувати» [6, 7].

Не таким вже страшним видався Юліан Зємба. Віддав Франкові «за мури» монастиря три найцінніші рукописи, чим здивував і Василя Загаєвича, і Василя Щурата.

При зустрічі Василь Загаєвич передав Іванові Франку для оцінки свої деякі твори, надіючись, що той їх швидко перегляне і скаже свою думку. «*Високоповажний пане Доктор!* – писав він 29 січня 1895 року. – *Посилаючи в залученню повістку для Просвіти, котру Ви бачили у мене, прошу з ласки переглянути й передати, де належить; та не гнівайтеся на мене, що я, знаючи, кілько у Вас занятія, труджу Вас своїми небилицями, бо я не маю до кого удатися. Маковей, як зачуваю, йде до Чернівець, а Щурата боюся, бо нова мітла добре мете, ану ж він вимете половину з того – й що втогди зістанеся? А Вас я знаю яко дуже толерантного й вирозумілого на все, отож то й було причиною, що я до Вас в тій справі відношуся. Я хотів зразу, щоб той Петро, зіставши господарем, заводив дальші порядки в селі, аж коли він оженився з Ксенею й гарно му жити з нею, не хочу єго відривати від жінки, нехай собі здоров жиє, добре, що й тілько зробив. Моралі при кінці не даю жодної, а то для того, щоби читатель сам собі вивів, а єсли би Ви зважили за потрібне яке закінчення, то дайте з ласки. Надіюсь вкоротці бути у Львові і бачитися з Вами.*

Зістаю з правдивим поважанєм. Василь Загаєвич» [2, арк. 471–472].

Ситуація, описана в листі, зрозуміла. В. Загаєвич у Кунині показав Франкові свою повість. Той радив друкувати. В. Загаєвич вирішив у «Просвіті», тобто в популярній бібліотеці товариства «Просвіта». Можна було б у «Ділі», але боявся В. Щурата, бо той може повикидати з повісті багато моментів. Сказано ж, «нова мітла»!

Через деякий час В. Загаєвич дістав відповідь, яка датується кінцем лютого 1895 року. «*Вельмишановний отче!* – писав Франко. – *Даруйте, що так опізнився з відповіддю на Ваш лист, але я дуже зайнятий і тільки сьогодні найшов хвилю часу, щоби прочитати Ваш рукопис. Оповідання Ваше «Як дбаєш, так*

маєш» – уже гарне і живо написане і переробляти його зовсім не треба. Я зараз нині зладжу короткий рефератик і передам його виділові «Просвіти» і маю надію, що воно буде надруковане. Ще ліпше мені сподобався Ваш «Політик» – се одна з найкращих новелок, які у нас появилися в останніх роках, тим краща, що коротка. Я лагоджу переклад її на польське і хочу вислати до петербурзького «Kraju».

Коли буде вечерок, ще досі напевно не звісно, та все-таки десь на початку марта.

Я тепер цілими днями працюю над крехівськими рукописами, роблячи з них виписки, бо хотів якнайшвидше звернути.

Цілую Вас і кланяюсь Вашій високоповажній пані. Ваш Іван Франко» [6, 27].

Над роздобутими рукописами Іван Франко працює довго. Майже рік. Можна тільки дивуватись працездатності Івана Франка. Цього року чергові вибори. Його кандидатура йде від радикальної партії. Звичайно, ці вибори Іван Франко програв. На цей рік і саме на той час припадає габілітація Івана Франка і його намагання дістати працю у Львівському університеті. «Дякуючи» намісникуГаличини графу К. Бадені, габілітація не була затверджена міністерством віросповідань та освіти. Університету не був потрібний Франко!

Цього року влітку потрібно було знайти нове помешкання. Він знаходить його на новому ще погано обжитому районі Львова, званім «Новим Світом». У Львові він у цей час практично немає де жити. Всі книжки звалені на купу і чекають переїзду. Жінка і діти через це «виїхали» на свіже повітря аж у Цигани на Тернопільщину до отця Омеляна Глібовицького. На складених книжках він пише свої твори. Готується до друку монографія про Івана Вишенського, готується до видання збірка «Зів'яле листя», яка принесе поетові черговий біль і розчарування. До всього поїздки до Відня у справі дисертації та габілітації, а також поїздка в Прагу на етнографічну виставку. Іван Франко до того ж самотужки видає журнал «Житє і Слово». Видання журналу може припинитись – нема

грошей на його видання. Їх потрібно роздобути. І до всього важка виснажлива праця в «Kurjerze Lwowskim».

І попри все, в цих умовах оця справді каторжна праця над «Крехівською Палеєю». Він розуміє, що, крім нього, опрацювати цю унікальну пам'ятку нашої культури нікому і про це відверто пише в згадуваному листі до Драгоманова від 25 січня 1895 року, що за подібну роботу ніхто не візьметься, а значення цієї роботи він прекрасно розуміє.

Його критикують за допущені огріхи. Наприклад, А. Кримський критикує його «Івана Вишенського». «*А я, чесне Вам слово даю, і не думав гніватися,* – писав Іван Франко Агатангелу Кримському в листі від 17 листопада 1895 року, – *знаючи дуже добре, що праця моя, роблена прихапцем, часто з пам'яті, без відповідного книжкового апарату, а головно, без потрібного спокою і концентрації, без нічиєї поради і підмоги (що се значить, Ви, певно, будете знати), не може відповідати вимогам строгої критики. Коли об чім я жалкував, читаючи Ваші уваги (признатись, досі я не мав навіть часу прочитати їх докладно), так се о тих похвалах, які Ви, наче пластирі на рани, декуди поначіпляли на мою роботу. Ті похвали, для котрих читач у розбираємій праці не бачить достаточної основи, ущерблюють трохи враження, яке робить критика. Звісно, хто схоче ще раз зайнятися Вишенським, той не буде міг оминути Вашої критики. Чи я буду мав час і нагоду вчинити се – дуже сумніваюся. Вишенським займуся хіба частками ще, а власне коли мені вдасться віднайти ще один – кажуть, повний – список його творів, про котрий маю доволі непевну відомість, та на котрий усе-таки ще не трачу надії*» [6, 57].

З цього ж листа відомо також, що роботу над апокрифами з «Крехівської Палеї» Іван Франко вже закінчив. «*Перший том моєї збірки, що обіймати буде апокрифи старозавітні, вже майже приготований до друку*» [6, 68].

Друкування цього першого тому тривало значно більше, ніж праця Івана Франка над текстами. Воно було закінчене тільки в грудні 1896 року, а передмова до цього видання, як

засвідчив сам Іван Франко, була датована 9 січнем 1897 року. Не дивно, що про вихід видання повідомила тільки друга книга «Записок НТШ» за 1897 рік. Видання називалось «Памятки українсько-руської літератури. Видає комісія археографічна Наукового товаритства імени Шевченка. Том І. Апокріфи і лєгенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів. Франко. Том І. Апокрифи старозавітні. У Львові, 1896. Накладом Наукового Товариства імени Шеченка». У ньому була опублікована «Крехівська Палея», (с. 11–323). У цій же передмові Іван Франко й описав саму «Крехівську Палею»

«*Ся багата криниця,* – писав Іван Франко, – *відки взято найбільшу часть текстів, поміщених у сьому томі, се грубезна книга in 4-to, власність бібліотеки Крехівського василіанського монастиря. Писана на сірім, неглянцованім папері, вона числить тепер 574 картки (1148 сторін), хоча в рукописі є більше або менше значні прогалини, де бракує карток (1 картка видерта між стор. 340–341, дещо, здається, бракує між стор. 1068–1069, між стор. 1132–133). Картки ані сторони не нумеровані, кустодів унизу нема. До стор. 1119 уся книга писана одною рукою, дрібним гарним почерком, полууставом, не добре чітким хіба для того, що слова писані часто без розділу. Кіновар уживається в великих буквах, в титулах та при доконуванню поправок; поправки ті, роблені на полях тою самою рукою, яка писала всю книгу, свідчать про те, що переписувано текст старанно, а потім порівнювано з оригіналом. Кожда сторона сього першого рукопису має 28 рядків письма; 16 карток зшито в один кватерніон. Оправа старовинна, рукопис захований досі добре. На двох місцях рукопису на полях внизу знаходиться підпис давнішого його властивця. І так, на стор. 346 читаємо: Jan Zotkiewskiy Nazolkwie Hetman Polny Korony* (Ян Жолкевський на Жовкві польовий гетьман Корони – пол.), *а на стор. 1132 удруге: Jan Zolkiewski Nazolkwie Marszalek y Hetman Polny Korony. Hetman Polny Korony Polny Korony* (Ян Жолкевський на Жовкві маршалок і польовий гетьман Корони, польовий гетьман Корони – пол.). *Ті самі два слова: Korony Polny* (Корони польовий – пол.) *написані, ма-*

буть, як проба пера, тою самою рукою і на стор. 1133. А що між стор. 1132–1133 є в рукописі прогалина, а слова на стор. 1133 є немов продовженням підпису зі стор. 1132, то видно, що вже тоді, коли писано сей підпис, в рукописі була та сама прогалина. А що Ян Жолкєвський умер 1623 р., а підпис його знаходиться також на другій, значно новішій часті нашого рукопису, то вже з сього огляду час написання головної, старшої часті мусимо відносити до XVI або й XV віку. Як показують проби мови і правопису сього тексту, подані у нас, маємо тут діло з редакцією руською без слідів болгарщини [...]:

Головного титулу рукопис наш не має. На першій стороні під дуже примітивним кіноварним орнаментом написано кіновар'ю у два рядки звичайними дрібними буквами: «Книги глаголемая палемая толкованиа сг богом починаєм, господи благослови, отче». Як бачимо, титул книги «Палея толковая» був для переписувача незрозумілий, і він напутав (а, може, і в своїм оригіналі знайшов!) «Палемая толкованиа». Далі йде звичайний початок «Палеї» [5, 59–60].

Крім «Палеї тлумачної», відома ще й «Палея історична», яка містить збірки апокрифічних переробок візантійських текстів.

Мету публікації апокрифів Іван Франко пояснив на самому початку передмови: «*Ми привикли думати, що з 1798 роком, роком видання «Енеїди» Котляревського, розпочинається нова доба в нашому письменстві, доба національна, що її, властиво, годиться звати українсько-руською. В головному сей погляд, без сумніву, вірний; справді, від часу Котляревського наше письменство приймає характер новочасної літератури, стає чимраз ближче до реального життя, чимраз відповідніше до його потреб. І мовою і способом вислову воно наближається чимраз більше до живого народу, обхоплює всі його верстви, входить чимраз глибше в душу народну, двигає думку, піднімає ідеали, збільшує засоби духової сили для боротьби за ті ідеали.*

Та, проте, ми не повинні забувати, що й перед Котляревським у нас було письменство і були писателі, було духове життя, були

люди, що сяк чи так вибігали думкою поза тісний круг буденних, матеріальних інтересів, сяк чи так шукали якихсь ідеалів і доріг для їх осягнення. Певна річ, письменські проби тих людей були скромні; мало в них творчої сили, мало оригінальності. Вірні духовому складові старої Русі, вони любили ходити утертими стежками і, хоч, може, принципіально й не цуралися новини, та для їх невеличкої освіти, для тісного кругозору їх поглядів і інтересів вона була недосяжна. Доволі з них, коли в тім тіснім кружку, серед якого вони жили і для якого трудилися, вони здужали зберегти бодай зерно традиції, роздути бодай промінчик світла.

Загальновідомо, як неприхильною була доля до пам'яток нашого письменства. Починаючи з самого XVI віку, можна сказати, що все найкраще, що в ньому було, не мало щастя до друку, а через те й не могло мати такого впливу, який би мало, бувши надрукованим. Не попали в друк ані огнисті твори Івана Вишенського, справедливо названі одним переписувачем «Книга злото», ані знаменита «Палінодія» Копистенського, ані наші літописи старі й козацькі, ані більшина драм і інтермедій, ані много, много інших праць, що довгі літа лежали в рукописах, присипані пилом або зберігалися по курних хатах мужицьких та дяківських, погорджені та зневажені тими нечисленними інтелігентами, що з давен-давна любили бігати на службу чужим богам і в погорді до власного народу і його питомого духового розвою не раз випереджували й чужинців.

Розвій освіти і національного почуття в останньому віці зродив і у нас між іншим також пошану до тих пам'яток давнього духового життя нашої нації, зродив бажання збирати те, що ще можна зібрати, що не затратилось в довгих лихоліттях, знищене або вивезене на чужину, а на підставі того зібраного матеріалу вникнути якмога в глиб душі тих давніх поколінь, що в тих скромних письменських пробах знаходили собі інтерес і вдоволення. І цікава річ, що чим більше призбирується у нас тих пам'яток, чим докладніше ми з ними познайомлюємось, тим ясніше виринає і зазначується у нас думка про одноцільність, неперервну суцільність літературної традиції і духових інтере-

сів на протягу нашої довговікової історії. Піднесення думки про ту однотягліcть і суцільність, обоснування її подрібними та багатими фактами – отсе важний здобуток новочасних праць історико-літературних у нас і на Вкраїні. Такі праці, хоч не раз на перший погляд дрібні і антикварські, в результаті дають тривкий і широкий підклад для нашого дальшого розвою і мусять швидше чи пізніше в широких і щораз ширших масах нашого народу відродити те почуття національної суцільності та солідарності, що проривалося в великих хвилях XVII віку, та не могло довго встоятися. Чуючи себе нацією суцільною і солідарною в духових і економічних інтересах, ми знайдемо тоді в собі самих, в нашій солідарності той огонь і запал до праці, котрого нам тепер так часто не стає, знайдемо, і всі цілою суттю відчуємо той спільний ідеал, котрого брак так многих з-поміж нас гонить на поклони чужим богам» [5, 7–8].

Враховуючи завдання, яке ставив перед собою Іван Франко, випускаючи у світ свою працю, а також обставини, в яких він працював, назвати її, ту працю, як подвигом в ім'я українського народу («Нехай пропадає моє ім'я, але нехай росте і розвивається руський народ») [4, 310], інакше не можна.

При подібних умовах, над якими Іван Франко працював над першими трьома книгами «Апокрифів і легенд з українських рукописів», він працював і над наступними томами. Побачив світ тільки п'ятий том у 1910 році. Він мав складатися з двох частин, але вдалось видати тільки першу половину. Мав намір Іван Франко видати й шостий том. Але на заваді стала важка недута та параліч рук. Поза збіркою залишився великий масив матеріалу, який був зібраний Іваном Франком і частково опублікованим у різних періодичних виданнях, де також щедро були використані рукописи, віднайдені ним у Крехіввському монастирі і випозичені для опрацювання Юліаном Зембою. Тільки раз згадав про нього Іван Франко, при кінці опису вигляду та змісту рукопису «Крехівської Палеї» (с. LXIV). В передмові Іван Франко написав: «*За ласкаве випозичення його з бібліотеки Крехівського монастиря нехай мені*

вільно буде на сьому місці зложити щиру подяку настоятелеві того монастиря о. Зємбі» [5, 77].

Праця Івана Франка над «Апокрифами і легендами з українських рукописів» була настільки складна у поліграфічному відтворенні, що вона не включалась у жодне його багатотомне зібрання творів. Тільки до 150-річчя від народження Івана Франка у 2006 р. вона у вигляді репринтного видання побачила світ у видавництві Львівського національного університету ім. Івана Франка з передмовою Я. Мельник, в якій відображена робота Івана Франка над цією працею, а також основні відгуки вченого світу на неї. «П'ятитомний корпус «Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав і пояснив др. Іван Франко» (Львів, 1896–1910), – писалось у преамбулі до цього репринтного видання, – вершинний здобуток української науки у виданні та осмисленні апокрифічної літератури – викликав значний резонанс в європейських наукових колах, був оцінений як найвизначніша слов'янська збірка апокрифів».

У 1896 році отця Василя Загаєвича вже не було в Кунині. На його місце прийшов о. Анатоль Сенкевич (1853–1906, Кунин). Отець Василь Загаєвич пішов на парохію в Стібно під Перемишлем, а відтак в 1898 році він став парохом у селі Вовчухах під Городком, де й помер 24 серпня 1948 року.

Василь Загаєвич не переривав своїх стосунків з Іваном Франком і на кожній парохії, де був священиком, вишукував на приходстві та у церкві старих документів та стародруків. Знайшов такі документи і стародруки у Вовчухах. Іван Франко опублікував ці документи. Стародруки з дозволу громади відкупив у свою бібліотеку. Так поступав завжди, коли натрапляв на подібні речі, які могли просто пропасти або бути знищені.

Кунин і Крехів Іван Франко відвідував часто. У 1894 році у Кунині став учителювати Василь Решетилович, батько відомої української письменниці Ольги Дучимінської (1883–1988). Кунин приваблював Івана Франка своїми озерами, а тому він не обминав його, коли їхав до Крехівського монастиря. Ольга

Дучимінська згадує, що сюди приїжджала Ольга Франко з дітьми на відпочинок. Іван Франко заохочував молоду Ольгу Дучимінську до збирання народних пісень, приказок, а особливо просив розшукувати по стрихах старі рукописи, що вона й робила, за що діставала в нагороду книжку «Лис Микита» [1, 220]. Свідченням приїзду Івана Франка у Крехів є і ці два листи ігумена Юліана Зємби до Івана Франка, який не просто використовував рукописи. Знаючи їх значення, за свій кошт оправляв їх, і листи ігумена Юліана Зємби, які публікуються тут вперше зі збереженням всіх особливостей тексту, є документальним підтвердженням цьому.

1901 року ігумен Крехівського монастиря Юліан Зємба був відправлений на відпочинок у монастир в Краснопущу, бібліотека якого була достатньо добре відома Іванові Франку. Цей монастир Іван Франко відвідав у 1895 році разом з Андрієм Чайковським та парохом с. Жуків о. Сильвестром Лепким, батьком Богдана Лепкого. Краснопущинський монастир славився своїм величним іконостасом, фундованим королем Яном Собеським, а також тим, що в цьому монастирі майном, у тому числі й книжками та рукописами, опікувався Доротей Данило Федоренчук (1833–04.05.1902, Погоня), який свого часу був учителем у нормальній школі отців Василіян (1859), відтак служив у Крехові (1860–1861), з 1861 до 1879 року був учителем, а потім директором у відомій школі в Бучачі. У 1880–1883 був і в монастирі в Підгірцях, а з 1884 до 1900 року був священиком, а відтак ігуменом монастиря в Краснопущі.

З 1900 р. був скерований у монастир в Погоню сповідником. Там і помер. Про відвідини Франком цього монастиря у 1895 р. залишив детальні спогади Андрій Чайковський [7, 99].

На місце «нереформованого» василіянина о. Доротея Данила Федоренчука в Краснопущу було переведено о. Юліана Зємбу, де й він помер 12 серпня 1902 року.

На місце о. Юліана Зємби прийшов завідувати монастирською бібліотекою монах Аристарх Андрій Крижанівський.

Він народився 10 грудня 1877 року, у Крехівський монастир скерований 12.05.1901 року. Там і помер 24.10.1905 року.

Тепер «Крехівська Палея» зберігається в рукописному відділі Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. Її сигнатура «Рк–1141». У фонди музею вона була згідно з інвентарними книгами занесена тільки 1957 року. В графі, де зазначається звідки у фонди потрапив експонат, повідомлено, що вона потрапила з «Богословського Товариства», тобто з фондів «Українського богословського наукового товариства», яке було засноване 1923 р. при Львівській духовній семінарії як Богословське наукове товариство з метою розвивати українську богословську науку шляхом викладів, конференцій, видання праць. Головами були ректори семінарії отець Т. Галущинський (до 1926) і отець Йосиф Сліпий. Товариство видає журнал «Богословія», серію «Праці богословського товариства» і популярну бібліотеку «Видання Богословії».

При Товаристві й була бібліотека, яка містилась в цьому ж самому приміщенні по вулиці Коперніка у Львові, що й духовна семінарія. Саме сюди й потрапила «Крехівська Палея» після того, коли на західноукраїнські землі прийшов польський загарбник після програшу українських національних змагань за свою державність. Бібліотека й сам монастир був жорстоко пограбований, а цінності його були вивезені на територію теперішньої Польщі, де за ними й пропав слід. Ніяких статей про вивезені цінності в польській пресі не з'являлось.

Саме в цей момент і було забрано чимало стародруків та рукописів, які не потрапили під руку загарбнику, до Львова у «Богословське наукове товариство». Серед врятованих пам'яток була й «Крехівська Палея». Вона вже була в іншій оправі, ніж бачив її Іван Франко. Куди ділась стара – невідомо. Оправа не належить до витворів мистецтва. А є звичайною і буденною: картон, обтягнутий сірим коленкором. Зроблено цей новий оклад для неї не пізніше 1905 року і цілком можливо, що й зроблено його завдяки Іванові Франку, оскільки

стара оправа було цілком знищена і не захищала фоліант від пошкоджень. Можливо, це був тимчасовий крок, щоб зберегти пам'ятку, а потім мало би бути зроблене більш коштовне убранство.

Між обкладинкою та самим корпусом книги вставлено лист паперу (контртитул), на якому на обкладинці оправи збереглось три написи. Перший належить Аристарху Андрію Крижанівському, який помер 24 10.1905 року, а отже й оправа вже існувала. Напис короткий: «Крехівська Палея. (писана в першій половині XV в. гл.[яди] про се: «Апокріфи і Легєнди з українських рукописів» – Др. Ів. Франко. Т. 1. Львів, 1896 ст[орінки] XLVIII–LXIV). Ар. Крижанівський».

Як виявилось, Аристарх Крижанівський був тим монахом, який з великою пошаною ставився до Івана Франка і люб'язно виконував усі його прохання стосовно віднаходження тих чи інших документів в монастирській бібліотеці чи уточнення певних місць з рукописів, про які просив Іван Франко. Свідченням цього є три листи до Івана Франка, які із збереженням всіх особливостей тесту публікуються у даному дослідженні.

Другий напис належить Василю Щурату: «Менї папір (з головою вола, на якій є хрест і змия) вказує на XVII вік. Др. В. Щурат». Справді, «Крехівська Палея» є написана на папері, який має водяні знаки «з головою вола, на якій є хрест і змия». Твердих і точних досліджень звідки цей папір і чи справді він вироблявся у 17-му столітті, тобто тоді, як пише В. Щурат, немає. Зробив цей недатований напис Василь Щурат після того, як зробив напис Аристарх Крижанівський. Коли зробив цей напис Василь Щурат, невідомо.

Третій напис належить монаху чину Василя Великого о. Роману Стефану Луканю (1907–1943, Львів), історику церкви та бібліотекарю монастиря отців Василіян у Львові: «Q 401. Численні виїмки з сеї Крехівської Палеї (від стор. 36–10120 напечатав Др. Іван Франко (Апокрифи і легенди з українських рукописів. 1. Львів. 1896.11–339) (О. Роман Лукань, ЧСВВ, Львів, 12/VIII 1935». Вверху цього напису є шифр цієї книжки.

Цей напис не містить сам по собі жодної цінної інформації, за винятком того, що вже в 1935 році книга була у Львові, а не в Крехові. Сам Роман Лукань був, крім того, бібліотекарем «Богословського товариства» і в книгозбірні цього товариства «Крехівська Палея» мала сигнатуру «Q 401».

Чудом можна вважати, що при бомбардуванні Львова на початку війни ця безцінна книжка врятувалась і врешті потрапила у фонди Національного музею у Львові, де через недбале зберігання керівництва цієї установи була сильно пошкоджена. 2009 року приміщення на вул. Драгоманова, де вона зберігалась, протекло і пошкодило цю пам'ятку. Виявлено це було занадто пізно. Окремі сторінки «Крехівської Палеї» стали просто нечитабельні.

Мусимо бути вдячні Іванові Франку, що свого часу він опублікував тексти цієї збірки. Тепер зробити це було б просто неможливо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Горак Р.* Хресна дорога Ольги Дучимінської // О. Дучимінська Сумний Христос / упор., післямова Р. Горака. – Львів: Каменяр, 1992. – С. 219–234.
2. Інститут Літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – № 1609. – Арк. 471– 472.
3. *Скрутень Й.* Д-р Іван Франко і василіани // Спогади про Івана Франка / упор., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 604–607.
4. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – Т. 31. – К., 1981. – 595 с.
5. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – Т. 38. – К., 1983. – 619 с.
6. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – Т. 50. – К., 1981. – 703 с.
7. *Чайковський А.* Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / упор., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 94–100.

Листи Юліана Зємби до Івана Франка

№ 1

[19.02.1900 р.].

Высокоповажаный Пане!

Гадаючи, що Вы вже рукопис нашу, котрусь те єще на јакісь часъ затримали , доволѣ выхôсновали , прошу отьсимъ , щобисьте зволили туюжь јакъ найскорше сюда прислати, понесе ја мушу ладитись до передачи въ инши руки монастирја а тимсамимъ и бібліотеки. Мило менѣ при сѣй нагодѣ переслати Вамъ своє поздравленє и поручитись л. памяти.

Крехôвъ

19/ II 1900.
М. Юл. Зємба
Чинъ с. Вас. В°

ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 135. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[1.03.1900 р.]

Высокоповажаный Пане!

Дуже красненько дьакую Вамъ, що далисьте такъ хорошо пооправлювати наши рукописи. Будуть они окрасою нашои бібліотеки и пам'яткою вôдъ поважного труженика на поли нашои словесности. Зарівно дьакую за І. томъ « Памьатки украіньскорускои мови і літературри»[1]. Господь Богъ нехай крѣпить Ваши сили и щедро уділить потрѣбныхъ Вамъ своихъ ласкъ!

Здоровлю Васъ сердечно и Дружину Вашу, же лаючи єще разъ всјакого добра!

Крехôвъ

1/ III 1900.

Вашъ другъ

Юл. Зємба
Чс. ВВ.

ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 141. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Мова про видання: «Памятки українсько-руської літератури. Видає комісія археографічна Наукового товаритства імени Шевченка. Т. 1. Апокріфи і лєгенди зукраїнських рукописів / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів. Франко. Т. 1. Апокрифи старозавітні. У Львові, 1896. Накладом Наукового Товариства імени Шеченка». У виданні була опублікована «Крехівська Палея». – С. 11–323.

Листи Аристарха Крижанівського до Івана Франка

№ 1

Бучач 5/VIII 1903 р.

Високоповажаний пане Докторе!

Пересилаю відомости двох коротких фрагментів, про які я згадував Високоповажаному Пану Докторові будучи у Львові, може вони і на що в студіях Високоповажаного Пана Доктора придадуться. Тепер переселили мене в бучацький монастир, то сли поталанить ся менї в сих сторонах де що замітнЇйшого найти до студий Високоповажаного Пана Доктора, то дуже охотно сен або перешлю, або хотяй звістку дам, де воно находить ся.

При сїй нагоді осьміляюсь ще просити Високоповажаного Пана Доктора,в котрім річнику та котрих місячниках Київської Старини поміщали Високоповажаний Пан Доктор свою розвідку за метрику Йосифа Шумлянського?[1] та чи може се вийшло окремою відбиткою.

Здоровлю сердечно та остаю з щирим поважанєм

Арістарх Крижанівський Ч.С.В.В.

Бучач 5/VIII 903

ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 595–596. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[Бучач, 9.03.1904 р.]

Високоповажаний Пане Докторе!

Прочитавши надісланий менї Ваш «Проєкт Статута Наукового Тов. ім. Шевченка»[2], я вповні на се гожусь, щоб моє імя під сим проектом підписати.

З поважанєм

Арістарх Крижанівський Ч.С.В.В.

Львів, Бучач 9/III 904

ІЛ, ф. 3 № 1631, арк. 341–342. Рукопис. Оригінал. Лист написаний на папері із портретом Тараса Шевченка.

№ 3

[Львів, 23.08.1904 р.]

Високоповажаний Пане Докторе!

В залученю пересилаю на руцї Високоповажаного Пана Доктора спис книжок враз з поданою цїною, які наша бібліотека має на разі до збутя. Що до гроший, то монастир охотно згодить ся, щоб за половину тої суми обмінятись з товариством за книжки, а лише половину, щоб товариство сплатило. Заряд монастиря і чина на все згодив ся і все роблю за його порозумленєм ся , так що з сеї сторони товариство на будуче не буде мати жадних перепон або трудностей.

З поважанєм

Арістарх Крижанівський

Львів, 23/VIII 904

ІЛ, ф.3 № 1631, арк. 343–344. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Мова про статтю «Иосиф Шумлянский, последний православній епископ львовский и его «Метрика»,яка була надрукована в «Киевской Старине», т. 53, кн. 6, с. 37–362 та т. 34, кн. 7, с. 1–21 за підписом «Мирон» у 1891 році. Окрема відбитка не була випущена.
2. На цей час Наукове Товариство ім. Т. Шевченка розробило новий статут. Проект цього статуту був розісланий членам товариства, які мали висловити стосовно нього свою думку.

о. Василь Загаєвич

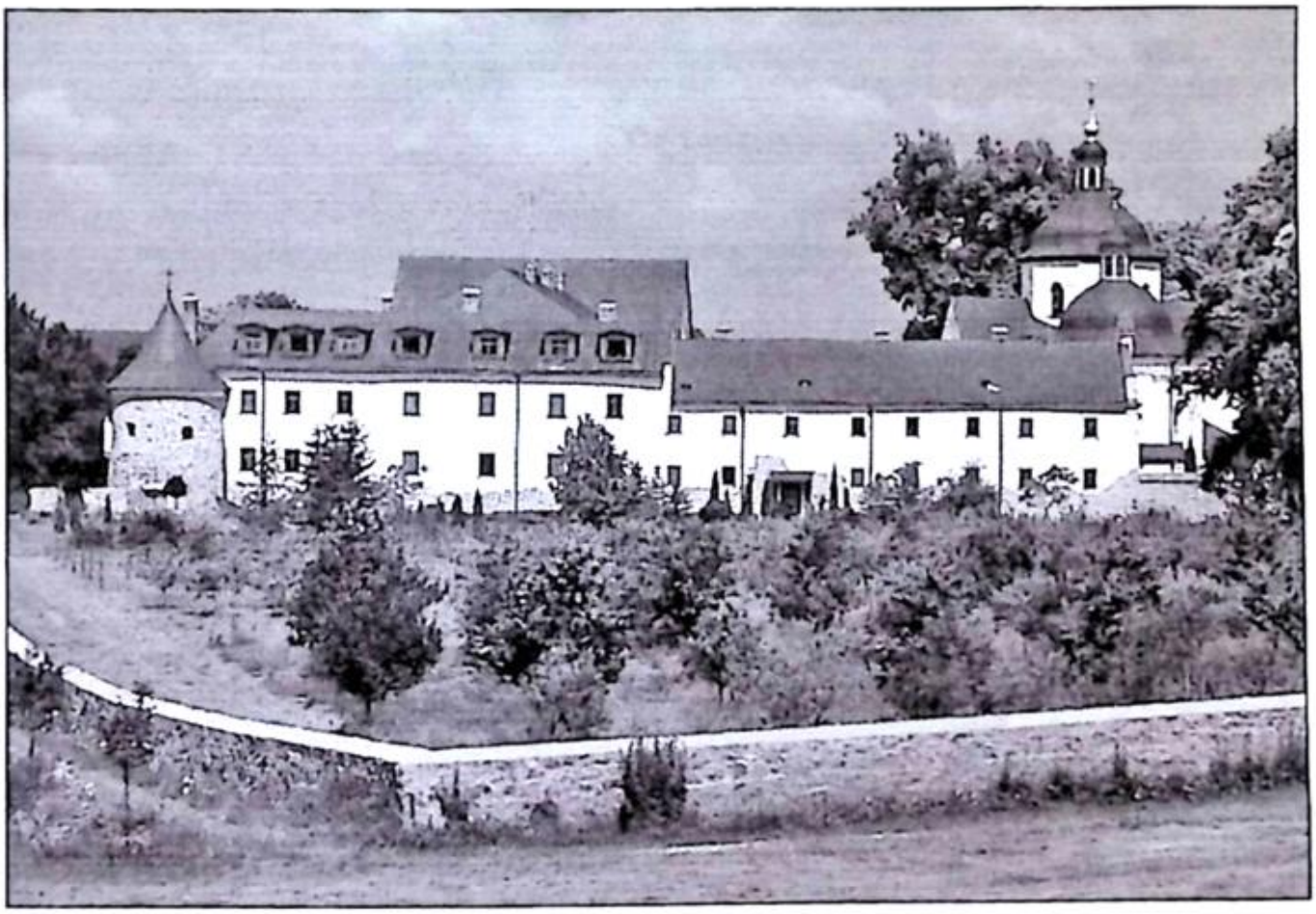

Крехівський монастир

КАТЕРИНА ЗОЗУЛЯК

ЛИСТИ ОЛЕКСИ ІВАНЧУКА ДО ІВАНА ФРАНКА

Олекса Іванчук

«...Треба, мабуть, мені конче когось, хто міг би мені подати помічну руку...» – думав над своєю долею вчитель, фольклорист, письменник Олекса Іванчук у своєму листі до Івана Франка (29.06.1906). Думав і зупинив свій вибір саме на Іванові Франку, бо він «зможе найліпше зрозуміти положення людини». Олекса Іванчук, коли писав, переживав тоді, щоб дорешти не зруйнувати свого здоров'я, яке підірвав шкільною працею серед невідрадних умов.

Олекса Іванчук був громадським діячем (членом радикальної партії), підтримував тісні контакти з Іваном Франком. Відразу відгукнувся на його заклик збирати фольклор

та етнографічні матеріали. У статті франкознавця Петра Арсенича «Взаємини Івана Франка з прогресивними учителями Гуцульщини» знаходимо твердження: «І. Франко підтримував зв'язки з учителями, які бачили своє покликання в самовідданій боротьбі проти темряви». Таких учителів представляв і Олекса Іванчук. Пов'язавши свою діяльність з І. Франком, В. Гнатюком, В. Стефаником, Л. Мартовичем, Олекса опублікував в окремих збірках, журналах «Учитель», «Літературно-науковому вістнику» статті, нариси, оповідання, зокрема оповідання «Смерть».

З листування О. Іванчука з І. Франком за 1905–1906 рр. випливає, що О. Іванчук надсилав письменникові для друкування у «Літературно-науковому вістнику» свої оповідання «З дороги життя», статті про шкільництво в Галичині. У листі від 29 червня 1906 року Олекса Іванчук просив Франка допомогти йому влаштуватися на роботу в бібліотеку НТШ у Львові.

У листах до В. Гнатюка писав, що має для Франка цікаву добірку приповідок і прислів'їв.

У 1985 році до фондів Львівського музею Івана Франка від франкознавця Петра Арсенича надійшло фото Олекси Іванчука (1882–1920). На ньому – моложавий чоловік у темнуватому одязі, камізельці, білій сорочці з краваткою, волосся високо стрижене.

Обрав для себе псевдонім «Подорожній» і професію «вчитель». Народився Олекса Іванчук в селі Тростянець Снятинського району. Навчався в Коломийській гімназії (1897–1900), у Львівській семінарії (1900–1902), на філологічному факультеті Львівського університету. Працюючи в редакції ЛНВ, задумувався над реформою шкільництва, прагнув, щоб суспільність не була упереджена до шкіл, щоб вони разом регулювали суспільне життя. Один за одним друкувалися матеріали під рубрикою «Із ниви нашого шкільництва».

До нашого часу дійшло п'ять листів від Олекси Іванчука до Івана Франка за 1901–1909 рр. Тоді він надрукував у журналі «Учитель» (числа 9 і 10) статтю про народне шкільництво.

Листи О. Іванчука фіксують його діяльність як учителя, фольклориста та етнографа, громадського діяча.

Був арештований більшовиками і загинув по дорозі на Соловки. Отакими були життєві і творчі стежки Олекси Іванчука. По них він пройшов непохитно і рішуче.

Листи Олекса Іванчук надсилав до «Хвальної редакції» «Літературно-наукового вістника» з Тростянця. Два з них (від 29.06.1906 р. і 07.06.1909 р.) адресував прямо Іванові Франку. Закінчував листи шанобливо: «з глибоким поважанням» та «глибокою пошаною та вдячностию». Просив відповідати йому.

Щоб глибше збагнути життя та діяльність Олекси Іванчука, подаємо в автентичному вигляді його листи до Івана Франка.

№ 1

Тростянець, д[ня] 9. XI.901.

Хвальна редакціє!

Посилаю отсе статю з деякими увагами про шкільні справи. Коли вона відповість бодай в части тим вимогам, які кладе Л[ітературно-] Н[ауковий] В[істник] для наукових статий – прошу о її надруковане.

Одначе щиро прошу, щоби видрукувати її ще в сім році, бо се з конечности було б для мене дуже пожадане. Коли знов статя невідповідна – прошу не відмовити мені сеї маленької прислуги й відіслати статю на подану нисше адресу. Кошта пересилки я зверну з подякою. Коли одначе відсиланя рукописий не практикується, то прошу бодай повідомити мене, що статя не буде друкована й коли можна буде її відобрати в редакції, бо рукопись буде мені потрібна.

Пару місяців тому послав я був також оповіданє «З дороги життя». Прочитавши його нині в брулїйонї – пізнав, що воно слабеньке й друкувати його в теперішній формі, мабуть, не варта – хиба з деякими перемінами. Коли Хвальна редакція годиться зі мною в сім погляді, прошу манускрипт мені відослати, а я попробую його змінити, як взагалі зможе йому яка-небудь зміна дещо помочи.

Позістаю з глибоким поважанєм

Олекса Іванчук, учитель
Тростянець
п. Рожнів

Коли б статя друкувалася, а при Л[ітературно-]Н[ауковому] В[істнику] давалося авт[орові] на жаданє окремі відбитки – прошу ласкаво й мені пару прислати.

ІЛ, ф.3, № 1630, арк. 323-324. Рукопис. Оригінал

№ 2

Тростянець, д[ня] 22 мая 1905.

Хвальна редакція!

Отсе я знов відважився післати Вам нову рукопись. Шлю її зі ще більшою несмілостию, як слав першу (вже надруковану), бо оцінити самому бодай поверховно те в своїм оповіданю, що тісно в'яже ся з пережитим і передуманим нами самими – се річ для мене поки що неможлива.

Коли отсе оповіданя бодай в дечім своєю неумістною, якою нельогічною думкою й плаксивостию могла б разити читачів – не прошу о її надрукованя, лиш о зворот і ласкаве поданя уваги, що спричинило той зворот.

Хотяй ще свіжо стоять мені в пам'яти слова М. Твайна[1], подані перекладом в Л[ітературно-]Н[ауковому] Вістнику для молодих письменників – а однак сподіюся, що редакція не відмовить мені тої коротенької уваги…

Ходить мені головно о те, чи тратити дальше час, папір і чорнило на подібні – чи взяти ся до іншої вдячнішої, може, для мене праці.

Завважу, що се перше оповіданя, яке я написав і зважився післати до друку.

Зі своєї знов сторони я зроблю Х[вальній] Редакциї маленьку увагу. Між галицьким народним учительством є велике число пильних читачів Л[ітературно-]Н[аукового] Вістника, які формально доповняють ним своє образованє і вироблюють свій світогляд. Може, в пренумератї те число й не таке велике – але се річ зрозуміла…

Мимо того Хв[альна] Редакция поминала дотепер справи галицького народнього шкільництва й педагогії, хотяй пам'ятаю, що анальогічні православні россійські журнали (пр[иміром] «Пр[авославная] Жизнь», «Міръ Божій», «Русская Мысль» тощо) два три літа тому назад, коли я мав ще нагоду їх читати, посвячували тим справам дуже богато місця.

Не в доказ пишу отсі слова, бо вірю, що, може, й бракує в компетентних сферах часу і рук на се. Думаю однак, що так уваги Хв[альна] Редакция радо приймає.

Наколи б впрочім насунула ся Х[вальній] Редакциї яка справа з того поля, яка пригідна до обговореня, а не було б кому її поручити, можу їй послужити (для проби) своєю найліпшою волию.

Зрештою саме тепер напечатав «Учитель» (ч[исла] 9 і 10) мою статю з деякими увагами про наше шкільництво народне, яке вправді може послужити за взорець в мініатюрі моїх поглядів в подібних справах – але не може ще свідчити про ширші погляди й відповідну ерудицію, потрібну для Вашого журнала: тому предкладаю Вам поки що не факти, лиш свою найліпшу волю на будуче.

З глибоким поважаням

Олекса Іванчук,
учитель,
Тростянець,
п[овіт] Рожнів.

Коли залучене оповіданя буде можливе (хоть би скориговане) до напечатаня, прошу о повідомленя, в котрім місяци буде печатане.

ІЛ, ф.3, № 1630, арк. 319–322. Рукопис. Оригінал

№ 3

Високоповажана Редакція!

Заходи добродія Розвадовського[2] відносити на Україні між людом степень артистичного образованя при помочи движимої вистави штуки – так відрадні, що після мойого осуду нашій журналістиці не слїд їх минати мовчки.

Прочитавши звістку про заходи перекинути ту виставу до Галичини – я зважив ся сей час забрати в сій справі голос, нав'язуючи свою статю безпосередньо до тих звісток, які вони мусїли зі своєї сторони викликати деяке зацікавленя для справи.

Признаю ся до гріха, що статя не вигладжена як слід, а може, й містить деякі недорічности. Та сей час по написаню годі чомусь розглянути ся в її хибах – а задержувати надовше статі у себе не хочу, щоби справа не стратила актуальности. Про те – за ласкаве справлянє неточностей буду щиро зобов'язаний.

Я уживав в статї терміну («орнаментаційна наука» (Ornamentik,... Stosowana). Коли є у нас відповїднїйший, прошу ласкаво змінити (Може, декоративна, або писана, ужиткова...).

Маю ще одну велику просьбу: звернути мені моє оповіданя «З дороги житя», бо воно безусловно не варте друкованя в теперішній формі. Впрочім і з особливих мотивів не дуже я би рад, щоб воно незмінене пішло між людий.

Позістаю з глибокою пошаною

Ол. Іванчук
Тростянець, д[ня] 27 II. 906
п[овіт] Рожнів

ІЛ, ф. 3, № 1630, арк. 325–326. Рукопис. Оригінал

№ 4

Високоповажаний Пане Доктор!

Передовсїм прошу о оправданє, що смію В[исоко]пов[ажаного] Пана Доктора турбувати своїми особистими справами. Одначе справа, в якій отсе пишу, для мене незвичайно важна – проте маю певну надїю, що В[исоко]пов[ажаний] Пан Доктор узгляднить моє скрутне положенє і оправдає сю сьмілїсть.

Річ, про яку я хочу писати почасти вже В[исоко]п[оважаному] панови Докторови відома; іменно в лютїм я представив ся В[исоко] пов[ажаному] Докторови і проф[есорови] Грушівському та заявив, що опорожнену посаду бібліотекаря при Н[ауковому] Тов[аристві] і[мені] Шевченка обняв би я постійно, – наколи б, розуміє ся, узнано мене уздібненим для неї.

Від того часу я не довідував ся, як стоїть ся справа, і не можу знати, чи можу мати надію на ту посаду, а навіть чи можу убігати ся ще о неї – про те прошу В[исоко]пов[ажаного] П[ана] Доктора, обзнайомленого близше зі справами Наук[ового] Тов[ариства], о ласкаву інформацію в тім напрямі, за яку лишусь все щедро вдячним і зобов'язаним.

Знаю, що богато ще бракує менї, щоб сміло стати в ряд тих, які можуть убігати ся о ту посаду. Моя практика в сїм напрямі невеличка, якої навіть годі рівняти з обов'язками в Бібліотеці Наук[ового] Тов[ариства]. Тілько всього, що пару літ тому помагав

я порядкувати й вести Д[окто]ру Коцовському[3] шкільну бібліотеку при учительському семинари у Львові. Також знаня чужих мов – головно французької – у мене поверховне і неповне; але наколи б я не мав певности, що в тих напрямах не зумію побороти навіть в короткім часі хоть би найбільших трудностей – то про ту посаду й сам не думав би нїчого.

Знаю дальше й те, що нїчим ще не удогіднив я сього, що заслугую на довіря Виділу товариства. Мої перші принагідні й непевні ще кроки на літературній ниві не можуть за мною ще промовити, так само і з людий, які стоять в близших зносинах. Із Науков[ого] Товариства знакомий зі мною один лиш Д[окто]р Коцовський, який в разі потреби, як смію догадувати ся – дав би приказну поруку для мене в сїй справі.

Розваживши се, прийшов до переконаня, що треба, мабуть, мені конче когось, хто міг би мені подати помічну руку. І по довгім ваганю постановив я звернути ся з повним довірям до В[ельми] пов[ажного] пана Доктора, а вчинив се тому, що з-поміж людий, котрі мають рішаючий вплив в Наук[овому] Тов[аристві], мабуть, В[исоко]пов[ажаний] П[ан] Доктор найліпше зможе зрозуміти положеня людини, яка, бажаючи для праці і свойого піднесеня троха більше простору й свободи, а менше опіки всяких законів і A.Tavzy – не бажає рівночасно перейти на службу і в опіку нашої рутеньско-клєрикальної кліки... А хто знає, чи з конечности не мусїв би я шукати за зарібком і в тої кліки, бо довше на селї вже годї менї видержати. Чотири роки працюю на одноклясївцї серед найгірших обставин (сього року, пр[иміром], лиш до полудня вчу в маленькій клясі] 85 дїтий, полишаючи пополудневі години!), а на поліпшенє нема надії, противно положеня ще погіршує ся. Між тим літа йдуть і щораз тяжше глядіти, як забирають зі собою такі певні колишні надії на ті хвилї, в яких і жити, і трудити ся міг би я в такім напрямі, в якім пре мене природа.

Сього тижня, примушений обставинами, я подякував вже за посаду і пішов би наслїпо в нове житя – та, на жаль, тепер на се зважити ся не можу, бо мушу беречи ся, щоби дорешти не зруйнувати свойого здоровля, яке підірвав шкільною працею серед невідрадних умов і глупою постановою, щоби приготовити себе до матури з середних шкіл, думаючи, що лиш се може мені отворити дорогу до свобіднїйшого житя. Одначе зденервований і вичерпаний до краю мусив я покинути перед роком ту постанову (по тяжкій

слабости), лишаючи за собою багато змарнованого часу, а користи хиба тільки, що поверховне знання латини. Тепер вже хочу пробувати щастя й без патентів... Та наколи люди відмовляють мені якого-небудь свобіднїйшого і поважнїйшого заняття – хто знає, чи моя постанова була, з огляду на наші обставини, така глупа!

Прошу про те В[исоко]п[о]в[ажаного] п[ана] Доктора о ласкаву поміч в тім напрямі, а впевнюю свято, що сліпого довіря ніколи не заведу.

Просити о що-небудь – се великий тягар для мене, ще прикріше було б, наколи б В[исоко]п[о]в[ажаний] П[ан] Доктор не звернув на сей лист уваги.

Я хотів також написати про се до В[исоко]п[о]в[ажаного] Проф[есора] Грушівського – одначе найперше рішив ся поінформувати ся в сїй справі з В[исоко]пов[ажаним] П[аном] Доктором, а опісля вже приміню своє дальше поступованя в сїй справі відповідно до ласкавих інформаций, на які чекати буду терпеливо.

Наколиби вже не було надїї на одержаня сеї посади – може би, В[исоко]п[о]в[ажаний] П[ан] Доктор були ласкаві вказати мені на яке інше постійне занятя в Ваших поступовійших товариствах чи редакціях.

Ще раз прошу дарувати мені, що смію В[исоко]пов[ажаного] П[ана] Доктора, обхопленого все працию, турбувати ще й чужими справами.

Позістаю з глибокою пошаною і вдячностию

Олекса Іванчук
Тростянець,
П[овіт] Рожнів 29. 6/906.

(*Для Л[ітературно-]Н[аукового] Вістника кінчу тепер довше оповіданя – може, вийде й повість – з житя нашої сільської інтелігенції*).

ІЛ, ф. 3, № 1030, арк. 327-330. Рукопис. Оригінал

№ 5

Тростянець, п[овіт] Рожнів, 7 VI. 909

Високоповажаний Пане Доктор!

Переглядаючи «Śniatyńviczyzmy» Франца Мрочка[4] подибав я там збірку приповідок з повіту Снятиньского, без близшого озна-

чення місцевости, де їх записано. Не знаю, чи вони використані вже в виданю В[исокопов]ажаного П[ана] Доктора – й тому переписую їх і висилаю для евентуального ужитку.

Шлю рівночасно ще одну збірочку приповідок, записаних мною. Не багата вона – та маю надію, що по феріях вишлю багатшу.

Вітаю з глибоким поважанєм

Ол. Іванчук

ІЛ, ф.3, № 1630, арк. 331–332. Рукопис. Оригінал

ПРИМІТКИ

1. *Твен Марк* (1835–1910) – американський письменник, основоположник американського критичного реалізму.
2. *Розвадовський В'ячеслав* (1875, Одеса – 1943, Ташкент) – художник і педагог.
3. *Коцовський Володимир* (1860–1921) – галицький педагог і письменник, пізніше директор учительської семінарії у Сокалі, літературознавець.
4. *Мрочко Франтішек Ксаверій* – шкільний інспектор у Снятинському окрузі, автор книжки «Снятинщина: причинки до крайової етнографії», за яку отримав третю нагороду на конкурсі описів регіональних праць графа Володимира Дзєдушицького. Книга написана польською мовою і в 1977 році перевидана у Детройті (США) в перекладі українською мовою. Помер на початку XX ст. і похований на Снятинському цвинтарі на головній алеї біля каплиці Святого Івана. *(За біографічним словником Михайла Бажанського «Вічно житимуть...», Детройт, 1984 рік).*

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арсенич П.* Прикарпаття в житті Каменяра. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 80 с.
2. *Білинкевич І.* Іван Франко на Станіславщині. Біографічно-краєзнавчі нариси. – Коломия: Вік, 2006. – 190 с.

ЛЮДМИЛА БЕЛІНСЬКА

ЕПІСТОЛЯРНЕ СПІЛКУВАННЯ СИДОРИ НАВРОЦЬКОЇ-ПАЛІЇВ З ІВАНОМ ФРАНКОМ

Сидора Навроцька

Сидора Навроцька була наймолодшою донькою в родині пароха села Голгочі, Підгаєцького повіту о. Андрія Навроцького та Марії Навроцької з Глібовицьких. Священича родина Навроцьких у побутовому плані жила традиційним укладом греко-католицького священства Галичини XIX ст., щодо духовної складової, то її характерними ознаками було патріотичне, національне виховання в українському дусі. У сім'ї о. Андрія культивувалась релігійність, духовність, родинні традиції,

любов до батьків, до книжки, до праці, до сестер і братів. Всі найкращі закони народної педагогіки були застосовані у вихованні дітей. Найавторитетнішим прикладом для дітей був батько о. Андрій, товариш Маркіяна Шашкевича, однокурсник Якова Головацького, Івана Вагилевича, який прививв дітям любов до українського, етнографії, літератури, активної громадянської позиції. Не дивно, що українському громадянству служив старший син о. Андрія – Володимир Навроцький, відомий статист, етнограф, економіст, твори якого видав Іван Франко. Подвижником україномовної педагогіки, освіти був о. Василь Навроцький, священик і шкільний інспектор [1].

Сидора Навроцька винесла з дому чіткий національний, демократично-ідеалістичний світогляд. Вона здобула таку ж освіту, як і інші дівчата з священицьких родин. Спочатку вчилася вдома, потім ходила до школи, закінчила шість класів. Самоосвіта, навчання та читання стали улюбленим заняттям на все життя. Світогляд молодої дівчини прагнув розвитку, вона відчувала прагнення писати. Надзвичайно сильне враження на Сидору Навроцьку зробило оповідання Івана Франка «На дні», яке вона прочитала ще підлітком. «*Тямлю, як ще дванадцятилітнім дітваком прочитала я його оповідання «На дні» й гірко плакала над ним*» [2]. «*Зробило то на мене потрясаюче враження: розплакалась над ним, багато передумала. Почала шукати за писаннями І. Франка. Нелегко було їх дістати. Читала, де можна, захоплювалась ними і страх бажала пізнати автора. Але не доводилось, бо Львів далеко, а грошей на дорогу нема. Мрія лишалась мрією*» [3].

У газеті «Діло» Сидора Навроцька прочитала про те, що Наталя Кобринська хоче видати альманах жіночих творів. Відчуваючи в собі певні літературні здібності, дівчина потайки від усієї родини написала оповідання і відіслала Іванові Франку, який мав редагувати альманах, з проханням про відповідь у «Ділі», якщо воно варте уваги.

Свою першу літературну спробу (під псевдо Ародиса) Сидора наважились надіслати саме Іванові Франку, адже

тогочасна молодь його дуже поважала «*Ми, молоді, його боготворили. Його писання нас виховували. Тому, хоч старше покоління ганило його за соціалізм, було перелякане його арештами, це не могло нас відстрашити від нього*» [2].

Іван Франко розгледів певний літературний хист молодої авторки і відповів Ародисі в газеті «Діло» напередодні Великодня 1887 р. Очевидно, що відгук письменника на її звернення потряс дівчину. «*...Я кинула якийсь недокінчений торт і сховалась у найдальшу кімнатку, щоб натішитись, без свідків. Франко відписав дуже скоро. Радив оповідання переробити й подав свої вказівки*» [2]. На свої питання Сидора отримала від І. Франка довгого листа на чотири аркуші «битого письма». Письменник визнавав, що талант у дівчини є, однак, щоб він розвинувся, потрібно вчити чужі мови, багато читати і вчитись. Лист І. Франка як священну реліквію Сидора берегла до 1917 р., коли під час Першої світової війни німці спалили плебанію в Перевізці, де жила родина Сидори Навроцької-Паліїв, і все майно. Врятувати їй вдалося лише родинний альбом.

У Сидори з Іваном Франком, крім листування, було декілька зустрічей. Особисте знайомство відбулося на концерті в Тернополі, даного на честь перебування у місті Рудольфа Габсбурга. Познайомив їх брат Сидори – Василь Навроцький.

У 1887 р. у світ вийшов жіночий альманах «Перший вінок». Франко помістив у ньому й оповідання С. Навроцької «Попався в сіть». Таким чином її оповідання опинилося серед творів наддніпрянських та галицьких письменниць – Олени Пчілки, Наталії Кобринської, Климентини Попович, Уляни Кравченко та інших. Зрозуміло, що оповідання Сидори відредагував Іван Франко. При зустрічі він запитав дівчину:

– Подивляли ви свою працю? – Мав на думці, очевидно, те моє оповідання, що його поміщено у альманаху.

– Ні, я подивляла вашу працю! – відповіла я. Франко сердешно розсміявся. Бо дійсно, в тому друкованому оповіданні був дуже високий відсоток його вміння». [4, арк. 701–703].

Вихід свого оповідання «Попався в сіть» у жіночому виданні «Перший вінок» [5] у Сидори Навроцької викликав багато особистих переживань. Однак дівчина до кінця не усвідомлювала всю вагу жіночого альманаху, не знала яку роль згодом він відіграє у жіночому русі в Галичині.

Іван Франко був знайомий з іншими оповіданнями С. Навроцької невідомими загалу, справді вбачав у ній добрі літературні задатки. Оповідання «Вечерниці. Опис ночі» та «Споминки з молодих літ» Сидори Навроцької написані у березні 1881 р. і зберігаються у фонді Івана Франка у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Твори Сидори у рукописному вигляді поміщені у підготовану до друку літературну збірку. Поряд з Сидорою Навроцькою подали свої твори такі письменники як «Сапогівський Л., Студинський К., Павлик М., Кобринська Н., Стрипський Г., Левицький І., Мартович Л., Зарічний Д., Терлецький О., Кравченко У., Пачовський В., Франко І., Рошкевич О., Островський М.» [4, спр. 3113, арк.119-132].

У 1887 році Сидора Навроцька вийшла заміж за о. Івана Паліїва. Скликаючи на весілля гостей, вона запросила і поважаного знайомого, який підтримав її літературні проби, Івана Франка. Запрошення на весілля Сидора написала також і від імені Целіни Бурачинської, дочки старшої сестри Сидори Зиновії Бурачинської. Їхні весілля повинні були відбутися в один день.

У 1900 році родина о. І. Паліїва переїхала до с. Перевозець Калуського повіту і місцева плебанія стала родинним гніздом на наступні двадцять щасливих років.

Іван Франко писав, що талант Сидори «змарнувався за родинним життям і хатніми турботами». Очевидно, що призначенням жінки було виховання для українського народу борців за кращу долю, свідомих українців. А це не просто і потребує від батьків постійного самовдосконалення, освіти, праці, жертовності. Хоч Сидора Навроцька-Паліїв не стала знаною письменницею, сприятлива, добра атмосфера дому

Родина Паліївих та Зиновія Бурачинська (у центрі)

Паліївих дозволила виховати патріотичних, національно-свідомих дітей, які внесли свою частку у визволення українського народу: Омеляна, Василя, Дмитра, Марію і Кекилію.

Спогад про молоді надії, сподівання, знайомство і листування з Іваном Франком стали світлим моментом для Сидори Навроцької у важких лихоліттях XX ст.

Листи Сидори Навроцької до Івана Франка зберігаються у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Публікуються зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

с. Голгоче, 5.IV.1887 р.

Високоповажаний Пане!

Посилаю Вам два кавальчики, яко пробка таланту одної з галицьких жінок. Прошу о поміщенє в «Альманасі», сли має яку вартість, бо сли без вартости, то без прошеніа, кинете в кут. Могла

б і повинна була то переписати, але думаю, що шкода і паперу і часу другий раз такі дурниці писати, впрочім, як захочете, то може Вам і так удасться прочитати. Слибисьте хотіли, то могла би Вам послати «гаївки», які дівчата в моїм рідним селі співають, буде їх коло 14 або і більше. Слибисьте хотіли, то в «Ділі» напишіть пару слів, от хоч би так, одно слівце, впрочім не є певна, що вже Вам це треба.

Пережийте весело і щасливо
надходячі свята щиро Вам жичит Ародиса.

ІЛ., ф. 3, № 1608, арк.683. Рукопис. Оригінал.

№ 2

с. Голгоче, 28.IV.1887 р.

Високоповажаний Пане!

Посилаю Вам свій «Образок з вакацій», цікава дуже, чи узнаєте його гідним друку? І чи за ліпший чи загірший від «Вечорниць»? Сли думаєте, що варто переробити «Споминки», то перешліть мені їх ласкаво, розумієсь лиш в товаристві цінних Ваших і Вашої жінки уваг, за котрі обоїм Паньству буду дуже вдячна. А тепер ось що: знаю сама, що мої писання суть дуже слабкі, але припустім, що я маю талант, як Ви кажете, отже чи не хотіли б мені відповісти зовсім серйозно. 1-ше Чи мій талант, при всяких средствах до його піднесення, міг би піти аж так високо, щоб колись міг дати мені кусник хліба, як би мені забракло? 2-ге Чи средства, яких би треба було до піднесення його були б занадто великі? І не згодилися б з моєю кишенею, котра є дуже скромна. Не смійтесь, що удаюсь до Вас з подібним запитанням, бо до кого ж маю удатись (тут слідував би якийсь зворот підхлібний до вашої слави-таланту, але я того не вмію) як не до Вас? Таж Ви найліпше знаєтесь на тім, знаєте обставини, серед котрих можна працювати і аби Ваша відповідь була щира і могла бути совісна, дам Вам деякі дані. Маю 20 літ. Образованє дуже малесеньке, бо лиш скінчена 6 класа. Але сим образованєм можна назвати читанє книжок, то читала м і досить лихих і добрих. З руських відання галицькі і декотрі женевські. Переконання маю такі, як має більшість молодих людей, а не виявлю їх (публічно, лиш для того, що маю стареньку Маму, котра

б певне не пережила, дізнання, що в всі її тоті святощі я не вірю. Я ж тоді могла би Вам писати в тім напрямку, писати не зависимо, якби була певна, що писанє могло б дати мені удержання. Але я знаю, що певно напишете мені, що у нас в жоден спосіб, не можна жити з писання, а ще з такого як моє. То я, власне, прошу, Вас о щиру відповідь, не потребуєте делікатно укривати під лагідними словами відмови, пишіть її просто, я зле виразилась, не о (відмову мені ходить, а о Ваші погляди на сю квестію. (Як впрочім, чи змогись Вам писати взагалі до мене). За щиру відповідь дякую наперед. Шлю обоїм Паньству низенький, сердечний поклін. С. Н. 28.4.1887. Мій шваґер Іван каже Вас поздоровити і подякувати за ласкаву пам'ять».

ІЛ., ф. 3, № 1608 , арк. 701–703. Рукопис Оригінал

№ 3

Голгоче, 27 травня 1887 р.

Високоповажаний Пане!

От і дістали вже, та чи не запізно? Простіть добросердечно, що спізнилася, але мені здавалося, що ще вдосталь часу маю, а хотіла конче, щоб з того, що доброго вийшло. Доброго, то я знаю, що не вийшло, але чи принаймні, хоч трохи ліпше, як було там то. Чи варто було переробляти і то ще так довго? Бо люди кажуть, що завжди річ перше написана є ліпша, як переробка. Але може вони з правдою минаються? Правда, що особливо до нічого моє мотивування любові, котру я хотіла поминути перше, але Ви казали, що треба, тай я взялась до того, і хотіла з мого героя щось ліпше зробити, і вона, та любов так мені багато часу забрала, і ще така панська вийшла. Але най там. Ще одно, чи я Вас добре зрозуміла? Ви кажете, «що мої люди приходять попереж Вас як чужі, я пододавала їм описи, але чи ті описи позволять Вам заглянути в душу моїх людей? Якщо гадаєте, що вони до нічого, то викиньте їх. Я також прошу Вас о викинені всіх злих і лихих фраз з мого «Образка». Передовсім мушу Вам подякувати за Ваш добрий довгий лист. Я вже почала боятися, що Ви розгнівалися за мої справді ризиковані питання, але Ви, видно, ще ліпші, та більше вирозумілі, як я гадала. Читаючи Ваш лист, я ні разу не побачила взгірдної

усмішки на Вашім лиці, усмішки, яку звичайно мають мущини, як говорять або відписують жінкам на такі листи. А я її, тої усмішки так боялась. Я знаю, що лиш великим трудом , при довгій праці, можу колись (але то, здається, не наступить ніколи) допровадити до чогось. І хто то знає, чи вже не запізно, братися до того? Особливо за всі відкидання моїх злих сторін, дуже Вам вдячна, якби були ласкаві, ще коли до мене написати, то покажіть мені ласкаво, їх ще більше, я їх так мушу ще скоро мати. Заінтригувала мене моя «наївність», котру Ви мені виткнули в обох своїх листах, мені здається, що повикидала звороти наївні, хоч, фактично, не знаю котрі вони, властиво. Якби запізно прийшло все се, і Ви вже дали до друку «Вечорниці» (чого б я дуже жалувала) то прошу під ними дати лиш букву «А», а не моє назвисько. Ще раз дякую сердечно за всі ради, не гнівайтесь, що Вам знов забрала якусь часть Вашого часу. Сердечний поклін Обоїм Паньству.

З належним поважанєм С. Навроцька.
Голгочі, 27.5.1887 р.

ІЛ., ф. 3, № 1608, арк. 721–723. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Криворівня, 7 жовтня 1887 р.

Високоповажаний Пане!

Думаю собі, що може і здивує Вас моя просьба, може і розгнівае; але все-таки переважує охота спробувати. Ануж удасться? Над боязнев перед Вашим гнівом. Але певне і не догадуєтеся чого знов можу від Вас хотіти? Отже 27 с. м. в Криворівні відбудеться весілля п. Ц.Бурачинської з п. Костем Андруховичем, і моє з п. Іваном Палієвим, і на котре ми обі (раховуючи ся до тої публіки, що Ваші письма читає) осмілюємся Вас, високоповажаний Пане просити.

З поважанням
Сидора Навроцька і Ц. Бурачинська.

ІЛ., ф. 3, № 1602, арк. 271–272. Рукопис. Оригінал

ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДІА України у Львові. – Ф. 201. – Оп. 1в. – Спр. 653. – Арк. 1.
2. *Навроцька-Паліїв Сидора.* Пятьдесять літ тому // Нова хата. – 1937. – Ч. 13–14. – С. 6.
3. *Навроцька-Паліїв С.* Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 203.
4. Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. Відділ Рукописів. – Ф. 3.
5. *Навроцька С.* Попався в сіть // Перший вінок, 1887. – С. 460.
6. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – Т. 26. – К., 1986. – С. 252–255.
7. *Паліїв Д.* Життя і діяльність. – Львів, 2007.
8. *Струтинська М.* Дім родини Паліївих у Перевізці // Наше життя. Вересень. – 1973. – С. 31.

КАТЕРИНА КРАМАР

СУДОВА РОЗПРАВА НАД ІВАНОМ ФРАНКОМ У ТЕРНОПОЛІ 1898 РОКУ

У 1898 році Іван Франко брав участь у виборах до віденського парламенту по виборчому округу Тернопіль – Збараж – Скалат. Внаслідок шахрайств виборчої комісії ці вибори Іван Франко програв, а переможцем вийшов повітовий лікар Омелян Гладишовський, який набрав на чотири голоси більше [3, 67–68].

Невдовзі Іван Франко був притягнений до судової відповідальності, про що повідомила газета «Діло» № 208 від 19 вересня с. ст./ 1 жовтня н. ст. 1898 року.

«Дня 3 н. ст. жовтня с. р. відбудеться в міському суді в Тернополі карна розправа проти Д-ра Івана Франка о побиття господаря Михайла Підгайного з Березовиці Великої на передвиборчім зборі в Тернополі».

За допомогою захистити свої інтереси на цьому судовому засіданні Іван Франко звернувся до Володимира Лучаківського (1839–1903), відомого адвоката та майбутнього бургомістра м. Тернополя, про що свідчать листи до нього від 26 вересня н. ст. 1898 року [1, 118–119].

Про це перше судове засідання газета «Діло» № 220 від 4 жовтня 1898 р. н. ст. писала: «*Розправа против Івана Франка в міському-делегованім суді в Тернополі о побиття селянина Михайла Підгайного з Березовиці Великої відбулася вчора пополудні перед суддею Айхелем. Д-р Франко заперечив, мов би він на передвиборчім зборі В Тернополі ударив М. Підгайного. Коли*

Підгайний сказав, що «Франко жідовський кандидат і агітує за жідовські гроші», предсідатель збору академік Мартович зі Львова казав привести Підгайного, щоби він то сказав д-ру Франкові в очі. Бійки тут ніякої не було.

Переслуханий за свідка Михайло Підгайний рішуче каже, що його д-р Франко ударив у лице, коли він (Підгайний) під натиском людей зігнувся над столом. Д-р Франко ударив його з долини в сам рот, аж кров потекла.

Свідок Левандовський стояв із заду, видів, як Підгайного били, але не видів хто бив.

Відводові свідки радикали Гарматій, Луцишин, Флінта та Пригода зізнали, що Підгайного не било. На прозьбу Підгайного, щоби суддя переслухав ново поданих свідків, суддя відстрочив розправу».

15 жовтня 1898 року про перший день судової розправи газета Радикальної партії «Громадський голос» у № 21 помістила дещо ширшу інформацію про перше судове засідання, ніж це зробила газета «Діло»:

«На одно передвиборче зібрання, що відбулося в Тернополі, Підгайний прийшов п`яний і з наміром наробити галасу і розбити збори. Ледве тільки почалося уконституування збору, він почав галасувати, а потім викрикав на д-ра Франка, що він куплений жидами. Голова збору Л. Мартович візвав його, щоби приступив до стола і сказав Франкові до очей, хто і за яку ціну підкупив його, але Підгайний не був на се приготований. Тоді зібрані власним коштом спи ставили його до стола і він, шарпаючися в нетверезім стані і в великім стиску, десь драпнувся в ніс. Ставши при столі він , не мав відваги сказати нічого, тільки одно: « та я не знаю». Тоді Ст. Гарматій попросив людей зробити вулицю і, взявши Підгайного за руку, вивів його на свіже повітря. Але Підгайний, а властиво ті, що його намовили розбивати збори, думали собі, що треба використати сю добру нагоду і післали його з деякими свідками до суду заскаржити Франка і інших радикалів. Суд скаргу прийняв, визначив розправу на 3 с. м., але коли прийшлося ставати до очей, Підгайний почав так брехати, що сам собі найбільше пошкодив. Він сказав, що при столі «сі радикали»

налягли на нього, зігнули його лицем під стіл, а Франко стоячи «сам один» обік нього, знизу вгору вдарив його долонею в лице. Всі оскарженні (крім Л. Мартовича, котрий не дістав завізвання) і також покликані д-ром Франком свідки, що стояли коло самого стола і мусили бачити все, що діялося, зізнали, що Підгайний перший почав робити галабурду, що не хотів стати до очей Франкові, що його вели до стола серед великого тиску і галосу, а Сидір Луцишин посвідчив, що прийшовши до стола, він уже мав кров на лиці. Далі зізнали, що Франко стояв зовсім спокійний і тільки запитав Підгайного: Ну скажи тут при людях, хто і за кілько підкупив мене? А на се Підгайний відповів: я не знаю. Далі зізнали свідки, що при столі Підгайний стояв зовсім свобідний, що ані Франко, ані жоден з оскаржених не бив його. Підгайний покликав собі був трьох свідків, але з них одного не можна було відшукати, один перед розправою був, але до розправи не явився, а один Левандовський, зізнав тільки, що стояв здалека і зовсім не видів, що діялося при столі. Задля неприсутності оскарженого Мартовича, про котрого навіть сам Підгайний не вміє сказати, чи він бив його (Мартович задля стиску стояв на столі), суддя п. Айхель відложив покінчення розправи на пізніше. Користаючи з сего, Підгайний пригадав собі ще двох свідків, та таких, що в ту пору навіть не були в залі зборів. Покінчення розправи відбудеться д. 22 сего місяця. Ми ще будемо мати нагоду сказати про сю справу пару слів».

Суддею на даному процесі виступив п. Айхель. Іван Франко знову звертається до свого адвоката В. Лучаківського. Про що свідчить лист до нього від 14 жовтня 1898 р. [1, 119]. Листи з відповіддю Лучаківського не збереглись, а з наведених у даній публікації листів І. Франка до О. Гриневецького слідує, що сторону Івана Франка на судовій розправі представляв саме він. Очевидно, це було зроблено на прохання В. Лучаківського, оскільки Олександр Гриневецький працював у його адвокатській конторі. Про особу Олександра Гриневецького відомо, що він був 1837 року народження, закінчив Львівський університет, правничий факультет. Помер 21 грудня

на 66 році життя, про що повідомила газета «Діло» від 23 грудня 1909 року коротким некрологом.

Іван Франко був особисто знайомий з Олександром Гриневецьким. І саме Гриневецький дав йому рукописні спогади одного шляхтича, які Іван Франко використав при написанні поеми «Панські жарти», що була поміщена у збірці «З вершин і низин» [2, 8].

Листи О. Гриневецького до І. Франка друкуються вперше із збереженням усіх особливостей тексту.

№ 1

Тернопіль д. 27.IX.98

Високоповажаний Пане!

Лист Ваш получив-єм. Сторону Вашу на 3ª жовтня приймаю. Яслибисьте хотїли до Тернополя приїхати, то час є рано поспішним поїздом приїжджати, що приходить ту о 10ій годині, а я постараю ся вже о тоє, що розправа буде відложена на годину 11у, бо я і так маю єще иньшу розправу в окружнім судї.

Адреса на листї була ошибочна, але лист таки дійшов до мене.

З високим поважанєм А. Гриневецкий

ІЛ, ф. 3, №1626, арк. 393. Рукопис. Оригінал

№ 2

[жовтень 1898 р.]

Високопаважаний Пане Доктор!

Позаяк «Дѣло» ані половини мойого справозданя не помістило, а я ся покликав власне на його в моїй картці, проте пересилаю відпис тогож справозданя до Вашого ужитку.

Справозданє з розправи против Д-ру Івану Франко і Товаришів о побитє Михайла Підгайного, з дня 22° жовтня 1898 в тернопільськім суді.

На передвиборчих зборах в Терноволи дня 16° червня 1898 в сали бараків мійских спротивив ся господар Михайло Підгайний з Березовиці великої кандидатурі Д-ра Івана Франка, закидуючи,

що Він дав ся перекупити жидами. Візваний через предсідателя п. Леся Мартовича, перед стіл презедіяльній, не зумів сього закиду виправдати, а зате висміяв його народ словами : «абе, абе!». Опісля зістав побитий і вніс скаргу до суду повітового – справдив його якійсь учитель – протів Д-ру Франку, Лесьови Мартович і прочим о побитє. Лікар судовий ствердив легкий знак на лици і орік, що Підгайний міг з того 2 дни хорувати.

При росправі зізнав Підгайний, що приятелі Д-ра Франка спровадили його до стола предсідателя ту зігнули його в двоя майже, а Др. Франко ударив його здолу рукою по лици, – так ся Підгайний догадує, бо лише п. Др. Франко сам стояв коло него з правого боку. На доказ сего покликав Підгайний свідків: Валєнтого Левандовського, Івана Студеного, Івана Янковського і Тому Стшалковського. Перші три присвідчили, що не виділи, щоб Др. Франко Підгайного був ударив. Тома Стшалковський зізнав, що Підгайного спровадили люди перед предсідателя, п. Мартовича , ніхто його не згинав, лише п. Др. Франко запитав зовсім лагідно і супокійно, на якій підставі твердить, що його жиди перекупили. Підгайний тоді завстидався, бо не знав що казати, а люди стали кричати зі сміхом «абе!». Підгайний відвернув ся сам від стола та відійшов. Доперва в половині салі зловили його якісь чужосторонні люди і поштуркали, але свідок їх не знає. На питанє заступника за п. Дра Франка додав свідок, що Др. Франко ані рукою не доторкнув ся позиваючого і коло стола взагалі ніхто Підгайного не бив. Свідки Др. Франка потвердили тесаме. По росправі судя оголосив вирок, увільняючій всіх обжалованих.

З поважанєм А. Гриневецкий

ІЛ, ф. 3, №1673, арк. 461-462. Рукопис. Оригінал

ЛІТЕРАТУРА

1. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – Т. 50. – К., 1986. – 704 с.
2. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – Т. 2. – К., 1976. – 544 с.
3. *Горак Р.* Подільськими дорогами Івана Франка. – Тернопіль: Джура, 2012. – 232 с.

КАТЕРИНА КРАМАР

ТРИ ЛИСТИ ВІД РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ДО ІВАНА ФРАНКА

Іван Франко вів доволі широку кореспонденцію і підтримував зв'язок з багатьма членами Російської АН, проте в його епістолярній спадщині збереглося лише три листи офіційного статусу від цієї інституції, зареєстрованих у її канцелярії. Два листи належать бібліотекарю А. Вольтеру. Один із них написаний у 1900 році, а другий у 1905 році. Обидва листи свідчать про те, що російська АН пильно стежила за новинками української літератури, а також за перекладами російських письменників українською мовою. Це зацікавлення було також пов'язане з тим, що Франко свого часу випускав журнал «Житє і Слово», інтерес до якого був надзвичайно великим.

Третій лист, підписаний А. Шахматовим, стосується питання присудження Російської АН Івану Франку премії О. Котляревського. Питання присвоєння цієї премії досить широко висвітлено у франкознавчій літературі. Хоча премія Івану Франкові була присуджена, проте грошової винагороди він не отримав.

Лист № 1

М. Н. П.
Императорская
Академыя наукь.
I-ое ОТДѢЛЕНІЯ БИБЛІОТЕКИ.
В. О., Унив. Набережн., № 3.
6 января 1900 г.
18 №17

Вь редакцію Жите и Слово
Его Высокородію
Г-ну дру Ив. Франко.

Высылая Вамь т. т. III и IV Извѣстій Отдѣленія Русскаго языка и Словесности, покорнѣйше прошу вь обмѣнь выслать намь свой журналь за 1894 и 1900 гг.

Сь глибокимь почтеніемь

А. Вольтерь[1]
Библіотекарь

ІЛ, ф. 3, №1638, арк. 3-4. Рукопис Оригінал.

Лист № 2

М. Н. П.
Императорская
Академія наукь
I-ое ОТДѢЛЕНІЕ БИБЛІОТЕКИ.
В. О., Унив. Набережн., № 5
3/16 сент. 1905 г.
СЛОВЯНСКІЙ ОТДѢЛЬ

Его Високородію
Дру Івану Франко

Первое отдѣленіе бібліотеки Императорской Академіи Наукь обращается сь покорнѣйшею просьбою выслать неимѣющееся вь бібліотекѣ сочиненіе «Мойсей» Л. 1905 и достать а) 2ой томь Толстого Видрождене[2] (1 и 3 получены) в переводе Сімовича[3].

б) Богдана Лепкого З Глубини души и Над Рікою[4].

Библіотекарь І. А. Вольтерь

ІЛ, ф. 3, № 1638, арк. 5–6. Друкований бланк Академії Наук. Рукопис Оригінал

Лист № 3

М. Н. П.
Императорская
Академія Наукъ.
ОТДѢЛЕНІЯ
Русскаго Языка и Словесности.

Милостивый Государь,
Многоуважаемый г. Докторь.

4 ноября 1913 года
№ 661
Санктпетербургъ.

Отдѣленіе русскаго языка и словесности ИМПЕРАТОРСКОЙ Академіи Наукъ имѣетъ честь сообщить Вамь, что на соисканіе премій имени графа Д. А. Толстого принимаются только сочиненія, писанныя по-русски (по-великорусски). Только на соисканіе премій имени проф. А. А. Котляревскаго[5] можетъ быть принять трудь, написанный по-украински.

Срокъ представленія на эту премію до 31-го декабря с. г., срокъ присужденія 19 октября 1914 года.

Прошу Васъ принять увѣреніе в. совершенномъ почтеніи и преданности.

Его Высокородію
г. Доктору Франко

А. Шахматов[6]

ІЛ, ф. 3, № 1638, арк. 7–10. Друкований бланк Академії Наук. Друкований текст. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. У передмові до книжки «Посмертні писання Митрофана Дикарєва з поля фольклору й міфології», виданої у Львові 1903 року, Іван Франко про Вольтера писав: «Не диво, що вчені, яким доводилося вислухувати докази пок. Дикарєва, здвигали не раз на них плечима. Ось що прим. писав покійник д. 15/27 червня 1898 р. до проф. Грушевського про свою гостину в Петербурзі: «В січні, бувши в Петербурзі, я коротко познайомив зі змістом «Уривків з грекослов['янської] міфології» бібліотекаря Академії наук д. Вольтера, котрий висловив бажання, щоб про мої роботи знали в ширших

наукових верствах. На прохання Вольтера я виголошував ex improviso (*без попередньої підготовки-лат.*) реферати на засіданнях лінгвістів і географічного товариства»[1, 463].

2. Мова про відомий роман Л. Толстого «Воскресенье», який вийшов у 1905 році в перекладі В. Сімовича під назвою «Відродженє».
3. *Сімович Василь* (1880–1944) – український мовознавець, філолог і культурний діяч, дійсний член НТШ.
4. Мова про видання: «Богдан Лепкий. З глибини душі. Вибір поезій», Львів, 1905 рік, накладом Михайла Петрицького, та «Богдан Лепкий. Над рікою (поезії)», Львів, 1905 рік, накладом Р. Гординського.
5. *Котляревський Олександр Олександрович* (1837–1881) – український філолог-славіст, етнограф, член-кореспондент Петербурзької АН з 1875 року. Автор праць «До питання про розробку слов'янської міфології» (1871), «Книга про старожитності й історії поморських слов'ян в XII ст.» (1874). Петербурзька АН встановила премію його імені за кращі роботи в галузі етнографії.
6. *Шахматов Олексій Олександрович* (1864–1920) – російський історик та філолог, один із найвидатніших літописознавців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. – Т. 34 – К., 1986. – 556 с.

Франківський семінар
у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка

Керівник семінару –
професор Роман Горак

ЛИСТИ АТАНАСА МЕЛЬНИКА ДО ІВАНА ФРАНКА

КАТЕРИНА ГАДУП'ЯК

Вперше друкуються листи війта села Воля Якубова Атаназа Мельника до Івана Франка. Вони стосуються особистих справ А. Мельника та пошуку земельної ділянки для будинку І. Франка.

Ключові слова: Іван Франко, Атанас Мельник, листи.

Атанас Мельник – війт села Воля Якубова, батько відомого військового та політичного діяча, полковника УНР Андрія Мельника (1890–1964). Він закінчив дяківську школу в Перемишлі. У молодому віці селяни вибрали його радним, а потім війтом. Його зусиллями та за підтримки графа Тарнавського зі Снятинки за рішенням Дрогобицького повітового виділу було збудовано биту (шутровану) дорогу з Дрогобича до Волі Якубової завдовжки 9 км. Атанас Мельник викупив корчму і побудував з неї громадський дім – радницю, у якому разом з парохом села о. Никифором Лещицаком 1904 року заснував читальню та осередок товариства «Просвіта». Був знайомий з Іваном Франком, який бував у його хаті. За «бунтування селян» був засуджений австрійським судом. У тюрмі в Самборі захворів на сухоти, які у 1905 році звели його у могилу

на 48-му році життя. Могила Атанаса та його дружини Марії на цвинтарі села [1].

Мав намір одружитись з Анною Павлик і старався за її руку ще 1878 року [2], але Анна не погодилась. Не покидала ця думка Атанаса Мельника і опісля, як це видно з його листа до Івана Франка від 13 квітня 1884 року (у публікації – лист № 2).

Листи Івана Франка до Атанаса Мельника не збереглися, а у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося чотири листи Атанаса Мельника до Івана Франка, що охоплюють 1884–1899 роки, і які тут публікуються вперше зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

[1884 р]

Всечетнійші!

Дуже жалував Тіґерман[1] старий що неміг з Вами видітись, так просит Вас а щоби зробилисьте му тойе ощо він Вас просив т. є. що до йего Доньки щобисьте поговорили с ким належит… аби тійі йей непсували – і щоби она добру клясу дістала. Отім всім здайесь на Вас… У мене стара біда думавйем пійшлю троха паперів до Діла[2] та Батьківщини[3] через Унґара[4] але незаставємго. Так пришлю почтов передайте – перекажіт через Унґара і будьте здорові. Ваш Атанас Мельник.

ІЛ, ф. 3, № 1618, арк. 561–562. Рукопис. Оригінал. Картка кореспонденційна з адресою: «Весокоповажний Пан Іван Франко в редакції «Діла» Галицька ч. 44 у Львові, Lwów.

№ 2

Дрогобич 13/4 [1]884

Честний Друже!

Відомо вам йе через Дашеньского[5] же наміревйем сталий замір женитися і завести своє господарство, довго намишляв я ся над тим предметом, аж раз прочитав я в молоті[6] статію Анни Павликовой[7],

і від того часу йединим моїм бажанєм було і йест єстли можно взяти йійї за Товаришку житя.

А понеже тоту справу не можу поручити як тілько Вам то удаюсь до Вас на раду, а що йа гадавбим бути в Коломийи у сами сьвита наші то питаюсь Вас чи прийідете до родини т. е. чи будете в Дрогобичи чи може моглибисьте пойіхати зо мнов.

Тоту справу писавєм Струсевичову[8] і говоривєм Безерезіньскому[9] і обіцяв приїхати що немогло наступити через розмаїті обставини, а що мені з Вами і з Струсевичом конче а конче то напишіт где і коли можемо побачитись отже єсли будети у Дрогобичи то мігмбим Вас бачити а Струсевич чи неприйіде до Дубрівльян[10] з Березіньским.

Тепер можете знати що мені натім багато залежи тож будьте такі добрі і відпишіт мені коротко що маю о тім думати і де і коли можусь з Вами видіти а також чи немоглибисьти Ви або Павлик з мною до Коломийі пойіхати.

Дуже не терпеливо чикаю Вашой відповіди бо від того залежит моя будучнісьць.

Ядрес до мене Атанас Мельник

Воля Якубова[11] почта Добрівляни

Колиб вас помине тілько то я найборше можу бути ві Львові у велику п'ятницю поговорити або пойіхати з Вами а то тому у сьвята що коли б потреба вимагала довше затриматись то буде до волі часу – отже на середу сподіюсь від Вас листа.

Цілую Вас сердечно поздоровіт Струсевича Березіньского Бандрівского[12].

Ваш Атанас Мельник

ІЛ, ф. 3,№ 1603, арк. 141–143. Рукопис. Оригінал.

№ 3

12/11 [1]886

Весокоповажайемий Добродію!

Говорив мені Тіґерман що маєте замір купити реальність позаяк ту коло нас трафляєм 3. 1. морга в Ролеві[13] 1110 моргів стого 24 ліса 15 толоки дуже доброй на котрі росте солодке сіно (чорнозем і торф) добра жерелова вода і легко дасьцьсі запровадити став. Посесор за то платит 500 з. р До того належит пропінація несе 109 почта комунікація дуже близько (Добрівляни). Ціна 12.000 г/в

Кренцверку хороше помешканє огород сад і з морґ орного ціна 3.500 почта вмісти 3 На Глинім Красний огород з деревами дуже гарна околиця ціна. 100 і втім самім містци добувайесь уголь кам'яний до того йе добрий чоловік с котрого був би добрий сусід для Вас. Перепрошаю що удаюсь у Вашу справу але добре зробилисьте а щобисьте сі стримали бо після оповіданьа Вашого вітчима майете десь у Жовківськім[14] куповати ату коло Дрогобича можете здибати. Поздоровльею і кланьеюсь Вам. Ваш Атанас Мельник

Воля Якубова п. Добрівляни

ІА, ф. 3, № 1615, арк. 595–596. Рукопис. Оригінал.
Карта кореспонденційна за адресою:
«Весокоповажайемий Пан Добродій Іван Франко.
Улиця Големб'я ч. 9 у Львові, Lwów.

№ 4

Воля Якубова, 11/5 1899

Дорогий Товаришу Добродію!

Я давно був з Вами, і не писав бо нічого розумного ані зробити сам неміг, ані з другими. У Дрогобиччині, як Ви самі знаєте, тілько одно що Охримович[15] хорує, але сут на його місце другі і маєсь скликати віче в тім місяцю через твердих і м'ягких, на котрім наші також возмут учасьць.

Я хорую, а ще до того маю шкародні процеси так цевільні як карні з Богом спочиваючим Гарбінским[16]. От того місяця буду мав аж /3/три розправи карних а одну цевільну, і уже гадавбим що буде конець, ату знов нові процеси карні з хруніма такий з мого села.

З тих всіх справ недуже я собі що робю, і не конче їх боюсь, але одна такой грозит так мені як моїм товаришам небезпечно і так 18. 19. будут розправи протів Гарбінского за фальшиву присягу. В самборі а 23 ц[ього] м[ісяця] буде протів нас трох ото, що під час похорону нашого Товариша Дорожівского[17], з небіщиком попом Гарбінским перечилисмосі, і прокураторія вилущила нам акт оскарження о переступок §303. зак. К. о котрім то процесі по окіньченню того я Вам о своїм часі донесу.

Рівно часно посилаю Вам (5) зр. яко вкладку у мене зібрану на ціль Вашого ювілею. Котру так я як другі просимо Вас такову приймити, котру зладили

Олексовский 50 кр
Яцуляк 50 - || -
Волянский 50 - || -
Стронский 20 - || -
Холовка 20 - || -
Коцко 50 - || -
Грех 50 - || -
Ворох 50 - || - Грех хорів

То будьте ласкаві приймити мале яке мож було зібрати хотят пізно.

Громадьский голос скажіт най не посилают з числа лише одно на адрес Греха, бо немож від тих на котрих адрес посилали нич стягнути і що адресами пійшли до василіан в Дрогобичи...

Поздоровлюю Вас Вашу Добродійку діточки з цілов вашов фамілійов і домом.

Ваш Атанас Мельник

ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 61–163. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. *Тіґерман Ізидор* – адвокат у Дрогобичі, гімназійний товариш І. Франка.
2. *«Діло»* – щоденна газета, яка виходила у Львові з 1890 р. до 1939 р.; з 1884 р. по 1902 р. її редактором був І. Белей.
3. *«Батьківщина»* – політична і наукова газета, що видавалась народовцями у Львові в 1879 – 1896 рр.
4. *Унґар Віктор* – книгар у Дрогобичі, привозив І. Франкові замовлені ним книжки зі Львова.
5. *Дашинський Ігнаци* (1866–1936) – польський політичний діяч і публіцист, засновник і редактор соціал-демократичного органу «Naprzod» у Кракові.
6. «Молот» – збірник, виданий в 1878 р. як продовження журналу «Громадський друг».
7. *Павлик Ганна Іванівна* (1855–1929) – українська громадська діячка, учасниця жіночого руху в Галичині, сестра М. Павлика.
8. *Струсевич М.* (1855–1898) – працівник редакції газети «Діло».
9. *Березінський Антон* (1862–1923) – товариш Івана Франка з с. Добрівляни, учитель, працівник редакції часопису «Діло».
10. Добрівляни – село Дрогобицького району Львівської області.

11. Воля Якубова – село Дрогобицького району Львівської області. Межує на сході з Добрівлянами.
12. *Бандрівський Карло* (1855–1931) – товариш І. Франка по Дрогобицькій гімназії, пізніше співробітник «Друга» і «Громадського друга».
13. Ролів – село Дрогобицького району Львівської області.
14. У селі Скварява Нова тодішнього Жовківського повіту Іван Франко разом з Йосипом Олеськовим мав намір купити землю для побудови хати.
15. *Охримович В. Ю.* (1870–1931) – український письменник, етнограф, мовознавець, громадський діяч. На початку своєї діяльності брав участь у радикальному русі Галичини.
16. *Гарбінський Михайло* (1819–1899) – священик в с. Воля Якубова з 1867 по 1899 рр.
17. *Дорожівський Григорій* – селянин із с. Добрівляни, один із соратників Івана Франка, член радикальної партії.

ЛІТЕРАТУРА

1. http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D1%8F_%D0%AF%D0%BA%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B0
2. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – Т. 48. – К., 1986. – С. 132.

ЛИСТИ БОГДАНА ТА ЖИГМОНДА БИЧИНСЬКИХ ДО ІВАНА ФРАНКА

МАР'ЯНА ГАВРИЛЮК

Вперше публікуються листи Богдана та Жигмонда Бичинських у маєткових справах Івана Франка, а також у можливості публікації їхніх творів.

Ключові слова: Богдан Бичинський, Жигмонд Бичинський, Іван Франко, листи.

Біографічні відомості про адресатів доволі скупі. Судячи із змісту листів можна сказати, що з ними Іван Франко мав суто ділові стосунки. Зокрема Богдана Бичинського Іван

Франко просив знайти йому землю під будівництво хати за посагові гроші дружини. Щодо Жигмонда Бичинського, то знову ж таки, судячи з листів, він був студентом юридичного факультету, можливо, Львівського університету, пробував писати і висилав свої твори до «Літературно-наукового вісника», але вони не були прийняті до друку [1].

В епістолярній спадщині Івана Франка імена Богдана та Жигмонда Бичинських не згадуються [2]. Листи Івана Франка до них невідомі. У відділі рукописів та текстології Історії літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося шість листів Богдана і Жигмонда Бичинських до Івана Франка, які охоплюють 1887–1903 рр. та які публікуються зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

д. 6/5 887

Високоповажний Добродію!

Учора балакав я про різні речі з п. Вахнянином[1], зійшлисьмо припадково й на бурсу. Він казав, що огород бурсовий продав би, єсли би ся купець[2]. Від сажня кв. хоче по 2 зл. Цілий отже огород буде більше менче виносити 600 зл. А може й менше. Єслибись те отже хотіли, то приїжджайте, огляньте єго й можетесь прохі поторгувати може що дасться зробити. Город сам в гарнім положенію й єслибися поставило хату, то гарно б виглядало, одно тількі, що недалеко цвинтар! Впрочім це залежить від волі й густу. На Паньській улиці в місті єсть також одна реальность дуже гарна з хатинов в огороді в дуже гарнім положенію, й щось трохі поля й огороду, але вона дорога, треба на тисячкі числити її. 23 мая буде знов ліцитація на пляц ринку, але це ше дороще.

Слибисьте мали прїхати, то прошу дати знати мені. Остаю все з великим поваженім.

Богдан Бичинський

ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 61–62. Рукопис. Оригінал. Картка кореспонденційна з адресою: «До високоповажного пана Ив. Франка, р. літерата у Львові, ул. Голембя ч. 9».

№ 2

У Стрию д. 21/5 1887

Високоповажний Добродію!

Що до прогульки на Демню[3], то майже ніяких условин не ма. Мусите тільки бути в Стрию в понеділок 30 с.м. рано о 8-ій годині, як раз коли зі Львова приїзжає желізниця (виходить здаєть ся о 5-ій рано), а вікт у Демні мож буде купити, бо нарочно їде там реставратор. А це вже від вас буде залежами, чи приїдете 29, або лишитесь через рано д. 31. с. м. щоб оглянути пляц під будову.

Програма прогульки є така: коли приїдем рано до Демні посилимось й зараз на «Святославову могилу» там заспівають наші стрийські співаки де якої пісні, потім вернимось назад щоб з'їсти обід, а по обіді забави, співи й т. п.

Я вже Вас замельдував.

Остаю все з поваженієм.
Ваш Богдан Бичинський

ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 81–82. Рукопис. Оригінал. Картка кореспонденційна з адресою: «До високоповажного пана Ив. Франка у Львові, ул. Голембія ч. 9».

№ 3

Калуш 13/х 1902

Високоповажний Пане!

Посилаю Вам одну новельку, не знаю я чи має вона яку вартість[4], а осли осудите що вона щось варта, то може би її видруковано в «Вістнику». А сам те чую, що не вдалася вона так і в части як я сего бажав, але годі.

Рівночасно прошу дуже прислати мені від початку сего рок «Вісник», я тепер заплатити не в силі, але заплачу 1 грудня.

Я маю кілька новелок в себе, і як побачу, шо котру посилаю має якусь вартість то і тамтоті пішлю.

Заявляю шо се моя перша спроба, отжеш думаю, що потреба зайде дешо там справити о що також сердешно прошу.

Велика би се була для мене радість, коли би я побачив се надрукованим.

Не хочу більше забирати часу та кінчу свій лист.
Очікуючи ласкавої відповіди остаюсь з глибоким поважанням.

Жигмонд Бичинський
студ. прав.
В Калуші
У Вповавж. Пана Коритовського

ІЛ, ф. 3, № 1628, арк. 139–140. Рукопис. Оригінал.

№ 4

[Дрогобич, 29.07.1903 р.]

Високоповажний Пане Доктор!

Посилаю Вам одну новельку «Жовнір» і прошу Вас, не пропівайтесь на мене шо Вас час забираю, і перечитайте її, я в суботу буду у Львові, буду старати ся бачитися з Вами, то Ви будете ласкаві, скажете мені свій осуд про ту новелю, то про ту одноактівку «з життя» котру дав я Вам там, того місяця будучи у Львові.

Я тепер перебуваю в Дрогобичі. Що до тих старих паперів, то я цілий обов'язок зложив на Тараса Коритовського, котрий Вам сей час пришле, єсли буде що.

Остаюсь з глибоким поважанням
Жигмонт Бичинський

Дрогобич 29 липня 903.

ІЛ, ф. 3, № 1628, арк. 143. Рукопис. Оригінал.

№ 5

[Дрогобич, 4.08. 1903]

Високоповажний Пане Доктор!

Я справді був у Львові 1 серпня, но не міг бачитися з Вами, тому відношуся листовно. Я знайшов у одного учителя народного слідуючі брошури: «Adresse der zu Wieu versammelten Erzbischofe und Bischofe au seine R. R. Apostolische Majestat» з котрого року нема подане. «Widerlegunq der Denkschrift des galizischen Landesaüs schüsses von 12. Februar 1875 uber den galizischen Landesschülrath».

«Historishe skizze über die Dotation des ruthenischen Morus in galizien. Wien 1861» «Стенографическии Отчеть изъ судовой розправы по ділу Ольги Грабар[5] и товаришей, Львов 1882» В тім справозданю бракують картки «Безпосередни выбори до Рады державнои і Русини, написав Николай Загорный[6]. Львов 1873» і «Pisma wierszem i proza, Feliksa Boznan: skiego. Tom I. We Lwowie Wycisnieto Krotlami Jos. Schnaydera drukarza J. L. Ins. Bsbl. I. M. ossol».

Єслиби ті брошури Вам нашо придали ся, то я вам пішлю.

Рівночасно дуже прошу написати мені пару слів про ту мою одактівку «з життя» і ту новелю «Жовнір». Я дуже цікавий шо ви на то скажите, бо то написане в зовсім іншім дусі як та попередня драма.

Я пробуваю тепер стало в Дрогобичі тож присавбим написати до мене тут пару слів, повідомити мене чи прислати ті брошури і евентуалупу прислати мені мою базгранину.

Остаюсь з глибоким поважанням
Жигмонт Бичинський
студ. прав. в Дрогобичи
ул. Стрийська.
Дрогобич 4/8 1903

ІА, ф. 3, № 1620, арк. 145–146. Рукопис. Оригінал.

№ 6

[1903]

Високоповажний Пане доктор

Посилаю Вам свою драму в двох діях під заголовком «За правду за волю». Даруйте, що не переписав її начисто, але нема в мене терпливості її переписувати, так бажаю як найскорше почути Ваш осуд. Я бачу в ній великі хиби, передовсім в першій части першої дії, де такі довгі монологи, але сего справити не умію. Це перша моя праця, до котрої взяв ся я з цілим запалом, і написав в протягу двох неділь. Звертаю я до вас з великим довірєм, шо основно перечитаєте ту драму та напишете мені Ваш осуд, шо зле а шо добре, чого не вистачає.

Я знаю, що Ви і без того аж надто багато маєте всякого занятя, але прошу Вас щиро перечитайте цілу, та не викидайте в кіш зараз по перечитанню перших листків.

Я тут сиджу в Калуші на лекції та не маю нікого, кому бим міг то перечитати та порадити ся.

Жду ласкавої відповіди
Жигмонд Бичинський
студ. прав.
В Калуші
[P. S.] Прошу дуже єслиби драма була донічого не нищити її й відіслати мені назад.

ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 459. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. *Вахнянин Анатоль* (1841–1908) – український громадсько-політичний діяч, композитор.
2. Купець – очевидно мова йде про Анатоля Вахнянина.
3. Демня – село теперішнього Миколаївського району Львівської області.
4. Жодного оповідання Жигмонда Бичинського в «Літературно-науковому віснику» не було опубліковано.
5. *Грабар Ольга* (1843–1930) – була звинувачена у державній зраді, але виправдена судом. Учасниця процесу над москвофілами 1882 року.
6. *Загорний Николай* (1815–1888) – літературний псевдонім Степана Качали (1817–1888) – греко-католицького священика, визначного діяча у суспільно-культурному та громадсько-політичному житті Галичини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідковий том до Зібрання творів: у 50-ти т. Івана Франка. – К., 1989.
2. *Ясінський Богдан.* Літературно-науковий вісник. Покажчик змісту. Т. 1–109 (1898–1932). – Київ – Нью-Йорк : Смолоскип, 2000.

ЛИСТИ ОЛЕКСІЯ БОРОДАЯ ДО ІВАНА ФРАНКА

ХРИСТИНА ВЕРХОЛА

Вперше публікуються листи Олексія Бородая до Івана Франка, які засвідчують участь Івана Франка у суспільно-громадському житті Галичини, а також взаємини з Михайлом Грушевським, Володимиром Гнатюком та Олексієм Бородаєм.

Ключові слова: Олексій Бородай, Іван Франко, листи.

Біографічних даних про Олексія Бородая віднайти не вдалось. Його листи до Івана Франка, які охоплюють майже десять років (1896–1905 рр.), засвідчують, що він знав Івана Франка давно, був прихильником радикальних ідей, передплачував газету «Громадський Голос» та журнал «Житє і Слово». В пошуках праці виїздив до Америки, але, не знайшовши її, повернувся додому, зупинився в Чернівцях. Був близький до видавничої справи і готовий був прийти на допомогу Іванові Франку. Шукав допомоги у своїх нещастях у Івана Франка.

В епістолярній спадщині Івана Франка відсутні будь-які згадки про Олексія Бородая. Невідомі й листи до нього. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається чотири листи Олексія Бородая до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням особливостей тексту.

№ 1

43. Lorn R. L. Brixton, S. W. Dec 5ⁿ1896

В Редакцію «Жите і Слово»

Прошу Впв. Редакцію «Ж. і С.»[1] не висилати мені більше часописей «Ж. і С.» також "Громадьский Голос"[2] по адресу у горі

сего листа, бо я відізджаю через тиждень відсіля, мабуть, до Відня, відтіля я надам свій новий адрес.

З поважанням
Alex. J. Boroday

P. S. Я вже давненько не бачив «Гром. Голосу»: мабуть пропадають нумері на пошті через то, что покришка паперова не приліплює ся до самої часописі. Деякі я одержав з покришкою у шматках перевязаного мотузочком. Через то вони і пропадають.

ІЛ, ф.3, № 1610, арк. 335. Рукопис. Оригінал.

№ 2

18/31 Січня 1904[3]

Надсилаю Вам, мій любий і Шановний Докторе, пакунок з книжками (запаковани між іншим фотографич. валки, деякі фотографіі та інше). Пакунок перевязаний канатом. Дякую сердечно за охорону його!

З тим разом посилаю пакунки, котрі можуть здатися вам у хазяйстві, або хоч на підпал.

1) Залізну скриньку, де запакована деяка посудина (як не треба викиньте), та фотографічний апарат; камера для Ваших хлопців. Може їм здасть ся та камера на що будь: вона Кодак американ. старого стиля;

2) Два деревьяних ящикі на підпал;

З нашим сердечним витан[ням]

ІЛ, ф. 3, № 1628, арк. 275. Рукопис. Оригінал.
Лист недокінчений.

№ 3

Пароход St. Louis
Марта 11го 1905

Мій любий і вельми шановний докторе, добродій Франко!

Кажуть люде, не дарма: лихо тягне на хвості за собою друге, нове лихо!

Можете собі виявити, яке лихо лучилося знову з нами: У жінкі виявилася трахома. Ми мали затримати знову кілько тижднів у Гаврі[4], де окулист робив операцію над очима бідолашної жінки і мучилася вона так, що я мало не бебевхнув з кресла дохторового: килька тижднів він припекав оприч того якогось чортячого найзлішого квасовим ліком. Гірш у свого: нас не хочуть пускать у Америку. Сидаючи на пароход доктор огляда пассажирів. Тетьяну він було завернув. Я протестовав, позаяк вона як і я, суть Американські горожане і вони не мають права непускати нас до Америки, поруч з Европейцями.

Після довгої суперечки він пропустив, кажучи, що усяким чином ми матимемо велики турботи у Нью-Уорку на пристани, і може бути нас не пустять на американський берег.

Такого великого лиха я й у сні не міг сподіватися пережити.

На тих докторів ліки, та затримання по готелях, ми цілком зруйновані, – полишалися без шеляга грошей. –

На той раз, як прийдеться вертатися, прошу Вас і Михайла Серг. Проф. Грушівського[5] – рятуйте!

Перебуваюче у Чернівцях (у Львіві, очевидячи ми й захопили усі пошесті (з запалом на легки а нині – трахому). – Чого бути ! Винен – докт. Озаркевич[6]; він радив прикладати до ока якусь брукву з сілью та промивати борною кислотою, не знаючи, що се була вже трахома!

Я нині радий буду ухопитися у Чернивцях за яку будь працю, за [нерозбірливо] невинагороженя, як що маємо вертатися!

Витаю д.Гнатюка[7] і усіх наших приятелів

Сердечно Ваш
Ол. Бородай

ІЛ, ф. 3, № 1614, арк. 311–314. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Бруклин 1905
2В1.

Мій любий і вельми шановний д. Франко.

Чи одержали Ви мого листа, що я писав і надіслав Вам з пароходу «St. Louis» з South-Hampton'а, Англіі, () де писав я про те

лихо надзвичайне і не сподіване, котре наскочило на нас, коли нам було силомиць заборонювали було їхати до Америки через болячку жінки на оці, – трахому, котру вона захопила поруч з інфлюєнцією у Львіві.

Одже ми мали винести сташенну боротьбу з ірландско-американськими урядниками цловими у Нью-Уорку. Се була свого рода Порт-Артурска боротьба! Моі сили через те, найпаче після страшенного бурного переізду через океан (пароход запізнився надзвичайно! – на цілих два дні) – цілком було підупали, і я рішив краще вертатися до дому, а ніж нищити решту сил своїх, та гаяти короткий вже час свого життя у тяжкому ярмі огидноі для мене праці чужинцям. До того-ж, за ці 10 років, що я пробув у Европі фізіономія суспильного життя і економічних обставин, цілісніша стала: поросли видоми всім 27 поверхови будинки, – поросли поруч і одночасно з їми колосальни трести, міліардові монополіі, котріі захопили під контроль свій усі шляхи життя суспільного, усі галузі продуктивноі діяльности народа американського, усі фабрики і промислови придприемства: від будівли машини і локомотива, до запалки, котрою запалюєте ви свою сигару; дійсно: навіть вироб запалок і їх продаж захоплений у руки так з[ваного] колосального треста, – American Match Company, – подумайте собі. Зробить гроши – (make money!) тут важче де будь інде хоч прохарчуватися (аби [нерозбірливо]), тут легче аніж у Европі. За для чорноробого, або селянского робочого чоловіка – америка ще не загубила значення всесвітнього ринка: руки, hands, тут потрібни; але вже нашому братові, професіональному чоловікові, – годі! Треба одягти на шию тяжке ярмо монополіі і робити ся сліпим інструментом у руках заправил монополий. Тай те нині вже стали важко винайти. І тут робиться, як і старім краю, чим раз скрутніш, чим раз менше міста і тісніше для людини. Велика заміна за 10 років; жиють тут як і працюють у кілька раз інтензивніше і борше за пару років [нерозбірливо] вони десяток років европейських у своїй погоні за всеміцним [нерозбірливо] .

Отже я бачу, що й мені зручніше місто доживати свого віку у своему рідному краю і витрачувати остачі сили свого розуму і душі у праці на користь нашого бідолашного народа і рідного краю а не для користи яким і уселяких перевертнів европейских. Годі! Я рішив вертатися, тим паче, що і стан здороввя жинки потрібує допомогу лікарску, найпаче очи іі, а тут за словени гроши добути можна хиба

панованя; техника тут знаменито розвинена, але ликарська наука, і стан лікарської прогрессіі – се щось не можливе! Через тиждень ми вертаемося до дому. Ідемо у Чернивці поки що.

Прохатиму Вас, мій любий друже, уклінно, распитайте – де можу я заробити на шматок хліба на Буковині. Це надзвичайне лихо, що випало на нашу долю за протяг ціх 8 місяців, - цілком зруйновав нас. Усе, до шеляга усе, лягнуло у безодні, котра розвернулась перед нами у подорожі нашоі – ти [нерозбірливо], з лікарями, аптеками і отелями. Ратуйте, скажу я, тай годі!..

Витаю Вас і наших дорогих родичів уклінно. Жінка надсилає сердечне витаня своє – скажіть проф. Груш., що я бачив ся з представниками видавничоі фірми: Putraum, у Нью-Уорку, перебалакав про видання і результати з цифровими датами пересилаю сими днями. – Вони дуже радо будуть взятися за видавництво Исторіі Україні проф. Грушевського.

Бувайте здоровеньки, мий голубе! Най доля усміхаєть ся Вам краще, як нам! До побачення – небавом.

Ваш О. Бородай.

ІЛ, ф. 3, № 1614, арк. 467–471. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. «Житє і Слово» – літературно-науковий і громадсько-політичний журнал. Виходив у Львові в 1894–1897 рр. під редакцією І. Франка.
2. «Громадський Голос» – українська газета, орган радикальної партії в Галичині. Виходила з 1895 року до 1939 року у Львові.
3. Гавр – місто та муніципалітет у Франції, у регіоні Верхня Нормандія, департамент Приморська Сена.
4. *Грушевський Михайло Сергійович* (1866–1934) – професор історії, організатор української науки, політичний діяч і публіцист, голова Центральної Ради (1917–1918), академік, автор понад 2000 наукових праць.
5. *Озаркевич Євген Іванович* (1861–1916) – відомий український вчений-медик.
6. *Гнатюк Володимир Михайлович* (1871–1926) – український фольклорист, етнограф, мовознавець, літературознавець, мистецтвознавець, перекладач та громадський діяч, академік АН УРСР (з 1924).

ЛИСТИ МИКОЛИ, ЛЕОНА, КЛИМЕНТІЯ ТА ГРИГОРІЯ ГАНКЕВИЧІВ ДО ІВАНА ФРАНКА

УЛЯНА МАТВІЙЧУК, ІРИНА ЛЕПЕЦЬКА, МАР'ЯНА МИХАЙЛІВ

Вперше публікуються листи громадських діячів Миколи, Леона, Климентія та Григорія Ганкевича до Івана Франка і проливають світло на різні громадські справи, в яких вони брали участь.

Ключові слова: Іван Франко, Микола Ганкевич, Леон Ганкевич, Климентій Ганкевич, Григорій Ганкевич, листи.

Микола Ганкевич (1869–1939) – політичний і профспілковий діяч, організатор українського робітництва в Галичині, один із засновників Української соціал-демократичної партії в Галичині, член Головної Української Ради у Львові (1914–1917) і заступник голови Загальної Української Національної Ради у Відні 1915; редагував газету «Воля» (1900–1907); автор багатьох політичних праць, стояв за співробітництво УСДП з Польською Партією Соціалістичною (ППС) і був її членом [3; Т. 1, 354].

Народився Микола Ганкевич 16 травня 1867 року у місті Снятин, тепер Івано-Франківська обл. у сім'ї священика. Навчався у Тернопільській гімназії, на історико-філологічному факультеті Львівського університету.

У студентські роки брав активну участь у соціалістичному та робітничому житті, був членом української студентської організації «Академічне братство», для якої готував промови та реферати на соціалістичні теми, ознайомившись у той час із творами Драгоманова, Чернишевського, Лаврова, Герцена, засновників наукового соціалізму Маркса та Енгельса [4; Вип. 11, 69].

В середовищі «Академічного братства» наприкінці 1887 – на початку 1888 рр. виникла ідея видавати журнал «Товариш». Її ініціаторами стали молоді студенти В. Будзиновський, К. Трильовський, М. Ганкевич, О. Маковей, Є. Козакевич. Пізніше до них долучився студент Львівської політехніки С. Козловський. Але самих намірів було мало, бракувало досвіду підготовки. Студенти вирішили запросити на посаду редактора Івана Франка. Оскільки І. Франко на той час практично не мав доступу до української періодичної преси, він радо погодився бути редактором журналу «Товариш» навіть не за оплату, а лише за можливість друкувати свої твори [5; 157].

Перший і єдиний номер цього журналу вийшов із друкарні 24 липня 1888 року [5; 157].

У 1893 році Микола Ганкевич обраний делегатом від української молоді на з'їзд «слов'янської поступової молоді» у Відні, а у 1894 році взяв участь у з'їзді соціалістичної молоді в Брюсселі [4; 69].

Радикальний рух у Галичині, який почав розвиватися під впливом М.Драгоманова, захопив Миколу Ганкевича. Він був представником соціал-демократичного напрямку в радикальному русі [4; 69].

Після закінчення Львівського університету М. Ганкевич працював помічником прокурора [4; 69].

1899 р. він разом із С. Вітиком та Я. Остапчуком – депутатами австрійського парламенту, відокремившись у радикальній партії від «старих» радикалів, створили партію українських соціал-демократів і вирішили взяти участь у Бернському з'їзді австрійських соціал-демократів та видавати «робітничу» газету [4; 70].

Микола Ганкевич був обраний делегатом на Бернський з'їзд, на якому виступив із промовою про національне питання, зокрема, захищав право робітників домагатися національної автономії кожної нації, запропонував своє бачення національної програми [4; 70].

З того часу М. Ганкевич займався партійними справами та редагував партійну газету «Воля», виступав із промовами, рефератами, публічними лекціями на вічах, перед українською та польською аудиторіями. [4; 70].

Помер Микола Ганкевич 31 червня 1931 в смт. Шкло, тепер Яворівського району Львівської області [4; 70].

Ім'я Миколи Ганкевича доволі часто згадується в епістолярії Івана Франка. Так, у листі до А. Кримського від 29 листопада 1891 р., Іван Франко повідомляє адресата про вихід книжки Миколи Ганкевича «Жіноча неволя в історичнім розвою», яка була видана «Академічним братством» [1, 49, 312], а в листі до того ж адресата від 20 вересня 1893 р. повідомляє, що М. Ганкевич хоче відійти від діяльності радикальної партії і заснувати з Охримовичем, Бачинським, Левицьким і Будзиновським новий орган [1, 49, 416]. Тут йшлося про непорозуміння в радикальній партії і початок її розколу [1, 49, 721]. У цьому ж контексті згадується Микола Ганкевич у листах до Григорія Величка від 30 квітня 1892 р. [1, 49, 333], М. Павлика від 1 квітня 1893 р. [1, 49, 389] та М. Драгоманова від 6 листопада 1893 р. [1, 49, 432].

Леон (Лев) Ганкевич – адвокат і оборонець у карних політичних процесах, журналіст і співредактор української газети «Вперед» у 1918–1922, діяч Української соціал-демократичної партії й голова її проводу (1930–1934); член Української Національної Ради ЗУНР в 1918 р. [3; Т. 1, 354].

Народився 1883 року в селі Староміщина, нині Підволочиського району Тернопільської області [6].

Після відступу українських військ зі Львова Леон Ганкевич залишився в місті. У 1918–1922 роках разом із П. Буняком, А. Чарнецьким, І. Квасницею, І. Івашком, С. Пашкевичем редагував газету «Вперед». У 1923 р. він виступив проти переходу соціал-демократичної партії на комуністичну платформу, за що був виключений з її рядів. Усередині 1920-х очолив групу «Вперед», яка у 1929 році проголосила відновлення УСДП (ліквідована польською владою в січні 1924 р.) [2; 151].

Леон Ганкевич був адвокатом М. Лебедя, Д. Гнатківської, Я. Рака і Б. Підгайного під час Варшавського процесу 1935–1936 рр. Після Другої Світової війни емігрував у США, де й помер 14 грудня 1962 року [2; 151].

У 50-томному виданні Франка опубліковані відомі два листи до Леона Ганкевича. Це листи: Криворівня 6 серпня 1901р. [1; 50, 170] і Львів 7 серпня 1906 р. [1; 50, 292] і мають суто організаційний характер.

Климентій Ганкевич (1842–1924) – український філософ-ідеаліст, філолог, педагог, автор порівняльних праць про санскритський, грецький і український наголос. Важливіші фактичним матеріалом його описові праці про український наголос (говірковий) і народну етимологію, а також компілятивні праці з історії слов'янської філософії [3; Т. 1, 354].

Народився 2 вересня 1842 року в селі Настасів Тернопільської області [6].

Закінчив семінарію УГКЦ у Львові (1866), навчався у Львівському університеті. Від 1868 року Климентій Ганкевич учителював у гімназіях Перемишля, Бережан, Станіслава та Чернівців. Був в опозиції до польських партій, обирався членом повітової ради у Станіславі (1872). У Чернівцях розгорнув активну громадсько-культурну діяльність, зокрема в товариствах «Руська бесіда» та «Буковинська руська рада». З 1875–1887 працював у Чернівецькому університеті: секретар, викладач з української літератури та філософії, засновник і керівник академічного товариства «Союз» при університеті. У 1887 році Климентій Ганкевич очолив редакцію релігійної газети «Мир» [6].

Наукові праці Ганкевича з філології та філософії друкувалися в українській, німецькій і польській періодиці. Окремими виданнями вийшли: «Grundzüge der slavischen Philosophie» («Основні риси слов'янської філософії», 1869; 1873), «Короткий нарис психології для ужитку в школах середніх» (1874), «Życie, pisma, system filozoficzny Bronisława Trentowskiego» (1871), «Система наголосів у мовах: санскрит-

ській, грецькій і українській» (1875), «Археологічно-бібліографічна виставка Ставропігійського Інституту» (1888), «Katalog dokumentów odnoszących się do Fedorowiczów w archiwum okcńskiem» (1890). Дослідження Ганкевича про наголос в українській мові продовжили мовознавці І. Верхратський, Я. Ануш. У наукових працях з філософії Ганкевич виступав проти матеріалізму і дотримувався так званого реального ідеалізму. В релігійно-філософських питаннях стояв на суто християнських позиціях. Учасник світового конгресу психологів (Мюнхен, 1896). Підтримував наукові зв'язки з багатьма європейськими вченими [6].

Помер Климентій Ганкевич 14 листопада 1924 року у Чернівцях [6].

Іван Франко у статті «Огляд української літератури» згадує Климентія Ганкевича як автора статті «Новейшее философическое движение у славян». Ця стаття була надрукована в 1880 році в «москофільському» журналі «Родимый листок», що видавався в Чернівцях протягом 1879–1882 рр. [1, 26, 418].

Згадує Климентія Ганкевича Іван Франко і у «Нарисі з історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [1, 27, 367, 368], а також у Передмові до видання «Апокрифи і легенди з українських рукописів. Том 1. Апокрифи старозавітні» [1, 38, 41].

Григорій Ганкевич (нар.1895 р.) був галицьким громадським і політичним діячем, адвокатом. У 1938–1939 рр. був послом до польського сейму з УНДП. У 1939 році був вивезений більшовиками [3; Т. 1, 354]. Працював у Делятині [5; 357]. Подальша діяльність і роки смерті невідомі.

У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося десять листів Ганкевичів до Івана Франка, які датуються з 1883 до 1906 рр., а також до листів Климентія Ганкевича долучено лист К. Трильовського 1887 року. Листи публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

Листи Миколи Ганкевича до І. Франка

№ 1

[Снятин, 2.04.1891 р.]

Поважниј Пане Редактор!

Дарујте, шчо Вас буду непокоїти – але справа, про котру пишу, хоч і доволі з одного боку дрібна, так з другого јак на наші відносини, особливо Сьньатинські, доволі цікава.

В недільу тобто 29 марта були загальні збори читальні в Завальу[1] і на ті збори поїхав ја і Трильовськиј[2]. На збори прийшов і жандарм і коли вибір виділових зістав доконаниј, хотів Трильов. говорити про крамниці, про Спілки народні і т. д. Перервав се однако жандарм і всі мусіли виноситисьа.

Жандарм зробив донесенье на мене і Трильовського. Отож нині (в Четвер рано прийшов ја до старости, шчоби підписав бльанкет – свідоцтво убожества. Староста Arvaj[3] питаје мене, чи ја був в Недільу. Ја кажу : так. Він хоче мені сипати проповідь, шчо ја можу втратити стипендију і т. д. шчо ја академік. Ја јому відповів шчо в академічних приписах не ма подібних постанов, шчоби не мож було јіздити на збори читалень, а коли він сказав, шчо се взагалі зле а ја сказав шчо по мојій думці се не је зле – він страшно зјіритував сьа і загрозив мені „козоју"[4], Zamiast ztQd do domu mozete pan się dostac do kozy.[5]

Отже просвбим Вас, шчоби же були ласкаві переказати се д. Франкови, нехајби помістили в Kurjeri шчось про ту справу. Сьньатиньськиј ташкептець чи помпадур в злости навіть ужив vulgar – ного виразу «koza»!..

Просивбим Вас дуже, шчоби Ви були ласкаві се передати д. Франкови. Јесли можливе нехајби јавилосьа в «Kurjeri» - Залучајучи цу дописку – лишају јеји до повного розпорьадженьа. Може дешчо лишите або шчо – то прошу просити д. Франка нехај справить, јесли би мало помішчене бути в Kurjeri.

Прошу також переказати Бачиньському Јулькови[6], шчоби мені написав і про сесьу звістку котру посилају – шчо з неју буде. Він маје мені написати дешчо про моји приватні справи, то нехај би і про се згадав.

Лишају Вам се до розпорьадженьа – але думају, шчо варто би таку річ вивести на світло дньа. Може бути шчо ја тут особисто

зачепленій і трохи мене се цікавить – ну, але в новинках можнаби і се помістити.

Очікуючи звістки (котру нехай передасть мені J. Бачиньскиј)
поздоровльаю Вас шчиро
Микола Ганкевич

Сьньатин 2/4 Четвер 1891.

ІЛ, ф.3, №1607, арк. 681–684. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[1891 р.]

Високоповажниј Добродіји!

Пишу прийіхавши до дому до всіх шчирих льудеј про те, шчом бачив і чув в Станіславові і в Коломиїі. В Станіславові вишуковуйем Јаворовского аж в јего помешканьу. Він мешкаје в селі Пасічнij[7] – бо јакјем прийіхав було вже по урьадовій годині, в нотара јего не заставјем, а також в товаристві „Praca" јего не було.

Він розповідав мені за агітацију в Станіславові, казав шчо робітники хамошні дуже жваві льуди, а особливо жиди і шчо вони пројектували Віче день на 22. листопада в справі помешканья і дорожні. Але зараз таки по мојім прииізді нарадились зробити віче скорше, винајмили сальу і хочуть лише, шчоби зі Львова прииіхали референти відповідні.

Віче відбудесьа таким чином 8 листопада в Недільу в салі (чи в мешканьу) Ledelmajera. Початок о год. 2. сполудньа. Вони зараз умовились – винајмили чи згодили сальу за 4. р. а шчо до оголошень, то звертајутьсьа до Вас (до Екзек. Комітету), шчоби написав јім скоренько, кілько буде коштувати друк плакатів 200 числом, невеликого формату, такого, в јакім друковані львівські оголошенньа робітницькі. Кілько будуть коштувати оголошенья польскі а кілька рускі (остаточно можуть вистарчити польські). Друковалоби сьа на червонім папери. Оголошення те маје звучати більше – менше так:

Wiec ludowy
odbędzie się w niedzielę 8. listopada
w łokaju Ledelmeiera
o godz. 2 popoł .

Na poradku dziennym:

1.1. Sprawa powszechnego, bezposredniego, jawnego głosowania. (Sprawa ordynacyi wyborczej:).

2.1. Stanowisko Rady Panstwa[8] (и бувби другиј реферат про склад Думи Державноји, јеји партіјі, інтереси јіх і т. д.).

На збори ті – впевньали робітники і Яворовськиј јавить сьа певне 300 льудей. Поприходьать окрім робітників і мужики з сусідних сіл. Ті робітники, котрих ја бачив, показували велике заінтересованє і јак казав мені Яворовськиј, вони не поперестануть на самих тілько словах.

Јде јім лиш, шчоби було кілька референтів зі Львова. Добре буде, коли прииіде Діаманд[9] шчоби говорив по німецьки. Далі згадували про Франка специјально і в загалі сторону рефератів лишајуть на Львів. Певна річ, шли і з поміж них буде досить людеј говорили, бо на недавно тому відбулих зборах, јак оповідав Яворовскиј говорило јіх дуже богато, хоч і не до річи і дурниці але все таки говорили.

Тільки шчо до віча. Порозумијтесь шчо до остаточних справ з Яворовським. Адресујте до него. Ринок, ч II. у нотаря Zdrasla.

Напишіть до него, хто зі Львова прииіде з рефератом, кілько коштувати будуть плакати, ну і шчо будете вважали за потрібне.

В Коломији бувјем також. Данилович[10] казав, шчо вони самі вже хотіли робити віче на 12 або 5 але коли ја јім сказав про віче Станісл. Вони рішили на 5. Данилович казав, шчо він до Вас напише. Годивсьа також на те, шчоби прииіхав хто зі Львова. Шчо до „Народа нового", Гарасимович[11] дуже јего хвалив. Данилович так само згадував лише з невдоволеньем про дві замітки: в статі Јаросевича[12] про патріотизм польских социјальдем і про освідомленє робітників јако Русинів.

Вони справді, можнаби такі річи лишити Бувшиі або Dziennikobi Polьkomy.

Нехај хто з Комітету екзек (најлучик J. Бачинскиј) напише до мене пару слів про новости јакі. Шчо в справі віче більше ухвалено і зроблено? Чи јі Турхи відповідь? Чи Охр[имович][13] вже відјіхав і чи говорив з Ол. Шчо Комітет даје до Львівского віча.

Поздоровльају всіх сердечи
Микола Ганкевич

[P.S.] Сеј лист пишу до тих, шчо становльать Екзек. Комітет і інтересујуть сьа справами партіјі, тај в загалі до всіх шчирих льудеј.

ІА, до 3, № 1607, арк. 569–572. Рукопис. Оригінал.

Листи Леона Ганкевича до І. Франка

№ 1

[11. 06. 1906 р][14]

Ш. Товаришу! Порадив Т. Чайківскому[15] післати до Вас цей переклад, тому, шо думаю це найбезпечнійша адреса. Річ не дуже цікава. Тут в Чехії, зараз ведеть ся горяча борьба з клерикалізмом, і літератури зараз цікавої дуже багато. У мене тепер послідні іспити, то і відорвав ся від житя. А у Вас в Галич., як мені писали цікаві речі "ідуть".

Здоровлю сердечно
Леон Ганкевич
Praha, Vinohrady
Komenskego, 31III

ІЛ, ф. 3, № 1635, арк. 244. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[Дрезден 6/VIII] [1906]

ВП. Добродію!

Один русский[16] хоче перекласти Вашого «Мойсея» на русске і напише до Вас в цій справі, але вперед просить Вас спитатись, чи не перекладав вже хто його на русске.

Прошу о ласкаву відповідь на адресу
L. Hankewycz
Drezden
Poste –Restante
З поважаньем
Лео Ганкевич

ІЛ, ф. 3, № 1629, арк. 59–60. Кореспонденційна картка. Рукопис. Оригінал.

Листи Климентія Ганкевича до І. Франка

№ 1

[Чернівці, 12 (24) Лист. 1883 р.]

Высокоповажный Добродію!

На Ваше честне письмо одписую ныні коротко – при свободнійшомъ часі напишу обширнійше и о различныхъ справахъ.

Теперь я вже порозумівъ, якь Вы трактуєте біографію б. п. Ив. Федоровича[17]. При такомъ ході діла буде можна писати о его философіи только en passant[18]. Небощикъ при рожныхъ случаяхъ, часто и обширно, оповідавъ мені свôй житєпис и внішни и внутренни причины, для чого якь и коли бравъ ся до поодинокихъ наукъ. Мені здає ся, що найліпше булобы, абы Вы вь своимъ часі прислали мені дотычный розділь Вашого манускрипту; я на осôбныхъ листкахъ понаписую мои уваги и додатки, а Вы поуміщаєте ихъ ведля Вашого густу при переписованью. Мою рецензію на його філос. труды (въ Grundzüge der slav. Philosophie) можете дословно помістити, по німецки сь рускимъ переводомъ – а потом додати свои уваги. Мое остатне буде конечно потребнымъ, понеже вытягъ (содержанье) не естъ цілкомъ докладный, где куда взято менше спеціальне обширнійше, и на оборотъ. Але мою працю, як друковану, можете взяти яко пунктъ виходный, яко подставу.

Передъ 2-3 місяцями був в фейлетоні Neue freie Press[19] чи Wienen Allg. Zeitung[20] дуже добрый артикулъ о (слово не відчитується) ихъ значенье, якь и о сколько можна изъ ныхъ заключати на личность особы.

П. Влад. Федоровичь[21] просивъ мене подчас ферій (выражаючись о перечитаныхъ ему розділахъ Вашой праці дуже похвально), щоби я съ Вами ся порозумівъ, коли прийде до обговоренья и оцінки праць филос. его Отца.

На тоє маємо еще часъ. Поговорьть о тои при способность съ П. Влад. Федоровичомъ.

Я помістив в першомъ рочнику «Родимого Листка» (стор. 121) маленьку статейку о едномъ вопросі дотычно нашой поезіи народной. Часъ вже, абы мы перейшли одъ [„„][22] (якъ я ся выразив при рецензіи праць Тороньского[23] в Archiv. Slav. Philogie II чи III кн.) до критичного обробленья зобранихъ матеріалов. Въ остатныхъ

нумерахъ «Вістника Европы» есть друга основна праця Пыпина. Було бы дуже добре, абы ктось зреасумовав тое все в «етногр. стат. Кружку»[24] мавъ одчитъ о том, якъ теперь взяти ся до критичного обробленья нашой народной поезіи. Той одчитъ треба бы потомъ конечно оголосити друкомъ. У нас есть по селах много людей, котрі занимаютъ ся збираньемъ пісней, пословиць и т. д. Належало бы имъ дати всказовку, якъ ихъ науково выкористати, що и якъ заключати изъ тихъ для выказанья культурного и истор. розвою нашого народа, его поетичной творчости, оригинальности, влінія другихъ народов слав. на него и на оборотъ.

Я препоручаю тую річь особенно и усердно «етн. стат. Кружкови».

С правдивимъ почтеньємъ К. Ганкевич

ІЛ, ф. 3, № 1617, арк. 251–254. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна картка, заадресована за адресою: Wielmozny Pan Franko, we Lwowie, w redakcyj Kurjera Lw.

№ 2

[Чернівці. 22.12.1883]

ВП. П. Добр.!

Чи получили Вы мое письмо? Я бою ся, чи не пропало где, що було по руски адресоване. Только о тое мені ходить, бо порозуміти ся взглядомъ Фед. Маємо еще часъ.

С правд. Поважаньємъ

22/12 1883 К. Ганк[евич]

Чи поговорилисьте съ Влад. Фед.?

До цього листа (№ 1) долучено лист К. Трильовського

[Будилів[25] 3.01.1887 р.]

Високоповажний Добродію!

Дуже нас тут засмутила вість, що Ви залишили думку видаваня «Поступу»[26]. Вправді не много тут нас, прихильників вашого діла найшлосьби, але все ж булиб ми старались що змога агітувати. Після нашої гадки не повинніби Ви так скоро абдикувати зо свого

заміру, бо річ ясна, що годі, щоби все перед виходом 1го числа знайшло ся більше передплатників, и що они доперва пізніше по 2-3 числах почалиб знаходитись. А конфіскати проспекту – ховав ще не дуже злий амен. Тому просимо, щоби Ви – сли се можливе повернули назад до своеи первіснои думки, – а сли инакше годі, то можеби видавати спершу числа що ½ місяця и в зменшенім обємі а так и ризико булоби менше. Чули ми всправді, що місто «Поступу» думаєте видавати час від часу більші альманахи, але ж се річ певна, що они не знайдут такого покупу, щоби оплатились як тра, а втрачім и значеня их буде менше: Яскуляк[27] споминав, що Вам треба описів народного житя, але не знаю, що під сим розуміти – чи такі як в Зорі[28] Познаньского[29]? Сими днями писав до мене Др[агомано]в, и дуже ферфлюктує на АК. Брацтво[30], що оно так дуже дорожит ся з передплатою (150 зол) на Кобзаря[31]. Я бо єму писав, що ми єі аж тоді вишлем, коли він загварантує, що на случай страти через конфіскату він єі нам винагородит. Так ураджено бодай. Але він каже, що єму се не в голові, бо знає наперед, що ми не супротивимо ся конфіскаті. Не знаю, що на тоє наші скажут. Тепер ще одна річ. Я чув ще у Львові, що Ви хочете закупити собі на селі яку невеличку посілість, и тому доношу Вам, що у нашім селі єсть до покупу хороший дімок (4 покої и кухня) разом з будинками, садом (2 морги) и огородом (2 морги).

Положенє дуже красне, а властителька вдова по священнику жадає за тоє 3.000 зол; думаю однак, що далаби и за 2.500 з. – Є ще поля щось 14 моргів, але се не конче трактувати. Від двірця 1½ чверти милі, від Снятина 3 кілометри, а Прут під самим селом. Також суть грунта на спродаж в Стецевій але мабуть без хати.

Не занедбуйте сли можете Поступу!

Поздоровляю Вас і Жону вашу щиро.
Щирий прихильник Кирило Трильовский

Будилів.
3/1 87. п. Снятин.

ІЛ, ф. 3, № 1618, арк. 213–214. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Гримайлів[32], 5. 08. 1888р.]

Вп. П. Добр.! Будьте ласкаві прислати мені перше число «Товариша»[33] до Грималова. На днях буду в Okni[34] и п. Фед[оровича]

До свиданє!
С правд. товар.

Др. К. Ганк[евич]

ІА, до. 3, №1602, арк. 745–746. Кореспонденційна картка. Рукопис. Оригінал.

№ 4

[29. 06. 1902]
Srdecny pozdrav ze slavnosti
Fr. Rehora[35]
26/6 1902
Kyrilo Hankevycz
(та ще два підписи).
Лев Ганкевич
Йосиф Ржегорж[36]

ІА, ф. 3, № 1635, арк. 313–314. Кореспонденційна картка із фотографією будинку, в якому народився Фр. Ржегорж, а також меморіальна дошка на ньому. Рукопис. Оригінал.

Листи Григорія Ганкевича до Івана Франка

№ 1

[Снятин, 3.01.1887р.]

Високоповажний Пане Добродію!

Прилучаючись до гадки тов. Трильовського думаю що така часопись як «Поступ» дуже нам потрібна бо вже справді треба

намь вийти раз з дотеперішного застою. На Буковині можна 10-15 пронумерантів числити задля фонетичної правописи «Поступа».

Прийміть заявленє мого глубокого поважаня

Ваш прихильник
Григорій Ганкевич
предсідатель тов. «Союз»[37]

Снятин 3/1 887

ІА, ф.3, №1615, арк. 639–642. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[8.03.1888 р.]

Світла редакція!

Засилаючи Світлой Редакціі одинъ примьрникъ нашого «Альманаха»[38] просимо помістити ласкаво въ Вашой почтенной часописи обширнійшу звістку про него. Надіючись на ласкаву помочъ Світлои Редакції просимо выпечатати такожъ слідуючу оповістку. Подписане товариство завідомляє всіхъ п. т. Предплатителівъ «Альманаха», що Альманахъ розсилаєсь, а хто бы его до конца м. Марта с. р. не получивъ, зволитъ о томъ донести коресподенційною картою, подъ адресою: Товариство рускихъ академиковъ «Союзъ вь Черновцяхъ / Улица Сплени ч. 7). – Ціна примірника съ пересилкою 1 зл. 50 кр.

Отъ товариства рускихъ академиковъ «Союзъ вь Черновцяхъ. Черновці дня 8 лат. Марця 1888

Містопредсідатель:
Григорій Ганкевичъ

Секретарь:
Євгеній Ганкевичъ

ІА, ф. 3, № 1619, арк. 133. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Село над р. Золота Липа на західному Поділлі, Підгаєцького району Тернопільської області.
2. *Трильовський Кирило* (1864–1941) – громадсько-політичний діяч, основоположник і один з керівників Української радикальної пар-

тії, творець січового руху, адвокат у Коломиї і Гвіздці, журналіст, видавець, редагував місячник «Зоря» і двотижневик «Хлопська правда», календарі «Запорожець», «Отаман».

3. Дідич с. Стецеви.
4. Тут – тюрма.
5. «Замість звідси до дому мусиш дістатись до тюрми» (*пол.*).
6. *Бачинський Юліан* (1870–1940) – громадський і політичний діяч, журналіст. Походив зі священицької родини. В історію суспільно-політичної думки ввійшов працею «Ukraina Irredenta», в якій проаналізував галицьку дійсність і формулював висновок про необхідність вибороти соборну й самостійну Україну. 1934 р. заарештований, засланий на Соловки, де й згубився його слід.
7. Село Надвірнянського району Івано-Франківської області.
8. Віче народне відбудеться в неділю 8 листопада в локалю Леделмейєра о 2 год. пополудні.
   На порядку денному:
   1. Справа загального, безпосереднього явного голосування (справа проведення виборів).
   2. Становище Державної ради *(пол.)*.
9. *Діаманд Г.* (1860 – 1931) – діяч польського робітничого руху.
10. *Данилович С.* (1861–1942) – галицький адвокат, один з активних діячів русько-української радикальної партії.
11. *Герасимович І.* – громадський і політичний діяч, один із піонерів українського радикального руху в Галичині, приятель І. Франка і М. Павлика, кооператор, організатор виробничої кооперативи домашнього промислу в Коломиї.
12. *Яросевич Р.* (1862–1934) – лікар, громадський діяч. Закінчив студії філософії у Віденському університеті (1884), гімназійний учитель у Коломиї і Кракові; доктор медицини Краківського університету (1891), лікар у м. Борщеві і Станіславі. Член УСДП, посол до австрійського парламенту з 1897 р.
13. *Охримович В.* (1870–1931) – адвокат, громадсько-політичний діяч, учений, журналіст, член НТШ (з 1899) і голова його Статистичної Комісії, член – кореспондент Петербурзької Академії Наук, професор Українського Таємного Університету у Львові й декан правничого факультету (1920–1925).
14. Датується на поштовому штампелю.
15. Встановити особу не вдалось.
16. На цей лист є відповідь Івана Франка від 6 серпня 1906 р. Про якого перекладача мова, невідомо. Можливо про П. Дятлова, який здійснив переклад «Мойсея» російською мовою і видав у Відні 1917 р.

17. *Федорович Іван* (1811–1870) – галицький дідич, власник маєтку в с. Вікно (Тернопільщина), батько Володислава Федоровича, демократ-народник, посол до австрійського парламенту 1848 р.
18. Побіжно *(фр.)*.
19. Neue Freie Presse («New Free Press») – віденська газета, заснована Адольфом Верзнером (Adolf Werthner) разом з журналістами Максом Фрідлендером (Max Friedlander) і Мішельом Естенном (Michael Estienne) 1 вересня 1864 р. видавалася до 1939 р.
20. Wienen Allg. Zeitung – віденська газета, заснована Теодором Герцлем (австрійський економіст і письменник 1879 р.).
21. *Федорович Володислав* (1847–1917) – син Івана Федоровича (див. прим. 17), власник маєтку в с. Вікно (Тернопільщина), голова «Просвіти». За порадою Корнила Устияновича В.Федорович запросив Івана Франка для розбору родинного архіву та написання біографії батька.
22. Слово не відчитується.
23. *Торонський Олексій* (1838–1899) – галицький педагог і громадський діяч, греко-католицький священик, катехит у гімназіях, автор підручників для навчання літератури і релігії у середніх школах.
24. Гурток заснований за участю Івана Франка восени 1883 року при студентському товаристві «Академічне братство» з метою вивчення побуту українського народу.
25. Тепер село Снятинського району Івано-Франківської області.
26. Науково-популярний тижневик ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Коломиї в 1903–1905 рр.
27. Особа не встановлена.
28. *«Зоря»* – двотижневий часопис, виходив у Львові 1880–1897 рр.
29. *Познанський Борис* (1841–1906) – громадський діяч та етнограф, родом з м. Стародуба на Чернігівщині. Під час навчання в Київському університеті (1859–1861 рр.) належав до гуртка «хлопоманів», згодом був членом Старої Громади. Працював на Київщині у Катеринославі, де був заарештований і засланий до Острогозька на Вороніжчині (1865) з забороною повернутися в Україну. Проводив етнографічні досліди серед українців на Вороніжчині й на Північному Кавказі, співпрацівник «Основи», «Киевской старины», «Зорі» та ін.
30. Студентське товариство москвофільського напряму у Львові у другій половині XIX ст. (з 1870 р.); орган «Друг».
31. Мова про нецензуроване видання «Кобзаря», на яке діставало гроші студентське братство від київської громади.
32. Містечко Тернопільської області.

33. *Літературно-науковий журнал революційно-демократичного напряму. Заснований 1888 р. у Львові групою прогресивних студентів. До редакції входили І. Франко, М. Павлик та ін. Вийшов лише один номер, підготовлений І. Франком.*
34. *Вікно* – село Гусятинського району Тернопільської області.
35. *Ржегорж Францішек* (1857–1899) – чеський етнограф; дослідник українського народного побуту і фольклору в Галичині, де жив у 1877–90 рр, почесний член «Просвіти» (1895).
36. Сердечні поздоровлення з пошанування Фр. Ржегоржа. Климентій Ганкевич, Лев Ганкевич, Иосиф Ржегорж *(чеськ.)*. Йосиф Ржегорж – батько Ф. Ржегоржа.
37. Українське студентське товариство, організоване у Чернівецькому університеті в 1875 році. У 1902 році увійшло до складу студентського товариства «Січ».
38. Буковинський альманах, який видавався внаслідок 10-літнього існування товариства руських академіків, «Союз у Чернівцях».

ЛІТЕРАТУРА

1. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. –Т. 1. – К., 1976.
2. Довідник з історії України (А–Я): посібник для серед. загальноосв. навч. закл. // за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
3. Енциклопедія Українознавства // за ред. В. Кубійовича. – Т. 1. – К.: Молоде життя, 1984.
4. Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопедичного словника // за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2004.
5. *Якимович Б.* Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 691 с.
6. www. ru. wikipedia. org.

ЛИСТИ ЯКОВА ОЛЕКСОВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

ГАЛИНА БАРАН

Вперше публікуються листи громадського діяча з Ясениці-Сільної Якова Олексовського до Івана Франка у різних громадських справах.

Ключові слова: Яків Олексовський, Іван Франко, листи.

Ясениця-Сільна – сусіднє село з Нагуєвичами, в житті Івана Франка мало не менше значення, ніж його рідне. Розташоване на південний захід від Нагуєвич, воно своїм горішнім кінцем підходить до самого гірського пасма Діл, а долішнім впирається у ліс Радичів.

Тут, у Ясениці-Сільній, жила Марія Кульчицька, що стала матір'ю великого українського письменника Івана Франка, його бабуня Ядвіга і вуйко Павло. Сюди ж 1862 р. приніс на коркошах Яків-коваль свого сина Івана і віддав на навчання до Ясеницької школи. Двокласну школу в Ясениці-Сільній Іван Франко закінчив з відзнакою [1].

Навчаючись у гімназії, університеті, він не забував своїх друзів з Ясениці і приїжджав до них, присилав їм книжки і журнали, а також власні твори. За свідченням Михайла Кобилецького, Івана Франко «як був студентом філософії, бував часто в Ясениці, під дахом свого вуйка, але його більше інтересували тамошні селяни, як Іван Яцуляк, Степан Сеньків, Яць Олексовський та інші, котрим приносив книжки, давав лекції-звіти, словом, зробив з темних неосвічених селян щирих українців і свідомих патріотів, навіть радикалів» [2].

Син Яця Олексовського Микола писав у своїх спогадах, що Іван Франко в 1897 р. був у Ясениці-Сільній у його батька, подарував йому поему «Лис Микита», вів розмову зі старим Олексовським про організацію читальні: «Треба вам, Якове, братися за роботу. Ось маєте статут читальні «Просвіта».

Ви повинні підписати 12 чоловік. Анкети відішлете в Дрогобицьке староство, де повинні утвердити і дозволити скликати загальні збори членів читальні» [3].

Яць Олексовський брав активну участь у громадському та політичному житті Дрогобиччини як головний промовець на вічах, зборах, маніфестаціях. Знаючи добре життя і психіку селянина, умів зачепити ті його струни серця, які найбільше боліли. Простий селянин, а був добре обізнаний з актуальними подіями у краї, багато читав книжок, газет, журналів. Іван Франко мав на нього величезний вплив. Омелян Степовий згадував: «Ще в молодому віці при кожній нагоді відвідував великого Каменяра Галицької Землі Івана Франка, а вплив безсмертного велетня духа позначився на ньому сильно» [4].

Павло Лопата писав про те, як наприкінці травня 1912 р. Іван Франко разом з Яцем Олексовським був на виставі «Украдене щастя», яку підготували вчителі Дрогобиччини з ініціативи і великого старання вчителя школи с. Ясениця-Сільна Григорія Коссака. Після вистави І. Франко на возі Яця Олексовського від'їхав до Нагуєвич.

Франкова діяльність у Ясениці-Сільній спричинилася до відкриття у селі в 1901 р. читальні «Просвіти». На відкриття запросили Івана Франка зі Львова, радника Марітчака з Ясла, Михайла Кобилецького з Городка, Володимира Дидинського з Дрогобича. Іван Франко подарував читальні кількадесят своїх книжок (на суму 500 корон), Марітчак і Кобилецький офірували гроші. Їх трьох зачислили почесними членами читальні.

Бібліотека читальні «Просвіта» в Ясениці-Сільній була першою на Дрогобиччині. Бібліотекарем був Марітчак. Згодом Іван Франко переслав до бібліотеки і свою повість «Перехресні стежки».

Мешканці села Ясениця-Сільна Яків Олексовський, Дмитро Волянський їздили до Івана Франка у Львів, у редакцію газети «Громадський голос», привозили книги, газети, допомагали хворому Франкові та його родині.

Коли ж І. Франко помер, то ця звістка дуже схвилювала ясеничан. 30 травня 1916 р. управа читальні «Просвіта» надіслала телеграму до Наукового товариства ім. Тараса Шевченка з висловленням співчуття з приводу смерті Івана Франка. У телеграмі писалося: «Читальня «Просвіти» Ясениці-Сільної, де Франко побирав першу науку, пересилає вирази глибокого співчуття і жалю. Щойно будучі покоління оцінять утрату Франка і викажут жаль. Д-р Бірчак, Дрогобич, 30 травня, 6 год. 20 хв.» [5].

На жаль, роки життя Якова Олексовського віднайти не вдалось, не виявлені і листи до нього Івана Франка. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України у фонді Івана Франка зберігається три листи Яця Олексовського до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Ясениця[1] дня 10/2 896.

Високоповажний Пане!

Як знаєте про наші заходи коло того віча. І. Коб.[2] запевняв нас що буде в имени нашім просити Вас щобисьте були ласкаві на віче прибути.

Ми знов не знаючи, чи Вп. Прибудуть, відзиваємось до Вас перед всім яко до свого краяна и пріятеля народу, и не відкажіт нам тоі просьби.

Прибудьте між нас, позаяк присутність Ваша між нами має для нас велику вагу.

Тим більше що нема достаточного числа референтів щоб всі точки обговорити.

Прихиліть жеся Пане Добродію до нашої прозьби и прибудьте до Дрогобича в пятницю по полудни щоби сю справу приготовити бо ми немаємо ским ся пораради~~ра~~дити.

В сій хвили получилисьмо телєграму з Перемишля від Вітика[3], жиби не можно було відложити на пізнійше, ми відповіли борзо телєграфічно що не мож, бо відозви порозсилані по цілім повіті. отже в тім и лихо, відозви цофнути годі. Поданя до староства

внесене також. щож тепер випадає робити? нич иншого як тілько докінчувати так як було попередно умовлене.

Саля гімнастична уже приобіцяна. Лиш не знати що Староство скаже.

Якби але Віче Староство заборонили, то будемо старатись скликати довірочну нараду за запросинами.

Остаючи внадії що В. п. Пан не відкажуть нам свої прозьби а прибудуть и запросять ще кількох Панів з собою

Остаємо з глубоким поважанєм.

Яць Олексовскій
и товариші з Ясениці Сільної

ІЛ, ф. 3, № 1610, арк. 197–199. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[початок січня 1900 р.]

Високо-Поважний Пане Добродію!

В неділю перед новим роком отвираємо читальню «Просьвіти»

На так велике сьвято для нас Ясеничан осьміляємось просити Вас В. пов. Пане Добродію щобисьте своєю присутностію збільшили сю нашу урочисьтість. Думаємо, що нам сеї єще прислуги не відмовите, бо в противнім разї се отворенє читальнї без Вас подібнеб було до відданиці без рідного Батька та неньки

Можеби В. пов Пан. Др. були ласкаві попросити В. пов. Пана Професора Грушевского[4], щоби був ласкав приїхати. Бо нам може не випадає до незнакомого чоловіка писати.

В неділю т. є. 13/1 1900 о годинї 10. в з рана чекає фіра на двірци в Дрогобичи

Зістаємо з Глубоким Поважанєм
Яць Олексовський
Василь Стороньський
Иван Яцуляк

ІЛ, ф. 3, № 1614, арк. 147–149. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Ясениця Сільна, 6/1 1900]

Високо поважний Пане Добродїю!

Доносимо що отворенє читальнї наступить 13. січня т. є. в неділю. перед новим роком а не в понеділок як було в першім листі хибно подано.

Просимо щераз умильно щобисьте були ласкаві Пане Добродїю надати сему святу своєю присутностію величавійшого виду.

Зістаємо з Глубоким Поважанєм

Яць Олексовський

Василь Стороньський

Иван Яцуляк

Ясеница сільна 6/1 1900

ІА, ф. 3, № 1611, арк. 215–216. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Ясениця-Сільна – село Дрогобицького району Львівської області. Розсташоване між селом Нагуєвичі та містом Бориславом, тісно прилягаючи до останнього.
2. *Кобилецький Іван* (1875–1944) – активний громадсько-культурний діяч на Бойківщині, адвокат на Дрогобиччині.
3. *Вітик Семен* (1876–1937) – громадсько-культурний діяч у Галичині, у 20-х роках жив на Радянській Україні.
4. *Грушевський Михайло* (1866–1934) – український історик, літературознавець, соціолог, письменник, політичний, громадський і державний діяч.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гром Г.* Франкові Нагуєвичі. – Дрогобич: Відродження, 2004.– 280 с., 24 арк. іл.
2. *Кобилецький М.* Спомини про Івана Франка. – у кн.: Спогади про Івана Франка : збірник / упор. О. І. Дей.– К.: Дніпро, 1981. – 413 с.
3. Зустріч з Франком // Радянське слово.– 27 серпня 1966 р.
4. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Голова Редакційної колегії Лука Луців. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. Т. 1. – Ню Йорк-Париж-Сидней-Торонто, 1973.
5. ЦДІА у Львові, ф. 309, спр. 345, арк. 12.

ЛИСТИ МИКОЛИ ПІЧУГИ ДО ІВАНА ФРАНКА

ВІРА ГІРАК

Вперше публікуються листи Миколи Пічуги з села Добромірки на Збаражчині до Івана Франка з проханням посприяти в публікації його творів.

Ключові слова: Іван Франко, Микола Пічуґа, листи.

Микола Пічуга розповів про себе у двох наведених нижче листах до Івана Франка.

Листи містять інформацію про те, що Микола Пічуґа звернувся до Івана Франка з проханням посприяти йому у виданні його творів.

У своїх статтях та епістолярії Іван Франко ім'я Миколи Пічуги не згадував. [1]. Листи Івана Франка до Миколи Пічуги невідомі. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються два листи Миколи Пічуги до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

[Львів 3/7 1899 р.]

Високоповажний Пане Др – Батьку!

Перепрошаю, що напераюси до Вас з незнаня якось ту так, нині з листом – Скажіть: шо я був пяний, коли зважився з такою думкою, з нервовим поступом...

В мені, щось будилось, дригало, мов під вухо шептало: «Йди до Вп. П. Др. Франка, а там знайдеш цілу пораду. – І я так зробив не раз крок і вертався а таки бажав той стрічі, тішивим сам себе, що коли б довелось поговорити з так славним чоловіком, то мав бим великий защит, урочистий день, мов з Цісарем був на розмові при іго пристолі!

Сталось так, йно я не міг говорити до Вп. П. Др., понеже то було (мені здається) для Вас дивним з явищем... Мені губа немоглась ростворити, гейби плачь заваджав...

Ви питалистеся: «Хто я є такий?» Я є родом з Добромірки[1] пов. збаражского. Родився 18 грудня 1878 р. Отець мій був зарібником, на імя Антоній, мав заледви півтораморга поля і малу хатину. Відмер мене малолітком в 4-м році; лишив мене і одну дівчину Теодозію. Мама моя Марія була рік вдовою і мусіла вийти в друге замуж, за молодого парубка. До школи не посилали мене, хоть я гвавт кричав, бючи головою о стіну, понеже не достача була, ще до того відчим недбав отоє, а як я сказав в «Парубку Трохимі»[2]

Навчився читати від відчима, що показав мені пару букв. Вчився дуже добре йно бракувало книжок шкільних той замість з III відділу, мавим «Дністрову Русалку»[3], котру мені допали від попових сосідів. І таким способом вчився ся, пасучи товар на полю. Між другими дітьми я був непроворний, як Ваш «Малий Мирон»[4]... Підріс я більший тогди ходив по зарібках на фільварок сосіднього села Лубинок[5]. Відтак загадав я до ремісників. Носився ся з всіма гадками, та дорогами поміж ремісниками, але нігде не довелось остатись за про відчима, котрий йно дбав, щоб на него робити. Я далі робив тяжкі праці, а вечерами й неділями ніколи не покидавим ся книжки, яких в мене було брак. На сімнайцятім році пішов на мене великий вплив, коли люди в селі довідались отім, що я не ходив до школи, а перевершив тих, котрі ходили по 10 років до школи й мав пречудний характер до писаня, вжем вмів написати подані до суду і т. и. А тепер половини того не вдам, з причини тяжкости гвера. Виділи то старші мужики і радили щоб й вдав ся до «Бурси» до Тернополя. Я пішов до попа просити о тоє, але він скрутив в инший бік на свою користь: зоставив мене в себе на оден рік за пастуха до худоби, говорячи що й вже застарий до такой школи. Так я пас у него худобу і дальше читав книжки, котрі давала мені молода імость; друга була імость вдова, то та лукава була недала інакше книжки йно за гроші, бо мала їх кілька шаф заповнених після пок. о. К. Недавали инчих книжок як побожних. Отець Левицький, давав мені лише про господарство, то садівництво. Тогди мені відіпало ремісло йно тримавим ся відчимовой заповіди «Де здибиш кавальчик паперу з яким письмом, так бери і вичитуй з него що...» Єгомость так само радив як відчим, що і но при войску будеш мав злаканий

кусок хліба, тай будеш дальше служив, зістанувши фільфебром. Я послухав тої ради і далі читав з запалом книжки, що втім році вписавимся в члени «Просвіти». Тогди ще гірше дивувались старі, а молоді глуздувались з мене.

Нераз закликав ігомость до покою (вечерами) до малого Славка сироти, котрому мати Катерина, понакладає книжок, між ними були старші річники з «Ластівки»[6], то «Русалки Дністрової», в Ластівці читав я Ваші «Цигани»[7] й то «Малого Мирона» і т. д. Славко розповідав мені про Запорожську Січь, то їх Гетьманів і про цілу Історию Руси при тім обецний я, поправляв, де вчім малому. Спімнув він мені про Т. Шевченка, за котрого я ще тогди не знав, розповідав про теперішне писменство та про писателів сучастних, де цінив й таки Вас найславнішим, писателем і поетом. Коли я робив дальше свою службу то саме повтарилося в мені в думці Франко то Шевченко. Шевченко... а ту вжем забув що він єст властиво. Він спитався мене потім виголошеньо імен: «Хто є Шевченко?» то я єму відповів: «От якийсь вандрівний!» Він засміявся з мене а я паленів зі стиду, щом такий невченний мов довбур: а тож то така мала дитина, а що вона розуміє!? Від тогди чувим ся щасливим, пізнавим троха світа, і тішивим ся що и так обдарований тою прихильностею до книжок.

Був я там через 2 роки на другий рік вже був фірманом, хоть мені не пасувала тота фірманка, гей би до того не родився і так вся робота. Думки переймали і щось прочувалося що коло того не буду робив йно тим, що Бог обдарував... йно не зараз!

Мене о дуже любив за мою чемність та послушність, підступав платню, а коли вже хтівим покидати, то не хтів пустити. Я наперся до маляра де вже цілу зиму переписува[в]ся з ним. Пішов я до маляра п А. Царевича в Кобиловолоках[8] пов. Теребовля, де він робив при церкві в славні Зарванщі. Там пробувим 2-ві неділі, понеже незгодавим ся на їго варунки, зрештов, він говорив, що я вже цілком застарий (бо таки за рік пішов до війска). То діялось в весні 1898 р. Там я приглянувся п. Др. В. Щуратови[9], котрий тогди перебував в Царевича, компануючи з ним, що він писав вірші вузоньких паперцях, що вмені тогди збурилось в нервах ціле чутя до таких думок.

Йшов й назад від маляра і видавимся згадками: щоб де піти до Суду за писарину якого, або до войска пристати. Пішов я там і відмовили: що я ще заслабий до войск. муштри. Неміг я нігде найти

подорозі такой служби, за якою я шукав, навіть вже пускавимся до Львова, але завернувимся був. Де пішовим але там вимагали свідоцтв до такой служби, то таки нне були певні на мені, що я говорив таким тремтячим голосом. – Приходило, що таки до села мусівим повертати, хоть бувим крайно з не охтений, понеже так від давна бажавим видаватися з якого села в дальший світ... Нарешті вже хтівим до шевця або коваля, ще й те відповіли – «Застарий».

Йшов я битим шляхом домів, встидаючись під вести вочий, коли хто встрітив мене зі своих селянів. І тогди наплила перша думка /вірш/, котрий я не писав. І я застановив ся тоді над тим, погадавим і питавим ся сам себе: може йно тим обдарив мене Бог.

В жнива, коли я жав тогди знов підбігла фантазія, мов хмарка на дощ. Тогди зложивим перший вірш «Лучша доля за морем»[10], котрий зараз вислав до Львова в «Просвіту», де його до нині не друкували. Восени почав я писати вірші без відривки вечерами, котрих за зиму мавим з 60, що їх зараз вислявим до «Просвіти», думаючи, що будуть зараз видруковані, де на них наложивим гасло «Відлюдник». Тогди відписали мені з «Просвіти», щоб перестали писати, а взятись більше до читання книжок, сказали, що пізнали талант, й но брак шкіл висших нажаль.

Восени 1899 р. пішовім до війська бом був асентуюваний де усі *[не розбірливо]* дослуживимся ранга підофіціра, котра до нині не змінився. Тут при войску не мав єм що так читати тай служба не дозволила *[не розбірливо]* котрі мені багато шкодили *[декеілька реченьь понищені]*. «В поті чола»[11] то «Зів'яле листя»[12], над котрим я застановлюся не раз найбільш «Тебе видаючи любити мушу, тебе кохаючи загублю душу»[13] – всі *[не розбірливо]*. Чи таким тоже з безчастий літр з давніших /більшого формату/ календарів з «Просвіти». Ваше збудило в мені сильне враженя і ті збірки.

При войську я не спокійний від початку понеже, коли я ставив ся до бранки, то вийт записав мене, що я пишу щось до друкарів, ті вчипили ся того слова і записали мене *[не розбірливо]*, чим мене тут докучали, що я ніколи не заглядав до того через два р. аж на З[м] от написавем тих три статей а багато позасинавим.

Ви мене спитали, коли я був «Що я хочу властиво від Вас?» Я з тим тримтячим чутям прийшов несвоими ногами, як вже сказавим повизше щої Ви Тату! порадили мене в такі важкі справі як я маю поступати з тим? Чи образувати ся дальше? Чи дати спокій бувши таким неуком.

Хтівим Вам сказати на якій я дорозі стою тепер, а ту тиждень за другим втікач, вже йно 2 місяці до урльопу, а я не маю жодной посади запевненой. Через то задумавєм ся що далі хочу ставати до жандармериї або до школи, де вимагают IV кл. норм а їх Богма! А протекція, що каже? Тяжко вткнутись. До жандармів немаю як йти, понеже заслаби им на здоровлю, то не приймуть. Друге мене з мягким серцем… не до жандармериї! Та як я буду заковував свого брата на виборах, чи то де. *[нерозбірдиве речення,* тай по всім щей тюрми тре навістити. Неможна належати до жодних товариств, ні кориспонденций з ними мати. А щобим в жертв не писати, то не мені. Правда що мавбим з чого хапати тло, але боюсь. – Скажім так сами. При войску лишатись теми давний ради пан ату я за Вас, то востатна ганьба то вже знак. Тре бути кальвіно там, щоб догодити тим Швабам Офіцерам, а коли полегко з людьми, то копнув ногою тай пішов! *[кінець листа понищений і нерозбірливо].*

Вибачте!

Львів 3/7 1899 Гриць Будник (псевдонім)

P.S.] Прошу не вважати за накидающу біографію, й но за ту відповідь, то мавим догди коротко відповісти. Хто я є такий.

Николай Пічуґа

ІЛ, Ф. 3, № 1638, арк. 443–444. Рукопис. Оригінал

№ 2

Вп. П. Др.!

Перепрошою, що ще раз змушую до звертаня уваги на от сю картку! –

Ітак ставим мов слуп, не знаючи, що з собою діяти. Й так думаю: щоби незаникати свого интересу, та щоб користати з бібліотек, то думаю (і маю всю надію, що так буде) лишитись ту у *Львові*, так коби при друкарні, де б зайнявся зецерством. – Га? Мав бим поглиди як має' ся писати і т. д. або десь при Товаристві як «Просвіта», деби тоже здибалось для мене яке зайнятіє, при котрім вправлявбим ся. Та коби зайнялися тим П. Т. Русини, щоб помістити мене до бідного блукаючого Будника, між товариствами, то бим не волочився десь по Мазурах; може б прийшлось вилізти з той сліпоти. Та на щоб мені вида свій улюблений край, а йти до Восні фінансувати? Тай забувати своє слово!?

Я знаю, що Вп. П. Др. мають свого богато зайнятій і т. пр. але колись при нагоді з більше зібраними Вп П. Т. Ф. можуть спімнути про мою блуканину, щоб зайнялись тим, «малим братом»...

Вибачте прошу Вас!

Не дивуйтесь, що видаю сам себе мов на сьміх, але думаю: що то буде вислухано і що в тім буде звернена ува П. Т. Ф. а Вп. П. Др. Франко небудуть жалували хвильки часу відписати мені пару слів. Я ходити нехочу комусь так докучати. Не знаю нікого з наших Вп. П. Ф., лише Вас Тату!

Вибачте! – Прошу!...

Остаю Вашим униженним.

Николай Пічуґа

ІЛ, ф. 3, № 1638, арк. 445–446. Рукопис Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Добромірка – село в Збаразькому районі Тернопільської області, розташоване на річці Вовчак.
2. «Парубок Трохим» – один із творів адресата, який він прислав до Івана Франка. Твір не був опублікований, доля його не відома. В архіві Івана Франка твір відсутній.
3. «Дністрова Русалка» – перший західноукраїнський альманах, виданий 1837 р. «Руською Трійцею».
4. «Малий Мирон» – оповідання Івана Франка.
5. Лубинки – село Збаразького району Тернопільської області.
6. «Ластівка» – український альманах, виданий у 1841р. в Петербурзі.
7. «Цигани» – оповідання Івана Франка.
8. Кобиловолоки – село Теребовлянського району Тернопільської області.
9. *Щурат Василь* (1871–1948) український літературознавець, поет, друг Івана Франка.
10. «Лучша доля за морем» – один із творів адресата, який він прислав до Івана Франка. Твір не був опублікований, доля його не відома. В архіві Івана Франка твір відсутній.
11. «В поті чола» – збірка Івана Франка, видана у 1890 році.
12. «Зів'яле листя» – збірка Івана Франка, видана у 1896 році.
13. «*Тебе видаючи любити мушу, тебе кохаючи загублю душу*» – уривок із збірки «Зів'яле листя» Івана Франка.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – Довідковий том. – К., 1986.
2. Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956.
3. Спогади про Івана Франка: збірник / упор. О. Дей. – К.: Дніпро, 1981.
4. Спогади про Івана Франка / упор., вступ. ст. і прим. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 1997.
5. Українська Літературна Енциклопедія: у 5-ти т. / ред. – кол. І. Дзеверін та ін. – Т. 2.– К., 1990.

ЛИСТИ АНДРІЯ РИБАЧИКА ДО ІВАНА ФРАНКА

ІРИНА БОБЕРСЬКА

Вперше публікуються листи Андрія Рибачика до Івана Франка, які свідчать про захоплення Івана Франка риболовлею та участю його у третій студентській мандрівці 1885 року.

Ключові слова: Іван Франко, Андрій Рибачик, листи.

Біографічних відомостей про Андрія Рибачика практично немає. Відомо лише те, що він – власник закладу з виготовлення рибацьких сіток, а також, що Іван Франко замовляв у нього для себе різні види таких сіток для ловлі риб [1].

Листи до Івана Франка стали важливим підтвердженням того, що Іван Франко брав участь у третій студентській мандрівці Поділлям 1885 року, оскільки прямих документальних доказів цієї участі досі не було. У третій студентській мандрівці 1885 року Іван Франко відвідав Микулинці, де його вороже зустріли жандарми і не дозволили прочитати доповідь на вокально-декламаційному вечірку. Іван Франко разом з учасниками мандрівки з Микулинець подався у поблизьке село Конопківку, де був «заклад купельний» і де мандрівники змогли переночувати та були гостинно прийняті. Тоді і по-

знайомився з родиною Рибачиків [1], голова сімейства якого Андрій Рибачик займався виготовленням рибацьких сіток. Після повернення до Львова Іван Франко як пристрасний риболов вирішив замовити у нього різні види сіток для ловлі риби. Андрій Рибачик надсилав Іванові Франку ці сітки, а той надсилав йому гроші за сітки і оплачував посилки.

Листів Івана Франка до Андрія Рибачика не виявлено. У фонді Івана Франка відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається п'ять листів Андрія Рибачика до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Микулинці[1] $10/_{1}$. 887.

Шановный Пане!

Сіть, вятіръ и сакъ посылаю съ тымъ приміченємь, що той фабрикантъ, котрый се доставывъ освідчив, що єслибы щось такь не було по Вашой мысли, то прошу звернути только почту оплатити.

Три зр. фабрыкантови доручивємь, а належить ся єще 4. зр. котри прошу надослати. –

За опаковане и фрахбрухт належить си мені 28 кр. –

Съ правдивимъ поважанямъ Вашь Рибачикъ.

ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 031. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[Микулинці $^{11}/_{12}$ 87 р.]

Шановный Пане!

Дуже перепрашаю, що доперва ныні могу донести о тыхъ сітяхъ. Ціна тыхъ есть; 1. Сіть на 3 метри довга кошт. 2 зр.

2. Саки ведля угаданои міры – 3

3. Два вятіры то 2 зр. – 4

Разомъ отже 9. зр. на котри прошу прислати 3-4. зр. задатку, того заразъ и зробить ся. –

Купець що тымъ гандлює усе бувъ тако зайнєтый що ледви до тыждня могъ подати ту ціну.

Съ поважанямъ Микулинці$^{11}/_{12}$87 Рибачикъ

ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 387–388. Рукопис. Оригінал. Карта кореспонденційна з адресою: «До Высокоповажаного Пана Івана Франка у Львові, Улиця Зибликевича ч. 10.».

№ 3

[Микулинці д. $^1/_2$ 88р.]

Высокоповажаный Пане!

Власне нині бувъ той фабрикантъ о сіти и заявивъ, що сіты на 2. м довга и 1 метръ широка зь вузшими очками може зараз бути, только вятіръ инакши неподомеся си робити, а до того додасть зазаті крила по бокахъ на $^1/_2$ м. довгіи трошки зъ меншими очками, не числится за нихъ. Мені у Васъ прийде 60 кр. за посилку. Прошу одвічать.

Съ високимъ поважанємъ цінуючий слуга
Рибачикъ

ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 463–464. Рукопис. Оригінал. Карта кореспонденційна з адресою: «До Высокоповажаного Пана Ивана Франка у Львові, Улиця Зибликовича ч. 10.»

№ 4

Микулинці $^3/_3$ 888

Шановный Пане!

Перепрашаю, що такъ довго давимъ чекати на увідомленя, а то съ тои причини, що фабриканта небуло дома, а по приізиді німъ бувъ ласкавъ до мене пофатибоватися и по выслуханю освідчити, що то для него не интересъ. Отоді закликавимъ кобіту, котра обіцяла до тиждни зробити зъ добре крученихъ нитокъ, малими очка выробити сіть на 11/2 м. □ и 2 кавалки на 1/2 м. □ за 1 зр. 60 кр. Она має у себе 60 сягівъ сітки такои звиклои, яку ту виробляють по 80 кр. сягъ. може тамъ кто потребує то ліпше у неи, якъ у фабрикан-

та, котрй тутейших міщанъ дуже вызискують и тимъ збагачують ся, бо въ біді дають нинъ только по 50 кр. Ту кобіты всі займиются выроб. сітей.

Слуга Рибачик

ІЛ, ф. 3, №1602, арк. 515–516. Рукопис. Оригінал. Карта кореспонденційна з адресою: «До Вшановного Пана Ивана Франка у Львові, Улиця Зибликовича ч. 10.».

№ 5

Микулинці д. $^{10}/_{3}$ *л* /1888

Высокоповажный Пане!

Здаєсь, що залучаніи ту сітки будуть цілком до вподоби. Отожъ прийде за ныхъ 1. зр 50 кр. и до того порто зъ листомъ фрактовимъ за теперъ и за давнійше .

Як показалося о много ліпше казати кобіті зробити, бо зробила добре и порада о. Жидовске то все якь занапасть. –

Мы ту радилися урядити неможимо, якбы сей бідный народъ визволити одъ тих пявокъ коли у кого охота до завязаня такого Товариства, то зновь грошей немає, а хто зновь має гроші то до Товариства не хоче приступити і бідній мусить позостати бідними, а Жидова зиски тягне, така то уже доля.

За рештою гдекотріи за становилися надъ тимъ гдебы потомъ можна збувати тй выробы, а що потом булобы зь ными, бы ся не розпродувано. –

Се якъ малий причинокъ до выробовъ якъ сітокъ.

Прилучаючи поклон

зостаю и поважаю Рибачик

ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 537–538. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Микулинці – теперішнє селище міського типу в Теребовлянському районі Тернопільської області на річці Серет, центр Микулинецької селищної ради. Найближча залізнична станція Микулинці-Струсів знаходиться за 4 км від поселення у селищі міського типу Дружба. Містечко вважається найдавнішим на Тернопільщині та одним із найдавніших у Західній Україні.

«Микулинці – писала газета «Діло», звітуючись про студентську мандрівку, – хоч і як мале місто, мають кілька товариств, котрі досить добре розвиваються. І так: 1) товариство рибацьке (40 членів, 2 зр. вступ); 2) товариство пчільничо-огородниче (60 членів, вкладка 2 зр. для селян 50 кр.); 3) товариство охорони звірят (50 членів); 4) кружок педагогічний; 5) «Шкільна поміч» (45 членів, вкладка 50 кр.) Міщани микулинецькі не належать зовсім до заможних людей; тут головний недостаток грунтів дається взнаки. Міщане не мають більше як 3-4 морги поля. Вони по більшій части занимаються шевством та кушнірством, а жінки роблять рибацькі сіти. І селянський народ тут не багатий. Правда, поле вельми урожайне, але біда в тім, що єго у хліборобів мало. Найбільший богач в сих околицях має 24 морги. За то і робітник платиться вельми низько. Від одної копи припадає женцеви найбільше 5 снопів; коли ж жнець більше не положить, як дві копи, то денно заробляє найбільше 10 снопів; косар дістає 40–50 кр. Околиці микуленецькі гарні, горбисті, а при тім щасливі, що тут нема ніколи повені, а дуже рідко і град навіщає. Для того то люде, хоч і як не богаті, не зазнають крайної бідноти і нужди. Люди тут більше інтелігентні, як в деяких других сторонах. І не дивно, що тут якраз вручено вандрівникам прекрасний стих *«Привіт руським соколам»*, написаний селянином Павлом Думкою з Купиченець».

ЛІТЕРАТУРА

1. «Діло» № 85 від 1/ 13 серпня 1885 р.

ЛИСТИ МИХАЙЛА ТВОРОВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

ГАЛИНА ВАСЬКО

Вперше публікуються листи М. Творовського з міста Станіслава про судові безчинства, які творяться в місті та знущання над в'язнями, яких безпідставно кинуто в тюрму за участь у вічах.

Ключові слова: Іван Франко, Михайло Творовський, листи.

29 листопада 1893 року у Стрию було скликано товариством «Підгірська Рада» окружне віче, на якому з промовою виступив Іван Франко. Відомо, що на ньому М. Творовський був представником від радикальної партії , після чого був затриманий поліцією і кинутий у тюрму.Звідти він писав листи Іванові Франку як лідеру радикальної партії, просячи його допомоги у виході на волю, оскільки знущання над ним може тривати довго.

Жодних біогроафічних даних про М. Творовського віднайти не вдалось, невідомі й листи Івана Франка до нього. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося три листи Михайла Творовського до Івана Франка, які торкаються низки важливих питань діяльності радикальної партії та які публікуються зі збереженням усіх особливостей тексту.

№ 1

[28.12.1891]

Високоповажаний Добродію!

Підписані мають честь запросити Вас до участи в приватних зборах робітників і селян, котрі відбудуться в Станіславові дня 3 лат. січня р. 1892

Станіславів 28 грудня роком 1891
З поважанєм
М. Творовський

ІЛ, ф. 3, № 1634, арк. 433. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[12.11.1983]

Вп. Добродію! Як відомо Вам, щом дн. 6е лат. октября я разом зі шістьома робітниками зіставєм через увязнений через тут. ЦК. староство і сиджу вже шіст неділь і кінця з тим нема. Мене як і тих шістьох увязнених робітників оскаржує ц.к. Прокуратор

ото 1) мовбито я мавєм до тайного товариства належати (kongres socialistyczny, Konferencje Krajowe, mężowie zaufania[1] і т.д. 2) мовби то я з увязниними робітниками допустився здради стану, на довірочних зборах, які мали ся дня 20. лат. октября с.р., в товаристві відбути. Як о тім добре знаєте, що я яко радикал не годжуся в много пунктах з галицкими соціалістами яко шовіністичними під взглядом національним як і становим, і з тої причини не нічим бути так на контролі соціялістичним як і на конференціях крайових. На довірочних зборах котрі малися дня 20 л[атинського] октября в тов. «Siła» відбути не мігим бути, бо тогди руске свято, а я тілько вільний бувєм від праці в сьвята латинські. Зрештою то все, що ту я Вам пишу посвідчили всі свідки яких тілько судія слідчий совітник Комарніцкий переслухав. Слідство скінчило ся вже тому чотир неділі а мимо того сидимо в криміналі а судія слідчий не віддає наших актів до ЦК Прокураторії. Кажить кождому з нас (бо ми майже щодня зголошуємо ся до него), що в тих днях віддаст ті акта до Прокураторії, тілько чикає єще на якісь письма і відозву зі Львова. Ходят вісти по широкім «світі» що зі Станіславского Суду послано ті акта до намісництва, щоби воно могло ті акта добре переглянути. Судія Каратніцкий мав кілька рази Намістництво турбувати аби звернуло акта, але то якось ся не квапить. (Певно хочить в такий спосіб нас в вязнях затримати). Судія слідчий кілька день як мені сказав, так само і Grafови казав) «Ja wiem o tem dobrze ześ pan nie winny; pewno pan po otrzymanin aktu oskarzenia posiedze pan paru dni i wyjdzie nim ze Lwowa przyjdze odpowiedż»[2]. І здається, що він не винен, але зрештою чорт го знає що в кім кіпить. Стан.[іславський] староста Chadżyński і комісар Kruszyński майже щодня годинами у судії слідчого пересиджують і щось з ним вічно конферують і не робят кінця тій нашій справі. Біда і кінця єї нема: я вже місце дем працував стративєм, буду мусів цілу зиму по Станіславові спацирувати а мож і того стан.[іславське] староство не позволить вишупасує яко волоцюгу до Снятина[3]. Маю довг банковий і довгу того не можу заплатити (і то вже другої рати) а банк ручителів моїх чипає і за хату дем мешкав не можу заплатити бо сиджу. А вдодатку до того єще голова мене вічно від тих кримінальських страхів болить. Читати не можна нічого, бо жадної книжки ані газети до нас не допускають. Прийдесь бідному чоловікови зварювати або житє відобрати. Так само має ся річ і з другими робітниками увязненими. Один з них лежить вже поверх

сім день хорий, а до того єще двох з них жонатих і в такий то спосіб заживаємо ми австрійскі горожане ЦК австрійскій справедливости. Я би м просив Вас щобисте були ласкаві порадившися адвоката нпр. Greka і написати дещо в нашій справі в «Kurjerzi Lwowskim» і чи не булиби Ви ласкаві яко голова «Народної Волі»[4] удатися до президента суду Краєвого Сімоновича і приставити єму цілу ту нашу справу і втакий спосіб приспішити.

Здорові бувайте
«Казня» ч. 20. М. Творовский
Дня 12/XI [1893]
adres
Dzwonkowski
Stanislawow
ul. Sapiezynska
w domu Baranewicz

[P.S.] Ходили також люди до президента Палавського і той навіть з ними не хотів говорити

ІЛ, ф. 3, № 1609, арк. 197–202. Рукопис. Оригінал

№ 3

[16.4.1893]

Dla p. Iana Franka

Ябим просив Вас Добродію помістити сесю нотатку в «Kurjerze Lwowskim».

Jak wiadomo Szanownym Czytelnikam że dnia 6 pazdernika b. r. uwieznione w Stanisławowie siedmiu robotników pod zażutem a) dopuszczenia się zrady stanu; b) należenia do tajemnego stowarzyszenia; c) podbużenie biednych przeciw bogaczów, o ile te zażuty sa uzasadnicze, czego niedale pokaże sledstwo jake w tei sprawie prowadzi c. k. radca p. Komarnicki i skonczył jeho do dwoch tygodni.Galicyjskie unżednictwo chcące poznać te sprawe, prosiło Stanislawowski c. k. Sąd obwodowy vydzielenie na jakiś czas actów zeznania tak oskarzających, jak i swiadków *[нерозбірливо]* a c. k. Namieśnictwo *[знищений, нерозбірливий текст]*. Stanisławowski c. k. sąd obwodowy prosil kilka razy c. k. Namieśnictwo o zwrot powyzszych actów , ale nadarmo. Sędzia sledczy nie może dlatego tych actów dac do c. k. Prokuratoriji

a biedni robotnicy muszą przez ten czas w więzieniu siedzić i zamiłowania niebieskiego się spodziewać. Ciekawa c. k. Namiestnyjacka sprawiedność.[5]

З поважаням
[нерозбірливо]
16/4 1893

ІЛ. ф. 3, № 1610, арк. 35–36. Рукопис. Оригінал. Тексти писано олівцем. Чисельні пошкодження

ПРИМІТКИ

1. Конгрес соціалістичний, конференція крайова, мужі довір'я *(пол.)*.
2. «Я знаю про те добре, що пан не винний; напевно пан по отриманню акту оскарження посидить ще пару днів і вийде, ніж зі Львова прийде відповідь» (пол.).
3. Снятин – теперішній районний центр Івано-Франківської області. Стоїть на лівому березі річки Прут.
4. «Народна Воля» – відділ радикальної партії.
5. Як відомо Шановним Читачам, що 6 листопада сього року в Станіславові ув'язнено семеро робітників за: а) допущення зради стану; в) у приналежності до таємного товариства; с) підбурювання бідних проти багатих. Наскільки ці звинувачення обґрунтовані надалі покаже слідство, яке в тій справі провадив ц. к. радник п. Комарницький і закінчив його до двох тижнів. Галицький уряд, маючи намір познайомитись з цією справою, попросив Станіславівський ц. к. окружний суд дати йому на якийсь час для ознайомлення акти як оскаржених, так і свідків *[далі три рядки нерозбірливого і знищеного тексту]*. Станіславський ц. к. окружний суд просив декілька разів ц. к. намісництво повернути згадані акти, але надаремно. Слідчий суддя не може тому тих актів дати до ц. к. прокуратури, а бідні робітники вимушені через той час сидіти у в'язниці і чекати небесного милосердя. Цікава ц. к. справедливість намісництва *(пол.)*.

ЛИСТИ ЮЛІАНА МУДРАКА ДО ІВАНА ФРАНКА

ІВАННА ГВОЗДЯК

Вперше публікуються листи відомого громадського діяча та члена управління центральних крайових установ Юліана Мудрака до Івана Франка.

Ключові слова: Іван Франко, Юліан Мудрак, листи.

Канадська енциклопедія України подає такі біографічні відомості про Юліана Мудрака: «Юліан Мудрак – народився 18 квітня 1878 р. в м. Скопові Перемишльського повіту в Галичині, помер 28 травня 1950 р. у Нью-Йорку. Економіст і громадський діяч. Після закінчення навчання гірничої інженерії в Австрії і Чехословаччині працював інженером в управлінні пошти і зв'язку (1901–1934) у сфері обслуговування якої входила велика частина України . Він був одним із засновників товариства «Плай», президент «Сільського господаря», член ради директорів банку «Дністер» і «Народної торговлі», директор будівельної компанії І. Левинського, член видавництва «Діло», член наукового товариства НТШ, «Просвіти», член української технічної спілки. Він також був видавцем щомісячника «Політика». У 1944 р. виїхав до Німеччини і в 1949 емігрував до США» [1].

В епістолярній спадщині Івана Франка ім'я Ю. Мудрака не згадується. Листи письменника до нього не відомі [2]. У відділі рукописів та текстології інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються чотири листи Ю. Мудрака до І. Франка, які охоплюють 1894–1903 рр. і публікуються тут із збереженням усіх особливостей тексту.

№ 1

[Стрий, 28.12.1894]

Високоповажаний Добродію!

З гори зазначую, що хотя й незнаний, удаюсь до Вас з одною просьбою, а відтак з однов іншов справов.

Я вже другий рік предплачую Ваше словозвістне «Житя і слово»[1] зі звістних, впрочім поводів під чужим іменям Вп. Теодори Чижевич в Стрию і вже за сей рік заплатив єм 1зл. Для мене предплата 6 зл. єсть затяжков, і просив бим о можливе зниженя під тов самов адресов (бо тілько під тов самов предплачуваня можливе) і о розложеня на рати. Ще одна просьба. Я бим хотів набути всі ваші твори з винятком видань «Літературно-наукової бібліотеки»[2], котрі вже маю. Однак у мене нема на стілько фондів, абим відразу за все заплатив, тому ж прошу,чи би ви не могли мені прислати всі свої твори, а ябим відтак ратами по 1зл. місячно платив.

Я, (яко представитель сих стрийских русинів гімназистів) мав єм одну дуже важну по моїй думці пересправу з поляками, котра би могла з часом послужити за матеріал до гісторії відношень тих двох національностей. Тому ж запитуюсь, чибим не міг опис цеї пересправи і деяки документа до неї,бо таки посідаю вам переслати. З сим кінчу з глубоким поклоном.

З поважаням
Уилян Р. І. Мудрак
Уч. VII кл. гімн. в Стрию

Стрий, 28/XII.1894

ІЛ, ф. 3, № 1609, арк. 459–461. Рукопис. Оригінал.

№ 2

В Стрию 30.12.1894

Високоповажаний Добродію!

За так щирий лист сердечно дякую. Яко предплату «Житя і слова» я уважав тому 6 зл., бом платив місячно, а взглядно за кожде число осібно. За знижку і улекшенє в передплаті сердечно дякую, буду старавсь бодай по змозі віддячитись. Так само сердечно дякую за обіцяну присилку творів, котрі буду сплачувати ратами місячно.

Заміщаю тут опис цілої пересправи нашої з поляками і стосовну програму. Припадком лучилось мені дістати лист пані Н. Кобринської[3]. Я зробив собі копію, котру подаю, бо за самим листом я шукав у адресата, та не міг найти, десь запропастивсь. Може сі дві маловажні річи також на що здадуться.

Від нашої ученичої громади і від себе шлу поклін і щире жиченя веселих та щасливих свят.

З глибоким поважаньом

Юліан Р. І. Мудрак
уч. VII кл. гім. в Стрию

P. S. Народні твори я вже від якогось часу збираю; сего року занапастилась мені збірка пісень, але се може невелика шкода, бо тії ж зі сторін дрогобицьких (з Губич)[4], а тії мусять в збірнику Впв Добродію находити. Коли зберу більше, буду служити.

Ю. Мудрак

ІЛ, ф. 3, № 1609, арк. 463–465. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Пршибрам[5], 30.05.1898]

Високоповажаний Добродію Доктор!

Пршибрамски Русини – академіки гірничі почули потребу сполучитись тіснійше межи собою і заложили в цвітні с[ього] р[оку] кружок «Ватра». Одною з головних задач яке собі се товариство на чужині поставило є доповнюванє образованя фахового загальним, именно же дати своїм членам твори рідної літератури, котра при наших дотеперішних обставинах була нам зі всіх найменш доступнійша. В тій ціли заложилисьмо малу бібліотеку, но тота поки що складаєсь переважно з книжок фахових, дарів членів, з літератури же именно нашої дотепер є дуже мало. Тому то ми осьміляємо ся просити Вас, Високоповажаний пане Доктор, о ласкаве присланє нам творів Ваших, від котрих побіч Шевченка і хочемо зачати збірку наших народних клясиків, як також Ваших видань, именно комплектів «Літературно – наукової бібліотеки» і «Житє і слова». Не розпоряджаючи жадними значнійшими доходами, бо лиш на місячні вкладки малесенького числа членів мусимо ограничитись, а маючи доволі великі розходи, єкі при уконституваню товариства,

хотьби малого, необходимі, просимо о назначеня нам условій, нам по змозі приступних, під єкими сі цінні книжки дістати моглибись-мо. Для нас було би найдогіднійше сплачувати місячними ратами (плаченими також в часі ферій вакаційних).

В надії ласкавої і прихильної відповіди, здоровимо Вас нашим щиро гірничим «Щасть боже!»

В Пршибрамі 30.05.1898

О. Струминський
т. ч. скр.

Ю. Мудрак
т. ч. голова

Адрес: Spolek rusinskich akademikuv hornichych «Vatra» v Pribrami[5]. (Čechy).

ІЛ, ф. 3, № 1621, арк. 219–221. Рукопис. Оригінал.

№ 4

[05.01.1903]

Веселих сьвят, щасливого Нового року *[три рядки тексту пошкоджені і не відчитуються]*

Ю. Мудрак

ІЛ, ф. 3, № 1632, арк. 655–656. Рукопис. Оригінал. Поштова листівка з адресою: «Високоповажний Добродій Др. Іван Франко. Lemberg,Galizien, Понінського ул.»

ПРИМІТКИ

1. «Житє́ і Сло́во» – літературно-художній та громадсько-політичний часопис, що виходив у Львові (1894–97) за редакцією Івана Франка.
2. «Літературно-наукова бібліотека» – серія книг і брошур, яку видавав І. Франко 1889–98 рр. у Львові.
3. *Кобринська Наталя* (08.06.1855, с. Белелуя Снятинського пов., тепер Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. – 1920, м. Болехів, нині Івано-Франківська обл.) – письменниця, громадська діячка. Одна із засновниць феміністичного руху в Галичині, брала участь у виданнях жіночих альманахів «Перший вінок» та «Наша доля».
4. Гу́бичі – село Дрогобицького району Львівської області, нині долучене до м. Борислава.

5. Пршибрам (чеськ. Příbram) – місто в західній Чехії. У 1848–1940 рр. у Пршибрамі діяла Гірнича Академія, в якій навчалася деяка кількість українців. У 1898–1912 рр. вони мали товариство «Ватра». У 1920-х рр. це були колишні вояки української армії з таборів інтернованих у Чехословаччині. Загальна кількість українських студентів у 1919–31 рр. – 95, з них 58 здобули дипломи інженерів. З 1920. р. українські студенти мали гурток «Каменяр».

ЛІТЕРАТУРА

1. Encyklopedia of Ukraine / Edited by Danylo Husar Struk. – V.III – Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press. – P. 474.
2. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – К., 1986.

ЛИСТИ КИРИЛА БЕЗХЛІБ'ЯКА ДО ІВАНА ФРАНКА

МАРІЯ ВУС

Вперше публікуються листи Кирила Безхліб'яка до Івана Франка у справі видання його творів. Листи охоплюють період від 1902 р. до 1905 р.

Ключові слова: Іван Франко, Кирило Безхліб'як, листи.

Про Кирила Безхліб'яка, на жаль, не вдалось віднайти будь-яких біографічних даних. Про його долю можна дізнатися лише із даних листів. Зокрема, відомо, що народився він у селі Братишові, що на Івано-Франківщині, вчився лише у сільській школі, займався самоосвітою. За допомогою Івана Франка Кирило Безхліб'як хотів видати свою збірку «Хлопські стежки», що містила тринадцять оповідань. У т. 26 ч. 1 (269–273) за 1904 р. було опубліковано його оповідання «На зарібках». На основі аналізу листів можна стверджувати, що Кирило Безхліб'як з великою пошаною і довір'ям відносився до Івана Франка.

Ім'я Кирила Безхліб'яка не згадується ні в епістолярній спадщині, ні в окремих публікаціях Івана Франка. *Листи* Івана Франка до Кирила Безхліб'яка не виявлені. У фонді Івана Франка, що у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося три листи Кирила Безхліб'яка до Івана Франка, які подаються тут із збереженням усіх особливостей тексту.

№ 1

Братишов[1] 13го липня 1902

Шановний пане!

Давно вже я збирався до Вас де що написати, лишень кілько що й не мав до Вас ніякої притенсиі ані жадних зносин. Певна і відома річ, що ніхто нігде до нікого нічо непише як нема обзнакомлення і причини, щоб де в чім зарадитись всякім разі і всяких важних справах.

Отже що я до Вас тепер пишу, признаю згори одверто що я є яко хлоп селянин як і перший ліпший, пара літ ¼ чверть століття, або таки сказати 25 літ, всесьвітного виобразування чужих європейських цивілізованих мов ніяких не посідаю, – от лишень того кілько навчився в свої сельські школі руськоі і польськоі а німецькоі трохи привчився сам таки дома (із метода П. Rewsseva) а що до мого стану матеріяльного то такогож не дуже значно низонькім. Хоч до ніяких шкіл виших неходив то до сего часу я вже міг дещо меньше більше про щось дізнатися. До мої самосьвідомости я прийшов через моє частіше і пильне читанє книжок і газет, досліджувати і переконуватись я міг з усього багато; змоі характеристики я собі виробив ширший погляд на соспільне народне житя. З народного і живого житя я багато бачив і знаю всяких ріжних фактів які були в правдиві дійстности а особливо на селі. Вже від кількох літ мене позиває якась незвичайна сила щоб робити які небудь проби з духової спосібности, одно що вмію спосіб правописи писати граматично а подруге що я обзнакомлений з усякими розмірами відділів наук і літератури. Виладивім одну рукопис під'заголовком: «Хлопські стежки»[2]. Невеличка то збірка коротких оповідань які ось тут подаю цілий статистичний зміст мої кножочки:

Хлопські стежки.

Новелі
Кирила Безхлібяка

зміст:

1. Хлоп попом небуде.
2. Чорний вік.
3. Семенова стежка.
4. Домашна продажа.
5. На службі
6. Житє чи смерть?
7. По одному хапає.
8. Потверджувальний старий віночок в суді.
9. Сухі галузки.
10.Батькове віно.
11. Зівяле листя.
12. Жіночий верх.
13. На зарібках.

Цілий сей зміст в обємі 76 сторон. Я такі оповідання добирав до мої названої книжечки такі які могли би зацікавити та зиінтерисувати нашу суспільність. Дуже бим рад і стараюсь зі всіх моіх сил щоб вийшла моя книжечка на світ. Біда лишень кілько що се не є мені можливо через брак матеріальний. Ще 25 червня подавім звістку з моі літературної новини щоб видала мою першу книжечку «Українсько-руська Видавнича спілка»[3], від того часу проминув цілий місяць а мої от неі жадної відповіди і до сего часу немаю. І хочу щоб таки видала бо в сі видавництві найде місце і на мою книжечку. На се пробую іншого способу я через Вас. Ви яко главний і заслужений для нашої історії літерат тож я Вас в сі справі раджуся і Вас прошу чи не могли би Ви порекомендувати мою белетричну рукопись до видання «Видавничі Спілці». На Ваше жаданє я свою рукопись вишлю. Ви і перечитаєте і там побачите що там в ні чи варта і видати; я сподіваюсь що Ви то припоручите До відповіди долучивім окрему мірку листову, оставайтеся з поважанням.

Кирило Безхлібяк
з Братишова.

ІЛ, ф. 3, № 1611, арк. 507–510. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Братишов дни 15/1. 1904.

Ваша світлість!..

Рівночасно посилаю до редакції «Літературно – наукового вісника»[4] свою рукопись малюнків, щобисьте помістили в котрім небудь числі; бажавбим дуже щоб моі малюнки були поміщені в III тій книжці за мїсяц Марец, сего I го кварталу за рік 1904. Автім я не знаю, як собі хочте, помістїть і коли не будь. Я хоч не є передплатником Вашої часописи тож за справу літературну а головно за белетристичну беруся. В котрі небудь книжці «Л: Н: ВІстника» будуть поміщені мої малюнки то прошу пришліть мені тоту книжку з моіми поміщеними малюнками а гроші за ту книжечку 2 короні я до редакції вишлю. Тоді я мавби нагоду занятися до дальшої праці але я вже й так поробив де які приготованя до літературних матеріялів. Думаю що редакція «Л: Н: Вістника» повинна подати свою думку на мою рукопис малюнків як не листовно то бодай кореспондецийно, для нашого особистого порузуміня а поки що, лишаю се Вам під Ваш осуд, моє горяче поважаня.

Кирило Безхлїбяк.
Братишов.
P. Niznow[5].

ІЛ, ф. 3, № 6182, арк. 099–100. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Братишов дни 28/VII 1905

Ваша світлість!

Давно я вже не писав нічо нового до «Л.Н. Вістника». Крім мої одної новелі «На заробітках» що була поміщена минувшого 1904-го р. в VI. Книжці за місяць червень, а потім десь в місяцю жовтню я був післав знов одну новелю під з: «На від'їзді» на котру я домагався із прозьбою щоб редакція її помістила за послідний місяць грудень за той же 1904 р. Але чогось редакція не помітила в «Л. Н. Вістнику» із яких причин то я сего певно нічого зо всїм не знаю. А тепер пригадую, щоб мою на послідку згадану понище новелю котра лежить в редакцийнї теці в рукописи і доси не за-

печатаною то прошу редакцію «Л. Н. Вістника» щоб помістила за місяць вересень. Хоч я не є передплатником «Л.Н. Вістника» (із браку матеріальних причин) то отже менше більше, може бути поміщено і чи редакція мені ту книжку «Л. Н. Вістника» із моїм поміщено напечатаним оповіданям вишле чи ні то я буду тоді в повні досить із мого бажаня задоволений.

Та на сім іще не Конець, у мене є більша і особиста рукопись написаної ширшої повісти котру я редакциі «Л. Н. Вістника» приклав і рекомендую її до перегляду і котру конче хочу її опоблікувати. Хоч я повідомляв і «Видавничу Спілку» і не терпеливо чекав відповіди якої і доси не одержавєм. Рукопись я нарочно реформував на окреме видання книжкою але я на свої літературні річи досить завів ся і моя надія почала гаснути; тепер звертаю ся із моєю літературною працею до редакциі «Л. Н. Вістника» щоб дала приміщенє на мою повість і котру навіть не бажаю щоб була друкована сего року, але призначую її до друку із початком слїдуючого нового року на 1906. Але поки прийде до її поміщення якою би заінтерисувалаби ся хоч в части наша провінциональна українська публика то від себе скажу про ню кілька слів.

Моя повість яку я її написав, ціла її подія зтворила ся в протягу кількох минувших літ на початку нового XX го віку (1903–1903). До моі повісти я добирав дійсно правдиві факти на котрих оснувавім цілу акцию котра тягне ся і переходить цілий постепенний хід від початку аж до самого кінця; тема взята із сільского громадського, просьвітно-полїтичного житя мужиків а заразом із житя інтелїгенциі. По моі можности старавїм ся дати відповідний артистичний настрій і хоч ціла акция повісти тягне ся лишень про громадський процесс за цвинтар між попом а громадою то я її даючи з: «'Громадські огники»' хоч могло бути "Громадський процес" то я сей понище послїдний полишив а підчеркнув свою повість повитим заголовком бо ту ходило о просьвітно-полїстичний поступ самостїйного і не зависимого житя кількох мужиків та пізніше їх байдужність і ренегатство знищило їх заходи зо всїм.

В кінці долучую до напечатаня моі поезиі і остаю ся ваш горячий прихильник і співробітник українсього пера

Кирило Безхлібяк.
Братишов.

ІЛ, ф. 3, № 1628, арк. 101–102. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Братишів – село Тлумацького району Івано-Франківської області, розташоване на правому березі Дністра за 2 км від центральної дороги Івано-Франківськ–Тернопіль.
2. Оповідання під назвою «Хлопські стежки» у «Літературно-науковому вістнику» не було опубліковано. У т. 26, ч. 1 (269–273) за 1904 р. було опубліковано його оповідання «На зарібках».
3. Українсько-руська видавнича спілка (з 1922 р. – Українська видавнича спілка) – громадська видавнича організація, заснована 1898 р. у Львові з ініціативи Івана Франка для видавання творів українських письменників, перекладних творів світової літератури і популярно-наукових книг. Головними редакторами були І. Франко та В. Гнатюк. З 1905 р. Спілка перебрала від НТШ видання «Літературно-наукового вісника».
4. «Літературно-науковий вістник» («ЛНВ») – загальноукраїнський публіцистичний, літературний і науковий часопис, заснований М. Грушевським, І. Франком, О. Борковським, О. Маковеєм. Двох останніх невдовзі замінив Володимир Гнатюк. Фактичним редактором першого періоду існування був Іван Франко. Виходив у Львові (1898–1906 рр.) у Києві (1907–1914, 1917–1919 рр.) та у Львові під редагуванням Д. Донцова (1922–1932 рр.). Видавався часопис Науковим товариством ім. Т. Г. Шевченка.
5. Нижнів – село Тлумацькоlго р-ну Івано-Франківської обл. на правому березі Дністра, за 21 км від районного центру і за 30 км від Івано-Франківська.

ЛИСТИ ІВАНА БОРОДАЙКЕВИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА

НАТАЛІЯ БІЛЕЦЬКА

Вперше публікуються листи селянина Івана Бородайкевича до Івана Франка, які стосуються виборів 1897 року до віденського парламенту та галицького сейму в Товмацькому повіті на Станіславщині.

Ключові слова: Іван Франко, Іван Бородайкевич, листи.

Конкретних біографічних відомостей про Івана Бородайкевича немає. Листів Івана Франка до Івана Бородайкевича не знайдено. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося два листи Івана Бородайкевича до Івана Франка, які публікуються тут із повним збереженням усіх особливостей тексту.

№ 1

Бортники[1] дня 23 мая 1897

Високоповажний Виділе!

Лист від Вас отримав я 22 мая и вичитав цілий уступ того листа на першім містци стояло – ухвала щоби наші Посли радикальні в раді державні приступили до соціялдемократичного клубу се інакше не могло бути бо соціялистичні посли домагаються майже самих таких прав якими радикали – тому и я признаю конечну потребу висланія двох делегатів на конгрес соціялистичний до Відня. Що до зложенья справозданья з руху радикальної партиї в Галичині то я можу сміло сказати що рух далеко більший не був до сего часу в який спосіб малиб наші делегати справу нашого народу в Галичині з руху який проявився тепер то нашим Делегатом е досить відомоі. Ми глибоко переконані то сего і не буду писати лише поставю отсі маленькі уваги

1) що би наші Делегати там поставили внесок від радикальной партий головно до програми загальне головне зі знесеням курій

2) волю слова и печати а коли будем мати повну волю слова и печати, и загальне голосованье то тоги побіда наша

Щодо мандатів то Др. Франко и Др. Яросевич[2] най відповідальніші

З Глубоким поваженьем Иван Бородайкевич

ІЛ, ф. 3, № 1610, арк. 373–374. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Бортники дня 3 марта 1899

Вп. Пане Др.

Виділ радикального товариства політичного Народний Поступ[3] скликає на день 11 марта Народне Віче порядок денний буде

в відозві тому давно уже нарід толмацкого повіта хотів би дуже бодай Вас хоть побачити. тож виділ сеготовариства звертаесь до Вас з просьбою прибудьте на Віче а навіть конечна потреба сего вимагае бо як відомо Вам що в толмацкім повіті нима радикальних бесідників лиш я один томуж просили Вас невідмовте нашій просьбі а на віче прибудьте

Просим приїзьдіт желізницею на дворець коліовий до Толмача[4] на 10 марта пополудневім потягом а там фіра будет Вас очікувати а річастно просим відпишіть нам на руки Ивана Бородайкевича

Бортники дня 3 марта 1899 з Глубоким поважаньем
Иван Бородайкевич

ІЛ, ф. 3, № 1611, арк. 143–144. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Бортники – село Толмацького повіту на Станіславщині (тепер – Тлумацький р-н, Івано-Франківська обл.).
2. *Яросевич Роман* (1862–1934) – відомий політичний діяч, посол до австрійського парламенту.
3. Політична організація, яка діяла перед Першою світовою війною.
4. Толмач – село Тлумацького р-ну, Івано Франківської обл. (сучасне – Тлумач).

ЛИСТИ ГРИГОРІЯ ВОЙТАШЕВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

МАР'ЯНА БАБ'ЯК

Вперше публікуються листи Григорія Войташевського до Івана Франка, які проливають світло на їх взаємини і стосуються перекладу оповідань «До світла» та «Ріпник» російською мовою. Листи охоплюють період від 7.06. 1911 р. до 8.03. 1912 р.

Ключові слова: Іван Франко, Григорій Войташевський, листи.

Про Григорія Войташевського, на жаль, не вдалось віднайти будь-яких біографічних даних. Але зі змісту листів видно, що він перекладав твори Івана Франка для видавництва «Польза». На основі аналізу листів можна стверджувати, що Григорій Войташевський з великою пошаною і довір'ям ставився до Івана Франка.

Ім'я Григорія Войташевського не згадується ні в епістолярній спадщині, ні в окремих публікаціях Івана Франка. Листи Івана Франка до Григорія Войташевського не збереглися, а у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося два листи Григорія Войташевського до Івана Франка, що охоплюють 1911–1912 роки [1], які публікуються із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

[7.VI.1911]

Високоповажний Добродію!

Даруйте, що буду турбувати Вас своєю справою. Недавно д. В Винниченко[1] доручив мені перекласти дещо з Ваших творів (з оповіданнів на великор. мову для дешевого популярного видавн. «Универсальная Библиот.»[2] (Виходить у Москві книжечками в 2-3 арк. по ціні 10 к. за кн.) для першої книжечки я взяв оповідання «До Світла»[3] і «Ріпник»[4]. Але не знаю, чи запитував вас д. В-ко о дозвіл на переклад? Тому звертаюсь до Вас з уклінним проханням дати своє ласкаве по зволення на переклад згаданих річей.

Зосталось з глибокою пошаною до Вас:
Грицько Войташевський

Адреса: Zakopane, ul. Kościeliska l.

437/6 1911

ІЛ, ф. 3, № 1628, арк. 519–521. Кореспонденційна картка з адресою: «Високоповажний Пан Др Іван Франко, вул. Понінського, ч. 4 (8). Львів». Рукопис. Оригінал.

№ 2

[*Львів*, 8/III 1912]

Високоповажаний Добродію!

З великим жалем перечитав я Вашу замітку в ч.9. «Неділі»[5] п. 3. «Причинки до автобіографії»[6]. Дуже прикро вразило мене те, що Ви, певне, через просте непорозуміння обвинуватили видавництво «Польза»[7] в неморальнім вчинку, називаючи його «Собственной пользой» і закідаючи йому, а рівночасно, значить, і мені те, що воно видало книжечку Ваших оповідань в перекладі моїм і п. Новікової[8] без «повідомленя і якого будь відшкодованя» Вас яко автора.

Я в найрішучішій спосіб мушу відперти сей несправедливий закід, зроблений Вами, я певен, тілько через просте непорозуміння.

Отже пригадую Вам, що, приступаючи до перекладу Ваших оповідань для видавництва «Польза», я листовно звернув ся до Вас з просьбою о по зволення на переклад і видання двох Ваших оповіданнь, «До світла» і «Ріпник».

За кілька день отримав відповідь од д. В. Козловського (який, певне, був в той час Вашим секретарем), яка згучала дослівно так:

«Високоповажаний товаришу!

Доктор Ів. Франко передав мені Ваш лист і просив повідомити, що він дає свою згоду на виданя в росийськім перекладі оповідань «До світла» і «Ріпник».

Щиро здоровмо
В. Козловський

Тілько після сього я приступив до перекладу і повідомив видавництво про Ваш дозвіл. І навіть просив ще умістити на обкладці книжечки – «переклад з дозволу автора», чого вид-во не зробило, певне, тілько через недогляд. А що вид-тво не хотіло використовувать в нечесний спосіб Ваших авторських прав, про се свідчить той факт, що воно годилось друкувати переклад тілько за попереднім дозволом автора. І, я певен, коли би Ви, шановний авторе, упоминали ся о авторське відшкодування, вид-тво згодило ся б на се, а коли ні, то я би поділився з Вами своїм скромним гонораром перекладника. Але Ви не жадали ніякого відшкодування і я зрозумів се так, що Ви відмовили ся од авторського тому саме, що се дешеве видавництво має на меті не «Собственную пользу», а тілько хоче обзнаємити з найкращими творами красного письменства най-

ширші кола російського громадянства і сим виповнити поважну культурну функцію. (Про се писав я Вам в листі, коли просив о дозвіл на перклад).

Отсе найголовніше, що я вважаю потрібним спростувати, але не хотів би робити сього в різкій формі, тому звертаюся до Вас, Шановний Авторе, щоби Ви вияснили се непорозуміння в найближнім числі «Неділї».

Що ж до оцінки моєї передмови, то для мене зовсім не зрозуміла та різкість, з якою Ви заперечуєте рішуче всьому, що я говорив в ній.

Я дуже вдячний Вам, що Ви доповнили мою передмову, але мушу виправдатися, що неповною вона вийшла з тої простої причини, що в мене не було абсолютно майже ніяких матеріалів для докладного ознаємлення з Вашою біографією. (Передмову замовило мені видавництво уже після виготовлення перекладу і наганяло, щоби я швидче написав її. В той час я мешкав в Закопаному і не мав під рукою ніяких потрібних мені матеріялів). Звичайно, найлегше було звернутися до Вас з просьбою написати коротеньку автобіографію, але мене повідомили, що Ви не зовсім гарно себе почуваєте, і я не хотів турбувати Вас сею справою. Отже використав лише те, що давали Ваші автобіографічні оповідання з кн. «Малий Мирон»[9], Ваші коротенькі передмови і передмову до рос. Видання Ваших оповідань і, нарешті, те, що знав про Вас особисто. І хоть моя передмова випала не зовсім добре, то все ж таки я не розумію чого Ви, Шановний Авторе,так гостро заперечуєте кожному реченю сеї передмови?

Аджеж ніякої пересади немає в моїм окресленню «невідрадної шкільної дійсності», – вистарчить тілько перечитати Ваші шкільні оповідання, щоби переконати ся в сьому.

Поминаю Ваші дрібні поправки з приводу моєї згадки про Ваші «ощадності» які Ви витрачали на куплю книжок про непильне вчащання на учнів-кі виклади. Скажу лише, що сим я зовсім не хотів відобрати Вам добрих кваліфікацій, а тілько хотів підкреслити Ваше сильне стремління до літературної праці.

За помилку – що до шовінізму польської професури, - каюся.

Що ж до Вашого пояснення, що нігде на світі немає офіціальної науки, а суть лише офіціальні наукові інституції, то завважу лише те, що Ви, шановний Авторе, не уважно перечитували мій уступ про се і тому зовсім непотрібно зайвий повторили всім відому річ.

Далі. Ваше заперечення що до «невероятних мучений», які задавала і ще й тепер завдає в'язням тюрма, найліпше спростовуєть ся Вашими ж оповіданнями «На дні»[10], «До світла»[11] і кн. А «Тюремні сонети»[12] говорять якраз про те, чого в тюрмі не має.

А що до мого розуміння інтенцій Ваших творів, то хоть Ви й кажете, що мої погляди майже скрізь не трафляють у дійсні Ваші інтенції, але я писав те, що безпосередно відчував при читанню Ваших творів. І хоть моє розуміння не сходиться з Вашим, все ж, я гадаю одно не виключає другого, а лише доповнює.

Ще одне. Ви закідаєте мені, ніби то я говорю, що метою Вашої творчости було тілько «саме[13] розкривання ненормальности житя». Я сього не сказав. Розкривання ненормальностей життя являється тілько одною з ознак громадського характеру Ваших писанні, але не всі Ваші писання несуть громадський характер і я виразно зазначив се, кажучи про «більшість» Ваших творів, а не про всі.

І я високо ціню і добре бачу в Ваших творах стремління до «віднаходженя поезії та краси в нормальнім житю», але оцінка сеї сторони Вашої творчости не була мені потрібна в даннім випадку. Коли би я давав всесторонній і вичерпуючий розгляд Вашої літературної творчости, а не короткий, популярний, для певних серед Суспільности призначений нарис, - тоді би я не позволив собі поминути те, про що згадуєте Ви в своїх увагах.

Отже дуже прошу прошу Вас, шановний Добродію, прийняти до відомости і в можливо – найскорішім часі вияснить публічно те прикре непорозуміння, з закидом, який Ви зробили вид. «Польза» і мені.

Прошу найближнім часі сповістити мене, чи годитесь Ви самі Вияснити се непорозуміння, чи ні. В противнім разі я буду змушений умістити першу частину свого мого листа в часописах в формі «Отвертого Листа».

Зостало з правдивою пошаною
Гр. Войташевський

Львів, 8/III 1912
Моя адреса: Львів, вул. на Байках ч. 6[1]

ІЛ, ф, 3. № 1628, арк. 523–530. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. *Винниченко Володимир* (1880–1951) – український прозаїк, драматург, художник, а також політичний та громадський діяч.
2. Серійне видання художніх творів у Москві.
3. Оповідання «До світла» вперше надруковано в журналі «Зоря», 1890 р., під заголовком «Оповідання арештанта». Передруковано з деякими поправками у збірці «В поті чола» 1890 р.
4. Оповідання «Ріпник» (перша редакція) – надруковано в журналі «Друг», 1877 р. у циклі під назвою «Борислав. Картини з життя підгірського народу» (з авторською передмовою).
   Оповідання має дві редакції.
   Оповідання «Ріпник» (друга редакція) – надруковано у книзі: «Полуйка і інші бориславські оповідання» 1899 р., з такою авторською приміткою: «Було друковано в «Друзі » 1877 р. і окремо відбиткою в збірці «Борислав». Тут друкується значно перероблене».
5. «Неділя» – український літературно-науковий та громадський тижневик, що виходив у Львові протягом 1911–1912 рр.
6. «Причинки до автобіографії» – вперше надруковано в журналі «Неділя», 1912 р.
7. Московське книговидавництво.
8. Перекладачка, переклала оповідання «К свету» («До світла»).
9. Надруковано у збірці «Галицькі образки» 1885 р. Передруковувалось у збірках: «В поті чола», де вперше подано дату написання твору: 1879 р., «Збірник творів», «Малий Мирон і інші оповідання» 1903 р.
10. Оповідання «На дні» – надруковано окремим виданням у серії «Дрібна бібліотека» 1880 р. Дата написання: Коломия, 17–20 червня 1880 р. Вихід у світ оповідання «На дні» став приводом для провокаційного виступу «народовців». На Наддніпрянській Україні львівське видання «На дні» (1880) було заборонене і розповсюджувалось нелегально. Передруковано із деякими правками у збірці «В поті чола» та у «Збірнику творів».
11. «До світла» – див. прим. 3.
12. Сонети IV та XXXII–XXXVIII надруковано в журналі «Народ» 1890 р. Інші поезії цього циклу надруковано у книзі: «З вершин і низин» 1893 р.
13. «Саме розкривання ненормальностей життя» – «і знов мушу сказати, що метою моїх творів зовсім не буває саме розкривання ненормальностей життя, але поперед усього віднаходження поезії та краси в тім нормальнім життю, яке складається у людей різних

верств і віднаходження поривів та змагань до поправи того життя». Так писав Франко 28-го лютого 1912 року, і про це треба пам'ятати, коли оцінюємо його твори.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – Т. 48–50. – К., 1986.

ЛИСТИ ПЛАТОНА КАРПИНСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

ГАННА ВЕЛЬГАН

Вперше публікуються листи Платона Карпинського до Івана Франка в справі публікацій його творів на сторінках «Літературно-наукового вістника» та «Житя і Слова».

Ключові слова: Платон Карпинський, Іван Франко, листи.

Карпинський Платон народився 1873 року. У 1898 році закінчив Львівський університет та духовну семінарію і в тому ж році висвятився у священика. Також в тому році перед висвяченням одружився і був скерований у село Дарахів на Теребовлянщині, де працював асистентом до 1899 року. З 1899 до 1901 року на цій же посаді був священиком у Кобиволоках Теребовлянського повіту. У 1901–1904 роках був священиком у селі Струсів того ж повіту. У 1904–1905 роках був адміністратором церкви в селі Вербів Підгаєцького повіту на Тернопільщині. Протягом 1905–1913 років був парохом у селі Дичкові Тернопільського повіту. З 1913 до самої смерті, яка сталась 19.04.1937 р., був парохом про церкві Великомученика Дмитра Теребовлянського повіту [1].

У журналі «Житя і Слово» і в «Літературно-науковому вістнику» жодні твори Платона Карпинського не були опубліковані. Не збереглись і самі твори у архіві Івана Франка

[2]. У епістолярній спадщині Івана Франка, а також у його творах ім'я Платона Карпинського не згадується [3]. У відділі рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України збереглося три листи Платона Карпинського до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням особливостей тексту.

№ 1

П. Т. [16.09.1896]

Не дістав я III випуска «Житя і Слова»[1] прошу одже о скоре надіслання. Також не дістав я книжочок замовленим переказом

С правдивим поважанням
Пл. Карпинський

в Острівци [2] п. Теребовля[3].

ІЛ, ф. 3, № 1630, арк. 499–500. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна картка з адресою: «Достохвальна Редакція «Житя і Слова» Львів Кастелівка, ул. Крижова II.

№ 2

[Острівець, 23.09.1896]

Високоповажний Добродію!

Мій товариш Чех Йос. Свожіль[4] не знаючи теперішньої Вашої адреси просить мене переслати Вам єго переклад Вашої новелї «Манїпулянтка»[5] й пересилая заразом щиру подяку за дозвіл перекладу.

При сїй нагоді прошу прийняти від мене глибокий поклін
Вас щиро поважаючий

Пл. Карпинський

В Острівци для 23.09.1898.

ІЛ, ф. 3, № 1613, арк. 647. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Теребовля, дн. 17.5.1901]

Хвальна Редакция!

Посилаю «перші проби»[6] як придатні прошу видрукувати

З повним поважанєм

М. Карпинський

ІЛ, ф. 3, № 1611, арк. 331. Рукопис. Оригінал

ПРИМІТКИ

1. «Житє і Слово» – журнал, який видавав Іван Франко протягом 1894–1897 років.
2. Острівéць – село теперішнього Теребовлянського району Тернопільської області. У селі діяло товариство «Просвіта», одним із організаторів якого був о. П. Карпінський.
3. Терéбовля (літописна назва Теребовль, пол. Trembowla, Трембовля) – місто на галицькому Поділлі над рікою Гнізною, районний центр Теребовлянського району Тернопільської області.
4. *Чех Йос. Свожіль* – особу встановити не вдалось.
5. «Маніпулянтка» – оповідання Івана Франка, яке вперше надруковано польською мовою під заголовком «Manipulantka» у газеті «Kurjer Lwowski», 1888 № 197–202 від 17–22 липня; № 204–209 від 24 до 29 липня; № 211 від 31 липня. Українською мовою вперше надруковано у збірці «В поті чола». Львів, 1890, с. 207–266. Твір має дату написання: «Львів, у червні 1888 р.» Передруковано у «Збірнику творів», Т. 2. К., 1903. – С. 117–209 та у збірці «Маніпулянтка та інші оповіданя», що вийшли у Львові двома виданнями у 1904 та 1906 році. Російською мовою надруковано у виданні: Ив. Франко. В поте лица. Очерки из жизни робочего люда. Спб. 1903 під заголовком «Манипулянтка» (с. 261–324).
6. У «Літературно-науковому вістнику» не було опубліковано жодного твору Платона Карпинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Blazejowsky Dmytro.* Historical šematyzm of the archeparchy of L'viv (1832–1944). – Vol. 1. – P. 838–839 ; Vol. 2. – P. 188. – Kyiv, 2004.
2. Путівник по фондах відділу рукописів. – К., 1999 р.
3. Довідковий том до Зібрання творів у 50-ти т. Івана Франка. – К., – 1989.

ЛИСТИ ДАНИЛА СТАХУРИ ДО ІВАНА ФРАНКА

ЮЛІЯ ГРАДЮК

Вперше публікуються листи адвоката і суспільно-політичного діяча Данила Стахури до Івана Франка. Вони торкаються різних судових справ Івана Франка у Самбірському суді та громадських заходів.

Ключові слова: Данило Стахура, Іван Франко, листи.

Стахура Данило (1860–1938) – суспільний і політичний діяч, адвокат. Посол до австрійського парламенту від Національно-демократичної партії (1907–1911). У 1918–1919 посадник м. Самбора і член Української Національної Ради. Займав посаду судді на Закарпатті і діяч «Просвіти»[1]. Під час Першої світової війни був вивезений російськими окупаційними військами разом з найбільш відомими діячами Самбірщини в Росію. Після повернення Данило Стахура надзвичайно жертовно спричинився до організації Товариства та музею «Бойківщина». Він відступив для експозиції збірок увесь перший поверх свого будинку, що знаходився в Самборі за адресою: вулиця Тиха, № 1, [2] Помер у Празі.

В епістолярній спадщині, а також у статтях Івана Франка ім'я Данила Стахури не згадується. Листи І. Франка до Д. Стахури невідомі. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються шість листів Д. Стахури до Івана Франка, які охоплюють 1901–1904 рр. Публікуються зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Перемишль 15/3 [1901]

Високоповажний Пане Докторе!

Маю честь донести що відчит Ваш відбути ся може лиш вівторок дня 19-го е. м. Прошу отже як найскоріше на мої руки о шкіц відчиту, щобим староства на час міг подати. Рівночасно висилаємо оповіщенє Діла[1]. Ожидаєм Вас як звичайно ві второк при поспішнім.

Остаю з глибоким поважанєм
Др. Стахура
Ринок 27

ІЛ, ф. 3, № 1614, арк. 87. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Др. Данило Стахура
Адвокат в Самборі

Самбір, дня 22 вересня 1903

Високоповажний Пане!

Придало би ся і нам в Самборі Ваше живе слово, в тій цїли сьмію просити Вас о якийсь відчит одвітний до нинішньої хвилі, котрий додав би нам духа і витривалости, та скріпив віру в надію на лучшу днину невідрадних наших обставин. Треба бо знато, що интелігенция руска на провінциї складаючася із самих трусливих державних урядників посьлідними часами піднепала моцно на дусї. Акция wszechpolaki[2] проїздка Козловського[3] по Галичині і та завзятість польської інтелігенції против Русинів затривожели ще більше так не конче тривожних Русинів. Треба тому против діла-ти, треба їх трохи рушити і успокоїти, що wszechpolski-й дідько ще не такий страшний, а Русинів не поїсть. Єсли Вам проте лиш здоровля позволяє то віджалуйте хвильку часу і пофатигуйтесь до Самбора колись з відчитом тим більше що новим потягом на Рудки[4] приступ дуже вигідний. До Самбора приїздиться, ½ до 7 мої вечером, а можна відїхати на другий день ½ до 6 тої рано знов на Рудки, в 8-мій на Перемишль, в 10-тій на Стрий. Наша самбірщина народовецької інтелігенції має досить, однак, треба єю доперва ще виробляти, а я не сумніваюсь що так, колись в Перемишли[5] відчити Ваші полишили по собі гарні наслідки і милу згадку, так і в Самборі стане ся то саме.

Прошу прото вибрати собі котрусь із субот начавши від 18 жовтня і дати мені знати враз з темою.

Кошта подорожи будуть покриті.

Очікуючи ласкавої відповіди пишу ся Вашим щирим приклоником.

Др. Стахура

ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 483–485. Рукопис. Оригінал. Лист написаний на бланку адвокатської контори Др. Д. Стахури в Самборі.

№ 3

Др. Данило Стахура
Адвокат в Самборі

Самбір. дня 14/X 1903

Високоповажний Пане!

Справу Ваших відчитів о Данте[6] реферував я перед пару днями на засіданю Виділу Бесіди і тут постановлено просити Вас, чи не зволилибисьте відчитів тих держати публично, щоби і ширша публика повідомлена афішами могла мати на них приступ.

Ходить нам і о за презентованя ся і о більший сподіваний дохід.

Єслибисьте на се пристали, то можнаби вже на 24 го жовтня перший відчит доповісти.

Слибисьте однак схотіли ся обмежити лиш на самих членів Бесіди, то в таким разі будьте ласкаві дати мені як найскоріше знати, щоби не потребовав робити видатків на салю осьвітленє і афіши. Та остаточно і не потребовав числити ся з властю моліцийною.

Здоровлю щирим словом і пишу з глибоким поважанєм

Др. Стахура

ІЛ, ф. 3, №1624, арк. 495–496. Рукопис. Оригінал. Лист написаний на бланку адвокатської контори Др. Д.Стахури в Самбір.

№ 4

Самбір 21/X [1903]

Вп. Пане!

Забуєм в листі просити Вас о шкіц відчиту для Староства. На всякий случай прошу ще надіслати завтра щобим міг Староству особисто предложити.

В суботу вечером жду Вас на двірци з поважанєм.
Др. Стахура

ІЛ, ф. 3, № 1634, арк. 305–306. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з адресою: «Високо Поважний Пан Др. Франко, літерат у Львові ул. Понінського ч. 4»

№ 5

Др. Данило Стахура
Адвокат в Самборі

Самбір, дня 14/XI 1903

Високоповажний Пане Доктор!

У відповідь на Вашу кореспондентку мило мені донести Вам, що і в трибуналі апеційнім в Самборі справа Ваша виграна[7], а титулом коштів другої інстанції признано Вам щось 22К, котрі противна сторона буде мусіла Вам заплатити.

По дорученню вироку апеляційного прислугує швагрови еще в протягу 14 днів внести ревізію до Відня. Бути може, що зрезингує з тої ревізії. В такім разі треба го буде завізвати го добровільної угоди, щоби не конче пускати господарства на бубен, і евентуально в жидівскі руки. Доперва, коли сего зазиву не послухає,будете мусіли внести просьбу о переведеннє ліцитації.

Що до моїх коштів за заступництво на розправі апеляційній, то рефлектую тілько на тоті кошта котрі мені трибунал признав і то рішучо тілько для того, що Ви собі то виразно застерегли.

З Вашим третім відчитом просимо Вас на суботу 28 падолиста бо 21-го має товариство педагогічне свої збори і запросили Ковалева[8] з відчитом области природничої. Тож прошу найдальше вівторок перед 28. прислати мені шкіц відчиту, щоби го міг староству на час предложити і повідати ширму позамісцеву публику.

Здоровлю щирим сердечним словом
Др. Стахура

ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 507–508. Рукопис. Оригінал

№ 6

Перемишль 16/3 1904

Високо Поважний Пане Докторе!

Понеже Магістрат тут. помилився бо на вторник 19. саля була вже занятою на одні збори. Прі те Ваш відчит доперва в середу дня

20. відбути ся може і на той день салю вже напевно будем мати. Прошу отже дати нам знати, чи будете могли в середу до нас приїхати, а заразом постаратися. про вість в Ділі подану оправлено.

Зробив бим се звідти, але не знаю чи певно, чи приїдете. Не могу напевно заповідати в газеті, що в середу відбуде ся відчит.

Вітаю з поважанєм
Др. Стахура

ІЛ, ф. 3, № 1634, арк. 303–304. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна картка з адресою: «Високоповажний Пан Др. Іван Франко літерат ул Крижова ч. 12 vel 14».

ПРИМІТКИ

1. «Діло» – українська газета, що виходила у Львові у 1880–1939 рр.
2. Wszechpolacy – так називали польських шовіністів.
3. *Козловський* – (1858–1917), польський політик консервативного напрямку; доктор права. 1889 року дістав мандат посла у галицький сейм. 1893 року причинився до реформи шкільництва, а у 1897 був включений у склад комісії по реформі виборів. Був послом до Галицького сейму у 1889–1902 рр. і віденського парламенту 1905–1917 рр.
4. Ру́дки – місто Самбірського повіту.
5. Пере́мишль – місто на правах повіту розташоване за 12 кілометрів від українсько-польського кордону. Перемишль лежить над рікою Сян на перетині важливих залізничних та автомобільних шляхів.
6. *Данте́ Аліґ'є́рі* (1265–1321) – видатний італійський поет доби Передвідродження, «Батько» італійської літератури. Іван Франко переклав у 1878 році 36 терцин з «Пекла» – однієї з частин «Божественної комедії».
7. «Справа Ваша виграна» – невідомо, про яку справу мова, оскільки документи по цій справі відсутні.
8. *Ковалів Степан* (1848–1920) – письменник і педагог, освітянський діяч, автор шкільних підручників, публіцист; займає чільне місце серед українських письменників останньої чверті XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтернет ресурси: http://uk.wikipedia.org. uk.
2. http:// prostir/ museum/museums/ ua/detail.

ЛИСТИ ЯКОВА ТА ДМИТРА ОСТАПЧУКІВ ДО ІВАНА ФРАНКА

ОКСАНА БУКАРІНА

Вперше публікуються листи Якова та Дмитра Остапчуків, лідерів радикального руху на Збаражчині, які стосуються виборів 1898 року, на яких була виставлена кандидатура Івана Франка від даного округу.

Ключові слова: Яків Остапчук, Дмитро Остапчук, Іван Франко, листи.

Яків Остапчук народився 4 січня 1873 року в Луб'янках Нижніх біля Збаража. Батьком його був Дмитро Остапчук (1844–1907), селянин зі Збаразького повіту, депутат галицького сейму [2, 46_2, 407]. Навчався Яків у Тернопільській гімназії. Там і відбулось його перше, хоч і заочне, знайомство з І. Франком. На початку червня 1889 р., тобто по закінченню ІІІ класу гімназії, його шкільний товариш Ілько Кузів, запросивши до себе в гості, познайомив із талановитими діячами просвітницького руху Павлом Думкою та Стефаном Гарматієм, які на той час вже відкрили для себе Франка і, будучи в захопленні від його таланту, дали хлопчакам прочитати повість «Захар Беркут». У 1889 р. Яків вступає у таємний гурток гімназіальних студентів. Саме тут захоплюється І. Франком як письменником та особистістю і зазнає впливу поглядів І. Франка на становлення свого світогляду. У своїх спогадах він писав: «Відразу побачив, що культ Франка серед молоді вже доволі поширений. Тут читали і розбирали його новели, декламували його поеми, говорили про його арешти, а найбільше про те, за що властиво його обмежують і переслідують. Я захопився постаттю Франка і не знав, на що дивуватися: чи на його всебічний і незрівнянний хист, чи на його завзяту впертість, з якою він ішов пробоєм уперед, розбиваючи темряву старого життя…» [3, 256].

Незабаром гурток викрили і Яків покинув гімназію в Тернополі та записався до V класу української гімназії у Львові. У 1890 р. Я. Остапчук познайомився з І. Франком і М. Павликом. Співпрацюючи з ними у редакції часопису «Народ», вів адміністративні справи, відповідав на листи, переписував статті М. Драгоманова, а також займався переписуванням та підготовкою до друку творів Івана Франка [3].

Яків хотів жити і працювати в селі, тому незабаром вирушив додому, на Збаражчину, а згодом до Товмаччини, де отримав лекції у місцевого священика. Через Якова Остапчука Іван Франко і Михайло Павлик мали тісний контакт з «народними самородками» Тернопілля: П. Думкою, Я. Марценюком, Іваном Бородайкевичем, С. Гарматієм та іншими радикалами.

Незабаром Яків приїхав до Львова, де розпочав активну організаційно-політичну роботу в Українській радикальній партії: організував повітовий комітет партії, який став одним з найдіяльніших у Галичині, спільно із своїми однодумцями організовував у селах повіту віча, передвиборні кампанії до Державної Ради у Відні, галицького сейму, Збаразької повітової ради. Його зусиллями за один рік організаційної роботи було створено Збаразьку повітову організацію радикальної партії. Результатом її діяльності слід вважати перемогу Д. Остапчука, батька Я. Остапчука, на виборах 1895 р. до галицького крайового сейму, а також – перемогу прихильників радикальної партії на виборах до Збаразької повітової ради у 1896 р. [2]. Завдяки нарадам, зборам, вічам, значно розширив кількість прихильників у повіті.

Яків Остапчук був одним із організаторів віча у Збаражі, що відбувалось 15 жовтня 1896 р. На нього був запрошений І. Франко, там він познайомився із А. Грицуляком, після жартівливої оповідки якого написав «Свинську конституцію» [3, 263].

Перед додатковими виборами на посла в червні 1898 р. група радикалів Збаражчини створила загальний окружний

комітет, який очолив Я. Остапчук, і кандидатурою від Тернопільсько-Збаразько-Скалатівського округа вибрали Івана Франка. На віче, організованому Остапчуком, стало зрозуміло, що народ за Франком, проте і ці вибори виграти не вдалося, шахрайством переміг лікар Гладишовський.

Після розпаду радикальної партії Яків Остапчук став соціал-демократом і протягом 1900–1903 рр. відстоював ідею співпраці з польськими соціал-демократами. Основні цілі соціал-демократів він вбачав у боротьбі за загальне і рівне виборче право, захисті соціально-економічних інтересів селянства, культурно-просвітній праці (підтримка боротьби за український університет і рідне шкільництво, будівництво Народних домів, організація читалень, створення народної бібліотеки в Збаражі).

У червні 1907 р. Яків Остапчук став послом до нового віденського парламенту від Української соціал-демократичної партії (працював там до 1911 р.) [1].

1912 р. Я. Остапчук переселився зі своєю сім'єю до Ізбудья-Радвані, тепер Радвань над Лаборцем (Словаччина).

У роки Першої світової війни Остапчук провадив активну культурно-просвітницьку та громадсько-політичну працю. У 1920-х рр. став одним із співзасновником товариства «Просвіта» на Підкарпатській Русі. Він прагнув, щоб у кожному селі працювала читальня «Просвіти», адже через них можна було прилучити селянство до української ідеї [1].

На виборах у сейм Чехословацької республіки 1924 р. Яків Остапчук переміг від партії соціал-демократів Підкарпатської Русі. Виступав за надання широкої автономії краю, ліквідацію безробіття, проведення земельної реформи, зниження податків, гарантування свободи слова тощо [1].

У період після Другої світової війни Я. Остапчук відійшов від активної політичної діяльності, писав спогади, подорожував, спілкувався з багатьма громадсько-політичними діячами.

Яків Остапчук помер у 1961 р. так і не повернувшись в Галичину.

Листи Івана Франка до Якова та Дмитра Остапчуків невідомі. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються три листи, які охоплюють 1896–1898 роки і публікуються із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Тарасівка[1] 26/6 1896

Високоповажаний Пани Докторе

На Ваше ласкаве письмо котре Ви міні післали ось як слід відписую, і дуже сердечно Вас перепрашаю щом так довго ниміг здобутисі на якусь відповідь, отож діставим лист в ниділю. Зараз в понеділок бувєм в Збаражі[2]. щоби де ским поінформуватисі що до підписів на протесті, али як на нищасьтя нибуло ані Шмігера[3] ані других скотрими би можна було ~~можна~~ щось в тій справі поговорити, тож гадаю собі Шмігер буде в мени вдома то ми собі отім поговорим, али до тей пори Шмігера я нивидів. і ниможу за него ані за других ніц сказати, отже тим толкую спізненє моєї відповіди, далі що до мени то я годжусі на уміщеня мого підпису на протесьті. Если будут моі Товариші. т.е. Окуневскій[4] і Новаковскій[5], а если би іх нибуло то прошу і мене ни ставити, здоровлю Вас Сердечно і Вашу Жену і діточки Ваші ней здорові ростут родичам на потіху.

Ваш Щиро жичливий
Д. Остапчук

ІЛ, ф.3, № 1610, арк. 277–278. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[Тарасівка, 20/4 1897]

Пане Товаришу!

Ледви чи Шмигельський[6] поїде, бо ми цілком випали з гроша і за ніщо їхати. В неділю був у мене він той Шмігер і говорилисьмо про першу точку порядку і назвою «Наша гадка»: конечно вступити

в союз соц. демокр. Се вони й мусіли зробити напоки уважаються членами нашої партії, навіть коли би розминутися з поглядом виборців. Та шутка [нерозбірливо] не може бути й бесіди. Ми заходимо ся спитати бургомістра за числені арештованя виборців під час виборів. Може вдасться організувати віче, а може й вечір в память Драгоманова

Здоровлю Вас сердечно
Яцко Остапчук

В Тарасівці, 20/4 1897

ІИ, ф. 3, № 1633, арк. 163–164. Рукопис. Оригінал. Текст сильно пошкоджено водою.

№ 3

[8/5 1898]

Поважаний Товаришу!

Я дуже зрадів, коли центральний заряд звістив мене, що Ви приймаєте кандидатуру[7] на наш округ.

По правді кажучи, кандидатура Будзиновського[8] не анімувала й мене самого, тай знав я дуже добре, що симпатії людей є рішучо по Вашім боці. Тому-то вертаючи зі Львова, я ломив собі голову звістною дірективого заряду що до кандидатури Будзиновського. Думав я власне над тим, якби переконати Вас о тих щирих симпатіях і о волі людей, щоби тим приневолити Вас до принятя кандидатури.

Тимчасом фатум веліло, щоби склала ся звістна арія (між Будзиновским а Новаковским), через котру й відразу тов. Будзиновский відпав ~~дляко~~ кандидат для нас.

Я можу й то сказати, що добре, що таке воно там й склало ся, бо Будзиновский показав ся завчасу в повнім світлі, что він є, – добре, що Ви рішили ся ратувати ситуацию і приняли кандидатуру, а то дасть Біг, – може сповнит ся наше щире бажання, – щоби Ви стали нашим послом. Може бути, що Ви підозрівали мене в нещирість, коли ставив я Вашу кандидатуру. Се може бути тому, що Ви певно памятаєте, яке становиско я зайняв враз з другими тов[аришами] ми минулого року на зїзді супротів Вас і Павлика[9] в справі Окуневского. Що було то ся минуло. Впрочім не було і нема між нами ніякої ріжниці засадничої, лише була що до тактики. А такі ріжниці від часу до часу мусят проявляти ся в партії, – оскільки партія має

розвивати ся і, оскільки не маємо одні за другими на сліпо йти. Я рішучо противний тому, що деякі товариші нашої партії задля таких ріжниць ставлят квестію кабінетову на вістря меча, грозячи виступленєм, або й виступаючи з партії або заряду. Так хтів зробити на зїзді тов. Новаковский, – так зробили і Ви, виступивши недавно з заряду партії. Я думаю, що се лише хвилева слабість серед партії, якийсь анормальний стан, котрий скоро повинен минути ся.

Вість про се, що Ви приняли кандидатуру розійшла ся блискавично по цілім окрузі і врадувала наших людий, а особливо таких Ваших приклонників, як Горяньский[10], Грицуняк[11], Шмігельський та нерозірвана двійка купчинецка – Думка[12] і Гарматій[13]. Ми смобували собі доложити всіх сил, щоби Ви вийшли сим разом нашим послом.

Акцію розпочалисьмо як на добре в повіті збараскім і скалацкім. В Тернопільщину треба вислати на постійну агітацію тов. Вітика. Я вчера писав у заряд, щоби розкрутити де гроший на сю ціль, бо наші фонди – вичерпалися вже до дна.

Проголошення Вашої Кандидатури наступило вже в нашім повіті в кількох місцях. Нині має се стати ся в Супранівці[14] для Скалатщини. В Тернопільщині зробит ся то напевно сего тижня так, що на окружнім вічу в Тарасівці (14/5) будут могли бути ті ухвали зреасумовано, а відтак предложит ся до оголошень в "Громадскім голосі"[15].

На віче до Тарасівки просимо Вас з рефератом: про знесеня панщини. Прибудьте конечно. Вперед напишіт до мене, що приїздете.

Принятя кандидатури Романчука на зборах в Тернополі (24/5) – не беріт на серіо. Се бляга. Ми ті збори обструкційно розбили; ніякої ухвали там не було. Про ті збори прочитайте собі мій лист до тов. Новаковского.

Відпишіт сейчас!

Поки що здоровлю Вас сердечно
Ваш Я. Остапчук

8/5 1898

ІИ, ф. 3, № 1610, арк. 481–484. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Тарасівка – село Збаразького району Тернопільської області.
2. Збараж – місто у Тернопільській області, центр Збаразького району. 1895 та 1897 рр. на центральній площі Збаража відбулися перед-

виборні віча з участю І. Франка та місцевих діячів радикального руху А. Шмигельського. А. Грицуняка, Я. Остапчука.

3. *Шмігер Сафат* – медик, член Краківської академічної громади, друг В. Стефаника, кандидат від Тернопільсько-Збаразько-Скалатівського округу на виборах 1897 р.
4. *Окуневський Теофіл* (1858–1937) – український культурно-громадський діяч, посол до австрійського парламенту, адвокат.
5. *Новаківський Степан* (1863–?) – брат Михайла та Петра Новаковських, активний учасник селянського радикального руху на Перемишльчині у 90-х роках. В 1895–1898 рр. – депутат галицького сейму.
6. *Шмігельський Андрій* (1866–1920) – український громадсько-політичний діяч. Селянин. Належав до Русько-української радикальної партії. 1899 року став співзасновником і провідним діячем Української соціал-демократичної партії (УСДП). Один з організаторів селянських страйків 1902 року в Збаразькому повіті.
7. У червні 1898 р. відбувалися додаткові вибори посла до віденського парламенту, так як попередній обранець, граф Пінінський, був призначений на намісника Галичини. Кандидатом від Збаразького округу був І. Франко.
8. *Будзиновський В'ячеслав* (1868–1935) – галицький український політик, публіцист і популяризатор; один із засновників Української радикальної партії а потім і УНДП, організатор численних селянських віч та страйків.
9. *Павлик Михайло* (1853–1915) – громадський діяч, письменник, публіцист. Пропагував соціалістичні ідеї в Галичині. Разом з Іваном Франком у 1890 р. створили Русько-українську радикальну партію.
10. *Горянський Павло* – особу встановити не вдолось.
11. *Грицуняк Антін* (1820–1900) – селянин із с. Чернихівець Збаразького р-ну Тернопільської області, брав участь у селянському радикальному русі. За його розповідями Франко створив оповідання «Свинська конституція».
12. *Думка Павло* (1854–1918) – селянин з с. Купчинці на Тернопільщині, член радикальної партії, поет.
13. *Гарматій Стефан* (1845–1921) – народився в с. Лучці, жив у с. Купчинці. Член «Просвіти» у Львові, а в 1874 році один із засновників її читальні в Купчинцях. Член громадської ради, вів рішучу боротьбу із п'янством на селі. У 1890 році разом з П. Думкою вступив в Українсько-руську радикальну партію.
14. Супранівка – село в Підволочиському районі Тернопільської області.
15. «Громадський Голос» – газета, орган радикальної партії в Галичині. Виходила з 1895 р. у Львові. В кінці 90-х на поч. 900-х рр. Тут друку-

вали свої твори Іван Франко, Василь Стефаник, Михайло Павлик, Лесь Мартович та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. www.ucrainica.com.ua/downloads/?pub=658
2. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – К., 1986.
3. Спогади про І. Франка // упор., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 1997.

ЛИСТИ ВАСИЛЯ РАТАЛЬСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

НАТАЛІЯ ГОРАЙ

Вперше публікуються листи вчителя В. Ратальського до Івана Франка про Целіну Зигмунтовську, завдяки якій з'явилася збірка «Зів'яле листя».

Ключові слова: Василь Ратальський, Іван Франко, Целіна Зигмунтовська, листи.

Ратальський Василь (1870–1935) – вчитель, педагог, приятель Івана Франка, якому той подарував збірку «В поті чола» (Львів, 1890) з таким написом: «Щирому приятелеві Ратальському прихильний Іван Франко» (зберігається у літературно-меморіальному музеї Івана Франка у Львові). Листувався з І.Франком, виконував різні його доручення. І. Франко зі свого боку прагнув допомогти йому влаштуватися на роботу. Ратальський проживав у м. Дрогобичі майже 42 роки на розі вулиць Святого Юра (до 1990 р. – Червоноармійська) і Бориславської, вище від вулиці Шашкевича в одноповерховому будинку (тепер середня школа № 3). Дім, на жаль, не зберігся. Був серед ініціаторів гімназійного руху в Дрогобичі. Писав статті на виховні теми, серед яких «Дещо

про вироблене характеру у дітий» [1] та «Анкета дитячої психології» [2]. У 1918 р. працював адміністративним директором рафінерії «Польмін». Під час окупації Галичини поляками 1919 р. Ратальського арештували та вивезли до Самбора, звідти його мали забрати в концтабір, але його відкупила дружина. 1932 р. переїхав до Львова і згодом помер.

За спогадами дочки В. Ратальського Марії з Іваном Франком він спілкувався в молодості, а також, що Франко приїздив до них у гості [3].

Василь Ратальський очолював делегацію Дрогобиччини на похороні Каменяра і від її імені виступав біля могили великого сина України.

У п'ятдесятитомнику творів Івана Франка подається лист І. Франка, лист-відповідь В. Ратальському, який запрошував І. Франка до Дрогобича [4]. Запрошення В. Ратальського – лист № 4. Усього у фонді І. Франка у відділі рукописів та текстології в Інституті літератури Т. Г. Шевченка НАН України збереглась одна листівка з повідомленням та три листи В. Ратальського до І. Франка 1896, 1906, 1912 років. Уривки з листів часто використовувались дослідниками без публікації. Тут ми їх публікуємо зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

[10.VIII.1896]

Високодостойний! З моєї сторони поробив все можливе. Фреквенция заповідаєсь величаво здоровенькі прибувайте. Я виїду по Вас на дворець. 10.8.

Ратальський

ІЛ, ф. 3, № 1695, арк. 1–3. Рукопис. Оригінал.
Коресподенційна карта із зображенням бурси
Руського товариства Педагогічного[1] у Львові за адресою:
«Високодостойний Др Іван Франко Львів Поніньского, 4».

№ 2

В Дрогобичи 4.3.1906.

Високоповажаний Добродію!

Дуже перепрашаю за припізнену вістку. Інтересована (Зигмунтовска[2] була довгий час в Самборі, я ждав на єї приїзд. Не знаю: зібрані мною інформації вдоволять Вас Добордію, тому звольте ласкаво відповісти а я дальше буду старатись засягати бажаних відомостий. Перших інформаций засягнув у Войтовича. Єго характеристика про Зигмунтовску звучить: «баба під кождим зглядом неможлива, має часті «напади», що обявляють нехітю до всіх і вся. Найменьшої постійности характеру, коротко се істеричка, а в найлучшім разі сильно нервозна». Маючи певні сумніви що до реляций Войтовича, конферував єще з учителем Бучацким що є найблисший сусід єї. Інформациї Бучацкого зовсім східні з Войтовича характеристикою. В виду сего не ма сумніву в осуді, а на сій підставі годї уже судити про характер, та иньші прикмети, наколи маєсь до дїла з осібником хоробливим.

Не без інтересу – думаю – будуть мої личні поміченя. В сій цїли вибравсь я сам, під претекстом винайму хати, до неї. Застав ю при науці сина[3] Є се женьщина середних літ, пристійна, в очах доволі хитрости, сильно нервозна, в вислові дуже обережна. «Осіла тут перед 4 роками, з «туги за рідними сторонами». Батько[4] її мав в Бориславлю посїлість, муж[5] був концепїстом судовим». Перескакує з теми на тему з незвичайною скоростию, фізіономію зміняє також дуже швидко, годі підхопи[ти] черту, що свідчилаб глибше про єї душевну сторону. При купні хати баращував «якийсь пан», про котрого годї було щось путнього дізнатись. Сусіди єї не терплять, спосіб житя скритний, з ніким не живе, слуги не держить, людий уникає.

Розумієсь цілу «індаґацию» вів я з захованьом всеї осторожности. Притокою був винайм хати. Відай се невичерпане. Будьте однакож Вп. Добродію увірені, що наразі вихіснував все можливе, а наколи прикажете маючи уже промощену дорогу, поведу дїло дальше і маю надію вповні уволити Вашому бажаню. Сердечно дякую за вістку о моїх «старанях» на Заплатин[6], а поручаючись вашій ласкавій памяти і ожидаючи дальших приказів, остаюсь:

З сердечно високим поважаням.
В. Ратальский

ІЛ, ф. 3, № 1634, арк. 85–87. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Дрогобич, 10.6.1906]

Високоповажний та Дороги Добродію!

Обставини так сложились, що я змушений Вас знова торопити моїми справами. Маю однак не глибоке та щире пересовідченя, що не возьмете менї сего за зле, а противно зволите мати мене за витолкованого.

Річ іде о мою посаду в Сколїм[7]. Про цю справу я уже згадував Вам, та Ви обіцяли ласкаво пригадати в своїм часї Дру Студиньскому[8]. Оскільки менї відомо ся справа уже є у Львові, та мене навіть мали в Стрию не поставити в терно, а умістили людий з 8-10 літ служби. Є се отже разяча «неформальність», котра дає радї Краєвій повне право подібне терно звалити.

Наколи Вам Добродїю час та обставини Позволять цю справу предложити, то щось путнього про ню дізнатись, зволите мене ласкаво повідомити, та при сїй нагодї приняти заяву мойого щиро високого ставлення

В. Ратальський

В Дрогобичи 10.60.906.

ІЛ, ф. 3, № 1634, арк. 89–90. Рукопис. Оригінал.

№ 4

16.1.1912

Дрогобич ул. Сьв. Юра 27

Високодстойний Добродїю!

По лїтах пригадуюсь Вашій ласкавій памяти, та іменем тутешного Видїлу «Учительскої орґанїзациї» сьмію Вас просити о ласкаве прибутя до нас на 1 лютого р. р. з відчитом, який зволите ласкаво Самі вибрати. З огляду, що того дня сподіємось більшого напливу «народа» з повіту, дальше численна теперішніх місцева і замісцева інтелїґенция дуже радо прибуде, тому сердечно просимо не відмовити нам тої ласки. Рівнож дуже просимо о відворотну відповідь, щоб крім устної аґітациї, поробити відповідно письменну. Наколиб Вас Ласкавий Добродїю уже где заанґажовано звольте ласкаво безусловно відмовити, позаяк нїяке галицке місто не є в

силі в сей спосіб Ваш труд серед теперішних відносин нагородити як Дрогобич. Рівнож булоб дуже вказане, щоб приїхали до нас на полудне (обід у мене) а по належнім відпочинку о 6(4). бувби відчит, а на другий день рано поїхалиб.

Ожидаєми ласкавої відповіди, остаємось для Вас з глибоким поважаням.

Василь Ратальский.

ІЛ, ф. 3, № 1634, арк. 91–92. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Товариство педагогічне – громадська культурно-освітня організація заснована у Львові в 1881 р. Мало кілька назв: до 1912 р. – Руське педагогічне товариство, потім – Українське педагогічне товариство, а з 1926 р. – «Рідна школа».
2. *Зигмунтовська Целіна* (1865–1941) – знайома поета. Працювала маніпулянткою на львівській пошті. Франко зізнався, що через цю жінку з'явилося «Зів'яле листя». 1896 р. Целіна взяла шлюб із Здіславом Зигмунтовським, який був значно старшим від неї, мала з ним двоє дітей і швидко повдовіла. Через багато років, під час хвороби дружини Франка, Целіна сім місяців житиме в їхньому домі, доглядаючи за дітьми.
3. *Зигмунтовський Здзісь* – син Целіни Зигмунтовської.
4. Батько Целіни Зигмунтовської, втративши маєток, поповнив дуже розповсюджену верству доробкевичів, який, зібравши певну суму грошей, вирішив вкласти її у «добре діло». А що кращого діла за нафту і земний віск на той час не було, то й він піддався тій гарячці. Забрав жінку з дітьми і поїхав у «галицьку Каліфорнію». Там він у пошуках нафти та срібла втратив усі гроші і тим самим прирік свою сім'ю на загибель.
5. *Здіслав Зигмунтовський* (1842–1899) – чоловік Целіни Зигмунтовської, людина видна, як було прийнято міряти в ті часи, працівник суду, отримував зарплату по дев'ятій шкалі судових чиновників – 2800 корон щорічно.
6. Запла́тин – село в Стрийському районі Львівської області.
7. Сколе – місто, розташоване в долині річки Опір у Карпатах, районний центр Львівської області. В. Ратальський просив І. Франка допомогти йому отримати посаду вчителя у цьому місті.
8. *Студинський Кирило* (1868–1941) – український літературознавець, академік АН УРСР (з 1929 р.).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Галів М.* Українська педагогічна думка про роль педагога у процесі виховання характеру дитини // Молодь і ринок, Дрогобич, 2006. – № 1(16). – С. 114–119.
2. *Караманов О.* Поширення експериментальних психолого-педагогічних досліджень у Східній Галичині (перша третина XX ст.) // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна, Львів, 2004. – Вип. 18. – С. 215–223.
3. *Ратальська-Верб'яна Марія.* З моїх споминів про батька – Василя Ратальського / Дрогобиччина – земля Івана Франка / гол. ред. Луців Л. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1973, Український архів, Т. XXV. – С. 698–700.
4. *Франко І.* Зібрання творів: у 50-ти т. – Т. 50. – К., 1986. – 628 с.
5. Довідковий том до Зібрання творів у 50-ти т. Івана Франка. – К., 1986. – 246 с.

РОМАН ГОРАК

ВІДНАЙДЕНА МОГИЛА ОЛЬГИ БІЛИНСЬКОЇ

Саме тоді, коли у червні 2012 року до вшанування Днів пам'яті Івана Франка, які проводив Львівський національний літературно-меморіальний музей його імені в селі Жукові на Бережанщині, у тернопільському видавництві «Джура» вийшла книжка «Подільськими дорогами Івана Франка», в якій у статті «Листи Івана Франка до Ольги Білинської» я підсумував усі віднайдені документальні дані, які стосувались тієї, з якою Іван Франко колись мав гадку одружитись, але так не склалось і їхні дороги розійшлись назавжди. Про стосунки Ольги Білинської з Іваном Франком розповіла у своїх спогадах її сестра. Але вона ні словом не обмовилась про те, як склалась доля Ольги Білинської після розриву стосунків з Іваном Франком. Правда, вона розповіла, що Іван Франко раз таки відвідав Ольгу, коли вона вчителювала у селі Добрівлянах і свідченням того є відомий вірш із «Зів'ялого листя» «Раз зійшлися ми случайно». Із цих же спогадів, які були опубліковані у 1937 році, стало відомо, що на той час Ольги Білинської не було в живих. Редакція журналу «Назустріч», в якому були опубліковані спогади Марії Білецької, не вважала за потрібне сказати про які Добрівляни у них мова, ні де і коли померла Ольга Білинська. Зрозуміло, що це мали би зробити дослідники та упорядники чисельних збірок спогадів сучасників про Івана Франка, які ці спогади Марії Білецької друкували. Але саме завдяки дослідникам справа була заплутана настільки, що стало неможливим цього встановити.

Найперше через те, що завдяки коментарям до цих спогадів утвердилась думка, що Ольга Білинська вчителювала в селі Добрівляни, що під Ходоровом і всілякі пошуки у метричних книгах цього села про можливе одруження її або смерть до нічого не привели, бо вона з тим селом не мала нічого спільного, хіба за винятком того, що тут деякий час до переходу в Трускавець працював директором школи Методій Білинський, як можна припустити, її найстарший і єдиний брат. Як виявилось, мова про Добрівляни, що біля Дрогобича, точніше за Рихтичами, що біля Дрогобича, де був сильний осередок радикальної партії та де священиком був о. Антін Чапельський, добрий знайомий Івана Франка. Саме це село під час свого вимушеного сидіння «між курми та телятами» в Нагуєвичах часто відвідував Іван Франко. Випадково (а може й ні) в цьому селі він зустрів Ольгу Білинську, яка тут вчителювала, і результатом цієї зустрічі став згаданий вірш зі збірки «Зів'яле листя». Завдяки збереженим метричним книгам цього села стало відомо, що не вельми довго побивалась за Франком Ольга Білинська, а вже 1888 року вийшла заміж за директора Трускавецької народної школи Сильвестра Охнича, змінила своє прізвище на його і тим пояснюється, що її прізвище, під яким фігурувала досі у вчительських довідниках, з них зникло. Ніхто з дослідників про це не знав і не здогадувався.

Виявилось, що невдовзі вона разом з чоловіком переїхала в Тернопіль, де Сильвестр Охнич дістав посаду професора Тернопільської гімназії. Тут в Тернополі народився у 1891 році їх син Олександр, про якого тільки відомо, що 1901 року він був учнем першого класу тамтешньої української гімназії. Після переїзду до Тернополя Ольга Білинська деякий час працювала народною вчителькою у школі на Микулинецькому передмісті. Завдяки метричним книгам вдалось встановити дати народження самої Ольги Білинської та її сестер, а також виявити цілу низку цікавих біографічних фактів, зокрема й близьку спорідненість її з чи не найкращим товаришем юності Івана Франка Володимиром Коцовським.

Останній раз вчительські шематизми згадують Ольгу Охнич-Білинську у 1891 році, а її чоловіка у 1905 році. Про всі ці знахідки я розповів у монографії «Друзі з Добрівлян», яка вийшла у львівському видавництві ЗУКЦ 2010 року.

Подальші пошуки, які стосувалися дати й місця її смерті, навели на думки, що оскільки вона в Тернополі жила й працювала на Микулинецькім передмісті і була парохіянкою тамтешньої церкви Успіння Богородиці, яка 1862 року була підірвана разом з каплицею та цвинтарем, а метричні книги внаслідок цього вибуху були знищені, то я на основі аналізу різних даних дійшов висновку, що на цьому цвинтарі й була похована Ольга Білинська та її чоловік. Про свої здогадки я й оповів у книзі, яка 2012 року вийшла у тернопільському видавництві «Джура».

До всього варто додати, що на той час вдалось розшукати світлини самої Ольги Білинської, її сестер Анни та Марії, а також світлину її з чоловіком. Усі ці світлини були наведені у згаданій книзі – і, здавалось, на подальших пошуках можна було поставити крапку.

Нічим не порадували пошуки могил Ольги Білинської на цвинтарях у Львові, де велась відповідна документація поховань.

Яке ж було велике здивування, коли 2012 року на початку осені на тринадцятому полі Личаківського кладовища, де велись роботи по впорядкуванню могил, під густими галузями плющу та різного пруття було відкрито цілком зарослий тим плющем невисокий пам'ятник у вигляді двох прямокутних стел з рожевого теребовлянського вапняку. На нижчій напис під невеличким хрестом:

«Ольга
з Білинських
Охничева
вдова по шкільному інспекторові
† 4.VII.1926
в 68 році життя»

На другій, вищій стелі:

Методій
Білинський
б. управитель
школи
в Трускавці…
+ 13.1.1933
В 73 році життя»

У книгах поховань даного кладовища значилось, що ці могили під номером 115 цього поля. Пам'ятник на могилі згідно із записом був поставлений 1935 року і поставити його могла сестра Ольги Марія Білецька, яка померла 31 грудня 1937 року і похована на Личаківському цвинтарі у гробівці разом з чоловіком Василем Білецьким. Записи у книзі поховань Личаківського цвинтаря аналогічні з надмогильними: Охничева Ольга, 68 літ, померла 4.07.1926 року та Білінський Методій, помер 13 січня 1933 року у віці 73 років, тобто був він 1860 року народження, а Ольга, згідно з записом 1858 року. Насправді Ольга-Філіпіна (таким насправді було її ім'я) народилась 26 листопада 1857 року і померла, коли їй було не 68, а 69 років. 18 квітня 1864 року народилась її сестра Марія (в заміжжі Білецька), 25 липня 1862 року народилась Анна (в заміжжі Гарматій). Найправдоподібніше, що братом сестер був Мефодій (Методій) Білинський, який був (якщо вірити правильності запису книги поховань) 1860 року народження, однак метрики його народження виявити не вдалось. Метрика смерті Ольги Охнич віднайшлась у метричній книзі померлих Собору Юра у Львові. 80-й порядковий запис у книзі померлих за 1926 рік: 4 листопада померла, а 6 листопада була похована Ольга з Білинських Охничева, вдова по шкільному інспектору з Тернополя. Греко-католичка. Вік – 67 літ. Причина смерті – рак язика. Замешкала по вулиці Листопада 11б. (ЦДІА у Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 3553, арк. 9) Дата смерті Ольги Білинської – 4 листопада 1926 року. На пам'ятнику дата помилкова.

Більша частина цієї вулиці була прокладена у 1892 році. Її назвали вулицею 29 Листопада на честь Польського повстання 1830–1831 років проти російського царату. У 1940 вулиця отримала нову назву Енгельса, а у серпні 1941 вулиці повернули попередню назву.

У липні 1944, після визволення Львова від німецьких загарбників вулицю знову перейменовують на 29 Листопада, а вже у грудні цього ж року вона отримує назву Енгельса.

Сучасну назву, Коновальця, вулиця отримала у 1992. Будинок 11-б споруджено 1911 року за проектом Генрика Орлеана у стилі раціональної сецесії. Він зберігся, має багату декорацію фасаду, сіней та сходової клітки.

Паралельно до вулиці 29 листопада йде вулиця Гіпсова, яка не змінювала своєї назви. На цій вулиці в будинку № 44 мешкала сестра Ольги Білинської Марія Білецька.

Померла Ольга Білинська в десяту річницю смерті Івана Франка.

Могила Ольги Білинської на Личаківському цвинтарі

МАРІЯ ОРКУШ

ВТРАЧЕНА ПАМ'ЯТКА

Село Нагуєвичі. Плебанія

Цей добротний мурований будинок був збудований під резиденцію священикам ще за часів, коли в 1854 році в село Нагуєвичі прийшов парохом о. Йосиф Левицький, відомий в нашій культурі як автор першої граматики української мови в Галичині, виданої в Перемишлі 1834 року та який охрестив Івана Франка й якого Іван Франко назвав предтечею появи «Руської Трійці». Після приходу в село о. Й. Левицький оголосив війну пияцтву та недбайливому виконанню селянами релігійних обов'язків, що призвело до бунту проти нього та проведення слідства в даній справі Перемишльською консисторією. Таких слідств та судів о. Й. Левицький витримав декілька і вийшов з них переможцем. Консисторія визнала

йому рацію, але з цим не хотіли змиритись селяни і продовжували з ним війну, що призвело до його раптової смерті 5 червня 1860 року.

Могила отця Левицького не збереглась, проте зберігся будинок, в якому він жив, а після мешкали священики, які правили в Нагуєвичах: Михайло Лісикевич (1860–1862); Василь Білинський (1862–1892), Іван Савчак (1892–1893) та Михайло Єднакий, одружений з сестрою єпископа Пелеша. Він став парохом в селі 1893 року і був ним до самої смерті, яка сталась 1953 року. Будинок стояв на пагорбі за церквою в центрі села. Дорога до нього вела через потік і опис її не важко віднайти в творах Івана Франка. Самого ж о. Левицького письменник вивів в образі отця Передримірського в повісті «Великий шум».

Згідно з рішенням сільської ради в будинку, в якому проживав о. М. Єднакий та який помер 1953 р. на 92 році життя, вирішено було розмістити три початкові класи місцевої школи, оскільки збудована 1933 р. школа не вміщала всіх дітей. Врешті питання з розміщенням класів було вирішено, будинок-плебанія в 1958 р. перестала бути школою, але в ній вирішено було відкрити гуртожиток для дітей з інших сіл, які навчались у Нагуєвицькій школі. В 1961 р. було вирішено будинок розібрати. З розібраного матеріалу сусіди збудували собі добротні фундаменти для своїх будинків. Їх на колишній території, яка належала до плебанії, з'явилось близько десяти.

За територією, де була пам'ятка, залишилась в селі тільки назва «попівство» та стара «ксьондзова криниця» з дивовижно прохолодною і свіжою водою.

На Різдво 2006 року згоріла церква з усім майном з старих сакральних споруд в селі, які пам'ятали Івана Франка. Залишилась тільки старенька дзвіниця, на якій хрести та старі замки, викуті батьком Івана Франка та світлина колишньої плебанії, пороги якої не раз переступали ноги Івана Франка, його батьків та рідних. Вона тепер зберігається у фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (інв. № 4510 ор.).

РОМАН ГОРАК

ГОСПОДАР ФРАНКОВОГО ДОМУ

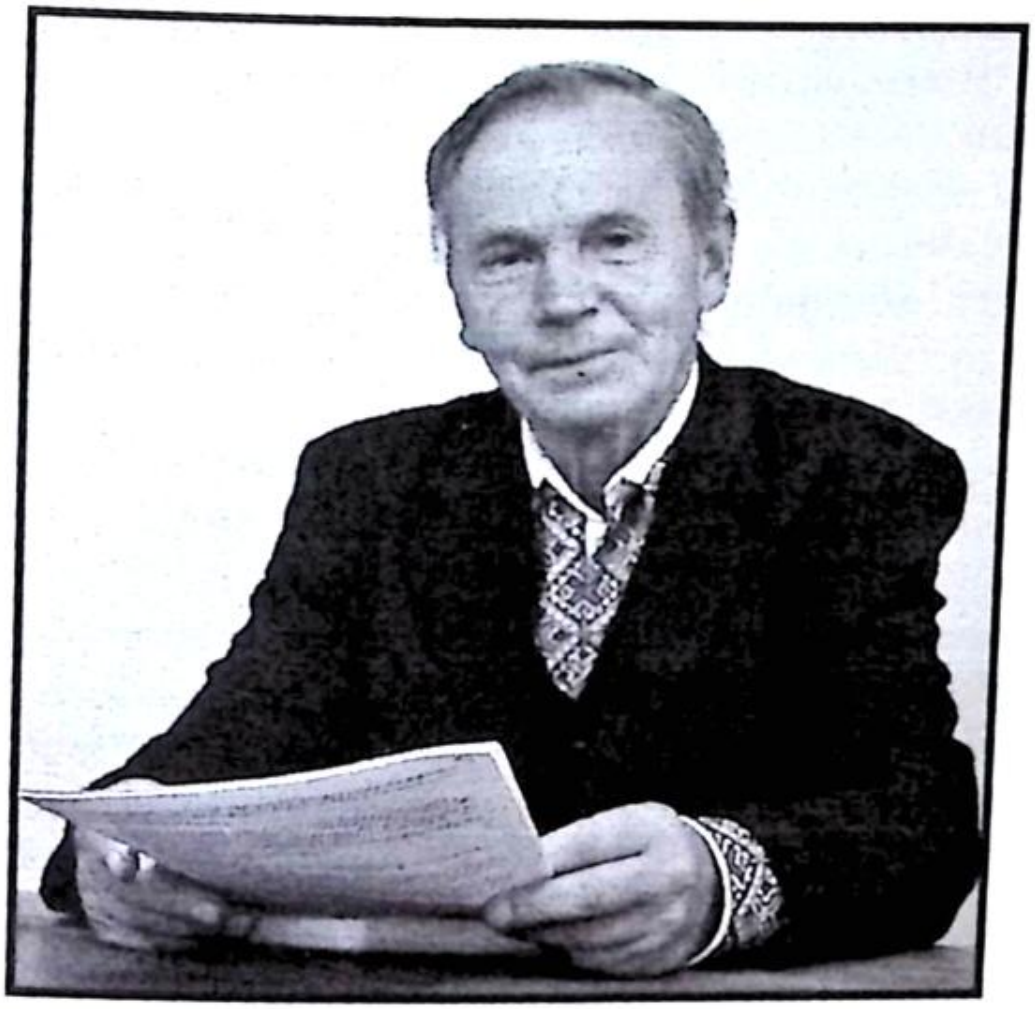

Був ним від 2000-го року, коли після господарювання та керівництва Музеєм вже відпрацьованих та вимучених на передових рубежах п'ятирічок партійних і кадебістських працівників дім Івана Франка, збудований ним 1902 року, був доведений до руїни й коли будь-який контроль з боку громадськості був унеможливлений. Постійні косметичні ремонти, підфарбовування та підштукатурювання, латання дір завуальовували справжній стан будинку Івана Франка.

Нарешті це окозамилювання, поєднане із нераціональним використанням і без того скупих коштів, які виділялись на утримання будівлі, довели до зсуву пагорба, на якому стояв будинок. Громадськість забила на сполох, коли почала валитись підпірна стіна, тріщини в якій щорічно замасковували товстим шаром червоної фарби. На порятунок стіни, з якої сипалась цегла, довший час не знаходилось грошей. Відтак полетіла дахівка з даху, почали тріскати стіни. До візиту в Музей Президента України Л. Кучми з нагоди 80-річчя створення ЗУНР дах будинку в один день під сильним дощем був перекритий металочерепицею.

Врешті від будинку було від'єднане малоефективне центральне опалення, яке надходило від корпусів Політехнічного інституту, розміщених у Стрийському парку. Це тільки пришвидшувало руйнування будівлі. Капітальний ремонт її почався 2006 року до 150-ї річниці від дня народження Івана Франка та приїзду у Музей Президента України В. Ющенка.

Один з керівників Музею після безуспішного домагання присвоєння йому звання Героя Радянського Союзу невдовзі опинився за межами України, покинув Музей і його заступник з господарської роботи. Після їх відходу виявилося, що Музей не має ні належної документації обстеження стану будинку, ні розміщення енергетичних та комунікаційних вузлів.

Все довелося починати новопризначеному заступнику директора музею з адміністративної роботи Іванові Степановичу Палюшку майже спочатку. Велике господарство приносило кожного дня несподіванки. Згоріла дерев'яна церква св. о. Миколая в с. Нагуєвичах, до будівництва якої доклався батько І. Франка Яків. У тій церкві хрестився Великий Каменяр і його родина. Церква була закрита і віддана Музеєві під господарські потреби. Довгі роки працівники Музею всіма силами рятували цю церкву від варварського знищення і з чистою совістю віддали її громаді з приходом Української державності. Винних у спаленні церкви, як і можна було сподіватись, не виявлено.

Церкву не відновлено...

До 145-ї річниці від дня народження Івана Франка під пильною охороною вищих чинів міліції м. Дрогобича згоріла дотла стодола музею-садиби, а відтак під цим же пильним наглядом згоріла батьківська хата, яку частково врятували і підчепурили до ювілею.

Внаслідок бездарного планування та вибору місця під будинок літературної експозиції в тому ж селі ця новобудова стала непридатною для експлуатації, а її цокольні приміщення були залиті ґрунтовими водами.

До того всього варто додати, що на долю новопризначеного заступника директора музею Івана Палюшка випали роботи з реставрації будинку магната Антонія Ув'єри, відданого Музеєві 1992 року та в якому розміщався готель для вищого генералітету Радянського Союзу. На приведення будинку до належного стану та первісного вигляду, звільнення його численних номерів, ванн та більярдних кімнат не вистачало грошей, але вистачало претендентів на його приватизацію вищими посадовцями області, що не давало можливості Музеєві нормально працювати. Йому постійно загрожувало виселення.

У результаті відбудований у черговий раз музей у Нагуєвичах, незважаючи на протести Міністерства культури та громадськості, був вольовим рішенням керівництва області безпідставно переданий Музею-заповіднику «Нагуєвичі».

Відреставрований був і будинок Ув'єри. Тут розмістилась літературна експозиція Музею, яка була удостоєна обласної премії в галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики та архітектури з номінації Дизайн імені Олени Кульчицької, а виставкові зали визнані за найкращі при музеях літературно-меморіального плану. І все ж, коли Музей був представлений до надання статусу «національний», зі Львова надійшла інформація від особи, на яку у Міністерстві зважали, що літературної експозиції у музеї нема, а отже нема потреби надавати йому цей статус...

Це були реалії життя одного з провідних Музеїв України і реалії, в яких працював заступник директора з адміністративних та господарських питань Іван Палюшок.

В тому, що Музей успішно подолав негаразди попереднього керівництва і 2011 року став «Національним» велика заслуга й Івана Степановича Палюшка.

Він народився 8 серпня 1946 року за три місяці після того, як його батьків та велику родину з чотирьох братів та двох сестер було насильно під загрозою фізичного знищення разом з десятками тисяч українців вивезено з предковічної землі, з села Кривиця Томашівського повіту Люблінського воєводства, де народились їх діди та прадіди, в Україну. Їх поселили в хаті-розвалюсі біля Львова на Збоїських.

Його дитинство було важким: від напівзлиденного існування він захворів туберкульозом. Довгі роки лікувався, навчався у Львівській школі-інтернаті, де успішно закінчив десять класів. Потім три роки служби в армії, робота на заводі «Львівсільмаш», навчання на історичному факультеті Львівського університету ім. І. Франка, вчителювання і від 1993 року робота – спочатку науковим, а відтак старшим науковим працівником у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка. Його екскурсії любили відвідувачі, особливо діти молодших класів. Був співавтором багатьох виставок, яких досі музей через брак приміщень не мав можливості організовувати. Брав активну участь у поповненні фондів музею експонатами, які знаходив по селах серед родин знайомих Івана Франка. Брав активну участь в організації робіт зі створення музею М. Грушевського. Організував і оформив кімнату С. Коваліва у Бориславському краєзнавчому музеї, брав участь в організації виставок музею у Києві, Каневі, Дрогобичі, Івано-Франківську.

І ота важка і часто невдячна робота головного господарника Музею, для якої ніколи не було потрібних коштів і до якої всі, від кого це залежало, мали претензії.

Його любили і шанували. Був чуйним до людського горя.

Нещастя трапилося навесні 2012 року. Переходячи розібрану вулицю, яку готували до Євро-2012, послизнувся на камені, впав на рейки трамвайної колії – перелом ключиці і двох ребер. Поламане ребро зачепило легені. Пухлина після того виявилася злоякісною. Операція восени 2012 року давала надію, однак...

Ще відсвяткував 110-у річницю побудови Іваном Франком свого дому, в якому тепер Музей. На жаль, відсвяткувати своє 20-річчя роботи в Музеї не довелось.

Вже давно мала прийти весна, а за вікном кімнати, в якій лежав і через яке дивився на світ, лютувала хурделиця і все навколо засипала снігом. До його вікна, з ялинки, що стояла перед ним, прилітала синичка.

Билась об шибки, як колись за ним побивалась мати, коли хворів.

Тільки вона одна могла визволити його від болю і страждань. Вірив у це.

Його не стало на світанку 30 березня 2013 року.

На вулиці замість весни лютувала зима...

Його поховали на Янівському цвинтарі побіч могили батька Степана Федоровича, неподалік від могили Карла Бандрівського, що був офіційним опікуном хворого Івана Франка...

ОСТАННІ ВИДАННЯ МУЗЕЮ

Науковий вісник музею Івана Франка у Львові, випуск 11

Науковий вісник музею Івана Франка у Львові, випуск 12. Перші кроки. Книга містить документи і матеріали, які стосуються історії створення Музею та перших кроків його діяльності

Петро Франко «Іван Франко».
У виданні вперше публікується збережена частина тексту повісті Петра Івановича Франка (1890–1941) «Іван Франко». Упорядник головний хранитель фондів Музею М. Войціцька, стаття «Незакінчена повість про Івана Франка» Я. Горака

ПРЕМІЯ
ІМЕНІ ІЛАРІОНА І ВІРИ СВЄНЦІЦЬКИХ

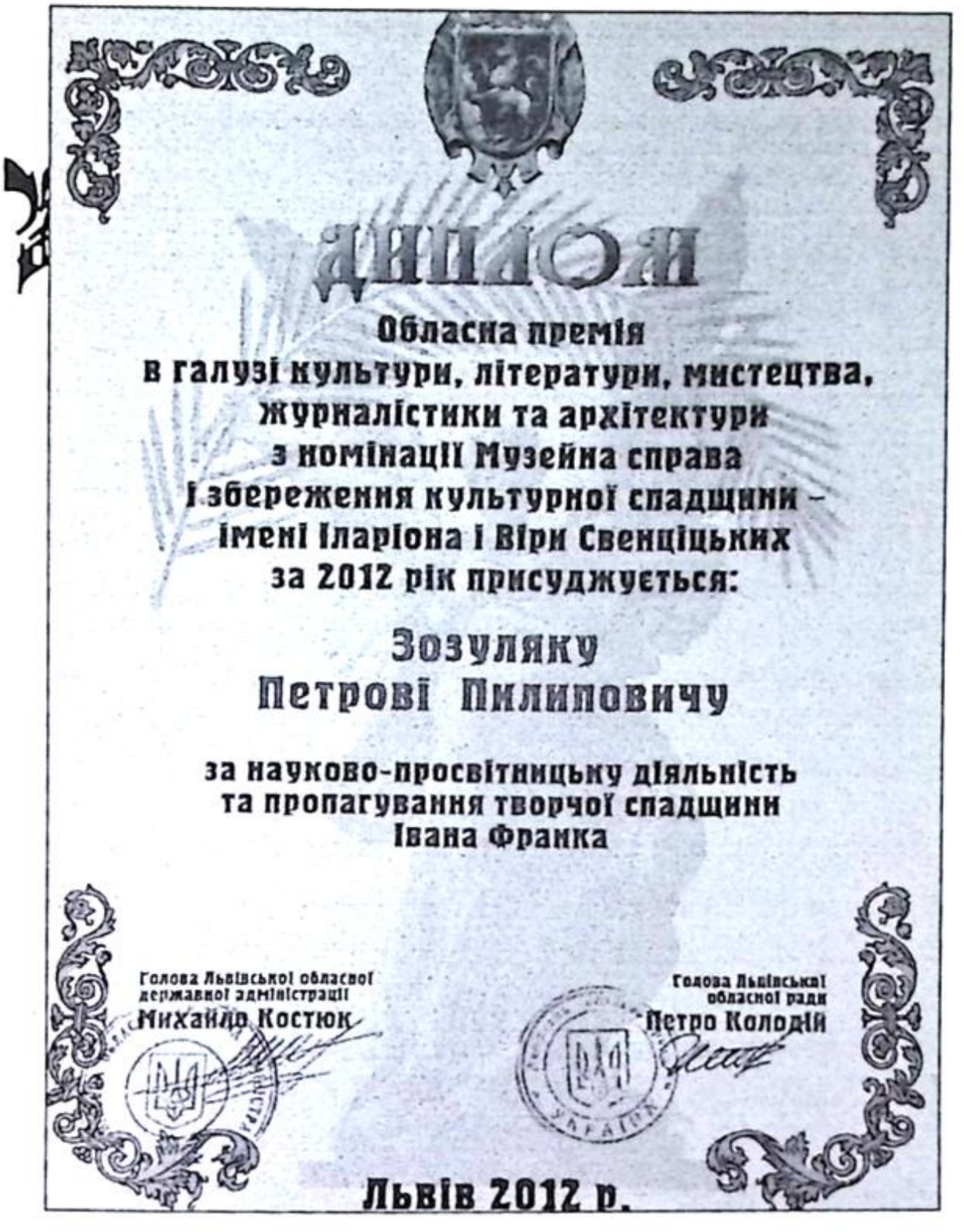

ДИПЛОМ

Обласна премія
в галузі культури, літератури, мистецтва,
журналістики та архітектури
з номінації Музейна справа
і збереження культурної спадщини –
імені Іларіона і Віри Свенціцьких
за 2012 рік присуджується:

Зозуляку
Петрові Пилиповичу

за науково-просвітницьку діяльність
та пропагування творчої спадщини
Івана Франка

Голова Львівської обласної
державної адміністрації
Михайло Костюк

Голова Львівської
обласної ради
Петро Колодій

Львів 2012 р.

За активну науково-просвітницьку діяльність та пропагування творчої спадщини Івана Франка заступникові директора музею з наукової роботи Зозуляку Петрові Пилиповичу присуджена за 2012 рік обласна премія в галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики та архітектури з номінації «Музейна справа і збереження культурної спадщини – імені Іларіона і Віри Свєнціцьких».

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2012-й рік

Дні пам'яті Івана Франка

Дні пам'яті Івана Франка розпочались 28 травня, у 96-і роковини відходу у вічність. У цей день у церкві Святої Софії відправлена заупокійна Служба Божа за Іваном Франком, а на могилі панахида за участю отця церкви Святої Софії Сергія Олійнічука та хору «Благовіст» церкви Святого Архистратига Михаїла (диригент – В. Вівчарик, президент хору – П. Сидор). Слово про Івана Франка виголосив голова Західного наукового центру НАН України, академік НАН України З. Назарчук. Від обласної державної адміністрації промовляв І. Держко.

Поезії Івана Франка читали актори театру ім. М. Заньковецької заслужений артист України Ю. Брилинський, народний артист України С. Максимчук та заступник директора музею заслужений діяч мистецтв України П. Зозуляк.

Пісні на тексти Івана Франка виконували студент Національної музичної академії ім. М. Лисенка, лауреат Всеукраїнських і міжнародних конкурсів Б. Баглай та хор кафедри музичного мистецтва факультету культури і мистецтв Національного університету ім. І. Франка (художній керівник і диригент – старший викладач кафедри М. Камінська).

У цей же день учні СЗШ № 33 м. Львова показали у Музеї літературно-музичну композицію за творами Івана Франка «Діти були весняним сонячним промінням, яке зігрівало мені серце» (директор школи – Н. Живець, музичний керівник – М. Рикмас).

На пошану Івана Франка виступили у Музеї учні шкіл Сихівського району м. Львова – переможці конкурсу на краще виконання творів письменника.

Поетичну Франкіану представили у Музеї актори театру ім. М. Заньковецької І. Калинюк, В. Жуков, Н. Поліщук, А. Марусяк та студенти кафедри театрознавства й акторської майстерності факультету культури і мистецтв Національного університету ім. Івана Франка (педагог – народний артист України С. Максимчук).

У Музеї відбувся також літературний концерт С. Максимчука «Моя Франкіана», під час якого з переднім словом виступив кандидат мистецтвознавства Я. Горак.

Директор видавництва «Каменяр» Д. Сапіга презентував путівник по літературній експозиції Музею «Прийдімо до Франка» – праця усіх науковців Музею.

У виставкових залах Музею експонувалася виставка вишивки і бісероплетіння народного майстра України Олександри Федишин з м. Івано-Франківська (рушники, обруси, серветки, доріжки та вироби з бісеру).

На відкритті виставки майстриня розповіла про свій творчий шлях, про те, що твори її експонуються у музеях Австралії (Сідней), Японії (Токіо), США (Нью-Йорк), Канаді (Торонто й Оттава).

Директор Музею Р. Горак подякував Олександрі Федишин, а соліст Національного театру опери та балету ім. С. Крушельницької Р. Ковальчук заспівав для неї пісню, яка облетіла весь світ – «Пісню про рушник», акомпанував артист філармонії, лауреат міжнародних конкурсів Микола Габрук.

Програму Днів пам'яті Івана Франка збагатили вистави у львівських театрах – «Украдене щастя» за драмою І. Франка (музика Ю. Мейтуса) у Національному театрі опери та балету ім. С. Крушельницької, «Картка любові» Р. Горака у Національному театрі ім. М. Заньковецької, а виставу «Божевільна» («Ольга – дружина Івана Франка») Р. Горака заньківчани показали у Києві на Камерній сцені Національного

театру імені Івана Франка, «Фарбований лис» за І. Франком на сцені академічного театру ляльок.

Поважним пошануванням Івана Франка були показані під час Днів телефільми «Іван Франко», «Дорогами Івана Франка» та «Місцями Івана Франка» по львівському телебаченню, а також цикл літературно-мистецьких програм львівського радіо «Слово» та «Світлиця» (автор і ведучий – письменник З. Суходуб).

Літературно-мистецьке свято «Шляхами Івана Франка» відбулося цього року у селі Жукові Бережанського району Тернопільської області. Саме у цьому селі народилася ідея безсмертного «Мойсея» Івана Франка. Іван Франко неодноразово бував у Жукові, де сільським парохом був Сильвестр Лепкий – батько Богдана Лепкого. У спогаді про Івана Франка Богдан Лепкий пише:

«...дуже добре пригадую собі одну тему розмови за обідом, а саме про Корнила Устияновича і про його «Мойсея», писаного та мальованого. Батько хвалив Устияновича...

Невже ж воно не гарне, не поетичне й не сильне? – питав батько.

Гарне, та не глибоке, – відповів Франко. – Устиянович пише та малює поверху, нічого з глибини душі Мойсея не добуває, не розуміє його трагізму...

...Побачите якого я колись напишу.

І написав, але батько вже не побачив».

До Жукова приїхала зі Львова велика група митців.

Хор «Благовіст» відспівав у церкві Івана Богослова Службу Божу, львів'яни поклали квіти на могилу Сильвестра Лепкого та до пам'ятника Богданові Лепкому.

Урочистості відкрила директор сільської школи і завідувач місцевого музею родини Лепких М. Волощук.

Слово про Івана Франка виголосив директор Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка Р. Горак. Він представив свою нову книгу «Подільськими дорогами Івана Франка», видану тернопільським видавництвом «Джура».

Під час урочистостей виступили перший заступник голови Бережанської райдержадміністрації Г. Лехняк, заступник голови районної ради Р. Висоцький, учений секретар Державного історико-культурного заповідника у м. Бережани, заслужений працівник культури України, лауреат премії ім. Братів Лепких Н. Волинець.

Поезії, присвячені Іванові Франку, читали поет Б. Стельмах та бережанський поет і журналіст В. Савчук.

У мистецькій частині свята піснею і словом вшанували Івана Франка та Богдана Лепкого хор «Благовіст», соліст Львівського національного театру опери та балету імені С. Крушельницької В. Загорбенський, солісти Львівської філармонії народний артист України М. Шуневич, Л. Кострубa, О. Фенюк, О. Ковальова, В. Понайда, концертмейстер М. Габрук, студент Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка Б. Баглай, актори Національного театру імені М. Заньковецької народний артист України С. Максимчук і заслужений артист України Ю. Брилинський, студентка Львівського національного університету імені І. Франка Анастасія Ділайчук, а також науковий працівник музею книги у Бережанах Я. Мазурак.

Режисер і ведучий – П. Зозуляк.

Виставку-продаж своїх книг організували львівське видавництво «Каменяр» на чолі з директором Д. Сапігою і тернопільське видавництво «Джура».

Р. Горак представив жуківчанам творчу групу львівського телебачення, яка створила два фільми про Лепких і один про Бережани. Автор сценаріїв і ведучий Р. Горак.

Слово подяки митцям Львова висловили М. Волощук, сільський голова В. Крамар і заступник голови районної ради Р. Висоцький.

Усі співали «Не пора…».

Редактор газети районної ради «Бережанське віче» І. Мельник так закінчив свої враження від свята у Жукові у статті «Село на шляху Івана Франка»:

«...І знову чарував слухачів спів чоловічого хору «Благовіст»...

Здавалося, сільський простір – безмежний, а він заповнив його вщерть, і того було йому замало: зі сходів музею родини Лепких – туди вверх, побіля пам'ятника Богдану, через шкільне подвір'я – до церкви, а вже звідти – вшир, ген-ген понад Золоту Липу, і ввись – у чисту, як сам той спів, блакить. Туди, де високо-високо кружляв якийсь бузьок-єдинак, що, зачувши звуки хорового співу, пустився раптом понад самими дахами, понад головами хористів і слухачів – відчайдушно й могутньо. Та так, що, здавалося, почувся посвист від помаху крил, і лепківське «Крукру...» перегукнулося зі співом «Благовіста»...

На завершення Днів пам'яті літературно-мистецьке свято відбулося у Миклашеві Пустомитівського району – де знайшла свій притулок наречена І. Франка, перекладачка і збирачка фольклору Ольга Рошкевич.

Хор «Благовіст» співав Службу Божу у церкві Різдва Пресвятої Богородиці, потім була відправлена панахида на могилі Ольги Рошкевич.

Свято відкрила вчитель української мови та літератури Миклашівського навчально-виховного комплексу, завідувач кабінету франкознавства І. Бакалець.

Учасники свята поклали квіти до пам'ятника Іванові Франку.

Про Івана Франка розповідали Р. Горак, доцент Львівського національного університету ім. І. Франка М. Чорнописький, директор Миклашівського навчально-виховного комплексу В. Бенюк, свої поезії про І. Франка читали Л. Проць, Б. Стельмах та місцевий поет Б. Галицький.

У мистецькій частині свята виступали артисти театру ім. М. Заньковецької, філармонії та хор «Благовіст».

Слово подяки митцям Львова виголосили священик Дмитро Мицько та голова сільської ради М. Пугач.

Над селом лунало «Не пора...».

28 травня 2012 року

Слово на могилі Івана Франка промовляє Зіновій Назарчук

Ігор Держко

Юрій Брилинський

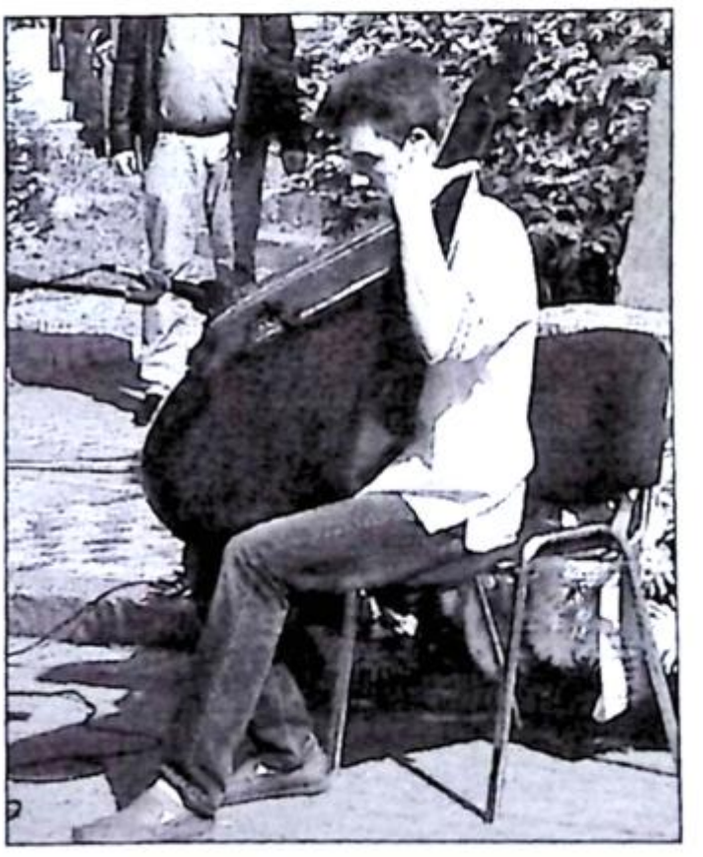

Богодар Баглай

Петро Зозуляк

Святослав Максимчук

Слово на могилі Івана Франка
доктора фізико-математичних наук,
професора, академіка НАН України,
голови Західного наукового центру НАН України
та МОНМС України Зіновія Назарчука,
виголошене 28 травня 2012 року

Всечесний отче, високоповажні пані та панове!

Сьогодні, як і щороку, ми зібралися в цей пам'ятний день у святому для кожного українця місці, де навіки спочив один із найславетніших синів українського народу, один із найбільших геніїв людства. Зібралися, щоб віддати його пам'яті данину заслуженої шани, та ще більше – щоб пригадати собі його духовні заповіти й відшукати відповіді на гіркі, пронизливі й досі насущні запитання: «Чи вірна наша, чи хибна дорога?»

Ось уже 96 літ минуло відтоді, як Іван Франко довершив свій земний шлях і переступив поріг вічності.

Нелегко відійти в країну вічности німу,
хоча яка була б дорога днів трудна і сіра.
На сто вузлів сплелись думки з землею, й аж йому
життя з долоні випало, немов розбита ліра.

Такими словами двадцятьма літами по смерті свого великого попередника передав глибоку скорботу за ним інший видатний поет, чия доля нерозривно пов'язана з древнім і вічно юним містом Лева, – Богдан Ігор Антонич.

Не професійному літераторові нелегко підібрати слова, щоб передати своє розуміння і відчуття космічної величі Франкового генія. Проте тримати сьогодні слово перед поважною громадою, згуртованою довкола символічної постаті Каменяра, для мене – висока честь і відповідальний обов'язок. Адже Франко належить не тільки гуманітаріям; його універсальний інтелект обіймав найрізноманітніші сфери і прояви буття: від траєкторії руху небесних тіл й еволюції живої природи – до складних механізмів історичного поступу людської цивілізації й невловних секретів поетичної творчості.

Франко належить нам усім, без огляду на наші професійні вміння, пізнавальні зацікавлення чи соціальний статус. Він належить Україні і світові. І наше завдання – відкривати його для себе, для України й для світу.

Хто ж він був, цей ясночолий син Якова-коваля з підгірських Нагуєвич, який зрештою став інтелектуальним лідером і пророком своєї нації?

Знову вдамся до афористично точної поетичної формули Антонича:

Учитель і поет, виховник, будівничий, що
було для нього кожне слово чином, кожне ділом,
не музам дань складав і не собі співав, а щоб
шляхи майбутнього в мету спрямовували сміло.

Іван Франко – Великий Каменяр, Титан Думки і Праці, Будівничий Української Державності, Пророк у своїй Вітчизні, Український Мойсей, Учитель народу, явище Національного Інтелекту... Ці яскраві метафоричні означення можна було б нагромаджувати й далі. Усі вони по-своєму точні і по-своєму неповні. Однак сьогодні видається важливим наголосити принаймні на кількох істотних вимірах Франкового творчого чину.

***Вимір перший.* Універсалізм**

Перше, що вражає у творчій діяльності Франка – її колосальна багатогранність, що випливала з гарячого бажання «обняти цілий круг людських інтересів», аби «не лишитися чужим у жаднім такім питанні, що складається на зміст людського життя», а отже, «бути чоловіком» – «не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього ч о л о в і к о м » – людиною діяльною й гармонійною, всебічно розвинутою й соціально активною. Цей ренесансний ідеал закладає генетичний код нової людини, людини українського Відродження – «франківської людини».

Поет, прозаїк, драматург, перекладач, літературний критик і публіцист, визначний науковець і філософ, – Іван Франко задає безпрецедентну парадигму універсального генія, справжньої людини-універсуму. Його неосяжний творчий доробок, багатомовний і багатожанровий, за приблизними оцінками налічує кілька тисяч творів загальним обсягом понад 100 томів. Проте досі, на превеликий жаль і сором, не зібраний, не виданий і не осмислений у повному обсязі. Ним по-справжньому можемо «повеличатися перед світом» як найціннішим національним надбанням. Прагнення охопити духовним оком увесь світ, пересадити на ниву української культури здобутки всіх народів і всіх віків, промовити своє, національно своєрідне слово в глобальному інтеркультурному діалозі і тим самим спричинитися до зближення України з цивілізованим світом – ще одна ознака Франкового універсалізму.

***Вимір другий.* Інтелектуалізм**

Іван Франко, зберігаючи весь жар гарячого українського серця, став, за словами Євгена Маланюка, «явленням національного інтелекту». Називаючи свій філософський світогляд раціоналізмом, письменник-мислитель прагнув в усіх своїх вчинках і помислах «кермуватися розумом, просвітою». Отже – наукою. Бо Франко, як справжній син доби позитивізму, вірив у переможну силу саме наукового інтелекту, а не міщанського «здорового глузду».

Велегранний учений, Doctor universalis (за визначенням Богдана Тихолоза): літературо-, перекладо- й мистецтвознавець, лінгвіст та історик, етнолог і фольклорист, психолог і культуролог, політолог і соціолог, економіст і статистик, філософ науки зокрема й мислитель загалом, – він залишив нам неперебутні здобутки в галузі української гуманітаристики і навіть у поезії своїй оспівував провідну місію науки в людському житті:

Хоч людськість бродить часто манівцями,
Вона – спокійний, щирий провідник,
Шукає виходу з стежок блудних.

Відтак Франків інтелектуалізм, філософський раціоналізм – це, не в останню чергу, світоглядний *сцієнтизм*, культ науки, поєднаний із таким необхідним нам сьогодні тверезим *прагматизмом*: «...Справжня наука повинна сповняти дві неодмінні умови: вчити нас пізнавати закони природи і вчити користати з тих законів..., – писав молодий Франко у статті «Наука і її взаємини з працюючими класами».

Цю істину – єдність знання і праці – не завадило б усвідомити багатьом нашим владоможцям, які, дбаючи про швидкий зиск, особисту вигоду і власні привілеї, недооцінюють роль освіти й науки в сучасному, постіндустріальному суспільстві, основну частку державного бюджету спрямовуючи на сировинно-видобувну промисловість, а не на високі, наукомісткі галузі.

Вимір третій. **Європеїзм**

Інтелектуалізм фаустівської людини, освіченої людини Заходу (Заходу як культурно-історичної парадигми, а не географічного поняття), з необхідністю робить Франка чільним речником європейської ідеї в Україні. Продовжуючи тисячолітню традицію національно-культурного самоусвідомлення (од часів Великої Київської держави до Кирило-Мефодіївського братства і «Розстріляного Відродження»), Франко – син древнього, автохтонного європейського етносу – мислив Україну як невіддільну частку великої цивілізації, а український народ називав «живим огником у сім'ї європейських народів і діяльним співробітником європейської цивілізаційної праці».

Недарма саме Франка вважають чи не найпослідовнішим «західником» в інтелектуальній історії України XIX ст., стратегічною метою діяльності якого була «послідовна і цілеспрямована європеїзація української культури в цілому, прилучення її до тем і моделей загальноєвропейського і в цілому світового літературного процесу». Саме європейський, а не євразійський вибір України у соціокультурному вимірі був для автора «Мойсея» не просто інтелектуальною аксіомою, а стратегічною метою й політичною програмою. Водночас європейська ідентичність, у Франковому розумінні, – це не дар і не даність, а насущне завдання, імператив повсякчасної культурно-просвітньої праці. Адже «тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром, – говорив письменник у ювілейній промові 1898 р. – От тим-то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям». Проте ці прагнення аж ніяк не означали для мислителя розчинення національної ідентичності у «загальноєвропейському» морі. Європеїзація не тотожна денаціоналізації; українство «у народів вольних колі» має бути рівним серед рівних, самобутнім і суверенним членом світової спільноти.

***Вимір четвертий.* Патріотизм**

Істинний патріотизм Івана Франка був закладений з перших дитячих років щирої, сердечної любові до рідної землі, глибокої поваги до праці батьків. Тож закономірно, що національна ідея була від початку присутня у світогляді й творчості Франка. Навіть у добі своїх молодечих захоплень модними тоді політичними доктринами мислитель не легковажив і тим паче не зраджував національних інтересів, відкрито проголошуючи ідеї національної непідлеглості й згоди, всупереч догмам космополітичного інтернаціоналізму та класової боротьби: «Не пора, не пора, не пора / Москалеві й Ляхові служить!.. / Не пора, не пора, не пора / В рідну хату вносити роздор!..».

Саме Іван Франко першим в історії української політичної думки у статті «Поза межами можливого» (1900 р., майже одночасно із «Самостійною Україною» Миколи Міхновського) дійшов до необхідності висунути «ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного… життя і розвою н а ц і ї ».

Головною ж націотворчою силою суспільства мислитель вважав саме інтелігенцію як носія моральної та інтелектуальної свідомості народу: «Перед українською інтелігенцією відкриється тепер величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися», – так окреслював письменник у 1905 р. магістральні завдання національної еліти в «Одвертому листі до галицької української молодежі».

Не «назад до народу», а «вперед з народом» – новітнє гасло Франкового діяльного патріотизму, поетичним маніфестом якого стало знамените полемічне послання Юліанові Роман-

чукові – «Сідоглавому» (1897), а заразом і іншим подібним «патентованим патріотам»:

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака.
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, –
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

При цьому Франко як поборник національно-державної незалежності завжди обстоював ідеал соборності всіх українських земель – од Сяну до Дону, од Бескидів до Кавказу. Синтез українського Заходу й Сходу, Галичини й Великої України (синтез мовний, літературний, політичний, загальнокультурний...) – та місія, яку він виконував свідомо і гідно. Його шлях, за висловом Миколи Зерова, проліг «від Дністра на Дніпро, з Заходу на Схід». І яким болем озвалися б у Франковому серці теперішні зухвалі спроби окремих політичних сил ґвалтовано розшматувати єдину Батьківщину на безнаціональні «регіони» у тому числі шляхом визнання російської мови по суті другою державною!

Вимір п'ятий. **Педагогізм**

Франко всі свої державотворчі надії покладав головно на працьовиту молодь. Пригадаймо, як понад сто років тому він закликав своїх молодих приятелів «до інтенсивної, невсипущої праці над собою самими! Здобувайте знання, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею». На огнистих рядках Франкової патріотичної поезії виросли покоління

«пластунів» та Українських Січових Стрільців, діячів ОУН та вояків УПА, дисидентів-шістдесятників та борців за відновлення української незалежності наприкінці XX століття. Добре відомо, що й українська молодь вважала Івана Яковича своїм духовним батьком, учителем, взірцем громадянина-борця. Зокрема, студентське товариство «Академічна громада» було ініціатором ідеї святкування 25-ліття літературної діяльності Франка. Саме тут уперше прозвучав «Вічний революціонер», музику до якого написав 19-річний Станіслав Людкевич.

До української молоді звернувся Франко напередодні визвольних змагань з «Одвертим листом...», написаним одночасно з «Мойсеєм». «Ми мусимо навчитися ч у т и с е б е у к р а ї н ц я м и – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів, – закликав письменник своїх молодих приятелів. – І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні — всі без виїмка — поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми р о з у м і л и всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його». Пізнати Україну – означає також пізнати самого Франка, осягнути огром його творчої спадщини та заглибитися в морські глибини його філософічної й політичної мудрості. Це насамперед завдання франкознавчої науки, зокрема й академічної.

Тож насамкінець доречно нагадати, що завдяки ініціативі Західного наукового центру, Відділення мови, літератури і мистецтвознавства НАН України та волі усіх франкознавців нашого краю Президія НАН України своєю Постановою від 14 квітня 2011 року ухвалила створити на базі Львівського відділення Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН

України окрему академічну установу – Інститут Івана Франка. Це стало реалізацією давньої мрії засновника наукового франкознавства академіка Михайла Возняка про Дім Франка у Львові як про академічну інституцію, покликану систематично й фундаментально досліджувати життя, багатогранну діяльність та колосальну творчу спадщину видатного українського письменника, вченого, громадсько-політичного діяча.

Створення Інституту Івана Франка НАН України – важлива віха у поглибленому вивченні та пропагуванні творчості Мислителя в Україні та за її межами. Наше завдання – забезпечити, щоб цей Інститут, як і інші заклади, освячені Франковим іменем (насамперед Літературно-меморіальний музей та Львівський національний університет), став *Франковим Домом* – не лише за назвою, а насамперед за духом та, головне, за плодами наполегливої, справді франківської праці.

Саме такої свідомої, розумної, доцільної, патріотичної діяльності вимагає Франко й сьогодні – від кожного з нас. Не бучними святкуваннями, а здобутками щоденної своєї праці найкраще вшануємо його пам'ять. Досліджувати й популяризувати його пророче слово, розвивати й упроваджувати наукові ідеї, берегти та збагачувати духовні традиції і свято виконувати його заповіти – це справа національної честі й високий моральний обов'язок перед пам'яттю Франка та нашими нащадками.

Дякую за увагу!

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА
БЕРЕЖАНСЬКА РАЙДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЯ
ВІДДІЛ КУЛЬТУРИ РАЙДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ЖУКІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

ДНІ ПАМ'ЯТІ ІВАНА ФРАНКА

96-і РОКОВИНИ ВІД ДНЯ СМЕРТІ

10 червня 2012 року

Ж У К І В,

ДЕ НАРОДИЛАСЬ ІДЕЯ БЕЗСМЕРТНОГО «МОЙСЕЯ» ІВАНА ФРАНКА

11.00 Служба Божа у церкві Івана Богослова за участю хору «Благовіст» церкви святого архистратига Михаїла (Львів)

15.00 Літературно-мистецьке свято «Шляхами Івана Франка»

– покладання квітів на могилу Сильвестра Лепкого та до пам'ятника Богданові Лепкому

– презентація книжки письменника, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Р. Горака «Подільськими дорогами Івана Франка»

– виступи письменників, артистів львівських театрів і філармонії, хору «Благовіст»

– виставка-продаж книг видавництва «Каменяр»

Майдан біля сільської ради

ЛАСКАВО ПРОСИМО!

10 червня 2012 року. Жуків

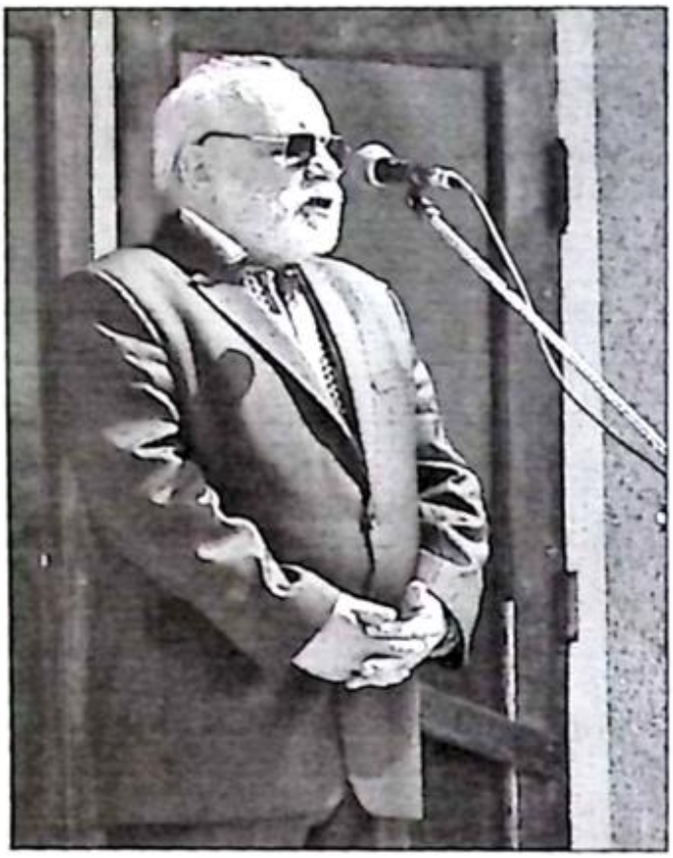

Роман Горак

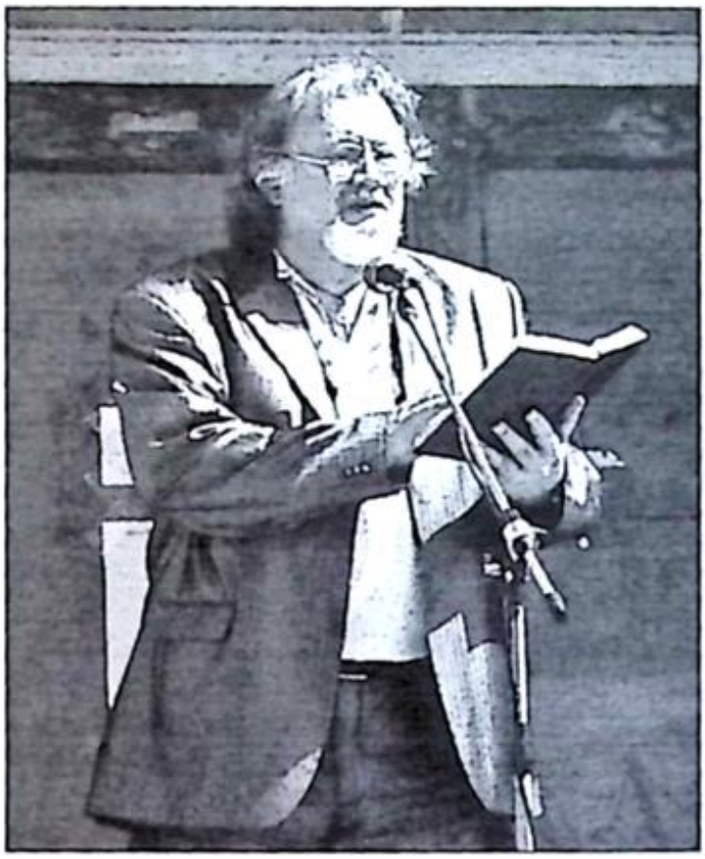

Богдан Стельмах

Марія Волощук

Надія Волинець

Роман Горак серед селян

Ольга Фенюк

Ліля Костpуба

Мар'ян Шуневич

Василь Панайда

Хор «Благовіст»

17 червня 2012 року. Миклашів

Ірина Бакалець

Василь Бенюк

Любов Проць

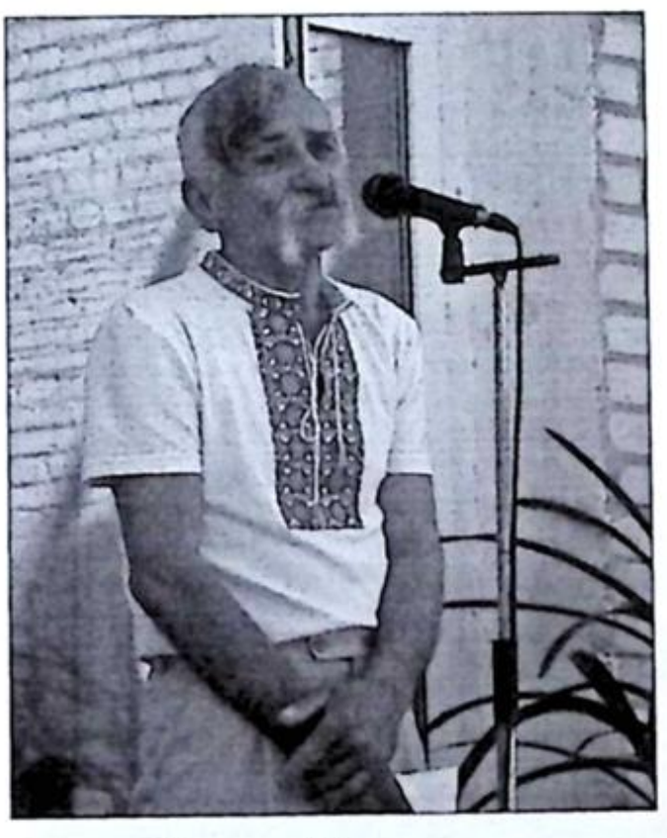

Поет з Миклашева
Богдан Галицький

Артисти філармонії Микола Габрук
та Настя і Микола Корнутяки

Слово подяки –
священик Дмитро Мицько,
Василь Бенюк і Михайло Пугач

З виступу М. Оркуш на міжнародному фестивалі мистецтв «Франко Фест» у Нагуєвичах 27 липня 2012 року

Шановні учасники свята!

Сьогодні я хочу привітати всіх із цим чудовим святом, яке відбувається в Нагуєвичах. Привітати всіх, хто прийшов вклонитися землі, яка дала світові Великого Франка, талант, розум і праця якого винесли українську націю на вершини світової слави.

По цих зелених лугах, по цих розкішних лісах, які з усіх сторін оточують Нагуєвичі, бігав малий Франко і ніхто тоді, навіть батько Івана Франка, який хотів дати освіту своїй дитині, щоб легше жив, не міг собі уявити, що пройде багато літ і до Нагуєвич будуть приходити люди, щоб вклонитися цій землі, походити Франковими стежками, подихати повітрям, напоєним музою письменника.

Напевне, багато хто з присутніх тут пам'ятають 1981 рік. Рік, коли в Нагуєвичах було відтворено садибу батьків письменника, було створено стежку Івана Франка. У 1986 р. було збудовано і відкрито новий літературний музей. Виявилося, що такого комплексу по вшануванню письменника не має жоден музей України.

Садиба була створена і побудована Львівським музеєм Івана Франка, філіалом якого тоді був наш Нагуєвицький музей.

Стежку створили студенти тоді Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва, нині Львівська національна академія мистецтв, за ініціативою двох великих шанувальників творчості Івана Франка Володимира Кушніра та Ігоря Чайківського.

Думку про відтворення садиби в Нагуєвичах виношував син Івана Франка Петро Франко, який був першим директором Львівського музею І. Франка. В архіві музею зберігаються

протоколи наукових рад музею, де порушувалося це питання. Пізніше цю ідею підтримали працівники музею, зокрема Віра Бонь, яка сьогодні успішно працює в музеї.

Наказ про відтворення садиби підписав син письменника Василя Стефаника Семен Стефаник, який в той час був директором музею І. Франка у Львові.

І ось яка гра долі. У 1881 році Василь Стефаник прийшов пішки з Дрогобича до Нагуєвич, щоб зустрітися з Іваном Франком. Франко тоді після другого арешту майже два роки жив у Нагуєвичах. І ось тут, на цій річці, яка називається Збір, зустрілись В. Стефаник і І. Франко. На садибі смакували рибу, яку наловив І. Франко. А рівно через сто років син Василя Стефаника спричинився до відтворення садиби батьків І. Франка.

Такої кількості людей в день відкриття садиби і стежки, а це було понад 20 тисяч людей з усієї України, оця місцевість, де зараз проходить сьогоднішнє свято, такого здвигу людей не бачила.

У минулому році минуло 30 літ від часу відкриття музею-садиби. Честь і слава тим людям, які створили прекрасний комплекс по вшануванню нашого генія і тому сьогодні треба робити все для того, щоб Нагуєвичі стали Українською Меккою. Щоб нові покоління приходили до Франка, набиралися наснаги, вчилися любити Україну, любити свій народ.

Дмитро Павличко творчість Івана Франка прирівнював із життєдайною криницею:

Будуть пити ту воду з жаги
Покоління грядущі,
Будуть люди від неї завжди
Сміливіші і дужчі.

І колись, і тепер маленький колектив музею І. Франка в Нагуєвичах робить все для того, щоб люди, які відвідали батьківщину великого письменника, хотіли повертатися сюди ще і ще. І так було. Я пам'ятаю, як люди, які вперше

побували в нашому музеї, приїжджали сюди не один раз. Привозили сюди своїх рідних, близьких, знайомих.

Я хочу привітати сьогоднішніх організаторів цього свята, зокрема пана В. Возняка, який запросив мене на це свято. Побажати їм успіхів у справі, яку вони почали. Сьогоднішнє свято покликане привернути увагу до Нагуєвич, покликане привернути увагу до захисту української мови, українського слова.

І ніхто з українців не має права мовчати і спокійно спостерігати за тим, що відбувається в нашій державі, де зневажають українську мову, українське слово.

Мова – це найбільша ознака нації.

Іван Франко в останні дні свого життя тяжко хворий промовляє до нації:

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Завись, наче оса та, бринить,
І сичить клевета, мов гадюка в корчи, –
Не мовчи!

Прийдімо до Франка

Традиційно, 27 серпня, у 156-й День уродин Івана Франка урочистості розпочалися біля пам'ятника письменникові.

Учасники урочистостей поклали квіти до пам'ятника. З промовою виступив ректор Львівського національного університету ім. Івана Франка, Герой України І. Вакарчук, поезія Каменяра звучала у виконанні студентів університету, заслуженого артиста України Ю. Брилинського та народного артиста України С. Максимчука, пісні на вірші письменника виконували Народна чоловіча хорова капела «Прометей» університету (диригент – В. Чмир) та заслужена академічна капела України «Трембіта» (диригент – заслужений діяч мистецтв України М. Кулик).

Літературно-мистецьке свято «**Прийдімо до Франка**» відбулося у Музеї. Слово про Івана Франка виголосив директор Інституту Івана Франка НАН України, доктор філологічних наук, професор Є. Нахлік.

Поетичний та пісенний вінок Каменяреві сплели актори Національного академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької заслужені артисти України О. Бонковська та Ю. Брилинський, народний артист України Святослав Максимчук та його внук Василько Рось. Пісні на вірші І. Франка виконували солісти Львівської філармонії Л. Коструба, О. Фенюк, В. Понайда, народний артист України М. Шуневич, доцент Національної музичної академії ім. М. Лисенка Б. Косопуд. Авторські пісні про Україну співав соліст Львівського національного академічного театру опери та балету ім. С. Крушельницької Р. Ковальчук.

Програму свята збагатили академічний інструментальний ансамбль «Високий Замок» філармонії (художній керівник А. Яцків) та хор «Благовіст» церкви Святого Архистратига Михаїла. Вів урочистість П. Зозуляк.

На святі у Музеї були присутні радник Президента України, керівник Головного управління з гуманітарних і суспіль-

но-політичних питань Адміністрації Президента Г. Герман, народний депутат України В. Зубанов, начальник управління культури облдержадміністрації С. Бурко.

На завершення свята виступив директор Р. Горак.

Усі співали «Не пора…»

27 серпня 2012 року. Біля пам'ятника Іванові Франку

Іван Вакарчук,
ректор Львівського національного університету імені Івана Франка

Народна чоловіча хорова капела університету «Прометей» та заслужена академічна капела України «Трембіта»

27 серпня 2012 року. Музей

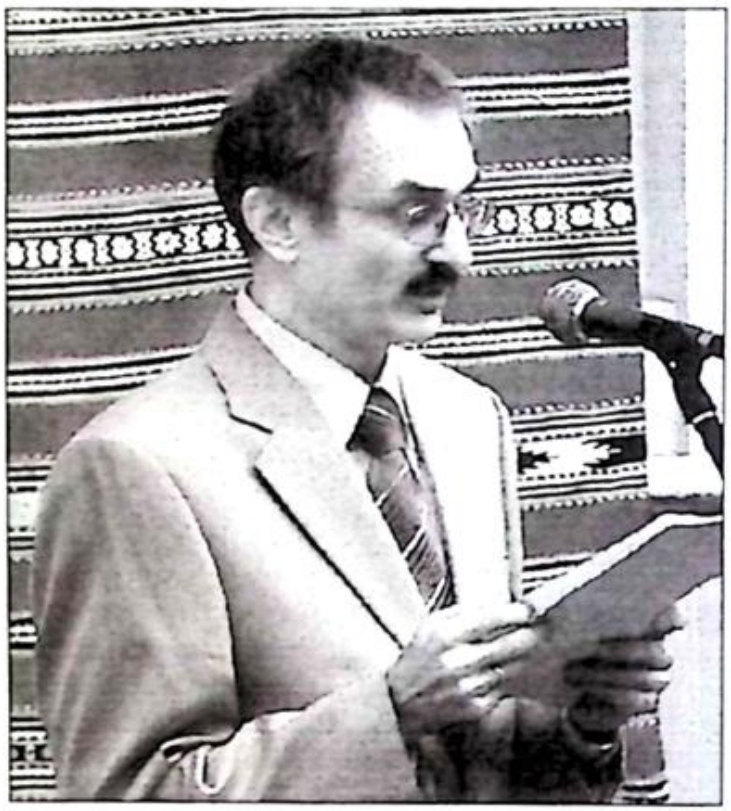

Слово про Івана Франка виголошує Євген Нахлік

Під час урочистостей (зліва направо) Володимир Зубанов, Ганна Герман, Роман Горак, Василько Рось, Святослав Максимчук

Слово доктора філологічних наук, професора, директора Інституту Івана Франка НАН України Євгена Нахліка, виголошене у Музеї 27 серпня 2012 року

Слово про гуманізм Івана Франка

У «Передмові» до поетичної збірки «Мій Ізмарагд» (1898) Іван Франко заманіфестував своє «найвище бажання як письменника і поета»: щоб його «слово було я с н е і щоби в ньому, як в дзеркалі, виднілося людське, щиролюдське лице». Гуманність, щира людяність стала однією з провідних рис Франкового світосприймання і творчості. Конкретні приклади людяності виявляють автор у ставленні до персонажів і самі персонажі у своїх почуттях, помислах і вчинках. У несподіваних, здавалося б, психологічних поворотах персонажів, і то не конче центральних, першорядних, чи не найбільше виявляється гуманна суть Франка.

У повісті **«На дні»** (1880) автор зіштовхує дві світоглядні засади: *люди як брати* (її дотримується студент філософії Андрій Темера: для нього співкамерники – «люди, його брати», але й «ті, що їх заперли сюди, <...> се також люди, батьки дітям, працюючі на хліб <...>») і *«Homo homini lupus»* («Людина людині вовк»), як резюмує схильний до філософування Стебельський, розчарований колишній писар, після кривавої бійки у тюремній камері, цьому, як подає автор, «проклятому місці плачу, недолі та заперечення всякої людської гідности». Темера сповідує ідеал «всесвітнього братерства і вселюдського щастя», дивиться на світ «братерським люблячим оком». Для нього всі люди – «не убійники, злодії й переступники, не пануючі й піддані, не кати й катовані, не судді й підсудні, а бідні, прибиті, одурені люди!..». Йому протистоїть нещасний наймит Бовдур – «з очима без людського виразу», з тваринним «неситим виразом лиця». Опинившись змалку на самому дні життя, цей безпритульний «байстрюк» з його «самолюбною, дикою натурою» не лише шукає забуття у «віч-

ному похміллі», а й здатен убити людину за шматок хліба. Він спочатку зчинив бійку з одним арештантом за хлібину, а потім таки зарізав Андрія задля грабунку.

Та коли виявилося, що грошей у того не було, «дивна зміна» сталася з Бовдуром, «чоловіком здиченим недолею, а здичінням доведеним до крайньої розпуки». Усвідомлення того, що він ні за що ні про що позбавив життя невинного хлопця, викликало стрес у цього, як пише автор, «звіра» і пробудило в нього притлумлені людські почуття. «Його власні риси, бачилось, м'якли, лагідніли… <…> Здавалося, немов наново людський дух вступає в те тіло, що досі було мешканням якогось біса, якоїсь дикої, звірячої душі». Він плаче, але не тому, що боїться суворої кари, а тому, що переживає за свій жорстокий учинок, тому, що йому жаль невинної душі. Убивця кається і просить прощення: «Він лицем припав до кровавого Андрійкового лиця і важко-важко заридав.

– Братчику мій! <…> За що я тебе віку збавив? Свята, ясна душечко, прости мені, нелюдові!»

Невинний мрійник не зміг докластися до утвердження ефемерного «всесвітнього братерства», а, волею долі, мимохіть заплатив життям за пробудження іскри людяності у, здавалося б, безнадійного нелюда. Деколи черства, бездушна людина мусить скоїти злочин, часом навіть кривавий, щоби вжахнутися і щоб у її душі все перевернулося: прокинулася совість, з'явилися жаль за убитим, каяття і потреба покути, а отже, відродилася людяність. За біблійними архетипами, щоб зробитися совісною, гуманною, людина часто мусить стати або великим грішником, або багатостраждальною жертвою. Шлях до людського в людині не раз лежить або через переступ і подальше каяття, або через стоїчно витримані страждання, що випадають на долю невинного як випробування. Франко й реалізовує цей біблійний архетип у своїй повісті: Бовдур спочатку стає невинною жертвою обставин, але не витримує випробування і робиться злочинцем, та щойно аж тоді перетворюється на грішника, який щиро кається у сподіяному.

У Франковій драмі **«Украдене щастя»** (1891, остаточна редакція 1901) ситуація любовного трикутника почасти подібна до тієї, що її опрацьовано в «Наталці Полтавці» Котляревського, але там її вирішено цілком інакше – через своєрідне змагання персонажів (Петра й возного) у шляхетності. Доброчесна чутливість Петра зворушує возного і викликає у відповідь його чутливу доброчесність. Щасливе розв'язання конфлікту в «Наталці Полтавці» стає можливим, за авторською логікою, не тільки тому, що Наталка й Петро зберігають вірність своєму коханню, а й не меншою мірою тому, що вони, особливо Петро, шанують християнські заповіді, родинно-патріархальну традицію, материнську волю. Альтруїстична любов Петра до Наталки пробуджує альтруїстичне почуття у возного й допомагає йому подолати егоїстичну пристрасть. Через альтруїстичну відмову Петра від коханої та щасливий фінал Котляревський прагнув по-своєму утвердити перевагу моралі над егоїстичною пристрастю. Персонажі «Наталки Полтавки» живуть в атмосфері надії на Бога, довіри до Всевишнього, смирення перед Ним. Ідея Божого сприяння сентиментальній парі закоханих, численні заклики молитися і покладатися на Бога та сподіватися «од Його всього доброго» по-своєму передають просвітницьку віру автора в те, що чутливість і доброчесність є тими найважливішими якостями людини, за допомогою яких вона тільки й може досягти справжнього земного щастя.

Натомість персонажів «Украденого щастя» мучить відчуття «провини», гріха, звідси – страху перед Богом, передчуття небесної кари, та попри те, вони свідомо порушують Божі заповіді: знаючи, що чинять зло, все-таки не можуть спинитися у своїх егоїстичних пристрастях. В «Украденому щасті» всі учасники трикутника (Михайло, Анна, Микола) спочатку безневинні – вони тільки жертви підступів та обману зажерливих Аннних братів. Та поступово усі троє стають грішниками. Зачинателем їхнього гріхопадіння виступає Михайло, який силує свою колишню кохану, а тепер чужу «шлюбну

жінку» стати його коханкою, погрожуючи їй, у разі незгоди, страшно помститися їй та її чоловікові, а того намагається при першій-ліпшій нагоді запроторити до «криміналу». Побожна Анна, хоча спершу й опиралася спокусам і погрозам цього, як каже, «звіра лютого» («Я шлюбна жінка, я чоловіка маю», «Я присягала. Гріх мені таке слухати, гріх подумати про таке!»; «Бог нас покарає, Бог!»), усе-таки не встояла під пристрасним натиском «страшного» і «грізного», але «любого» Михайла, втратила, як сама визнає, «честь жіночу, свою добру славу», «сором», зламала задля нього церковну присягу і відкрито, на очах усього села, зійшлася з ним, ігноруючи вінчаного чоловіка. Врешті, й сумирний Микола вчиняє гріх – спочатку спивається, богохульствує («мені здається, що Пан Біг часом собі сміх із нас робить!»), а відтак у стані афекту, за намовою сусідів, убиває наглого суперника. Так відбувається завершення гріхопадіння основних персонажів: од їхньої безневинності, їхніх «чистих душ, невинних» – до гріховності. Михайло формулює для себе й Анни егоїстичну настанову на цюхвилинні чуттєві утіхи: «Жий та дихай, доки жиєш! <...> Будемо жити, доки можна. Будемо любитися, доки можна. <...> Потому один кінець: всі помремо і чорту в зуби підемо». Якщо в «Наталці Полтавці» панують смирення і Божий закон, то в «Украденому щасті» відбувається розгул бунту й гріха, вирують егоїстичні поганські пристрасті, які сягають апогею у сцені вбивства. Відкрасти вкрадене щастя, як на це сподівався Михайло, не вдалося. І саме цієї миті відбувається повернення до християнської моралі, і здійснює його той самий персонаж, який і розпочав відхід од неї, порушивши заповідь не пожадати жінки ближнього свого, – той, хто, за Миколиним висловом, «ганьбить образ Божий»: смертельно поранений, Михайло, конаючи, при свідках запевняє війта, що сам заподіяв собі смерть, мало того – в останніх словах просить прощення в Анни й Миколи. Так християнський гуманізм урешті торжествує у Франковій п'єсі, так насамкінець відбувається повернення, хоча й у трагічний спосіб,

до альтруїзму і доброчесної чутливості, що панують у п'єсі Котляревського.

Але це також продовження і Шевченкової традиції – видобувати іскру людяності з душі грішника, який кається, або з душі нещасного, який прощає своїм кривдникам, – згадаймо героїнь та героїв поем «Наймичка», «Відьма», «Москалева криниця», «Варнак», «Меж скалами, неначе злодій...». Ця традиція класиків української літератури знаходить продовження і в сучасній українській прозі, як ось у романі «Ворошиловград» Сергія Жадана, де прості, не надто правильні персонажі знаходять у собі достатньо порядності, гідності, почуття товариськості і простолюдної солідарності, щоби протистояти рейдерству новітніх акул від бізнесу. До речі, цей роман зближує з епохою Франка та з його творчістю несподіване, здавалося б, повернення до натуралізму. Та уважно вдумавшись у відродження цього вже начебто давноминулого художнього напряму, бачимо певну закономірність: тоді, за Франкової молодості, зародження, а тепер відродження дикого капіталізму потребувало саме натуралістичних засобів зображення. На Заході популярність здобув Золя, а в Україні – його послідовник Франко зі своїм циклом «Бориславських оповідань». Новочасний перехід в Україні від планової до ринкової економіки через дикий капіталізм знову зробив актуальним натуралістичне зображення в літературі, у чому можемо переконатися на прикладі Жаданового «Ворошиловграда».

У повісті **«Для домашнього огнища»** (1892) дівчата, жертви протиправного вербунку Анелі Ангаровичевої до ринків Константинополя й Александрії, після того як вона самовільно пішла з життя, усе-таки не свідчать проти неї, а милосердно заявляють, що не «ся пані» вербувала їх до служби. Фінальним акордом повісті стали авторські слова про капітана Ангаровича:

«Якими ж благородними, майже святими видались йому в тій хвилі ті упавші, його жінкою так страшно покривджені

дівчата, що в тій тяжкій для нього мінуті знайшли в своїх серцях настільки людськості, і самовідречення, і прощення, щоб одноголосно, рішучо висказати се однісіньке, а в своїх наслідках таке важне слівце "ні!". Се одно слівце погодило його з людською природою, з життям, додало йому нового духу, нової надії. А коли ті нещасні, покривджені і втоптані в болото могли простити його жінці, то яке ж право мав він розставатися з нею з гірким ненависним почуттям?»

Цей авторський коментар і є тим висновком, який випливає зі змальованих подій, тим художнім акордом, задля якого й писалася повість. Головне – видобути іскру людяності з людських сердець, і виявляють цю іскру у Франкових творах скривджені долею, ті, хто, здавалося б, мав би запасти у гнів, зненависть, помсту, – але ж ні, вони спромагаються на людяність і прощення.

У ранньому вірші **«Смерть убійці»** (орієнтовно 1881) опрацьовано шевченківський мотив кари-мсти селянського парубка або дівчини ненависному поміщикові-кривднику (згадаймо «Варнака», «[Марину]», «Якби тобі довелося...»). Перед смертю старий «мужик» сповідається сусідам у «громадському гріху», просячи їх по совісті або осудити, або розгрішити його (Франко любить подавати драматичні події у формі спомину або сповіді учасника). Ще парубком, за панщини, доведений до відчаю, захищаючись од побиття шнуром, цей селянин за той-таки шнур повісив «пана» – «звіра лютого», і подав це як самогубство. Тепер цей селянин переживає морально-психологічне роздвоєння: оскільки «всяке вбійство, кажуть люди, / бог тяжко-тяжко відплатить...», а він «людську жизнь на душу взяв», тож носить «гріх той <...> на сумлінні». Разом з тим він признається, що той гріх його «сумління не пече», бо пан до неможливості дався взнаки всім своїми знущаннями. «Ніхто за паном, / за катом людським, не жалів», – виправдовує себе старий. Громада, не заперечуючи заповіді «не вбий» і не схвалюючи скоєного вбивства, водночас не береться осуджувати вбивцю, а визнає право остаточного

суду за Богом: «Сам Бог, як бачим тя простив, / то й людська совість тя прощає». У самому акті прощення є визнання гріха, бо простити («розгрішити») можна за якийсь грішний вчинок. Тож ставлення селян до вбивства «ката людського» амбівалентне. Напрошується висновок, що й сам молодий автор, не апологетизуючи прямо смертний гріх парубка, все-таки схильний виправдати вбивство лютого поміщика, а отже, допускає убивство за вимушених обставин.

Однак з плином літ зрілий, розважливий Франко вже глибше осмислює духовий і душевний феномен людини, складну боротьбу в ній добра і зла, ті шляхи, часом непрямі, якими Вищі Сили провадять її до моральних учинків. Шедевром осмислення духового й душевного буття людини, діалектики й метафізики її долі у зв'язках із соціумом і трансцендентом стало оповідання «**Як Юра Шикманюк брів Черемош**» (1903). По ходу розвитку сюжету тут теж, як і у вірші «Смерть убійці», була спокуслива можливість допустити здійснення кривавого задуму помсти – старого селянина Юри Шикманюка шинкареві Мошку за те, що той намагався його отруїти і неправдою заволодів його хатою і ґрунтом (як, зрештою, чинив і з іншими селянами), а насамкінець можна було також виправдати месника. «То людоїд, не чоловік. За такого й гріха не буду мав. <...> я помстюся! <...> Я буду для нього карою Божою. <...> Бог мене простить. <...> Я лише за свою й людську кривду. <...> таку гадину забити, то ціле село буде мені дякувати», – додає собі духу скривджений гуцул. Юра подумки навіть підбадьорює себе прикладом з народної пісні «Ой зазулька прилетіла та й єла кувати...», герой якої, за словами Юри, «не завагував положити свою голову, аби помститися на своїм ворозі. А тепер про нього й пісню співають...». Одначе Франко не йде за народною піснею.

Можна було повернути сюжет в інший бік, як у ранній повісті «На дні», й теж пропустити героя через злочин, щоб далі шляхом каяття й покути привести його до християнського

смирення і братолюбства. Такий варіант допускає невидимий Білий супутник Юри – ангел: «по доконанім убійстві минеться його завзяття, пропаде злість, він покається». Йому вторує інший незримий супутник – Чорний демон, злорадно мовлячи про Юру: «Почуття сповненого злочину струсить його душу, отворить йому очі на те, що треба чоловікові чинити, як терпіти горе, як любити інших...» Та й сам Юра має гадку на випадок такого кінця: «Що зробив, те й відпокутую». Однак цього разу автор попровадив свого героя інакшим шляхом, аніж раніше безіменного «мужика-убійцю» та безталанного Бовдура. В оповіданні вихідну ситуацію розв'язано цілком інакше, ніж у вірші «Смерть убійці» та повісті «На дні». Автор не доводить героя до здійснення його емоційного кривавого наміру. Правда, відмовляється Юра від помсти не з гуманних християнських міркувань, а радше з корисливих: переходячи убрід Черемош, він злакомився на величезну рибину головатицю, спіймав її та й вирішив на ній заробити, продавши її тому-таки Мошкові.

А Мошко саме на той час переживав страх і відчай, бо його підозрювали в отруєнні іншого селянина, а сам він боявся, що Юра «надумав помститися на нім – кроваво, дико, без застанови і без милосердя, як лише гуцул уміє мститися!» А тут іще й прибулий суддя нагло замовив Мошкові головатицю... З того всього його душа шукає собі опори в Псалтирі, та за безтямним читанням «святої книги» Мошка мучать примари – «він бачить себе одиноким на світі, <...>, випхненим із людської громади», а тому очманіло «шукає людського лиця, живої людини». І саме тут з'явився Юра з головатицею. Од переляку Мошко зробився напівмертвим, але, почувши пропозицію купити головатицю, отямився й, увійшовши в довір'я, змусив Юру признатися у ранішому, а тепер уже відкинутому намірі вбити його. Відтак, порозумівшись з ним і переживши своєрідний катарсис, Мошко шляхетно повернув старому Юрові право на хату й ґрунт. Так вони роблять добро один одному: гуцул – зважаючи на

цюхвилинну й досить дрібну вигоду для себе, а «жид» – унаслідок пережитого страху і під впливом читання Псалтиря.

Насамкінець автор знову дає слово міфічним товаришам Юри – Чорному й Білому велетням, які ведуть неустанну боротьбу за людські душі і які, власне, в борні між собою і влаштували такий розвиток подій, підсунувши Юрові головатицю, коли він брів Черемош. Чорний демон і Білий ангел дискутують з приводу того, які мотиви керували вчинками Юри й Мошка. Чорний демон зловтішається:

«Щоб змінити постанову Юри, треба було збудити в його душі низький інстинкт захланності, жадобу зиску. Щоб наклонити Мошка до великодушності, треба було струсити до дна його душу жахом смерти».

Тож якщо надалі Мошко боятиметься грішити, пам'ятаючи про пережитий жах, то це – «силуване добро». Ангел заперечує:

«Господь ріжними дорогами тягне людей до добра. Одних страхом, других жадобою зиску, інших особистою амбіцією, ще інших подразненим самолюб'ям; лише невелика часть робить добро з чистої, високої любови до добра. Божа річ – цінити, яке добро вартніше. Моя річ – допомагати по змозі, щоб сума добра між людьми все більшала та більшала».

Для автора не так важливо, якими мотивами продиктовано добрі наміри та вчинки, – головне, щоб ці вчинки було зроблено, щоб сума добра між людьми зростала. Йому залежить на результаті. Франко схиляє читача до висновку, що добро породжує добро, тоді як зло провокує дальше наростання зла. Письменник подає і свої рекомендації, як запустити механізм доброчинства. Для того, щоб спонукати чи й навіть змусити когось зробити добро, треба знайти до нього індивідуальний підхід; для кожної конкретної людини й у кожному окремому випадку слід активізувати відповідну мотивацію. В одних досить збудити гуманні почуття, іншим доведеться промовити до розуму, ще інших треба привабити вигодою…

Такі психологічні нюанси, як каяття і завдяки цьому олюднення Бовдура у повісті «На дні», шляхетний жест жандарма Михайла у фіналі «Украденого щастя», прощення потерпілих дівчат своїй кривдниці у повісті «Для домашнього огнища», взаємне примирення гуцула й «жида» в оповіданні «Як Юра Шикманюк брів Черемош» є своєрідними поворотними пунктами у Франкових творах. Вони не лише різко повертають розвиток подій, фабульних перипетій, а й здійснюють вирішальний вплив на читачів. Такі моменти з Франкових творів (а цей перелік можна продовжити) запам'ятовуються найбільше, западають у душу своєю людяністю.

Незважаючи на зображення у деяких творах актів помсти, змалювання окремих злочинців-месників, загальна тенденція полягає в тому, що модель поведінки графа Монте-Крісто – не для Франка та його героїв. У критичних, стресових ситуаціях вони воліють не мститися, а прощати, зі стихійних язичників перетворюються на християн, хоча й не завжди підкріплюють свою гуманність євангельськими заповідями і церковними настановами. Вони стають християнами за суттю, виявляють свій гуманізм, своє братолюбство не декларованe, а реальне. І це не поодинокі випадки у Франкових творах, це – їхнє визначальне спрямування, вияв його тривкої гуманної сутності, глибокого розуміння людської душі й палкого бажання підтримати її на шляху гуманності.

Ось іще приклади. Вільнодумне, гуманне ставлення Франка до інституту шлюбу та позашлюбних дітей виявляє вірш **«Матрона-комірниця»** (орієнтовно 1881), складений від імені жінки як її сповідь про життя зі своїм невінчаним чоловіком «на віру», але у «згоді й любові». Завершується вірш гуманним акцентом: виявом людяності й розуміння з боку священика, який охрестив їхню позашлюбну дитину. В оповіданні **«Хлопська комісія»** (лютий 1881) співчуття до спійманого й нещадно побитого злодія виявляє старенька мати, яка благає газдовитого сина змилуватися: «Адже шкода повернулася. А ти би хотів такий гріх на душу брати! Бійся

Бога! <…> Нехай він сам собі з Богом рахуєся!». Нарікаючи на сина («Нелюд якийсь!»), милосердна бабуся за його відсутності крадькома, «аби той ірод не побачив», дає спраглому й голодному арештантові то води, то «мищину борщу», то «байдицю хліба, каші з молоком», а наразившись на гнів сина, все-таки при нагоді й далі порається коло геть вимученого бідолахи. Франко аж ніяк не виправдовує невиправного злодія, не приймає його кримінального «світогляду», але й не схвалює жорстокого поводження з ним.

У вірші «**Цісарська сльоза**» (1896), що є перекладом українською мовою вірша тогочасного польського поета зі Львова Францішека Валігурського «Łza Monarchy (Ustęp z życia Cesarza Franciszka Józefa I)», Франко зосередився на переживаннях Франца Йосифа I, якому на розгляд подали вирок, за яким молодого чоловіка засуджено до смертної кари за вбивство. Цісар вагається: твердо розумом слідувати за буквою закону, дотриматися юридичної справедливості і затвердити вирок, чи йти за покликом почуття, яке схиляє виявити гуманність, і помилувати засудженого. Франко, який любив опрацьовувати у віршотворах такі психологічні дилеми, надзвичайно майстерно і зворушливо передає внутрішній стан цісаря, у душі якого зійшлися у герці юридичний закон, обов'язковий для всіх і притім справедливий, і людська гуманність.

За вбивство кривавe
«На смерть» чоловіка закон засудив, –
Та серце цісарське, батьківське, ласкаве
Рішає, чи вмре він, чи буде ще жив.

<…>

«"На смерть!" По закону… Кров люто пролита,
Знай, смерти жадає убійці свого!..
Та він молодий ще! Натура сердита!
Противник довів до безумства його!

У серці є зароди доброї вдачі…
Занедбані… Ще би поправитись міг…
Та кров ся пролита… І сльози гарячі
Сиріт… І закони однакі для всіх!..»

Та в серці цісарськім, батьківськім, ласкавім,
Чуття й справедливість провадять війну.
<…>

Гримить! Стрепенувся монарха. «Не можу!
Не смію! Закони однакі для всіх!
На цьому папері свій підпис положу.
Бог бачить, з сумлінням боровся, як міг!»

Перо взяв у руку – рука затремтіла.
Се ж смерть чоловіка на тому пері!
Та совість цісарська писати веліла
І розум, що правду суспільну беріг.

Цісар уже почав підписувати вирок:

Рука покорилась. Ось «Франц» вже готово…
Стиснулося серце, немов замерза…
Та ні! Воно плаче! Ще слово! Ще слово!..
Та бризнула з ока цісарська сльоза.

Та бризнула з ока і підпис змазала,
І цісар мов світлом осяяний став.
«Сльоза мені правду найкраще сказала.
Най Бог його судить, мій суд вже устав!»

Секретар підходить і цісар звіщає –
Турботная хмара з обличчя щеза:
«Хай Бог його судить, а цісар прощає,
Сей засуд змазала цісарська сльоза».

Морально-психологічна дилема, порушена в цьому зворушливому вірші, – універсальна: вона стосується, звичайно,

не лише до австрійського цісаря, а й до будь-якого правителя, будь-якої відповідальної особи, якій доводиться вирішувати долі людей.

«Література – це територія гуманізму», – висловила своє бачення красного письменства Галина Пагутяк в одному з недавніх інтерв'ю[1]. Творчість Івана Франка є саме такою «територією гуманізму». Сьогодні, коли підносяться різні вартощі з минулого, саме час нагадати про органічно властивий Франкові гуманізм як наскрізну, визначальну і непроминальну якість його особистості й творчості – якість, яка ніколи не втратить своєї цінності для українського народу і світової цивілізації.

***

Усі ми розуміємо, що хоча б скільки говорити про різні ідейно-художні здобутки Франкової творчості та численні аспекти його різнобічної діяльності, нині все впирається в основне питання, яке хвилює усіх щирих шанувальників Франкового генія. Це з новою силою загострене питання природних, історичних та політичних прав українського народу на самобутній національний розвиток, власну за духом і змістом державність, збереження і повноправне функціонування української мови, відновлення щодо неї історичної справедливості, подолання негативних наслідків, спричинених цілеспрямованими утисками її упродовж кількох століть, насамперед з боку російського царизму та великодержавного шовінізму.

Нині в Українській державі українська мова знову перебуває під загрозою витіснення з різних територій і сфер, обмеження її поширення, а Україна – під небезпекою внутрішньої русифікації. Безперечно, закон про функціонування української мови як єдиної державної та інших мов як мов

---

[1] Пагутяк Г. Література – це територія гуманізму / Галина Пагутяк // Главред. – Режим доступу: http://ua.glavred.info/archive/2010/03/16/151134-5.html. 16.03.10.

регіонального спілкування потрібен. Однак нещодавно підписаний горезвісний закон «Про засади державної мовної політики» – я підкреслюю: підписаний, бо його проголосовано з такими очевидними процедурними порушеннями, що немає жодних підстав називати його прийнятим чи ухваленим Верховною Радою, – отож цей підписаний закон аж ніяк не врегульовує функціонування актуальних мов в Україні, легалізує не збереження і вільний розвиток більшості з них, особливо міноритарних, а по суті, надає перевагу лише одній мові – російській. Він спрямований на відродження політики русифікації.

Доречно нагадати, що Франко з його широким культурним кругозором не цурався інших мов і не відчужувався від інших націй. Підбиваючи підсумок своїй 40-річній літературній діяльності, він у «Передньому слові» до збірки «Із літ моєї молодості» (1913) зазначив, що «служив різним [політичним. – *Є. Н.*] напрямам і навіть націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої української, також польською, німецькою та російською мовою». Співпрацював, як сам перелічував, із «галицько-руськими русофілами», «народовцями» та «радикалами», «польськими демократами та поступовцями», «німецькими [точніше, австрійськими. – *Є. Н.*] поміркованими соціалістами», «соціальними демократами польськими, німецькими та руськими» (тобто галицько-українськими). Франка з його рясногранними талантами, неймовірною працьовитістю і подиву гідною продуктивністю стало не тільки на рідну, а й на кілька сусідніх націй. «Та скрізь і завсігди, – наголосив письменник, – у мене була одна провідна думка – служити інтересам мойого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям». Франкове ставлення до збереження й розвитку материнської української мови, посталої на основі народної, завжди було пріоритетним і безкомпромісним. У ранньому вірші «Супокій» (1883) поет навіть натхненно доводив доконечність збройного опору чужоземним «лиходіям» – загарбникам,

поневолювачам та асиміляторам – тим, хто зазіхатиме на «мисль нашу, мову, совість».

Звичайно, сьогодні інші часи й інші, цивілізовані можливості для боротьби за національні права. Віриться, що українці виявлять достатньо мудрості, мужності, стійкості й наполегливості для обстоювання своїх прав на мову й державність конституційним шляхом, політичними засобами. Проте й влада повинна розуміти, що грубе ігнорування національних інтересів українців може призвести до громадянського вибуху з катастрофічними наслідками. На цьому етапі конче потрібно внести істотні зміни до закону про основи державної мовної політики, які б забезпечували баланс захисту і вживання української мови як державної та регіональних мов для національних меншин. Наскільки мені відомо від учасників робочої групи з підготування змін до цього закону, провадиться активна злагоджена робота щодо його вдосконалення, а точніше, навіть переписування, тож є підстави сподіватися, що в підсумку матимемо суттєво оновлений і якщо не цілком, то принаймні загалом прийнятний проект закону. Інша річ, чи більшість теперішньої Верховної Ради виявить достатньо доброї волі, щоб ухвалити запропоновані зміни ще у вересні, як обіцяв Президент, чи їх прийматиме уже новий склад українського парламенту. Залежить це насамперед од влади. Ставлення до напрацьованих змін буде ще одним тестом для неї: чи справді влада хоче задовольнити мовно-культурні інтереси українців, чи створює лише видимість такого свого бажання, затягує час і гасить справедливе народне обурення. Хай там як, а сьогодні від нас, українців, вимагається іще тісніше згуртуватися навколо боротьби за рідну мову, надихнути її, як закликав Іван Франко, «Міццю духа і огнем любови», щоб і далі вписувати її «нестертий слід» «Самостійно між культурні мови»!

Виставки у 2012 році

- 130 років від дня народження Івана Огієнка (1882–1972) – церковного та громадського діяча, мовознавця, педагога, автора наукових праць з мовознавства, історика церкви, канонічного права, перекладача Святого Письма

автори В. Бонь, О. Дворський

- 198 років від дня народження Тараса Шевченка (1814–1861)

О. Глібовицька, О. Дворський

- 65 років від дня смерті Уляни Кравченко (1860 –1947), української письменниці, активістки українського жіночого руху

Г. Ліман, О. Дворський

- 125 років від дня виходу збірки І.Франка «З вершин і низин»

В. Черпієнко, О. Дворський

- 155 років від дня народження Ольги Рошкевич (1857–1935)

В. Бонь, О. Глібовицька, О. Дворський

- 165 років від дня народження Олександра Барвінського, українського історика і педагога

С. Вівчар, О. Дворський

- Пам'яті Богдана Ступки

Р. Горак, О. Дворський

- 145 років від дня народження Осипа Маковея (1865–1925) – письменника, літературного критика, журналіста, громадського діяча

М. Оркуш, О. Дворський

- 130 років від дня народження Михайла Гаврилка (1882–1920), художника, скульптора, поета, учасника українських визвольних змагань поч. XX ст.

В. Чернієнко, О. Дворський

- 140 років від дня народження Соломії Крушельницької (1872-1952), співачки

В. Бонь, О. Дворський

- 95 років від дня смерті Євгена Олесницького (1860–1917), українського громадсько-політичного діяча, правника, економіста, публіциста, перекладача

В. Кухар,О. Дворський

- 140 років від дня народження Богдана Лепкого (1872–1941), українського поета, прозаїка, літературознавця, критика, перекладача, історика літератури, видавця

А. Коцур, О. Дворський

- 100 років від дня смерті Миколи Лисенка (1842–1912)

Я. Горак, О. Дворський

- 120 років від дня народження Олени Степанів (1892–1963) – хорунжої, першої в історії України жінки-офіцера Українського Січового стрілецтва, вченої, громадської діячки

В. Бонь, О. Дворський

- 135 років від дня народження Гната Хоткевича (1877–1938), українського письменника, історика, композитора, мистецтвознавця, етнографа, педагога, театрального і громадсько-політичного діяча

О. Рикмас, О. Дворський

- Виставка робіт художника О. Дворського «Роздуми» (місцями Івана Франка);

О. Дворський,О. Пушенко

- Виставка вишивки і бісероплетіння народного майстра України О. Федишин «Дарунок Франкові»

О. Дворський,О. Пушенко

- виставка художньої фотографії Сергія Тиса

О. Дворський, О. Пушенко

- виставка живопису художника з Нагуєвич Левка Микитича

О. Дворський, О. Пушенко

- виставка живопису Юрія Лесюка «Моя Ковалівка»

О. Дворський, О. Пушенко

На основі виставок О. Дворського, С. Тиса, Л. Микитича та Ю. Лесюка створено чотири фільми Львівського телебачення серії «Золота провінція».

Оформлення виставок, виготовлення світлин та презентацій виставок для розгортання на сайті dim-franka.lviv.ua

О. Дворський,О. Пушенко

* * *

У 2012 році музейна збірка поповнилась 214 одиницями основного фонду.

Відвідали музей 24 500 осіб.

Проведено 534 екскурсії.

ІЗ КНИГИ ВІДГУКІВ МУЗЕЮ 2012 РІК

Низький уклін працівникам музею за те, що сієте зерна духовності серед нашої нації, розвиваючи почуття національної гідності та патріотизму.

2 березня 2012 р.
Учні СЗШ № 74 м. Львова

Щиро вдячні за надзвичайно цікаву екскурсію музеєм, вміння зберегти і передати дух Франкової епохи.

14 березня 2012 р.
Учителі Миколаївського р-ну

«Народе мій, замучений, розбитий, мов паралітик той на роздорожжю…». Кожен раз згадую ці слова полум'яного сина України. Спасибі працівникам музею, що разом з ними долучився до святая святих – до нашого великого Генія.

22 березня 2012 р.
м. Луцьк (підпис)

Екскурсія пізнавальна, цікава. Діти 10-річного віку (жваві, енергійні) слухали, затамувавши подих. Маю надію, що енергетика цього Дому, його дух залишаться в свідомості наших дітей надовго. Щиро вдячні!

4 квітня 2012 р.,
м. Львів, «Школа радості»

Студенти 26-ї групи Львівського поліграфічного коледжу Української академії друкарства сердечно дякують за цікаву екскурсію. Для нас, редакторів, Іван Франко є прикладом для наслідування, тому його життєвий шлях є для нас стимулом до подальшої праці на славу України!

19 квітня 2012 р.
Студенти 26-ї групи ЛПК УАД
та викладачі (підписи)

Надзвичайно вразила екскурсія в музеї І. Я. Франка. Чудові експонати, цікаві фотографії, приголомшуючі факти життя великого Каменяра. Щиро вдячні за нові враження!

24 квітня 2012 р.
Студенти Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнології
ім. С. З. Гжицького (підписи)

Велична подяка працівникам музею за титанічну працю і збереження пам'яті Великого Українця Івана Франка. Подивовані Вашими експозиціями, вдячні за змістовну екскурсію.

29 червня 2012 р.
Від Бережанської делегації –
директор краєзнавчого музею М. Голод

Велика вдячність за пам'ять про великого українського письменника-каменяра. Експозиції поповнились. Приємно здивована, бо була тут в період з 1945–1955 рр.

27 липня 2012 р.
З любов'ю до України і народу
Горшеніна А. В., Москва-Волгоград

Щира подяка працівникам музею І. Франка за екскурсію. Я була в цьому музеї в 1945 році, бачила невістку Каменяра – Ольгу.

27 липня 2012 р.
Коханюк Л. Л., Ізраїль, м. Хайфа

Пречудовий музей! Відчувається дух Франка! Як чудово доторкнутися до прекрасного. Надзвичайні відчуття. Дякуємо, що зберегли і донесли це до нас. Сподіваюся прийти сюди ще багато разів. Обов'язково приведу сюди своїх рідних!

8 серпня 2012 р., м. Одеса (підпис)

Дуже вдячні за цікаву екскурсію. Приємно відчувати, як зберігається цінність та пам'ять про відомого українського письменника. Бажаємо успіхів у пропаганді української культури і мови.

11 серпня 2012 р., м. Київ (підписи)

Дякуємо за теплий прийом, добре ставлення, дуже цікаву екскурсію про життя, про сім'ю, про творчість Івана Франка.

11 серпня 2012 р., м. Ростов-на-Дону (підпис)

Дякую працівникам музею за змістовну розповідь про життя генія, збереження духу того часу. Іван Якович все своє життя присвятив Україні, нам – нашому майбутньому.

13 серпня 2012 р.,
смт Олександрівка Кіровоградської області (підпис)

Дуже дякуємо за цікаву і захоплюючу виставу про творчість та життя одного з найвидатніших українських поетів Івана Франка. Навчаючись в Польщі, ми не маємо можливості добре пізнати творчість Франка.

13 серпня 2012 р., Ганна і Андрій

Працівникам музею велика дяка за неймовірно цікаву екскурсію. За годину часу наші знання про життя і творчість Івана Франка збагатились цікавими фактами та невідомою для нас інформацією. Ще раз велике спасибі!

20 серпня 2012 р.
Родина Мельник-Коваль, Канада, Швеція
Родина Тучин-Коваль, Львів

Захоплююсь творчістю Івана Франка і хочу висловити подяку людям, які дбають про збереження пам'яті про велику людину. Дякую та наснаги Вам.

27 серпня 2012 р.,
м. Житомир (підпис)

Дякуємо за можливість відчути атмосферу живої творчості Івана Франка… Щира вдячність за теплоту слова, добре ставлення.

20 вересня 2012 р.
Наталія та Любов Завгородні, м. Харків

З великим хвилюванням ступила на сходи дорогого мені будинку Івана Франка, меморіального музею, де колись у 1953–1955 році я працювала науковим працівником. Все близьке, рідне. Багато змінилося. Щиро і привітно мене зустріли працівники. У ті далекі часи я зустрічала Тараса Франка, його дочку Зеню, з якою ми подружили. Останній раз я бачила її на Всесвітньому конгресі українців у Києві разом з сином Івана Крип'якевича – Романом. Прекрасний музей! Хай вічною буде слава про Івана Франка, який був Великим Українцем!

Я тут перебуваю разом з дочкою і внучкою. Дякую за розповіді про Франка і його родину, про музей.

20 вересня 2012 р.
Шаварова Катерина з Луцька

Висловлюємо велику вдячність працівникам музею за надзвичайно цікаву та змістовну екскурсію. Дуже гарні і цікаві експонати. Ми тут вперше, але маємо надію, що не останній раз.

1 жовтня 2012 р.
Надія Березовська, м. Хмільник (Вінничина)

Студентки Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара щиро вдячні за змістовну і цікаву розповідь про життя і творчість Велета українського слова – Івана Франка. За короткий час екскурсії проникнулися атмосферою духовності.

6 жовтня 2012 р.
В. Ярова, О. Повар

Група членів Волинського товариства «Холмщина» відвідала цей чудовий літературно-меморіальний музей Івана Франка. Маємо глибокі враження від цих відвідин. Щиро дякуємо усім, хто причетний до створення цього музею, до збереження пам'яті про цю геніальну людину, Великого сина України та про його родину.

7 жовтня 2012 р.
Микола Онуфрійчук, голова товариства,
член Національної спілки письменників України

Щиро вдячні працівникам музею за титанічну працю – збереження спадщини Івана Яковича Франка і за цікаву, наукову екскурсію, проведену для студентів-психологів Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Шана Вам і низький уклін .

10 жовтня 2012 р.
З повагою, Г. Закалик

Щиро вдячна за змістовну, натхненну, доброзичливу, захоплюючу бесіду, екскурсію. Я дуже задоволена, отримала враження, яким буду ділитися зі знайомими, друзями. До ознайомлення з творами І.Франка (окрім шкільної програми) мене спонукало прочитання «І тричі мені являлася любов» Р. Горака в 1990 році. Так що до музею я йшла понад 20 років.

10 жовтня 2012 р.
Дмитракова Лариса Іванівна,
м.Запоріжжя

Великому Каменяреві від нащадків Кобзаря!

Щиро дякуємо долі, що дала нам можливість побувати на цій священній землі в музеї-садибі І. Я. Франка. З надзвичайним захопленням сприймали розповідь екскурсовода, затаївши подих, проходили кімнатам, в яких і донині витає дух Франка.

Не можна передати враження, все це потрібно побачити, побувати тут, подихати цим повітрям.

Хай щастить працівникам музею, всім відвідувачам, які не байдужі до творчої спадщини цього Велетня української літератури.

20 жовтня 2012 р.
З повагою і шаною студенти і викладачі
Шевченківського коледжу Звенигородського р-ну, Черкащина

Ну ось ми тут… у місці, де жив і творив Великий Каменяр. Тут страшно навіть голосно говорити чи глибоко дихати. Здається, що от-от Іван Якович зайде і посміхнеться. Доторкаєшся до стін і аж дух перехоплює. Ми в гостях у такої епохальної постаті. Вражень надзвичайно багато. Величезне спасибі Вам, працівникам музею, за Вашу працю, адже Ви плекаєте історію.

24 жовтня 2012 р.
Студенти Національного університету
«Львівська політехніка»

Дякуємо за чудову екскурсію, що допомогла відчути справжній дух цього будинку, в якому жив і творив Іван Франко. Велика вдячність працівникам музею, що зберігають цей будинок в такому гарному стані.

24 жовтня 2012 р.
З вдячністю відвідувачі з Харкова

Кожне моє відвідування хати Івана Яковича Франка це поклін світлій пам'яті усій його родині. Завжди буду вдячний

усім людям, хто щоденною працею своєю оберігає ці нетлінні скарби українського народу. Хай вам щастить.

17 листопада 2012 р.
Іван Сидорук, заслужений працівник культури України, м. Ковель

Сердечно дякуємо за Вашу працю, за збереження всього, що стосується Івана Франка, що допомагає осмислити велич невтомного Каменяра.

21 листопада 2012 р.
Викладач коледжу ім. І.Труша
Булик В. Р. зі студентами

Дякуємо за цей дух, який пронизує стіни музею і надихає нас. Висловлюємо подяку за змістовну і пізнавальну екскурсію. Сподіваємося, що привітні стіни цього музею побачуть не одні покоління істориків Франкового університету.

21 листопада 2012 р.
Студенти групи історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка

Ми щиро вдячні за неймовірно цікаву екскурсію, що дала нам змогу доторкнутися до життя видатної особи, генія української літератури Івана Яковича Франка. Низький Вам уклін.

30 грудня 2012 р.
З повагою, група учнів Криворізької школи № 93

Підготував Петро ЗОЗУЛЯК

Белінська Людмила доцент кафедри філософії мистецтв Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук

Бонь Віра старший науковий працівник Музею, лауреат премії імені Святослава Гординського, заслужений працівник культури України

Галик Володимир доцент кафедри всесвітньої історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук

Глібовицька Ольга старший науковий працівник Музею

Горак Роман директор Музею, член Національної спілки письменників України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, лауреат премій імені Івана Франка та Михайла Возняка, заслужений працівник культури України

Горак Яким доцент Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка, кандидат мистецтвознавства

Зозуляк Катерина старший науковий працівник Музею, член Національної спілки письменників України

Зозуляк Петро заступник директора Музею з наукової роботи, член Національної спілки театральних діячів України, лауреат премії імені Іларіона та Віри Свєнціцьких, заслужений діяч мистецтв України, заслужений діяч культури Польщі

Крамар Катерина	науковий працівник Музею
Кухар Валентина	старший науковий працівник Музею, кандидат історичних наук
Ліман Галина	старший науковий працівник Музею
Оркуш Марія	вчений секретар Музею
Рикмас Ольга	завідувач науково-освітнього відділу Музею
Стець Зиновія	науковий працівник Музею
Чернієнко Віолетта	завідувач науково-експозиційного відділу Музею

Наукове видання

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка

НАУКОВИЙ ВІСНИК МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ

Випуск 13

Відповідальний редактор і упорядник
Петро Зозуляк

Художнє редагування
Ольга Глібовицька

Світлини
Романа Горака, Ольги Глібовицької, Олександра Пушенка та з фондів музею

Комп'ютерний набір
Ольга Глібовицька, Надія Дорош

Видавець *Юрій Николишин*

Заступник директора *Святослав Шот*

Технічний редактор *Надія Стахур*

Відповідальний за випуск *Валентина Хомів*

Свідоцтво держреєстру: серія ДК № 3684 від 27.01.2010 р.

Підписано до друку 22.10.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк офсетн. Гарнітура Palatino Linotype.
Умовн. друк. арк. 31,85. Умовн. фарбовідб. 32,13.
Обл.-вид. арк. 30,44. Наклад 500 прим.

ПП «Видавництво «Апріорі»
79000, м. Львів, вул. Сковороди, 4
тел./факс (032) 235-62-18, моб. 095-64-54-255, 067-314-05-10.
Для листування: 79000, м. Львів, а/с 242,
e-mail: apriori.knyga@gmail.com, www. apriori.lviv.ua

НБ ЛНУ ім. Івана Франка
Ор 0582

ISBN 978-617-629-183-1